

MINISTERUL CULTURII
MUZEUL CARPAȚILOR RĂSĂRITENI

ANGVSTIA

5

ARHEOLOGIE

Editura CARPAȚII RĂSĂRITENI
Sfântu Gheorghe
2000

ANGUSTIA, 5, 2000

COLEGIUL DE REDACȚIE

Redactor responsabil:	Valeriu Cavruc
Secretar de redacție:	Bató Attila
Tehnoredactarea și prelucrarea imaginilor:	Marius Dănilă Bató Attila Bartha István Valeriu Cavruc Adrian Grădinar
Corectura:	Alina Iancu Iuliana Bartok

Orice corespondență se va adresa:
Please send mail to the following address:

MUZEUL CARPAȚILOR RĂȘĂRITENI

Piața Libertății, nr. 4
4000, Sf. Gheorghe, Jud. Covasna
Tel/Fax: 067/314139
E-mail: mcr@planet.ro

ISSN: 1454-8275

ANGUSTIA 5, 2000

Cuprins - Table of Contents

ARHEOLOGIE

CORNELIU BELDIMAN, Industria materiilor dure animale în așezările paleolitice de pe versantul răsăritean al Carpaților (<i>L'industrie des matières dures animales dans les sites paléolithiques situés sur le versant de l'Ouest des Carpates</i>)	1
ZOIA MAXIM, LUMINITA SĂSĂRAN, Utilajul litic cioplit de la Let (<i>Chipped Stone industry from Let</i>)	27
SABIN ADRIAN LUCA, HORIA CIUGUDEAN, AUREL DRAGOTA, CRISTIAN ROMAN, Faza timpurie a culturii Vină în Transilvania. Repere ale orizontului cronologic și etnocultural (<i>The Early Phase of the Vină Culture in Transylvania. The Chronological and Ethnocultural Framework</i>)	37
DAN POP, Die Coțofeni Siedlung von Oarța de Sus "Măgura"	73
CRISTIAN SCHUSTER, Notă cu privire la două tipuri de obiecte din piatră șlefuită din epoca bronzului din sudul și răsăritul României (<i>Kurze Erwägungen bezüglich zweier Typen von bronzezeitlichen geschliffenen Steingegenständen aus dem Süden und Osten Rumäniens</i>)	85
VALERIU CAVRUC, Noi cercetări în așezarea la Păuleni (1999-2000). Raport preliminar. Prezentare generală. (<i>New Researches in the Prehistoric Settlement from Păuleni</i>)	93
GHEORGHE LAZAROVICI, ADRIAN SABIN LUCA, DAN BUZEA, COSMIN SUCIU, Descoperirile Eneolitice de la Păuleni. (<i>Les découvertes énéolithiques du Păuleni</i>)	103
VALERIU CAVRUC, GHEORGHE DUMITROAIA, Descoperirile aparținând aspectului cultural Ciomortan de la Păuleni (<i>The Discoveries Belonging to the Ciomortan Cultural Aspect from Păuleni - excavations 1999-2000</i>)	131
VALERIU CAVRUC, MIHAI ROTEA, Locuirea Wietenberg de la Păuleni (Ciomortan) (<i>The Inhabitation of the Wietenberg Culture from Păuleni</i>)	155
ALEXANDRA COMȘA, Date antropologice referitoare la osemintele umane aparținând epocii bronzului descoperite la Păuleni (<i>The Anthropological Data Regarding the Human Remnants Belonging to the Bronze Age Discovered at Păuleni</i>)	173
SZÉKELY ZOLTÁN , Cultura Noua în valea Oltului și a Târnavei (<i>The Noua Culture in The Olt and Târnava Valleys</i>)	177
GALINA CAVRUC, Groapă rituală (?) din așezarea culturii Noua de la Zoltan (<i>La trou rituelle du site de la culture Noua de Zoltan</i>)	193
ALEXANDRA COMȘA, Date antropologice referitoare la mormântul de copil descoperit la Zoltan (cultura Noua) (<i>The Anthropological Data Concerning the Child Skeletal Discovered at Zoltan (The Noua Culture)</i>)	199
ANCA POPESCU, Ceramica cu decor striat de la Costișa și Deleni (<i>The pottery decorated in the Besenstrich style from Coștișa and Deleni</i>)	203
CAROL KACSÓ, Spade de bronz din Maramureș (<i>Bronzezeitliche Schwerter in der Maramureș</i>)	209

FLOREA COSTEA, Fortificații Hallstattiene din județul Brașov (<i>Les fortifications hallstattiennes de département de Brașov</i>)	221
ALEXANDRU VULPE, Spada de la Dobolii de Jos (Aldoboly) (<i>Das Eisenschwert von Dobolii de Jos (Aldoboly)</i>)	227
CRISTINA POPESCU, Original și imitație în cultura materială a geto-dacilor. Boluri cu decor în relief (<i>Original et imitation dans la culture materielle des Géo-Daces. Les bols a décors eu reliefs (Les siècles II-I a. Chr.)</i>)	235
SZÉKELY ZSOLT, BATÓ ATTILA, Ceramica slavă de la Filiaș (jud. Harghita) (<i>Die slawische Keramik aus Filiaș (kr. Harghita)</i>)	265

RECENZII

VALERIU SÂRBU, Dacii din estul Transilvaniei, de Viorica Crișan, Editura "Carpații Răsăriteni", Sf. Gheorghe, 2000, 224 p + 4 anexe + 126 planșe.	283
Abrevieri	291

ARHEOLOGIE

Industria materiilor dure animale în așezările paleolitice de pe versantul răsăritean al Carpaților*

In memoriam doctissimae Alexandrae Bolomey

1. Preliminarii

Lucrarea de față își propune să pună în lumină importanța unor artefacte rar atestate (cele mai multe unicate) între descoperirile paleolitice făcute pe teritoriul Moldovei cuprinse între Carpați și Siret. Este vorba de categoria obiectelor diverse (unelte, arme ș.a.), realizate din **materii dure animale**, respectiv din: os, corn de cervide (ren) și fildeș de mamut, atribuite culturilor aurignaciană și gravettiană (circa mileniile 25-18/17 B.P.). În ultimele două decenii, se constată și în cercetarea preistorică românească manifestarea crescândă a interesului pentru studierea acestor materiale (paleolitice și neo-eneolitice), atât ca urmare a creșterii numărului pieselor cunoscute, cât și (mai ales) a eforturilor de abordare metodologică sistematică, după canoanele actuale și tinzând spre elucidarea aspectelor complexe legate de fabricare și utilizare, prin racordarea la contextul european de profil (mai ales cel francez/francofon)¹.

De pe teritoriul Moldovei (cuprins între lanțul carpatic și Prut) se cunosc până în prezent sute de puncte cu descoperiri aparținând paleoliticului superior, în multe dintre ele efectuându-se sondeaje sau săpături de extindere variabilă². Dintre acestea, doar în nouă se semnalează și piese aparținând **industrii materiilor dure animale** (pentru care, în rândurile ce urmează, se va folosi abrevierea **IMDA**). Evidența lor este ilustrată în tabelul nr. 1.

Din situația expusă mai sus se constată că, dacă pentru cele două culturi ale paleoliticului superior de la noi, numărul așezărilor care au livrat piese IMDA este relativ echilibrat (4/5), repartitia geografică favorizează net zona Prutului Mijlociu, în care se grupează 7 dintre situri. În regiunea subcarpatică, descoperirile sunt reduse la două puncte, plasate în sectoare diferite ale văii Bistriței și atribuite ambelor culturi³.

Dată fiind raritatea, caracterul încă parțial inedit și importanța lor primordială în

documentarea unor aspecte de ordin paleo-tehologic, dar, nu în mai mică măsură, de natură paleoeconomică și paleoecologică, ne-am propus ca în lucrarea prezentă să abordăm în mod exhaustiv studiul pieselor IMDA din așezarea aurignaciană de la Bistricioara-*"Lutărie"* și din cea gravettiană de la Lespezi, aceasta din urmă fiind și cea mai sudică din arealul subcarpatic al culturii menționate, cercetată pe scară mai extinsă.

2. Contextul

2. 1. Bistricioara-*"Lutărie"*

Satul **Bistricioara** se află în marginea vest-nord-vestică a com. Ceahlău, jud. Neamț; din punct de vedere geomorfologic, el se plasează la limita nordică-superioară, submontană a Bazinului Ceahlău (sau Râpciuni). Situl paleolitic este localizat în punctul *"Lutărie"*, la marginea est-nord-estică a satului, pe terasa dreaptă, înaltă de circa 40 m, a râului Bistrița (fig. 1).

Cercetările arheologice (sondaje și săpături mai ample) au fost efectuate în anii 1957-1958 (colectiv condus de prof. C. S. Nicolăescu-Plopșor, din care au făcut parte N. Zaharia și Al. Păunescu) și 1980-1984 (Al. Păunescu). Ținându-se cont de configurația terasei, așezarea a fost împărțită în mod convențional în două sectoare, numite **Punctul I** și **Punctul II**, aflate la o distanță de circa 46 m unul de celălalt și despărțite printr-o viroagă. A fost explorată o suprafață totală de 283,5 m²; în Punctul I s-au practicat patru secțiuni și trei case, însumând 95 m², iar în Punctul II cinci secțiuni, două suprafețe/profile intermediare și 13 case, însumând 188,5 m². Stratigrafia geologică include șapte unități, care cantonează șase niveluri de locuire paleolitică și unul post-paleolitic, numerotate de sus în jos cu cifre romane și atribuite cultural după cum urmează: **VII**: perioada de tranziție de la neolitic la epoca bronzului; **VI**: gravettian final sau epi-gravettian; **V-II**: gravettian; **I**: aurignacian.

Vestigiile ocupării sitului în diverse etape ale culturilor paleoliticului superior con-

stau în: • vetre de diverse tipuri; • complexe de locuire cu urme de arsură și pietre; • piese de inventar litic cioplit și • resturi paleofaunistice.

Cu ocazia prezentă ne interesează în mod particular numai vestigiile descoperite în *Punctul II, nivelul I aurignacian*, din care provine piesa aparținând IMDA. Cu ocazia săpăturilor din anul 1981, în cuprinsul casetelor H-I-J-K-L s-a sesizat existența unui mare complex de locuire (4,54x3,20 m), cu vetre, pete compacte de cenușă și cărbuni mărunți. În caseta I s-au observat mai multe suprafețe compacte de cenușă, precum și resturile a două vetre; cea mai mare avea dimensiunile de circa 0,90x0,80 m și o grosime a resturilor de combustie de 4 cm. Din cuprinsul ei s-au cules 9 piese litice și 11 fragmente de oase arse. La circa 0,30 m spre sud-vest de această vatră a apărut o altă suprafață cu resturi de combustie, ovală, având diametrul mare de circa 0,40 m. Între această suprafață și vatra descrisă mai sus s-a descoperit, la adâncimea de 1,90-2,00 m un vârf de sulită de os.

Inventarul litic al nivelului *aurignacian* include 1049 piese, dintre care 1020 descoperite în *Punctul II* (660 în casetele H-I-J). Uneltele sunt în număr de 89 și aparțin tipurilor: • gratoar (simplu, atipic, ogival, pe lamă retușată, pe lamă aurignaciană, pe așchie, carenat); • străpungător atipic; • burin (de unghi pe spărtură, diedru multiplu, pe trunchiere concavă și dreaptă retușată); • lamă retușată; • piesă cu encoche; • piesă denticulată; • racloar; • raclette; • lamelă Dufour; • material brut (lame neretușate, așchii, nuclee, deșeuri de debitaaj, diverse). Din punctul de vedere al materiei prime sunt prezente: • gresia silicioasă (32,40%); • șistul negru (30,10%); • menilitul (9,30%); • rocile gresoase negricioase (7,60%); • silexul alb-albăstrui (7,70%); • rocile marmoase (0,30%); • cuarțitul (0,20%). Majoritatea pieselor au dimensiuni mijlocii (61,00%) și mici (34,00%); cea mai mare unealtă (un gratoar ogival) măsoară 12,3x3,3x 1,9 cm. Principala grupă de unelte litice o formează • gratoarele (29,21%), urmate de • lamele retușate (15,72 %), • piesele cu encoche (13,48%), • racloare (12,36%) și • burine (6,76%).

Resturile paleofaunistice ale nivelului I includ numeroase fragmente de oase (care domină cantitativ), dentiție, fragmente de coarne; potrivit diagnozei paleontologilor C. Rădulescu și P. Samson, speciile atestate sunt: • cerbul (*Megaceros giganteus*); • renul (*Rangifer*

tarandus); • calul (*Equus transylvanicus*); • bizonul (*Bison priscus*); • iepurele (*Lepus sp.*) și • vulpea (*Vulpes vulpes*).

Nivelul I dispune de patru date radiometrice, dintre care una este foarte probabil incorectă, una imprecisă și două probabil corecte (cf. tabelul nr. 2).

Luând în considerare poziția geostratigrafică, gama tipologică și elementele de datare absolută, nivelul I a fost atribuit etapei mijlocii (a treia) a culturii aurignaciene din Bazinul Ceahlăului⁴.

2. 2. Lespezi-"Lutărie"

Așezarea paleolitică de la **Lespezi** se află în sectorul subcarpatic al Bazinului Bistriței, ocupând un promontoriu de pe malul drept al râului, plasat între localitățile Buda și Lespezi (jud. Bacău), pe locul numit "*Lutărie*", la circa 5 km în aval de orașul Buhuși⁵(fig. 1).

Situl a fost semnalat în anul 1960 de către muncitorii colectivului de cercetare al șantierului arheologic paleolitic de la Buda. La momentul respectiv, el era deja distrus în bună măsură, prin exploatarea argilei; se mai păstra nederanjat capătul sudic al promontoriului, pe o lungime de circa 35 m.

Cercetările arheologice sistematice s-au desfășurat în perioada 1962-1969, fiind conduse de un colectiv format din dr. Maria Bitiri-Ciortescu (Institutul de Arheologie al Academiei Române) și dr. Viorel Căpitanu (Muzeul Județean Bacău). Rezultatele lor au fost valorificate într-un amplu raport din 1972, într-o sinteză mai recentă (din 1991), ca și în studiul complet al materialului paleofaunistic, publicat în același an⁶. Săpăturile au constatat în executarea a șase secțiuni și a două taluzări în malurile "*Lutăriei*", însumând o suprafață de 837 m². S-a putut preciza astfel existența a șase niveluri de ocupație sezonieră (toamnă-primăvară), numerotate de sus în jos cu cifre romane și decelate pe baza prezenței vestigiilor litice, paleofaunistice și a vetrelor. Primul dintre niveluri se plasează în stratul de tranziție de la orizontul A la orizontul B și ilustrează o secvență a *tardiglaciului*. Nivelurile II-V sunt cantonate în sedimentul loessoid masiv, ușor nisipos al orizontului D, la o adâncime cuprinsă între 1,50 și 6,30 m. Din punct de vedere geocronologic, aceste niveluri aparțin unei secvențe cuprinse între circa 16.000 și 15.000 B.C., ce poate fi paralelizată cu oscilațiile cli-

matice *Herculane II (Laugerie)-Românești (Lascaux)*. În sprijinul acestei încadrări vin datele radiometrice obținute pentru trei dintre niveluri, după cum urmează: **nivelul V**: 18.020 ± 350 B.P. (Bln-808); **nivelul III**: 18.110 ± 300 B.P. (Bln -806); **nivelul II**: 17.620 ± 320 B.P. (Bln-805)⁷. Toate cele șase niveluri aparțin fazei evolate a culturii gravettiene din teritoriul est-carpatic, ilustrate de caracterul tipo-tehologic uniform al inventarului litic. Ele se deosebesc prin consistența urmelor de locuire aferente sectorului respectiv al așezării, care vor fi prezentate sintetic în continuare.

Vetrele simple, de formă circulară sau ovală sunt prezente în primele cinci niveluri (VI-II), cele adâncite în nivelul IV, iar cele cu gropi adiacente sau căptușite cu oase fragmentare de animale în nivelul II. Lângă ele s-au găsit frecvent lespezi și bolovani de gresie, folosiți probabil la spartul oaselor pentru extragerea măduvei.

Inventarul litic este foarte bogat în nivelurile V-II și se caracterizează prin diversitatea rocilor folosite și proporția uneltelor pe categorii de materii prime. Domină piesele cu dimensiuni medii și mici, realizate în principal pe roci alogene silicioase - de origine sedimentară (silexul de diferite nuanțe și texturi, dominând cel adus din zona Prutului mijlociu) și vulcanică (jaspuri, opaluri, obsidiană). Aceste roci de foarte bună calitate se prelucrau atât în afara sitului, cât și în aria locuită, dar nu în proporțiile celorlalte materii prime. Nucleele de silex descoperite au fost epuizate din punct de vedere tehnic, denotând preocuparea de utilizare exhaustivă a rocilor alogene de calitate excepțională, a căror procurare nu era întotdeauna la îndemână. Ele sunt asociate cu piese masive, ca racloarele și cioplitoarele, realizate din roci locale, de calitate inferioară (menilit, sist negru, gresie). Se remarcă prezența în proporție semnificativă a diferitelor tipuri de: • burine, • gratoare și • lame, unele dintre acestea din urmă folosite, probabil, ca armături pentru unelte și arme de tip compozit (cuțite, vârfuri de proiectile etc., toate cu suporturi de lemn). Burinele reprezintă categoria tipologică dominantă, indicând preocupări curente de prelucrare a lemnului și a materiilor dure animale (os și corn). O atare situație nu a mai fost constatată până acum în cadrul culturii gravettiene din România decât în așezarea de la Cotu Miculinți, jud. Botoșani, binecunoscută pentru "atelierile" de prelucrare a coarnelor și oaselor de ren⁸.

Materialul paleofaunistic este în general fragmentar și provine, în bună parte, din complexe constituite în jurul vetrelor. Una dintre cele patru vetre adâncite ale nivelului II a fost căptușită cu oase late și fragmente de maxilar de cal, probabil în scopul augmentării randamentului combustiei. Analiza efectuată de dr. Al. Bolomey a relevat prezența a 13 specii: • Renul (*Rangifer tarandus* L.) și • calul (*Equus* sp.) sunt specii reprezentate în proporții mari în toate nivelurile; • bovidele (*Bos/Bison* și *Bison priscus* L.) și • cervidele mari (*Megaloceros*) se întâlnesc, de asemenea, în toate nivelurile, dar în proporții reduse.

Rezultatele analizei exhaustive a materialului osteologic aparținând speciei *Rangifer tarandus* L. ne interesează în mod particular cu prilejul de față. Morfologia axului este politică; ea se prezintă în două variante, respectiv circulară și aplatizată. Indiciile specifice furnizate de studierea coarnelor permit stabilirea sezonului de ocupare a sitului, cu implicațiile paleoecologice și paleoeconomice care decurg din aceasta⁹.

Ciclu evoluției anuale a coarnelor renului este relativ constant, dar diferit pe sexe și pe grupe de vârstă. În cadrul unui sit, această categorie osteologică se întâlnește în două variante: **1. corn căzut** în mod natural (bois de chute/ mue) și cules de omul paleolitic în următoarele situații: **a.** în perioada imediat ulterioară căderii, din teritoriul de exploatare al așezării (cel mai des); **b.** la un moment nedeterminat după cădere, recoltat fie din teritoriul de exploatare, fie adus în așezare din altă parte (rar; cazuri nesemnificative din punct de vedere tehnic și paleoeconomic); **2. corn pe pedicul, recoltat prin vânarea animalelor (bois de massacre)** - reprezintă un indicator al momentului vânării, dar cu grad variabil de precizie. Astfel, cornul pe pedicul cu șanț de desprindere, ca și fragmentele de neurocraniu cu pedicul fără corn indică în mod relativ precis momentul vânării, respectiv a doua jumătate a lunii octombrie pentru masculi adulți și perioada martie-aprilie pentru femele adulte. Cornul pe pedicul complet dezvoltat permite plasarea momentului vânării pe parcursul a două - cinci luni, corespunzând în general, la unul sau două sezoane, în mod diferențiat pe sexe (august - octombrie pentru masculi adulți; octombrie - martie pentru femele adulte)¹⁰. Indiciile oferite de gradul de uzură a dinților arată că majoritatea exemplarelor vânaute avea o vârstă cuprinsă între 4 și 6 ani.

Concluziile studiului dr. Al. Bolomey sunt următoarele: • renul nu a fost vânat în aşezarea de la Lespezi în perioada iunie - iulie; • majoritatea indivizilor a fost vânată în perioada octombrie - ianuarie; • masculii şi adulţii domină cantitativ în eşantionul conservat, dovedind selecţia cinegetică predilectă a celor mai bine dezvoltate exemplare.

Coroborarea tuturor categoriilor de informaţii conduce la concluzia că aşezarea de la **Lespezi** era una de ocupare sezonieră (toamnă - primăvară, respectiv octombrie - mai). Comunităţile gravettiene respective, cu un număr mic de membri, vânau în această perioadă speciile prezente în zonă sau migrând pe Valea Bistriţei: renul, calul, bovinele şi cervidele mari. Ținând seama de exigenţele ecologice ale speciei *Rangifer tarandus L.*, este de presupus urmărirea turmelor de reni de către vânătorii gravettieni în pendularea lor sezonieră între mediul alpin (vara) şi bazinul subcarpatic al Bistriţei (toamna - iarna - primăvara)¹¹.

3. Industria materiilor dure animale

Materialul aparţinând **industrii materiilor dure animale** (sau a **osului**, cum este consacrată de tradiţia cercetării) din cele două aşezări paleolitice de care ne ocupăm însumează **patru piese** (N total=4); una dintre ele a fost descoperită în situl de la **Bistricioara-"Lutărie"** (N=1), iar restul de trei în cel de la **Lespezi-"Lutărie"** (N=3).

Armătura de os de la **Bistricioara** provine din cercetările întreprinse în anul 1981 de către dr. Al. Păunescu. Ea a rămas inedită până în anul 1996, când a fost publicată într-un articol inserat în sumarul revistei *SCIVA*^{11a}.

Artefactele IMDA din aşezarea paleolitică de la **Lespezi** au fost semnalate de către dr. Al. Bolomey, cu prilejul publicării studiului asupra inventarului paleofaunistic, publicat în revista *Carpica*. Dintre acestea, una, respectiv segmentul de fildeş de mamut, a făcut obiectul unei recente valorificări ştiinţifice detaliate¹². Celelalte două piese, realizate din corn de ren sunt discutate pentru prima dată cu acest prilej.

Ca exigenţe metodologice generale, respectate în prezentul demers menţionez: • descrierea exhaustivă a materialului prin aplicarea vocabularului etalonat; • studiul tehnic complet, urmărind elucidarea aspectelor specifice ale fabricării artefactelor (debitaj, fasonare) şi ale utilizării lor (prin analiza macro- şi micro-

urmelor, recurgându-se în mod sistematic la mijloacele microscopiei optice de mică putere)¹³.

3. 1. Cadrul metodologic

Prezentarea pieselor se va face prin structurarea după grile specifice a informaţiilor în cadrul fişei individuale a fiecărui obiect, vizându-se înregistrarea ansamblului parametrilor cuantificabili semnificativi. Fişa individuală cuprinde, în prima sa parte, sub formă de tabel: • indicativul piesei, format din sigla sitului şi numărul de ordine al piesei în cadrul lotului; • codul tipologic; • locarea actuală; • numărul de inventar:

SIGLA PIESEI	CODUL TIPOLOGIC
LOCARE ACTUALĂ	NUMĂR DE INVENTAR

Urmează trimiterile exhaustive la materialul ilustrativ (desene, fotografii) (**Fig.**). În continuare, sunt numerotaţi parametrii: **1.** în cazul materialului publicat, bibliografia în care figurează piesa (menţionată în text; ilustrată); în cazul în care aceasta este inedită, faptul se consemnează ca atare; **2.** contextul descoperirii: an, secţiune, complex, carou, adâncime, nivel; **3.** starea de conservare: piesă întreagă; piesă fragmentară (se păstrează minimum 1/2); fragment (se păstrează mai puţin de 1/2); momentul producerii fracturii (fracturilor) - în vechime sau recent; descrierea alterărilor specifice ale suprafeţelor, datorate agenţilor taphonomici; **4.** precizarea categoriei de materie primă: specia de provenienţă şi suportul anatomic (partea scheletică), respectiv identificarea specifică şi anatomică; **5.** descrierea morfologiei piesei pe diverse sectoare: extremitatea proximală/parte proximală (**5.1.**); partea mezială (**5.2.**); partea distală/extremitatea distală (**5.3.**); se au în vedere contururile marginilor şi raportul dintre ele, morfologia secţiunilor; amenajările specifice (partea activă); pentru precizia descrierii, s-a adoptat terminologia morfologiei anatomice: faţă laterală/ mediană/ posterioară/ anterioară. În cazul cornului de cerb/ren, se disting **axul şi razele**, numerotate de la 1 la 5 + n, începând de la bază; **6.** precizarea parametrilor dimensionali generali (morfometria) şi ai diferitelor părţi (**6.1.**): • lungimea totală iniţială reconstituită (cifre italice)/păstrată; • dimensiunile extremităţii proximale, părţii meziale, părţii/extremităţii distale (lăţime/grosime; cifre italice pentru valorile iniţiale reconstituite şi normale pentru valorile actuale, măsurabile pe piesă). În cazul vârfurilor (*I A*), al netezitoa-

relor (*I B*) și al vârfurilor oblice (*I G*) se introduc parametri morfometrici specifici părții active, precum: -LPA (lungimea părții active); -SOP (suprafața oblică principală); -SOS (suprafața oblică secundară); -CD (calibru distal=diametrul PD a vârfurilor la 10 mm de ED) (6.1.-6.2.). Diversele raporturi între dimensiuni se exprimă în indici (6.3.) precum: • *indice de alungire*: reprezintă raportul dintre lungimea totală inițială și lățimea maximă, $IA = L \text{ tot.}/l\text{ăț. max}$; • *indice de amenajare a vârfului (oblic)*: reprezintă raportul dintre lungimea părții active x 100 și lungimea totală, $IAV(0) = LPA \times 100/L \text{ tot.}$; • în cazul pieselor de tip *I B* și *I G*, se calculează indicele de masivitate a vârfului oblic, prin raportul dintre grosimea maximă și lățimea minimă, $IMVO = \text{gros. max.}/l\text{ăț. min}$; 7. studiul tehnic include precizarea și descrierea urmelor specifice primei etape de fabricare: • procedeele și operațiile de debitaj (7.1.), respectiv de prelevare a unui segment/fragment de materie primă și de realizare a formei brute. Prin segment se înțelege o parte a piesei anatomice păstrând secțiunea întreagă; fragmentul reprezintă o parte a piesei anatomice păstrând parțial secțiunea naturală; • etapa a doua de fabricare (*fasonarea*) (7.2.) include procedeele și operațiile de realizare a detaliilor (atributelor) morfo-tehnice specifice: ale părții active; cele servind la fixarea în suport sau pe o fibră: îngustarea părții proximale, perforații, șanțuiri, striatii, creștături etc; realizarea decorului; • descrierea și analiza urmelor de utilizare (7.3.), includ localizarea pe piesă și definirea acestora, ca și precizarea ipotetică a operației sau operațiilor care le-au produs. În general, precizarea funcționalității piesei și discutarea ipotezelor de utilizare s-au rezervat pentru analiza fiecărui tip, inclusă în partea a doua a lucrării¹⁴.

3. 2. Repertoriu

3. 2. 1. Armătură (vârf) de suliță de os

BST 1 II A2
IAB Fără nr. inventar

Fig. 2/1; 3/1-3.

1. Păunescu, 1996; Beldiman 1999, vol. 1, p. 170-173; vol. 2, p. 23-24, pl. 44/3.

2. 1981 Caseta I/II la -1,90-2,00 m Vatră Nivelul I (aurignacian).

3. Piesă fragmentară-lipsește ED; fracturată oblic în vechime.

4. MP lateral de cal (*stylet*), aparținând speciei *Equus transylvanicus*. Suprafețele au fost afectate aproape integral de acțiunea corozivă a rădăcinilor plantelor erbacee, care au produs numeroase urme vermiforme specifice. Arderea superficială (probabil accidentală) a schimbat culoarea osului, care a devenit gri deschis.

5.1. PP/EP: armătură (vârf de suliță) lung cu baza simplă fațetată (de fasonare prin PD/despicare), păstrând parțial morfologia anatomică a MP lateral, având EP convexă neregulată, marginile convexe neregulate divergente și secțiunile poligonale neregulate. Pe una din fețe se observă o incizie scurtă oblică, produsă prin impactul unui tăiș litic, probabil în cursul amenajării prin PD/despicare a PP.

5.2.-5.3. PM, PD/ED: fațetate (de fasonare prin Ra), margini rectilinii și ușor concave convergente, vârf ascuțit (fracturat din vechime pe un plan oblic), secțiuni poligonale neregulate.

6.1. Generală: L tot. 151/132; PP 16/14; PM 8/8; CD 5/4.

7.1. Debitajul: prelevarea MP probabil prin PD.

7.2.1. Fasonarea PP: în scopul facilitării fixării în hampă (coadă de lemn) s-a procedat la micșorarea grosimii anatomice, respectiv la amenajarea PP prin despicare/cioplire pe toate fețele în sens proximal-distal; au fost astfel produse mai multe fațete de morfologie neregulată, lungi de 25-38 mm și late de 6-9 mm.

7.2. Fasonarea PM-PD/ED: parțială; regularizarea suprafețelor s-a făcut prin Ra, determinând fațetarea corpului piesei.

7.3. Urme de utilizare: fracturarea PD s-a produs probabil în timpul utilizării; în aceste condiții, piesa a fost demontată din coadă (hampă, tijă) și abandonată, lungimea ei nepermițând reamenajarea la parametrii funcționali optimi.

7.4. Analogii: piesa de la Bistricioara rămâne singura de acest tip cunoscută până în prezent, nu numai pe teritoriul Moldovei dintre Carpați și Prut, dar și în restul regiunilor țării. Datorită morfologiei și morfometriei lor, ~~adecvate amenajării comode și optime a vârfurilor~~ de diverse tipuri, metapodiile laterale de

cal (*stylete*) s-au utilizat cu predilecție în realizarea unor astfel de artefacte; cităm cu acest prilej cazul piesei descoperite în situl de la **Ripiceni** - "**Stânca Ripiceni**", *nivelul I* (*aurignacian*), prin cercetările lui N. N. Moroșan: este vorba de piesa RPS/I 1 (tipul *I A5*) din repertoriul recent elaborat al materialelor IMDA paleolitice și neolitice timpurii din România^{14a}. Tipurile *I A5* și *II A2* sunt specifice pentru culturile *paleoliticului superior*; explicația rezidă în frecvența relativ mare a speciei *Equus* în biotopurile regiunilor respective și, evident, în vânarea ei (probabil specializată) de către comunitățile aurignaciene sau gravettiene.

Ca analogii cunoscute în alte părți ale Europei menționăm pe cele de la Cosăuți, Republica Moldova (piese pe *stylete* de cal); mai multe armături de suliță aurignaciene de os cu baza simplă (masivă) fasonată se cunosc de pe teritoriul Franței și al Germaniei^{14b}.

3. 2. 2. Segment de defensă de mamut

LSP 1	V A I d
MNIR	Nr. inv. 172 a/156.475

Fig. 5/1.

1. Bitiri, Căpitanu, 1972, p. 48; Bitiri-Ciortescu, Căpitanu, Cărciumaru, 1991, p. 15-16; Bolomey, 1991, p. 273, 282, 294, fig. 7/4; Beldiman, 1996; Beldiman, 1999, vol. 1, p. 247-250; vol. 2, p. 51-53, pl. 55.

2. 1963 Suprafața T1 (taluzare în malul "Lutăriei") Caroul 13B Nivelul IV Strat Datare aproximativă: 18.000 B.P.

3. Defensă de mamut (***Elephas primigenius***) - exemplar tânăr; piesă probabil de origine alogenă în așezare.

4. Segment distal. Stare de conservare precară, datorată proceselor de corodare și delitare/delaminare.

5.1. PP/EP: morfologie generală tronconică neregulată aplatizată, reprezentând suprafața de tăiere prin abraziune liniară (cu fibra sablată); pe suprafața respectivă se observă clar urmele șanțurilor succesive de traiectorie curbă și secțiune semicirculară. În centru se păstrează martorul rezidual (cepul, pediculul), specific în cazul aplicării acestui procedeu tehnic de debitaj. Secțiune pentagonală neregulată, având colțurile rotunjite. Pe FS se observă o porțiune a suprafeței anatomice curbe a defensei, indicând un diametru anatomic al acesteia de circa 65 mm.

5.2. PM: suprafețele reprezentând cele patru fețe neregulate ale piesei sunt afectate de procesele de coroziune și delitare/delaminare; marginile lor sunt quasi-paralele, iar secțiunea patruleteră neregulată. Pe FL/ST se observă urmele ciopririi oblice în sens proximal-distal.

5.3. PD/ED: margini convexe convergente neregulate; suprafețe corodate și modificate prin debitaj (PD). Secțiune îngustată, biconvexă asimetrică; extremitate convexă neregulată.

Piesă de formă generală paralelipipedică, având un capăt tronconic și celălalt convex subțiat.

6.1. Generală: L 165; EP 62/50; PM 63/45; ED 61/43.

6.2. Martorul rezidual de tăiere: diam. 22/16; înălț. 6; diam. șanț: 6-7.

7.1. Debitajul: prelevarea unui segment distal de defensă prin tăiere transversală, aplicându-se metoda abraziunii liniare, respectiv a tăierii cu fibra sablată. Tăierea a fost inițiată pe FS, șanțul avansând circa 12 mm. Schimbarea poziției de atac a fibrei s-a produs succesiv pe fețele laterale și pe FI. S-a realizat astfel reducerea diametrului piesei cu circa 3/4. Desprinderea s-a produs prin fracturarea martorului de tăiere (cep), aplicându-se flexiunea bidirecțională.

7.2. Fasonarea: superficială și parțială; s-a aplicat pe FL/ST prin cioprire în sens proximal-distal. Operația a avut probabil ca scop regularizarea sau diminuarea grosimii segmentului.

7.3. Urme de utilizare: nu sunt decelabile. Probabil piesă aflată în curs de prelucrare. Pe baza analogiilor cunoscute din literatura de specialitate, piesa putea avea funcționalitatea de: unealtă (săpăligă); PA a unei arme de lovire (secure); materie primă pentru piese de artă mobilieră (statuete, podoabe). Segmentul de defensă descoperit la Lespezi reprezintă pentru teritoriul României cea mai veche dovadă de prelucrare a fildeșului. Situațiile de folosire a fildeșului în stare brută sunt cunoscute anterior (ex. cazul complexelor musteriene de tip "păvănan" de la Ripiceni - "Izvor")¹⁵ sau izolat în cadrul palcoliticului superior est-carpatic (exemplu: segmentele brute de fildeș de mamut descoperite în nivelul *gravettian Ib* de la Ripiceni - "Izvor" și în nivelul *gravettian III* de la Mitoc - "Malul Galben")¹⁶. În al doilea rând,

această piesă pare a documenta în premieră pentru Europa, la un nivel cronologic foarte timpuriu (± 18.000 B.P.), cunoașterea și aplicarea metodei complexe de debitaj prin tăiere transversală cu fibra sablată. Procedul este un tip particular al debitajului prin uzură, studiat în detaliu de arheozoologii francezi F. Poplin și A. Billamboz¹⁷. Etapele lui tehnice sunt ilustrate schematic în fig. Acest procedeu începe să fie documentat mai frecvent pe parcursul epocii mezolitice, fiind aplicat în debitajul cornului de cerb; la noi se cunosc descoperirile de la Ostrovul Corbului și Drobeta Tr. Severin/Schela Cladovei¹⁸. În așezările neolitice timpurii, metoda se utiliza în mod curent la detașarea epifizelor oaselor lungi; cităm cu acest prilej piesele descoperite în așezările de la Cârcea-"Hanuri", Cârcea-"Viaduct", jud. Dolj; Grădinile-"Islaz", jud. Olt; Cluj-Napoca/Gura Baciului, jud. Cluj¹⁹.

7.4. Analogii: dintre artefactele apropiate morfologic descoperite în Europa le menționăm pe cele din siturile *gravettiene* sau plasate la același palier cronologic de la: Grubgraben, Austria; Costești I, Republica Moldova; Goncy, Kostenki I-Poljakov, Kostenki 4 (Alexandrov-skaja), Ucraina; Borșevo 2, Timonovka, Rusia; Pøedmost, Cehia²⁰.

LSP 2
MNIR

II DI c
Nr. inv. 256/156.343

3. 2. 3. Secure - ciocan

Fig. 4/1.

1. Bitiri, Căpitanu, 1972, p. 55-58; Bitiri-Ciortescu, Căpitanu, Cărciumaru, 1991, p. 16-17; Bolomey, 1991, p. 276, 293, fig. 6/3; p. 295, fig. 8/1; Beldiman, 1999, vol. 1, p. 186-190; vol. 2, p. 53-55, pl. 56.

2. 1967 S I Nivelul III Strat Datare: 18.110 $\pm$ 300 B.P. (Bln-806).

3. Corn de ren căzut (**bois de massacre**), ax ST-exemplar matur mascul.

4. Piesă fragmentară; R1 a fost fracturată recent și lipită, iar PP în vechime pe circa 2/3 din diametru. Din rațiuni de conservare, piesa a fost impregnată în baie de nitrolac în acetona, care nu a modificat însă morfologia suprafețelor. Pe PM și PD (suprafața axului) se observă urme de impact recente (lovituri ale unui tăiș metalic, probabil de șpaclu sau de cazma, produse în timpul degajării).

5.1. PP/EP: morfologie anatomică nemodificată; secțiune ovală.

5.2. PM: morfologie anatomică nemodificată; secțiune ovală.

5.3. PD/ED: morfologia anatomică a axului (inclusiv a bazei) nemodificată; secțiune de formă ovală. R1 a fost înlăturată prin tăiere de la bază. PA a fost amenajată prin tăierea R2 la circa 1/2 proximală din lungime și ascuțită prin raclaj și cioplire, dobândind o morfologie ascuțită în plan A/P. Margini rectilinii quasi-paralele în plan și convexe convergente în profil. ED convexă neregulată (de debitaj) în plan și rectilie în profil. Pe suprafața FP, relativ lisă se observă foarte bine urmele de cioplire. Pe FA s-a produs prin debitaj (flexiune) o desprindere axială amplă, lungă de circa 80 mm și cu lăț. max. de 20 mm, suprapusă de alte două desprinderi axiale mai mici (L: circa 25 mm, lăț.: 7-10 mm), produse prin impact în timpul utilizării. Pe FM/ED se observă o porțiune lisă de circa 20/10 mm, păstrând urmele specifice operației de raclaj axial (serii de striuri uniforme, fine, rectilinii, paralele, dispuse în fascicule). Secțiunea ED este rectangulară (de fasonare). PA este orientată transversal pe direcția axului principal al piesei.

6.1. Generală: L tot. 380; PP 43/33; PM 45/34; PD (baza axului) 48/38.

6.2. PA: L 90; diam. max. 45/40; ED 25/14; LPA circa 40; unghiul PA $\pm 20^\circ$.

6.3. Indici: IA 7,91.

7.1.1. Debitajul axului: prelevarea a circa 1/2 proximală a axului prin tăiere la nivelul R3 (centrale). Procedul tehnic aplicat a fost PD pe circumferință, urmată de fracturare/flexiune. R1 a fost înlăturată prin același procedeu al PD și al fracturării/flexiunii.

7.1.2. Debitajul R2: tronsonul scurt păstrat, pe care s-a amenajat PA, indică tăierea R2 (*andouiller de glace* sau "raza ochiului") la circa 1/2 din lungime prin același procedeu al PD pe circumferință, urmată de fracturare/flexiune. Pe FP s-a produs în acest fel o desprindere axială amplă (vezi supra, 5.3.).

7.2. Fasonarea: amenajarea PA pe circa 1/2 proximală a R2 pe o lungime de circa 40 mm pe FP (prin cioplire axială oblică în sens proximal/distal) și circa 20 mm pe FM (prin raclaj axial). FA a rămas brută de debitaj (desprindere de fracturare/flexiune).

7.3. Urme de utilizare: ED are o morfologie generală convexă și colțurile rotunjite foarte probabil prin utilizare. PD prezintă pe FP două planuri de fractură de impact, suprapunând desprinderea de debitaj menționată *supra*, 7.1.2. Aceste desprinderi așchiale secundare sugerează folosirea piesei prin percuție lansată, aplicată pe o suprafață relativ dură.

Pe suprafața de desprindere a bazei axului (medalionul) nu se pot observa nici un fel de urme de folosire (de impact, tocire etc.), ceea ce denotă faptul că piesa nu avea decât o PA, posibil cu rol polifuncțional. Astfel, în cazul de față nu se poate admite funcționalitatea dublă cu două PA (ciocan-târnăcop, târnăcop dublu), propusă de unii cercetători pentru aceste piese²¹. În literatura de specialitate, ele se încadrează în categoria tipologică a armelor de lovit, sub numele de **secure, secure-ciocan, secure în formă de T, secure de tip Lyngby**²². Rolul lor funcțional probabil era acela de armă de vânătoare pentru omorârea renilor, răniți cu ajutorul armelor de aruncare sau hăituiți spre locuri mlăștinoase, special amenajate (țarcuri, capcane de tipul gropilor ș.a.) sau la traversarea cursurilor de apă în cadrul migrațiilor sezoniere pe trasee constante. Interesante analogii în acest sens au oferit tacticile aplicate în vânărea renului polar de către comunitățile siberiene de la sfârșitul secolului trecut și începutul secolului nostru²³.

În aceeași ordine de idei, ca argument pentru funcționalitatea de armă cinegetică de lovire a pieselor în discuție, reamintim descoperirea sugestivă în situl de la Ahrensburg, Germania, a unui fragment de neurocraniu de ren, având o leziune fatală de origine antropică, respectiv o perforație de formă ovală alungită, produsă foarte probabil prin lovire cu o secure-ciocan din corn de ren, categorie tipologică frecventă între artefactele din MDA descoperite în așezare²⁴.

7.4. Analogii: acestea sunt foarte numeroase și acoperă din punct de vedere cultural-cronologic mileniile 25-10 B.P., respectiv culturile aparținând marelui complex *gravettian* și cele *paleolitic-finale/mezolitice* din jumătatea nordică a Europei.

Pe teritoriul României, primele piese similare au fost descoperite de prof. N. N. Moroșan în nivelurile III și V ale sitului *gravettian* (astăzi distrus) de la Ripiceni, punctul "Stânca Ripiceni", jud. Botoșani (două exem-

plare). Autorul cercetărilor a presupus de la început funcționalitatea lor de securi-ciocan, pe baza analogiilor cu piesele descoperite în situri din Europa Occidentală, Centrală și Estică²⁵. Alte exemplare provin din așezarea *gravettiană* de la Cotu Miculinți-"Gârla Mare", jud. Botoșani, fiind considerate de dr. M. Brudiu drept unelte compozite, folosite ca târnăcop-ciocan sau dublu-târnăcop; partea lor activă ar fi fost constituită de o piesă de lemn sau de silex, inserată în porțiunea golită de țesutul spongios al axului sau a razei. După același cercetător, astfel de unelte se foloseau la "săpare sau despicare" sau la spartul gheții în vederea pescuirii pe timp de iarnă "la copcă" în apele Prutului²⁶. În opinia mea, o astfel de încadrare tipologico-funcțională nu este susținută cu o argumentație suficientă. Din ilustrația aferentă materialelor publicate se observă că majoritatea pieselor o reprezintă percutoarele, folosite foarte probabil în debitajul silexului și securile-ciocan de tip Lyngby, arme de lovire descrise deja în mod detaliat; unele operații evocate mai sus (despicare, spargerea gheții, "extragerea"/"exploatarea" silexului) nu se pot realiza cu ajutorul uneltelor din corn de ren, prea puțin rezistente în raport, spre exemplu, cu celea litice de mari dimensiuni.

Dintre descoperirile făcute în spațiul european, menționez pe acelea de la: Cosăuți, Republica Moldova; Teltwisch, Ahrensburg, Salzitter-Lebenstedt, Langenfelde, Odensee, Germania; Norre Lyngby, Danemarca; Ságvár, Ungaria; Sungir', Rusia; Dobraniëvka, Ucraina; Eulatoa I, Pavlov 1, Cehia²⁷.

Potrivit clasificării tipologice recent elaborate pe baza analizei complete a pieselor cunoscute la noi și în restul Europei, grupa tipologică a armelor de lovire din corn de ren (*II D*) include următoarele tipuri: **1.** cu PP lungă pe ax (secure de tip Lyngby); **2.** cu PP pe rază (ciocan): **a.** cu PA convexă (neascuțită); **b.** cu PA orientată longitudinal (axial) în raport cu axul suportului; **c.** cu PA orientată transversal în raport cu axul suportului.

În privința parametrilor morfo-tipologici definitorii ai securii-ciocan (securii de tip Lyngby) trebuie menționat faptul că, în mod constant, PP și PM sunt lungi și constituite de segmentul proximal al axului, respectiv de partea cuprinsă între R1/R2 și R3. PA (PD) este reprezentată invariabil de 1/2 proximală a R2, amenajată (ascuțită) pe una sau mai multe fțe²⁸.

3. 2. 4. Percutor

Fig. 4/3.

1. Bitiri, Căpitanu, 1972, p. 55-58; Bitiri-Ciortescu, Căpitanu, Cărciumaru, 1991, p. 16-17; Bolomey 1991, p. 293, fig. 6/4; Beldiman, 1999, vol. 1, p. 127-128; vol. 2, p. 55-56, pl. 68.

2. 1963 S V Caroul H 27 Nivelul III
Strat Datare: 18.110 ± 300 B.P. (Bln-806).

3. Corn de ren căzut, ax ST-exemplar matur mascul.

4. Piesă fragmentară - lipseşte capătul R2, fracturat recent. Piesa a fost impregnată în baie de nitrolac, în acetona; tratamentul s-a impus din cauza precarităţii stării ei de conservare şi nu a modificat morfologia suprafeţelor.

5.1. PP/EP: este constituită de 1/2 proximală a R2; morfologie anatomică uşor modificată pe FL prin fasonare superficială (raclaj axial); secţiune ovală şi subovală. EP a fost fracturată recent, astfel că morfologia şi urmele specifice de debitaj nu s-au păstrat.

5.2. PM: considerată în mod convenţional. Este constituită de o porţiune a axului, tăiată transversal prin PD/fracturare-flexiune. Extremitate de formă convexă (de debitaj), secţiune ovală (anatomică).

5.3. PD/ED: păstrează morfologia anatomică a axului, nemodificată prin debitaj/fasonare. ED (medalionul) are forma convexă specifică axului provenind de la masculii adulţi. Singurele modificări morfologice (desprinderi axiale de impact scurte, discontinue, produse pe circumferinţă) se localizează la nivelul medalionului şi se datorează folosirii prin percuţie lansată repetat.

6.1. Generală: L 210; diam. PP 35/28; diam. PM 40/38.

6.2. PA: L 70; diam. 50/48.

7.1.1. Debitajul axului: prelevarea părţii bazilare a axului, păstrând circa 1/2 PP a R2. Axul a fost tăiat la circa 300 mm de bază prin PD oblică aplicată pe FP şi FL, urmată de fracturare/flexiune. R1 a fost înlăturată prin aceleaşi procedee tehnice.

7.1.2. Debitajul R2: morfologia convexă neregulată a extremităţii şi planul de fractură oblic lung indică înlăturarea 1/2 distale a R2 prin fracturare/flexiune în sens lateral/median.

7.2. Fasonarea: pe FL a PP (respectiv, a R2) se observă pe întreaga lungime păstrată o plajă de raclaj superficial, lată de 15-20 mm, care a conferit suprafeţii respective un aspect uşor oblic. PA a rămas nemodificată tehnic.

7.3. Urme de utilizare: pe suprafaţa medalionului se păstrează urme de impact bine marcate, sub forma unor mici adâncituri, unele suprapuse şi dispuse neregulat. Pe circumferinţa medalionului se observă alte urme de impact, respectiv mici desprinderi ale *compactei*, dispuse axial şi oblic.

Toate aceste urme caracterizează piesele din MDA utilizate ca percutoare pentru debitajul materialelor litice de bună calitate (silex, obsidiană etc.). Cu toate acestea, nu se pot exclude şi utilizările complementare/secundare ca armă de lovire, motiv pentru care piesa a fost inclusă atât în grupa tipologică a armelor de lovire (*ID*), cât şi în cea a uneltelor, respectiv a percutoarelor (*IC*).

În această din urmă privinţă, descoperirea în situl celebru de la Laugerie Haute-Ouest, Franţa, a unei piese atribuite culturii *solutreene*, păstrând numeroase microaşchii de silex încastrate pe suprafaţa medalionului şi puse în evidenţă de Fr. Bordes prin examinare în microscopie de mică putere a adus argumente definitive pentru funcţionalitatea predilectă de percutor litic a acestor artefacte²⁹.

Piesa de la Lespezi se numără printre puţinele percutoare *paleolitice* din MDA descoperite în România, care beneficiază de o încadrare morfo-funcţională aproape certă, bazată pe analiza comparativă detaliată a urmelor de uzură. Să mai remarcăm, în acest context, încă o dată, că nivelurile V-II ale aşezării de la Lespezi au prilejuit descoperirea unor arii de debitaj al materialelor litice, din care nu lipsea silexul.

Este de subliniat faptul că, datorită condiţiilor de preservare, de cele mai multe ori precare (piese fragmentare sau fragmente), identificarea tipologic-funcţională a percutoarelor se dovedeşte uneori dificilă.

Percutoarele paleolitice din corn de ren (grupa tipologică *IC*) se realizau în două vari-

ante morfologice, atestate prin descoperiri de epocă: 1. cu PP scurtă, constituită de 1/2 proximală a R2, axul fiind tăiat la o distanță față de medalion variabilă (până la 100-120 mm) cazul piesei descoperite la Lespezi; 2. cu PP/PM constituită de un segment proximal scurt al axului, R2 fiind tăiată, în general, de la bază; 3. pe bază de ax de corn³⁰.

7.4. Analogii: printre analogiile din România menționez piesele descoperite în așezările *gravettiene* de la Ripiceni, punctul "Stânca Ripiceni" (primele de acest gen semnalate pe teritoriul României) și Cotu Miculinți-"Gârla Mare", jud. Botoșani (cele mai numeroase)³¹.

Analogiile din Europa datează începând cu *aurignacianul* și terminând cu *mezoliticul*; citez aici piesele provenind din siturile: Andernach, Geissenklösterle, Gönnersdorf, Kettig, Taubach, Germania; Laugerie Haute-Ouest și Solutré, Franța; Serinya, Spania; Mezin, Rusia; Ságvár, Ungaria³².

4. Concluzii. Sinteză tehnică

Studiul complet și complex al IMDA din așezările paleolitice de la Bistricioara și Lespezi a permis îmbogățirea repertoriului (încă redus) al descoperirilor de acest gen, nu numai pentru teritoriul Moldovei dintre Carpați și Prut, dar și la scară națională și chiar macro-regională. Totodată, el a prilejuit formularea unor precizări privind tipologia și funcționalitatea uneltelor și armelor din os și corn de ren (respectiv, a armăturii de suliță, a percutorului și a securii-ciocan). În ceea ce privește piesele din corn de ren, datele puse în lumină și concluziile formulate mai sus fixează baza de comparație pentru încadrarea tipologico-funcțională a restului artefactelor cunoscut pe teritoriul României, respectiv în spațiul geografic dintre Carpați și Prut și provenind din situri cu același specific paleoecologic și paleoeconomic, aparținând vânătorilor de ren și alte mamifere din aria periglaciara (Ripiceni-"Stânca Ripiceni", Cotu Miculinți-"Gârla Mare").

Piesa **BST 1** documentează prezența unui tip nou în cadrul gamei armăturilor de suliță ale *paleoliticului superior* din România în general și *aurignaciene* în special: este vorba de **vârful de os cu baza simplă fasonată (II A2)**, databil pe la 25.000 B.P. Acesta reprezintă, deocamdată, singurul exemplar cunoscut până în prezent în așezările *paleolitice* de pe versantul estic al Carpaților (până la Siret). Față de da-

tele publicate de descoperitor, lucrarea prezintă inserează rezultatele observațiilor detaliate legate de aspectele tehnologice, respectiv decelarea urmelor de fabricare (prin cioplire/despicare și raclaj axial intens), ca și a celor de folosire (fracturarea la nivelul părții distale). Totodată, trebuie remarcat în acest context faptul că în articolul citat al dr. Al. Păunescu se vorbește (în mod eronat, făcându-se confuzia cu urmele de raclaj, care sunt nete) de aplicare a procedurii șlefuirii la amenajarea părții distale (active)³³. Asupra restului descoperirilor de armături de suliță *paleolitice* (din os și corn de ren) de pe teritoriul României nu mai este cazul să insistăm cu acest prilej; recent, acestui subiect i-au fost rezervate două lucrări^{33a}.

Alături de armăturile pentru proiectile grele (vârfuri de suliță, harpoane) și bastoanele perforate, atestate prin descoperirile deja foarte cunoscute din siturile *gravettiene* de la Cotu Miculinți-"Gârla Mare" și Crasnaleuca-"Staniște"³⁴, piesa **LSP 2** a permis izolarea certă și studierea directă exhaustivă a unui alt element de echipament cinegetic din MDA, utilizat în mod curent de comunitățile *gravettiene* ale vânătorilor care populau Moldova Centrală pe la 18.000 B.P. Importanța publicării detaliate a acestei piese este cu atât mai mare cu cât descoperirile similare fie s-au pierdut definitiv în condiții neelucidate (cazul descoperirilor de la Ripiceni-"Stânca Ripiceni"), fie nu sunt încă accesibile studiului direct și complet, potrivit imperativelor metodologice actuale (cazul descoperirilor de la Cotu Miculinți-"Gârla Mare").

Piesa **LSP 3** a prilejuit, pentru prima dată, pe baza acelorași date oferite de studiul direct exhaustiv, definirea tipologico-funcțională aproape indubitabilă a unei unelte folosite în debitajul materialelor litice, rar atestate între descoperirile *paleolitice* de la noi. Ea aduce contribuții directe la cunoașterea caracteristicilor tehnologice ale debitajului în cadrul culturii *gravettiene* (cu precădere a silexului), respectiv, aplicarea curentă a metodei percuției direct cu percutorul mai puțin dur (*percuteur tendre*)³⁵.

O importanță particulară o prezintă piesa **LSP 1**; până la momentul actual, ea reprezintă primul obiect de fildeș de mamut cunoscut pe teritoriul României, prelucrat cu intenția tehnică manifestă de realizare a unor piese de artă mobilieră, podoabe sau, eventual, unelte. Acest artefact documentează, totodată,

cunoașterea și aplicarea perfectă, deja la nivelul *paleoliticului superior*, a procedului tehnic sofisticat de tăiere prin metoda abraziunii liniare. Potrivit datelor culese din literatura de specialitate avută la dispoziție, acest procedeu nu pare încă atestat atât de timpuriu nicăieri în Europa, fie Occidentală, Centrală sau de Est, descoperirea de la Lespezi fiind foarte probabil, pe această linie, o prioritate a domeniului și ilustrând progresul tehnologic înregistrat în epocă în prelucrarea MDA.

Piese discutate în rândurile de mai sus evidențiază într-o manieră concretă aspecte ale prelucrării MDA: • alegerea materiei prime (osul-metapod lateral de cal; cornul de ren, eventual fildeșul de mamut); • procedeele debitajului și ale fasonării (percuția directă, ciocnirea oblică, fracturarea prin percuție directă sau prin flexiune, tăierea prin metoda abraziunii liniare, raclajul axial). Repertoriul tipologic decelat este relativ sumar, dar clar definit în lumina rezultatelor expuse cu acest prilej. El a îmbogățit cu două elemente certe (vârful de os cu baza simplă fasonată și securea de tip Lyn-

gby) gama cunoscută actualmente a armelor folosite de vânătorii *gravettieni*. Stabilirea funcționalității ipotetice a artefactelor permite argumentarea practicării unor ocupații specifice, atât *extra-sit* (cazul vânătoriei), cât și *intra-sit* (prelucrarea MDA; debitajul materialelor litice - legat, între altele și de activitățile cinegetice sau conexe-pregătirea/recondiționarea echipamentului cinegetic, respectiv a armăturilor litice și a suporturilor din lemn afe-
rente).

În gama tipologică a IMDA din așezările discutate se constată nesemnarea unor categorii frecvente, banale în cadrul diverselor culturi preistorice și nu numai, cum sunt, spre exemplu, vârfurile de os de tipul curent al străpungătoarelor (grupa tipologică *I A*). Absența lor poate sugera, o dată în plus, durata scurtă a ocupării siturilor, și, subsecvent, caracterul acestora (*killing sites*) - folosite exclusiv cu ocazia vânării mamiferelor care populau sezonier sectorul submontan/subcarpatic - depresionar al văii Bistriței sau pendulau între vale și culmile Carpaților, pe ambii versanți.

BIBLIOGRAFIE

BAALES, 1994

M. BAALES, Kettig (Kr. Mayen-Koblenz): *Ein spät-paläolithischer Siedlungsplatz unter dem Bims des Laacher See-Vulkans in Neuwieder Becken. Ein Vorbericht*. În: Arch. Korrr, 24, 1994, p. 241-254.

BARGE-MAHIEU, BELDIMAN ET ALII, 1993

H. BARGE-MAHIEU, C. BELDIMAN ET ALII, *Fiche générale Manches (3.0.)*. În: J. ALLAIN, A. AVERBOUH, H. BARGE-MAHIEU, C. BELDIMAN ET ALII, *Fiches typologiques de l'industrie osseuse préhistorique* (sub red. H. Camps-Fabrer). Cahier VI: *Eléments récepteurs*, Treignes, 1993, p. 23-31.

BELDIMAN, 1992

C. BELDIMAN, *Studiul industriei preistorice a materiilor dure animale-probleme de metodologie*, referat elaborat în derularea programului de pregătire pentru doctorat, susținut în cadrul Secției de Preistorie a Institutului de Arheologie "Vasile Pârvan" din București în decembrie 1992.

BELDIMAN, 1992 a

C. BELDIMAN, *Les dents percées dans le Paléolithique et le Néolithique de la Roumanie. Approche technologique*. În: H. CAMPS-FABRER, CL. BÉLLIER, P. CATTELAİN, M. OTTE, R. ORBÁN (sub red.), *Industries sur matieres dures animales. Evolution technologique et culturelle durant les temps préhistoriques*, Colloque international, mai 1993 (Pré-Actes), Treignes/Oignies-en-Thierache, 1993, p. 46.

BELDIMAN, 1992 b

C. BELDIMAN, *Corps de faucille en bois de cerf du Néolithique ancien de la Roumanie: aspects technologiques et fonctionnels*. În: H. CAMPS-FABRER, CL. BÉLLIER, P.

CATTELAİN, M. OTTE, R. ORBÁN (sub red.), *Industries sur matieres dures animales. Evolution technologique et culturelle durant les temps préhistoriques*, Colloque international, mai 1993 (Pré-Actes), Treignes/Oignies-en-Thierache, 1993, p. 48.

BELDIMAN, 1994

C. BELDIMAN, H. CAMPS-FABRER (sub red.), *Fiches typologiques de l'industrie osseuse préhistorique. Cahiers I-II, Aix-en-Provence*, 1988 (recenzie), ArhMold, 17, 1994, p. 337-338.

BELDIMAN, 1996

C. BELDIMAN, *Tipologia industriei materiilor dure animale în paleoliticul superior, epipaleolitic, mezolitic și neoliticul timpuriu pe teritoriul României*, referat elaborat în derularea programului de pregătire pentru doctorat, susținut în cadrul Secției de Preistorie a Institutului de Arheologie "Vasile Pârvan" din București în februarie 1996.

BELDIMAN, 1996 a

C. BELDIMAN, *Asupra utilizării fildeșului în paleoliticul superior din România*. În: SCIVA, 47, 1996, 3, p. 325-333.

BELDIMAN, 1998

C. BELDIMAN, *Obiecte de podoabă în paleoliticul superior din Transilvania*, 1998 (ms.).

BELDIMAN, 1999

C. BELDIMAN, *Industria materiilor dure animale în paleoliticul superior, epipaleolitic, mezolitic și neoliticul timpuriu pe teritoriul României*, București, 1997, teză de doctorat sub conducerea dr. S. Marinescu-Bîlcu (ms.).

BILLAMBOZ, 1977

A. Billamboz, *L'industrie du bois de cerf en Franche - Comté au Néolithique et au début de l'Age du bronze*. În: *Gallia Préhistoire*, 20, 1, 1977, p. 91-100.

BITIRI, 1961

M. BITIRI, *Noi descoperiri paleolitice în nordul Moldovei*. În: *SCIV*, 12, 2, 1961, p. 335-336.

BITIRI, 1965

M. BITIRI, *Cu privire la începuturile paleoliticului superior în România*. În: *SCIV*, 16, 1, 1965, p. 5-16.

BITIRI, 1973

M. BITIRI, *Câteva date cu privire la paleoliticul de la Mitoc - "Valea Izvorului"*. În: *StMatSuceava*, 3, 1973, p. 27-35.

BITIRI, CĂPITANU, 1972

M. BITIRI, V. CĂPITANU, *Așezarea paleolitică de la Lespezi, județul Bacău*. În: *Carpica*, 5, 1972, p. 39-68.

BITIRI-CIORTESCU, 1996

M. BITIRI-CIORTESCU, Lespezi, în C. Preda (sub red.), *Enciclopedia arheologiei și istoriei vechi a României*, vol. 2 D-L, București, 1996, p. 308.

BITIRI-CIORTESCU, CĂPITANU, CÂRCIU-MARU, 1991

M. BITIRI-CIORTESCU, V. CĂPITANU, M. CÂRCIU-MARU, *Paleoliticul din sectorul subcarpatic al Bistriței în lumina cercetărilor de la Lespezi-Bacău*. În: *Carpica*, 20, 1989 (1991), p. 7-52.

BOLOMEY, 1991

AL. BOLOMEY, *Considerații asupra resturilor de mamifere din stațiunea gravetiană de la Lespezi-Lutărie (jud. Bacău)*. În: *Carpica*, 20, 1989 (1991), p. 271-295.

BOLOMEY, MARINESCU-BÎLCU, 1988

AL. BOLOMEY, S. MARINESCU-BÎLCU, *Industria osului în așezarea cucuteniană de la Drăgușeni-Ostrov*. În: *SCIVA*, 39, 4, 1988, p. 331-353.

BORDES, 1974

FR. BORDES, *Percuteur en bois de renne du Solutréen supérieur de Laugerie Haute-Ouest*, în H. Camps-Fabre (éd.), *Premier Colloque International sur l'industrie de l'os dans la Préhistoire*, Abbaye de Sénanque avril 1974, Aix-en-Provence, 1974, p. 97-100.

BORONEANȚ, BELDIMAN, 1995

V. BORONEANȚ, C. BELDIMAN, *L'utilisation de l'arc dans la zone des Portes de Fer du Danube durant le Mésolithique: le cas du site de Schela Cladovei/ Drobeta-Tr. Severin*, comunicare prezentată la Simpozionul Internațional: "Schela Cladovei-Lepenski Vir: 30 ans de recherches archéologiques, Drobeta-Tr. Severin, decembrie 1995.

BORZIAC, 1993

I. A. BORZIAC, *Subsistence Practices of Late Paleolithic Groups along the Dniestr River and Its Tributaries*. În: O. Soffer, N. B. Praslov (Eds.), *From Kostienki to Clavis. Upper Paleolithic-Paleo-Indian Adaptations*, New York-London, 1993, p. 67-84.

BORZIAC, 1993 a

I. A. BORZIAC, *Orientation of Social Activity of the*

Population of Last Palaeolithic in the Area along Dniester River. În: *RevArh*, 1, p. 5-22.

BORZIAC, 1994

I. A. BORZIAC, *Paleoliticul și mezoliticul în spațiul dintre Nistru și Prut*. În: *Thraco-Dacica*, 15, 1-2, 1994, p. 19-40.

BORZIAC, BELDIMAN, 1995

I. A. BORZIAC, C. BELDIMAN, *Corpuri de unelte compozite în situri paleolitice din Bazinul Nistrului și regiunile limitrofe*. În: M. Cărciumaru, M. Diaconescu (sub red.), *Lucrările Simpozionului de arheologie, Universitatea "Valachia", Facultatea de Științe Umaniste, Secția Istorie-Arheologie, 23-25 noiembrie 1995, Târgoviște, 1995, p. 52-55.*

BOSINSKI, 1990

G. BOSINSKI, *Homo sapiens. L'histoire des chasseurs du Paléolithique supérieur en Europe (40.000-10.000 J.-C.)*, Paris, 1990.

BOUCHUD, 1966

J. BOUCHUD, *Essai sur le renne et la climatologie du Paléolithique moyen et supérieur*, Périgueux, 1966.

BREZILLON, 1983

M. BRÉZILLON, *La dénomination des objets de pierre taillée. Matériaux pour un vocabulaire des préhistoriens de langue française*, IVe Supplément a *Gallia Préhistoire*, Paris, 1983.

BRUDIU, 1979

M. BRUDIU, *Date noi privind cultura gravetianului oriental din Moldova, rezultate din cercetările de la Crasnaleuca, jud. Botoșani*. În: *Hierasus*, 1, 1978 (1979), p. 75-81.

BRUDIU, 1980

M. BRUDIU, *Prelucrarea oaselor și coamelor de ren în așezarea paleolitică de la Cotu Miculinți (jud. Botoșani)*. În: *SCIVA*, 31, 1, 1980, p. 13-22.

BRUDIU, 1981

M. BRUDIU, *Les plus anciens outils d'exploitation minière découverts sur le territoire de la Roumanie*. În: *Proceedings of the 16th International Congress of the History of Science*, București, 1981, p. 13.

BRUDIU, 1983

M. BRUDIU, *Considerații asupra unor unelte din paleolitic*. În: *RevMuzMon*, 7, 1983, p. 59-62.

BRUDIU, 1987

M. BRUDIU, *Le travail de l'os et du bois de renne dans le Paléolithique supérieur de la zone du Prut Moyen. Répertoire typologique*. În: V. Chirica (sub red.), *La genèse et l'évolution des cultures paléolithiques sur le territoire de la Roumanie*, BAI II, Iași, p. 73-86.

BRUDIU, 1994

M. BRUDIU, *Industria cornului și osului în paleoliticul superior din nord-estul României*. În: *SCIVA*, 45, 3, 1994, p. 273-282.

BURDUKIEWICZ, 1988

J. BURDUKIEWICZ, *Brommién*. În: A. Leroi-Gourhan (éd.), *Dictionnaire de la Préhistoire*, Paris, 1988, p. 160.

CHIRICA, 1990

V. CHIRICA, *The Gravettian in the East of the Romanian Carpathians*, BAI III, Iași, 1990.

CHIRICA, BORZAC, CHETRARU, 1996

V. CHIRICA, I. BORZAC, N. CHETRARU, *Gisements du Paléolithique supérieur ancien entre le Dniestr et la Tissa*, BAI V, Iași, 1996.

CHIRICA, TANASACHI, 1984-1985

V. CHIRICA, M. TANASACHI, *Repertoriul arheologic al județului Iași*, vol. 1, Iași, 1984; vol. 2, Iași, 1985.

FEUSTEL, 1973

R. FEUSTEL, *Technik der Steinzeit. Archäolithikum - Meso-lithikum*, Weimar, 1973.

HONEA, 1984

K. HONEA, *Chronometry of the Romanian Middle and Upper Palaeolithic: Implications of Current Radiocarbon Dating Results*. În: Dacia, N.S., 28, 1-2, 1984, p. 23-39.

KOKABI, SCHLENKER, WAHL, 1994

M. KOKABI, B. SCHLENKER, J. WAHL (HRS.), "Knochenarbeit". *Artefakte aus tierischen Rohstoffen im Wandel der Zeit*, Landesdenkmalamt Baden-Württemberg, Stuttgart, 1994.

KOZLOWSKI, 1992

J. K. KOZLOWSKI, *L'art de la Préhistoire en Europe Orientale*, Paris, 1992.

LAGARDERE, VARLOT, 1992

G. LAGARDERE, C. VARLOT (éds.), *Derniers chasseurs de Rennes de Sibérie*, Musée Départemental de Préhistoire de Solutré, Juin-Octobre 1992 (Catalog de expoziție), Solutré, 1992.

LOGAN, 1990

B. LOGAN, *The Hunted of Grubgraben: an Analysis of Faunal Remains*. În: A. Montet-White (Ed.), *The Epigravettian Site of Grubgraben, Lower Austria: the 1986 and 1987 Excavations*, ERAUL 40, Liege, 1990, p. 65-91.

MARINESCU-BÎLCU, BELDIMAN, 1997

S. MARINESCU-BÎLCU, C. BELDIMAN, *Industria materiilor dure animale în cadrul culturii Starëvo-Criș pe teritoriul României: așezarea de la Grumăzești, jud. Neamț*. În: Mem Antiq, 21, 1997, p. 273-296.

MARINESCU-BÎLCU, BELDIMAN, 1997 a

S. MARINESCU-BÎLCU, C. BELDIMAN, *Industria materiilor dure animale în neoliticul timpuriu din Transilvania*, 1997 (ms.).

MONS, 1988

L. MONS, *Fiche Sagaie a base raccourci (5)*. În: H. Delporte, J. Hahn, L. Mons et alii, *Fiches typologiques de l'industrie osseuse préhistorique* (sub red. H. Camps-Fabrer). Cahier I. Sagaies, Université de Provence, Aix-en-Provence, 1988, 9 p.

MOROȘAN 1938

N. N. MOROȘAN, *La station paléolithique de Stânca-Ripiceni*. În: Dacia, 5-6, 1935-1936 (1938), p. 1-21.

NANDRIȘ, 1993

J. G. NANDRIȘ, *Fiche Corps de faucille (3.7.)*. În: H. Camps-Fabrer (sub red.), *Fiches typologiques de l'industrie osseuse préhistorique*. Cahier VI. *Éléments récepteurs*, Treignes, 1993, p. 83-88.

NICA, BELDIMAN, 1997

M. NICA, C. BELDIMAN, *Asupra începuturilor agriculturii pe*

teritoriul României: seceri din corn de cerb descoperite în Otlenia. În: Arh Olt, S.N., 12, 1997, p. 5-12.

NICA, BELDIMAN, 1998

M. NICA, C. BELDIMAN, *Cea mai veche reprezentare figurativă în materii dure animale de pe teritoriul României: o protomă zoomorfa descoperită la Cârcea, jud. Dolj*. În: Arh Olt, S.N., 13, p. 3-12.

NICOLĂESCU-PLOPȘOR, PĂUNESCU, MOGOȘANU, 1966

C. S. NICOLĂESCU-PLOPȘOR, AL. PĂUNESCU, FL. MOGOȘANU, *Le Paléolithique de Ceahlău*. În: Dacia, N.S., 10, 1966, p. 5-116.

OLIVE, PIGEOT, TABORIN, 1991

M. OLIVE, N. PIGEOT, Y. TABORIN, *Il y a 13.000 ans a Etiolles*, Dép. d'Essonne, Paris, 1991.

OTTE, BELDIMAN, 1995

M. OTTE, C. BELDIMAN, *Sur les objets paléolithiques de parure et d'art en Roumanie: une pendeloque en os découverte a Mitoc, district de Botoșani*. În: Mem Antiq, 20, 1995, p. 35-70.

OTTE, CHIRICA, BELDIMAN, 1995

M. OTTE, V. CHIRICA, C. BELDIMAN, *Sur les objets paléolithiques de parure et d'art en Roumanie: une pendeloque en os découverte a Mitoc, district de Botoșani*. În: PréhEur, 7, 1995, p. 119-152.

PĂUNESCU, 1970

AL. PĂUNESCU, *Evoluția uneltelor și armelor de piatră cioplită descoperite pe teritoriul României*, București, 1970.

PĂUNESCU, 1980

AL. PĂUNESCU, *Evoluția istorică pe teritoriul României din paleolitic până la începutul neoliticului*. În: SCIVA, 31, 4, 1980, p. 519-545.

PĂUNESCU, 1984

AL. PĂUNESCU, *Cronologia paleoliticului și mezoliticului din România în contextul paleoliticului central-est și sud-european*. În: SCIVA, 35, 3, 1984, p. 235-265.

PĂUNESCU, 1987

AL. PĂUNESCU, *Exposé sur les recherches paléolithiques en Roumanie*. În: V. Chirica (sub red.), *La genese et l'évolution des cultures paléolithiques sur le territoire de la Roumanie*, BAI II, Iași, 1987, p. 1-23.

PĂUNESCU, 1987 a

AL. PĂUNESCU, *Începuturile paleoliticului superior în Moldova*. În: SCIVA, 38, 2, 1987, p. 87-100.

PĂUNESCU, 1989

AL. PĂUNESCU, *Le Paléolithique et le Mésolithique de Roumanie (un bref aperçu)*. În: L'Anthropologie (Paris), 93, 1, 1989, p. 123-158.

PĂUNESCU, 1989 a

AL. PĂUNESCU, *Structures d'habitat moustériennes mises au jour dans l'établissement de Ripiceni-Izvor (Roumanie) et quelques considérations concernant le type d'habitat Paléolithique moyen a l'Est des Carpates*. În: M. Patou, L.G. Freeman (éds.), *L'Homme de Néandertal. Actes du Colloque international de Liege (4-7 décembre 1986)*, ERAUL 33, Liege, 1989, 127-144.

PĂUNESCU, 1993

AL. PĂUNESCU, *Ripiceni-"Izvor". Paleolitic și mezolitic. Studiu monografic*, București, 1993.

PĂUNESCU, 1994

AL. PĂUNESCU, *Bistricioara*. În: C. Preda (sub red.), *Enciclopedia arheologiei și istoriei vechi a României*, vol. I A-C, București, 1994, p. 181.

PĂUNESCU, 1996

AL. PĂUNESCU, *Un vârf de sulii de os descoperit în locuirea aurignaciană de la Bistricioara-"Lutărie" (Bazinul Ceahlău)*. În: SCIVA, 47, 2, 1996, p. 191-197.

PĂUNESCU, 1998

AL. PĂUNESCU, *Paleoliticul și epipaleoliticul de pe teritoriul Moldovei cuprins între Carpați și Siret. Studiu monografic*, vol. I/1, București, 1998.

PĂUNESCU, 1999

AL. PĂUNESCU, *Paleoliticul și epipaleoliticul de pe teritoriul Moldovei cuprins între Siret și Prut. Studiu monografic*, vol. I/2, București, 1999 (sub tipar).

PĂUNESCU, CHIRICA, 1977

AL. PĂUNESCU, V. CHIRICA, *Cercetări arheologice recente în zona Prutului Mijlociu*. În: AAR-MSI, Seria IV, II, 1977, p. 57-69.

PĂUNESCU, ȘADURSCHI, CHIRICA, 1976

AL. PĂUNESCU, P. ȘADURSCHI, V. CHIRICA, *Repertoriul arheologic al județului Botoșani*, vol. I-II, București, 1976.

POPLIN, 1974

F. POPLIN, *Deux cas particuliers de débitage par usure*. În: H. Camps-Fabre (éd.), *Premier Colloque International sur l'industrie de l'os dans la Préhistoire*, Abbaye de Sénanque avril 1974, Aix-en-Provence, 1974, p. 85-92.

POPUȘOI, BELDIMAN, 1998

E. POPUȘOI, C. BELDIMAN, *Industria materiilor dure animale în așezarea Starëvo-Criș de la Trestiana, jud. Vaslui. Un exemplu de studiu: spatule*. În: Acta MM, 15-20/I, 1993-1998, p. 82-115.

TIXIER, INIZAN, ROCHE, 1980

J. TIXIER, M.-L. INIZAN, H. ROCHE, *Préhistoire de la pierre taillée. Terminologie et technologie*, vol. I, Cercle de Recherches et d'Etudes Préhistoriques, Antibes, 1980.

TROMNAU, 1973

G. TROMNAU, *Neue Ausgrabungen von jungpaläolithischen Wohnplätzen auf der Teltwisch bei Ahrensburg, Kreis Stormarn (Schleswig-Holstein)*. În: H. Müller-Beck, *Neue paläolithische und mesolithische Ausgrabungen in der Bundesrepublik Deutschland*. IX. INQUA-Kongress (Neuseeland, 1973), Tübingen, 1973, p. 49-53.

Note

*Lucrarea se constituie într-un omagiu adus memoriei regretatei dr. **Alexandra Bolomey**, care mi-a atras atenția asupra importanței descoperirilor aparținând industriei materiilor dure animale de la Lespezi. Studiul a fost elaborat cu sprijinul plin de bunăvoință al autoarei cercetărilor din situl de la Lespezi, dr. Maria Bitiri-Ciortescu. D-sa mi-a permis studierea pieselor și mi-a oferit informații suplimentare foarte utile; îi exprim și cu această ocazie mulțumirile mele cele mai călduroase. Aprobarea studierii efective și sprijinul logistic indispensabil mi-au fost acordate de colegii de la Muzeul Național de Istorie a României, în colecțiile cărui se păstrează astăzi parte dintre materialele rezultate din cercetările de la Lespezi. Pentru aceasta, adresez încă o dată mulțumiri d-lor Dragomir Popovici, Valeriu Leahu, George Trohani și Radian Andreescu. Piesa descoperită la Bistricioara-"Lutărie" mi-a fost pusă la dispoziție pentru studiul complet de către dr. Alexandru Păunescu, fapt pentru care îi exprim mulțumiri și cu acest prilej.

O primă variantă de redactare a fost prezentată sub formă de comunicare la Sesiunea Națională de comunicări științifice la Muzeului Național de Istorie a României, 26 - 27 noiembrie 1998, București; ea a fost publicată în *Analele Universității Creștine "Dimitrie Cantemir"*, Seria Istorie, nr. 3, 2000.

1. BOLOMEY, MARINESCU-BÎLCU, 1988; BELDIMAN, 1992; BELDIMAN, 1996; BELDIMAN, 1996a; BARGE-MAHIEU, BELDIMAN ET ALII, 1993, p. 23-31; BELDIMAN, CAMPS-FABRE, NANDRIȘ, 1993; BELDIMAN, 1993; BELDIMAN 1993 a; BELDIMAN, 1994; OTTE, BELDIMAN, 1995; OTTE, CHIRICA, BELDIMAN, 1995; BORZIAC, 1995; BORONFANT, BELDIMAN, 1995; POPUȘOI, BELDIMAN, 1998; MARINESCU-BÎLCU, BELDIMAN, 1997; NICA, BELDIMAN, 1997; MARINESCU-BÎLCU, BELDIMAN, 1997a; BELDIMAN, 1997; BELDIMAN, 1999.
2. BITIRI, 1961; BITIRI, 1965; BITIRI, 1973; PĂUNESCU, 1970; PĂUNESCU, 1980; PĂUNESCU, 1984; PĂUNESCU 1987;

PĂUNESCU, 1987a; PĂUNESCU, 1989; PĂUNESCU, 1993; PĂUNESCU, 1996; PĂUNESCU, 1998; PĂUNESCU, 1999; PĂUNESCU, CHIRICA, 1977; PĂUNESCU, ȘADURSCHI, CHIRICA, 1976; CHIRICA, TANASACHI, 1984-1985; CHIRICA, 1990; CHIRICA, BORZIAC, CHETRARU, 1996.

3. Recent, materialul IMDA din situl aurignacian de la Bistricioara-"Lutărie" a făcut obiectul unor abordări mai detaliate - cf. PĂUNESCU, 1996a; BELDIMAN, 1996; BELDIMAN, 1999.

4. NICOLĂESCU-PLOPȘOR, PĂUNESCU, MOGOȘANU, 1966, p. 5-24, 36-47; PĂUNESCU, 1994; PĂUNESCU, 1996, p. 191-193; PĂUNESCU, 1998, p. 120-130.

5. BITIRI, CĂPITANU, 1972; BITIRI-CIORTESCU, CĂPITANU, CĂRCIUMARU, 1991; BITIRI-CIORTESCU, 1996.

6. BITIRI, CĂPITANU, 1972; BITIRI-CIORTESCU, CĂPITANU, CĂRCIUMARU, 1991; BOLOMEY, 1991.

7. BITIRI, CĂPITANU, 1972; BITIRI-CIORTESCU, CĂPITANU, CĂRCIUMARU, 1991; HONEA, 1984, p. 29; PĂUNESCU, 1989, p. 127.

8. BITIRI, CĂPITANU, 1972; BITIRI-CIORTESCU, CĂPITANU, CĂRCIUMARU, 1991; BITIRI-CIORTESCU, 1996; BRUDIU, 1980, p. 13-22.

9. BOLOMEY, 1991.

10. BOLOMEY, 1991; BOUCHUD, 1966, p. 70-98 și tabelul XIX.

11. BOLOMEY, 1991, p. 282-286.

11a. PĂUNESCU, 1996.

12. BELDIMAN, 1996.

13. BELDIMAN, 1999.

14. BELDIMAN, 1999.

14a. MOROȘAN, 1938, p. 9, pl. IV/2; BELDIMAN, 1999, vol. 1, p. 92; vol. 2, p. 23-24, pl. 44/3.

14b. BORZIAC, 1993a, p. 19, fig. 4/5; MONS, 1988.

15. PĂUNESCU, 1989a; PĂUNESCU, 1993, p. 70-91.

16. BELDIMAN, 1996, p. 327-328, nota 6.

17. POPLIN, 1974; BILLAMBOZ, 1977; Cf. și KOKARI, SCHLENKER, WAHL, 1994, p. 22, fig. 15.

18. BELDIMAN, 1999.
19. BELDIMAN, 1999.
20. Costești: BORZIAC, 1994, p. 35, fig. 5; Grubgraben: LOGAN, 1990, p. 65-91; Borševo 2, Guncy, Kostenki 4 (Alexandrovskaja), Timonovka: KOZLOWSKI, 1992, p. 78, 80, 166, 178, fig. 84, 87, 89, 127; Pøedmost: FEUSTEL, 1973, pl. LXIX, LXXI; Kostenki I, 1: BOSINSKI, 1990, p. 118.
21. BRUDIU, 1979; BRUDIU, 1980; BRUDIU, 1981; BRUDIU, 1983; BRUDIU, 1987; BRUDIU, 1994.
22. BURDUKIEWICZ, 1988; FEUSTEL, 1973, p. 141.
23. LAGARDERE, VARLOT, 1992, p. 25, 34.
24. FEUSTEL, 1973, pl. LIV.
25. MOROȘAN, 1938, p. 16-17, pl. III/2-3.
26. Vezi supra, nota 22.
27. Cosăuți, Republica Moldova: BORZIAC, 1993, p. 77, fig. 5; Teltwisch, Germania: TROMNAU, 1973, p. 53, fig. 5; Ahrensburg, Germania: FEUSTEL, 1973, pl. XLIX, LIV; Langenfelde, Odensee, Salzgitter-Lebenstedt, Germania; Norre Lyngby, Danemarca: FEUSTEL, 1973, p. 138, 141, 143, fig. 92, 94, 96; Ságvár, Ungaria: KOZLOWSKI, 1992, p. 73, fig. 78; Sungir', Rusia: BOSINSKI, 1990, p. 48; FEUSTEL, 1973, p. 138, 143, fig. 93, 97; Dobraničevka, Ucraina: BOSINSKI, 1990, p. 159; Eulatoa I, Pavlov I, Cehia: KOZLOWSKI, 1992, p. 167, pl. 87.
28. BELDIMAN, 1999.
29. BORDES, 1974.
30. BELDIMAN, 1999. Pentru problemele specifice ridicate de cercetarea și interpretarea vestigiilor din cadrul siturilor vânătorilor paleoliticului superior și pentru gestionarea materiilor prime furnizate de ren (oase, coarne, dinți, piele, tendoane, carne etc.) cf. și OLIVE, PIGEOT, TABORIN, 1991 (cu bibliografia).
31. MOROȘAN, 1938, p. 12, pl. III/1; BRUDIU, 1980, p. 15-17, fig. 2, 4, 7/3; BELDIMAN, 1999.
32. Andernach, Geissenklösterle, Gönnersdorf, Kettig, Taubach, Germania: BAALES, 1994, p. 251-252, fig. 9-11 (cu bibliografia); FEUSTEL, 1973, pl. L; Laugerie Haute-Ouest și Solutré, Franța: BORDES, 1974, p. 98, 100, fig. 1-4; BAALES, 1994, p. 252 (cu bibliografia); Serinya, Spania: BAALES, 1994, p. 252 (cu bibliografia); Mezin, Rusia: FEUSTEL, 1973, p. 138, 143, fig. 93, 97; Ságvár, Ungaria: BOSINSKI, 1990, p. 159.
33. PAUNESCU, 1996, p. 194.
- 33a. PAUNESCU, 1996; BELDIMAN, 1999.
34. Vezi supra, nota 22.
35. BRÉZILLON, 1983, p. 283-284; TIXIER, INIZAN, ROCHE, 1980, p. 96-98.

Abrevieri în text

A	anterior	max.	maxim
diam.	diametru	MD	marginea dreaptă
DR	drept (dreaptă)	MDA	materii dure animale
ED	extremitatea distală	MNIR	Muzeul Național de Istorie a României, București
EP	extremitatea proximală		
FA	fața anterioară	MS	marginea stângă
FI	fața inferioară	P	posterior
FL	fața laterală	PA	partea activă
FM	fața mediană	PD	partea distală
FP	fața posterioară	PD (la debita)	percuție directă
FS	fața superioară	PM	partea mezială
IA	indice de alungire	PP	partea proximală
IMDA	industria materiilor dure animale	R	rază (de corn de cervide)
Înălț.	Înălțime	S	secțiune
L	lungime	ST	stâng(ă)
L tot.	lungime totală		

Abrevieri bibliografice

AAR-MSI	Analele Academiei Române. Memoriile Secției de Științe Istorice, Academia Română, București
Acta MM	Acta Moldaviae Meridionalis, Muzeul Județean Vaslui
Arch Korr	Archäologisches Korrespondenzblatt, Köln
Arh Mold	Arheologia Moldovei, Institutul de Arheologie al Academiei Române, Iași
Arh Olt, S.N.	Arhivele Olteniei, Serie nouă, București
BAI	Bibliotheca Archaeologica Iassiensis, Iași
Dacia	Recherches et découvertes archéologiques en Roumanie, Fondator: Vasile Pârvan, București
Dacia, N.S.	Dacia. Revue d'Archéologie et d'Histoire Ancienne. Nouvelle Série, Institutul de Arheologie "Vasile Pârvan" al Academiei Române, București
ERAUL	Etudes et Recherches Archéologiques de l'Université de Liege
Gallia Préhistoire	Gallia. Préhistoire. Fouilles et monuments archéologiques en France métropolitaine, Paris
Mem Antiq	Memoria Antiquitatis. Acta Musei Petrodavensis, Piatra Neamț
Rev Arh	Revista arheologică, Chișinău
Rev Muz Mon	Revista Muzeelor și Monumentelor, Ministerul Culturii, București
SCIV(A)	Studii și cercetări de istorie veche (și arheologie), Institutul de Arheologie "Vasile Pârvan" al Academiei Române, București
St Mat Suceava	Studii și materiale, Muzeul județean Suceava

Lista tabelelor

Tabelul nr. 1: situri paleolitice din Moldova cu descoperiri de piese IMDA..

Tabelul nr. 2: Bistricioara-"Lutărie": date radiometrice (după Păunescu, 1998, p. 130).

Tabelul nr. 3: Lespezi-"Lutărie": repartitia pe niveluri a speciilor (după Bolomey, 1991, p. 273).

Tabelul nr. 4 (histogramă): Lespezi - "Lutărie": repartitia speciilor pe niveluri-numărul resturilor (după Bolomey, 1991, p. 273).

Tabelul nr. 5: Lespezi-"Lutărie": situația cantitativă a coarnelor de ren descoperite în nivelurile gravettiene (după Bolomey 1991, p. 275).

Tabelul nr. 6: ciclul evolutiv al coarnelor de ren (după Bolomey, 1991, p. 274).

Lista figurilor

Fig. 1 Sectorul central al Carpaților Răsăriteni: locarea siturilor paleolitice de la Bistricioara-"Lutărie", jud. Neamț și Lespezi-"Lutărie", jud. Bacău; speciile de mamifere cuaternare (cal, ren, mamut) care au furnizat materiile prime utilizate în realizarea IMDA.

Fig. 2 Bistricioara-"Lutărie": 1 armătură de suliță de os; 2-3 proveniența materiei prime (metapod lateral/*stylet* de cal-*Equus* sp.; desen de Gilles Tosello, cf. Olive, Pigeot, Taborin, 1991, p. 33).

Fig. 3 Bistricioara-"Lutărie": 1 armătură de suliță de os-vedere generală; 2 detaliu al părții meziale (PM)-fațete rezultate prin aplicarea operației de raclaj axial; 3 detaliu al părții/extremității distale (PD/ED), fracturate oblic (probabil prin folosire). A se observa suprafețele puternic afectate de agenți taphonomici (acizii humici și acțiunea corozivă a rădăcinilor plantelor ierboase).

Fig. 4 Lespezi-"Lutărie": 1 secure-ciocan de tip Lyngby din corn de ren (LSP 2); 2 proveniența materiei prime: 3 percutor din corn de ren (LSP 3).

Fig. 5 Lespezi-"Lutărie": 1 piesă pe segment de defensă de mamut (LSP 1); 2 proveniența materiei prime (desen de Gilles Tosello, cf. Olive, Pigeot, Taborin, 1991, p. 33); 3-4 reconstituirea grafică a aplicării procedurii tăierii transversale prin abraziune liniară (cu fibra sablată)-A după Kokabi, Schlenker, Wahl, 1994, p. 22, fig. 15).

Résumé

L'industrie des matières dures animales dans les sites paléolithiques situés sur le versant Est des Carpates

L'ouvrage propose en première une analyse typologique et technologique complète d'un petit lot ($N_{\text{total}}=4$) d'objets paléolithiques en matière dure animale en provenance de deux gisements de Moldavie Centrale (Roumanie).

Le site paléolithique de Bistricioara-"Lutârie", dép. de Neamț est localisé sur la vallée de Bistrița, dans la depression de Ceahlău. Les recherches archéologiques récentes ont été conduites par dr. Al. Păunescu (1980-1984). Parmi les découvertes du premier niveau (aurignacien moyen) se trouve un objet en matière dure animale: il s'agit d'une **pointe de sagaie sur métapode secondaire** de cheval, appartenant au type <<à base raccourcie>> (L. Mons, 5. Fiche Sagaie a base raccourci. In: H. Delporte, J. Hahn, L. Mons et alii, *Fiches typologiques de l'industrie osseuse préhistorique*-responsable: H. Camps-Fabrer. Cahier I. Sagaies, Aix-en-Provence, 1988). C'est le seul objet de ce type de Roumanie connu jusqu'à aujourd'hui et daté autour de 25 Ky B.P. (voir Păunescu, 1996). Sa partie proximale a été aménagée par entaillage; le fût et la partie distale sont facetés et portent des évidentes traces de raclage axial.

Les fouilles archéologiques effectuées entre 1962 et 1969 dans le site du Paléolithique supérieur de Lespezi-"Lutârie", dép. de Bacău, situé sur la vallée de la rivière Bistrița (appartenant à la culture du Gravettien évolué et daté autour de 18.000 ans B.P.) ont mis au jour les vestiges d'un campement saisonnier (occupé en plusieurs reprises) des chasseurs de renne et (secondairement) d'autres herbivores (équidés, bovidés).

Parmi les restes d'occupation se trouvent trois artefacts en matières dures animales (ivoire, bois de renne) qui sont l'objet du présent étude. Il s'agit, premièrement, d'une pièce en ivoire (LSP 1-le type V A1 d), découverte dans le niveau IV, représentant un tronçon de défense de mammoth, débité à l'extrémité proximale par abrasion linéaire (en utilisant de la ficelle et/ou du tendon animal sablé). L'objet, portant aussi sur ses parties mésiale et distale des traces de façonnage par entaillage, est le seul artefact d'âge paléolithique connu jusqu'à présent sur le territoire de la Roumanie et qui montre, d'une manière indubitable, soit l'intention technique de transformation du tronçon de défense en vue de fabrication des objets utilitaires, de parure ou d'art mobilier, soit constitue un outil fini (comme les parties actives des haches, attestées dans d'autres sites du Paléolithique supérieur d'Europe Centrale et Orientale).

À l'avis de l'auteur, la découverte de Lespezi documente, d'une manière encore singulière (ou, en tout cas, très rarement rencontrée dans l'aire européenne au Paléolithique supérieur), le cas de l'utilisation de la méthode de sciage par abrasion linéaire (à la ficelle). Pour la Roumanie, cette méthode particulière de débitage est attestée à l'échelle plus large dans le Mésolithique des Portes de Fier du Danube (la culture de Schela Cladovei/Lepenski Vir) et appui dans les civilisations du Néolithique ancien (voir la civilisation de Starčevo-Criș). Dans ce point de vue, la découverte de Lespezi constitue une contribution importante à la connaissance du progrès technologique en domaine de l'industrie paléolithique des matières dures animales.

Les pièces en bois de renne, récupérées dans le niveau III, sont une hache de type Lyngby, utilisées très probablement comme arme de chasse-casse-tête (LSP 2) et un marteau ou percuteur tendre (LSP 3-le type I C2/II D1 c). Les deux objets sont travaillés sur la partie proximale du bois, réservant le médaillon. Étant données que d'autres artefacts similaires de Roumanie ne sont pas (ou plus) accessibles à l'étude directe et exhaustive, les pièces de Lespezi ont offert l'occasion privilégiée de faire des constatations importantes concernant les aspects technique de la fabrication et de l'utilisation par l'examen des surfaces et des macro-/microtraces en microscopie optique (au binoculaire). On a pu déceler l'application de l'entaillage et de la fracturation par flexion ou par percussion directe lancée (comme méthodes de débitage); le raclage et le fendage pour l'aménagement de la partie active-le cas de la hache de type Lyngby (comme méthodes de façonnage). Les artefacts en bois de renne documentent les aspects de la paléoeconomie des chasseurs gravettiens de la Moldavie Centrale: des activités spécifiques qui sont déroulées extra-site (la chasse du renne et/ou à d'autres herbivores) et intra-site aussi (la taille des matériaux lithiques-gres siliceux, silex).

Les artefacts de Bistricioara et de Lespezi augmentent le répertoire (encore pauvre) des découvertes de l'industrie osseuse paléolithique de la Roumanie.

Liste des tableaux

Tableau no. 1: les sites du Paléolithique supérieur de Moldavie ayant livré des objets en matières dures animales.

Tableau no. 2: Bistricioara-"Lutârie": dates radiométriques (d'après Păunescu, 1998, p. 130).

Tableau no. 3: Lespezi-"Lutârie": la distribution des espèces animales dans les niveaux du site (d'après Bolomey, 1991, p. 273).

Tableau no. 4 (histogramme): Lespezi-"Lutârie": la distribution des espèces animales dans les niveaux du site -le nombre des restes (d'après Bolomey, 1991, p. 273).

Tableau no. 5: Lespezi-"Lutârie": la distribution des bois de renne dans les niveaux gravettiens du site (după Bolomey, 1991, p. 275).

Tableau no. 6: Lespezi-"Lutârie": le cycle annuel des bois de renne (după Bolomey, 1991, p. 274).

Explication des figures

Fig. 1 Le tronçon central des Carpates Orientales: la localisation des sites paléolithiques de Bistricioara et de Lespezi; les espèces qui ont fourni les matières premières pour l'industrie osseuse (cheval, renne, mammoth).

Fig. 2 Bistricioara-"Lutărie": 1 pointe de sagaie en os (métapode latéral de cheval); 2 - 3 l'identification spécifique et anatomique de la matière première (d'après Olive, Pigeot, Taborin, 1991, p. 33).

Fig. 3 Bistricioara-"Lutărie": 1 pointe de sagaie en os-vue générale; 2 détail de la partie mésiale (facettes de raclage axial); 3 détail de la partie distale, fracturée obliquement (probablement par usure fonctionnelle).

Fig. 4 Lespezi-"Lutărie": 1 hache-marteau de type Lyngby-LSP 2 (bois de renne); 2 l'identification spécifique et anatomique de la matière première; 3 percuteur en bois de renne-LSP 3.

Fig. 5 Lespezi-"Lutărie": pièce sur tronçon de défense de mammoth-LSP 1; 2 l'identification spécifique et anatomique de la matière première (d'après Olive, Pigeot, Taborin, 1991, p. 33); 3-4 proposition de reconstitution du << schéma opératoire >> du procédé technique de sciage par abrasion linéaire (sciage transversal à la ficelle sablée) (A d'après Kokabi, Schlenker, Wahl, 1994, p. 22, fig. 15).

Corneliu Beldiman

Dr., Universitatea Creștină "Dimitrie Cantemir", Facultatea de Istorie,
București, Splaiul Unirii Nr. 176, Sector 4 Tel. 041/330.79.11/141; 041/330.92.30

Tabelul nr. 1

Situri paleolitice din Moldova cu descoperiri de piese aparținând IMDA

CULTURA	SITUL		Total
	<i>Zona Prutului</i>	<i>Zona subcarpatică</i>	
Aurignacian	Mitoc—"Malul Galben" Mitoc—"Valea Izvorului" Ripiceni—"Stânca Ripiceni"	Bistricioara—"Lutărie"	4
Gravettian	Cotu Miculinăi—"Gârla Mare" Crasnaleuca—"Staniște" Mitoc—"Malul Galben" Ripiceni—"Stânca Ripiceni"	Lespezi—"Lutărie"	5

Tabelul nr. 2

Bistricioara-"Lutărie": date radiometrice (după Păunescu, 1998, p. 130)

Sit/ Nivel/ Casetă	Lab	B.P.	Observații
Bistricioara—"Lutărie" Nivel I Casetă H/II	GrN-11586	24.760 ± 170	Datare probabil corectă
Bistricioara—"Lutărie" Nivel I Casetă H/II	GrN-10529	24.100 ± 1300	Datare probabil corectă
Bistricioara—"Lutărie" Nivel I Casetele I/II -J/II	GX-8844	27.350 + 2100/ -1500	Datare incorectă
Bistricioara—"Lutărie" Nivel I Casetele I/II -J/II	GX-8845	23.560 + 1150/-980	Datare imprecisă

Tabelul nr. 3

Lespezi-"Lutărie": repartitia pe niveluri a speciilor (după Bolomey, 1991, p. 273)

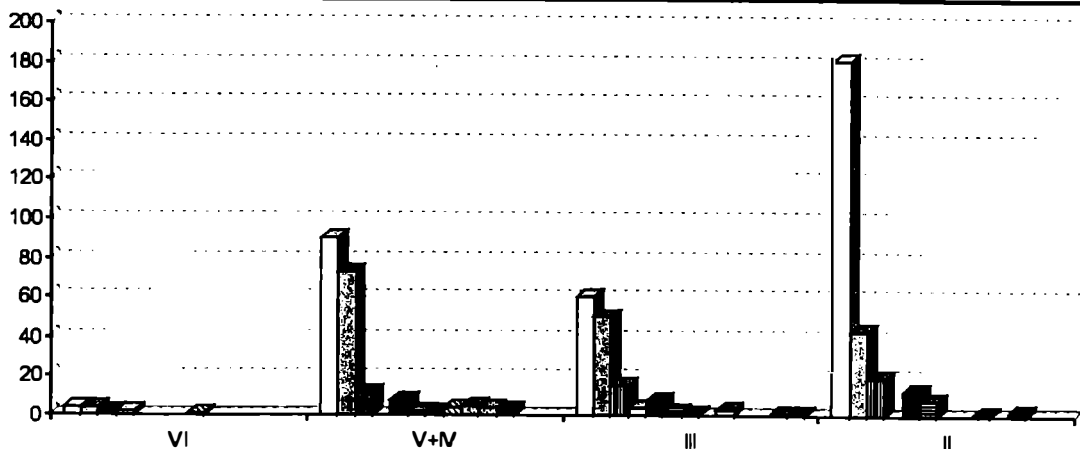
SPECIA/ NIVEL	VI		V + IV		III		II		Total piese
	Piese	NMI	Piese	NMI	Piese	NMI	Piese	NMI	
<i>Rangifer tarandus</i> L.	4	1	90	12	60	6	181	9	335
<i>Equus</i> sp.	4	1	73	9	50	4	43	3	170
<i>Bos/Bison</i>	2	1	12	2	16		19	4	49
<i>Bison priscus</i> Boj	2	1			4	3			6
<i>Alces alces</i> L.	2	1	8	1	8	1	13	2	31
<i>Cervidae</i> (<i>Megalocerus</i>)			2		2		8		12
<i>Tichorinus</i> <i>antiquitatis</i> Blb.			2		1				3
<i>Elephas primigenius</i> Blb.	1		4	1					5
<i>Canis lupus</i> L.			5		3		1		9
<i>Cf. Gulo gulo</i>			4	1					4
<i>Lepus</i> sp.			3	1			2		5
<i>Castor fiber</i> L.					1				1
<i>Cf. Marmota</i> sp.					1				1
Total	15		203		146		267		631

NMI: numărul minim de indivizi

Tabelul nr. 4 (histogramă)

Lespezi-"Lutărie": repartitia speciilor pe niveluri - numărul resturilor (după Bolomey, 1991, p. 273)

□ Rangifer □ Equus ▨ Bos/Bison □ Bison priscus ■ Alces alces ■ Cervidae ■ Tichorinus
 ▨ Elephas □ Canis lupus ▨ Gulo gulo ■ Lepus ▨ Castor fiber ■ Marmota

Tabelul nr. 5
Lespezi-"Lutărie": situația cantitativă a coarnelor de ren descoperite in nivelurile gravettiene

SEXUL ȘI VÂRSTA	NUMĂR PIESE		
	Pe pedicul (<i>bois de massacre</i>)	Căzute (<i>bois de chute/mue</i>)	
Masculi adulți	7	6	
Masculi subadulți	2		
Masculi subadulți/adulți	2	1	
Femele adulte	8		
Femele subadulte/adulte	2	1	
Femele subadulte	1		
Masculi/femele subadulți(te)	3		
Total	25	8	

(după Bolomey, 1991, p. 275)

SEX-VÂRSTĂ / LUNA	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
MA												
MSa												
FA												
FSa												

Tabelul nr. 6

I n i ț i e r e c r e s t e r e

D e z v o l t a r e m a x i m ă

C ă d e r e

Ciclul evolutiv al coarnelor de ren (după Bolomey, 1991, p. 274)

Legenda: MA : masculi adulți; FA : femele adulte; MSa : masculi subadulți; FSa : femele subadulte

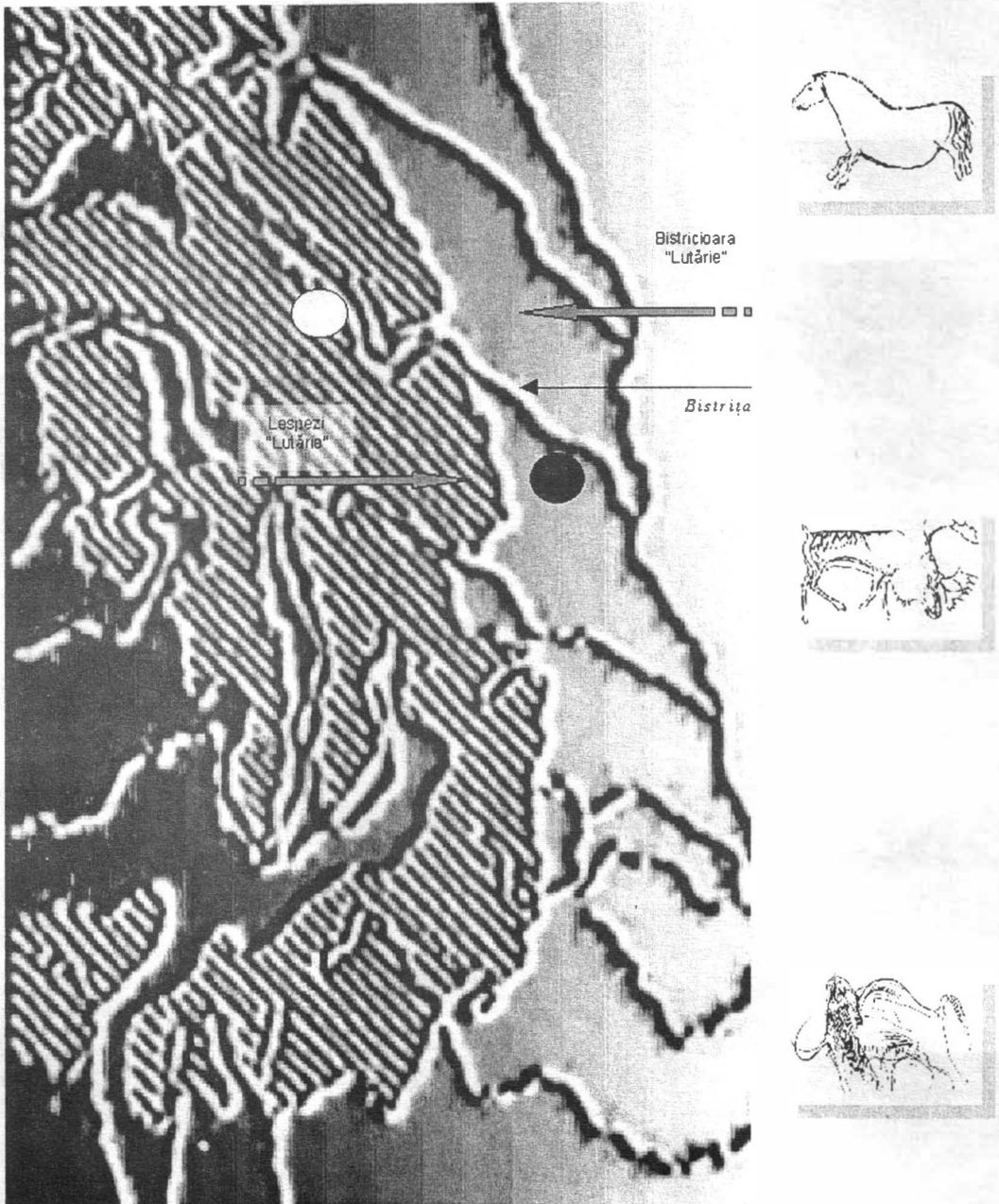

Fig. 1

Sectorul central al Carpaților Răsăriteni: locarea siturilor paleolitice de la Bistricioara-"Lutârie", ud. Neamț și Lespezi-"Lutârie", jud. Bacău; speciile de mamifere cuaternare (cal, ren, mamut) care au furnizat materiile prime utilizate în realizarea IMDA.

Le tronçon central des Carpates Orientales: la localisation des sites paléolithiques de Bistricioara et de Lespezi; les espèces qui ont fourni les matières premières pour l'industrie osseuse (cheval, renne, mammoth)

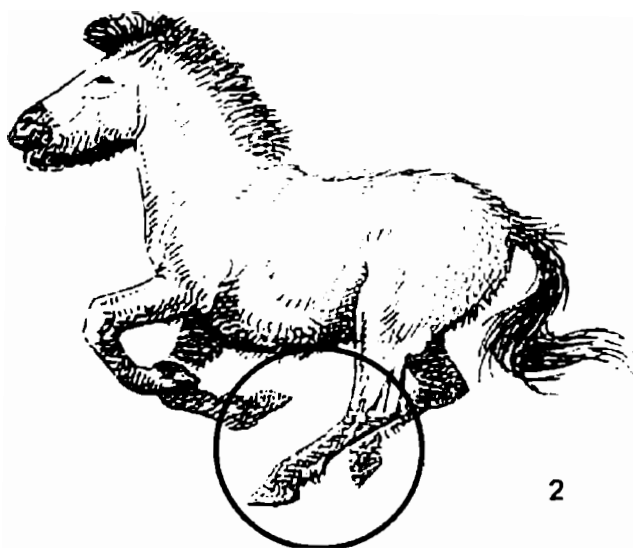
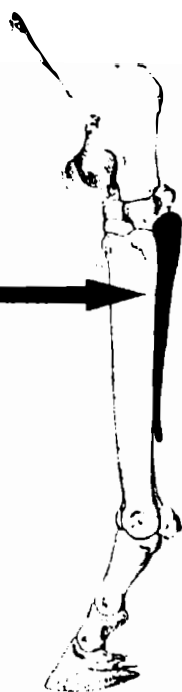
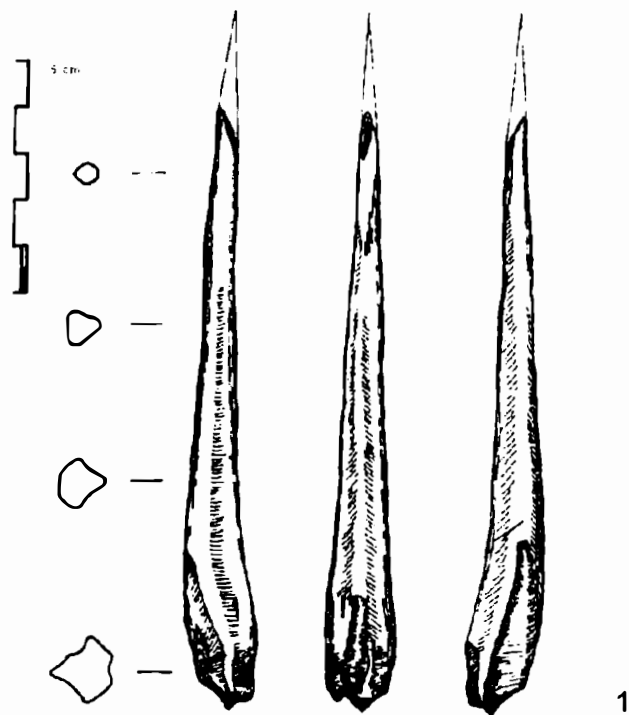

Fig. 2 Bistricioara-"Lutărie":

1 armătură de suliță de os; 2-3 proveniența materiei prime (metapod lateral/stylet de cal-
Equus sp.; desen de Gilles Tosello, cf. Olive, Pigeot, Taborin, 1991, p. 33).

1 pointe de sagaie en os (métopode lateral de cheval); 2-3 l'identification spécifique
et anatomique de la matière première (d'après Olive, Pigeot, Taborin, 1991, p. 33)

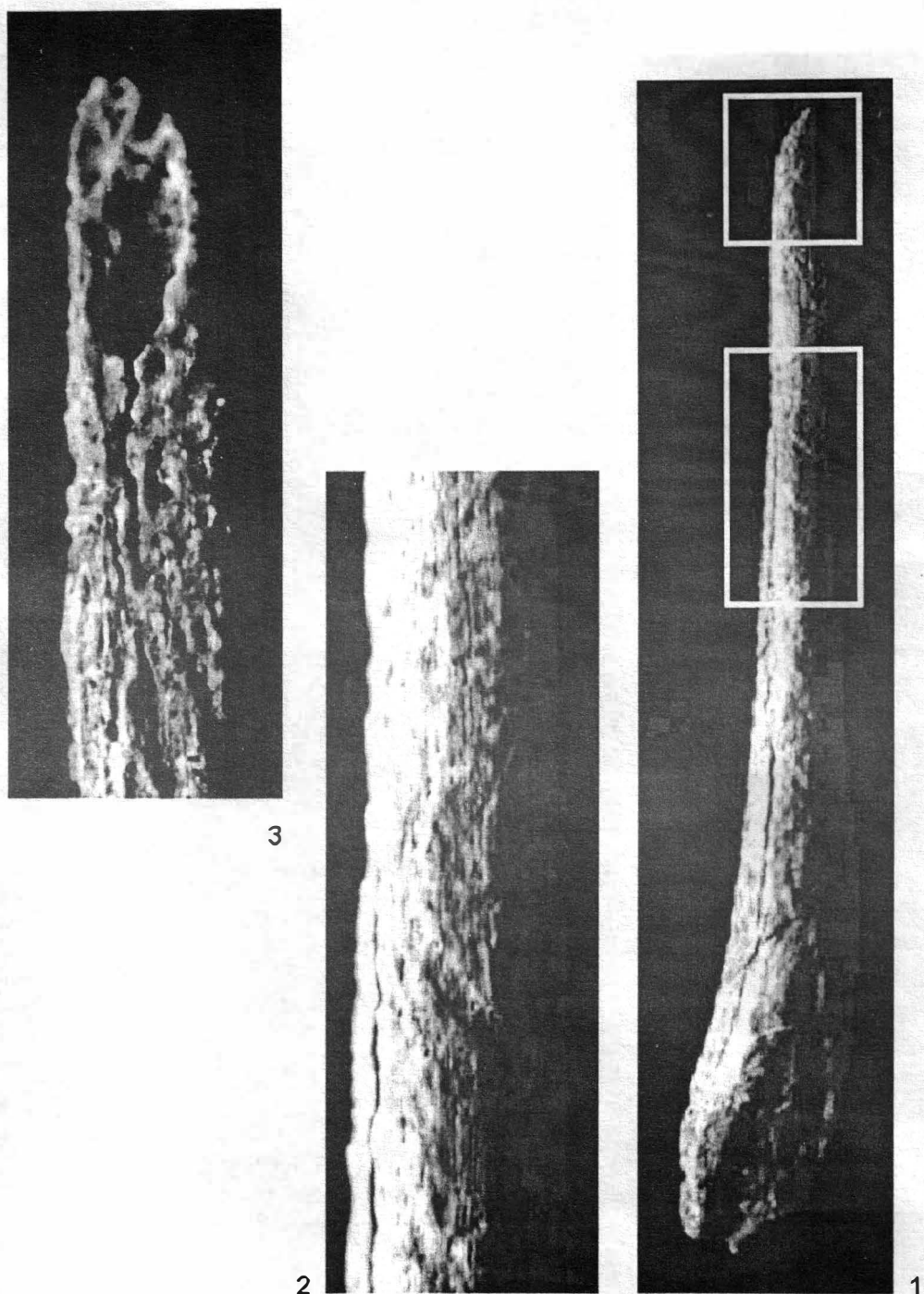

Fig. 3 Bistricioara-"Lutărie":

1 armătură de suliță de os-vedere generală; 2 detaliu al părții meziale (PM)-fațete rezultate prin aplicarea operației de raclaj axial; 3 detaliu al părții/extremității distale (PD/ED), fracturate oblic (probabil prin folosire). A se observa suprafețele puternic afectate de agenți taphonomici (acizii humici și acțiunea corozivă a rădăcinilor plantelor ierboase).

1 pointe de sagaie en os-vue générale; 2 détail de la partie mésiale (facettes de raclage axial); 3 détail de la partie distale, fracturée obliquement (probablement par usage fonctionnelle).

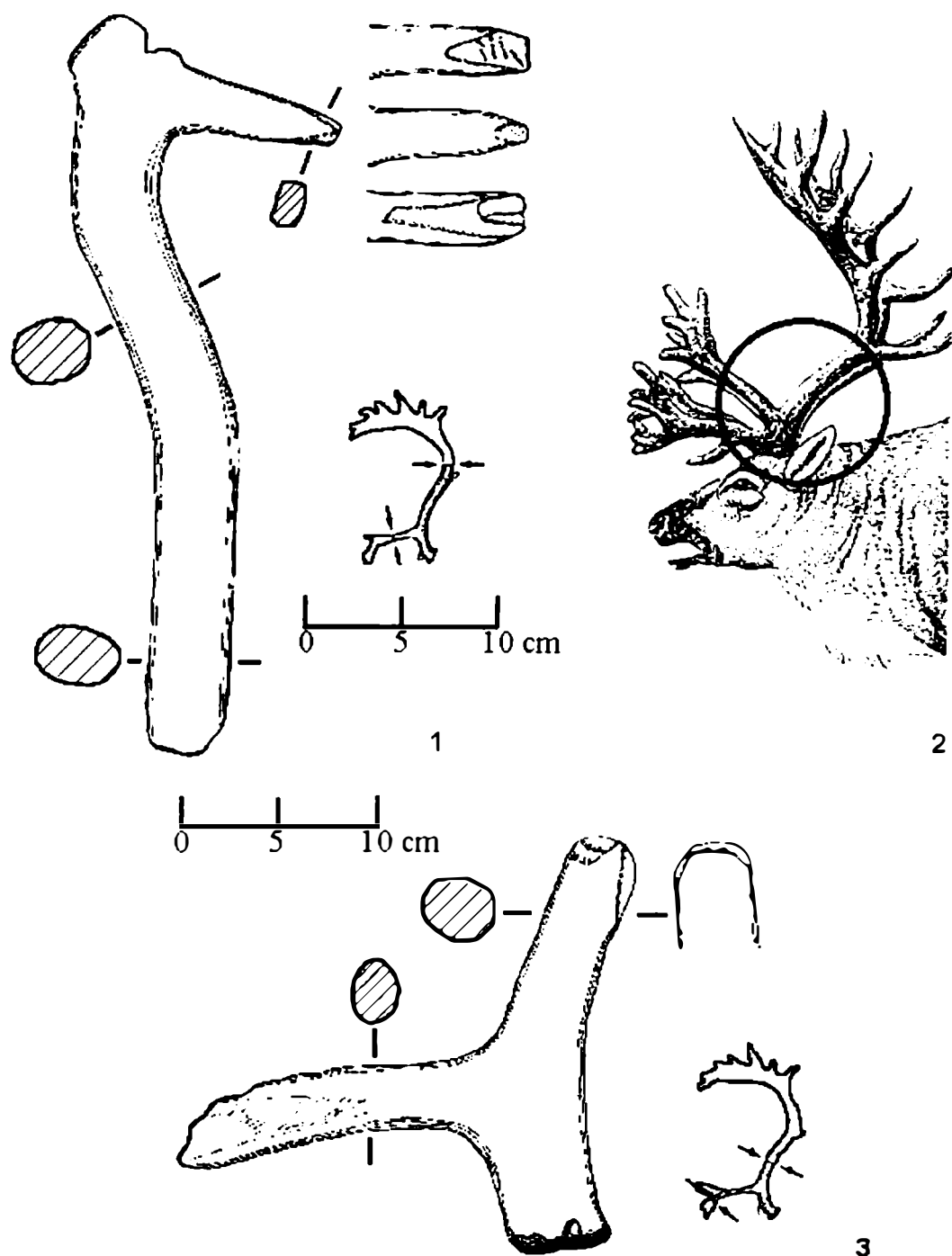

Fig. 4 Lespezi-"Lutărie":

1 seacă-ciocan de tip Lyngby din corn de ren (LSP 2); 2 proveniența materiei prime;
3 percutor din corn de ren (LSP 3).

1 hache-marteau de type Lyngby-LSP 2 (bois de renne); 2 l'identification spécifique et
anatomique de la matière première; 3 percuteur en bois de renne-LSP 3.

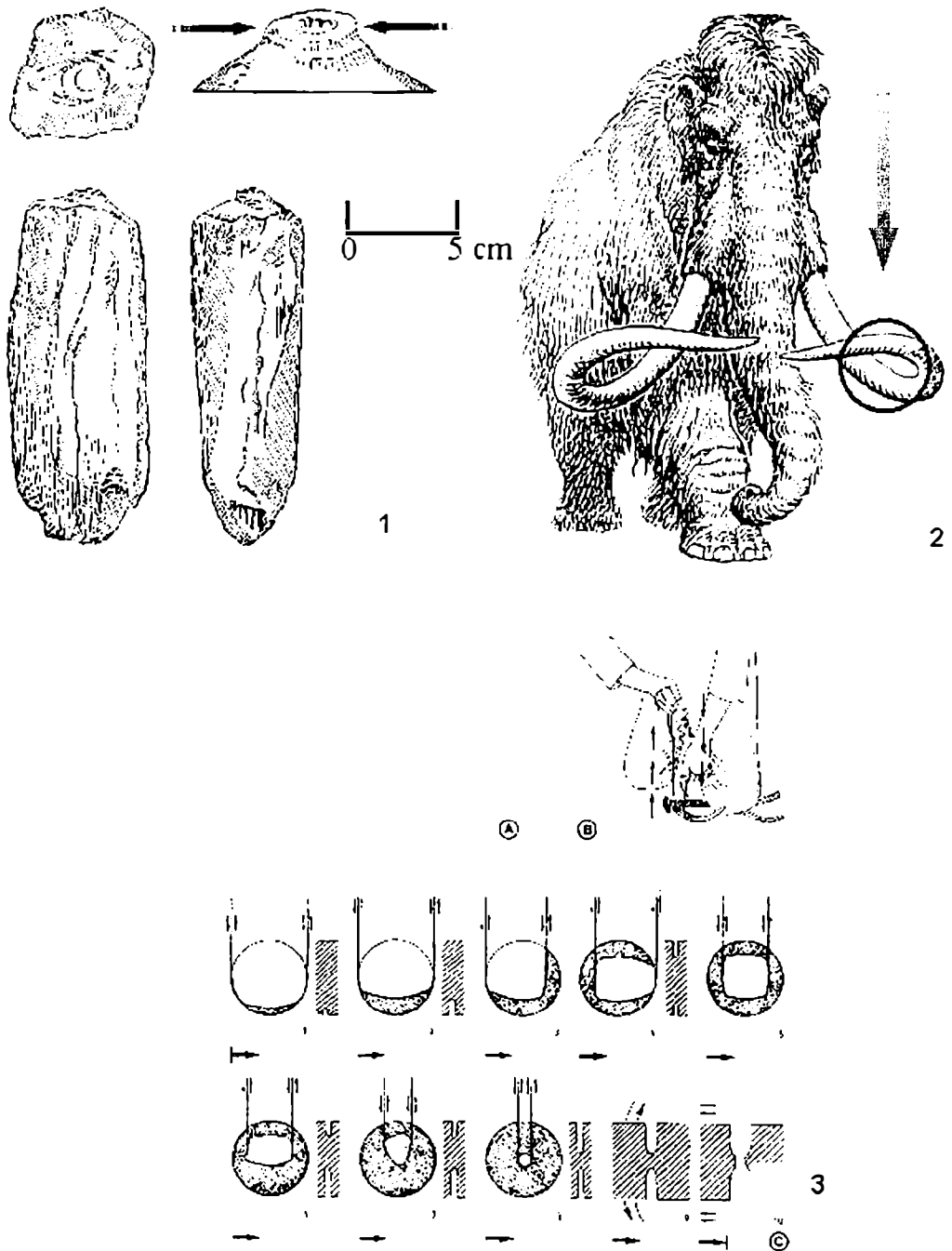

Fig. 5 Lespezi-'Lutărie':

1 piesă pe segment de defensă de mamut (LSP 1); 2 proveniența materiei prime (desen de Gilles Tosello, cf. Olive, Pigeot, Taborin, 1991, p. 33); 3-4 reconstituirea grafică a aplicării procedurii tăierii transversale prin abraziune liniară (cu fibra sablată)-A după Kokabi, Schlenker, Wahl, 1994, p. 22, fig. 15)

1. pièce sur tronçon de défense de mammouth-LSP 1; 2 l'identification spécifique et anatomique de la matière première (d'après Olive, Pigeot, Taborin, 1991, p. 33); 3-4 proposition de reconstitution du «schéma opératoire» du procédé technique de sciage par abrasion linéaire (sciage transversal à la ficelle sablée) (A d'après Kokabi, Schlenker, Wahl, 1994, p. 22, fig. 15)

UTILAJUL LITIC CIOPLIT DE LA LETȚ

În partea sudică a Munților Bodoc, pe un promontoriu numit *Dealul Cetății* (*Vârhegy*), desprins din terasa pârâului Negru, în hotarul dispărut al satului Comolău, se găsesc așezările preistorice de la Letț (fig. 1). Materialele arheologice descoperite atestă locuirea zonei de comunități aparținând culturilor Starëvevo-Criș (neoliticul timpuriu), Boian, Precucuteni (neolitic mijlociu și târziu), Cucuteni (eneolitic), precum și epocile: bronzului, fierului, dacică, romană și medievală, până în sec. XVIII. Stațiunea este cunoscută din literatura de specialitate din anul 1929 și a fost sondată în 1949, săpăturile fiind reluate mai târziu cu intermitențe până în 1998. De aici provine și un topor de aramă cu "brațele în cruce", descoperit întâmplător (ROSKA 1929; 1942; NESTOR 1957; SZÉKELY 1951; 1967; COMSA 1960; 1965; VULPE 1975; ZAHARIA 1964), iar materialele se găsesc la Institutul de Arheologie din București, Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei (MNIT), Cluj-Napoca (nr. inventar cu P.), Muzeul Secuiesc și Muzeul Carpaților Răsăriteni (nr. inventar cu A.), din Sfântu Gheorghe.

Materialele arheologice descoperite în ultima campanie de cercetare (condusă de Gheorghe Lazarovici) au fost studiate interdisciplinar. Astfel, printre altele, utilajul litic cioplit a fost introdus în Baza de Date specială ("*Litoteca*"), din sistemul BAZARH existent la MNIT (MAXIM 1999) și exploatat prin pachetul de programe ZEUS (TARCEA 1996a). La înmagazinarea datelor se folosesc fișiere de date arheologice și geologice (fișa generală pentru toate obiectele litice; fișa de litotecă cu date geo-arheologice și fișa pentru datele geologice rezultate prin studiu microscopic: (TARCEA 1996; MAXIM 1999) pe bază de cataloage codificate. Pentru definirea pieselor am folosit dicționarul de termeni uzitat de colegii din Europa, prezentat de Biró Katalin, în 1985, la Simpozionul internațional "Chipped stone industries of Early Forming Cultures in Europe" din Krokova - Mogilany (BIRÓ 1987).

Utilajul litic cioplit de la Letț a fost studiat mineralogic, atât macroscopic cât și microscopic, pentru cunoașterea compoziției și structurii geologice, în vederea identificării posibilelor surse de materii prime.

Din săpăturile mai vechi (1948-1950) au fost studiate o parte dintre materiale aparținând culturii Starëvevo-Criș, constatându-se că 70% din total sunt silexuri, 27% corneene (gresii silicioase) și 3% obsidian (PAUNESCU 1970, 153, anexa 1). Din săpăturile recente au rezultat 70 de piese litice cioplite (unelte, arme și resturi de prelucrare), dintre care 60% sunt corneene și numai 10% silexuri (calcedonii). Aceste piese aparțin culturilor Starëvevo-Criș, Precucuteni și Cucuteni.

Din neoliticul timpuriu sunt patru piese din calcedonie cafenie, care au structura criptocristalină: o lamă trunchiată cu rețușe abrupte pe o latură (fig. 2/1); un gratoar pe lamă cu rețușe fine, dintr-o calcedonie cu pete albe, care face parte din categoria celor întâlnite în majoritatea stațiunilor Starëvevo-Criș (fig. 2/2); un fragment de vârf - străpungător, fin rețușat, dintr-o calcedonie mată (fig. 2/3) la fel ca și răzuitorul neretușat din fig. 2/4. Sursa de proveniență a materiei prime este încă necunoscută în această fază a cercetărilor.

O singură piesă este specifică neoliticului dezvoltat, având analogii între materialele de la Turdaș, fiind acel "silex" fumuriu, transparent, de foarte bună calitate, cu structura amorfă, având rețușe fine oblice pe fața și dosul lamei trunchiate (fig. 2/9). La fel ca și în cazul calcedoniilor cafenii, sursa nu a fost încă descoperită, fiind, poate, un "import".

Piesele cele mai numeroase sunt din cultura Cucuteni-Ariusd din două motive: 1) săpăturile noastre din ultima campanie au fost în zona marginală a locuirii neolitice timpurii, locuirea eneolitică fiind mai intensă unde stratul de cultură cucutenian era mai gros; 2) existența, cunoașterea și exploatarea surselor locale din zona flișurilor Carpaților Orientali, alcătuite, în special, din depozite Cretacice și Paleogene (Munții Oituz, Munții Vrancea, Munții Bodoc, Munții Baraolt).

Din regiunea vulcanitelor neogene, la nord de Băile Tușnad (Munții Harghita), provine o piesă componentă din microdiorit care are masa fundamentală formată din hornblendă, feldspati plagioclazi și minerale opace (A.

1023, fig. 3/1). Distanța până la sursă este destul de mică, roci din afloriment, fiind, foarte probabil, vehiculate de apele Oltului.

În zona de fliș, mai exact în Pânza de Audia, aflorează între Valea Covasnei și Munții Siriu un complex inferior sferosideritic, de vârstă cretacică, ce conține straturi alternative de gresii polimictice cu elemente de șisturi verzi, calcarenite, spongolite, argile și siltite de culoare neagră. Din acest afloriment provin două piese de culoare brună, din spongolite cu spiculi de spongieri. Roca a fost diagenizată (silicifiată), cea inițială fiind formată din spiculi de spongieri calcaroși prinși într-o matrice argiloasă micritică (A.1311; P. 165573/4; fig. 3/2).

Complexul șistos al Pânzei de Audia, de vârstă cretacică (Aptian - Albion), ce face parte din suita șisturilor negre, care aflorează la nord de Târgu Secuiesc și la sud de Covasna este în cea mai mare parte pelitic, având intercalații de gresii, spongolite, precum și unul sau două nivele de brecii sau gresii arcoziene. Din acest strat provin două piese din corneene de culoare neagră, roca inițială fiind argila supusă unui metamorfism termic (A. 1741; fig. 3/3), cu conținut de cuarț și minerale opace (A. 1031; fig. 3/4). Aceste roci au fost folosite pentru obținerea unor piese de dimensiuni mici și mijlocii, având muchia foarte tăioasă. Sursa cea mai plauzibilă este cea de la nord de Târgu Secuiesc datorită gradului mai mare de cornificare.

Complexul gresiilor silicioase care include gresii silicioase dure de culoare cenușiu-verzuie, cu glauconit (autigen), din Pânza de Audia, aflorează în mai multe locuri din Munții Bodoc, foarte aproape de așezarea preistorică, ceea ce explică și multitudinea pieselor din gresii aflate în diferite faze de cornificare. După compoziție, structură și calitatea de așchiere corneenele identificate în stațiunea de la Let se împart în patru grupe (care nu înseamnă întotdeauna și surse diferite).

Prima grupă, cea mai numeroasă, este alcătuită din corneene din gresii silicioase cu glauconit prinse într-un ciment carbonatic (P. 195573/3; fig. 3/5); cu ciment argilos și carbonatic în care sunt prinse și granule, cu aceeași mărime, de cuarț, glauconit și carbonat de calciu (A. 1057, 1721; P. 165573; fig. 2/17; 3/6, 7).

Grupa a doua este formată din gresii cornificate care au în structură fragmente de

cuarț, glauconit și, izolat, calcit prinse într-un ciment argilos (P. 165573/2; fig. 3/8), uneori cu minerale opace (A. 1676; P. 165573/2; fig. 2/19; 4/1).

Cea de a treia grupă de corneene au ca rocă de bază gresii silicioase cu ciment argilos și carbonatic în care sunt prinse granule de cuarț, carbonat de calciu, glauconit și subordonat muscovit (A. 1037, 1310, 1309; P. 165573a-b; fig. 2/12, 14, 10; 4/2-3), uneori cu biotit și calcit (A. 1470; fig. 4/4), sau micacee (A. 1058, 1720; fig. 2/5; 4/5).

Cea de a patra categorie este cea a gresiilor cornificate care au matricea argiloasă cu oxihidroxizi de fier și subordonat muscovit (P. 165575; fig. 4/6).

Din corneene au fost confecționate simple: cuțițe, lame, răzuitoare, rar retușate.

Din punct de vedere geologic aceste complexe aflorează discontinuu ocupând zone axiale ale unor sinclinale. La alcătuirea Pânzei de Audia din care fac parte aceste complexe sedimentare, participă și depozitele Vraconian - Turoniene, în care predomină argilele vărgate depuse peste seria șisturilor negre, care au la partea inferioară intercalații de tufite și silicolite a căror origine este legată de procesele vulcanice din zonă (MUTIHAC 1990), care este posibil să fi fost cunoscute de omul neolitic.

O altă categorie de piese sunt calcedoniile de culoare neagră-albăstruie (A. 1044, 1046; fig. 2/8, 7) care provin din Pânza de Vrancea (depozite Cretacice, Paleogene și Miocene) ce aflorează în Munții Oituzului și Vrancei. Aceste calcedonii sunt criptocristaline cu geode de cuarț, numeroase impurități de limonit și fragmente carbunoase (A.1386); cu filonașe ramificate de cuarț sferoidal (P. 165572; fig. 4/7) și cu microorganisme prinse într-o masă silicioasă microcristalină, pe alocuri, cu intruziuni de carbonat de calciu (A. 1039; fig. 4/8). Uneltele din acest tip de rocă, cu o calitate foarte bună de lamelare, sunt executate îngrijit, fiind retușate și având o întrebuințare specială. Sursa nefiind foarte accesibilă se confecționează și unelte microlitice, până la epuizarea nucleului.

Toate informațiile obținute din prelucrarea geo-arheologică a pieselor litice cioplite au fost introduse în baza generală de date ("Litoteca" de la Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, Cluj-Napoca), din care s-au făcut

diferite tipuri de prelucrări. Din cauză că numărul de piese este relativ mic din punct de vedere statistic, o parte din rezultate nu sunt relevante, astfel încât pe acestea nu le vom prezenta.

Rezultate deosebite, însă, a dat prelucrarea prin comparare a materialului de la Leț cu alte stațiuni transilvănene existente în baza de date, aparținând unor culturi neo-eneolitice.

Astfel din compararea stațiunilor de la Baci, Țaga, Iclod (Cluj), Zau de Câmpie (Mureș), Zalău, Răstolțu, Buciumi, Bocșa, Zăuan (Sălaj), în funcție de tipul materiei prime folosite, se constată că materialele de la Leț se poziționează între cele de la Țaga și Zau de Câmpie (cultura Petrești și sinteza Iclod-Petrești), ceea ce sugerează că marea majoritate a pieselor aparțin culturii Cucuteni, existând slabe corelații cu stațiunile Starëvevo-Criș de la Baci și Zăuan. De asemenea, prezența corneenelor și a calcedoniei negre-albăstrui între uneltele și armele cioplite sugerează cunoașterea și exploatarea surselor din zonă.

Pentru datarea târzie a majorității pieselor pledează și forma lor dată, în mare parte, de natura materiei prime și de funcțio-

nalitate. Cele mai multe piese sunt retușate sumar, tășul obținându-se direct din percuție, existând puține piese care au retușuri oblice sau abrupte, fine, minuțios elaborate ca în fazele timpurii ale neoliticului. Utilajul litic cioplit aparținând culturii Starëvevo-Criș conține: o lamă din obsidian; un gratoar din opal; câteva piese componente pentru seceri din calcedonie cafenie și un răzuitor din cuarțit.

Prelucrând datele după tipul de piese a rezultat clasificarea separată a gratoarelor aparținând neoliticului timpuriu, urmează grupa vârfurilor și a pieselor speciale, apoi o grupă distinctă a lamelor și a răzuitoarelor pe așchie. Din corneene s-au realizat, în general, răzuitoare și lame simple.

Cercetarea interdisciplinară a utilajului litic au confirmat rezultatele obținute prin prelucrarea ceramicii, din observațiile stratigrafice și din analiza ecosistemului în care au trăit comunitățile de la Leț. Aceste rezultate deosebite de la Leț ne determină să aprofundăm acest gen de cercetare și să preconizăm, în viitor, elaborarea unor studii pluridisciplinare ale siturilor arheologice, pentru a înțelege și a cunoaște mai bine modul de viață din neo-eneolitic.

BIBLIOGRAFIA

BIRÓ 1987-KATALIN BIRÓ, *Chipped Stone industry of the Liniarband Pottery Culture in Hungary*, în *Archaeologia Interregionalis*, 131-168, Cracovia.
COMȘA 1960 - E. COMȘA, *Considerații cu privire la cultura cu ceramică liniară de pe teritoriul RPR și din regiunile vecine*, în *SCIV*, 11, 2, 223-224.
COMȘA 1965-E. COMȘA, *Cultura Boian în Transilvania*, în *SCIV*, 16, 4, 629-647.
MĂRZA-MAXIM 1993 - I. MĂRZA, ZOIA MAXIM, *Unelte neolitice cioplite din corneene descoperite în Bazinul someșan. Date petrografice și arheologice*, în *ActaMN*, 17, 57-65.
MAXIM 1999-ZOIA MAXIM, *Neo-Eneoliticul din Transilvania. Date arheologice și matematico-statistice*. Cluj-Napoca.
MUTIIAC 1990-V. MUTIIAC, *Structura geologică a teritoriului României*, București.
NESTOR 1957-I. NESTOR, *Raport asupra sondajelor de la Leț*, în *Materiale*, III, 59-63.
PĂUNESCU 1970-AL. PĂUNESCU, *Evoluția uneltelor și armelor de piatră cioplită descoperite pe teritoriul României*, București.

ROSKA 1929-M. ROSKA, *Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum 50 éves jubileumára*. Sfântu Gheorghe.
ROSKA 1942-M. ROSKA, *Erdély régészeti repertoriuma*. Cluj.
SZÉKELY 1951-Z. SZÉKELY, *Săpăturile de la Leț-(Tre Scaune)*, în *Materiale și Cercetări de Istorie Veche a României*, 19-20.
SZÉKELY 1967-Z. SZÉKELY, *Noi descoperiri de unelte de aramă și bronz în Transilvania*, în *SCIV*, 17, 2, 327-330.
TARCEA 1996 - CRINA TARCEA, L. TARCEA, *Baza de date relațională pentru studiul materialului litic. Determinări mineralogice și petrografice asupra uneltelor cioplite din județul Sălaj*, în *ActaMN*, 33/1, 665-671.
TARCEA 1996A - L. TARCEA 1996a-L. TARCEA, GH. LAZAROVICI, CRISTINA SÂNGEREAN, *Zeus: sistem pentru gestionarea și prelucrarea datelor arheologice*, în *ActaMN*, 33/1, 683-689.
VULPE 1975-AL. VULPE, *Äxte und Beile in Rumänien*, în *Prähistorische Bronzefunde*, IX, 5: 35/85, München.
ZAHARIA 1964-EUGENIA ZAHARIA, *Considerații despre cultura Criș pe baza sondajelor de la Leț*, în *SCIV*, 15, 1, 19-24.

Lista figurilor/List of Figures

Fig. 1. Harta geologică din zona stațiunii Leț
Fig. 2. Leț. Utilajul litic cioplit.
Fig. 3. Fotografii microscopice a unor roci.
Fig. 4. Fotografii microscopice a unor roci.

Fig. 1. The geological map from the area of the Leț station.
Fig. 2. Leț. The carried litic equipment.
Fig. 3. Microscopical photos of same rocks.
Fig. 4. Microscopical photos of same rocks.

Chipped Stone industry from Let

On the South side of the Bodoc Mountains, on a promontory resulted from the terrace of the Negru river, in the boundary of the village Comalău, in the place named Dealul Cetății (Vârhegy), there are the Prehistoric settlements from Let. The archaeological discoveries belong to more archaeological cultures: Starčevo-Criș (Early Neolithic), Boian, Pre-cucuteni (Middle and Late Neolithic), Cucuteni (Eneolithic) and to Bronze, Iron, Dacian, Roman and Medieval Ages, till in XVIIIth century. This archaeological station is known in the bibliography since 1929 and was researched for the first time in 1949 and than, till 1998. Here was discovered, by chance, a copper hatchet with "arms in cross". The archaeological objects are at The Archaeological Institute (Bucharest), The National History Museum of Transylvania (Cluj - Napoca), The Székely Museum and The Eastern Carpathians Museum in Sf. Gheorghe.

Inside this area, geological speaking, there are flisch facies are very well developed in the Baraolt and Bodoc Mountains well as in the basement of the Neogene formations. Over the Cretaceous levels there are strata of Miocene-Pleistocene storage.

A part of the archaeological materials was studied with the help of a geologist. So, were made Data Base for the lithic objects (Lithotheca), a part of the BAZARH system and ZEUS program formulated at The National History Museum of Transylvania, Cluj-Napoca. The accumulations of information is made using archaeological and geological fiches based on codified catalogues (General fiche of all lithic objects; stone fiche containing geo-archaeological information and the fiche of the geological analysis). To define the pieces we used the dictionary used by our European colleagues, presented by Biró Katalin in 1985 to the International Symposium "Chipped stone industries of Early Cultures in Europe" in Krokovia-Mogilany).

The chipped lithic objects from the last archaeological diggings (led by Gheorghe Lazarovici from The National History Museum of Transylvania, Cluj-Napoca, between 1977 -1998), was integral studied and put into DataBase. From the older archaeological diggings belong to Starčevo-Criș culture, a part of the archaeological materials were studied and they are 70% flint, 27% hornfels (siliceous sandstone) and 3% obsidian. In the researches of the last few years there were found about 70 carving lithic pieces, between 60% are siliceous sandstone and only 10% flint.

Comparing the archaeological stations from Baciui, Tașca, Iclod (Cluj), Zau de Câmpie (Mureș), Zalău, Răstolțu, Buciumi, Bocșa, Zăuan (Sălaj) following the type of the stone used, we can see that the materials from Let are between those from Tașca and Zau de Câmpie, so we can say that the great majority of the pieces belong to Cucuteni culture (dated to the end of Late Neolithic and Eneolithic), being correlations with Starčevo-Criș stations from Gura Baciului and Zăuan (which belong to Starčevo-Criș culture). As well as, the presence of the black-blue silex between the tools and weapons from Let make us to think that these sources in this area were known and used in this period.

The late dating of the lithic objects is suggested by their shape taken from the shape of stone and for what the stone was used. A great number of these pieces are summary retouched, the edge being obtain directly by percussion, only few pieces having slanting or abrupt retouches such as in the Early Neolithic. Between the carving lithic objects belonging to Starčevo-Criș culture we mention an obsidian blade, an opal scraper, few pieces for stickles made of brown chalcedony and a scraper made of quartzite.

Processing the data according the type of pieces, the end-scraper classification resulted, belonging to the Early Neolithic, than the group of peaks and special pieces and a distinctive group of blades. Simple blades were made of sandstone.

These analyses complete the archaeological information given by the examination of the ceramics. In the explored area during last two archaeological campaigns the Prehistoric cultural levels were disturbed especially by the medieval fortress, so the archaeological materials since few historical periods were mixed, the separation of the lithic pieces being difficult. The modern methods of the interdisciplinary research helped the archaeologist to select these objects, so, were confirmed the observations resulted after the ceramics was studied. Our soundings were made inside an area where the Cucuteni cultural level was thicker, the population dense while the material traces belonging to Starčevo-Criș culture are few, only on the border of the Early Neolithic settlement.

In the same time, the presence in large number of the hornfels shows a late horizon. This kind of rock was also used at the end of the Neolithic in the Somes Basin. The siliceous hornfels are rocks of thermic contact, having sources in the areas with volcanic activities. The settlement from Let belongs to such area, so the rock used for tools is near by, in South of Tușnad Băi.

For the so called "flints", which represent black-bluest chalcedony, the source of primary material is representing by the nearby area of Întorsura Buzăului being used since Mesolithic and Early Neolithic.

The most especially stones are: obsidian, jasper and brown siliceous sandstone, which are "imports" and are dated in Early Neolithic during the migrations belonging to Starčevo - Criș IIIB/IVA level.

cercetător Zoia Maxim

Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei;

Muzeograf Luminița Săsăran

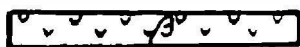
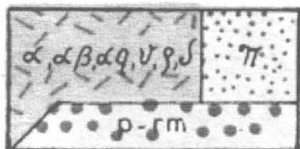
Str. Constantin Daicoviciu, nr. 2, Cluj Napoca,

Tel. 064/195677, Fax: 064.191718

Anexa

Legenda hărții de la Fig. 1

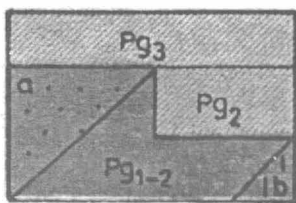
VULCANITE

VULCANITE
CUATERNAREBazalte (β)VULCANITE
NEOGENE

Andezite (α); andezite bazaltoide (α/β); andezite cuarțifere (αq); dacite (δ); riolite (γ); diorite (d); Piroclastite (π); Formațiunea vulcano-sedimentară (p-rm)

ZONA FLIȘULUI

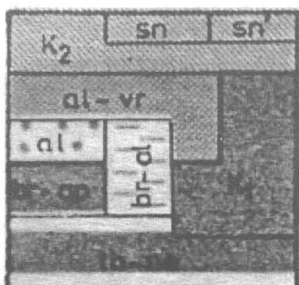
PALEOGEN

Oligocen (Pg_3)Eocen (Pg_2)Paleocen - Eocen nediferențiat (Pg_{1-2})

Flișul transcarpatic (a)

Gresia de Siriu-Tomnatec Prisaca (b)

CRETACIC

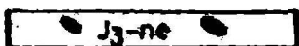
Cretacic sup. nediferențiat (K_2)Senonian (sn), strate cu inocerami (sn')Suita șisturilor negre (K_1)

Flișul de Palanca + flișul de Cotumba-Sita-Tătaru (al-vr)

Flișul de Sînmartin (br-al)

Conglomerate de Ceahlău-Zăganu + flișul de Bobu (al); strate de Comarnic + strate de Piscu cu Brazi + strate de Bistra (br-ap)

JURASIC

Strate de Sinain (th-ne)

Klippe transilvane (J_3-ne)

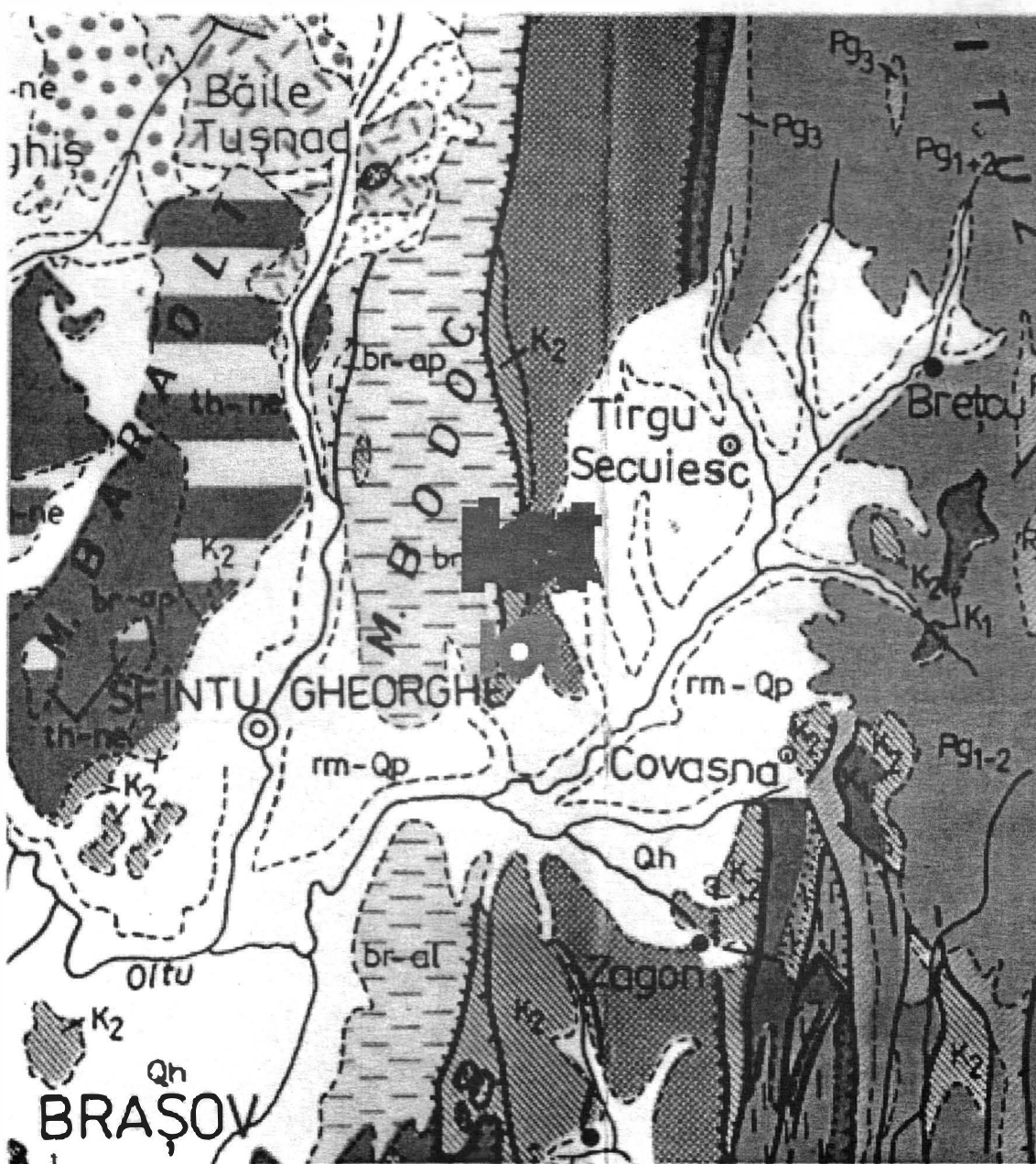

Fig. 1.

Harta geologică din zona stațiunii Leț

The geological map from the area of the Leț station.

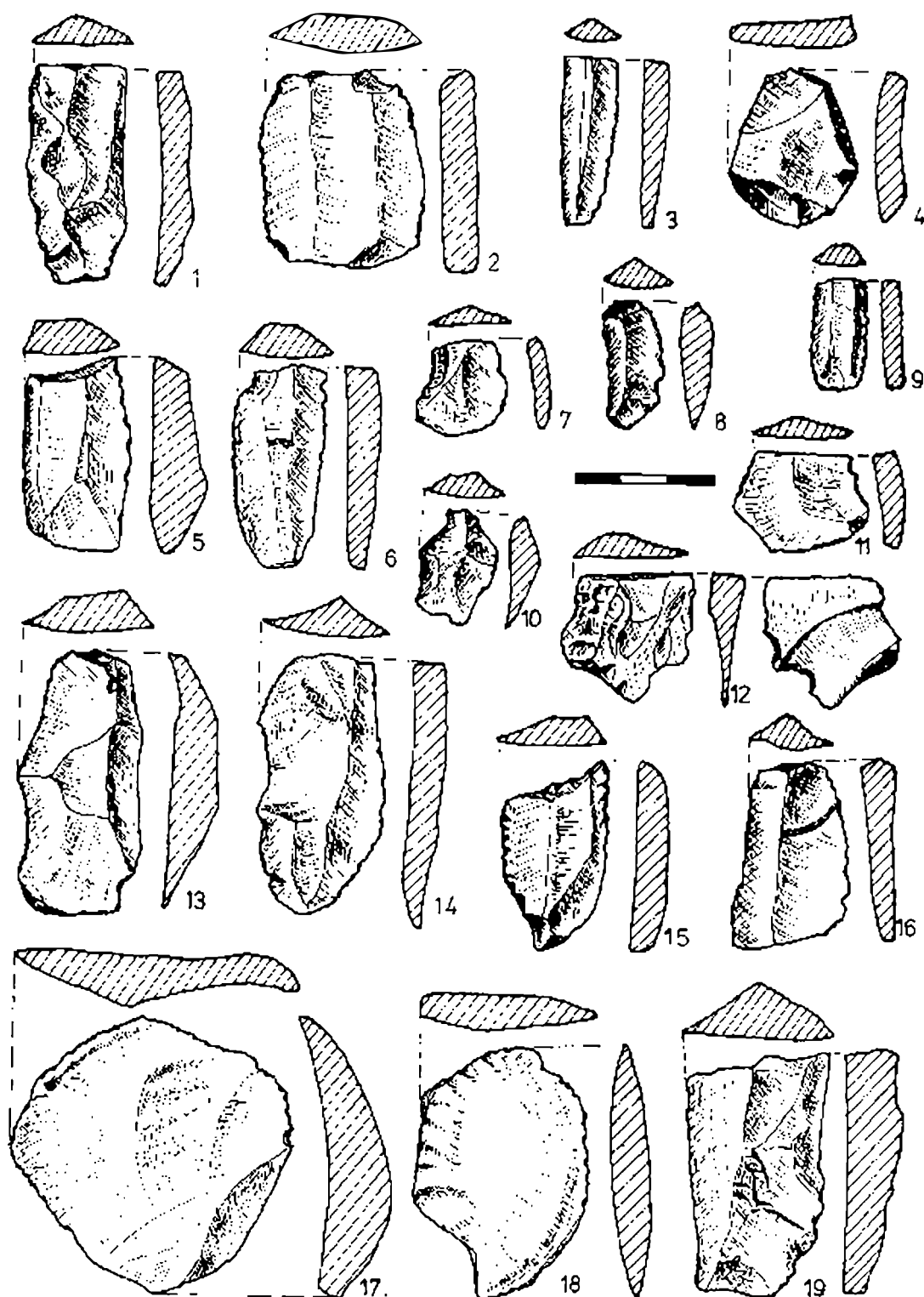

Fig. 2. Leț.
Utilajul litic cioplit.

The carried lithic equipment.

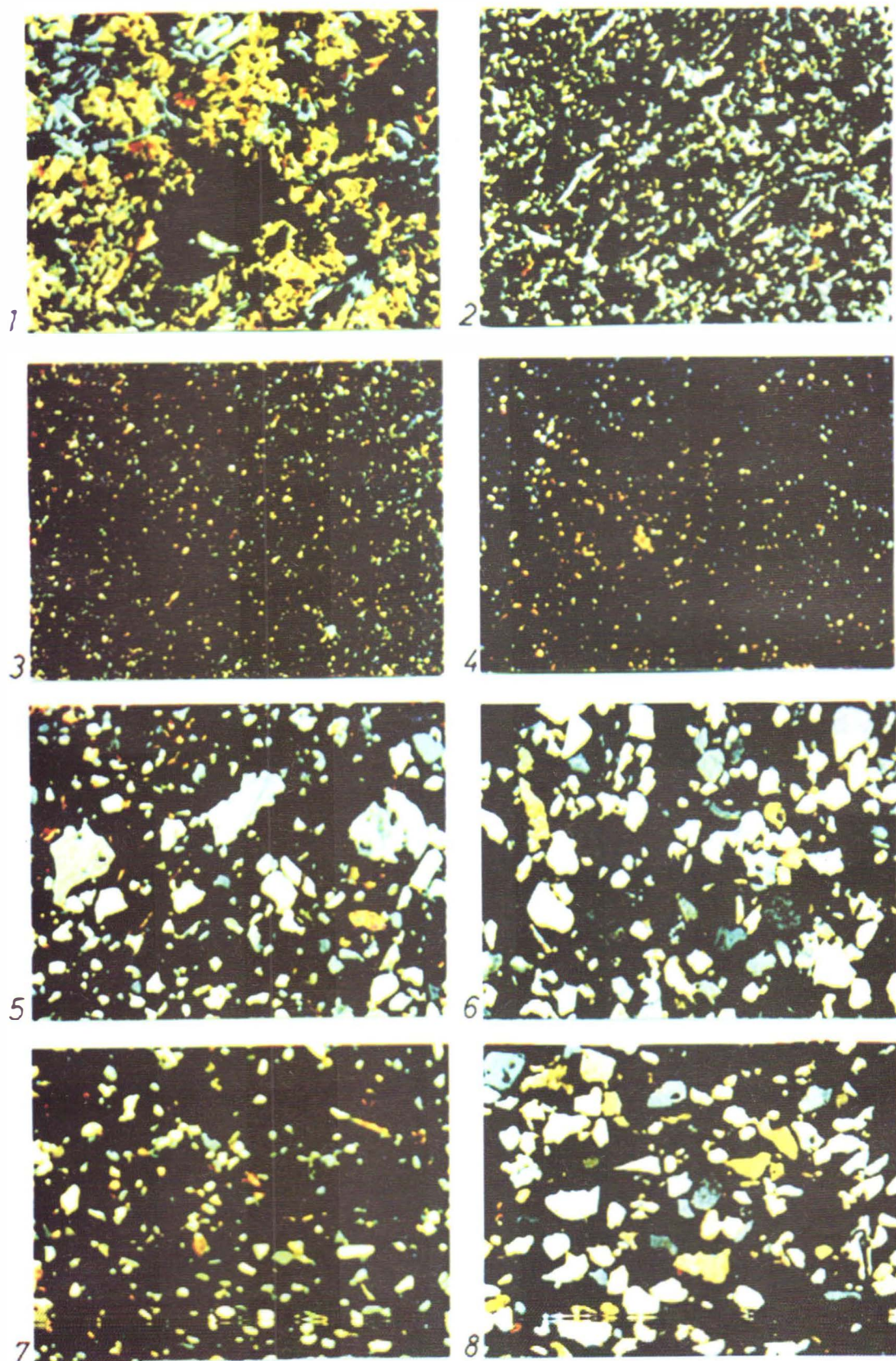

Fig. 3.
Fotografii microscopice a unor roci.
Microscopical photos of same rocks

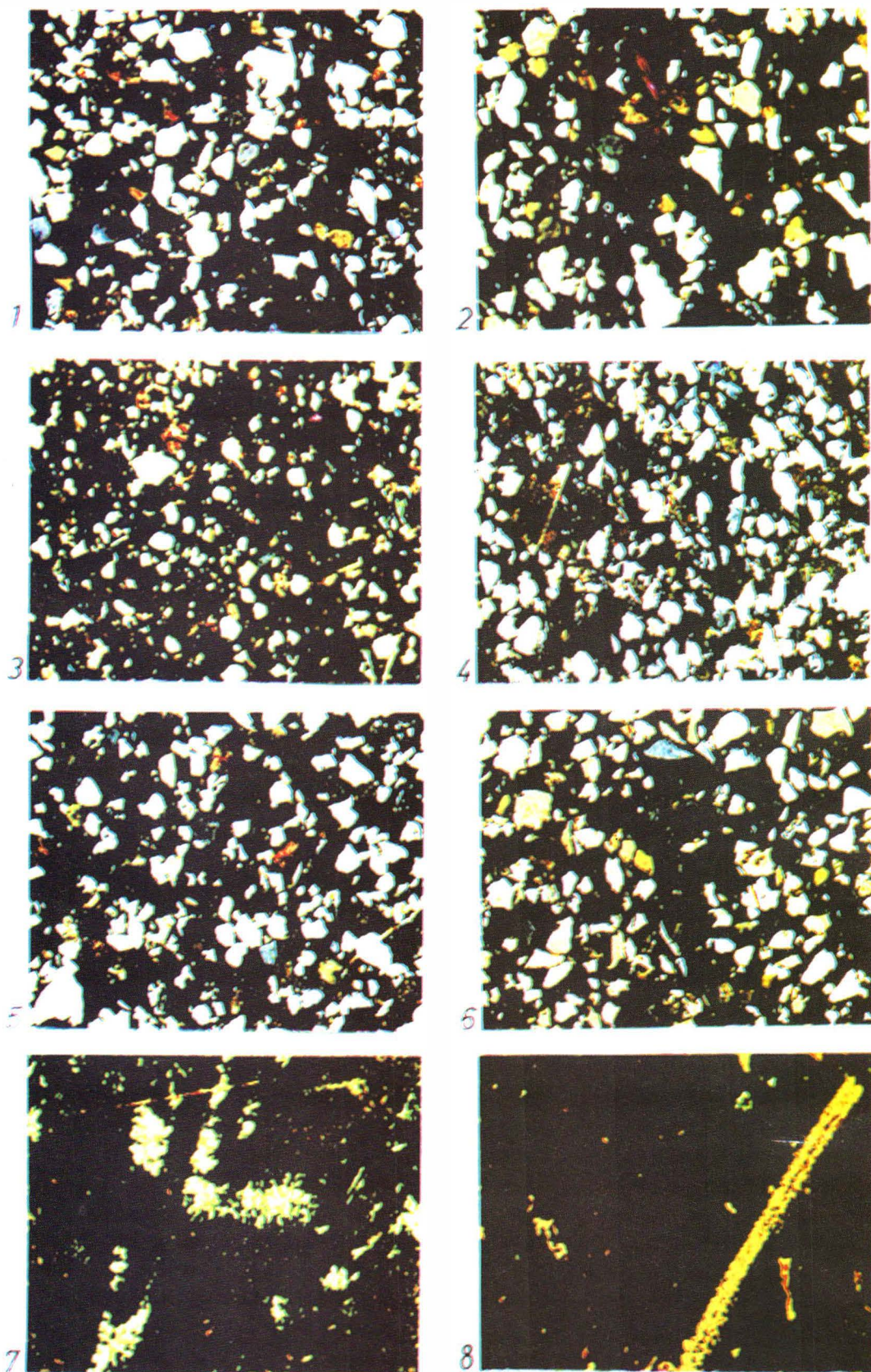

Fig. 4.

Fotografii microscopice a unor roci.

Microscopical photos of some rocks.

FAZA TIMPURIE A CULTURII VINÈA ÎN TRANSILVANIA

Repere ale orizontului cronologic și etnocultural

- studiu dedicat profesorului Iuliu Paul la împlinirea vârstei de 70 de ani -

I. Așezări aparținând culturii Vinèa, faza timpurie, din Transilvania.

În acest subcapitol al lucrării vom trece în revistă descoperirile culturii Vinèa, faza timpurie, din Transilvania și vom căuta să definim principalele caracteristici ale evoluției cronologice și culturale ale acestora (o primă încercare în acest sens, făcută de același autor: LUCA 1999b, 8-9, a1-c1).

Pornim în excursul nostru de la constatarea generală că descrierea descoperirilor acestui orizont cronologic și cultural s-a fundamentat pe o eroare metodică, și anume pe confundarea descoperirilor vinèiene cu cele turdășene - entități deosebite în mod cert din punct de vedere cronologic, cultural și tipologico-stilistic (LAZAROVICI 1977a, 28-32; 1977b, 223 și urm.; 1979, 123, 132, 135; 1981, 183-184) - și de nașterea unei terminologii și concepții (Vinèa-Turdaș, Turdaș-Vinèa) deosebit de păguboasă pentru istoriografia problemei, mai ales pentru că mare parte a cercetătorilor străini, dar și a multor români, au preluat aceste concepte nefiltrate prin spiritul critic ce ar rezulta în urma unei cunoașteri temeinice a culturii Vinèa (DRAȘOVEAN 1996, 28, 94; LUCA 1997, 72-73; 1999b, 9). Este drept că principala sursă de eroare în judecarea tipologico-stilistică a celor două culturi a fost colecția Zsófiiei von Torma și, mai ales, cartea redactată de M. Roska pe seama acestei colecții (ROSKA 1941). Modul de constituire al colecției, dar și apelul obsesiv al criticilor la planșele desenate ale lucrării (asemnările ale formelor sau ornamentelor dintre anumite culturi determinând confuzii cronologice și, implicit, culturale) a făcut ca mistificarea să continue. De ce afirmăm aceasta? Cercetările ultimului deceniu din Ardeal au arătat că nu se poate vorbi despre cultura Turdaș decât de la orizontul cronologic și cultural paralel - păstrând prudența de rigoare - cu Vinèa B2 final (DRAȘOVEAN 1996, 94; 1997, 7-8; DRAȘOVEAN-MARIȘ 1998, 98-100; LUCA

1997b, 73; 1999b, 8-16), ceea ce exclude contemporaneitatea dintre cultura Vinèa, faza timpurie, și situl și cultura Turdaș.

Pentru a dovedi - implicit - această realitate cronologică a trebuit să aflăm, prin mijloacele pe care ni le dă cercetarea istorico-arheologică, ce se întâmplă în Ardealul de la sfârșitul neoliticului timpuriu și începutul neoliticului dezvoltat (Vinèa A1-B1). În consecință, am urmat, în demersul nostru, trei căi principale de studiu: cea bibliografică, cea de depozit și cea a săpăturilor arheologice sistematice, corelate cu cercetări de suprafață. Astfel că vom trece în revistă, în continuare, așezările vinèiene timpurii - nu turdășene sau turdășeano - vinèiene, ori vinèiano - turdășene - din acest areal geografic.

1. Materiale vinèiene timpurii descoperite la Aiud-Cetățuie (jud. Alba).

Sabin Adrian Luca, Horia Ciugudean

Situl arheologic de la Aiud-Cetățuie este semnalat de Horia Ciugudean (CIUGUDEAN 1978). Cu acest prilej autorul descoperirilor ne relatează despre culturi preistorice cum ar fi Coțofeni (fazele I și III), Wietenberg, Basarabi, sau clasice (epoca romană) și post-clasice (perioada medievală timpurie). Studiind planșele publicate am considerat că o parte din materialele ce au văzut lumina tiparului (mai precis Fig. 5/1, 10 în articolul citat) aparțin unui orizont eneolitic târziu, culturii Bodroghkeresztúr (LUCA 1999, 49, Punct 1a). Redesenând în Muzeul din Aiud materialele arheologice publicate atunci am constatat că această grupă de fragmente ceramice reprezintă cel mai bine momentul cronologic și cultural de înlocuire al purtătorilor grupului Decea Mureșului cu purtătorii fazii clasice a culturii Bodroghkeresztúr pe Mureșul mijlociu.

Între materialele publicate de H. Ciugudean este și un fragment ceramic (Fig. 5/6 în articolul său) cu factură specific neolitică. Săpăturile recente efectuate în acest sit (lucrări din vara anului 1999 conduse de H. Ciugudean și S. A. Luca) au dus la descoperirea unor fragmente ceramice neolitice, dintre care două sunt extrem de importante pentru orizontul cronologic de care ne ocupăm în acest moment. Unul dintre acestea este o bucată din peretele unui vas puternic bitronconic, cu gâtul cilindric, scurt, umărul scurt, ascuțit și despărțit de corpul vasului prin lippenrand, cărămiziu, cu slipul căzut, foarte bine ars și degresat cu nisip fin. Al doilea este un fragment din concavitatea inferioară a unui picior de vas plin, suplu, puternic arcuit și având aceleași caracteristici ale pastei ca și fragmentul ceramic descris anterior.

Încadrarea cronologică și culturală a celor două fragmente ceramice poate fi pusă în legătură, cu rezervele de rigoare ce decurg din faptul că nu avem încă un strat de cultură sau complexe corespondente acestora, cu orizontul vinèian timpuriu, mai precis cu faza A2 (poate A3) a culturii Vinèa.

Materialele arheologice se află la Muzeul din Aiud și Muzeul Național al Unirii din Alba Iulia.

Cercetările sistematice pentru cunoașterea mai aprofundată a sitului arheologic de aici vor continua - fără îndoială - și în anii următori.

2. Balomir - Gura Văii Cioarei (jud. Alba).

Sabin Adrian Luca

Așezarea se află, după descrierea autorului descoperirii (VLASSA 1967, 404-408; 1969, 513-540; 1976, 114-118), la aproximativ 500 m V de situl arheologic de la Tărtăria. Periegezele noastre arată că distanța dintre cele două așezări este puțin mai mare decât cea amintită anterior și că orientarea sa în funcție de punctele cardinale - din nou raportată față de celebrul sit arheologic de la Tărtăria - este S-V. Așezarea se află pe marginea din stânga a văii pârâului Cioarei, în apropierea vărsării acestuia în Mureș. Pârâul curge acum la o distanță de aproximativ 50 de m N de una dintre extremitățile sitului. Partea de N a așezării neolitice a fost distrusă de o carieră pentru exploatarea nisipului, aici descoperindu-se, din când în când, artefacte preistorice.

Materialele arheologice de la Balomir-Gura Văii Cioarei au fost descoperite și publicate de regretatul Nicolae Vlassa (VLASSA 1967, 404-408; 1969, 513-540; 1976, 114-118). Aici se află, după descrierile sale, un strat cultural Starëvevo-Criș târziu în care s-au descoperit și materiale ceramice specific vinèiene timpurii (picioare pline și zvelte de vas) și un ac de cupru asemănătoare celor din mediul cultural Precucuteni, ce se dezvoltă în eneolitic (VLASSA 1976, 118). Pentru N. Vlassa apariția acestei piese se constituie - chiar dacă a fost descoperită în afara vreunui complex arheologic închis - într-un argument pentru includerea orizontului cronologic al stațiunii neolitice timpurii de la Balomir în rândul celor contemporane cu Vinèa A, mai precis într-un orizont Metalicum timpuriu. Forma sa (secțiunea pătrată), la fel ca și analogiile citate de autorul descoperirilor ne face să încadrăm obiectul într-un orizont cronologic mai târziu, contemporan cu manifestările culturale turdășene (Vinèa C sau post-Vinèa C) sau chiar mai târziu (am descoperit în periegeze și materiale ceramice Coțofeni), ceea ce nu scade prea mult din valoarea cronologică și culturală a nivelului cu descoperiri de material ceramic vinèian timpuriu descris de autor.

Fl. Drașovean încadrează această stațiune (materialele ceramice publicate de N. Vlassa) în plină fază a IV-a a culturii Starëvevo-Criș (DRAȘOVEAN 1981, 34, Fig. 1) la un orizont cronologic la care pe valea Mureșului se realizase simbioza Starëvevo-Criș - Vinèa A.

3. Cerișor - Peștera Cauce (jud. Hunedoara).

Sabin Adrian Luca, Cristian Roman

Peștera cu acest nume este descoperită de mai multă vreme (ANDRIȚOIU 1979, 21). „Redescoperită” în anul 1997 (LUCA-ROMAN-BĂICOANĂ 1998, 19), aceasta a fost cercetată sistematic, de-a lungul a mai multor campanii de săpături arheologice efectuate între anii 1997-1999 (LUCA 1999a, 6-7), sub coordonarea autorilor acestei note, de o echipă de studenți de la Universitatea Lucian Blaga din Sibiu. Unele dintre materialele arheologice - încă nepublicate, dar aflate în curs de prelucrare - pot aparține, ca factură, forme sau ornamentație, fazelor timpurii ale culturii Vinèa.

Materialele arheologice se află la Muzeul Castelul Corvineștilor din Hunedoara.

4. Hunedoara - Biserica Sf. Nicolae (jud. Hunedoara).

Sabin Adrian Luca

Cercetările arheologice întreprinse în anul 1997 de Z. K. Pinter și M. Țiplic pentru cunoașterea mai aprofundată a realităților istorico - arheologice care caracterizează monumentul de arhitectură bisericească reprezentat de biserica Sf. Nicolae din municipiul Hunedoara au dus și la descoperirea unor materiale arheologice ceramice cu caracteristici similare culturii Vinăa A (LUCA 1999a, 15, 60).

Încadrarea cronologică și culturală a acestor materiale arheologice este relativ greu de făcut datorită observațiilor stratigrafice minime și a materialului arheologic extrem de fragmentar dar, după opinia noastră, ele sunt mai târzii decât cele publicate din descoperirile de la Grădina Castelului și Biserica Reformată, puncte arheologice existente pe Dealul Sânpetru (DRAȘOVEAN 1986; LUCA 1999a, 58-61). Cronologia relativă a materialelor ceramice de pe Dealul Sânpetru este paralelizată cu Starčevo-Criș IIIB-IVA, iar cele de la biserica Sf. Nicolae trebuie să fie încadrate în faza Vinăa A3, cel mai târziu.

5. Iernut Bideșcutul Mare (jud. Mureș).

Sabin Adrian Luca

Așezarea încadrată cronologic la sfârșitul neoliticului timpuriu și situată în hinterlandul agricol al localității Iernut, în punctul Bideșcutul Mare (VLASSA 1970, 167-176; 1976, 107-112) se află pe o terasă înaltă situată pe malul unui fost braț al Mureșului, astăzi înmlăștinit. Un alt punct arheologic cu materiale arheologice aparținând aceleiași culturi s-a descoperit în punctul Hulpști (VLASSA 1966, 402). Distanța dintre cele două puncte cu descoperiri arheologice este de câteva sute de metri, descoperirile putând fi parte al aceleiași complex arheologic având o stratigrafie orizontală complexă.

Caracteristicile materialului arheologic aparținător acestei stațiuni - cel puțin cel publicat - nu permite o altă încadrare cronologică și culturală decât cea Starčevo-Criș târzie (poate IV A, chiar dacă apariția barbotinei stropite - Fig. 4/13-14 - ne-ar putea permite și o încadrare în faza a III-a a culturii amintite). Prezența măciucii de piatră perforate dintr-o singură parte (VLASSA 1976, Fig. 4/11) nu este o rari-

tate absolută pentru acest orizont cronologic, un obiect perforat, realizat din piatră, descoperindu-se și într-un nivel Vinăa A de la Liubcova-Ornița (LUCA 1998, 24, Fig. 2/8). Marele semn de întrebare este ridicat la descoperirile acestui orizont din punctul în discuție de prezența unui rest de turnare din cupru, descoperit în stratul de cultură (VLASSA 1976, Fig. 4/1), care este un argument folosit de autor pentru a încadra orizontul cultural și cronologic al stratului neolitic vechi într-un Metalicum timpuriu. Studiind planul de la Fig. 2 cuprins în această lucrare constatăm prezența unor complexe de tip Noua (bronz târziu) în imediata apropiere a descoperirii amintite aici. Acestora (locuitorilor epocii bronzului târziu) le poate aparține, cu mai multă probabilitate, restul de turnare pomenit, mai ales că cele mai vechi piese realizate din cupru sunt obținute prin baterea la cald a unor bucăți de cupru nativ și nu prin procedeul turnării (cel puțin în accepțiunea noastră) după cum ne-o arată această picătură de metal.

Argumentele anterioare legate de ceramică ne fac să nu putem încadra stațiunea de la Iernut - Bideșcutul Mare decât într-un orizont cronologic anterior venirii primilor vinăeni sau - poate - într-un moment în care aceștia s-au instalat pe valea Mureșului ne-având, însă, în această microzonă, un contact direct și cu locuitorii stațiunii publicate de N. Vlăssa.

6. Materiale vinăene timpurii din descoperirile de la Limba (fostă Dumbrava) - Vărar, Șesul Orzii și Bordane (jud. Alba).

Sabin Adrian Luca

Săpăturile arheologice sistematice de la Limba sunt executate în două momente cronologice diferite, dispuse în timp la distanță de aproape 50 de ani, fapt ce face necesară reinterpretarea cronologică și culturală a sitului.

Primele cercetări sistematice aparțin lui Dumitru și Ion Berciu și se desfășoară în anii 1944 și 1947 (BERCIU-BERCIU 1949, 18-19). Atunci se semnalează prezența materialelor arheologice aparținând culturii „Turdaș” în mai multe puncte, la vest de sat (Vărar, dealul Coliba Barcului, Văraia și Bordane - BERCIU-BERCIU 1949, 20). Mare parte a materialelor arheologice descoperite atunci lasă să se întrevedă existența unui orizont cronologic vinăen timpuriu (BERCIU-BERCIU 1949, Fig. 15; 17/4; 18-19; 21/1, 4, 9-11). Calitatea desenelor - în

care nu sunt concordanțe între forma profilului și desenarea vederii perpendiculare pe fragmentul ceramic -, ca și descrierile de factură și mod de realizare a ornamentelor - realizate după criterii proprii - au făcut ca aceste descoperiri deosebit de importante să nu-și aibă locul bine meritat în istoriografia problematicii vinëiene timpurii.

Redesenând unele materiale ceramice aflate în Muzeul Național al Unirii din Alba Iulia am constatat că există multe vase și alte obiecte ale orizontului cronologic vinëian timpuriu, între care și vasul ilustrat la Fig. 7/4 având caneluri pe umăr dispuse într-o manieră specifică momentului.

În anul 1978 colegul H. Ciugudean publică, între altele, și fragmente ceramice și de plastică vinëiană timpurie provenind din periegheze efectuate la Limba (CIUGUDEAN 1978a, 50, 52, Fig. 8/3-16). Cu această ocazie se publică și alte materiale arheologice (Fig. 8/4-5, 8-9, 11 la același autor) ce pot aparține unui orizont cronologic vinëian timpuriu.

Redesenând unele dintre aceste materiale ceramice descoperite atunci se pot observa castroanele puternic bitronconice cu gâtul și umărul foarte scurt, străchinile bitronconice și picioarele de vas cu scobitura părții inferioare bine evidențiată (Fig. 7/1-3, 6-7). S-au descoperit, de asemenea, și statuete specifice perioadei (Fig. 7/5). Studiul efectuat pe eșantionul provenit din această periegheză, dar și pe cel excavat prin săpăturile fraților Dumitru și Ion Berciu, arată că factura ceramicii este de cele mai multe ori diferită de cea turdășeană, existând multe fragmente ceramice de culori închise, bine lustruite, ornamentate prin efectul cromatic blacktopped sau, în cazul picioarelor de vas, pictate pe toată suprafața cu o substanță roșie și puternic lustruite, într-un mod de realizare tehnologică specific vinëiană timpurie. Meandrele incizat-punctate sunt realizate, de asemenea, în aceeași manieră. Cele mai timpurii materiale arheologice vinëiene vechi din aceste eșantioane pot fi încadrate la orizont Vinëa A2, neexcluzând - însă - posibilitatea existenței unui orizont și mai vechi al acestei culturi.

Alte caracteristici ale eșantioanelor studiate arată că aici mai sunt cel puțin două alte componente culturale încadrabile la orizonturi culturale mai timpurii (Starëvo-Criș) sau mai târzii (Turdaș?) decât cel al orizontului crono-

logic vinëian timpuriu (care se continuă, după toate probabilitățile, până la momentul cronologic și cultural Vinëa B1/B2).

Noile cercetări arheologice sistematice întreprinse de Iuliu Paul și Marius Ciută la Limba - Șesul Orzii (PAUL-CIUTĂ 1997, 2-3) și Bordane (PAUL-CIUTĂ 1998, 41-42) confirmă existența unui orizont vinëian timpuriu A2-3 asemănător în factură, forme, ornamente și plastică cu descoperirilor dispuse în Clisura Dunării din Banat (Gornea-Căunița de Sus - LAZAROVICI 1977 și Liubcova-Ornița - LUCA 1998). Autorii noilor descoperiri constată - în cele două semnalări citate (PAUL-CIUTĂ 1997, 2-3; PAUL-CIUTĂ 1998, 41-42) - și existența altor elemente culturale neolitice, mai vechi sau mai noi decât orizontul care ne interesează în acest moment.

Încadrarea cronologică și culturală a materialelor arheologice descoperite în punctele arheologice situate la vest și sud-vest de comuna Limba demonstrează existența mai multor componente materiale neolitice: Starëvo-Criș, Vinëa timpurie, Lumea Nouă și Turdaș. Asocierile Starëvo-Criș-Vinëa timpurie și Lumea Nouă-Turdaș, sesizate și stratigrafic, arată încă o dată că existența complexului sau culturii Vinëa-Turdaș - în accepțiunea sa de până acum - este de domeniul istoricului cercetărilor.

7. Materialele vinëiene timpurii descoperite la Miercurea Sibiului - La Petriș/Petriș (jud. Sibiu).

Sabin Adrian Luca, Cristian Roman

În primăvara anului 1997 colegul Roman Cristian a descoperit materiale arheologice pe terasa din stânga pâraului Secaș, dispusă la dreapta șoselei Sibiu-Sebeș. Localnicii l-au informat că locul se numește La Petriș sau Petriș. Imediat după aceea am mai efectuat o serie de periegheze în urma cărora au rezultat materiale arheologice ce se pot încadra mai multor epoci istorice, între care Starëvo-Criș (aparținând la două faze distincte ale culturii - Fig. 8/2; 9/2-3, 5), Vinëa timpurie (Fig. 8/1, 4, 6-9; 9/1, 4, 7-10; 10; 11/5-6; 12/1, 3-6), Petrești (Fig. 8/3, 5; 9/6; 11/1-4, 7-8; 12/2; 13/1, 7), bronz timpuriu și medievale timpurii (materiale arheologice neilustrate). Tot aici s-au descoperit multe topoare de piatră șlefuită, zdrobitoare și unelte de silex (Fig. 13/2-6, 8).

În diferite alte puncte din hotarul localității s-au descoperit materiale arheologice petreștene, Wietenberg, hallstattiene timpurii și medieval timpurii.

Terasa cu numele amintit este foarte întinsă dezvoltându-se din vârful dealului ce străjuiește orașul Miercurea Sibiului la V (pe care urcă șoseaua mai sus amintită, în drumul său spre Sebeș) până la aproximativ 500 m E de stațiunea balneară Miercurea Sibiului, pe o distanță de peste 1 km. Existența unor materiale arheologice în acest punct a fost amintită și de Iuliu Paul (PAUL 1992, 141), acesta referindu-se în textul citat doar la ceramica Turdaș târzie și la cea Petrești. Materialele arheologice descoperite cu acest prilej (periegheză efectuată de Iuliu Paul și Dumitru Popa) se află la Muzeul Brukenthal din Sibiu.

Precizările autorului citat ne-au făcut să credem, inițial, că ne aflăm în fața a două așezări complet diferite. Cercetările susținute de teren făcute în ultimii ani ne fac să credem că afirmația formulată de Iuliu Paul (PAUL 1992, 141, Pct. 29 a): Petriș, în dreapta șoselei naționale, la cca. 3,2 km de la capătul de vest al com. Miercurea spre Sebeș) este vag eronată, distanța nefiind decât la jumătatea dimensiunilor citate pornind cu calculul de la marginea construibilului orașului, fiind reală dacă o socotim de la km 0 aflat în centrul acestuia. În urma perieghezelor putem afirma că pe vârful dealului de la marginea de V a orașului se află o mare așezare petreșteană care se continuă - pe orizontală, în unele faze - până în punctul descris. De remarcat că localnicii folosesc termenul de Petriș pentru toată terasa ce pornește din vârful dealului, ajunge aproape de Băile Miercurea, și mărginește pe dreapta șoseaua amintită.

În sfârșit, amintim că săpăturile sistematice efectuate pentru cercetarea sitului arheologic din acest punct au început în anul 1997 și au continuat în anii 1998 și 1999 (Sabin Adrian Luca-Universitatea Lucian Blaga din Sibiu și Adrian Georgescu-Muzeul Brukenthal din Sibiu). Săpăturile acestor ani vor fi publicate cu alt prilej, acum încercând doar o descriere teoretică a materialelor vinëiene timpurii descoperite cu ocazia perieghezelor (Fig. 8/1, 4, 6-9; 9/1, 4, 7-10; 10; 11/5-6; 12/1, 3-6). Acestea se află depozitate la Laboratorul de arheologie al Catedrei de istorie antică din cadrul Universității Lucian Blaga din Sibiu, iar cele descoperite cu ocazia săpăturilor sistematice la Muzeul Brukenthal din Sibiu.

Ceramica vinëiană timpurie descoperită cu ocazia perieghezelor este extrem de asemănătoare cu cea din Clisura Dunării (LAZAROVICI 1977; 1979, 106-115; LUCA 1988-1991; 1991; 1998, 37-42). Fragmentele de vase sunt fine, semifine sau grosier/uzuale. Remarcăm apariția plevei bine tocate în compoziția pastei unor fragmente și nisipul fin, bine ales, folosit ca degresant în cele mai multe cazuri. Arderea este foarte bună, culorile preponderente fiind negrul, brunul-ciocolatiu, cenușul, cărămiziu și gălbuiul. Uneori, fragmentele ceramice prezintă un pișcot, rezultat în urma arderii incomplete. Formele preponderente la specia grosier/uzuală sunt oalele bombate cu gâtul scurt sau semiînalt, cărămizii. Acestea sunt ornamentate, de cele mai multe ori, cu alveole realizate cu unghia, dispuse fie la îngemănarea gâtului cu partea superioară a burții vasului, fie pe umărul recipientului, fie la proximitatea maximă a burții acestuia. Specia semifină aparține în mod evident, ca forme, amforelor și amforetelor. Acestea au gâtul cilindric, înalt sau mediu, corpul bombat, uneori bitronconic. De cele mai multe ori aceste vase sunt ornamentate cu bandă punctat-incizată, dispusă în meandre pe umărul recipientului. Uneori, îngemănarea dintre gâtul și umărul vasului este ornamentată cu benzi formate din incizii paralele, din care pornesc meandrele amintite. Rar apar și triunghiurile punctat-incizate, pe același tip de vase. Cele mai rare apariții sunt capacele de vas care nu mai par a fi atât de importante pentru neoliticul de aici cum sunt pentru cei din Banat. Remarcăm apariția în număr deosebit a picioarelor de vas pline având - de cele mai multe ori - concavitatea din partea inferioară a fusului - de cele mai multe ori zvelt -, bine evidențiată plastic. La specia fină se remarcă vasele bitronconice de culoare neagră, ornamentate cu caneluri sau pliseuri dispuse pe umărul vasului, paralele sau oblice. Unele vase au buza ușor profilată. S-a descoperit și o amforetă cu gâtul înalt, ușor evazat, ornamentată pe umăr cu pliseuri realizate în același stil. Această piesă (Fig. 9/4), ca și altarul de la Fig. 11/5, ne obligă să gândim și la o eventuală influență a unui orizont cronologic și cultural Policrom, ca o componentă culturală dinspre Oltenia venită în această zonă a Transilvaniei.

Încadrarea cronologică și culturală. Materialele ceramice descrise în rândurile anterioare aparțin, în mod cert, unui orizont vinëian timpuriu. O încadrare cronologică mai

fină nu este posibilă decât după publicarea rezultatelor săpăturilor arheologice sistematice și a complexelor închise descoperite cu acest prilej. Caracteristicile materialelor ceramice arată, totuși, că subfaza în care se pot încadra acestea este relativ târzie în cadrul cronologiei interne stabilite de Gheorghe Lazarovici (poate Vină A3 sau A3-B1). Pentru o încadrare mai fină a unor materiale ilustrate - ce par mai timpurii - nu avem argumente suficiente, dat fiind faptul că eșantionul studiat provine din cercetări de suprafață.

8. Așezarea vinăiană timpurie de la Orlat (jud. Sibiu).

Sabin Adrian Luca

În toamna anului 1995 domnul Ioan Părean ne-a adus spre studiu mai multe materiale arheologice (LUCA-PĂREAN 1995-1996) recoltate cu douăzeci de ani în urmă din hotarul comunei Orlat (jud. Sibiu). Fragmentele ceramice și uneltele de piatră cioplită și șlefuită au fost descoperite la nord de comună, pe malul râului ce o străbate în prealabil. Autorul descoperirii își aduce aminte că a găsit mult mai multe materiale ceramice care au fost duse la Muzeul Brukenthal și predate domnului profesor Iuliu Paul, pe atunci muzeograf la această instituție. Materialele arheologice amintite în aceste rânduri se află în colecția particulară a descoperitorului. La câțiva ani după publicare colecționarul amintit a tipărit o carte (PĂREAN 1999) în care localizează mai precis descoperirile, numind punctul arheologic din hotarul localității Poduri (PĂREAN 1999, 31-32).

În primăvara anului 1996 am efectuat o perieghză în zona în care s-au efectuat descoperirile, negăsind decât urme arheologice hallstattiene și dacice. Perieghza a vizat un areal situat la N și V de balastiera ce se află în N-E-ul comunei Orlat.

Între materialele arheologice publicate cu primul prilej (LUCA-PĂREAN 1995-1996) se află și două fragmente ceramice ce se pot încadra în perioada timpurie a culturii Vină (LUCA-PĂREAN 1995-1996, 227, Fig. 2/1-2). Aceste fragmente ceramice aparțin speciei semifinc, sunt foarte bine arse și au culoarea brun-roșiatică și neagră.

Încadrarea cronologică și culturală. Factura ceramicii, precum și modul de realizare și tipologia ornamentelor acestora ne-au

făcut să le încadrăm în faza timpurie a culturii Vină, așa cum este ea cunoscută în Transilvania (LUCA 1995-1996, 227). Tipul de bandă punctat-incizată prezentat cu acest prilej nu se dezvoltă în cultura Turdaș, prezentă și ea, mai târziu, în zona Sibiului (PAUL 1970).

9. Nandru-Peștera Curată (jud. Hunedoara).

Sabin Adrian Luca

Descoperirile arheologice din această peșteră pot fi încadrate culturii Starčevo-Criș, faza IIB (LAZAROVICI 1979, 46, n. 315) și în faza IVA (DRAȘOVEAN 1981, 35). Între materialele arheologice publicate cu acest prilej există și un fragment ceramic (DRAȘOVEAN 1981, Pl. II/19) ce poate fi chiar Vină A1, ca la Liubcova-Ornița, nivelul IV, bordeiul B6 (LUCA 1991; 1988-1991; 1998).

10. Materiale vinăiene timpurii descoperite în Peștera cu vas (sat Marița, jud. Vâlcea).

Sabin Adrian Luca, Cristian Roman

Cavitatea în care s-au descoperit materialele arheologice ceramice este situată în bazinul Cernei Oltețului (Munții Căpățanii, jud. Vâlcea), la cca. 15 km V de satul Marița și a fost publicată nu de mult (LUCA-ROMAN-BĂICOANĂ 1997, 17-18, Plan 2, Pl. I/4).

Vasul publicat cu acest prilej este bitronconic, cu buza evazată. Pasta ceramicii este densă, cu adaos de nisip fin și pleavă tocată, fiind foarte bine arsă. Vasul este lustruit atât în interior, cât și pe exterior, culoarea sa fiind brun-cenușie. Recipientul este prevăzut cu două torți perforate vertical, situate asimetric față de diametrul maxim al vasului.

Încadrarea culturală și cronologică a vasului se leagă de existența orizontului vinăian timpuriu, mai precis de finalul acestuia.

Materialul arheologic se află la Muzeul Castelul Corvineștilor din Hunedoara.

11. Așezarea de la Romos-Făgădău (jud. Hunedoara).

Sabin Adrian Luca

Cercetările de teren începute în anul 1991, în zona municipiului Orăștie (perieghzele au fost efectuate, în acel an, de Zeno-Karl Pinter - pe atunci la Institutul de cercetări socio

-umane Sibiu - și Aurelian Cosma - pe atunci muzeograf la Muzeul de etnografie Orăștie -; în paralel, Căstăian Mihai a făcut cercetări de teren în urma cărora s-a descoperit și așezarea neolitică de la Romos. Pentru alte amănunte vezi: LUCA-COSMA 1993; LUCA 1995-1996; 1997), au dus la creionarea unei imagini suges-tive asupra evoluției culturilor preistorice în acest areal geografic restrâns la câțiva km². Cu această ocazie ne-a fost semnalată și o așezare, în hinterlandul agricol al comunei Romos (Mihai Căstăian a descoperit așezarea urmă-rind lucrările de îngropare a unui cablu de tele-comunicație. Pentru alte informații vezi: CĂSTĂIAN 1995, 45, 51, Pl. VIII A-B) ce o con-sideram, inițial, turdășeană (LUCA-COSMA 1993, 87).

Așezarea neolitică de la Romos se află pe latura din dreapta, a drumului ce leagă intersecția rutieră a Geoagiului cu satul Romos, la aproximativ 500 m N de întretăierea acestui drum cu șoseaua spre Vaidei (LUCA 1995-1996, Harta 1). Fragmentele ceramice au fost recol-tate pe o suprafață de aproximativ 200/100 m de pe o terasă joasă, inundabilă, a râului Ro-mos care curge actualmente la aproximativ 3-400 m V de așezare. Mediul ambiental actual este modificat față de cel preistoric prin efectul lucrărilor agricole și - implicit - al defrișărilor efectuate în ultimele sute de ani. În perioadele străvechi, terasa I a râului Romos (curba de nivel de 220 m) era, fără îndoială, împădurită. Curios este faptul că vinëienii nu au ales să locuiască pe această terasă, extrem de propice ocupării pe termen lung, așa cum se întâmplă, de obicei, pe valea Mureșului mijlociu (cum este cazul așezărilor neolitice de la Turdaș-Luncă, Orăștie-Dealul Pemilor, punct X2, Tărtăria, Balomir, Limba, Lumea Nouă ș.a.) ci în valea pârâului ce a fer-ăstruit un „defileu” în terasă.

Stratigrafia așezării neolitice nu este foarte complexă. Depunerile arheologice au fost studiate prin realizarea a două sondaje și a unei secțiuni, după cum urmează (săpăturile au fost supravegheate și realizate în mare parte de Mihai Căstăian, pe atunci student, în cadrul șantierului-școală Orăștie):

Sondajul 1/1995. Acesta s-a executat către centrul arealului pe care apăreau materi-alele ceramice, lângă șoseaua amintită anterio-r. Dimensiunile suprafeței cercetate sistemati-c au fost - inițial - de 3/1 m. Odată cu adânci-rea săpăturii s-a constatat existența unui cablu

de telecomunicații care ne-a obligat să restrângem sondajul la 1,20/1 m, suprafață pe care am urmărit stratigrafia până la sterilul din punct de vedere arheologic (LUCA 1995-1996, Planul 1c-d). Stratigrafia sondajului este compusă - de la suprafața solului spre sterilul din punct de vedere arheologic - dintr-un strat de humus actual gros de aproximativ 0,30 m, un strat de cultură gros de aproximativ 1,80 m și, către fundul excavației, un strat de pietriș, ste-ril din punct de vedere arheologic. Între adâncimile de 1,00-1,25 m se află un strat compact de piatră de râu așezată uniform, intenționat, în trei straturi succesive. Deasupra și dedesubtul acestui pat de pietre se află frag-mente ceramice vinëiene. Suprafața cercetată este prea mică pentru a da vreo semnificație certă acestui complex (podină de locuință, drum etc.). Cercetările viitoare vor elucida, cu siguranță, această dilemă. Sub această podină (?) stratul în care apar materialele vinëiene are o grosime de 1,50 m, în el fiind amestecate bucăți de chirpic, uneori masive, fragmente ceramice, oase și silexuri. Către fundul sonda-jului a apărut o porțiune de lipitură ce poate reprezenta un fragment de podină.

Sondajul 2/1995. Dimensiunile acestuia au fost, inițial, de 2/2 m. Același cablu de tele-comunicații ne-a făcut să cercetăm o suprafață mai mică decât cea începută până la sterilul arheologic. Sondajul a fost amplasat la aproxi-mativ 40 de m N de prima cercetare, la margi-ne a aceleiași șosele. Stratigrafia (LUCA 1995-1996, Planul 1a-b) este mult mai puțin com-plexă. După partea de 0,30 m reprezentând humusul actual s-a constatat apariția unui strat de cultură gros - în medie - de 0,40 m și un strat de lut, imediat următor în adâncime, steril din punct de vedere arheologic. Sub acest strat de lut se află același pietriș, steril din punct de vedere arheologic. În partea de S-V a sonda-jului am descoperit albierea unei gropi (LUCA 1995-1996, Planul 1a) umplută cu un material arheologic deosebit de caracteristic pentru locuirea vinëiană de aici.

Secțiunea S1/1995. Această secțiune a fost trasată în partea de N a zonei de răspândire cu fragmente ceramice la suprafața solului. Secțiunea a avut o lungime de 8 m. După humusul actual cu grosimea de aproxi-mativ 0,30 m s-a cercetat stratul de cultură cu grosimea medie de 0,60 m. Către vestul secțiu-nii s-a descoperit un complex adâncit până la ~~stratul de pietriș~~, ea și în cazul sondajului S1/1995 (LUCA 1995-1996, Planul 1e; a se com-

para cu 1d). Cu această ocazie am constatat că sterilul arheologic este, comparat cu stratul de cultură, lutul maro sau - uneori - galben/nisipos. Complexele adâncite ajung până la stratul de pietriș aflat sub sterilul lutos. Uneori, complexele adâncite pătrund în acest strat de pietriș, ca și în cazul complexului din sondajul 1. La aproximativ 0,80 m adâncime s-au descoperit, în zona centrală a secțiunii, resturile unei locuințe de suprafață, foarte prost conservate.

În sfârșit, secțiunea S1/1995 a fost amplasată paralel cu drumul de țară ce mărginește așezarea vinëiană, la nordul acesteia (LUCA 1995-1996, Harta 1, drumul este reprezentat prin două linii paralele, întrerupte), la aproximativ 1 m de ductul său.

Toate aceste observații ne fac să afirmăm că așezarea neolitică de la Romos este locuită - probabil - în minim două etape succesive, fără hiatus cronologic între ele. Această observație este relativ greu de demonstrat pe profilele și cu observațiile de stratigrafie orizontală făcute până acum, în mod foarte explicit. Unele dintre caracteristicile materialului arheologic ceramic, pe adâncimi, pot să ducă - după cum vom observa în continuare - spre această constatare.

Materialul arheologic recoltat cu ocazia periegezelor și săpăturilor din anul 1995 este deosebit de divers și caracteristic pentru etapa timpurie a culturii Vinăe.

Materialul litic nu este prezentat în aceste rânduri. Constatăm doar apariția topoarelor din piatră cioplită, pe lângă obiectele din silex cioplit. Semnalăm cantitatea mare de obsidian descoperit la suprafața solului sau în stratul de cultură.

Materialul osteologic este slab reprezentat. Remarcăm străpungătorul realizat dintr-un corn de căprior (LUCA 1995-1996, Pl. IV/4).

Ca și în marea majoritate a stațiunilor preistorice, cele mai relevante date pentru cronologia sitului sunt cele oferite în urma studiului ceramicii.

Factura. Din punctul de vedere al compoziției pastei, ceramica vinëiană de la Romos este fină (LUCA 1995-1996, Pl. I/2-5, 8-9; II/6-8, 15, 18; III/4, 17; IV/1-3; V/5; VI/1, 3, 10), semifină (LUCA 1995-1996, Pl. I/6, 9; II/1-5, 9-14, 16-17, 19-20; III/1-3, 5-8, 10-13, 15-16; IV/4, 7;

V/6; VI/2, 4-6, 9, 11) și uzual/grosieră (LUCA 1995-1996, Pl. I/1, 7; III/9, 14; IV/5-6, 8; V/1-3, 7; VI/7-8). Degresantul folosit foarte frecvent este nisipul cu bobul bine ales, în cazul ceramicii fine și semifine, sau cu bobul mai mare, în cazul ceramicii uzual/grosiere. Rar constatăm și existența în compoziția pastei a materiei organice tocată foarte bine.

Arderea la care a fost supusă ceramica este foarte bună. Arareori constatăm existența unui pișcot, de culoare roșie (LUCA 1995-1996, Pl. IV/7; V/1, 6) sau neagră (LUCA 1995-1996, Pl. V/1). Ceramica fină și, uneori, cea semifină este foarte bine lustruită. Pe ceramica fină apare - uneori - efectul cromatic numit black-topped. Ceramica semifină prezintă și arderea în flecuri. Coloristic, ceramica fină este, în marea majoritate a cazurilor, neagră, ceramica semifină este neagră, brună, brun-gălbui sau cărămizie, iar ceramica grosier/uzuală este brună, cărămizie și - foarte rar - cenușie.

Formele ceramicii dau o notă de particularitate acestei stațiuni deoarece străchinile evazate sunt rare (LUCA 1995-1996, Pl. VI/3, 9, 11), majoritatea acestora având pereții aproape verticali, ușor arcuiți spre interiorul vasului (LUCA 1995-1996, Pl. I/6-7; VI/7-8, 10).

Castroanele au tendințe spre bitronconism, efect realizat printr-o arcuire foarte puternică a peretelui vasului (LUCA 1995-1996, Pl. I/2, 4-5, 8, 10; IV/1, 3; V/2, 5-6; VI/1). Rar apar și forme ale castroanelor cu pereții drepecți (LUCA 1995-1996, Pl. I/3), perpendiculari pe fundul vasului. Ridicat este numărul vaselor de mari dimensiuni - mai ales la specia uzual/grosieră -, bombate - oalele (LUCA 1995-1996, Pl. I/1; III/14; IV/3-4, 6, 8; V/7). Tot vase cu corpul bombat sunt și amforele cu gâtul cilindric (LUCA 1995-1996, Pl. II/17; III/12, 16; IV/2, 7; V/1). O parte dintre vasele de la Romos au piciorul înalt, plin (LUCA 1995-1996, Pl. VI/2) sau cu o concavitate mai mult sau mai puțin accentuată în partea inferioară a piciorului (LUCA 1995-1996, Pl. VI/4-6). Reținem - chiar dacă nu am ilustrat acest lucru - că piciorul, partea plină a acestuia, este - de cele mai multe ori - foarte înalt (12-15 cm) și zvelt.

Formele speciale sunt reprezentate în săpătura anului 1995 de o strecurătoare sau afumătoare (LUCA 1995-1996, Pl. I/9), străchini cu protome (LUCA 1995-1996, Pl. I/6; III/2), capace de vas (LUCA 1995-1996, Pl. II/11; III/10) și vase cu jgheab de scurgere (LUCA

1995-1996, Pl. III/19). Între formele speciale se distinge oala din burta căreia s-a modelat o figură umană cu mască triunghiulară având ochii incizați perpendicular pe nasul realizat sub forma unui buton. Gura reprezentării este redată printr-o scobitură (LUCA 1995-1996, Pl. III/4).

Ornamentele sunt deosebit de variate și reprezentative pentru orizontul cronologic și cultural al descoperirilor arheologice de la Romos-Făgădău.

La specia fină - mai rar la cea semifină - apar ornamente realizate prin procedeul canelării. Specific este faptul că ornamentul este foarte fin realizat, canelurile fiind fie paralele (LUCA 1995-1996, Pl. I/3), fie grupate și intersectate în unghi de 450° (LUCA 1995-1996, Pl. I/8). Uneori, canelurile sunt mai adânci, grupate și intersectate în unghi de 450° (LUCA 1995-1996, Pl. I/2). Pe specia semifină există și caneluri paralele, dispuse pe umărul vasului (LUCA 1995-1996, Pl. II/15). La specia uzuală există și barbotină canelată (LUCA 1995-1996, Pl. I/1).

Pliseurile apar mai rar, și numai la specia semifină. Ele pot fi realizate sub forma unor mănunchiuri paralele intersectate în unghi de 450° (LUCA 1995-1996, Pl. III/8) sau în interiorul și pe exteriorul fundului vasului (LUCA 1995-1996, Pl. II/10, 19).

Inciziile apar în special pe specia semifină. Ele pot fi realizate sub forma unor benzi paralele (LUCA 1995-1996, Pl. II/1, 4-5, 7-8, 12-13, 18), uneori intersectate în unghi (LUCA 1995-1996, Pl. II/2-3, 11, 16-17, 19; III/15) sau meandrice (LUCA 1995-1996, Pl. II/14; III/11-13). Majoritatea acestor ornamente, ca și cele ce vor fi descrise în rândurile următoare, apar pe vasele de tip amforă.

Benzile punctat-incizate apar tot pe vase ale speciei semifine. Punctele pot fi alungite (LUCA 1995-1996, Pl. III/1, 3, 5, 16) sau triunghiulare (LUCA 1995-1996, Pl. III/6-7), ductul închipuit de banda punctat-incizată fiind unul meandric. Foarte rar se întâlnește triunghiul incizat și umplut cu impresiuni rotunde, sub buza vasului (LUCA 1995-1996, Pl. II/20).

Un vas (LUCA 1995-1996, Pl. III/17) este ornamentat cu tăieturi scurte pe buza profilată, fiind diferit - ca factură și ardere - de restul materialului arheologic de la Romos (este făinos, de culoare portocalie, cu flecuri cenușii).

La specia uzuală ornamentele sunt realizate din incizii scurte, grupate în mănunchiuri (LUCA 1995-1996, Pl. I/4), impresiuni cu unghia dispuse sub buză sau pe burta vasului (LUCA 1995-1996, Pl. I/7), impresiuni cu unghia dispuse oblic sub buza vasului, grupate într-un singur șir (LUCA 1995-1996, Pl. IV/6) - sau în două (LUCA 1995-1996, Pl. IV/8) - și impresiuni pe porțiunea proximală a burții vasului (LUCA 1995-1996, Pl. III/14). Tot pe specia uzual/grosieră apar butoni mari, ovali, ornamentați cu impresiuni multiple realizate cu degetul (LUCA 1995-1996, Pl. III/9).

Toartele sunt perforate vertical-transversal și documentate la specia fină și semifină (LUCA 1995-1996, Pl. II/6; V/5). Unele vase au butonii crestați adânc (LUCA 1995-1996, Pl. II/9).

Remarcăm că vasul-capac (LUCA 1995-1996, Pl. II/11) are creștetul perforat de două ori.

Vasul cu protomă (LUCA 1995-1996, Pl. I/6) este înfrumusețat cu o bandă pictată, ornamentul coloristic fiind realizat cu roșu, după ardere.

Un alt vas (LUCA 1995-1996, Pl. V/3) iese din orice tipologie cunoscută putând să aparțină altei culturi preistorice (epoca bronzului?).

Materialul arheologic se află depozitat la Muzeul Civilizației Dacice și Romane din Deva.

Încadrarea cultural-cronologică a descoperirilor de la Romos nu ridică probleme deosebite în ceea ce privește momentul de dezvoltare al culturii Vinăa. Factura, formele și ornamentele arată că oamenii neolitici de aici au trăit în faza A a culturii amintite (așa cum a fost definită în: LAZAROVICI 1970; 1971; 1973; 1977; 1977a, 55-64; 1979, 78-91, 105-115, 122-132, 141, 163-165; 1981, 172-176, 182-183; LUCA 1998). Unele dintre elementele definitorii ale stațiunii arată posibilitatea dezvoltării acesteia și în faza B1 a culturii amintite.

12. Materiale vinăiene timpurii descoperite la Sântimbru-La țarmure, La ierugă (jud. Alba).

Sabin Adrian Luca

Materialele ceramice descoperite în cercetările sistematice de aici (BERCIU-POPA

1962) au fost etichetate drept Turdaș, Petrești (stratul neolitic) și Wietenberg (stratul de epoca bronzului). Materialele publicate cu acest prilej, pentru epoca neolitică (Fig. 3), sunt în totalitate petreștene, neexistând nici un motiv prin care unele să fie încadrate în cultura Turdaș. Chiar dimpotrivă, când citim cu atenție textul autorilor constatăm existența unor categorii neilustrate, aparținând altui moment cronologic, deosebit de semnificative pentru descoperirile vinëiene timpurii: vâscioare din lut negricios cu slip cenușiu și dungi negre (pictură ?, canelură ? n.a.); cupe din lut negru, slip exterior negru lucios; . . . un fragment de pântec de vas din lut grosolan negricios, cu straturi cărămizii, decorat cu incizii neregulate, făcute cu unghia, probabil de factură Criș (p. 268). Toate aceste observații se pot corela cu materialele publicate de H. Ciugudean în anul 1979 (CIUGUDEAN 1979, 79, Fig. 11-12) care demonstrează fără putință de tăgadă existența orizontului vinëian timpuriu clamat de noi. Materialele ceramice de la Fig. 11/4-5 nu aparțin unui orizont turdășean, așa cum afirmă autorul articolului, ci unui orizont vinëian timpuriu, deoarece în cultura Turdaș nu apar picioare pline de cupă atât de zvelte, iar banda punctat-incizată ilustrată este caracteristică orizontului mai timpuriu. Apoi, vasul de la Fig. 12/2 nu poate aparține unui orizont petreștean, el fiind de încadrat mai degrabă unui orizont Vină A2 - Starëve-Criș IVA, așa cum se găsesc aceste elemente în Transilvania de N-V (Zăuan: LAZAROVICI 1980; LAZAROVICI-LAKÓ 1981), Transilvania de S-E (Leț: ZAHARIA 1964; 1966), Moldova de S (Trestiana: POPUȘOI 1980) sau Centrală (Grumăzești: cercetări Silvia Marinescu-Bâlcu), Oltenia (Cârcea-Viaduct: cercetări Marin Nica) sau Banat (LAZAROVICI 1983).

13. Tărtăria-Gura Luncii (jud. Alba).

Sabin Adrian Luca

În urma săpăturilor efectuate de K. Horedt (HOREDȚ 1949, 44-69) și N. Vlăsa (VLĂSA 1966, 16; 1976, 29, 113, 115, Fig. 1/1-8) în punctul Gura Luncii s-a descoperit, la baza stratului de cultură preistoric, un nivel Starëve-Criș IIIB (DRAȘOVEAN 1981, 35).

Materialele arheologice ale nivelului „turdășcan” cel mai vechi din descoperirile lui N. Vlăsa aparțin fără îndoială unui orizont cronologic și cultural Vină A așa cum sugerează analiza artefactelor ceramice rezul-

tate în urma descoperirilor anului 1989, încă nepublicate (DRAȘOVEAN 1996, 94; DRAȘOVEAN-MARIȘ 1998, 96). Sigur că lămurirea stratigrafiei acestei așezări neolitice nu stă numai în aceste rezultate, dar un început pentru reinterpretarea materialelor arheologice mai vechi se găsește și aici.

14. Turdaș-Luncă (jud. Hunedoara).

Sabin Adrian Luca

Materialele arheologice Vină A de la Turdaș aparțin, de fapt, unui orizont cronologic și cultural mai târziu, de moment Vină C (DRAȘOVEAN 1996, 97; DRAȘOVEAN-MARIȘ 1998, 98; LUCA 1997, 73), confuziile existente la ora actuală în istoriografia problemei vin de la interpretarea eronată a unor forme și ornamente, fără a se cunoaște factura și poziția stratigrafică a acestora. Modul în care am receptat situl arheologic de aici în urma cercetărilor anilor 1992-1998 ne fac să afirmăm că este greu de crezut că - cel puțin acum - există un strat de cultură cu materiale arheologice aparținând acestei perioade istorice. Consecința firească a acestei constatări este că materialele timpurii de aici provin din alte puncte de pe valea Mureșului, atât de plină cu situri arheologice străvechi.

15. Materiale vinëiene timpurii descoperite la Vurpăr (jud. Alba).

Sabin Adrian Luca

Materialele vinëiene timpurii de la Vurpăr provin dintr-un sit arheologic cunoscut încă de la începutul secolului (ROSKA 1941, 46, Nr. 167, Fig. 41; 1943, 63, Nr. 6, Abb. 3-Borberek-Meritő). Materialele arheologice publicate cu acest prilej aparțin atât orizontului vinëian timpuriu (numerele 1-4, 8-9, 11, 14-15, 20 din planșa cu pricina), cât și unui orizont mai târziu, turdășean, după cum ne arată restul materialului arheologic ceramic (numerele 5-6, 19 din aceeași planșă).

Redesenând materialele arheologice din descoperirile vechi, nu am mai redescoperit și materialele ce aparțin orizontului turdășean de aici. După informațiile amabile ale cercetătoarei Matilda Takács putem afirma că o parte a materialelor arheologice din muzeul aiudean au fost transportate, în diverse rânduri, către alte muzee mai mari, fapt ce face ca fragmente ceramice din patrimoniul locului să nu mai fie aici, urmele sale în depozite fiind greu detectabile.

Materialele vinëiene timpurii de la Vurpăr aparțin, în special, speciei semifine și fine. Materialul arheologic este în mod cert selectat de descoperitori. Factura ceramicii este în mare parte cea specifică acestui orizont, o caracteristică în plus fiind dată de apariția unor materiale ceramice cu factură făinoasă, semn al unei degenerări tehnologice specifice unor momente finale ale orizontului cronologic amintit. Vasele sunt de culoare neagră, brună, cărămizie sau cenușie având pasta nisipoasă sau, mai rar, făinoasă. Formele cele mai întâlnite sunt amforele/amforetele cu gât cilindric înalt sau mediu și cu proximitatea maximă a burții rotunjită sau bitronconică (Fig. 15/2, 4, 6-11; 16/1). Am redesenat și vase bitronconice, fără gât, lustruite, de culoare neagră sau black-topped degenerat (Fig. 14/1; 16/2). Alte forme caracteristice sunt străchinile simple cu pereții la 450° (Fig. 15/5) și capacele de vas ornate în maniera specifică orizontului cronologic (Fig. 15/3). Des întâlnite sunt și picioarele de vas pline, cu partea inferioară având - uneori - o concavitate foarte bine profilată (Fig. 16/4-11). Acestea sunt de cele mai multe ori cărămizii, păstrând - în unele cazuri - și urme de lustru. Foarte rar întâlnite sunt oalele (Fig. 15/1; 16/2). Ornamentele ce decorează ceramica vinëiană timpurie de la Vurpăr sunt reprezentate, cu rare excepții, de banda punctat-incizată specifică culturii (Fig. 15; 16/1-2). Aceasta este adesea meandrică, arareori prezentând triunghiuri umplute cu impresiuni/tăieturi. Rar, banda punctat-incizată este umplută cu impresiuni rotunde și, și mai rar, cu impresiuni cu un obiect bont. Uneori, banda punctat-incizată este bordată cu șiruri de impresiuni rotunde situate către buza vasului sau la îngemănarea dintre gât și corpul acestuia. Tot rare sunt și impresiunile cu degetul dispuse sub buza sau pe burta vaselor speciei uzuale. Observăm o mare varietate de toarte, perforate sau nu (Fig. 14).

Încadrarea cronologică și culturală a materialelor arheologice provenite din colecția veche a Muzeului din Aiud și descoperite la Vurpăr ridică unele semne de întrebare din cauza selecției realizate de descoperitori și necunoașterii poziției stratigrafice a ceramicii. Luând în considerare și publicațiile vechi constatăm existența a două momente culturale, primul vinëian timpuriu și al doilea turdășean. Eșantionul studiat arată o fază vinëiană bine conturată cu caracteristici clasice ce denotă o evoluție spre faza B1 a amintitei culturi.

Materialele arheologice se află depozitate la Muzeul din Aiud sub numerele de inventar 4.187-4.254.

Ia. Cultura Vinëa A în Transilvania.

Scurta înșiruire a unor descoperiri aparținând orizontului cronologic și cultural Vinëa A1-B1 din Transilvania arată complexitatea fenomenului cercetat și - în același timp - lipsa unor cercetări temeinice și aprofundate asupra sa.

Documentarea acestei problematice este relativ insuficientă, parțială sau fragmentară (LAZAROVICI 1981, 182, Beilage 1). S-a vorbit de elemente, fenomene periferice, stațiuni izolate ș.a. Studiind materialele publicate până acum, constatăm faptul că aceste faze ale culturii Vinëa sunt bine reprezentate, în special, pe Mureșul mijlociu (LUCA 1995-1996, Harta 2). Principalele descoperiri de acest fel s-au făcut la Limba (BERCIU-BERCIU 1949, 18-29; aici avem și cele mai bune analogii pentru așezarea de la Romos în forme - Fig. 16/4; 18/1, 4; 19 -, ornamente - Fig. 17/2, 6; 21 - și picioare de cupă - Fig. 15), Iernut (VLASSA 1976, 107-111, Fig. 4/7; PAUL 1965, 297), Balomir (VLASSA 1976, 115, 118, Fig. 4), Tărtăria (VLASSA 1976, 117-123) și Valea Nandrului (ROSKA 1936). Poate că și unele descoperiri de la Turdaș (ROSKA 1928, Fig. 21/3, 7) pot fi atribuite acestui orizont cronologic, cu rezervele formulate în textul anterior.

N. Vlassa afirma că: purtătorii culturii Vinëa-Turdaș au atins, încă din momentul sosirii primului (și, mai mult decât probabil, unicului) lor val, și linia Mureșului, în același singur proces în cadrul căruia se pun bazele marilor așezări vinëiano-turdășene în care e prezent orizontul cronologic Vinëa A (respectiv, Starșevo IV-Criș târziu - Vinëa A-Turdaș I).

Existența acestor nivele de locuire, chiar dacă orizontul de încadrare cronologică a unora poate fi contestat (Turdaș, Valea Nandrului, Iernut), duce la concluzia că în Transilvania a existat un moment cronologic vinëian timpuriu anterior descoperirilor de tip Turdaș (în orizontul vinëian timpuriu lipsesc componentele specifice ceramicii turdășene așa cum sunt cunoscute în colecția Zsófia von Torma-ROSKA 1941-sau în urma săpăturilor efectuate de M. Roska-ROSKA 1928). Orizontul vinëian timpuriu este strâns legat de descoperirile din Serbia (ŠREŠOVIĆ 1988), de la Vinëa (VASIĆ 1936, 7-17; XXX 1984; STANKOVIĆ 1986) sau

din Banatul românesc (LAZAROVICI 1979; 1981; LUCA 1985; 1988-1991; 1991; 1998; DRASOVEAN 1989). Deosebirile dintre cultura Vinăa și cultura Turdaș sunt prea evidente pentru ca să înglobăm ambele fenomene sub același înveliș și să definim cultura hibridă Vinăa-Turdaș (GARAȘANIN 1993). Cel puțin faza I, în această accepțiune, se dovedește artificială în momentul în care constatăm că Vinăa A din Transilvania este identică cu cea din Banat sau din Serbia, iar atunci când se naște cultura Turdaș, aceasta are caracteristici ce o deosebesc hotărâtor de prima, chiar dacă se poate presupune un aport genetic foarte puternic din partea comunităților din câmpia Banatului la formarea culturii transilvănene (la moment cronologic Vinăa C).

Judecarea materialului ceramic de la Romos - de exemplu - nu trebuie afectată de aparența după care specia incizată și incizat punctată este foarte abundentă, deoarece o parte a acestui material este descoperit în timpul periegezelor (LUCA 1995-1996, Pl. II/2-4, 14-16, 19; III/5), deci selectat prin metoda de recoltare. Apoi, nu au fost cercetate complexe de locuire în totalitate și - mai ales în sondajele 1 și 2 - pot să fie și amestecuri datorate lucrărilor de îngropare a cablului de telecomunicații. De altfel, cu acest prilej au fost colectate și cele mai frumoase materiale rezultate din periegeze. Dezvoltarea deosebită a speciei punctat-incizate - pare a fi, de altfel, o specificitate a comunităților ardelenice în această etapă, această caracteristică vădind o legătură puternică cu comunitățile de la linia Dunării și mai puțin cu cele din câmpia Banatului.

Comparând restul materialelor ceramice descoperite la Romos cu complexe din așezări contemporane din sudul Banatului - de exemplu - constatăm similitudini cu faza A1 a culturii Vinăa, așa cum a fost definită aceasta la Gornea-Căunița de Sus (LAZAROVICI 1970; 1971; 1973; 1977; 1977a, 55-64; 1979, 78-91, 105-115, 122-132, 141, 163-165; 1981, 172-176, 182-183; bordeiele B13 și B21b) și Liubcova-Ornița (LUCA 1988-1991; 1991; 1998; bordeiul B6/1985) în ceea ce privește formele, ornamentele canelate și inciziile (LUCA 1988-1991, 3-4; 1991, 147-148). Se constată și similitudini cu materiale arheologice încadrabile către sfârșitul fazei timpurii, mai ales în cazul speciei incizate (LAZAROVICI 1979, 164-165). Anumite elemente incizat-punctate amintesc și de evoluția fazei timpurii a culturii din câmpia Banatului (LUCA 1985; DRASOVEAN 1989).

Masca de pe vasul descoperit la Romos prezintă analogii tot în faza A a culturii Vinăa (BĂLĂNESCU 1979; 1982; LAZAROVICI 1979, 88-91; pentru capacele de vas: BĂLĂNESCU-LAZAROVICI 1979).

O altă problemă ridicată de cercetarea arheologică a orizontului vinăian timpuriu din Transilvania este cea a existenței unui moment Metalicum așa cum a fost el descris de N. Vlassa (VLASSA 1976, 120). Cercetătorul amintit a folosit presupusa existență a acestui orizont tehnologic pentru a lămuri relațiile dintre zona orientală și spațiul sud-est european. Apariția acestui moment cronologic și cultural în Orient este subliniat și de Alexandru Vulpe (VULPE 1973, 217) accentuându-se - în cazul României - asupra orizontului cu piese din cupru obținute, după toate aparențele, prin topire și turnare (VULPE 1973, 217). Analiza noastră din rândurile anterioare demonstrează, o dată în plus, că acesta este destul de greu de argumentat.

Gh. Lazarovici tinde să dea dreptate lui N. Vlassa în privința orizontului Metalicum argumentându-și opțiunea printr-o descoperire de la Gornea-Căunița de Sus (LAZAROVICI 1977a, 54, Pl. XXXII/12). La prima publicare a acestei piese Gh. Lazarovici își exprima rezervele față de încadrarea timpurie (LAZAROVICI 1970, 477). Aici autorul spune că piesa a fost găsită în partea superioară a stratului de cultură din apropierea bordeiului 8, nu în complexul de locuire! Având în vedere că aici se află și complexe arheologice din epoca bronzului, a fierului, din epoca romană sau din cea medievală credem că poziția cronologică (Vinăa A) a piesei trebuie privită cu circumspecție, mai ales că și analogiile publicate de autorul descoperirii se referă fie la piese din os, fie la piese încadrate cronologic în orizonturi mai noi (LAZAROVICI 1970, 477, n. 48; 1977a, 54, n. 24). O atitudine asemănătoare asupra acestor descoperiri are și Petre Roman (ROMAN 1969, 68).

Cât privește descoperirea unei piese de cupru la Liubcova-Ornița (COMȘA 1967, 10; 1969, 33) credem că aceasta reprezintă, mai degrabă, nivelele târzii ale așezării (Vinăa C) de aici (nivelele II-I; LUCA 1990-1993; 1998). De altfel, Eugen Comșa constată, la rândul său, că cele mai vechi descoperiri de cupru din România aparțin unui orizont cronologic evaluat în cadrul epocii neolitice (COMȘA 1987, 40).

Trebuie să conchidem - chiar dacă am afirmat, uneori, existența acestui orizont (LUCA 1999, 32) - că momentul Metalicum contemporan cu cultura Vinăa A nu întrunește, cel puțin deocamdată, elementele necesare unei definiri corecte și sigure pe teritoriul României.

În ceea ce privește ceramica, evoluția generală a materialelor arheologice de la Tărtăria (HOREDT 1949, 44-69; VLASSA 1966, 16; 1976, 29, 33, 117, 121, 123; LAZAROVICI 1973, 43; 1981, 183-185; LAZAROVICI-KALMAR 1991; DRAȘOVEAN 1981, 35), Lumea Nouă (BERCIU-BERCIU 1949), Limba-Vărar, Bordane, Șesul Orzii (BERCIU-BERCIU 1949; BERCIU 1961, 23-27; CIUGUDEAN 1978a, 50, 52, Fig. 8/3-16; Șesul Orzii-PAUL-CIUTĂ 1997, 2-3; Bordane-PAUL-CIUTĂ 1998, 41-42), Vurpăr (ROSKA 1941, 46, Nr. 167, Fig. 41; 1943, 63, Nr. 6, Abb. 3-Borberek-Meritő), Orlat (LUCA-PĂREAN 1995-1996), Romos (LUCA 1995-1996) și Sântimbru-La țarmure, La ierugă (BERCIU-POPA 1962) arată o evoluție spre Vinăa B1 a descoperirilor timpurii, dar nu Vinăa B1 așa cum o înțelege I. Paul referindu-se la geneza culturii Petrești (PAUL 1965, 298; 1969, 43; 1992, 125-132, tabel I) „întinerind” peste măsură geneza culturii domniei sale. După acest moment poate data și orizontul cu ceramică pictată de tip Lumea Nouă, după cum crede și D. Berciu (BERCIU 1961, 24).

Toate aceste constatări ne fac să afirmăm că, încă din faza A1 a culturii Vinăa, comunități neolitice purtând cultura amintită se așează în Transilvania după cum arată materialele cele mai vechi de la Romos (o parte din materialele descoperite de aici, mai ales cele din periegeze - Pl. II/2-4, 14-16, 19; III/5 -, par a demonstra o evoluție locală la orizontul cronologic și cultural Vinăa A al comunității de aici; stratigrafia descoperită până acum nu a fost deosebit de relevantă în acest sens; poate că cercetările viitoare vor arăta și o desfășurare stratigrafică pe orizontală, știut fiind faptul că și la Gornea - de exemplu - stratigrafia nu are mai mult de 0,60 m grosime existând, însă, cel puțin trei nivele de locuire distincte, pe orizontală) sau cele din Peștera curată de la Nandru.

Într-un articol recent colegii FI: Drașovean și T. Mariș văd într-un mod asemănător evoluția cultural-cronologică în Transilvania (DRAȘOVEAN-MARIȘ 1998, 96-97) raportându-se și la articole și informații de ale noastre mai vechi.

În continuare vom încerca să elucidăm căile de pătrundere și mecanismele care au făcut ca această cultură, Vinăa, să se impună atât de puternic pe valea Mureșului, dar și în Câmpia Transilvaniei.

Pătrunderea elementelor Vinăa A în Transilvania nu pare a se fi întâmplat pe râul Mureș, cale pe care ar fi putut pătrunde dinspre Banat comunități Vinăa A dezvoltate în sensul celor din zona de câmpie a provinciei citate (DRAȘOVEAN 1989 (1990)), deoarece acest episod nu se verifică pe teren - cel puțin la nivelul actual al descoperirilor periegetice. Oportună pare utilizarea ca și cale de pătrundere a Țării Hațegului, cu descoperirea din Munții Căpățâni (Peștera cu vas) pentru pătrunderea eventuală și dinspre Oltenia, dar, mai degrabă, penetrarea dinspre Banat este asigurată prin Munții Poiana Ruscă (cu materiale arheologice în peșteri) spre depresiunea Hunedoarei (LUCA 1999a, 2-19) și, apoi, mai departe, spre valea Mureșului și spre Transilvania (LUCA 1999b, 9).

Purtătorii elementelor culturale vinăiene timpurii pătrund într-un prim val foarte timpuriu încă din Vinăa A1, așa cum afirma și N. Vlassa dar, după opinia noastră, această acțiune se repetă cel puțin încă o dată - fenomen sesizabil din studiul stațiunilor de la Miercurea Sibiului, Orlat, Vurpăr etc. - la un moment cronologic Vinăa A2. Acest moment este foarte bine reprezentat la Limba-Bordane. Chiar și evoluția spre Vinăa B1 arată, după cum mai afirmam, strânse legături cu linia Dunării. Putem chiar afirma că dintr-un motiv care ne este obscur la ora actuală legăturile comunităților ardelenesti cu restul culturii Vinăa nu sunt filtrate de loc de zona bănățeană, ci direct de cea sârbească. Această observație ne-ar îndemna să căutăm mai multe elemente de legătură spre Oltenia, deoarece în sudul acestei provincii, Dunărea primește apele Timokului, vale prin care se face legătură cu căile tradiționale de legătură comercială și culturală a neoliticului. Sigur că această observație ne este sugerată și de apariția în stațiunile ardelenesti a unor elemente culturale policrome, de multe ori neobservate sau încorporate unor manifestări periferice.

În consecință, constatăm existența unui orizont cronologic vinăian timpuriu (Vinăa A1-B1) în Transilvania, cu manifestări cronologice și culturale asemănătoare până la identitate cu cele din zona inițială de definire și formare a

culturii. Poate că reinterpretarea unor materiale arheologice provenite din cercetările mai vechi ale acestei regiuni vor readuce la lumină materiale de același orizont interpretate până acum eronat.

II. Elemente liniare timpurii în Transilvania.

În această primă parte a lucrării vom căuta să definim și să aprofundăm problematica evoluției unor comunități neolitice transilvănene spre fenomene cronologice și culturale caracteristice zonelor geografice din vestul României. Chiar dacă acest proces era de așteptat să se întâmple pe Mureșul mijlociu și prima parte a celui inferior vom constata că fenomenul apariției tehnologiilor liniarului vechi au un cu totul alt parcurs cultural.

15. Așezarea de la Pânade-Tăul Pânăzii (com. Sincel, jud. Alba).

Sabin Adrian Luca, Horia Ciugudean, Aurel Dragotă

Așezarea neolitică de la Pânade-Tăul Pânăzii se află la aproximativ 6 km spre sud-vest de localitatea amintită și a fost descoperită de Aurel Dragotă la sesizarea localnicului Ioan Părău.

Situl arheologic se află pe o terasă ce mărginește lacul cu numele Tăul Pânăzii. Săpăturile arheologice sistematice au fost executate în anii 1998-1999. Cercetările au fost efectuate de H. Ciugudean și A. Dragotă (Muzeul Național al Unirii din Alba Iulia).

Caseta C1 a fost trasată și cercetată în anul 1998. Ea a avut dimensiunile de 4/2 m. Adâncimea la care se oprește statul de cultură fiind de 0,80 m. Caseta a fost orientată NV-SE față de lacul amintit anterior.

Secțiunea S1/1999 a avut dimensiunile de 10/1,5 m și a fost orientată în același sens ca și caseta C1, fiind plasată la aprox. 150 m distanță de aceasta. Aici nu s-au mai descoperit materiale arheologice.

Stratigrafia casetei C1 este destul de simplă:

a. Stratul arabil are o grosime de 0,25-0,30 m. Materialul arheologic de epocă neolitică este destul de slab reprezentat prin fragmente mici, sparte, de ceramică;

b. Stratul următor este de culoare galben-maronie deschisă, cu textură granuloasă și ușor lutoasă, constituindu-se în nivelul locuit de neolitici. Grosimea stratului de cultură este de aproximativ 0,40 m. Acesta se evidențiază și prin compoziția sa care este alcătuită din material osteologic, ceramic și lithic;

c. Stratul descoperit la fundul casetei este gălbui-albicios, foarte făinos, cu concreții uni calcaroase și steril din punct de vedere arheologic.

Stratigrafia secțiunii S1/1999 este mult mai simplă, stratului arabil urmându-i - imediat - stratul steril din punct de vedere arheologic.

Materialul arheologic.

Frecvența uneltelor în stațiune este foarte redusă (lipsa acestora se datorează - în mod sigur - suprafeței destul de mici cercetate). Remarcăm, totuși, descoperirea unei piese de obsidian (Fig. 4/5, Nr. inv. 7.363/68).

Ceramica se poate împărți - din punctul de vedere al compoziției și tehnologiei de fabricație - în trei mari categorii: fină, semifină și uzual/grosieră. Remarcăm foarte rara apariție a materialelor ceramice aparținând speciei fine. Pasta ceramicii are în compoziție pleavă și paie tocate precum și nisip cu granulație variată. Unele fragmente sunt degresate și cu măr având un aspect făinos/săpunos la pipăit. Arderea la care au fost supuse vasele este foarte bună, în numeroase cazuri pătrunzând prin pereții vasului, fapt constatat prin cercetarea spărturii recipientelor din lut. Culoarea fragmentelor ceramice trece de la nuanțe cărămizii și cărămizii-gălbui la negru-cenușii sau cenușii.

Ornamentele vaselor sunt - în mare parte - cele caracteristice ceramicii starëveiene și constau din ornamente plastice, alveole, barbotină și incizii.

Inciziile ocupă cel mai important loc între ornamentele ceramicii neolitice timpurii de la Pânade. Ele pot fi trasate în mănunchiuri de linii paralele sau în rețea într-o mare varietate de combinații (Fig. 1/4-6; 2/2; 3/1-2; 4/3; 5/3). Incizia se realizează în două feluri: prin zgărirea subțire și fină a peretelui vasului sau prin executarea unor urme adânci și late. Uneori, aceste două moduri de realizare a inciziei se combină (Fig. 1/5; 2/2).

Un alt tip ornamental caracteristic acestei descoperiri îl constituie barbotina organizată prin realizarea unor șanțuri cu ajutorul degetelor, dispuse în șiruri paralele (Fig. 6/7).

Ornamentele în relief se prezintă sub forma brâului alveolar simplu (Fig. 4/4; 6/6), dublu (Fig. 6/5) sau combinat cu impresiuni și incizii (Fig. 6/4). La acestea se pot adăuga și butonii-apucători circulari și plăți (Fig. 3/3) sau ușor conici (Fig. 1/1). Un alt motiv ornamental realizat în relief este brâul simplu, dispus în zig-zag (Fig. 1/3).

Foarte sugestive pentru acest orizont cronologic și cultural sunt ornamentele impresat-ciupite, caracteristice momentului și existente într-o gamă diversă (Fig. 4/2; 5/2; 6/3-4).

Formele mai des întâlnite sunt cele globulare (Fig. 1/5; 2/1; 5/1; 6), uneori cu gâtul cilindric, scurt (amforete - Fig. 3/6; 6/1-2), vasele cu buza tăiată drept (Fig. 4/1) și cele cu lippenrand (Fig. 1/6). Se mai întâlnesc străchinile cu diferite grade de înclinație a pereților (Fig. 2/2, 4; 3/5; 4/3; 5/2-3, 5), vasele bitronconice (Fig. 2/3; 3/4) și cele cu picior (Fig. 5/4).

Materialele arheologice descoperite cu acest prilej se află în colecțiile Muzeului Național al Unirii din Alba Iulia (Nr. inv. 7362/1-14; 7363/1-9; 7364/1-3).

Încadrarea cronologică și culturală.

Aspectul și forma inciziilor este deosebită de cea aflată, în general, în așezările târzii ale culturii Starëevo-Criș. Acestea nu seamănă nici cu inciziile din faza a treia a culturii (LUCA 1995, 7, Fig. 5/1, 12-15, 17; 6/40, 46, 51, 56; 7/7; 8/1-23; 9/22) din Banat, nici cu cele de la începutul fazei a patra din Transilvania de sud-vest (LUCA-BOROFFKA-CIUTĂ 1998, 19, Fig. 1/12, 16, 18; 4/1, 6; 6/5), dar și în alte așezări (DRAȘOVEAN 1981, 41; LAZAROVICI 1983, 21; 1984, 67; LAZAROVICI-SZÉKELY 1990-1994, 8). Stilul de realizare al inciziilor, coroborat cu pasta de multe ori făinos/săpunoasă ne face să gândim la o relație culturală aflată, ca timp, în momentul formării și consolidării grupelor liniare timpurii din câmpia Tisei (KALICZ-MAKKAY 1977, Tafel 1/4; 7/7; 8/1, 4-6, 8-9; 27/12).

Barbotina are analogii apropiate în Transilvania (LUCA-BOROFFKA-CIUTĂ 1998, Fig. 5/1), la fel ca și brăurile alvcolate (CIUTĂ 1997, Pl. XV/2; XVII/2) sau brăurile aplicate simple,

în zig-zag (DRAȘOVEAN 1981, 42, Fig. 3/11, Pl. II/17). De asemenea, găsim analogii apropiate și la ornamentele impresat-ciupite (DRAȘOVEAN 1981, 42; LUCA-BOROFFKA-CIUTĂ 1998, Fig. 4/3; 5/4).

Aceste elemente tehnologice și estetice se dezvoltă și în așezările bănățene din nordul Banatului către sfârșitul fazelor timpurii ale culturii Vină (DRAȘOVEAN (1989) 1990, 33, 35, 37, 41-42, Fig. 3/71-72, 88, 90-92) ca și componente de geneză și evoluție primară a culturii Banatului, așa cum ne-o arată și alte materiale din nordul Banatului (LUCA 1985, 285, Fig. 3/11; 4/2, 6), mai precis faza 1B a acesteia (LUCA 1985, 288, n. 58), încadrare preluată pentru unele dintre așezările zonei și de Fl. Drașovean (DRAȘOVEAN (1989) 1990, 44).

Aceleași elemente ca cele de mai sus se întâlnesc și în Clisura Dunării la Gornea-Căunița de Sus în mediul cultural Vină A (LAZAROVICI 1977a, Pl. XXXVI/9; XXXVII/14, 16; XXXVIII/5, 19-20; XXXIX/1; XL/16, 18; XLII/16; XLVI/1-2; L/5; LV/17; LXII/7), dar mai ales în mediul cultural de sinteză Starëevo IV (LAZAROVICI 1977a, Pl. LI/8, 18, 26-28, 31, 38, 51; LX/1-3, 5, 7-9) și vor evolua, și mai târziu, în faza Vină B, devenind o caracteristică a acesteia (LAZAROVICI 1975, Fig. 1/4-5; 6/19; 7/2, 10-13; 12/6, 8; 14/1).

Apariția ornamentelor amintite pe o ceramică a cărei factură nu s-a desprins, încă, din tarele epocii reprezentate prin tehnologiile Starëevo-Criș demonstrează existența în Transilvania a unui curent cultural ce sintetizează valorile Starëevo-Criș cu cele vinăene timpurii la un moment cronologic Vină A3-B1, una dintre variantele sintezei fiind reprezentată prin această stațiune. Asemănarea prea puțin formală a acestui tip de ornament (cel incizat), apărut atât de des la Pănade, arată - în opinia noastră - că există posibilitatea unei contaminări vinăene într-o etapă situată pe același palier cronologic cu fenomenul cultural Starëevo IV din sudul Banatului, sau chiar mai târziu, ceea ce ar face ca în Transilvania regulile cronologiei relative bazate pe asemănările tipologico-stilistice, aplicate în Banat, să fie doar parțial valabile.

În sfârșit, constatăm că evoluțiile spre ornamentele incizate și spre tehnologiile de preparare a pastei și ardere de tip liniar se întâmplă și în Ardeal, dar sub alte perspective culturale. Oricum, această stațiune arată că

una dintre căile de pătrundere a comunităților neolitice timpurii spre Țara Bârsei și Secuime, pe lângă cea mai ușor de parcurs de pe Mureș, este de găsit pe Târnave (LAZAROVICI-SZÉKELY 1990-1994; CIUTĂ 1996; LUCA-BOROFFKA-CIUTĂ 1998).

IIa. Alte materiale liniar-timpurii din Transilvania.

În acest subcapitol se va constata că zonele marginale ale Ardealului sau cele mai puțin circulate sunt supuse unor dezvoltări tehnologice și de idei asimilate de noi sub terminologia de tehnologii liniar-timpurii.

16. Ciceu, com. Siculeni (jud. Harghita).

Sabin Adrian Luca

Din punctul Cetatea Ciceului provin, în urma cercetărilor arheologice de suprafață întreprinse de Al. Ferenczi în anul 1935, fragmente ceramice ce pot fi atribuite unui orizont liniar cu tradiții Starëvevo-Criș (KALMAR-CRIȘAN 1995, 752).

17. Cipău (jud. Mureș).

Sabin Adrian Luca

Materialele arheologice de aici sunt - după cum afirmase și Nicolae Vlăsa - amestecate neexistând, după toate aparențele, nici o legătură între materialele Starëvevo-Criș și cele liniare cu capete de note muzicale (VLĂSA 1959, 240-246, Fig. 2-3; 1959a, 448-451; 1966a, 14; 1976, 10-14, Fig. 2-3, 16-18). Fragmentele ceramice ce ar putea aparține unui orizont cultural liniar timpuriu nu sunt publicate cu acest prilej. Acest fapt ne face să excludem situl de aici din rândul celor liniar-timpurii, mai cu seamă că asemănările formale legate de tehnologiile de ardere și realizare a ceramicii nu sunt întotdeauna relevante, putând să fie și întâmplătoare (legate de calitatea lutului, a degresantului sau a anumitor calități ale combustibilului folosit).

18. Cluj-Napoca - Stăvilar (jud. Cluj).

Sabin Adrian Luca

Unele caracteristici ale ceramicii, precum cele legate de factură, dar și stilul de realizare al inciziilor, ne conduc spre ideea existenței unor evoluții spre ceramica de tip liniar vechi în acest sit arheologic (KALMAR 1987, 62, Fig. 3/5).

19. Dej - Cichegy (jud. Cluj).

Sabin Adrian Luca

Fragmentul ceramic publicat de Z. Kalmar este ornamentat în stil liniar vechi (KALMAR 1987, 62, Fig. 3/11).

20. Iclod - La Doroaie (jud. Cluj).

Sabin Adrian Luca

Factura materialelor arheologice, dar și unele caracteristici ale ornamentelor incizate pot să indice influențe liniare vechi (KALMAR 1987, Fig. 4/4).

21. Măgura (jud. Hunedoara).

Sabin Adrian Luca

În articolul cu privire la cultura Starëvevo-Criș pe valea Mureșului mijlociu publicat de Fl. Drașovean în anul 1981 (DRAȘOVEAN 1981, 42, Pl. II/18) se află un fragment ceramic ce exprimă, în opinia noastră, o evoluție spre maniera liniară de ornamentare a ceramicii.

22. Petrești (jud. Alba).

Sabin Adrian Luca

Același Nicolae Vlăsa arată că în Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei din Cluj-Napoca se află un fragment de vas cenușiu-negricios ce ar aparține liniarului vechi și care provine de la Petrești (VLĂSA 1959, 239; 1976, 9). Alte informații lipsind, descoperirea își mai așteaptă confirmarea cu alte materiale arheologice de același tip. Din colecțiile vechi de la Petrești-Groapa Galbenă provin unele fragmente ornamentate în tehnica inciziei vălurite sau în stil textil. Acestea se încadrează, însă, la un orizont cronologic și cultural mai târziu, Vină C sau, chiar post Vină C.

23. Turdaș (jud. Hunedoara).

Sabin Adrian Luca

Nicolae Vlăsa publică materiale arheologice (ceramică) de factură fină, săpunoasă și de culoare cenușie deschis, cenușie negricioasă sau, mai rar, ușor portocalie. Acestea sunt ornamentate cu motive spiraloid-liniare neîntrerupte de capete de note (VLĂSA 1959, 239, Fig. 1/1-15; 1976, 9, Fig. 1/1-15). Materialele publicate ca aparținând fazii vechi a culturii ceramicii liniare provin din cercetările Zsófi von Torma și cele ale lui Márton Roska (VLĂSA 1959, 239, nota 2-3; 1976, 9, nota 2-3).

Încadrarea cronologică și culturală a materialelor arheologice publicate cu acest prilej este, după toate probabilitățile, mai târzie. La această supoziție ne duce și cunoașterea mai aprofundată a materialelor turdașene dată de noile cercetări sistematice întreprinse de Sabin Adrian Luca între anii 1992-1998. Materialele incizate de acest tip apar rar, este drept, în nivelele I (vechi) și II (intermediar), nivele încadrate - cel mai timpuriu - la sfârșitul fazei B2 a culturii Vinëa. Spre această încadrare ne trimite și comparația materialelor de la Turdaș cu cele de la Mintia-Gerhat (DRAȘOVEAN-LUCA 1990, Fig. 2/3-8; 3/1-2) sau cu materiale provenite din colecțiile vechi de la Petrești-Groapa Galbenă (materiale redeseinate de noi în depozitele Muzeului Național al Unirii din Alba Iulia). Toate aceste descoperiri arată un orizont Vinëa C pentru materialele arheologice de acest fel.

24. Zăuan-Dâmbul Cimitirului (jud. Sălaj).

Sabin Adrian Luca

Între materialele arheologice descoperite în acest sit arheologic se remarcă elemente de sorginte liniară veche cum ar fi cele incizate (KALMAR 1987, 62, Fig. 2/3, 8) sau lippenrandul (LAZAROVICI-LAKÓ 1981, 21, Fig. 13/1).

Iib. Discuții despre materialele arheologice liniare timpurii din Transilvania.

Calea cea mai plauzibilă de pătrundere a influențelor culturale liniare spre centrul Transilvaniei este dinspre nord-estul teritoriului actual al României (grupul Szatmár-Berea-Ciumești-Săcuieni) unde se constată o puternică dezvoltare a culturii Starëveo-Criș târzii (LUCA-IERCOȘAN 1998, 153-159) din care se naște această grupă liniară veche (COMȘA 1963; PĂUNESCU 1963; 1964; LUCA-IERCOȘAN 1997; DUMITRAȘCU-LUCA 1991, 289-291, Fig. 1). Ceramica pictată cu negru asociată, uneori, cu aceste descoperiri pare a fi la baza formării grupului cultural Pișcolt (LAZAROVICI-NÉMETI 1983; NÉMETI 1986-1987). Aceste elemente ar pătrunde spre izvoarele râului Someș, dând aspecte culturale înrudite (KALMAR 1987; 1990).

După scurta trecere în revistă a materialelor ceramice din Transilvania încadrate acestui orizont cronologic și cultural se constată că, cel puțin pe culoarul Mureșului, nu avem argu-

mente pentru existența unor comunități ce se pot încadra ferm acestui orizont cultural, în sensul descoperirilor din nord-vestul României sau din sudul câmpiei Tisei, lucru ce se întâmplă și datorită evoluției în sens vinëian al comunităților omenești de pe valea Mureșului, extrem de dens locuită în perioadă.

Unii cercetători au încercat să insinueze că elementele liniare vechi ar pătrunde spre Transilvania pe valea Mureșului și acestea ar veni dinspre liniarul vechi de tip Alföld. Influența acestor elemente culturale se simte foarte bine în nordul Banatului, în așezări precum Fratelia, Freidorf I, Freidorf IV, Sat Chinez și Băile Călacea (LAZAROVICI 1979, 266-268; LAZAROVICI-GHERMAN-RESCH 1983; LAZAROVICI și colab. 1991, 32, 41-49, Fig. 12/1-2, 8; 13/1-2, 8-9; 14-15; DRAȘOVEAN 1989 (1990)), Bodrogu Nou-Către Vale (LUCA 1985, Fig. 1-2, 3/2, 4, 6-13; 4/1-8, 11-18; 5) sau Șiria-Gropile nemțești (LUCA 1985a, 457, Pl. I/4), fiecare dintre acestea arătând un grad diferit de integrare culturală a elementelor liniare.

Dacă această pătrundere ar fi avut loc pe valea Mureșului, sigur că am fi avut descoperiri liniare vechi necontestabile la Turdaș, de exemplu, nu așa cum rezultă din critica noastră. De asemenea, și alte așezări ar fi avut atribute liniare mult mai bine evidențiate, nu doar elemente, nivel la care ne aflăm acum cu cunoașterea materialelor ceramice. Cert este că pătrunderea vinëiană timpurie este mult mai puternică și veche decât s-a sesizat până acum, fapt ce a influențat negativ prezența comunităților liniare timpurii în Transilvania, acestea pătrunzând pe Someșuri, dinspre N-V-ul provinciei și exteriorizându-se timid în Secuime și mai puternic pe văile laterale ale Mureșului, cum ar fi valea Târnavelor.

Pătrunderea unor elemente și - poate comunități - liniare în Transilvania se întâmplă mai târziu, o dată cu elementele Szákhát, ca și în Câmpia Aradului (LAZAROVICI-PĂDUREANU 1982) sau tisoide, ca la Lipova-Hodaie (LUCA 1986). Existența unor așa-zise elemente liniare vechi la Turdaș arată, în condițiile cunoștințelor actuale asupra racordării stratigrafice a unor asemenea materiale arheologice, faptul că reprezintă ornamente specifice momentului timpuriu al culturii Petrești (grup Foiene-Mintia: DRAȘOVEAN-LUCA 1990; DRAȘOVEAN 1994; 1994a; 1994b; 1996, 84-86, 93-100), așa cum este cunoscut la Mintia-Gerhat sau Petrești-Groapa galbenă.

Aceste observații sunt pertinente și în urma noilor cercetări de la Orăștie-Dealul Pemilor, punct X2 (LUCA 1997) sau Turdaș-Luncă (cercetări încă inedite efectuate de S. A. Luca) unde orizontul descoperirilor arheologice nu este mai târziu de sfârșitul culturii Vină B2, dar, mai precis, Vină C1.

Evoluții locale, spre liniar, la orizont cronologic și cultural Vină A3-B1, se constată în zonele marginale, izolate, unde există pro-

grese, sub influență vinăiană, spre procese culturale de tipologie liniară. Aceste evoluții sunt firești în condițiile unor procese locale de rece-siune tehnologică și culturală datorate izolării excesive a comunităților și, urmării firești a acesteia, dispariția culturii caracteristice orizontului mai vechi. Această transformare este influențată de pătrunderi dinspre culoarul Someșurilor spre câmpia Transilvaniei.

Lista ilustrațiilor/List of Figures

- Fig. 1. Pânade-Tăul Pânăzii (jud. Alba). Ceramică.
 Fig. 2. Pânade-Tăul Pânăzii (jud. Alba). Ceramică.
 Fig. 3. Pânade-Tăul Pânăzii (jud. Alba). Ceramică.
 Fig. 4. Pânade-Tăul Pânăzii (jud. Alba). Ceramică. 5 - piesă de obsidiană.
 Fig. 5. Pânade-Tăul Pânăzii (jud. Alba). Ceramică.
 Fig. 6. Pânade-Tăul Pânăzii (jud. Alba). Ceramică.
 Fig. 7. Limba (jud. Alba). Ceramică. 5-fragment de statueta.
 Fig. 8. Miercurea Sibiului-Petriș (jud. Sibiu). Ceramică.
 Fig. 9. Miercurea Sibiului-Petriș (jud. Sibiu). Ceramică.
 Fig. 10. Miercurea Sibiului-Petriș (jud. Sibiu). Ceramică.
 Fig. 11. Miercurea Sibiului-Petriș (jud. Sibiu). Ceramică.
 Fig. 12. Miercurea Sibiului-Petriș (jud. Sibiu). Ceramică.
 Fig. 13. Miercurea Sibiului-Petriș (jud. Sibiu). 1, 7- greutatea. 2-6, 8-unelte de piatră slefuită.
 Fig. 14. Miercurea Sibiului-Petriș (jud. Sibiu). Ceramică.
 Fig. 15. Vurpăr (jud. Alba). Ceramică.
 Fig. 16. Vurpăr (jud. Alba). Ceramică.

- Fig. 1. Pânade-Păul Tănăzii. (Alba District). Pottery.
 Fig. 2. Pânade-Păul Tănăzii. (Alba District). Pottery.
 Fig. 3. Pânade-Păul Tănăzii. (Alba District). Pottery.
 Fig. 4. Pânade-Păul Tănăzii. (Alba District). Pottery. 5- Obsidian piece.
 Fig. 5. Pânade-Păul Tănăzii. (Alba District). Pottery.
 Fig. 6. Pânade-Păul Tănăzii. (Alba District). Pottery.
 Fig. 7. Limba (Alba District). Pottery. 5. Fragment of a statuette.
 Fig. 8. Miercurea Sibiului-Petriș (Sibiu District). Pottery.
 Fig. 9. Miercurea Sibiului-Petriș (Sibiu District). Pottery.
 Fig. 10. Miercurea Sibiului-Petriș (Sibiu District). Pottery.
 Fig. 11. Miercurea Sibiului-Petriș (Sibiu District). Pottery.
 Fig. 12. Miercurea Sibiului-Petriș (Sibiu District). Pottery.
 Fig. 13. Miercurea Sibiului-Petriș (Sibiu District). 1, 7- weights; 2-6, 8-tools of polished stone
 Fig. 14. Miercurea Sibiului-Petriș (Sibiu District). Pottery.
 Fig. 15. Vurpăr (Alba District). Pottery.
 Fig. 16. Vurpăr (Alba District). Pottery.

LISTA PRESCURTĂRIILOR BIBLIOGRAFICE

ANDRITOIU 1979-ANDRITOIU I., *Contribuții la repertoriul arheologic al județului Hunedoara*. Sargetia 14 (1979) 15-34.
 BALĂNESCU 1979-BALĂNESCU D., *Plastica vinăiană de la Gornea*. StComCar (1979) 33-41, 9 planșe.

1982-*Plastica antropomorfa din așezarea neolitică de la Caransebeș-Balta Sărată*. StComCar 4 (1982) 113-120.
 BALĂNESCU-LAZAROVICI 1979-BALĂNESCU D.-LAZAROVICI GH., *Considerații privind tipologia și evoluția vaselor-capac din cultura Vină (descoperiri din Clisura Dunării)*. Banatica 5 (1979) 17-26.

BERCIU 1961-BERCIU I., *Contribuții la problemele neoliticului din România în lumina noilor cercetări*. București (1961).

BERCIU-BERCIU 1949-BERCIU D.-BERCIU I., *Săpături și cercetări arheologice în anii 1944-1947*. Apulum 3 (1949) 1-43.

BERCIU-POPA 1962-BERCIU I.-POPA AL., *Săpăturile de salvare de la Sântimbru*. MCA 8 (1962) 267-272.

CĂSTĂIAN 1995- CĂSTĂIAN M., *Contribuții la repertoriul arheologic al zonei Orăștie*. BCSS 1 (1995) 39-52.

CIUGUDEAN 1978-Ciugudean H., *Săpăturile de salvare de la Aiud-Cetățuie*. ActaMN 15 (1978) 49-62.

1978a-Noi descoperiri arheologice pe teritoriul județului Alba (I). Apulum 16 (1978) 39-53.

1979-Noi descoperiri arheologice pe teritoriul județului Alba (II). Apulum 17 (1979) 65-86.

CIUȚĂ 1996-CIUȚĂ M., *Influența factorilor de mediu asupra habitatului din neoliticul timpuriu în Depresiunea Brașovului*. Corviniana 2 (1996) 9-20.

1997-Contribuții la repertoriul arheologic al neoliticului timpuriu în Depresiunea Brașovului. Apulum 34 (1997) 5-36.

COMȘA 1963-COMȘA E., *K voprosu o periodizatii neoliticeskih kultur na severozapade RPR*. DaciaNS 7 (1963) 479-484.

1967-DATE DESPRE CULTURA VINĂ ÎN REGIUNEA PORTILOR DE FIER. ComSA 3 (1967).

1969-Das Banater Neolithikum im Lichte der neuen Forschungen. MFMÉ (1969, 2) 29-38.

1987-Neoliticul pe teritoriul României-considerații. București (1987).

DRĂȘOVĂN 1981-DRĂȘOVĂN FL., *Cultura Starčevo-Criș în bazinul Mureșului mijlociu*. Apulum 19 (1981) 33-46.

- 1986-*Așezarea neolitică de la Hunedoara-Dealul Sânpetru*. Sargetia 20 (1986) 11-17.
- (1989) 1990-*Observații pe marginea unor materiale inedite privind raporturile dintre culturile Starëvo-Criș, Vinëa A și lumea liniară în nordul Banatului*. Apulum 26 (1989/1990) 9-48.
- 1994-*The Petrești Culture in Banat*. AB(SN) 3 (1993) 139-170.
- 1994a-*Cultura Petrești în Banat*. SIBan 16 (1994) 1-45.
- 1994b-*Die Stufe Vinëa C im Banat*. Germania 72 (1994, 2) 409-425.
- 1996-*Cultura Vinëa târzie (faza C) în Banat*. Timișoara (1996).
- 1997-*Some remarks concerning the Turdaș and Tăușala Groups*. AB(SN) 5 (1997) 7-9.
- DRAȘOVEAN-LUCA 1990-DRAȘOVEAN FL., LUCA S. A., *Considerații preliminare asupra materialelor neo-eneolitice din așezarea de la Mintia (com. Veșel, jud. Hunedoara)*. SCIVA 41 (1990, 1) 7-18.
- DRAȘOVEAN-MARIȘ 1998-DRAȘOVEAN FL.-MARIȘ T., *Așezarea neolitică târzie de la Zlaști (jud. Hunedoara)*. AB(SN) 6 (1999), 93-119.
- DUMITRAȘCU-LUCA 1991-DUMITRAȘCU S.-LUCA S. A., *Contribuții la cunoașterea neoliticului din nord-vestul României (I). Așezarea de la Dumbrava-Medieșul Aurit*. Crisia 21 (1991) 289-295.
- GARAȘANIN 1993-GARAȘANIN M., *Zu den Problemen der Vinëa-Gruppe in Rumänien*. Balcanica 24 (1993) 7-20.
- KALICZ-MAKKAY 1977-KALICZ N.-MAKKAY I., *Die Linienbandkeramik in der Grossen Ungarischen Tiefebene*. Budapesta (1977).
- KALMAR 1987-KALMAR Z. M., *Neoliticul timpuriu din bazinul someșan și legăturile sale*. ActaMP 11 (1987) 57-72.
- 1990-*Le processus de neolithisation dans le nord-ouest de la Transylvanie*. RC (1990) 17.
- KALMAR-CRIȘAN 1995-KALMAR Z. M.-CRIȘAN V., *Materiale arheologice din județul Harghita în Muzeul Național de istorie al Transilvaniei (I)*. ActaMN 32 (1995, 1) 751-759.
- LAZAROVICI 1970-LAZAROVICI GH., *Cultura Vinëa A în Banat*. ActaMN 7 (1970) 473-488.
- 1971-*Faza a IV-a a culturii Starëvo-Criș în Banat*. ActaMN 8 (1971) 409-413.
- 1973-*Tipologia și cronologia culturii Vinëa în Banat*. Banatica 2 (1973) 25-56.
- 1975-*Tipologia și cronologia materialului vinëian de la Balta Sărată-Caransebeș (Campania din 1963)*. ActaMN 12 (1975) 13-34.
- 1977-*Periodizarea culturii Vinëa în România*. Banatica 4 (1977) 19-44.
- 1977a-*Gomea-Preistorie*. CB 5 (1977).
- 1977b-*Sfârșitul culturii Vinëa-Turdaș în Câmpia Transilvaniei*. StComCar 2 (1977) 211-230.
- 1979-*Neoliticul Banatului*. BMN 4 (1979).
- 1980-*Câteva probleme privind sfârșitul neoliticului timpuriu din nord-vestul României*. ActaMN 17 (1980) 13-30.
- 1981-*Die Periodisierung der Vinëa-Kultur in Rumänien*. PZ 56 (1981, 2) 169-196.
- 1983-*Neoliticul timpuriu din zona Porților de Fier (Clisură)*. Banatica 7 (1983) 9-34.
- 1984-*Neoliticul timpuriu în România*. ActaMP (1984) 67.
- LAZAROVICI-GHERMAN-RESC 1983-LAZAROVICI GH.-GHERMAN K.-RESCII F., *Descoperiri arheologice la Timișoara-Freidorf*. Banatica 7 (1983) 35-51.
- LAZAROVICI-KALMAR 1991-LAZAROVICI GH.-KALMAR Z. M., *Tărtăria*, Cluj-Napoca (1991).
- LAZAROVICI-LAKÓ 1981-LAZAROVICI GH.-LAKÓ E., *Săpăturile de la Zăuan-campania din 1980 și importanța acestor descoperiri pentru neoliticul din nord-vestul României*. ActaMN 18 (1981) 13-44.
- LAZAROVICI-PĂDUREANU 1982-LAZAROVICI GH.-PĂDUREANU E., *Așezarea neolitică de la Arad-Grădiște 2*. Ziridava 14 (1982) 15-34.
- LAZAROVICI-SZÉKELY 1990-1994-LAZAROVICI GH.-SZÉKELY Z., *Sfârșitul neoliticului timpuriu în sud-estul Transilvaniei*. Cumidava 15-19 (1990-1994) 8.
- LUCA 1985-LUCA S. A., *Observații pe marginea unui material ceramic inedit de la Bodrogu Nou (Către Vale)*. Crisia 15 (1985) 279-290.
- 1985a-*Descoperiri arheologice în hotarul comunei Șiria (jud. Arad) din neolitic până în epoca romană târzie*. Banatica 8 (1985) 457-463.
- 1986-*Discuții asupra materialului ceramic din stațiunea neolitică de la Lipova-Hodaie*. Apulum 23 (1986) 43-54.
- 1988-1991-*Stratigrafie și cronologie. Cel mai timpuriu raport stratigrafic dintre culturile Starëvo-Criș și Vinëa. Corelația dintre nivelurile V și IV de la Liubcova-Omița*. Sargetia 21-24 (1988-1991) 1-14.
- 1991-*Stratigraphie et chronologie . . .* Banatica 11 (1991) 141-156.
- 1990-1993-*Cea mai timpurie manifestare Vinëa C în Clisura Dunării (I)*. Apulum 27-30 (1990-1993) 63-78.
- 1995-*Așezarea aparținând culturii Starëvo-Criș de la Pojejena-Nucet (jud. Caraș-Severin)*. Campania 1986. Banatica 13 (1985, 1) 5-22.
- 1995-1996-*Die Vinëa-Siedlung aus Rumess. Die Vinëa A-Phase der Vinëa-Kultur in Siebenbürgen*. Sargetia 26 (1995-1996, 1) 45-62.
- 1996-*Încadrarea cronologică și culturală a așezării neolitice de la Orăștie-Dealul Pemilor, punct X2*. Corviniana 2 (1996) 21-28.
- 1998-*Liubcova-Omița. Monografie arheologică*. Târgoviște (1998).
- 1998a-*Die kulturelle Beziehungen am ende der entwickelten Jungsteinzeit zwischen Siebenbürgen und den umgebenden Gebiete. Die widerspiegelung dieser in den in der Siedlung von Turdaș-Luncă (Kr. Hunedoara). Entdeckten materialien*. LNMDR 165-180.
- 1999-*Sfârșitul eneoliticului pe teritoriul intra-carpatic al României-cultura Bodrogresztúr* -. Alba Iulia (1999).
- 1999a-*Contribuții la istoria veche a Hunedoarei. Săpăturile arheologice sistematice din Grădina Castelului - campaniile anilor 1996-1998*-. Hunedoara (1999).
- 1999b-*Aspecte ale neoliticului și eneoliticului din sudul și sud-vestul Transilvaniei*. Apulum 36 (1999) 5-33.
- LUCA-BOROFFKA-CIUTĂ 1998-LUCA S. A.-BOROFFKA N.-CIUTĂ M., *Așezarea neolitică aparținând culturii Starëvo-Criș de la Orăștie-Dealul Pemilor, punct X8*. Apulum 35 (1998) 17-30.
- LUCA-COSMA 1993-LUCA S. A.-COSMA A., *Archäologische Geländeuntersuchungen im Brooser Gebiet Böhmerberg (Dealul Pemilor)*. ForVL 36 (1993, 2) 85-87.
- LUCA-IERCOȘAN 1997-LUCA S. A.-IERCOȘAN N., *Contribuții la cunoașterea neoliticului din nord-vestul României (III). Materialele descoperite la Săculeni-Horo (jud. Bihor) în anul 1996*. StComSM 14 (1997) 11-22.

- 1998-Noi descoperiri de artă plastică antropomorfă preistorică din zona Careiului. AB(SN) 6 (1998) 153-166.
- LUCA-PĂREAN 1995-1996-LUCA S. A.-PĂREAN I., *Descoperiri arheologice în hotarul comunei Orlat (jud. Sibiu)*. Sargetia 26 (1995-1996, 1) 227-232.
- LUCA-ROMAN-BAICOANĂ 1997-LUCA S. A.-ROMAN C.-BAICOANĂ M., *Materiale arheologice din peșteri ale județului Hunedoara (I)*. Corviniana 3 (1997) 17-32.
- LUCA ȘI COLAB. 1997-LUCA S. A.-DRĂGHIA D.-CĂSTĂIAN M.-DRAGOTĂ A., *Turdaș-Luncă*, Jud. Hunedoara. CCA (1997) 71.
- PAUL 1965-PAUL I., *Unele probleme ale neoliticului Transilvaniei în legătură cu cultura Petrești*. RevMuz 4 (1965) 294-302.
- 1969-Așezarea neo-eneolitică de la Pianul de Jos (Podei). StComB 14 (1969) 33-88.
- 1970-Săpăturile arheologice din vara anului 1960 de la Ocna Sibiului. MCA 9 (1970) 97-102.
- 1992-Cultura Petrești. București (1992).
- PAUL-CIUTĂ 1997-PAUL I.-CIUTĂ M., *Limba-Șesul Orzii*. CCA 1996 (1997) 2-3.
- 1998-Limba-Bordane. CCA 1997 (1998) 37.
- PĂREAN 1999-PĂREAN I., *Orlat-file de istorie*. Sibiu (1999).
- PAUNESCU 1963-PAUNESCU AL., *Porejtiki tardennzkoi kulturi v drevnem neolita v Ciurmești*. DaciaNS 7 (1963) 467-475.
- 1964-Cu privire la perioada de sfârșit a epipaleoliticului în nord-vestul și nord-estul României. SCIV 15 (1964, 3) 327.
- POPUȘOI 1980-POPUȘOI E., *Săpăturile arheologice de la Trestiana, comuna Grivița, jud. Vaslui*. CI 11 (1980) 106-110.
- ROMAN 1969-ROMAN P., *Precizări asupra unor probleme ale neoliticului Transilvan*. RevMuz 6 (1969, 1).
- ROSKA 1928-ROSKA M., *Stațiunea neolitică de la Turdaș*. PMJH 3-4 (1928) 3-27.
- 1936-La stratigraphie du néolithique en Transylvanie. DolgSz 1-2 (1936) 42-51.
- 1941-Die Sammlung Zsófia von Torma. Cluj (1941).
- 1942-Erdély Régészeti Repertórium. Cluj (1942).
- 1943-Az Erdély őskori festett Agyagművész. KözlC 3 (1943, 1) 61-83.
- SREJOVIĆ 1988-SREJOVIĆ D., *The Neolithic of Serbia*. Belgrad (1988).
- STANKOVIĆ 1986-STANKOVIĆ S., *The Altars and Prosopomorphic Lids from Vinča*. Belgrad (1986).
- VASIĆ 1936-VASIĆ M. M., *Preistoriëka Vinča*. Belgrad (1936, 4).
- VLAŠA 1959-VLAŠA N., *Cultura ceramicii liniare în Transilvania*. SCIV 10 (1959, 2) 239-246.
- 1959a-O așezare neolitică la Cipău (jud. Mureș). MCA 6 (1959) 448-451.
- 1964-*Unele probleme ale neoliticului Transilvaniei*. ActaMN 4 (1964) 403-423.
- 1966-Săpăturile arheologice de la Iernut. ActaMN 3 (1966) 399-402.
- 1966a-Cultura Criș în Transilvania. ActaMN 3 (1966) 9-48.
- 1969-Einige Bemerkungen zu Fragen des Neolithikums in Siebenbürgen. SZ 17 (1969) 513-540.
- 1970-Săpăturile de salvare de la Iernut (jud. Mureș). MCA 9 (1970) 167-177.
- 1976-Neoliticul Transilvaniei. BMN 3 (1976).
- VULPE 1973-VULPE AL., *Începuturile metalurgiei aramei în spațiul carpato-dunărean*. SCIV 24 (1973, 2) 217-238.
- ZAHARIA 1962-ZAHARIA E., *Considérations sur la civilisation de Criș a la lumière des sondages de Leț*. DaciaNS 6 (1962) 5-51.
- 1964-Considerații despre cultura Criș pe baza sondajelor de la Leț. SCIV 15 (1964, 1) 19-44.

ABSTRACT

The Early Phase of the Vinča Culture in Transylvania. The Chronological and Ethnocultural Framework

The authors try to describe the main characteristics of the pottery from the settlements Vinča A1-B1 from Transylvania.

These are situated especially on the valley of the middle Mureș or the first part of the inferior valley of the same river, in the Hunedoara Depression and in caves or archaeological sites from the eastern frame of the Poiana Ruscă Mountains. The characteristics of these sites allow the outlining of more successive waves of Vinčian colonization extremely similar to what happens in Clisura Dunării or in Serbia. Consequently, the early Vinča is a phenomenon with a durable cultural development in Transylvania, too.

At the end of the study the author gives out several remarks concerning some pottery materials which have characteristics typical for the early linear horizon, stating that this horizon appears in its acknowledged form only in the basin of the Someș rivers.

Dr. Conferențiar Savin Adrian Luca
Universitatea "Lucian Blaga", Sibiu
Tel: 069/215556/210

Dr. Cercetător Horia Ciugudean
Muzeul Național al Unirii, Alba Iulia
Tel: 058/813300

Muzeograf Aurel Dragotă
Muzeul Național al Unirii, Alba Iulia
Tel: 058/813300

Muzeograf Cristian Roman
Muzeul Castelului Corvinștilor, Hunedoara

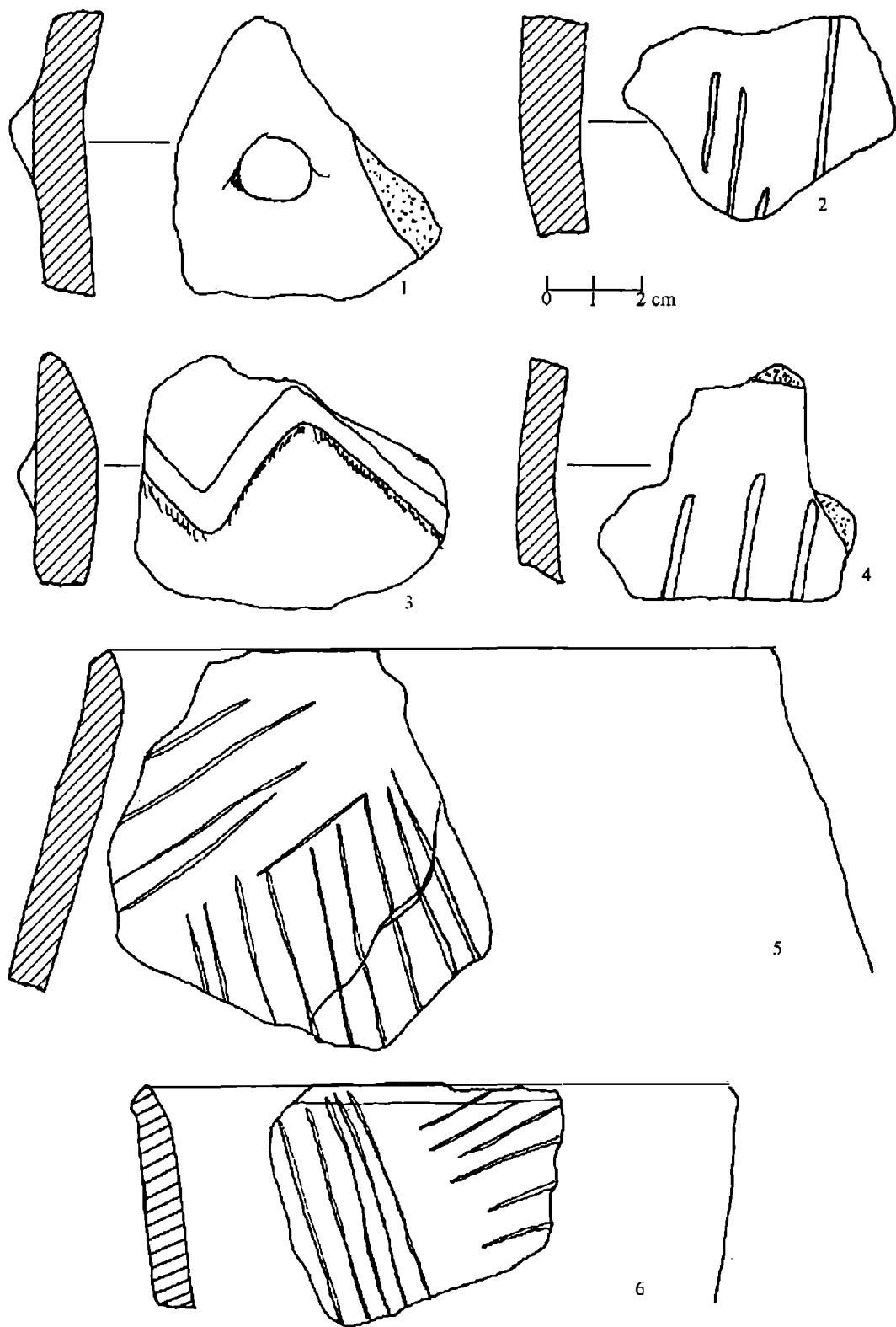

Fig. 1. Pănade-Tăul Pănăzii (jud. Alba district).
Ceramică.

Pottery.

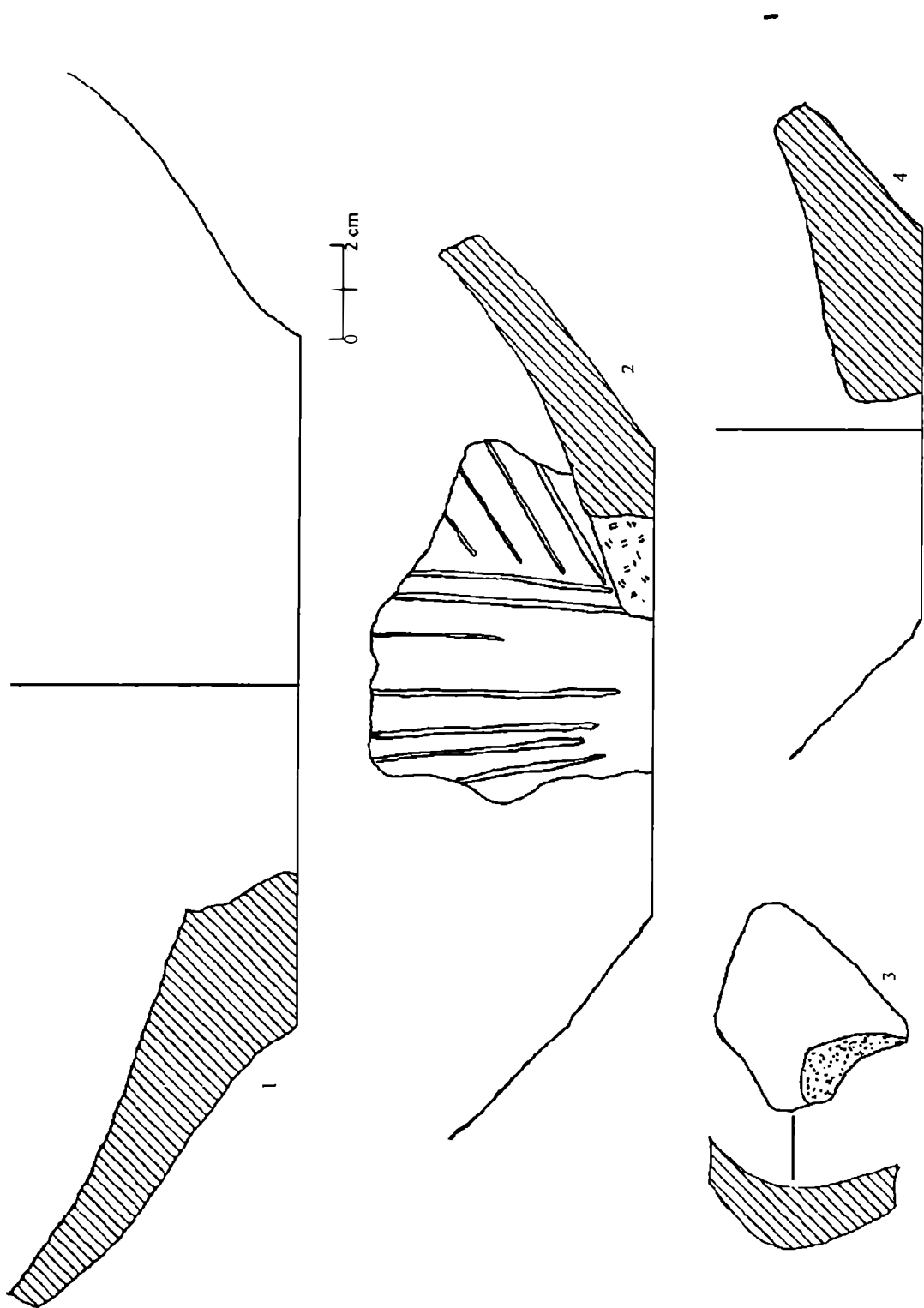

Fig. 2. Pănade-Tăul Pănăzii (jud. Alba District).
Ceramică.

Pottery.

Fig. 2. Pănade-Tăul Pănăzii. Ceramică

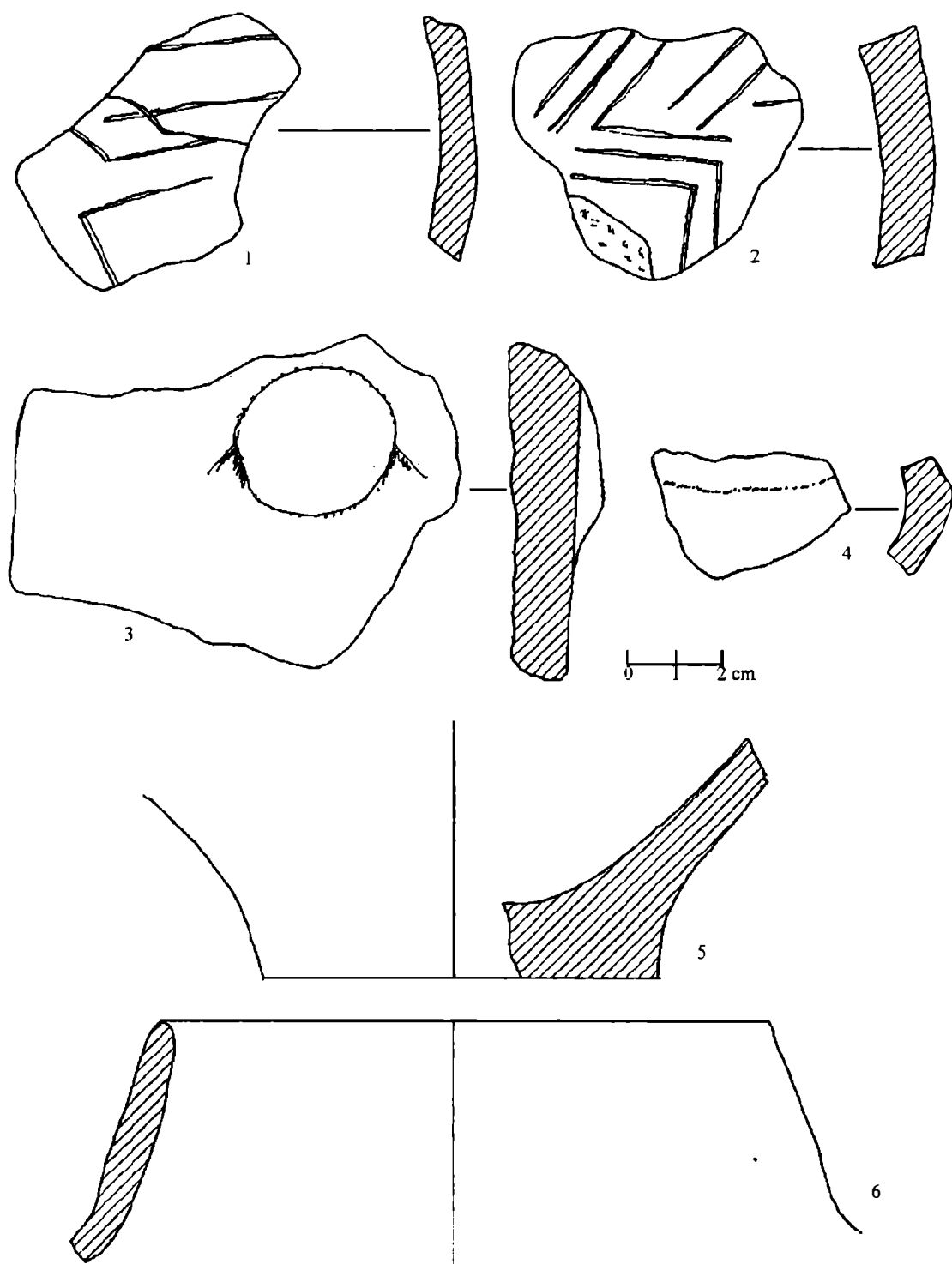

Fig. 3. Pănade-Tăul Pănăzii (jud. Alba District).
Ceramică.

Pottery.

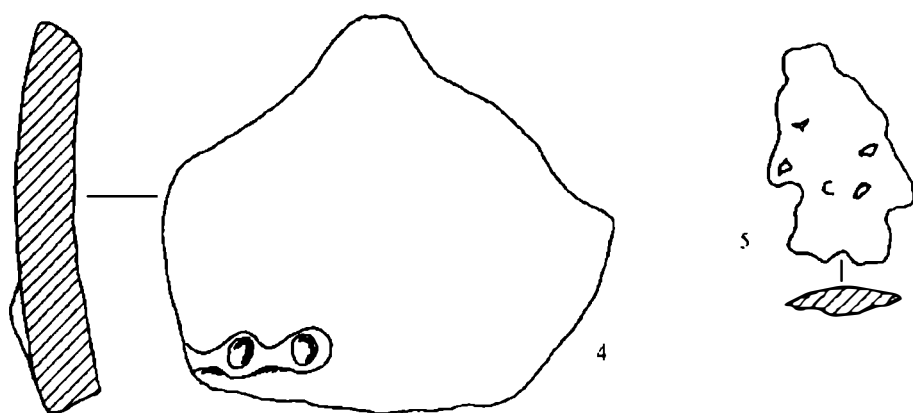
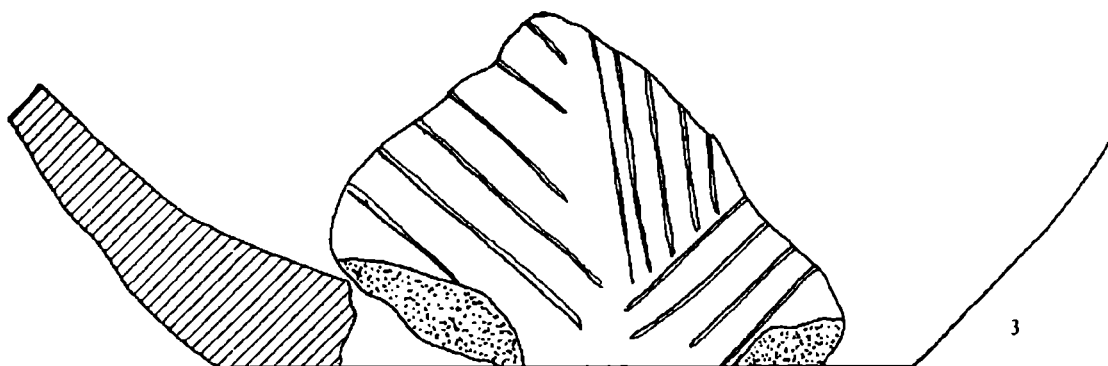
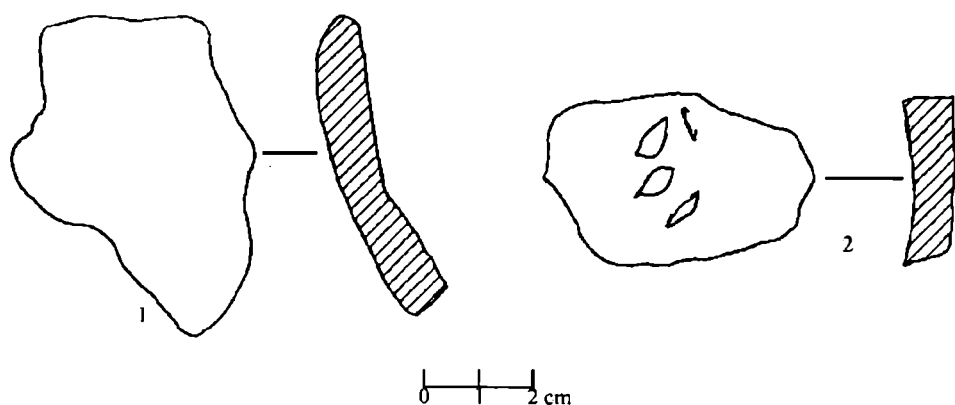

Fig. 4. Pânăde-Tăul Pânăzii (jud. Alba District). Ceramicii. 5. piesă de obsidian.

Pottery. 5. Obsidian piece.

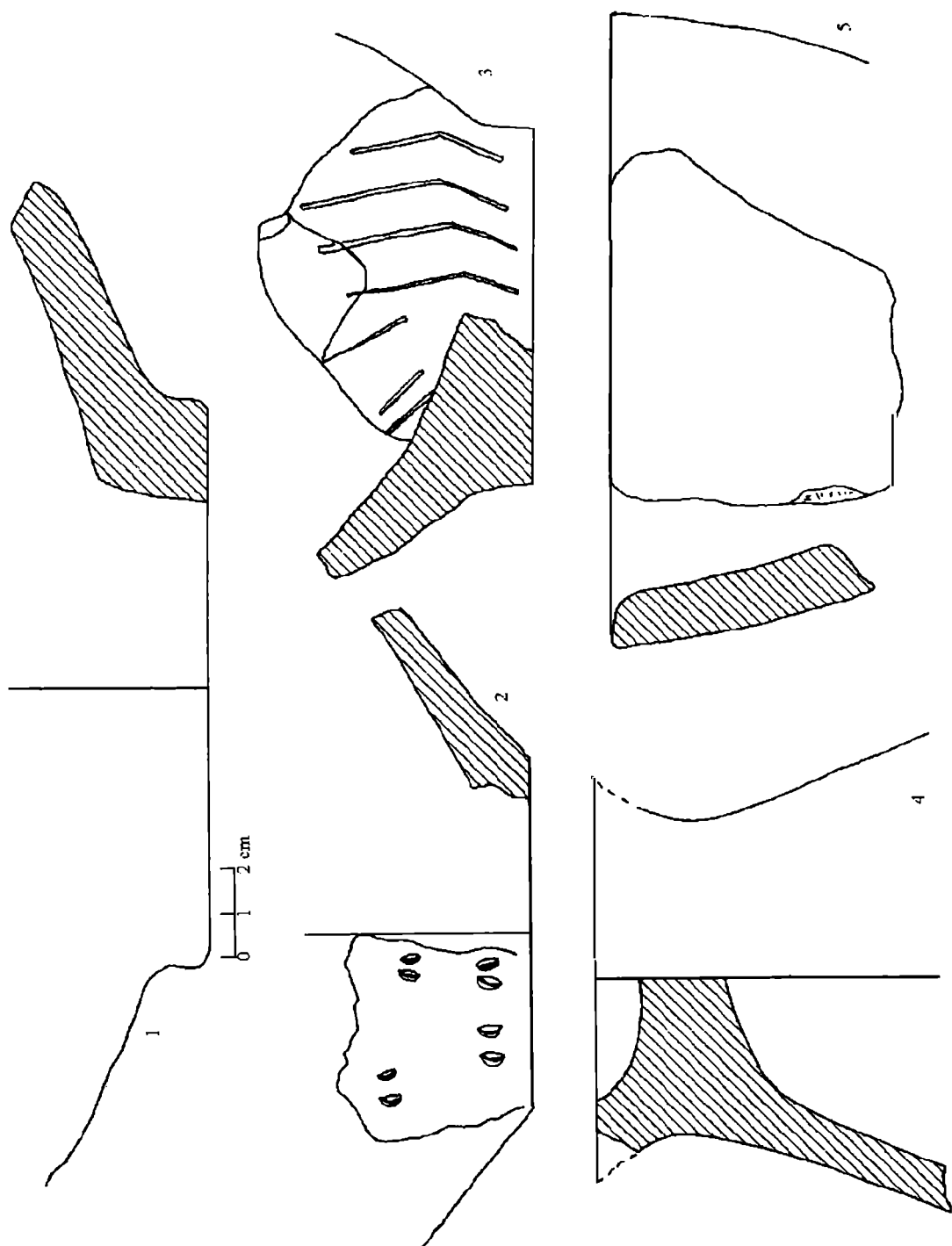

Fig. 5. Pănade-Tăul Pănăzii (jud. Alba District).
Ceramică.

Pottery.

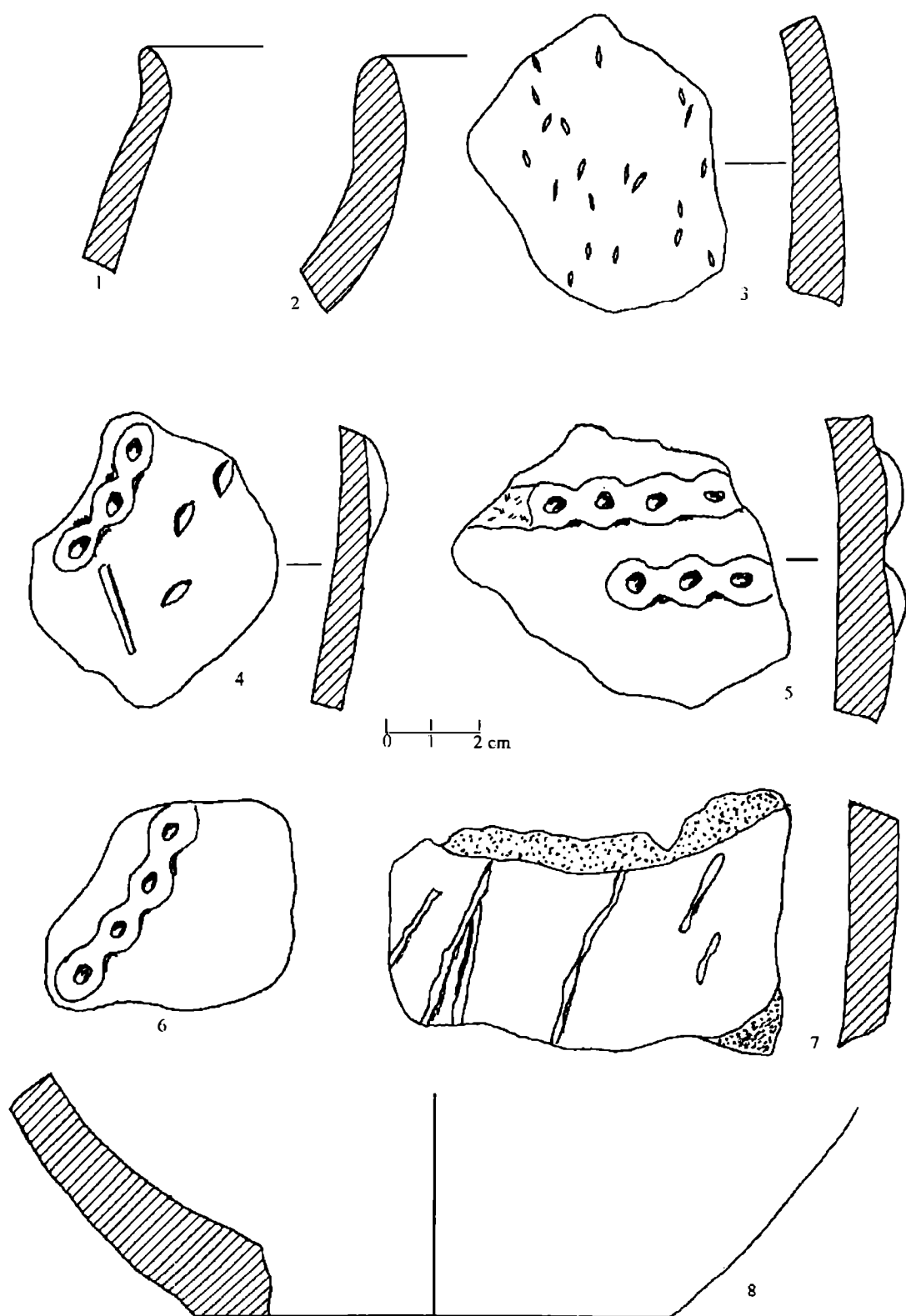

Fig. 6. Pănade-Tăul Pănăzii (jud. Alba District).
Ceramică.

Pottery.

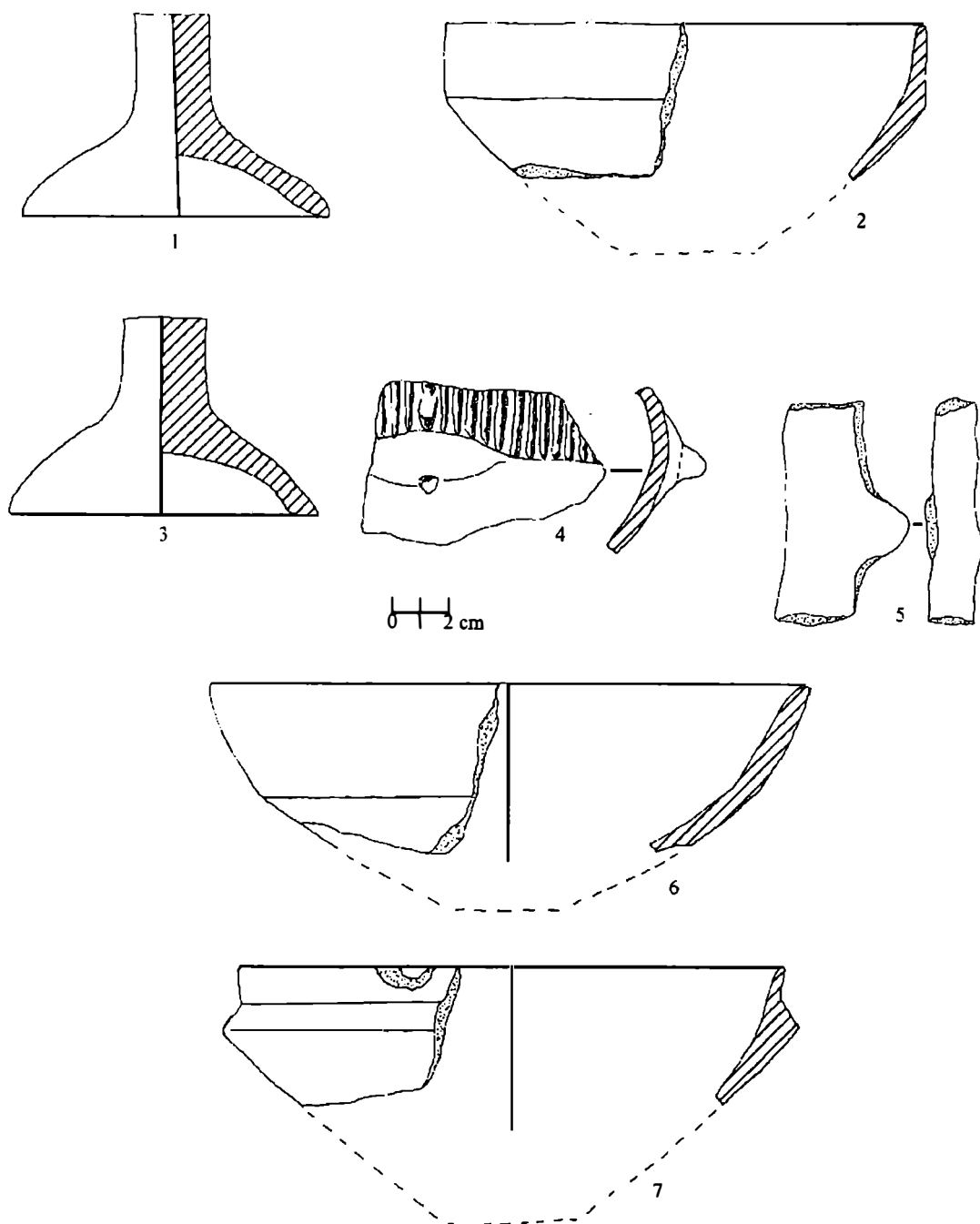

Fig. 7. Limba (jud. Alba District).
Ceramică. 5-fragment de statueta

Pottery. 5. Fragment of a statuette.

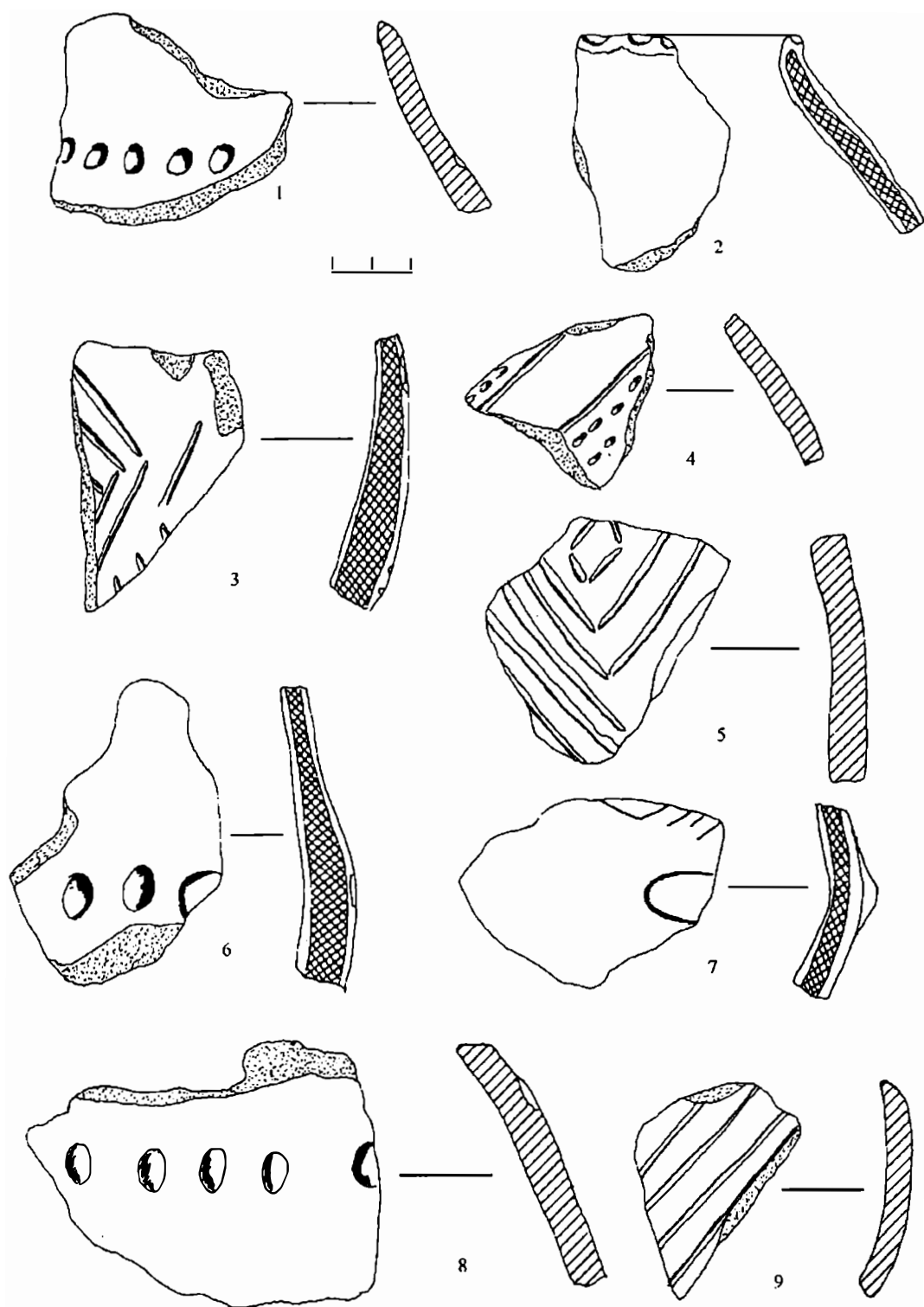

Fig. 8. Micreurca Sibiului-Petriș (jud. Sibiu District).
Ceramică.

Pottery.

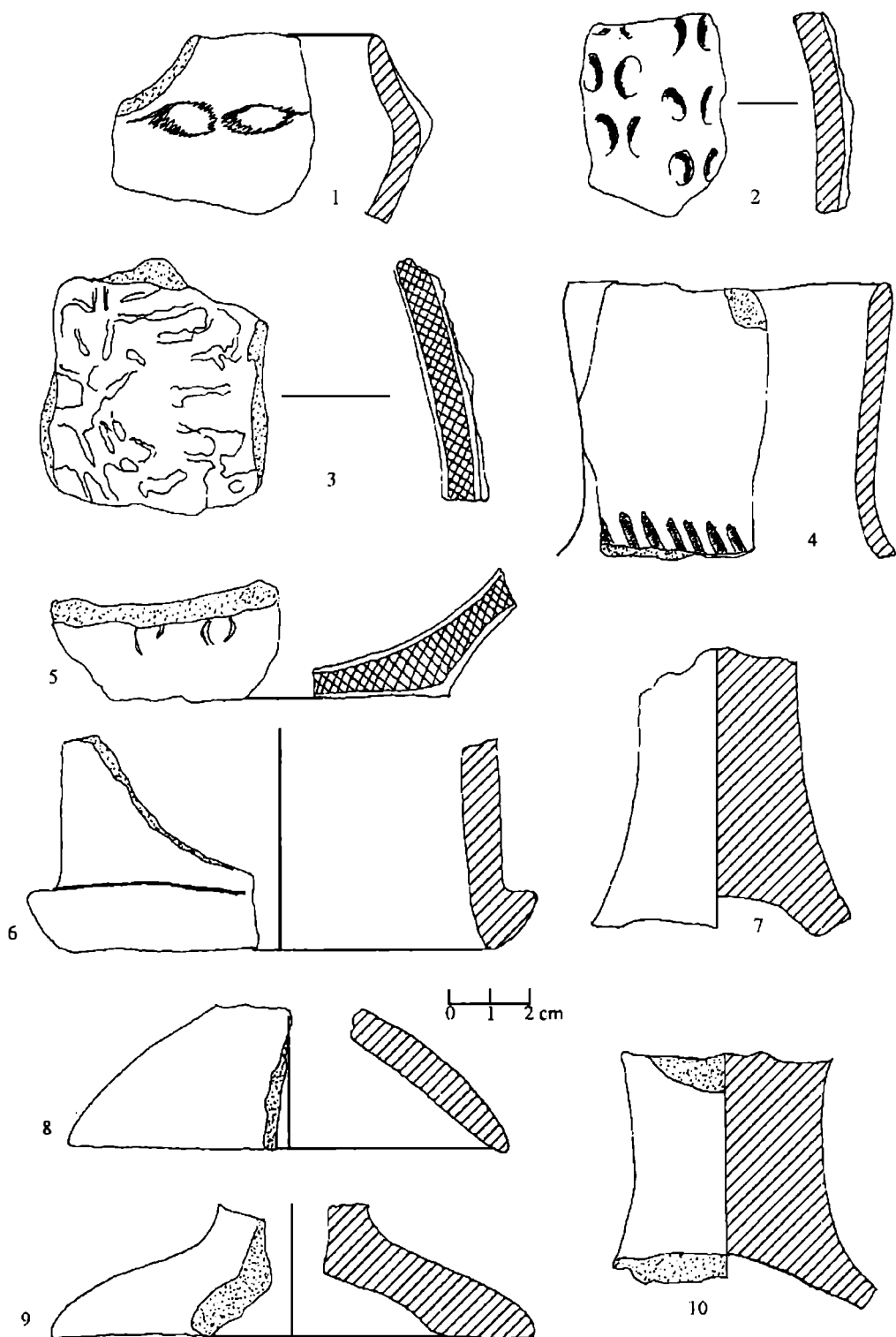

Fig. 9. Miercurea Sibiului-Petriș (jud. Sibiu District).
Ceramică.

Pottery.

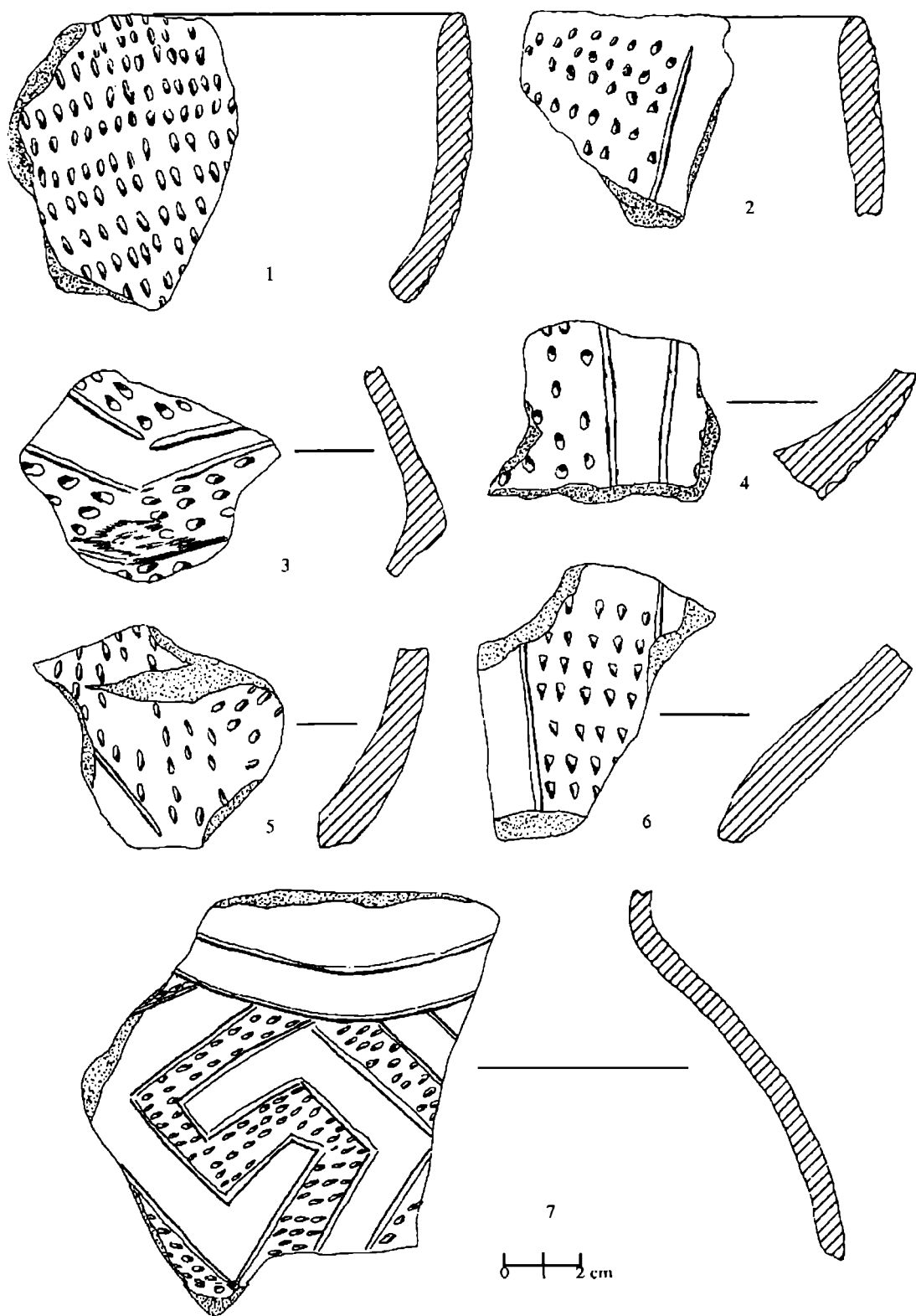

Fig. 10. Miercurea Sibiului-Peris (jud. Sibiu District).
Ceramică.

Pottery.

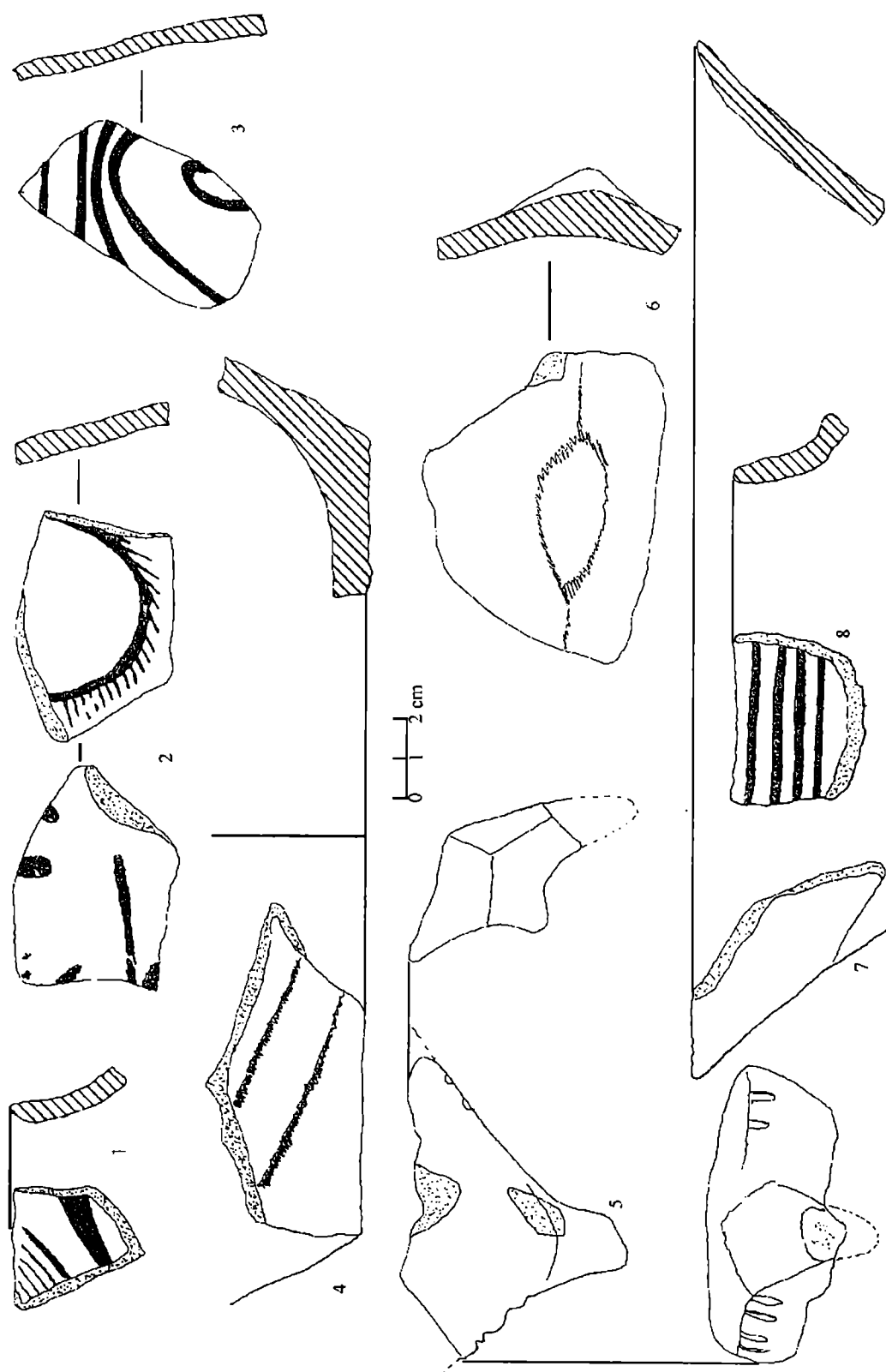

Fig. 11. Miercurea Sibiului-Petriș (jud. Sibiu District).
Ceramică.

Pottery.

Fig. 11. Miercurea Sibiului-Petriș. Ceramică

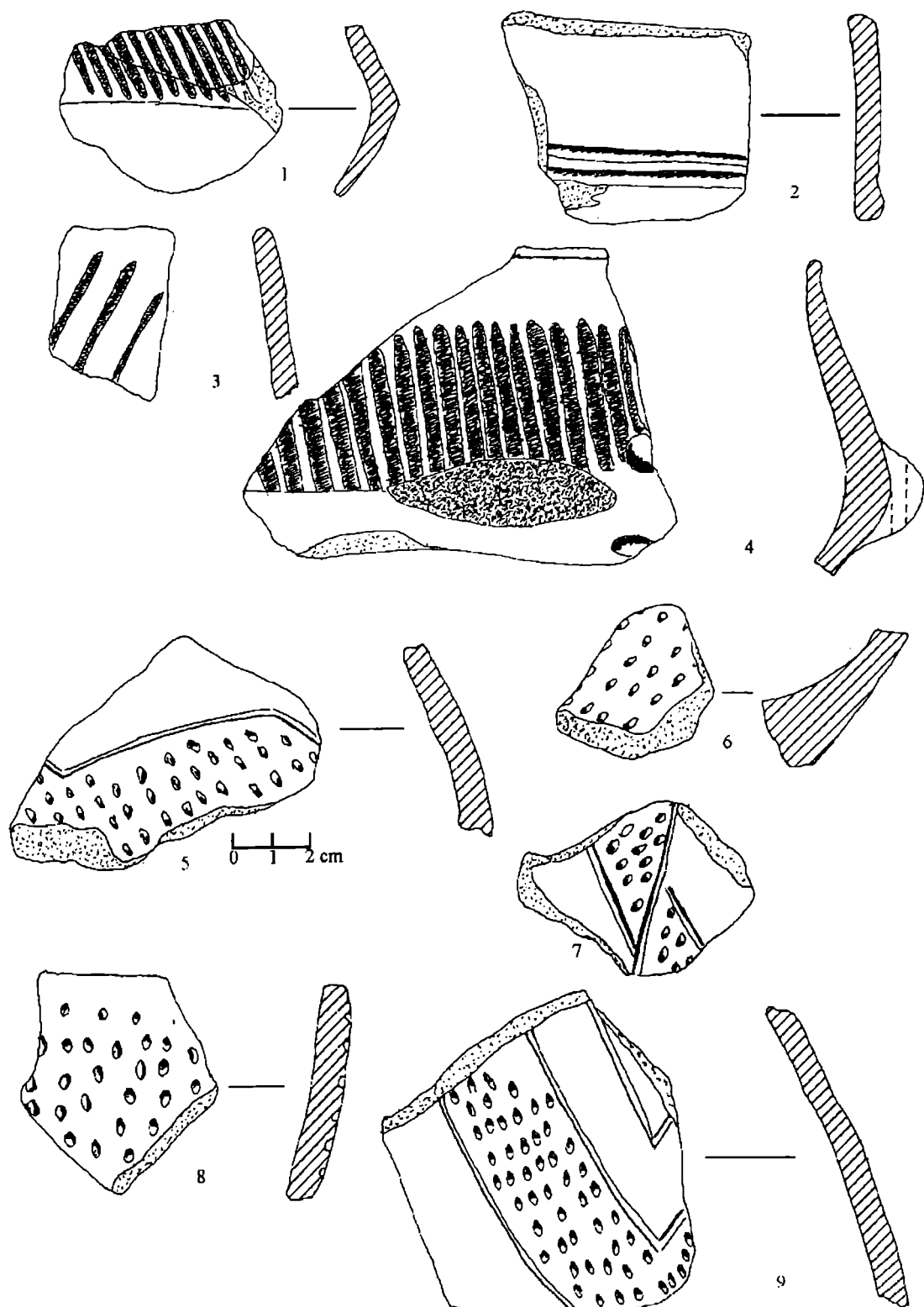

Fig. 12. Miercurea Sibiului-Petriș (jud. Sibiu District).
Ceramică.

Pottery.

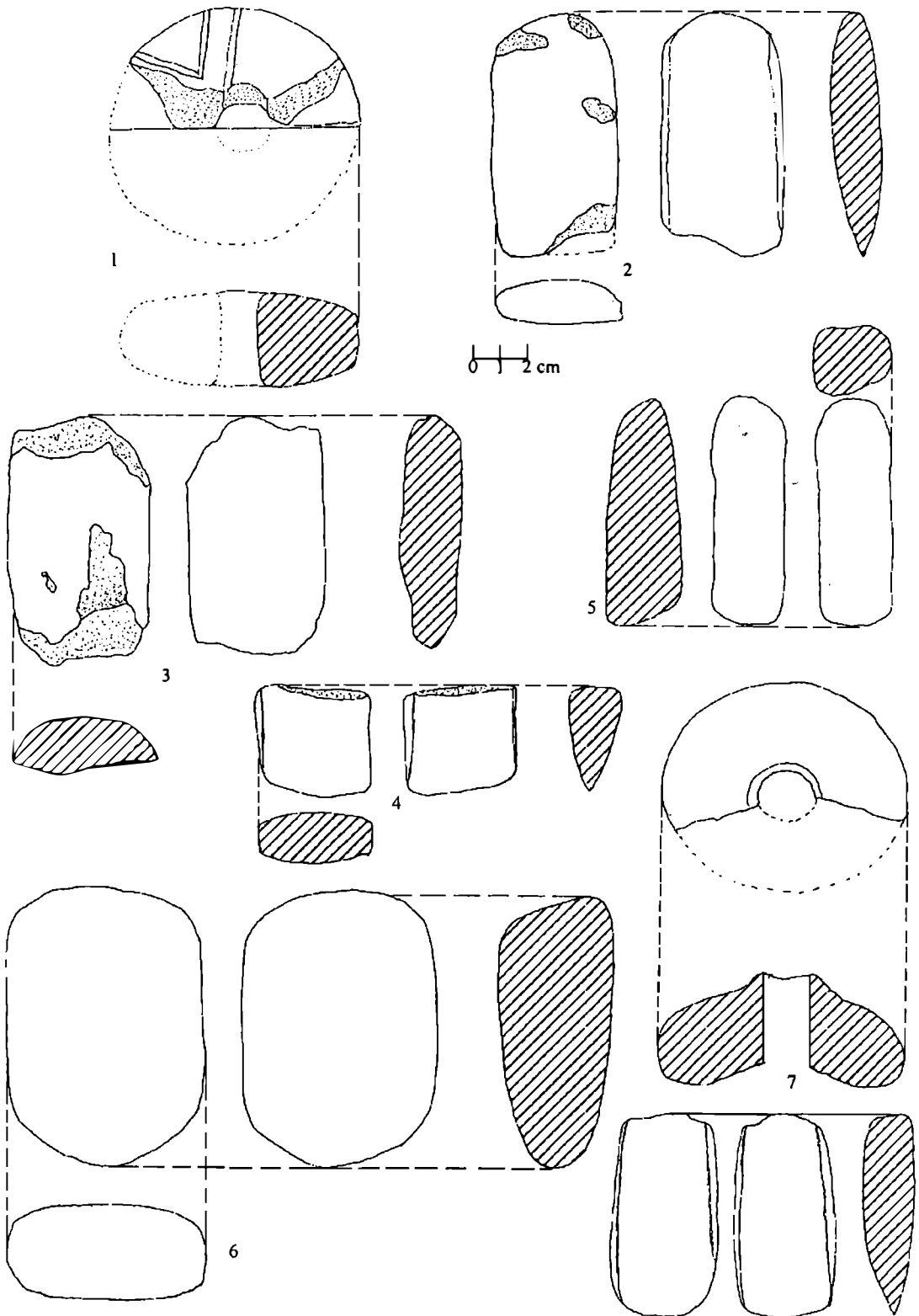
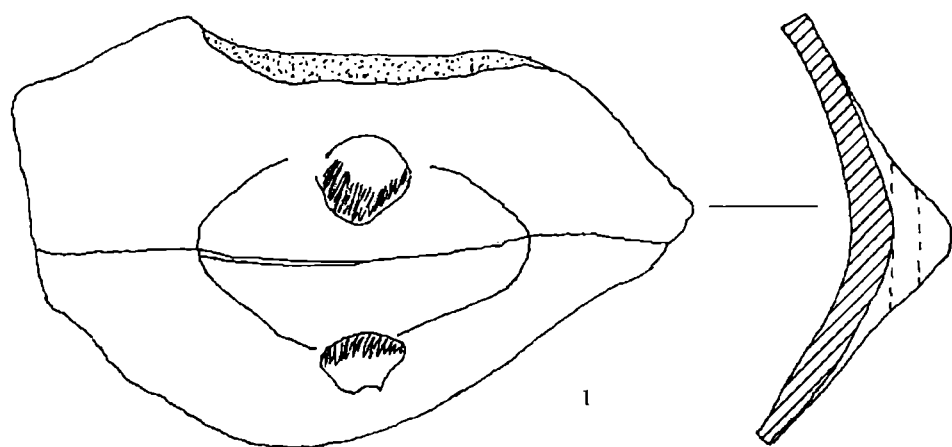

Fig. 13. Miercurea Sibiului-Petriș (jud. Sibiu District).
1, 7-greutăți. 2-6, 8-unelte de piatră șlefuită.

1, 7 weights; 2-6, 8-tools of polished stone

0 1 2 cm

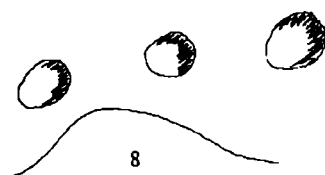
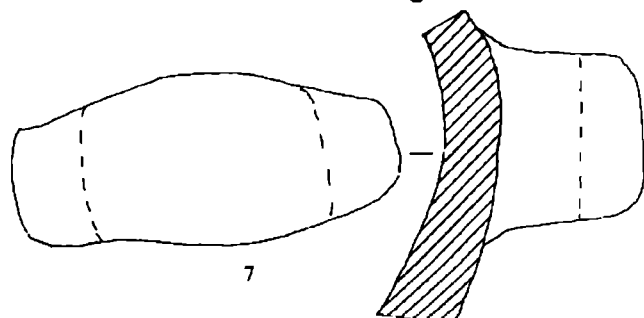
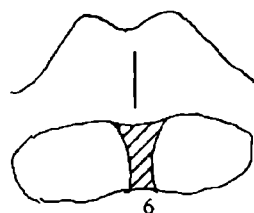
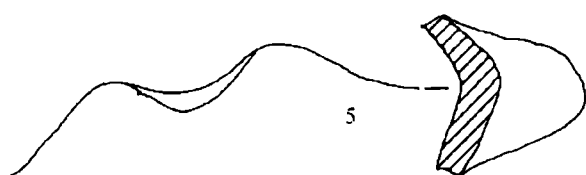
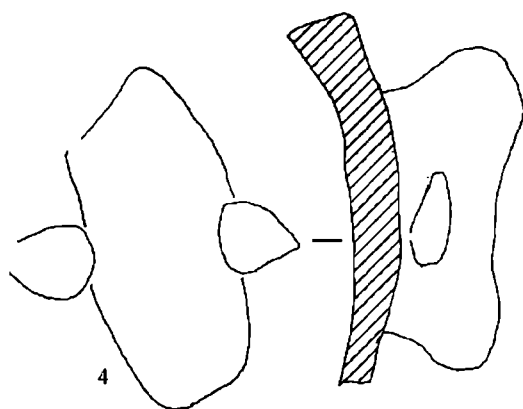
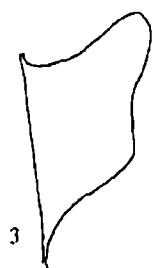
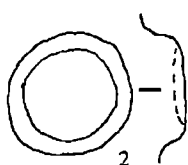

Fig. 14. Micrurca Sibiului-Petriș (jud. Sibiu District).
Ceramică.

Pottery.

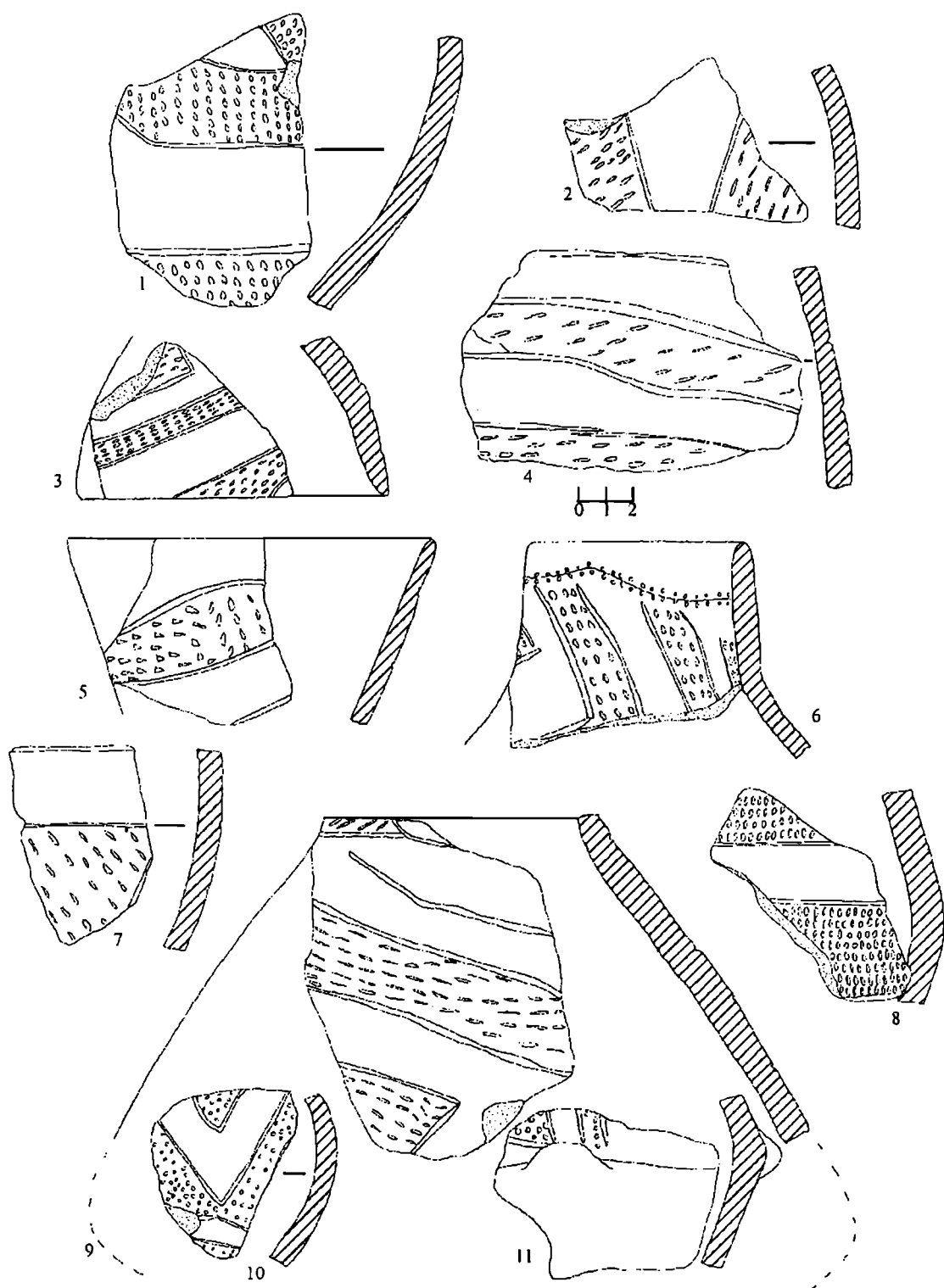

Fig. 15. Vurpăr (jud. Alba District).
Ceramică

Pottery.

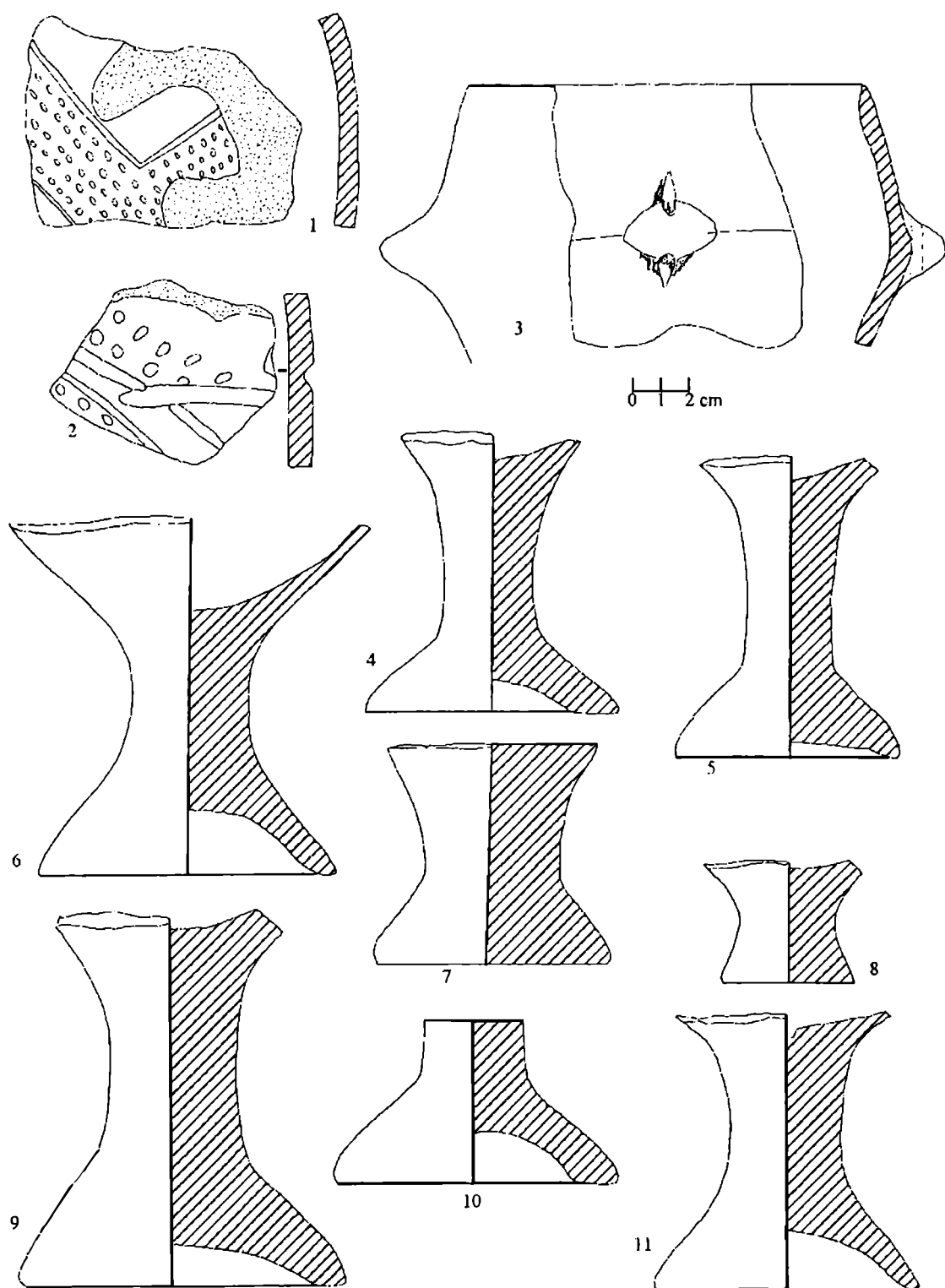

Fig. 16. Vurpâr (jud. Alba District).
Ceramică

Pottery.

Die Coțofeni Siedlung von Oarța de Sus "Măgura"

Die Ortschaft **Oarța de Sus**, Gem. Oarța de Jos, Bez. Maramureș, ist in der Fachliteratur durch archäologische Funde aus verschiedenen Zietstufen bekannt. Es seien in dieser Beziehung die neolithischen (?-Kultur) und äneolithischen (*Tiszapolgár-Kultur*) Funde von "Oul Făgetului"¹, "Măgura"², und "Oarză"³ erwähnt; bronzzeitliche Altsachen stammen aus den Siedlungen von "Măgura" (*Coțofeni-Kultur*)⁴, "Oul Făgetului" (*Coțofeni-, Suci de Sus- und Lăpuș-Kultur*)⁵, "Mânzata" und "Certeze" (*Suci de Sus-Kultur*)⁶ und eine bronzzeitliche Kultstelle konnte bei "Ghiile Botii" (*Wietenberg-Kultur*)⁷ identifiziert werden. In anderen weiteren Fundstellen wurden zufällig vier bronzene Stücke gegossen: ein Tüllenbeil bei "Măgura"⁸, eine Axt vom Typ Draja bei der Fundstelle "Ghiile Coșoaiei"⁹, zwei Nackenscheibenäxte: eine bei "Iclejii"¹⁰, und die andere bei der Fundstelle "Peste Deal"¹¹. Keramikbruchstücke, Steingeräte und eine bronzene Münze aus dem 2.-1. Jh. v. Ch. stammen aus der Fundstelle "Măgura"¹². Bei "Dealul Crucii" wurde zufällig der obere Teil einer Handmühle aus Kalkstein (2.-1. Jh. v. Ch.)¹³ geborgen und aus "Ogradă" stammt ein römischer Münzschatzfund mit letzten Prägungen von *Marcus Aurelius*¹⁴.

Im weiteren, werden wir die Siedlung der *Coțofeni-Kultur* von der Fundstelle "Măgura"¹⁵ vorführen. Diese befindet sich auf einem Hügel am westlichen Rand der Ortschaft, rechts des Weges Oarța de Sus-Bicaz und der drei steile Hänge hat, wobei der Zugang zur Spitze leicht nur auf dem westlichen Hang erreicht werden kann.

Hier wurden an der Oberfläche im Jahre 1969 von C. Kacsó zahlreiche äneolithische Keramikbruchstücke aber auch Steinwerkzeuge geborgen und als Folge wurde die Station im Herbst desselben Jahres archäologisch untersucht. Die Grabungen wurden auch im folgenden Jahr fortgesetzt (E. Comșa, C. Kacsó) und nach einer langen Unterbrechung, 1985-1986 wieder aufgenommen (G. M. Iuga).

Beschreibung der Grabungen¹⁶.

Die Grabungen aus dem Jahre 1969 haben sich im nordwestlichen Teil des Hügels

konzentriert. Hier wurden zwei, ost-west orientierte Schnitte, SI und SII, angelegt (Dimensionen 20x1 m; SI nördlich von SII gelegen). In SI, konnte zwischen 5-10 m eine Hüttengrube mit einer Länge von 3 m geborgen werden und die aufgrund des Inventars der *Coțofeni-Kultur* zugewiesen wurde, ohne das dabei eine Siedlungsschicht der *Coțofeni-Kultur* identifiziert hätte werden können. Jedenfalls wurde hier die neo-äneolithische Schicht angeschnitten. In SII, in einer Schicht von 30 cm Stärke, sind eneo-äneolithische Keramikbruchstücke zusammen mit Steinwerkzeuge aufgetaucht.

Die Grabungen aus dem Jahre 1970 haben sich als Ziel die Untersuchung sowohl der neo-eneolithischen Siedlung als auch der *Coțofeni-Hütte* gesetzt. Für die Klärung der Sachlage wurden der ost-west orientierte und ungefähr etwas östlich, zwischen SI und SII gelegene Schnitt SIII (Dimensionen 11x1,5 m) und zwei Kassetten (Dimensionen 4,10/4,20x1 m), nördlich bzw. südlich von SI, im vermutlichen Bereich der *Coțofeni-Hütte* angelegt. Gleichfalls wurde auch ein kleiner Probeschnitt im süd-westlichen Teil des Hang durchgeführt, um zu überprüfen ob eventuell das hier an der Oberfläche geborgene dakische Material ursächlich mit einer Siedlung im Zusammenhang steht oder nicht.

Ausgehend aus der schon vorgelegten Beschreibung der Stratigraphie aus dem Schnitt SIII¹⁷, sei jetzt nur angedeutet, dass hier trotz anwesenden Keramikbruchstücken, keine Siedlungsschnitt der *Coțofeni-Kultur* identifiziert werden konnte. Die zwei, nördlich und südlich gelegene Kassetten (Abb. 1/A, B, C, D), zeigen folgende stratigraphische Sachlage, unter der gelben Ackerschicht, von cca. 10-20 cm, folgt eine schwarze Schicht, von 10-18 cm Stärke, von deren Basis eine Grube anfängt, welche die kaffebräune Schicht mit neo-äneolithischen Altsachen, von 10-15 cm Stärke anschnidet und sich bis in die grünliche gewachsene Erdschicht mit eisernen Konkretionen eintieft.

Die Existenz einer Schicht der *Coțofeni-Kultur* scheint aus den gezeichneten Profile der zwei Kassetten hervorzugehen (Abb. 1). Eine mögliche Erklärung dafür, dass in den Schi-

chten der Schnitte SI und SII eine solche Schicht nicht identifiziert werden konnte, kann in der Tatsache liegen, dass die entsprechende Siedlung etwas nördlich gelegen sein konnte, also in einer Zone die nicht erforscht wurde. In diesem Fall scheint die Wohnung aus SI, dem südlichen Siedlungsareal angehört zu haben oder aber sie gehört zu einem Typ von kurzandauernden Saisonsiedlungen an¹⁸.

Die Grabungen aus den Jahren 1985 und 1986 wurden im nordwestlichen Teil des Hügels durchgeführt¹⁹. Im Jahre 1985 wurden zwei nordwest-südostorientierte Schnitte, SI und SII (Dimensionen 30x1 m), 10 m voneinander entfernt durchgeführt und dazu noch zwei Kassetten C1 und C2 (Dimensionen 9x2 m), C1 zwischen SI und SII und C2 nördlich von SII angelegt. Im Jahre 1986 wurden die Kassetten C3 und C4 praktiziert.

In den zwei Schnitten und in den Kassetten wurde ein reichhaltiges *neolithisches* und *dakisches* Material und nur fünf *Coțofenik*-keramikbruchstücke geborgen. Das weist darauf hin, dass die *Coțofenisiedlung* sich nicht auch im nordöstlichen Teil des Hügels erstreckt hat.

Für die Annahme, dass die *Coțofeni*-Besiedlung sich vornehmlich im nördlichen und nordwestlichen Teil des Hügels erstreckt hat, spricht auch die grosse Zahl der *Coțofenik*-keramikbruchstücke aus SI/1969 im Vergleich zu den Altsachen aus den anderen Schnitten. Das uns zur Verfügung stehende Material stammt sowohl aus den oben beschriebenen Schnitten und Kassetten als auch Oberflächenforschungen²⁰.

Die *Coțofeni*wohnung aus SI/1969 und aus den zwei Kassetten aus dem Jahre 1970 ist eine Grubenhütte. Da sie nicht vollständig erforscht wurde, ist ihre genaue Form schwer zu bestimmen. Die Rekonstitution ihrer Form ausgehend von den vier Profilen (Abb. 1/A, B, C, D), zwingt uns anzunehmen, dass sie mehr oval als rund war. Sie hat im Schnitt eine trapezoide Form, mit einer Öffnung im Mundteil auf einer Breite von ungefähr 2,50/3,20 m und auf der Längsachse muss sie grösser als 3,20 m gewesen sein. In der Hütte konnte (soweit man erforscht hat) keine Spur einer Feuerstelle festgestellt werden, sondern nur Reste von Brandspuren im östlichen Teil, auf dem Grubenboden.

Wohnungen ähnlichen Typs²¹ wurden auch in: Aiud "*Cetățuie*" (Stadt, Bez. Alba)²², Basarabi (Stadt Calafat, Bez. Dolj)²³, Boarta "*Cetate*" (Gem. Șeica Mică, Bez. Sibiu)²⁴, Boiu "*Măgulecea*" (Gem. Rapoltu Mare, Bez. Hunedoara)²⁵, Branet "*Piscul Rusului*" (Gem. Bârza, Bez. Olt)²⁶, Cipău "*Gară*" (Stadt Iernut, Bez. Mureș)²⁷, Corpadea (Gem. Apahida, Bez. Cluj)²⁸, Dăbâca "*Cetate*" (Bez. Cluj)²⁹, Gligorești "*Holoame*" (Gem. Luna, Bez. Cluj)³⁰, Grojdibodu "*Coasta lui Cuzma*" (Bez. Olt)³¹, Iclod "*La Doroaie*" (Bez. Cluj)³², Locusteni (Gem. Daneți, Bez. Dolj)³³, Săvârșin "*Cetățeaua*" (Bez. Arad)³⁴, Sebeș "*Pe Papuc*" (Stadt, Bez. Alba)³⁵, Șincai "*Cetatea Păgănilor*" (Bez. Mureș)³⁶, Șura Mică "*Râșloave*" (Bez. Sibiu)³⁷, Tauț "*Dealul Rujelor*" (Bez. Arad)³⁸. Diese haben entweder eine runde (ovale) wie in Aiud, Boiu, Basarabi und Șincai, oder eine rechteckige Form mit abgerundeten Ecken wie bei Șincai, Săvârșin, Grojdibodu, Șura Mică und Branet.

Die *Coțofenik*keramik aus der Siedlung von "*Măgura*" ist ausnahmslos nur durch Bruchstücke vertreten, einige davon sehr korrodiert. Nach der Struktur der Pasta und nach der Behandlungsweise der Oberfläche lassen sich zwei Kategorien unterscheiden: grobe und feine Keramik.

Die schwächer vertretene feine Keramik (Abb. 2/9-10; 3/4; 5/5), kennzeichnet sich durch eine homogene und gut gebrannte Pasta aus. Die Oberfläche der schwarzen oder grauen Pasta ist mit einem Überzug von ziegelroten (Abb. 2/10) oder schwarzen Farbe (Abb. 2/9) bedeckt worden.

Die viel zahlreicher vertretene grobe Keramik, unterscheidet sich von den ersten Kategorie durch die verwendete Magerung und zwar grobkörniger Sand, Steinchen und zerkleinerte Keramikbruchstücke. Dadurch wurde eine nicht homogene doch gut gebrannte Pasta erhalten. Die für gewöhnlich schwarze Pasta, wurde mit einem gelbrötlichen, seltener braunen (Abb. 2/4; 3/2; 4/1, 6) oder schwarzen (Abb. 5/9) Überzug bedeckt. Der Korrosion wegen, ist der Überzug nur an manchen Stellen erhalten geblieben.

Die Analyse des Keramikmaterials führte zur folgenden Formgliederung:

1. Töpfe (Abb. 2/1-8, 10)

I. 1. Töpfe mit leicht ausladendem Mundrand, kurzem Hals und mehr oder weniger kugelförmigen Körper (Abb. 2/1, 3-4, 8); sie sind mit kleinem schrägen oder senkrechten, am Rande parallelen Einkerbungen (Abb. 2/1, 4, 8) und auf dem Hals mit breiten, langen eingeritzten Linien (Abb. 2/1, 4) oder parallelen, reihenförmigen angeordneten Eindrücken verziert worden (Abb. 2/8). Die obere Halszone wurde mit reliefierten senkrechten Vorsprünge versehen, welche in der Höhe das Niveau des Mundrandes überschreiten (Abb. 2/1, 3-4)³⁹.

I. 2. Töpfe mit kurzem kegelmuffförmigen Hals und leicht gewölbtem Körper (Abb. 2/2); ähnliche Verzierung wie oben, mit dem Unterschied, dass sie mit Vorsprünge mit kleinen horizontalen Einkerbungen verziert sind⁴⁰.

I. 3. Topf mit stark ausladendem Rand, kurzem Hals und gewölbtem Körper. In der Ebene des grössten Durchmessers zwei röhrenförmige Hankel; verziert durch kurze, senkrechte und parallele Einkerbungen⁴¹. Andere Keramikbruchstücke können nicht näher präzisiert werden. Diese sind an der Basis des Halses und auf dem Körper mit senkrechten, parallelen Einkerbungen, geordnet auf mehreren Reihen (Abb. 2/5, 7) oder mit einem reliefierten, eingekerbten Gürtel (Abb. 2/6)⁴² verziert worden.

Töpfe sind während der ganzen Laufzeit und in allen Siedlungen der *Coțofenikultur* bekannt⁴³. Ausgehend aber von der Verzierungsweise der Töpfe vom **Typ I. 1.** (mit senkrechten Einkerbungen auf dem oberen Halsteil und auf dem Mundrand kann angenommen werden, dass die Stücke aus Oarța einer der ersten Phase der *Coțofeni-Kultur* zugewiesen werden können⁴⁴. Die Form des Topfes **I. 2.** nähert sich den Hängefässen an, nur fehlen unseren Exemplare einige für diese Gefässe kennzeichnenden Elemente⁴⁵. Die Verbindungen der Verzierung mit der, der Töpfe vom **Typ I. 1.**, bedingt ihre Eingliederung in einer Frühphase der *Coțofeni-Kultur*. Für die Gefässe vom **Typ I. 3.** als auch für andere Topfbruchstücke lassen sich Analogien in allen Phasen der *Coțofeni-Kultur* feststellen⁴⁶.

II. Schüsseln (Abb. 3/3, 7, 10)

II. 1. Halbkugelige, unverzierte Schüsseln mit leicht nach innen und nach aussen verdicktem Mundrand und geradem

Boden (Abb. 3/3). Ähnliche Gefässe sind aus den letzten zwei Phasen der *Coțofeni-Kultur* bekannt⁴⁷.

II. 2. Halbkugelige Schüsseln mit nach innen und nach aussen verdicktem und nach innen abgeflachtem Mundrand, wurden auf dem oberen Halsteil mit kleinen, parallelen geneigten Einkerbungen verziert (Abb. 3/7). Ähnliche Schüsseln sind aus der Phase I und III der *Coțofeni-Kultur* bekannt⁴⁸.

II. 3. Halbkugelige Schüsseln mit geradem, nach innen und nach aussen verdicktem Mundrand und mit zwei senkrechten, am Mundrand und am Körper angebrachten Vorsprünge, wurden mit kleinen horizontalen parallelen Einkerbungen und auf dem Körper mit zwei (oder mehrere) Reihen von kurzen, senkrechten, parallelen Einkerbungen verziert (Abb. 3/10). Die Form ist kennzeichnend für die dritte Phase⁴⁹.

III. Terrinen (Abb. 3/4-6, 8, 11)

Im Unterschied zu den Schüsseln, haben die Terrinen einen grösseren Munddurchmesser und sind tiefer.

III. 1. Die Terrinen mit halbkugeligem Körper geradem, nach innen geneigten Mundrand, sind durch eine grössere Tiefe (Abb. 3/4, 11) gekennzeichnet. Sie wurden mit senkrechten, unter dem Mundrand angebrachten Vorsprünge (Abb. 3/4) oder mit Reihen von kurzen parallelen, die ganze Gefässoberfläche bedeckenden Einkerbungen verziert (Abb. 3/11). Solche Gefässe sind während der ganzen Dauer der *Coțofeni-Kultur* belegt⁵⁰, scheinen aber Schon in der ersten Stufe öfters vorzukommen⁵¹.

III. 2. Terrinen mit kugeligem Körper, nach aussen verbreiteten und nach innen geneigtem Mundrand (Abb. 3/5, 8). Der Gefässrand wurde mit kleinen Einkerbungen und darunter, mit einer (Abb. 3/5) oder mehreren Reihen (Abb. 3/8) von kurzen und parallelen Einkerbungen verziert. Der Rand ist identisch mit dem Rand der Terrinen vom **Typ II. 2**⁵².

III. 3. Terrinen mit geradem, nach innen verdicktem, leicht nach innen geschweiftem Rand, wurden mit kurzen senkrechten, parallelen Einkerbungen verziert (Abb. 3/6). Sie sind vor allem für die erste Stufe der *Coțofeni-Kultur* kennzeichnend⁵³; identische aber ver-

schieden verzierte Formen erscheinen in der dritten Stufe aus der südlichen Kleinen Walachei⁵⁴.

IV. Tassen (Abb. 4/1-9)

Wegen dem bruchstückmässigem Zustand des Keramikmaterials, sind die möglichen Varianten dieser Form schwer definierbar. Die erhaltenen Bruchstücke stammen von Tassen mit kugeligem Körper (Abb. 4/1), geradem Boden und mehr (Abb. 4/4) oder weniger (Abb. 4/1, 5) ausladendem Rand und einem hochgezogenen Henkel (Abb. 4/2-3). Sie wurden entweder mit langen eingeritzten, eingetieften Dreiecke bildenden, den ganzen Gefäßkörper überdeckenden Linien (Abb. 4/1, 4), dazu noch haschierte Dreiecke (Abb. 4/5-6) oder mit Einkerungen in Kombination mit eingeritzten Linien (Abb. 4/3, 9) verziert. Formähnliche Tassen sind in allen Stufen der *Coțofeni-Kultur* bekannt. Ausgehend von den eingetieften und vor allem haschierten Dreiecke, die am Ende der Stufe I erscheinen und bis in die Stufe III andauern, scheint ihre Zuweisung der letzten Stufen der *Coțofeni-Kultur* am wahrscheinlichsten zu sein⁵⁵.

Von verschiedenen Gefässen stammen bandförmige Henkel (Abb. 3/1-2; 4/10; 5/11):

1. Bruchstück eines engen bandförmigen Henkels, der nach Dimensionen, einer Tasse angehört haben mag (Abb. 4/10) und mit langem eingeritzten Linien in Kombination mit kurzem Einkerungen verziert wurde.

2. Bandförmiger unverzierter Hankel eines Topfes (Abb. 3/1).

3. Bruchstück eines breiten Henkels, das auf der Oberseite mit einem haschierten Band mit kleinen kurzen schrägen, ein "Zaunmotiv" gestaltenden Linien verziert wurde (Abb. 3/2). Diese Verzierung ist kennzeichnend für die Stufen II und III der *Coțofenikultur*⁵⁶.

4. Bruchstück eines engen bandförmigen Henkels, der wahrscheinlich mit langen eingeritzten Linien verziert wurde.

Einige Bruchstücke wurden mit anderen, als bislang beschriebenen Motiven verziert (Abb. 5/1-10; 2/9):

- lange eingeritzte, von ovalen, schrägen oder parallelen Einkerungen geschnittene Linien (Abb. 5/1-2), manchmal in Kombination mit Reihen von senkrechten, parallelen Einkerungen (Abb. 5/2)⁵⁷.

- enge haschierte Bänder mit schrägen Einkerungen, die zu einem Dreieck mit der Spitze nach unten gestaltet wurden (Abb. 5/3)⁵⁸. Die Verzierung kommt auf mehreren Fragmenten aus Oarța de Sus vor und es ist nicht unmöglich, dass diese einem einzigen Gefäß angehört haben mögen; doch konnte der starken Korrodierung wegen, das Gefäß nicht rekonstituiert werden.

- wahrscheinlich gehören einem einzigen Gefäß jene korrodierte Bruchstücke an, die mit senkrechten parallelen Reihen von kurzen, schrägen, parallelen Einkerungen verziert wurden; die Bruchstücke bewahren noch in den Einkerungen Spuren des ziegelroten Überzuges (Abb. 5/4)⁵⁹.

- senkrechte, parallele, netzförmig haschierte Bänder (Abb. 5/6-7)⁶⁰.

- ährenförmig angeordnete eingeritzte Linien (Abb. 5/8)⁶¹.

- "Leiterförmige" Motive von langen eingeritzte Linien und Einkerungen (Abb. 5/5). Auf dem Bruchstück einer Amphora mit wahrscheinlich zwei röhrenförmigen in der Ebene des grössten Durchmessers, kommt dieses Motiv in Kombination mit dichten Ritzlinien vor (Abb. 5/9)⁶².

- Aus einem einzigen, sehr kleinen Fragment, erscheinen auch Linsen Applikationen (Abb. 2/9).

Im Unterschied zu den Linsen Applikationen, die in allen Stufen der *Coțofeni-Kultur* anzutreffend sind⁶³, kommen die anderen Motiven nur in den letzten zwei Stufen der Kultur vor⁶⁴.

Die Keramik aus der bronzezeitlichen⁶⁵ Siedlung von Oarța de Sus "*Măgura*" weist somit Gegenstücke in allen Stufen der *Coțofeni-Kultur* auf. Ausgehend aber von der Beobachtung, dass die haschierten und eingetieften Dreiecke erst am Ende der Stufe I erscheinen und dass die engen haschierten Bänder und die schrägen, kurzen parallelen, reihenförmig angeordnete Einkerungen in der Stufe II sehr häufig sind, kann man annehmen, dass die Siedlung von Oarța de Sus "*Măgura*" in die Stufe *Coțofeni II (Ib)* und am Anfang der Stufe III eingeordnet wird. Diese Annahme wird auch durch die Tatsache unterstützt, dass die haschierten netzförmig angeordnete Bänder, die Verzierung mit dichten

Ritzlinien, die zaun- und leiterförmigen Motive nur am Ende der Stufe II anwesend sind⁶⁶.

Neben der Siedlung der *Coțofeni-Kultur* von "Măgura" gehören im Bezirk Maramureș dieser Kultur noch weitere Fundstellen an: Groșii Țibleșului "Tăușor" (Gem. Suci de Sus)⁶⁷, Oarța de Sus "Oul Făgetului" (Gem. Oarța de Jos)⁶⁸, Seini "Cărămidărie"⁶⁹, Tisa "Certeze" (Gem. Bocicioiu Mare)⁷⁰ und Sighetu Marmatiei "Dobăieș"⁷¹.

Verzeichnis der Abbildungen

Taf. 1. - Grubenhäuser der Coțofeni-Kultur.

Abb. 1. - A - Profil der nördlichen Wand (Nordkassette);
B - Profil der südlichen Wand (Nordkassette);
C - Profil der nördlichen Wand (Südkassette);
D - Profil der südlichen Wand (Südkassette).

Abb. 2. - Oarța de Sus "Măgura". Keramikbruchstücke der Coțofeni-Kultur.

Seit dem Erscheinen der Monographie der *Coțofeni-Kultur*⁷², hat sich der Zahl der Fundorte dieser Kultur erheblich vermehrt. Coțofenifunde sind bislang aus über 800 Fundstellen aus ungefähr 650 Fundorte bekannt⁷³. In diesen Bedingungen würde eine neue Analyse der Kultur entscheidende Beiträge zum allgemeinen Kenntnis der *Coțofeni-Kultur* bringen.

Abb. 3. - Oarța de Sus "Măgura". Keramikbruchstücke der Coțofeni-Kultur.

Abb. 4. - Oarța de Sus "Măgura". Keramikbruchstücke der Coțofeni-Kultur.

Abb. 5. - Oarța de Sus "Măgura". Keramikbruchstücke der Coțofeni-Kultur.

Anmerkungen

1. C. KACSÓ, ActaMP, 4, 1980, 39, Nr. 8b, 43.
2. D. POPESCU, SCIV, 21, 1970, 3, 495, Nr. 19; C. KACSÓ, Marmatia, 2, 1971, 370; E. COMȘA, Marmatia, 2, 1971, 371; E. COMȘA, C. KACSÓ, Materiale, 10, 1973, 47-51; Z. KALMAR, Marmatia, 5-6, 1979-1981, 107-114.
3. Freundliche Mitteilung C. Kacsó.
4. C. KACSÓ, Marmatia, 2, 1971, 370; E. COMȘA, a.a.O., 371; E. COMȘA, C. KACSÓ, Materiale, 10, 1973, 47-51; P. ROMAN, *Cultura Coțofeni*, București, 1976, 15, 83, Nr. 171 (fälschlicher Weise Oarța de Jos), Taf. 1.
5. C. KACSÓ, ActaMP, 4, 1980, 39, Nr. 8b, 43, 46, Abb. 2/1-14; DERS., SympThrac, 8, 1990, 45, 47-8; DERS., Thraco-Dacica, 11, 1990, 1-2, 95, n. 18; DERS., in: *Situri arheologice cercetate în perioada 1983-1992*, Brăila, 1996, 81.
6. C. KACSÓ, ActaMP, 4, 1980, 39, Nr. 8c, 43.
7. DERS., a.a.O., 38-39, Nr. 8a; DERS., Dacia, N.S., 31, 1987, 69-70, Abb. 22-28; DERS., in: H. CIUGUDEAN, F. GOGĂLTAN (ed.), *Early and Middle Bronze Age in the Carpathian Basin*, Alba Iulia, 1998, 255-266; N. G. O. BOROFFKA, *Die Wietenberg-Kultur. Ein Beitrag zur Erforschung der Bronzezeit in Südosteuropa*, Bonn, 1994, (vor allem), 60-61, 100, 106, 108-109, 193-194, 244.
8. C. KACSÓ, Apulum, 15, 1977, 146, Abb. 8/1.
9. DERS., ActaMN, 14, 1977, 57-62.
10. DERS., Marmatia, 3, 1977, 29, Abb. 2.
11. M. ROSKA, *Erdély régészeti repertóriuma. I. Óskor*, Kolozsvár, 1942, 92, 83, Abb. 118; A. VULPE, *Die Äxte und Beile im Rumänien*, I, PBF, IX, 2, München, 1970, 84, NR. 398, Taf. 28/398.
12. G. M. IUGA, SCIVA, 38, 1987, 3, 296-7; I. STANCIU, EphemNap., 2, 1992, 177, Nr. 19A, Taf. II-IV/1-2.
13. I. STANCIU, EphemNap., 2, 1992, 178, Nr. 19B, Taf. I.
14. Mitteilungen G. M. Iuga, Ausgrabungen 1986-1987.
15. Gedankt sei den Kollegen: Georgeta M. Iuga, Dr. Eugen Comșa und Dr. Carol Kacsó für die Erlaubnis das Material zusammen mit der Dokumentation der Grabung zu veröffentlichen.
16. Die Informationen für diesen Teil der Arbeit stammen von: D. POPESCU, SCIV, 21, 1970, 3, 495; C. KACSÓ,

Marmatia, 2, 1971, 370; E. COMȘA, Marmatia, 2, 1971, 371; E. COMȘA, C. KACSÓ, a.a.O., 47-51; M. IUGA, Grabungsheft, 1985; E. COMȘA, Grabungsheft, 1970; die Profile der zwei Kassetten von E. Comșa, Mitteilungen C. Kacsó.

17. E. COMȘA, C. KACSÓ, a.a.O., 48; Das unveröffentlichte Profil von SII führt zur selben Annahme.

18. P. ROMAN, a.a.O., 15.

19. Im Jahre 1985 wurden einige Probeschnitte auch in dem, den Hügel Măgura bedeckenden Wald durchgeführt. 20. Von den 3279 Analysierten Bruchstücke, ist ein grosser Teil stark korrodiert. Die Zuweisung der 204 Keramikbruchstücke der Coțofeni-Kultur wurde aufgrund der Ornamentik und der Form und weniger ausgehend von der Struktur ihrer Pasta.

21. Für die Wohnungstypen der Coțofeni-Kultur: P. ROMAN, a.a.O., 15-16; S. OANȚA, *Blocul cultural Baden-Coțofeni. Stadiul cercetării în spațiul de la nord de Dunăre*, București, 1996, Diplomarbeit.

22. H. CIUGUDEAN, ActaMN, 15, 1978, 51-52, Abb. 4.

23. P. ROMAN, a.a.O., 15, Taf. 6/a.

24. S. DUMITRAȘCU, G. TOGAN, ActaMN, 8, 1971, 423, 427; V. LAZAR, Marisia, 9, 1979, 29, n. 4.

25. I. ANDRITOIU, Materiale, 15, 1893, 93, 96.

26. A. ULANICI, MuzNat., 2, 1975, 245.

27. N. VLASSA, StComAlba Iulia, 4, 1961, 31-33, Abb. 10.

28. I. KOVÁCS, DolgCluj, 4, 1913, 13-17; I. NESTOR, *Der Stand der Vorgeschichtsforschung in Rumänien*, BerRGK, 22, 1932, (1933), 62, Nr. 24.

29. N. VLASSA, ActaMN, 6, 1969, 29, Abb. 2.

30. FL. GOGĂLTAN, A. URSUTIU, I. AL. ALDEA, in: *Cronica cercetărilor arheologice. Campania, 1994*, Cluj Napoca, 1995, 36; DERS., in: *Cronica cercetărilor arheologice. Campania 1995*, Brăila, 1996, 52.

31. I. CHICIDEANU, Materiale, 15, 1983, 99.

32. A. BULBUC, ActaMN, 22-23, 1985-1986, 414.

33. C. M. TATULEA, M. NICA, StComOltenia, 1974, 21, Abb. 8.

34. M. BARBU, P. HUREZAN, *Ziridava*, 14, 1982, 50.
35. I. AL. ALDEA, *Apulum*, 7/1, 1968, 92, 98, Abb. 3-4.
36. V. LAZĂR, *Marisia*, 7, 1977, 42-44, Taf. VIII/1-4.
37. I. GLODARIU, TH. NÄGLER, M. RILL, E. IAROSLAVSCHI, *Materiale*, 15, 1983, 242.
38. E. PĂDUREANU, *Ziridava*, 15-16, 1987, 33.
39. S. DUMITRAȘCU, *StComSatu Mare*, 1, 1969, Taf. IV/3 (Unimăt); A. ULANICI, *CercArh*, 1, 1975, Abb. 2/1; 3/1, (Branet); P. ROMAN, a.a.O., Taf. 25/2 (=54/13) (Lelicieni); 46/13 (Cristian); 57/2 (Cașolt); 66/2; 75/1 (Băile Herculane); 72/11 (Branet); P. ROMAN, I. NÉMETI, *Cultura Baden în România*, București, 1978, Taf. 52/4 (Oradea-Salca); V. LAZĂR, *Marisia*, 8, 1978, Taf. XXV/13, 16-17, 21 (Șincai); Z. KALMAR, *ActaMP*, 7, 1983, Taf. VIII/18; G. MARINESCU, *RevBistriței*, 8, 1994, Taf. XVII/10 (Visuia "Sărtură"); XIX/4 (Visuia "Pădurea Cornilor"); G. BALTAG, N. BOROFFKA, *SCIIVA*, 47, 1996, 4, Abb. 2/6 (Albești).
40. V. LAZĂR, *Marisia*, 5, 1975, Taf. X/2 (Agrîșteu).
41. P. ROMAN, a.a.O., Taf. 46/20 (Turdaș); 69/22 (Gârbova de Sus); 86/5 (Boarta).
42. DERS., Taf. 48/17; 97/3-4 (Basarabi); 57/7 (Bratei); 70/9 (Gârbova de Sus); 117/3 (Oradea-Salca); P. ROMAN, I. NÉMETI, a.a.O., 53/11 (Oradea-Salca).
43. P. ROMAN, a.a.O., 21; oben Anm. 39-42.
44. Oben Anm. 39.
45. P. ROMAN, a.a.O., 23, Taf. 27/5 (Orlea).
46. Oben Anm. 41-42.
47. P. ROMAN, a.a.O., Taf. 71/7 (Branet); M. ROTEA, *Thraco-Dacica*, 14, 1993, 1-2, Taf. II/2 (Bretea Mureșană).
48. P. ROMAN, a.a.O., Taf. 12/3 (Bratei); M. ROTEA, *Sargetia*, 15, 1981, Taf. IV/3 (Bretea Mureșană).
49. P. ROMAN, a.a.O., Taf. 15/12 (Călnic).
50. DERS., Taf. 15/8 (Bocșa Montană); Taf. 53/9 (Lelicieni); 65/12; 74/1; 80/2-3 (Băile Herculane); 71/10 (Branet); P. ROMAN, I. NÉMETI, a.a.O., Taf. 70/3 (Girișu de Criș); G. MARINESCU, a.a.O., Taf. III/8 (Bistrița "Han"); III/9 (Matei "După Coastă"); M. ROTEA, *Thraco-Dacica*, 14, 1993, 1-2, Taf. II/1, 4, 7 (Bretea Mureșană).
51. DERS., Taf. 15/8 (Bocșa Montană); Taf. 53/9 (Lelicieni); 65/12; 74/1; 80/2-3 (Băile Herculane); 71/10 (Branet); P. ROMAN, I. NÉMETI, a.a.O., Taf. 70/3 (Girișu de Criș); G. MARINESCU, a.a.O., Taf. III/8 (Bistrița "Han"); III/9 (Matei "După Coastă"); M. ROTEA, *Thraco-Dacica*, 14, 1993, 1-2, Taf. 1, 4, 7 (Bretea Mureșană).
52. Oben Anm. 48.
53. P. ROMAN, a.a.O., Taf. 54/9 (Lelicieni); 59/6 (Locusteni); 66/12 (Oradea-Salca); P. ROMAN, I. NÉMETI, a.a.O., Taf. 54/2 (Oradea-Salca).
54. P. ROMAN, a.a.O., Taf. 90/7-8 (Basarabi).
55. DERS., a.a.O., 38, 42, 46.
56. P. ROMAN, a.a.O., Taf. 68/21 (Nandru "Peștera Curată"); P. ROMAN, I. NÉMETI, a.a.O., Taf. 77/2 (Oradea-Salca).
57. S. DUMITRAȘCU, *StComSatu Mare*, 1, 1969, Taf. V/3 (Unimăt); P. ROMAN, a.a.O., 82/5 (Nandru "Peștera Spurcată"); P. ROMAN, I. NÉMETI, a.a.O., Taf. 65/5-6; 68/8 (Unimăt).
58. P. ROMAN, a.a.O., Taf. 39/13 (Basarabi); P. ROMAN, I. NÉMETI, a.a.O., Taf. 65/7; 68/2 (Unimăt); LAKÓ, *ActaMP*, 5, 1981, Taf. XXI/5 (Șumal).
59. P. ROMAN, a.a.O., Taf. 39/1 (Bocșa Montană-Colțani); P. ROMAN, I. NÉMETI, a.a.O., Taf. 76/1 (Oradea-Salca); G. MARINESCU, a.a.O., Taf. 1/16 (Archiud "După Grădini"); XVIII/3 (Visuia "La Tiglă").
60. S. DUMITRAȘCU, *StComSatu Mare*, 2, 1972, Taf. VIII/2-4, X/7 (Medieșu Aurit); P. ROMAN, a.a.O., Taf. 39/12 (Coțofenii din Dos); P. ROMAN, I. NÉMETI, a.a.O., Taf. 63/16 (Cehăluț); LAKÓ, a.a.O., 63.
61. S. DUMITRAȘCU, *StComSatu Mare*, 2, 1972, Taf. X/4 (Medieșu Aurit).
62. P. ROMAN, a.a.O., Taf. 77/4 (Băile Herculane); 98/13, 15 (Ostrovu Corbului).
63. DERS., a.a.O., 27-28.
64. DERS., 38-47; LAKÓ, a.a.O., 63-64.
65. Für die Zuweisung der Baden und Coțofeni-Kultur der frühen Bronzezeit gaben sich schon früher: A. VULPE, *RevIst*, 27, 1974, 2, 248-249; DERS., *RevIst*, 32, 1979, 12, 2266 und Anm. 9. Dieselbe Meinung ist etwas nuancierter auch bei: DERS., *Epoca bronzului în spațiul carpato-dunărean. Privire generală*, în: Comori ale epocii bronzului din România, București, 1995, 18; ders., *Considerații privind începutul și definirea perioadei timpurii a epocii bronzului în România*, în: Memorie și Patrimoniu. In onorem emeritae Ligiae Birzu. Timpul Istoriei I, București, 1997, 37-50; andere Stellungnahmen bei: P. ROMAN, I. NÉMETI, a.a.O., 59; P. ROMAN, *SCIIVA*, 37, 1986, 1, 30.
66. DERS., a.a.O., 38-47; LAKÓ, a.a.O., 63-64.
67. C. KACSÓ, *RevBistriței*, 7, 1993, 48.
68. DERS., in: *Situri arheologice cercetate în perioada 1983-1992*, Brăila, 1996, 81.
69. Z. KALMAR-MAXIM, *ActaMN*, 24-25, 1987-1988, 469.
70. C. KACSÓ, *Angustia*, 4, 1999, 56, Abb. 4/1-5, 7.
71. DERS., a.a.O., 56.
72. P. ROMAN, *Cultura Coțofeni*, București, 1976.
73. S. OANTA, a.a.O.

Dan Pop
Muzeul Județean Maramureș
Str. Monetăriei, nr. 1-3
Baia Mare
Maramureș-4800

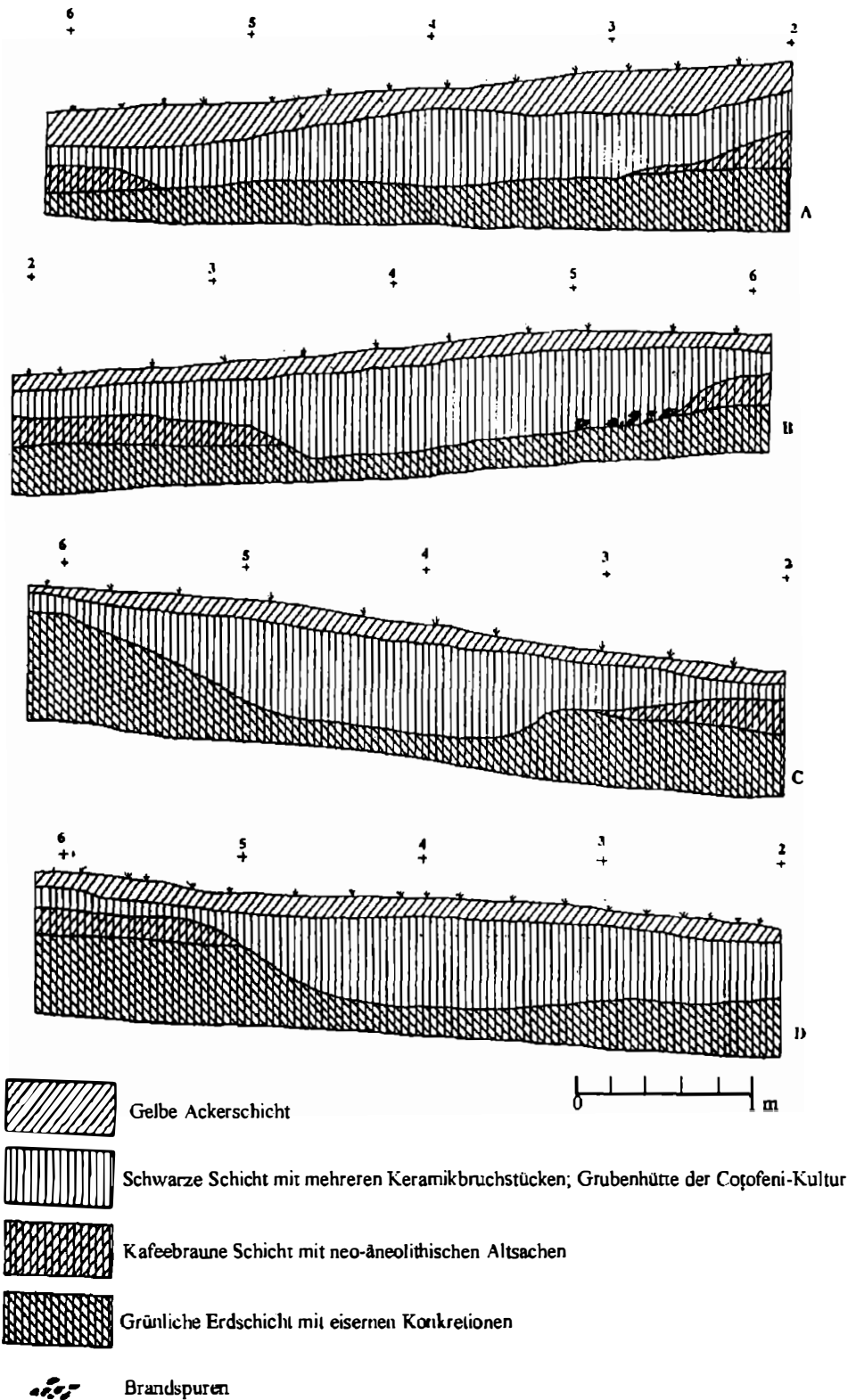

Abb. 1.

A - Profil der nördlichen Wand (Nordkassette);
 B - Profil der südlichen Wand (Nordkassette);
 C - Profil der nördlichen Wand (Süd-kassette);
 D - Profil der südlichen Wand (Süd-kassette).

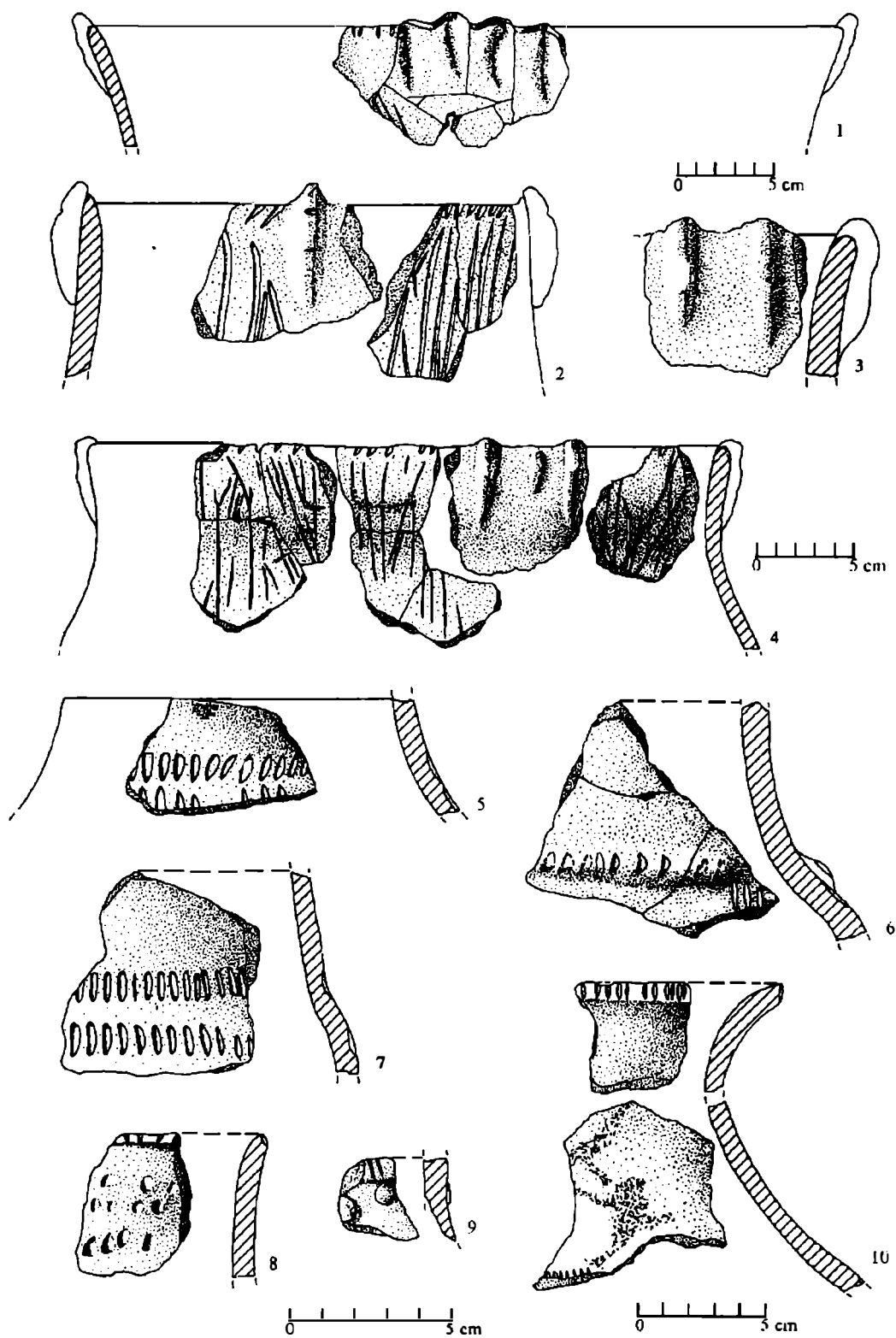

Abb. 2.
Oarța de Sus "Măgura". Keramikbruchstücke der Coțofeni-Kultur.

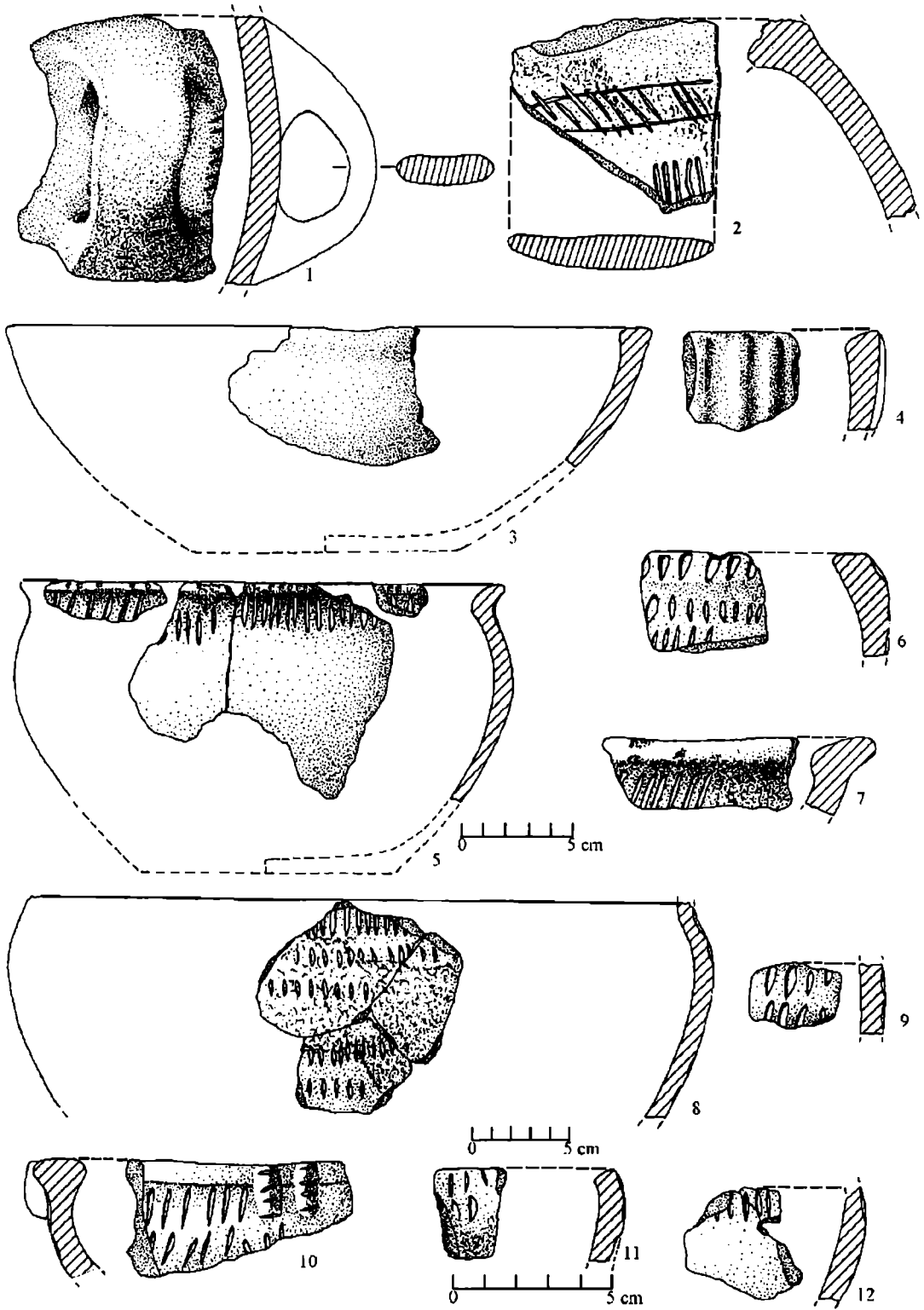

Abb. 3.
Oarța de Sus "Măgura". Keramikbruchstücke der Coțofeni-Kultur.

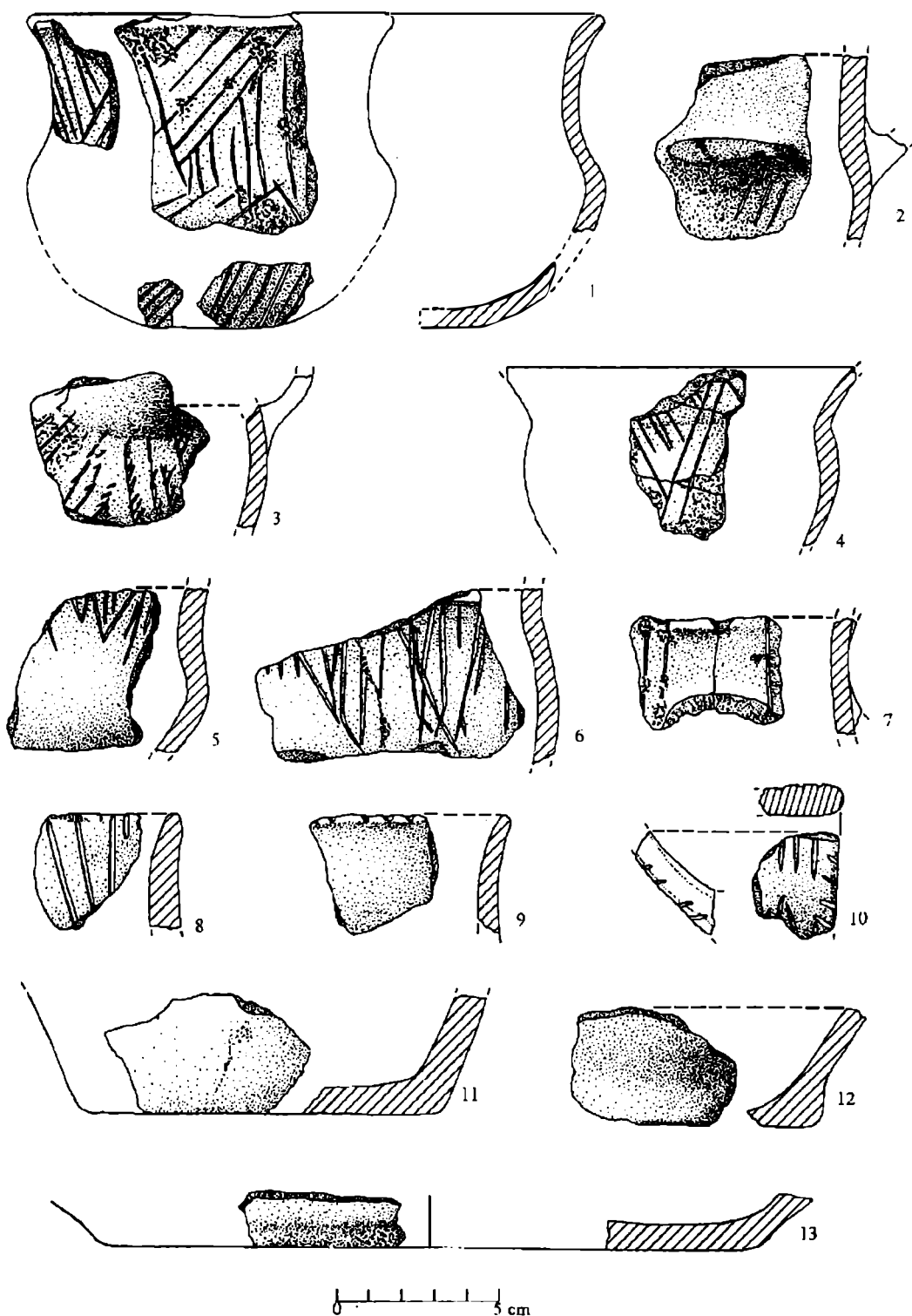

Abb. 4.
 Țărta de Sus "Măgura". Ceramicbruchstücke der Cotofeni-Kultur.

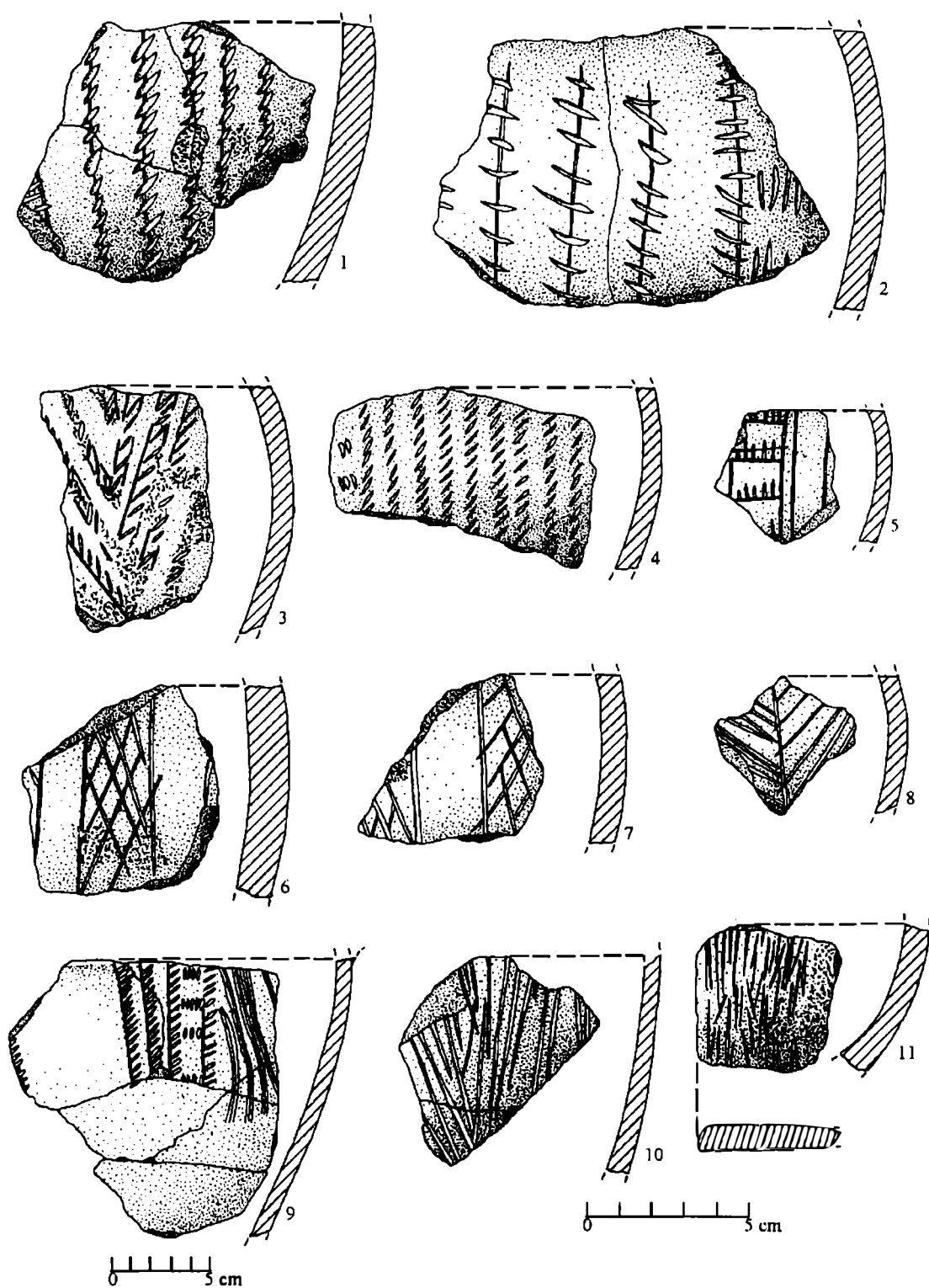

Abb. 5.
Oarța de Sus "Măgura". Keramikbruchstücke der Coțofeni-Kultur.

Notă cu privire la două tipuri de obiecte din piatră șlefuită din epoca bronzului din sudul și răsăritul României

I. Topoare-ciocan și ciocane neperforate.

Prima parte a acestei scurte intervenții se dorește a fi o completare la studiul nostru "*Despre un anumit tip de ciocan și ciocan-topor neperforat din piatră de pe teritoriul României*"¹. Pieselor prezentate cu acel prilej trebuie adăugate după cum urmează (fig. 5/1):

1. Parcheș, com. Somova, jud. Tulcea².

a: (tipul descoperirii): întâmplătoare; b: (dimensiunile): L(ungimea) max(imă)=16,2 cm, l(ățimea) max(imă)=10 cm, g(rosimea) max(imă)=6,5 cm, l(ățimea) max(imă) C=8 cm, gr(eutatea)=1,450 kg; c: (descrierea piesei): artefact bitronconic, FD³ se prezintă în forma unei suprafețe ovale, convexă, C este lat, E este uniform, lat de 4 cm; d: (materia primă): gresie arkoziană de culoare cenușie cu tentă roșiatică⁴; e: (locul de păstrare): Muzeul de Arheologie Tulcea (nr. inv. 127); datarea= perioada Bronzului Timpuriu. Fig. 1/1.

2. Brăilița, jud. Brăila.

2.1. a: în așezarea Gumelnița A2; b: Lmax=17 cm, C și D sferoidale au gmax=10/11 cm, gr=2,300 kg; c: C și D bine rotunjite, având urme de folosire, E este lat de 2,8 cm și adânc de 1-1,5 cm, găsindu-se în zona de despărțire între A și B a piesei; d: rocă dură de culoare roșcată, acoperită pe alocuri de o crustă alb-gălbuie; e: Muzeul Județean Brăila; datarea=eneolitic⁵. Fig. 1/6.

2.2. a: în așezarea Gumelnița A2; b: fragmentar, Lmax=23 cm, lmaxC=6,8 cm, lmaxD=4,4 cm, gmax=3,5 cm, gr=1,650 kg; c: plat, de formă trapezoidală alungită, are spărături în urma folosirii, E este în B, este puțin adâncit, lat de 2 cm, C și D ușor rotunjite la colțuri; d: granit; e: Muzeul Județean Brăila; datarea=eneolitic⁶. Fig. 1/5.

3. Medgidia, jud. Constanta⁷.

a: în Locuința nr. 4 a așezării Gumelnița A2; b: Lmax=9 cm, lmax=5 cm; c: corp oval în

secțiune, arcuit pe lungime, în zona de contact între segmentele A și B se găsește E, puțin adânc, lat de 2,5 cm; d: rocă dură de culoare cenușie; e: Muzeul Național de Istorie și Arheologie Constanța; datare=eneolitic. Fig. 1/4.

II. "Sceptre".

Nu demult, analizând piesele de acest tip de la Coțofanca, Vlădiceasca-Terasă și Vlădiceasca-Ostrov⁸, Done Șerbănescu a întocmit și harta răspândirii "sceptrelor" pe teritoriul României⁹. Celor 19 piese amintite Băiești-Aldeni (fig. 4/1), Capidava (fig. 3/1), Coțofanca (fig. 2/1), Davideni, Dorobanțu (fig. 3/3), Fiti-onești (fig. 4/3), Galați-Cătușa (fig. 4/4), Găiceanca, Huși, Măcin (fig. 1/3), Parcheș (fig. 1/2), Țepu-La Carieră (fig. 3/5), Vânători, Vlădiceasca-Ostrov (fig. 2/3), Vlădiceasca-Terasă (fig. 2/4), Voinești (3 artefacte; fig. 3/4; 4/2), le adăugăm următoarele (fig. 5/2):

1. Giurcani, com. Găgești, jud. Vaslui¹⁰.

Realizată din rocă vulcanică, piesa este aproape cilindrică, fiind dotată la partea superioară cu un brâu inelar, iar capătul în formă de calotă, având pe pol trasat un cerc mic, greu sesizabil. Partea inferioară are baza aplatizată. Datarea=cultura Noua. Fig. 2/2.

2. Murgeni-Oița, com. Murgeni, jud. Vaslui¹¹.

Artefactul din gresie cenușie este aproximativ bitronconic, având segmentul superior mai îngust și care se sfârșește cu un cap butonat. Piesa este prevăzută cu un brâu inelar, iar partea inferioară, cu baza plată, are o perforație rotundă, transversală. Datarea=cultura Noua. Fig. 2/6.

3. Șuletea-Șipote, com. Șuletea, jud. Vaslui¹².

Piesă fragmentară, din ea păstrându-se numai un segment din partea inferioară. Datarea=cultura Noua. Fig. 2/5.

4. **Andrieșeni**, com. Andrieșeni, jud. Iași¹³.

Posibil fragment al unui "sceptru". Se păstrează numai un segment al părții superioare, cu un buton în formă de calotă. Datarea = cultura Noua. Fig. 3/2.

Conform împărțirii în trei categorii a "sceptrelor"¹⁴, piesele întregi de la Giurcani și Murgeni își găsesc locul în categoria 2, adică a celor cu un brâu inelar. Trebuie însă să precizăm că această diviziune tripartită stabilită de E. Sava, poate fi îmbunătățită dacă se ține seama de forma piesei (cilindrică, bitronconică etc.), de forma corpului, adică al segmentului de dincolo de zona de unde se prinde artefactul (cilindrică, conică etc.), de tipul de terminație a părții superioare (buton lis, buton-calotă, buton concav). Greutăți în atribuirea exactă a

"sceptrelor" uneia dintre cele trei categorii (ctg. 1 cu butoni dispuși simetric; ctg. cu brâu inelar; ctg. fără elemente de demarcație între zona de prindere a piesei și corp), au avut și J. Lichardus, I. K. Iliev și J. Christov, când s-au aplecat asupra artefactelor de acest tip din sud-estul Bulgariei¹⁵.

Fără a intra în detalii, credem că piesele de acest tip aveau o cu totul altă funcționalitate decât aceea de a fi folosite ca unelte (sau arme). E. Sava crede că ele au avut un rost cultic, legat de practicarea metalurgiei¹⁶. Această ipoteză a fost adoptată și de D. Șerbănescu¹⁷ și, recent, și de J. Lichardus, I. K. Iliev și J. Christov, ultimii se întreabă însă dacă meșterul metalurg a avut cu adevărat un statut special în societate, întrucât piesele de acest tip sunt rare în inventarul funerar și în depunerile cultice¹⁸.

NOTE

1. C. SCHUSTER, *Thraco-Dacica* XIX/1-2, 1998, p. 113-114.

2. E. LAZURCA, *Măturii din epoca bronzului pe teritoriul din nordul Dobrogei*, Pontica, X, 1977, p. 301-302 și pl. I/1; EADEM, *Noi date obținute în urma analizelor de laborator asupra uneltelor și armelor litice din colecția Muzeului din Tulcea*, Peuce, IX, 1984, p. 282, 288, cat. 30; I. VASILIU, *Topoare de piatră din epoca bronzului aflate în colecțiile Muzeului de Arheologie din Tulcea*, Peuce, XII, 1996, p. 10 și pl. I/3; II/5.

3. F=secțiunea, D=ceafa, C=muchia, E=șanțul circular, A=jumătatea inferioară dinspre C a piesei, B=jumătatea superioară dinspre D a piesei.

4. Artefactul este de probabilă producție locală, fapt dovedit de prezența gresiei arkozone în partea de nord a Dobrogei, la sud de Niculițel, la Valea Teilor (Meidanchioi), dar pe porțiuni reduse, la Beștepe și Murighiol, cf. E. LAZURCA, *op.cit.*, p. 283.

5. C. PRICOP, *Două ciocane de piatră de tip minier, descoperite în așezarea de la Brălița*, Istros, II-III, 1983, p. 35-36 și fig. 1.

6. IBIDEM, p. 36 și fig. 2/a-b.

7. N. HARTUCHE, O. BOUNEGRU, *Săpăturile arheologice de salvare de la Medgidia, jud. Constanța (1957-1958)*, Pontica XXX, 1997, p. 41 și fig. 24/1=29/9. V. și C. PRICOP, *op.cit.*, p. 35 și fig. 3.

8. D. ȘERBĂNESCU, *"Sceptres" of the Bronze Age discovered*

within the Mostiștea Valley, Culture et Civilisation au Bas Danube, X, 1993, p. 157-164.

9. IBIDEM, pl. II.

10. C. BUZDUGAN, M. ROTARU, *Antichitățile Elanului*, Vaslui, 1997, p. 24 și fig. 15/3.

11. IBIDEM, p. 24 și fig. 25/1.

12. IBIDEM, p. 24 și fig. 22/6.

13. A. C. FLORESCU, *Repertoriul culturii Noua - Coslogeni din România*, Cultură și Civilizație la Dunărea de Jos, IX/ Bibliotheca Thracologica I, Călărași, 1991, p. 25 și fig. 158/3.

14. Pentru această împărțire vezi: E. SAVA, *K voprosu o pestah-skipetrah epohi pozdnej bronzy iz severnogo Prièrnomor'ja*, Izvestija Akad. Nauk Moldavskoj SSR. Ser. Abšestvennyh nauk 1, 1987, p. 62-71.

15. J. LICHARDUS, I. K. ILIEV și J. CHRISTOV, *Die spät-bronzezeitlichen "Steinstößel-Zepter" in Südostbulgarien und die Frage der nordpontischen Verbindungen zur Ägäis*, Eurasia Antiqua, 5, 1999, 96-97.

16. E. SAVA, *op.cit.*, p. 68 sqq.; IDEM, *Die Rolle der "östlichen" und "westlichen" Elemente bei der Genese des Kultur-komplexes Noua-Sabatinovka*, în B. HănselJ. Mach-nik (ed.), *Das Karpatenbecken und die osteuropäische Steppe*, PAS 12, München-Rahden, 1998, p. 25.

17. D. ȘERBĂNESCU, *op.cit.*, p. 159-160.

18. J. LICHARDUS, I. K. ILIEV și J. CHRISTOV, *op. cit.*, p. 101.

Explicația figurilor

Fig./Abb. 1. Topoare-ciocan/Rillenhammer: 1=Parcheș, 4= Medgidia, 5-6=Brăilița; "Sceptre"/"Steinstößel-Zepter": 1=Parcheș, 3=Măcin. Scări diferite/Verschiedene Maßstäbe.

Fig./Abb. 2. "Sceptre"/"Steinstößel-Zepter": 1=Coțofanca, 2=Giurcani, 3=Vlădicasca-Ostrov, 4=Vlădicasca-Terasă, 5=Șuletea-Șipote, 6=Murgeni-Oița. Scări diferi-te/Verschiedene Maßstäbe.

Fig./Abb. 3. "Sceptre"/"Steinstößel-Zepter": 1=Capidava, 2=Andrieșeni, 3=Dorobanțu, 4=Voinești, 5=Țepu-La Carieră. Scări diferite/Verschiedene Maßstäbe.

Fig./Abb. 4. "Sceptre"/"Steinstößel-Zepter": 1=Băiești-Aldeni, 2=Voinești, 3=Fitionești, 4=Galați-Cătușa. Scări diferite/Verschiedene Maßstäbe.

Fig./Abb. 5. 1=Topoarelc-ciocan/Rillenhammer - localizare/Ortung: 1=Parcheș, 2= Medgidia, 3-4=Brăilița. 2="Sceptre"/"Steinstößel-Zepter" - localizare/Ortung: 1=Giurcani, 2= Murgeni-Oița, 3=Șuletea-Șipote, 4=Andrieșeni.

Zusammenfassung

Kurze Erwägungen bezüglich zweier Typen von bronzezeitlichen geschliffenen Steingegenständen aus dem Süden und Osten Rumäniens

Es wird auf weitere Rillenhammer/Rillenäxte und "Steinstößel-Zepter", die in Parcheș, Brăilița und Medgidia, bzw. Giurcani, Murgeni-Oița, Șuletea-Șipote und Andrieșeni gefunden wurden, hingewiesen.

Während die letzten Funde alle der Noua-Kultur angehören, sind die Hammer aus Parcheș ein frühbronzezeitliches und jene aus Brăilița und Medgidia Gumelnița A2 Objekte.

Dr. Cristian Schuster
Institutul Român de Tracologie
str. Schitu Măgureanu nr. 1
70626 București

Fig./Abb. 1.

Topoare-ciocan/*Rillenhammer*: 1=Pârcheș, 4= Medgidia, 5-6=Brăilita;

"Sceptre"/*Steinstößel-Zepter*": 1=Pârcheș, 3=Măcin.

Scări diferite/*Verschiedene Maßstäbe*.

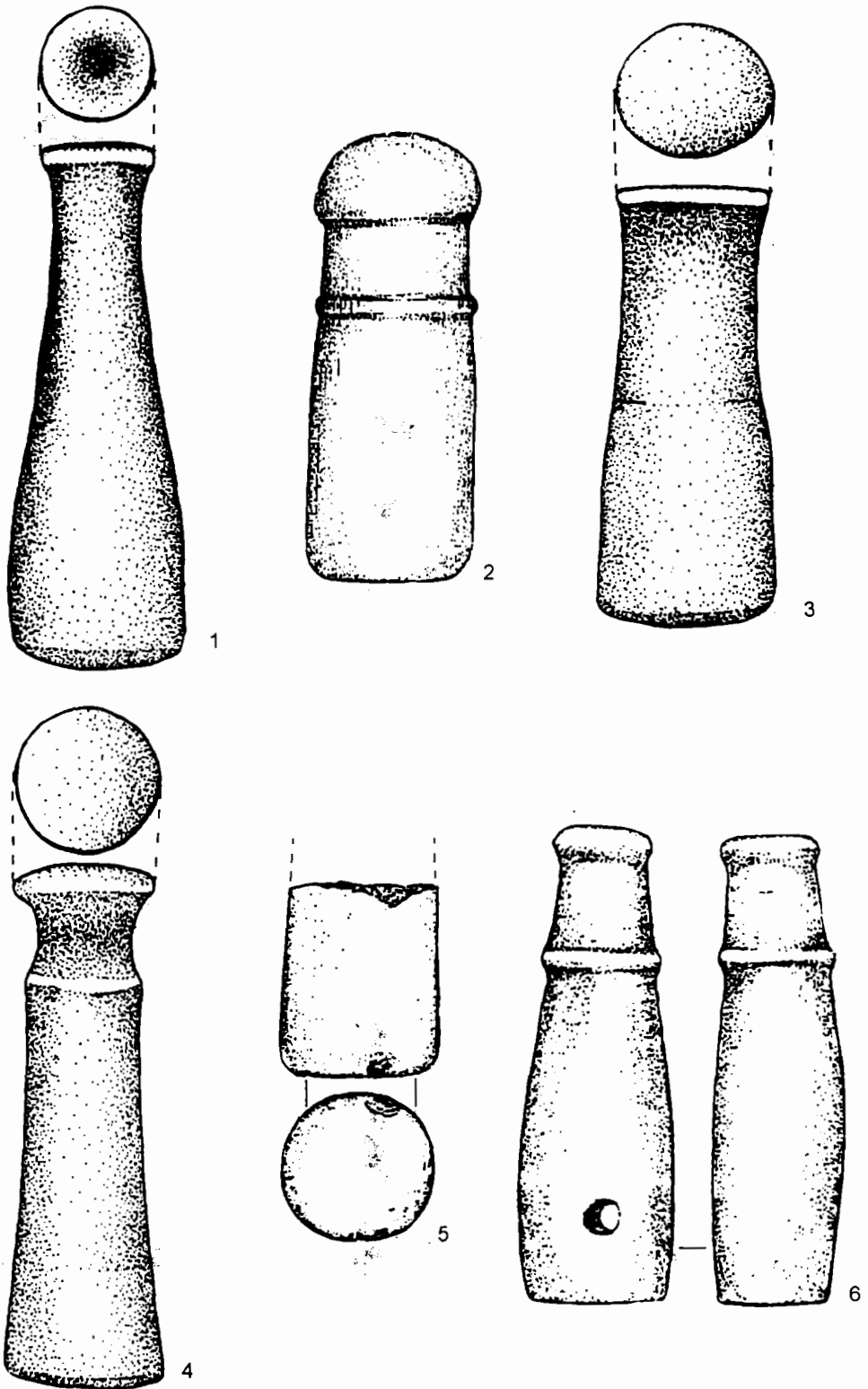

Fig./Abb. 2.

"Sceptre"/"Steinstößel-Zepter".

1=Cotofanca, 2=Giurcani, 3=Vlădicească-Ostrov, 4=Vlădicească-Terasă, 5=Șulerea-Șipote, 6=Murgeni-Oița.

Scări diferite/Verschiedene Maßstäbe

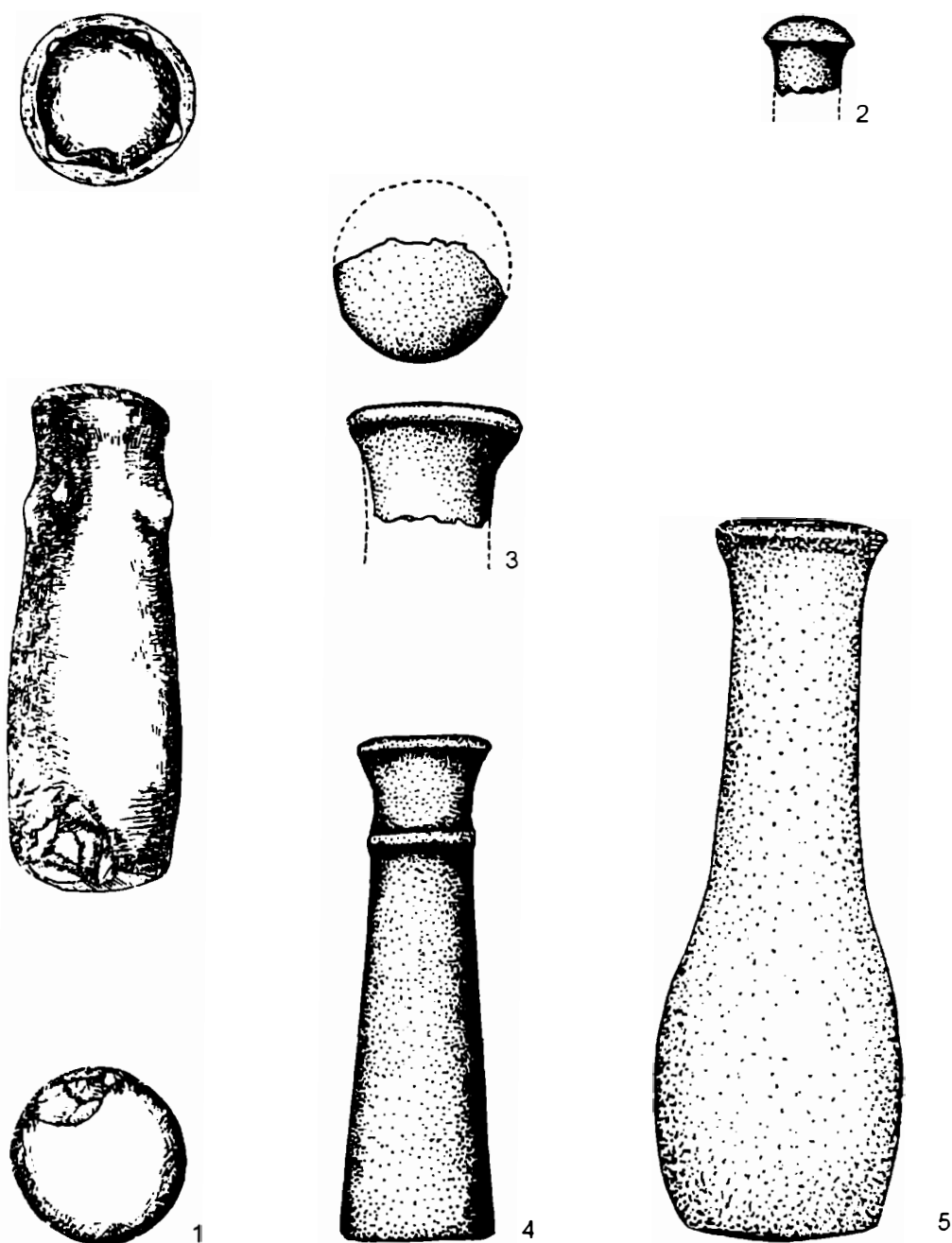

Fig./Abb. 3.

"Sceptre"/"Steinstößel-Zepter":

1 = Capidava, 2 = Anclieseni, 3 = Dorobanțu, 4 = Voinesti, 5 = Țepu-La Carică.

Scări diferite/Verschiedene Maßstäbe

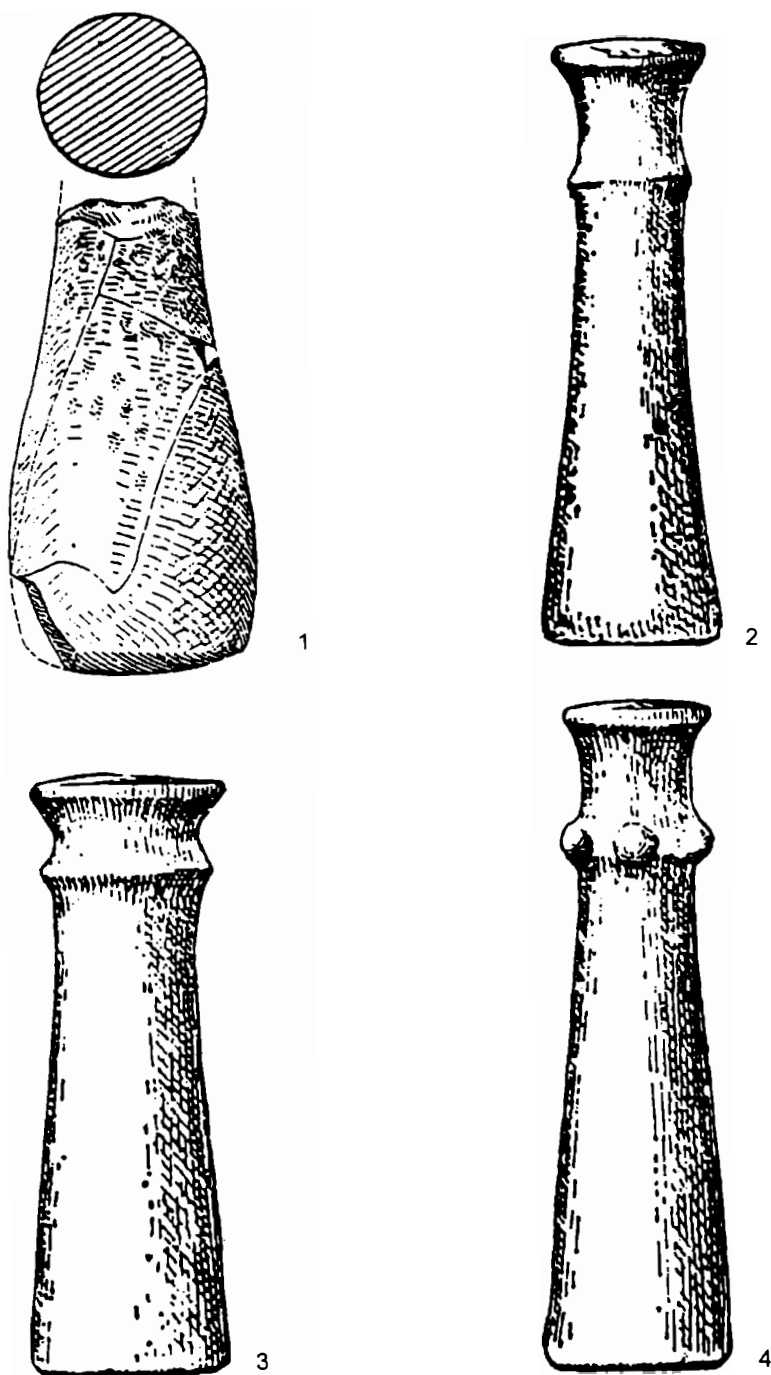

Fig./Abb. 4.

"Sceptre"/"Steinstößel-Zepter":

1=Băiești-Aldeni, 2=Voinești, 3=Fitionești, 4=Galați-Cătușa.

Scări diferite/Verschiedene Maßstäbe

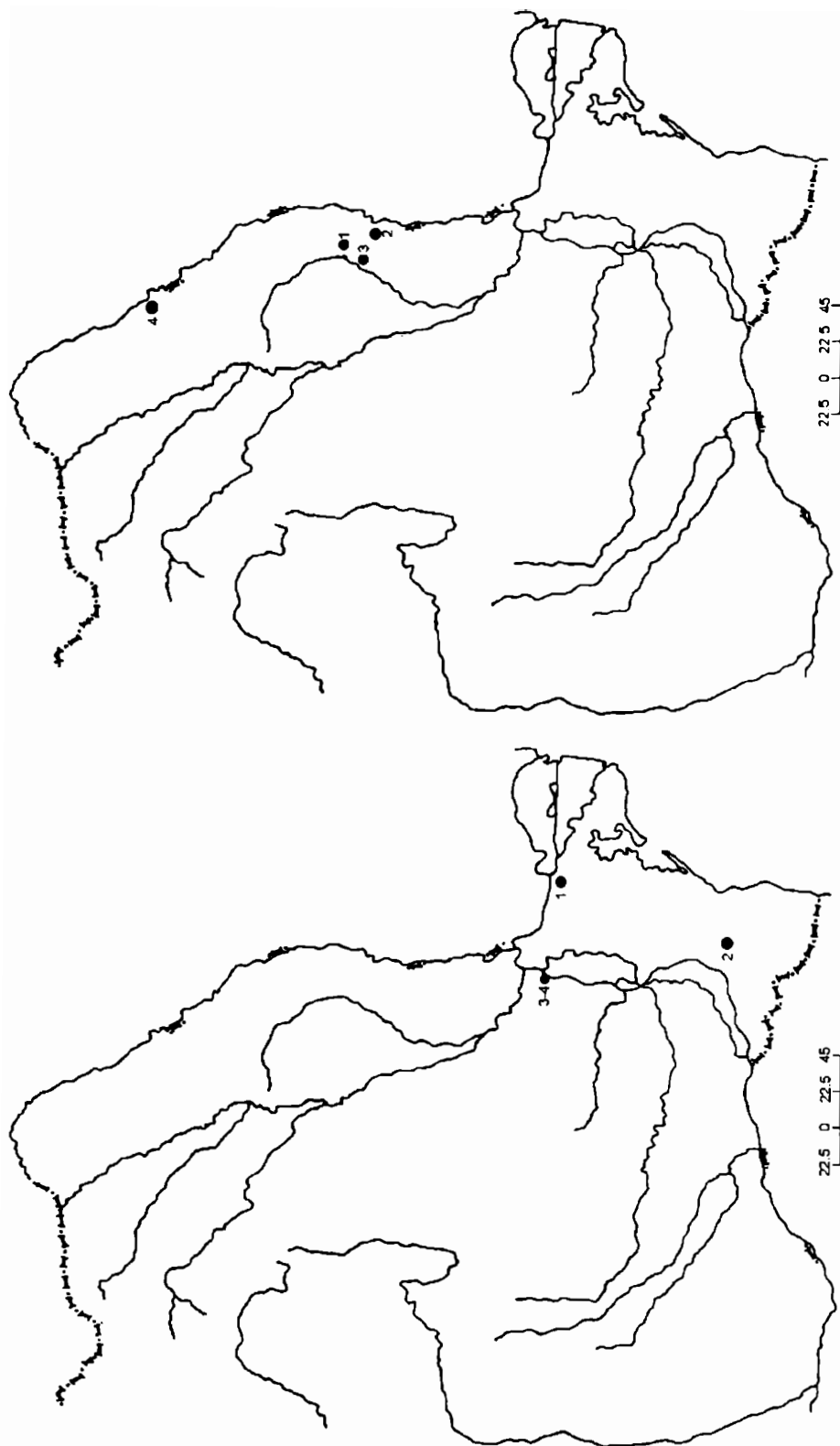

Fig./Abb. 5.

1 = Topoarele-ciocan/Rillenhammer - localizare/Ortung:

1 = Parches, 2 = Medgidia, 3-4 = Brăila.

2 = "Sceptre"/"Steinstößel-Zepter" - localizare/Ortung:

1 = Giurcani, 2 = Murgeni-Oita, 3 = Suletea-Șipote, 4 = Andrieșeni

Noi cercetări în așezarea Păuleni (1999-2000).

Raport preliminar. Prezentare generală*.

I. Descrierea sitului.

Așezarea preistorică Păuleni ("Ciomortan")¹ se află la cca. 1,5 km nord-est de satul Șoimeni (Csikcsomortán), comuna Păuleni, județul Harghita, în locul numit de localnici *Várdomb* (*Dâmbul Cetății*). Ea ocupă o movilă situată într-un loc ferit, pe o șa joasă între două coline, ambele făcând parte dintr-un lanț care, pe linia E-V, din est se leagă de Carpații Orientali, iar spre vest de Depresiunea Ciucului. Așezarea bara una dintre căile de acces din Subcarpații Moldovei în Depresiunea Ciucului. Din sud așezarea este delimitată natural de panta accentuată (cca. 70°) și adâncă (cca. 100 m) a văii pârauului Remetea, afluent al Oltului. La nord de așezare, în imediata sa apropiere se află albia unui pârau mai mic, afluent al pârauului Remetea (Pl.I). Accesul din vest în așezare este posibil numai printr-o șa îngustă de cca. 15 m. Aceasta este tăiată de trei șanțuri și două valuri (Pl. II/III). Așezarea este înconjurată de un val și un șanț (Pl.II).

În plan, așezarea are forma ovală, lungimea maximă a incintei sale este de cca. 90 m (E-V), lățimea (N-S) de cca. 60 m. Diferența maximă de nivel între coama valului și exteriorul așezării s-a consemnat în partea sa de est - cca. 7 m. Platoul dâmbului, pe care se află așezarea, prezintă o ușoară pantă spre sud. Din această cauză latura de nord și mai ales cea de sud a valului sunt puternic aplatizate. Latura de nord a valului a alunecat spre interior, astfel încât, cu excepția sectorului său de est, panta interioară a valului este atât de lină încât trecerea de la incintă la val este abia sesizabilă; din exterior însă panta valului este puternic accentuată (cca. 70-80°). Latura de sud a valului a alunecat spre exterior, pe panta văii pârauului Remetea, astfel încât pe toată întinderea de sud a așezării valul de abia se observă.

În partea de est-sud-est între valul și șanțul așezării se intercalează o terasă de formă aproximativ triunghiulară, lată până la cca. 7 m, lungă de cca. 20 m și înaltă de cca. 1 m (Pl.II/4).

Atât în incinta așezării, cât și pe val, și pe șa, se observă urmele secțiunilor și casetelor practicate de regretatul Székely Zoltán², precum și numeroase gropi rezultate din săpturile întreprinse aici în decursul anilor de diverși căutători de antichități³.

2. Istoricul și stadiul cercetărilor.

Așezarea a fost descoperită în perioada interbelică de Al. Ferenczi care a inclus-o în repertoriul cetăților dacice din Transilvania⁴. În anii 1956, 1960 și 1967 Székely Zoltán a efectuat aici săpături, practicând cinci secțiuni și două case, suprafața cercetată ajungând până la cca. 160 mp⁵. Cu ocazia acelor cercetări s-a constatat că așezarea a fost locuită în eneolitic (cultura Ariușd-Cucuteni), în perioada de tranziție de la eneolitic la epoca bronzului (cultura Coțofeni) și în epoca bronzului (culturile Ciomortan și Wietenberg). În ceea ce privește fortificațiile, s-a ajuns la concluzia că valul a fost ridicat în epoca bronzului. Cel mai notabil rezultat al acelor cercetări l-a constituit descoperirea unui aspect cultural necunoscut până atunci în Transilvania și introdus în literatura de specialitate drept cultura Ciomortan (de la Csikcsomortán=Șoimeni), încadrată în începutul perioadei mijlocii a epocii bronzului.

Date fiind proporțiile reduse ale cercetărilor (s-a săpat cca. 3% din suprafața așezării), precum și publicarea extrem de sumară a rezultatelor, multe aspecte legate de această așezare au rămas nelămurite.

Astfel, nivelurile de locuire din eneolitic și perioada de tranziție, de-abia au fost atinse. Nu a fost stabilit cu certitudine raportul cronologic dintre materialele de tip Ciomortan și cele de tip Wietenberg; dacă este vorba de două niveluri distincte de locuire sau avem de a face cu unul singur. S-a admis - fără să fi fost surprins un context stratigrafic concludent în acest sens - existența a două niveluri de locuire din epoca bronzului și, respectiv, că nivelul Wietenberg este ulterior celui de tip Ciomortan⁶.

Altă problemă o constituie fizionomia exactă a "culturii" Ciomortan, materialul cca-

mic fiind publicat selectiv: cu predilecție ceramica fină ornamentată cu triunghiuri hașurate sau umplute cu împunsături⁷, considerate de atunci emblematice pentru "cultura" Ciomortan. Ilustrațiile publicate au dat impresia unei similitudini pronunțate cu ceramica culturii Costișa⁸ de pe versantul opus al Carpaților Răsăriteni, astfel încât unii cercetători admit că "cultura" Ciomortan, de fapt, reprezintă un aspect al culturii Costișa⁹.

A rămas nerezolvată și problema încădrării valurilor și șanțurilor de apărare. Deși în prima consemnare științifică, situl a fost menționat ca o cetate dacică, iar ulterior săpăturile neautorizate, efectuate aici în repetate rânduri, au scos la iveală fragmente ceramice "dacice" și monede, săpăturile lui Székely Z. nu au furnizat material arheologic de factură dacică. Din informațiile mai vechi, neconfirmate, ar reieși că locuirii dacice i-ar aparține și o spadă de fier ruptă, precum și monede romane, despre care nu există precizări¹⁰. Și acest din urmă aspect a constituit unul dintre obiectivele majore ale cercetărilor din anii 1999 și 2000.

Cu scopul aprofundării cercetărilor, care să contribuie la rezolvarea problemelor menționate, în perioada 12-27 august, 27 septembrie-2 octombrie 1999, iar apoi în perioada 18.06-30. 09. 2000 un colectiv condus de Valeriu Cavruc (Dan Buzea, Galina Cavruc, Gheorghe Dumitroaia, Gheorghe Lazarovici, Adrian Sabin Luca, Mihai Rotea și Székely Zsolt) a reluat săpăturile în această așezare.

3. Descrierea săpăturilor.

În anii 1999-2000 cercetările s-au axat în jurul Secțiunii I (S. I). Inițial, în urma cercetărilor întreprinse de Székely Z., S. I. a reprezentat o tranșee lată de 0,8 m și lungă de cca. 40 m. Ea secționa jumătatea de est a așezării pe linia N-S. În campaniile de săpături din a. 1999 și 2000, secțiunea a fost golită și, după caz, adâncită, iar apoi extinsă spre nord și sud, lungimea ei ajungând la 70 m. Ea secționează incinta și laturile de sud și nord ale valului ce înconjoară așezarea.

În a. 1999 în imediata apropiere de S. I au fost deschise 7 casete noi, din care 4 în partea centrală a platoului (C1, C2, C4 și C7) și 3 (C3, C5, C6) în parte sudică a incintei (Pl.III).

C1 (4 x 4,4 m) a fost deschisă la 0,5 m vest de S. I, în dreptul car. 5-6; C2 (4 x 4,4 m) a fost deschisă la 0,4 m vest de C1, iar C4 (4 x 4,4

m) - la 0,4 m vest de C2. C7 (4 x 4 m) a fost deschisă 3,85 m nord de C1 și 0,5 m vest de S.I. Alte trei casete (C3, C5, C6), toate 4 x 4 m, dispuse într-un șir orientat VSV - ENE, au fost deschise pe panta de sud a așezării, 9,6 m sud de C1. C6 secționa S.I, la acea vreme încă negolită, iar C5 și C3 se aflau spre ENE, între ele lăsându-se câte un martor de 40 cm lățime.

În a. 2000 S. I a fost extinsă spre est: în dreptul car. A-6 - 12 a fost cercetată o suprafață de 8 m (V-E: A, B, C, D) x 18 m (N-S: 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12), în dreptul car. A-13 - 15, 4m (V-E: A, B) x 6m (S-N: 13, 14, 15), apoi, în dreptul car. A-4 și A-5 a fost cercetată o suprafață de 4 m (S-N: 4, 5) x 12m (V-E: A, B, C, D, E, F). (Pl.III).

După golirea în a. 1999 a jumătății de nord a secțiunii, pe lungimea de 20 m (car. A-6 -15), s-a constatat că Székely Z. a confundat una dintre secvențele din umplutura valului cu stratul steril. În a. 1999 secțiunea a fost adâncită cu încă cca. 1,8 m (măsurat de la coama valului), ajungându-se la stratul steril. Adâncimea secțiunii variază între 0,48 m (în zona centrală a incintei așezării) și 3,44 m, sub coama valului pe latura sa de nord.

Atât cât s-a putut constata în urma cercetării malului de vest a S. I (profil A), precum și a malului său de est (profilul B/C) (Pl.III), inițial terenul prezenta un dâmb natural, înalt de cca. 1,6 m, iar platoul său prezenta panta ușoară spre sud.

4. Locuirea Ariușd-Cucuteni.

Prima locuire aparține culturii Cucuteni -Ariușd. Din această perioadă datează o locuință de suprafață (L.5) construită alături de marginea de sud a dâmbului, surprinsă în profilele A și B/C. Pe lungimea de cca. 5,2 m (în car. A-11 - A-13), a fost urmărit colțul său de V-NV. În jumătatea sa de sud, probabil cu scopul nivelării terenului, complexul a fost ușor adâncit în pământul steril (cu cca. 0,2 m). În imediata apropiere de limita de sud a complexului se observă o mică groapă de par cu diametru de cca. 0,12 m, care pleca de la nivelul stratului steril și se adâncea cu cca. 0,2 m. În partea de nord a complexului, în profil se observă alte trei gropițe mici de pari, foarte ușor adâncite. Umplutura locuinței se prezintă sub forma unui sol maroniu-negricios, îmbibat cu bucăți mari de chirpici, fragmente ceramice și alte artefacte. În zona locuinței stratul de cultură ajunge la cca. 0,6 m. Stratul de cultură

Cucuteni-Ariuşd este destul de consistent şi în imediata apropiere a locuinţei, unde, protejat de mantaua valului, pe lungimea de cca. 6,6 m (car. A-8 - A-11), acesta are grosimea de cca. 0,4 m. Pe măsura îndepărtării spre incinta aşezării, în afara zonei acoperite de val, intensitatea stratului scade simţitor, în profilul A observându-se doar fragmente ceramice răzleţe şi, uneori, aglomerări de fragmente ceramice şi de lut ars aflat în mici alveolări (car. A-9' şi A-11').

Se constată că iniţial, prima locuire surprinsă în timpul săpăturilor aparţine culturii Ariuşd-Cucuteni. Vestigiile acestei culturi (urme de diferite construcţii, material ceramic bogat, figurine antropomorfe şi zoomorfe, unelte) au apărut în toate secţiunile şi casele practicate, atât în incintă, cât şi sub valul general al aşezării. Cele mai importante descoperiri privind această perioadă de locuire s-au făcut sub val. Aici, pe marginea de nord a dâmbului, a fost descoperită şi, în bună parte, dezvelită o locuinţă de suprafaţă, care, atât cât se poate constata în stadiul actual al cercetării, avea formă trapezoidală cu latura dinspre exteriorul aşezării mai mare. Era construită din structură de lemn masiv şi nuiele, legată şi acoperită cu mult lut ars. Este astfel, aproape evident că această locuinţă făcea parte dintr-un şir de alte asemenea locuinţe dispuse pe marginea dâmbului. În timpul săpăturilor s-a observat că bucăţi mari de la o "platformă" masivă (perete?), căzută orizontal, suprapunea un strat de chirpici masiv şi vase întregibile, găsite in situ.

În locuinţă au fost descoperite câteva vase întregibile, multe fragmente de figurine de lut ars, ace de cupru, câteva râşniţe. Marea majoritatea a materialului ceramic din locuinţă se încadrează în Cucuteni A2. Este reprezentată specia barbotinată, grosieră neornamentată, fină şi semifină cu decor canelat, incizat şi pictat (pictura monocromă, alb pe negru, bicromă şi tricromă).

Materialul eneolitic descoperit în incinta aşezării este mai sărac. Aici au fost descoperite urme ale unor complexe de suprafaţă. Unul dintre ele (L.6), mai bine conservat, era de formă dreptunghiulară, avea perimetrul marcat de şiruri de gropi de stâlpi şi pari. În interiorul acestui complex s-au găsit resturi de suprastructură puternic deranjate de locuirile ulterioare: bucăţi de chirpici cu amprente de nuiele. Materialul ceramic de tip Ariuşd-

Cucuteni, descoperit în perimetrul şi în jurul acestui complex, este mai sărac faţă de cel descoperit sub val: ceramica pictată apare în proporţii mult mai reduse. Nu se exclude ca cele două complexe să reprezinte două faze de locuire Ariuşd-Cucuteni.

În interiorul aşezării s-au mai descoperit şi complexe adâncite. Acestea au fost conservate până la următoarele campanii de săpături.

5. Descoperirile de tip Bodrogkeresztúr.

Câteva fragmente ceramice răzleţe descoperite în stratul de cultură şi în umplutura valului aparţin culturii Bodrogkeresztúr. Acestea marchează, probabil, o locuire eneolitică, sporadică, ulterioară celei aparţinând culturii Cucuteni-Ariuşd.

6. Locuirea Coţofeni.

Următorul nivel de locuire surprins în profilele A şi B/C şi mai ales în carourile A, B-10-14, aparţine culturii Coţofeni. Acesta s-a păstrat cel mai bine sub valul de nord al aşezării, unde a fost urmărit pe o lungime de cca. 12,8 m (profilul A) şi pe toată întinderea profilului B/C. Stratul de cultură Coţofeni suprapune direct stratul eneolitic şi se prezintă sub forma unui strat cenuşiu-negricios, conţinând bucăţi mărunte de chirpici şi fragmente ceramice. Grosimea stratului Coţofeni variază între 0,20 şi 0,36 m. În zona de maximă concentrare a materialelor de tip Coţofeni, la baza stratului, au fost surprinse urme ale unei locuinţe, probabil de tip sălaş, uşor adâncite (10-15 cm). Pe fundul locuinţei a fost amenajată o vatră compusă dintr-un pavaj de pietre plate, acoperit de un strat de lut ars gros până la 4 cm. Vatra a fost surprinsă în profilul cercetat pe lungimea de cca. 1,1 m. Vatra, lângă marginea sa de sud, a fost perforată de un par folosit probabil, pentru suspendarea alimentelor. În jurul vetrei, pe o suprafaţă de cca. 10 mp, se observă o aglomerare de ceramică Coţofeni şi mici bucăţi de chirpici. După uscarea pământului, în partea superioară a stratului Coţofeni, a apărut o dungă albicioasă, mai mult sau mai puţin compactă, groasă de cca. 10-15 cm, rezultată, după toate probabilităţile, din cristalizarea sărurilor aflate în solul stratului. În incinta aşezării, în afara valului, deşi apar fragmente ceramice izolate, de tip Coţofeni, un nivel de locuire aparţinând acestei culturi, stratigrafic, nu a fost surprins.

În linii mari materialul ceramic se încadrează în faza I a culturii Coțofeni.

7. Descoperirile aparținând aspectului cultural Ciomortan.

Locuirii Ciomortan îi aparțin construcțiile de fortificare (cel puțin cele mai timpurii): valul și șanțul ce apără așezarea din est, nord și sud. Din aceeași perioadă datează și o construcție care pare să fi fost un turn de lemn încorporat în val și un culoar de acces spre turn (Comp.13), precum și o construcție ușor adâncită de formă neregulată (L.7a). Foarte probabil, aceleași perioade îi aparțin și două construcții de suprafață, probabil locuințe, descoperite în incinta așezării.

Condițiile stratigrafice, de această dată foarte clare, arată că nivelul de locuire de tip Ciomortan este anterior celui aparținând culturii Wietenberg. Astfel, L.7a și complexul 13 au fost suprapuse de o locuință a culturii Wietenberg (L.7), inclusiv de vetrele acesteia.

Ceramică de tip Ciomortan descoperită în ultimii doi ani la Păuleni vădește asemănări frapante cu cea aparținând culturii Costișa.

8. Locuirea Wietenberg.

Descoperirile aparținând culturii Wietenberg sunt reprezentate de cel puțin cinci complexe bine conservate: o depunere rituală din două vase (Complex 1), o groapă rituală (Gr.3) cu un schelet de copil, două locuințe de

suprafață amenajate pe panta interioară a valului de apărare (L.7 și L.8), precum și o construcție-anexă, de suprafață, aflată lângă creasta valului, în imediata apropiere de celelalte complexe Wietenberg.

Este evident că locuirea Wietenberg de la Păuleni este ulterioară celei de tip Ciomortan. În acest sens, subliniem că patru din cele cinci complexe Wietenberg suprapun valul ridicat de purtătorii grupului Ciomortan. Mai mult decât atât, în trei cazuri, complexele Wietenberg secționează și/sau suprapun direct pe cele de tip Ciomortan.

Locuirea Wietenberg de la Păuleni, atât cât permite o evaluare la prima vedere a ceramicii și analogiile existente, pare să dateze din perioada imediat următoare locuirii Ciomortan. Nu excludem că locuirea Ciomortan a fost întreruptă de cucerirea așezării de către purtătorii culturii Wietenberg.

9. Urme dacice.

În stratul de cultură al așezării au fost găsite și fragmente ceramice izolate de factură dacică, fără să fi fost surprins un nivel de locuire din această perioadă. Probabil, dacii au folosit această așezare fortificată pentru a controla una dintre căile de acces din Moldova în Depresiunea Ciucului. Rămâne ca viitoarele cercetări să demonstreze dacă dacii au reamenajat sau nu fortificațiile din epoca bronzului.

Note

*Descrierea mai amănunțită a fiecărui nivel de locuire din această așezare este prezentată în paginile ce urmează, în ordine cronologică, în articole semnate de membrii colectivului, conform responsabilităților ce le-au revenit.

1. Locul pe care se află așezarea întotdeauna a aparținut de Păuleni, însă, probabil, datorită faptului că satul Șoimeni-Csiksomortán (localitatea componentă a comunei Păuleni) se află ceva mai aproape, regretatul Székely Z. a preferat uneori să folosească în literatura de specialitate această din urmă denumire transliterată în românește-Ciomortan în loc de Csomortán.

2. SZÉKELY ZOLTÁN, *Cultura Ciomortan*. În: Aluta, 1970, p. 71-76, fig. 1-15.

3. Receni, unul dintre acești căutători, JÁNOSVITA IZVÁR din Miercurea Ciuc, a predat la Muzeul Carpaților Răsăriteni o colecție importantă de ceramică descoperită de el în așezarea Ciomortan. Materialul ceramic include ceramică culturilor Ciomortan și Wietenberg.

4. AL. FERENCZI, *Az egykori Kézonszék régészete*, Cluj, 1938.

5. SZÉKELY ZOLTÁN, *Op.cit.*, fig. 2. Precizăm că, așa cum reiese din confruntarea fig. 2, din articolul citat cu măsurătorile efectuate de noi, probabil, datorită micșorării desenului original în timpul editării, scara trecută pe fig. 2 nu este valabilă: în loc de 1: 200, așa cum este trecut pe desen, trebuie să fie 1: cca. 400.

6. SZÉKELY ZOLTÁN, *Op.cit.*, p. 74.

7. SZÉKELY ZOLTÁN, *Op.cit.*, fig.5-15; SZÉKELY Zs., *Perioada timpurie și începutul celei mijlocii a epocii bronzului în sud-estul Transilvaniei*, Buc., 1997, Pl. LXIX - LXXXIX.

8. AL.VULPE, *Cultura Costișa*. În: Comori ale epocii bronzului, Buc., 1995, p.164; A. LÁSZLÓ, *Ciomortan*, în: *Enciclopedia Arheologiei și istoriei vechi a României*, vol. I, 1994, p. 303; F. ROMAN, JÁNUS F. HORVÁTH Cs., *Cultura Jigodin*, în: SCIV, 24, 1973, p. 474.

9. V. CAVRUC, *Câteva considerații privind originea culturii Noua*. În: *Angustia*, I, 1997, p. 67.

10. *Repertoriu arheologic al județului Harghita*, Sf. Gheorghe, 2000, p. 178.

Abstract

New Research in the Prehistoric Settlement from Păuleni

The Păuleni settlement lies at about 1.5 km north-east of the Şoimeni village (Csikcsomortány), in the place called "Vărdomb" - "Dealul Cetăţii" (The Hill of the Fortress) by the villagers. The place where the settlement lies, always belonged to Păuleni, but due to the fact that Şoimeni - Csikcsomortány (a locality part of the Păuleni commune) is situated closer, the late Székely Zoltán sometimes preferred to use, in the literature of the field, the latter denomination written in Romanian - Ciomortan, instead of Csomortán.

The settlement occupies a hill situated in a sheltered area, on a link saddle, between two hillocks placed in the valleys of two rivulets, above the altitude of 770m on the maps. In the south, the settlement is limited by the abrupt (cca. 35°) and deep (approx. 100 m) slope of the valley of the Remetea rivulet, an affluent of the Olt River. North of the settlement, in its proximity is the riverbed of a smaller rivulet, an affluent of the Remetea rivulet. From the west, the access to the settlement is possible only through a narrow saddle of about 150m. The saddle is cut by three ditches and two walls. The settlement is surrounded by a wall and a ditch.

On plane surface, the settlement has an oval shape. The maximum length of its precincts is of about 72 m (East - West) and the width (North - South) of about 42 m. The maximum difference of level between the ridge of the wall and the exterior of the settlement was recorded in its eastern part - about 7 meters. The northern part of the circular wall of the settlement evinces a strong slide towards the interior. Except its eastern sector, the interior slope of the wall is so smooth that the passage from the precincts to the wall is almost impossible to notice. From the outside, especially in the northern and southern parts, the slope of the wall is very prominent (about 70-80°).

In the East - South-Eastern part, between the wall and the ditch of the settlement there is a terrace with an approximate triangular shape, about 7m wide, about 20 m large and about 1 m high.

Both in the precincts of the settlement, and on the wall and the saddle, there may be noticed traces of the trenches practised by Székely Zoltán, along with numerous cavities resulting from diggings performed throughout the ages by various seekers of antiquities.

The settlement was discovered in the inter-war period by Al. Ferenczi who included it in the repertoire of Dacian fortresses from Transylvania. In 1956, 1960 and 1967, Székely Zoltán performed some excavations here, practising five trenches and two small surfaces. This research stated that the settlement was inhabited in the Aeneolithic (the Ariuşd - Cucuteni culture), in the period of transition from Aeneolithic to the Bronze Age (the Cojofeni culture) and in the Bronze Age (the Ciomortan and Wietenberg cultures). As far as the fortifications are concerned, it was concluded that the wall was erected in the Bronze Age. The most notable result of that research was the discovery of cultural aspect unknown in Transylvania up to that time and introduced in the literature of the field as the Ciomortan culture (from Csikcsomortány), dated in the beginning of the Middle Bronze Age.

Because the settlement had not been researched thoroughly and the materials had been published very selectively, many aspects connected to this settlement remained unclear. Thus, the layers from the Aeneolithic and the period of transition from the Aeneolithic to the Bronze Age were hardly touched. As far as the materials from the Bronze Age are concerned, the chronological relation between the artifacts of the Ciomortan type and those of the Wietenberg type were not established with certainty: one does not know if we are dealing with two distinct cultural levels or with a single one. It was admitted - without having been discovered a conclusive stratigraphic context - that there exist two cultural levels, both from the Bronze Age and that the Wietenberg level is subsequent to that of the Ciomortan type. Another problem was the precise physiognomy of the Ciomortan "culture", the ceramic material being published selectively, more predominantly the pottery ornamented with hatched triangles or filled with pricks, considered for the moment as emblematic for the Ciomortan "culture". The published illustrations gave the impression of a strong similarity with the Costişa culture from the opposed slope of the Eastern Carpathians, so that some researchers tend to consider the Ciomortan "culture" as an aspect of the Costişa culture.

The problem of cultural-chronological attribution of the walls and the ditches remained unsolved. Although in the first scientific record the site was mentioned as a Dacian fortress and the following unauthorised excavations performed here, brought into light "Dacian" ceramic fragments and coins, Székely Zoltán's excavations did not provide us with any Dacian archaeological material. The later aspect was one of the major objectives of the archaeological site from 1999 and 2000.

In 1999 - 2000 a group of researchers led by Valeriu Căvruc and made up of Dan Buzea, Galina Căvruc, Gheorghe Dimitroaia, Gheorghe Lazarovici, Adrian Sabin Luca, Mihai Rotea and Székely Zoltán made new excavations in this settlement, with the purpose of going deeply into the researches, and thus helping to solve the above mentioned problems.

The research was very successful. It was discovered that initially in that exact place, there was a natural hill, about 1.5m high. The first cultural level detected during the excavations belongs to the Ariuşd - Cucuteni culture. The evidences of this culture (traces of different constructions, rich ceramic material, human and animal-like statuettes and tools), appear in all the trenches, both in the precincts and under the wall surrounding the settlement. The most important discoveries regarding this period were made under the wall. Here, on the northern side of the hill, a surface dwelling was discovered and uncovered to a extent. As far the present stage of research can state, this dwelling had a trapezoidal shape with the bigger side towards the northern part of the settlement and it was built from a massive wood and wattle structure bound together and covered with a lot of burnt clay. Thus it is almost obvious that this dwelling made part of a number of other such dwellings placed on the edges of the hills. During the excavations, it was noticed that big fragments of a massive "platform" (the wall), fallen horizontally, were overlapping a layer of mas-

some adobe and pots which could later be completed. To this dwelling belong some pots which could later be completed, many fragments of statuettes of burnt clay, copper needles and some grinders. The great majority of the ceramic material from the dwelling can be placed in Cucuteni A2. There are more categories of pottery: the slipped, undecorated coarse, fine and semi-fine with flutings, cut, fluting and painted decoration (monochromatic white or black, two-chromatic and three-chromatic painting) is represented.

The Ariuşd-Cucuteni type records discovered in the precincts of the settlement are not so rich. Traces of some surface complexes were discovered here. One of them, better conserved, had a rectangular shape with its perimeter marked by rows of holes for pillars and poles. Remains of the superstructure heavily disturbed by ulterior inhabitation, consisting of fragments of adobe with wattle imprints, were found inside this complex. The pottery of the Cucuteni-Ariuşd type discovered on the perimeter and around the complex is not as rich as the one discovered under the wall: the painted pottery appears in more reduced proportions. Consequently, we do not exclude the idea that the two complexes represent two phases of Ariuşd inhabitation. Inside the dwelling, deep complexes were also discovered, but they were preserved until the next excavation campaigns.

Some potsherds discovered in the layer of the culture belong to the Bodrogresztúr culture. Thus, a sporadic inhabitation from the Late Aeneolithic was also discovered.

The discoveries belonging to the Coţofeni culture are represented by the traces of a shelter, discovered right above the Ariuşd house from under the wall. From that shelter, arranged in a slightly deep place, there was preserved a hearth arranged from a pavement of flat stones covered with a layer of burnt clay. In its southern edge the hearth was perforated by a pole probably used for suspending up the food. Around the hearth, on a surface of about 10 m², there was noticed an agglomeration of the Coţofeni culture pottery and small fragments of adobe. Consistent ceramic material of Coţofeni structure was also discovered in the cultural layer, in all the sections and cases practised. Roughly, this material can be placed in the first phase of the Coţofeni culture.

The next inhabitation belongs to the Ciomortan cultural group. As far as the present stage of research can state, at least the first fortification constructions of the settlement belong to this period. Initially, a structure of pillars poked into the ground was built (it was possible to notice how the rows of pillars perforated the Ariuşd and Coţofeni dwellings), and the cases made up of pillars were filled with earth. At present, the maximum height of all walls is of about 3 m from its foundation.

In one of the researched parts from the interior half of the wall, it was noticed that while it was being erected, an area, about 1.2 m wide, perpendicularly placed on the line of the wall, was left unoccupied. The walls formed this way were braced by two parallel rows of pillars poked into the ground, thus forming an access passage towards the middle of the wall or, maybe, towards the exterior of the settlement. The part of this passage detected in the longitudinal profile of the wall was strongly burnt. I suppose that here was situated a building which rose above the summit of the wall, maybe one of the towers which was burnt, possible during the siege of the settlement. Many ceramic fragments of the Ciomortan type, most of them coming from the intensely burnt area, were discovered in the filling of the passage.

Another complex belonging to the Ciomortan cultural aspect, was discovered at the end of the passage. This was slightly deep in the filling of the wall, had an irregular, long shape and was perpendicularly placed on the passage. Many fragments of animal bones, two fragments of human bones (a fragment of mandible and another of the brain pan) and also numerous ceramic fragments of the Ciomortan type come from the filling of this complex. Some holes of pillars found next to these also belong to this complex. Both this complex and a part of the passage were overlapped by a dwelling of the Wietenberg culture.

The ceramic material of the Ciomortan type discovered in the complexes and in the cultural layer includes three categories: the coarse species, sometimes decorated with mouldings in relief arranged under the rim or/and on the outside of the rim; the coarse pottery with the exterior and sometimes also the interior processed with a small broom (Besenschtich); the fine, semi-fine often ornamented with cut triangles, usually arranged in horizontal registers; but sometimes also vertical registers, hatched or filled with pricks. On some fragments one can notice the decoration made using the technique of successive pricks. The great majority of the pottery of the Ciomortan type belongs to the second category.

As far as the "physiognomy" of the Ciomortan type pottery is definite, we sustain that the so-called "Ciomortan culture" in fact makes part of the Costişa culture. Its very easy specific colourature may be explained by the contribution to its formation in Transylvania of the Zoltan EBA group, characterised by the Besensctrich und Textilmuster pottery.

The discoveries belonging to the Wietenberg culture are represented by at least five complexes and also by a rich ceramic material and isolated pieces coming from both the complexes and the cultural layer.

The first Wietenberg culture complex was discovered in 1999 on the precincts of the settlement, near the wall and consisted of a deposit of the pots of semi-fine category. A small wheel from a votive wagon was inside one of the pots. In the campaign from 2000, two surface dwellings and a ritual pit were discovered. Both dwellings were situated on the inside slope of the wall of the settlement. One of the dwellings was completely researched. It definitely overlapped the above mentioned Ciomortan type complexes. For the levelling of the area where the dwelling was placed, in the side from the summit of the wall, a step of about 20-30 cm was dug. Then, pillars and poles were poked on a rectangular perimeter (about 5 x 2 m), in the surface, which had become almost horizontal. As far as the imprints from the numerous fragments of rough cast of burnt clay discovered on the perimeter of the dwelling allow, one can state that the pillars and the pokes were tilted by thinner poles and wattle. The holes of the wooden framework were filled with clay paste mixed with sand and the surfaces of the walls were very well smoothed. On the longitudinal axis of the dwelling, under the ruins of the walls, three open circular hearths were arranged. A rich ceramic material was discovered among the numerous fragments of adobe, and under them - many more complete pots or pots which could be later completed, grinders and other pieces.

The skeleton of a 5-6 months old child was discovered on the bottom of the hole about 1.8 m north of the dwelling. The skeleton was in a crouched position on the left side with the head towards north-east. Pottery of the Wietenberg type was found in

the filling of the hole.

The second dwelling, similar to the first, is in its immediate proximity, on the interior slope of the wall. Only the western corner was uncovered, the rest of the complex being situated under the surface which has not been researched.

The pottery of the Wietenberg culture discovered in the settlement of the Păuleni is represented by three categories: coarse, semi-fine and fine. The coarse pottery presents more shapes, dimensions and types. The fragments or complete sack-shaped pots, decorated mostly on the exterior of the rim and/or under the rim, with one to three girdles in relief and, very seldom, with small brooms on the outside and/or inside are predominant. The semi-fine pottery presents strongly shaped forms, having a bulky body, narrow bottom, high neck and flaring rim. The pots from this category are sometimes decorated on the shoulder with oblong flutes or, more seldom, with recumbent "S"-es and cut bands filled with points made by pricks, and on the large rims - with hatched triangles. The fine pottery presents various shapes: the cups and mugs with an S-shaped profile, with one or two very high handles pulled down from the rim are predominant. Some fragments of the lobate pots belong to this category. The fine pottery is decorated with oblong flutes and various cut motifs and, more seldom, with pricks.

The pottery from the Wietenberg culture presents characteristic specific to the end of the first phase of the beginning of the second phase of this culture.

Other two constructions belong to the Bronze Age. One had an oval shape - 3x4 m. Its traces were made up of a hole from a central pillar (probably for sustaining the conical roof) and more holes placed circularly around the central hole. Pottery of the Wietenberg and Ciomortan type was discovered on the perimeter of the construction. Another construction represents a concentration of ceramic fragments of the Ciomortan and Wietenberg type on a surface of about 2x2,5 m, circumscribed to a rectangle formed by more holes of pillar.

The information regarding the presence in the settlement of the pottery of the Monteoru type, has not been confirmed yet. This information was not confirmed by the illustrations from the publications regarding the Ciomortan culture, either.

Isolated ceramic fragments of Dacian type were found in the cultural layer, without discovering any level of inhabitation from this period. Older, confirmed information, would suggest that a broken iron sword and Roman coins, which have no specifications, belong to the Dacian inhabitation. Probably, the Dacian used this fortified settlement to control one of the access routes from Moldavia in the Ciuc Depression.

The next research remains to prove whether the Dacian rearranged or not the fortifications from the Bronze Age.

Lista planşelor/List of Plates

Pl. I. Poziția geografică a aşezării Păuleni.

The geographical position of the Păuleni settlement.

Pl. II. Aşezarea Păuleni. Vederea generală.

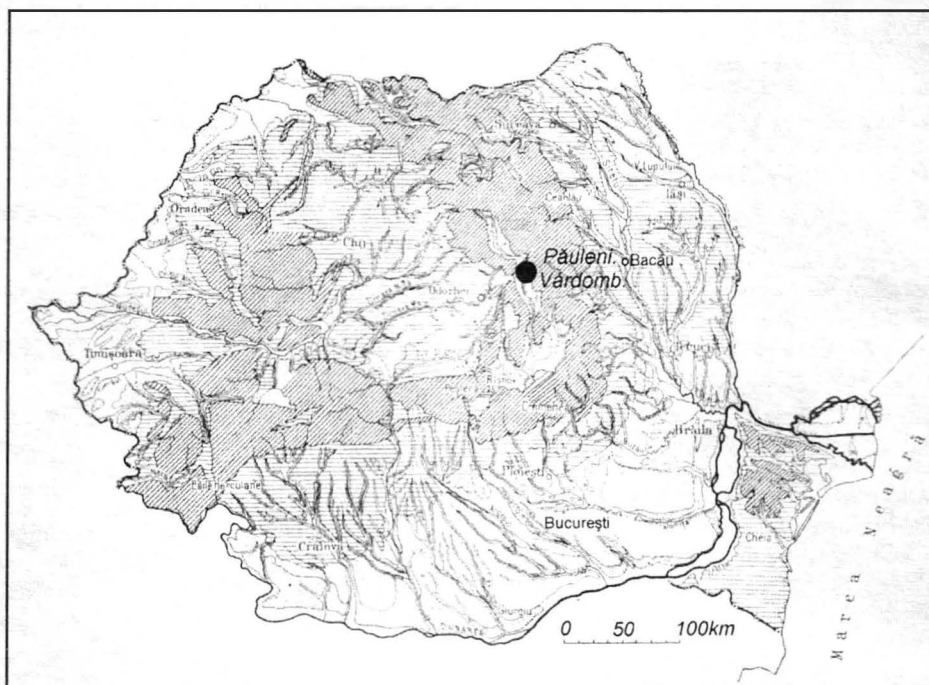
The Păuleni settlement. General view.

1 - vederea din est; *view from the east*; 2 - vederea din vest; *view from the west*; 3 - vederea din nord; *view from the north*; 4 - vederea din nord-est; *view from the north-east*.

Pl. III. Aşezarea Păuleni. Planul general al săpăturilor din a.1999-2000.

The Păuleni settlement. The general plan of the trenches excavated in 1999 - 2000.

Valeriu Cavruc
Cercetător Dr., Muzeul Carpaților Răsăriteni
Sf. Gheorghe, Piața Libertății, nr. 4
Tel: 067/314139
e-mail: mcr@planet.ro

Pl. I.

Poziția geografică a așezării Păuleni.

The geographical position of the Păuleni settlement

1

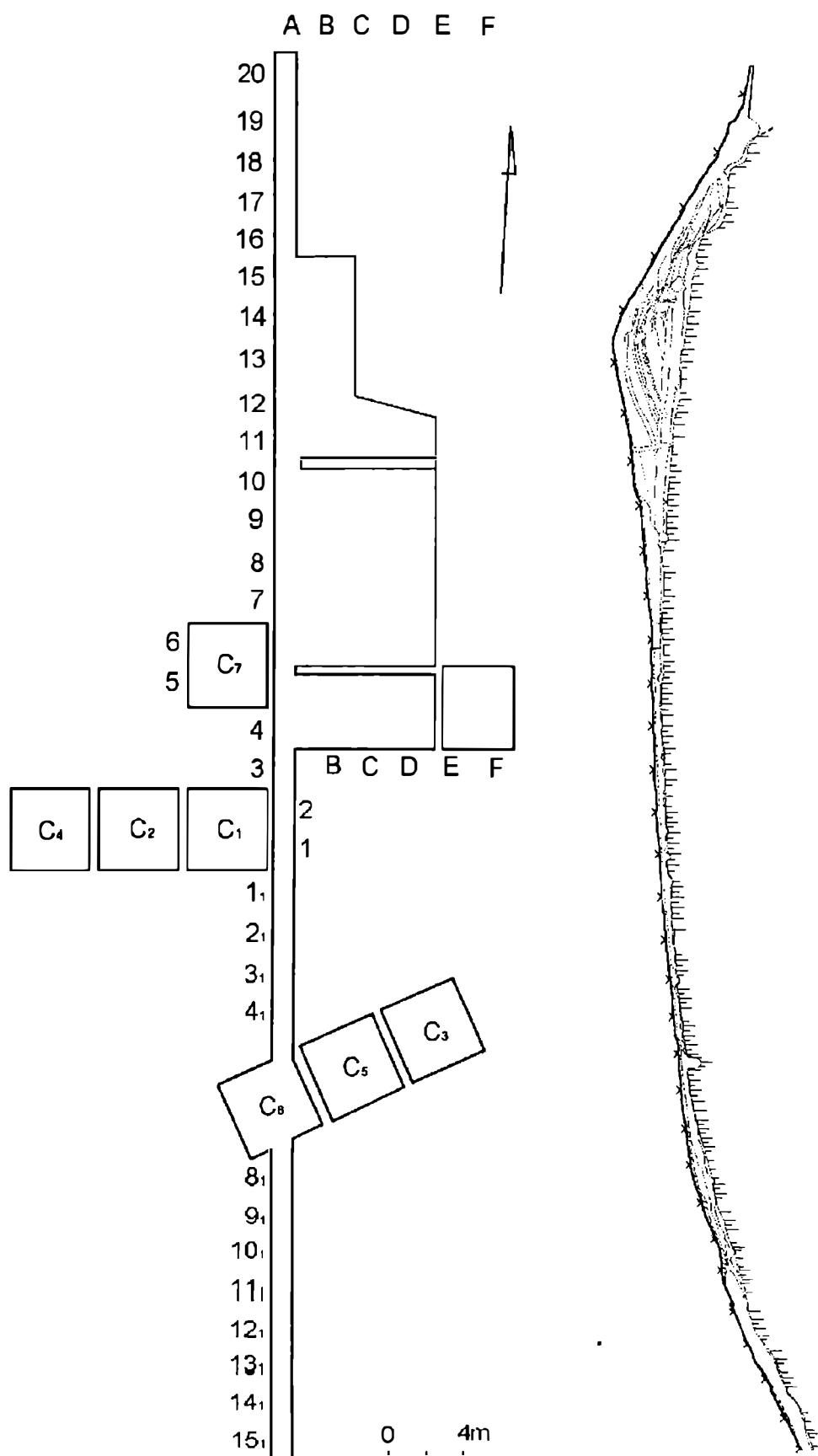
2

3

4

Pl. 3.

DESCOPERIRILE CUCUTENI - ARIUȘD DE LA PĂULENI

Rezultatele anterioare.

În campania anului 1999, cu prilejul secționării valului din epoca bronzului, a fost semnalată o locuință de mari dimensiuni aparținând culturii Cucuteni-Ariușd, cu materiale dintr-o etapă timpurie A2-A3, a unei vetre cu pietre care o suprapunea, precum și prezența unor materiale aflate în proces de retardare.

Reluând cercetările pe o suprafață de 4x8 m, la adâncimea de -2,40 m, la baza valului din epoca bronzului (Pl. V; VI; VII; VIII; IX), am constatat că o bună parte dintr-o locuință de mari dimensiuni, L.5, a fost protejată de lucrările agricole și intervențiile ulterioare ale arheolo-gilor sau amatorilor de antichități. Depunerile de chirpici, provenite de la pereți, au afectat mai ales zona carourilor 11A. Deranjările au fost determinate de construcția unei vetre de foc (ea și nivelul de călcare din jur au fost marcate de noi drept complexul 4, un complex de foarte mari dimensiuni ce intra în suprafața cercetată cu cca. 60 cm. (Pl. I; II; III).

Complexele eneolitice.

Complexul 4. Deoarece vatra depășea lățimea secțiunii și a suprafeței cercetate, se apreciază că ar avea cca. 2-2,20 m. În această situație nu mai poate fi vorba de o simplă vatră familială, ci foarte probabil de o vatră de veghe a unor cete de vânători sau a celor care păzeau vitele. Până acum nu au fost descoperite la acest nivel resturile unor gropi, astfel încât să putem considera că vatra era acoperită de vreo construcție sau se afla sub cerul liber, cum se obișnuiește, uneori, pentru vetrele de mari dimensiuni.

Prezența unei albierii în zona vetrei și descoperirea unor numeroase materiale Coțofeni, dar și a unor funduri de vase Cucuteni-Ariușd pe vatră (Pl. II; III), folosite secundar, precum și între dărâmăturile locuinței 5 ne determină să considerăm că în vremea culturii Coțofeni depunerile complexului Ariușd au fost afectate, mai ales cele din zona vetrei, dar și din vecinătate. Aceasta ar explica lipsa unor

vase întregi din locuința ariușdeană în zona albierii, precum și prezența unor fragmente ceramice Coțofeni printre dărâmăturile locuinței 5, la un nivel în care complexele păreau neamestecate.

Vatra avea o structură deosebită. Înainte de construirea ei a avut loc o adâncire în stratul eneolitic, după care a fost aranjat un rând de pietre plate (Pl. IV). Pe una din ultimele refaceri a fost descoperit un idol Coțofeni, care a fost depus ritual cu capul spre nord și privirea spre sud. Semnificația sa exactă ne scapă, dar credem că ar putea reprezenta amiaza, lumina, soarele. Peste idol și peste restul de pietre se așterne un strat de pământ nu foarte argilos, cum se procedează, de regulă, în civilizațiile neo-eneolitice, ci din pământ normal (cel mai adesea humus), care este amestecat cu apă și care crapă. În aceste cazuri, la ardere, vatra primește o culoare brună din cauza resturilor organice din conținut, iar crăpăturile și consistența sa nu este prea compactă și nu rezistă la intemperii, iar arderile nu afectează interiorul. Chirpiciul amestecat cu humus arde și se calcinează foarte slab.

Mai trebuie precizat că într-un strat de cărbune dispus orizontal, imediat sub talpa valului (în. car. B-12), au fost descoperite mai multe fragmente ceramice Coțofeni, toate fiind din faza evoluată, fără a fi și materiale din etapele timpurii (Coțofeni I).

Locuirea Ariușd - Cucuteni.

La începutul locuirii ariușdene trebuie să fi fost un promontoriu natural mai ridicat în centru, pe marginile căruia se construiesc locuințele, inițial rămânând în centru un spațiu gol. Probabil că într-o primă etapă a fost și o locuire mai mică, deoarece apar dărâmăturile locuinței. În stratul de la bază apar materiale ariușdene de factură foarte bună, dar nu au fost descoperite, deocamdată, decât materiale și complexe de locuit. De altfel, suprafețele noastre au atins baza stratului de cultură doar în unele locuri, și acolo pe suprafețe mici.

În partea dinspre nord a promontoriului se ridică o mare construcție dreptunghiulară (L.5) sau trapezoidală (nu excludem această formă din cauza unghiului pereților, însă nu este obligatoriu să considerăm această construcție perpendiculară pe promontoriu).

Locuința 5.

Dărâmurile pereților au fost afectate în mare parte de nivelările construcției 4 și de ridicarea valului (Pl. II-IX). Din aceste motive, în unele zone lipsește o parte din inventarul locuinței. Mai trebuie precizat că straturile aveau o ușoară înclinație spre est. Locuința prezintă o arhitectură și bogăție deosebită, acest lucru fiind caracteristic civilizației Cucuteni-Arșiș.

Construcția locuinței.

Cu rezerva că podina nu a fost demonstrată și că nu au putut fi surprinse toate elementele de construcție, se poate aprecia totuși că locuința a avut podeaua suspendată. Este posibil ca partea dinspre interiorul promontoriului (spre colțul de SV) a podelei să fi fost construită direct pe sol, situație întâlnită la Zorlențu Mare, în nivelul Vină B1, mai ales la locuințele în pantă¹.

Din loc în loc podeaua avea, se pare, o structură de rezistență mai puternică (fie perete de lut, fie grinzi mai mari), deoarece la dărâmarea podelei, unele părți coboară mai mult, altele mai puțin. Tot așa, spre colțul de NE, unde podeaua avea cea mai mare înălțime, dărâmurile podelei sunt accentuate, chirpiul se rupe, se răstoarnă și se amestecă cu vase întregibile sau cu resturile de la pereții, din a căror structură s-au păstrat unele fragmente de chirpici.

Uneori, după crăpăturile podelei suspendate, se poate observa direcția și lățimea stâlpilor de susținere a infrastructurii (Pl. V/2; VIII/1; IX). Denivelările semnalate în jumătatea de sud a locuinței nu depășesc 10 cm, în vreme ce spre sud și est sunt mai accentuate.

Peretele de sud-vest.

Dintre pereții locuinței, cel mai bine păstrat a fost cel de sud-vest. Din păcate, acesta a fost scizat în secțiune după ce s-a coborât cca. 20 cm. Peretele a fost distrus de săpătură pe cca. 25 cm înălțime, deoarece dărâmurile din el, cel mai adesea născ, aveau aceeași

consistență. Marginile peretelui nu au fost netezite, iar baza sa nu a fost arsă. O caracteristică a peretelui este că structura sa era formată din humus amestecat cu paie și resturi vegetale, motiv pentru care nu arde bine și nu păstrează structura peretelui decât unde a fost mai bine ars. Avertizați de direcția peretelui și de nivelul la care a apărut în caseta din car. -9 10, s-a putut urmări mai bine traseul său. Structura, grosimea și aspectele sale urmează să fie cercetate. Direcția era cea aproximată în suprafața cercetată. Peretele avea din loc în loc stâlpi mai mari în interior. Majoritatea putrezește și nu arde. Peretele avea o structură lemnoasă mai puternică în partea sa superioară sau de la o anumită înălțime față de sol (cca. 60 cm). Aceasta permite arderea unor bucăți mari din perete, care apoi se prăbușesc în interior sau în exterior. Un asemenea fragment s-a păstrat în profilul de vest al car. 10.

Peretele de nord-est.

Avea o structură lemnoasă mai puternică și structuri din 2-3 rânduri de bârne, însă datorită faptului că aici podeaua era mai mult ridicată și dărâmurile erau mai puternice, peretele nu s-a păstrat în situ. O parte a peretelui prezenta urme de pictură, motiv pentru care atragem atenția că în acea zonă s-ar putea să fi fost un altar casnic (lucru semnalat adesea la Parța, situația din construcția 4).

Zonele gospodărești.

Deși locuința nu este în întregime cercetată, cca. 40-50% din ea fiind în afara suprafeței cercetate, se poate constata existența unor zone gospodărești.

Groapa de provizii.

La mijlocul peretelui de nord-vest a fost descoperit un vas de provizii (vasul 2), având gura la nivelul podelei și fundul sub podea. În zona respectivă podeaua lipsea sau era alcătuită din bucăți mai subțiri, care nu erau în situ. Această groapă avea cca 1,4 m lungime și 1 m lățime (dimensiunile nu sunt foarte sigure, cercetarea nefiind încheiată). O asemenea groapă era foarte practică, deoarece ținea la rece produsele sau proviziile și le feră de îngheț pe timp de iarnă.

Râșnițele.

În centrul locuinței au fost descoperite 3 zone în care se aflau 4 râșnițe (Pl. VII-IX).

Unele de mari dimensiuni, se pare, au fost dis-truse intenționat. Altele au fost puse intenționat cu gura în jos, după cum s-a putut constata în așezarea de la Balta Sărată, în locuința 10 (cercetare din vara anului 2000, inedită), în care s-au descoperit 6 râșnițe. Acestea au fost depuse cu fața în jos în locuință, in situ, peste râșniță și peste un lustruitor de unelte. Trebuie remarcat că în vecinătatea fiecărei râșnițe s-au găsit mai multe vase. Lângă râșnițele 1 și 2 erau 2 vase, lângă râșnița 3 erau 3 vase, lângă râșnița 4 erau 4 vase.

Caseta.

În vecinătatea gropii și a râșnițelor 1-2 s-a găsit o gardină de la o casetă de cereale sau vatră portativă. Aceasta nu se afla in situ, dar se poate aprecia de unde s-a desprins.

Vasele.

Lângă peretele de nord a mai fost descoperită o zonă în care au fost depuse patru vase (vasele 3-5, vasul 8 se afla sub vasele 2, 4). Lângă peretele de est s-au găsit 4 vase, din care un capac de dimensiuni foarte mari, frumos pictat (vasul 20). Pe același perete, dar mai spre sud s-au descoperit alte 4 vase (v. 15-18).

În centrul locuinței, pe podea a fost descoperit un ac de cupru patinat, iar la cca. 50 cm spre nord o bucată dintr-o sârmă de cupru și alte 2 vase răzlețite (vasul 19 și 22).

MATERIALUL ENEOLITIC DE LA PĂULENI. CAMPANIA DIN 2000.

În campania anului precedent au fost descoperite numeroase fragmente de vase și vase. După carourile, în care s-au aflat, rezultă foarte clar că unele erau pe podeaua locuinței, în vreme ce altele se găseau sub podeaua locuinței, problemă ce va mai fi studiată după demontarea podelei. Observații ex-trem de interesante privind ceea ce se găsește sub podelele suspendate ale unor astfel de locuințe au fost cercetate în acest an la Uivar, în nordul Banatului cu prilejul unui proiect de cercetare româno-german.

În campania anului 2000 a fost prelucrat întreg materialul descoperit în stațiune, în zona locuinței 5. Materialul se ridică la peste o mie de fragmente ceramice (1076), ceea ce reprezintă un lot mediu pentru complexe și unul mare pentru suprafața cercetată, la o stratigrafie eneolitică de numai 25 cm de strat.

De altfel, este binecunoscută bogăția materialul ceramic cucutenian.

Tabel 1	Fină	Grosieră	Semifină	Suma	Procent
13B;270	8	27	71	106	9.851
12B;270	5	26	67	98	9.108
11A;255	9	12	69	90	8.364
...;270	5	31	53	89	8.271
13A;280	15	24	43	82	7.621
11B;255	4	8	60	72	6.691
14B;280	9	23	21	53	4.926
12A;285	5	29	15	49	4.554
12A;275	5	13	26	44	4.089
13B;280	4	17	20	41	3.81
14A/B;270	2	15	20	37	3.439
13A-B;255	4	6	20	30	2.788
...;255	1	4	25	30	2.788
13A;255	9	2	17	28	2.602
13-A;270	4	5	18	27	2.509
12A;255	4	4	17	25	2.323
11A;255	4	6	14	24	2.23
13B;265	0	9	15	24	2.23
11A-B;270	2	4	16	22	2.045
13A-B;250	1	5	15	21	1.952
...;255	2	4	9	15	1.394
12B;285	1	3	11	15	1.394
12B;255	1	4	7	12	1.115
11A;280	2	2	7	11	1.022
13A;270	2	4	4	10	0.929
14A-B;270	0	1	9	10	0.929
11B;270	0	4	4	8	0.743
12A;250	1	0	2	3	0.279
Suma	109	292	675	1076	0
Procent	10.2%	27.1%	62.7%	0	100

Din datele statistice observăm că dominantă este ceramica semifină (62%), urmată de cea grosieră (vezi tab. 1). Repartiția în spațiul locuinței nu este uniformă (tab. 1). În primele 6 linii ale tabelului se observă că este concentrat cca. 50% din materialul complexului. Tabelul este seriat și corelat².

Bogăția materialului ne permite realizarea unui studiu analitic cantitativ și calitativ pe categoriile și aspectele diferite ale tehnologiei de prelucrare a ceramicii. Studiul nostru este orientativ, deoarece complexul nu a fost dezvelit integral.

Culoarea (tabel 2).

Dominante sunt culorile Z și B (cărămizie), ceea ce pledează pentru o ardere oxidantă și ** cazul lui Z. Pe adâncimi și carouri domină complexele 11A, -255 (8,3%), cu materiale din răscoliri sau resturi de la locuința 4 și de la amenajările vetrei Coțofeni și 13B, -

270 (9,8%), respectiv 12B, -270 (9,1%), 13A, -280 (7,6%). Aceasta din urmă corespunde unei zone gospodărești, în care au fost descoperite și cele mai multe dintre vasele întregi și întregibile. Speciile brun și cărămiziu cu flecuri nu prezintă tehnologii, ci arderi secundare, apariții izolate.

Tabel 2

	Bruna	Blacktopped	Bruna oxidantă	Sticlă	Bruna reductantă	Sticlă oxidantă	Sticlă reductantă
11B:270:LOC 5	6		2				
13A-B:250;	14		7				
11A: :	18		4		2		
12B:285;	11		2		2		
14B:280;	30		20		3		
12A:285;	29		16		4		
11A-B:270:LOC 5	12		9		1		
:255;	10		2		3		
13A:280;	42		35		5		
12B:270;	56		25	2	14		1
12A:255;	13	1	5	1	4		
:270:LOC 5	2		4				
13B:280;	19		15	1	6		
:270;	35		35	2	10		1
13A-B:255;	15		6	1	8		
12A:275;	17		19	1	6	1	
13B:270;	43	1	39	1	21	1	
11A:280:LOC 5	4		5		2		
11A:255:LOC 4	11		17	1	5		
11A:255;	19		27		10		
14A/B:270;	11		20		5	1	
12B:255;	3		6	1	2		
13A:255;	12		7		8		1
12A:255:LOC 4			1				

Studii mai aprofundate se vor putea face numai după cercetarea întregii locuințe.

Amestecul pastei.

Ceramica de la Păuleni prezintă două caracteristici de bază. Prima este folosirea nisipului ca degresant (mai fin cu cât speciile sunt de mai bună calitate), care are un procentaj de 53,2%, fiind urmat de nisip și cioburi pisate (39,4%) și nisip cu bobul mare de numai 5,2%. Așadar este vorba de o civilizație care stăpânește perfect și respectă tehnologia fabricării ceramicii, cunoscând două reguli, după cum clar rezultă și din datele mai sus sau mai jos pomenite.

Din studiul tabelului 3 se poate observa cu multă ușurință dispunerea unor categorii ce-

ramice în spațiul locuinței. Poate că la prezentarea monografică a lucrării se vor putea face și alte observații privind dispunerea unor categorii ceramice și corelațiile dintre ele, ceea ce ar aduce argumente privind folosirea inventarului fragmentar în arheologie³.

Tabel 3

	Cioburi și nisip	Nisip și ml	Semii pisate	Cioburi și piatră	Nisip cu bob mare	Nisip și cioburi	Nisip	Nisip fin	Mla și petricek	Cioburi pisate	Nisip, cioburi și pietre	Nisip și piatră
:270:LOC 5						5						
11B:270:LOC 5						7						
12A:285;			1		3	32	13					
14A-B:270;						7	2					
11A:280:LOC 5					3	3	5					
14B:280;					8	23	21					
13B:270;			2		11	47	46					
11A:255;	1	1	2			23	21					
12A:275;					4	19	19					
13A:280;				1	9	30	41					
13B:265;						11	10					
11A: :					3	8	13					
14A/B:270;						21	13	1				
13A-B:250;					2	7	12					
:270;					2	36	44					
11A-B:270:LOC 5						10	12					
: :					2	4	11					
13A:270;						4	6					
13B:280;					2	13	26					
12B:255;					1	3	8					
11B:255;			2		1	20	47					
13A-B:255;					1	13	15		1			

Netezirea. Tehnica de prelucrare și finisare a suprafeței vasului atinge în cultura Cucuteni-Aruișd cele mai înalte exigențe. Doar de cultura Petrești mai este egalată sau depășită.

Tabel 4

	Blase netezit	A netezit	Nec. în dicționar	Polid	Altre	Lustrat	Barbotina aplicată	Netezit	Angheba roșie	Angheba albă	Falco
12A:275;	2	8	15			4	3	11	1		
13A:270;	3	5	3			1	2	10	3		
11A:255;	6	3	10			2	11	24			
11B:255;	2	6	12	1		12	17	20	1	1	
14A-B:270;		3	2					5			
14A/B:270;		5	4				19	9			
13B:270;	2	9	31	1	1	9	9	38	3	3	
12A:255;		2	6		1	2	4	8	1		
13B:265;		3	5			2	4	9	1		
11A-B:270:LOC 5		1	8			1	3	9			
: :LOC 4		2	3					6			
12B:285;		1	6				1	7			
11B:270:LOC 5			3				2	3			
13A:270;		1	2			2	1	2	1	1	
13A-B:255;		2	3			8	5	11	1		
13B:280;		3	7			5	7	18	1		
:270:LOC 5							4	2			
13A-B:250;			5			1	6	6	3		
:270;		7	15			7	8	37	7	2	
11A:280;		3	14			6	15	30	9	2	
13A:255;		2	5				4	17			
11A: :		1	8				2	7	6		
: :255;		3	8				12	25	3	1	
14B:280;		2	6				3	14	20	5	1
17A:285;		2	4				3	20	5	1	
: :		2		1			2	13			
12B:270;		1	19			6	8	54	8	1	1
12A:280:LOC 4						1		2			
12B:255;		1					2	9			
11A:255:LOC 4		1	1				4	27		1	
11A:280:LOC 5						2	1	5	2	1	
:255;							2	13			

Din aceste categorii predomină specia bine netezită 42,5%, urmată de cea mată 18%, cea cu barbotină 15,6%, cea lustruită 7,32% și cea cu angobă roșie 5%.

Ornamentele.

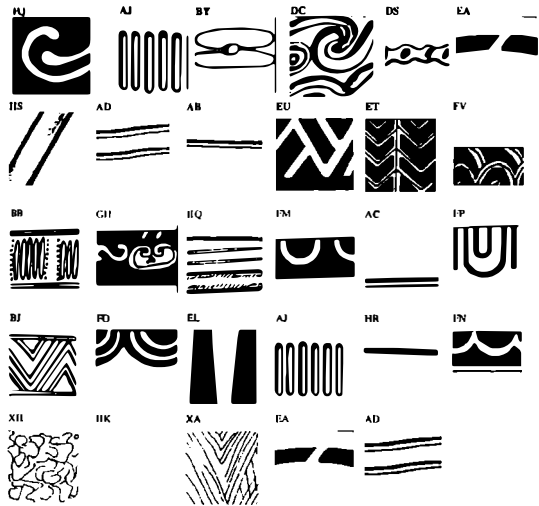
Este cunoscută bogăția ornamentației culturii Cucuteni, precum și dorința artiștilor din preistorie de a realiza capodopere. Studii exacte se vor putea face abia după încheierea cercetării complexului. Numai 10-13% din materiale au fost pictate. Dintre acestea au fost reținute în tabelul de mai jos doar materialele care erau mai mult de 2 fragmente.

Tabel 5	LOC 4	LOC 5	Suma	Procent
Brun deschis; ; semifina	11	6	17	20.732
Z; ; semifina	3	9	12	14.634
cărâmbie; ; semifina	4	3	7	8.537
Cărâmbie; ; grosiera	2	5	7	8.537
BRUN DESCHIS; ; grosiera	1	4	5	6.098
U; ; semifina	4		4	4.878
Cenușiu; ; semifina	3		3	3.659
Portocaliu; ; semifina	2	1	3	3.659
Roșcat; ; semifina	2	1	3	3.659
Negru	1	2	3	3.659
Z; ; grosiera	1	2	3	3.659
Cărâmbie; AR; semifina		3	3	3.659
Negru; ; semifina	2		2	2.439
Portocaliu; ; grosiera	2		2	2.439
Cafeniu pal; ; semifina	2		2	2.439
Brun deschis; ; fina	1	1	2	2.439
U; ; grosiera	1	1	2	2.439
Z; ; fina	1	1	2	2.439
Suma	43	39	82	
Procent	52.439	47.561	100	

Lotul ceramicii pictat reprezintă doar 82 fragmente, dar sunt mai multe fragmente de la același vas motiv pentru care statistica este ușor diferită. Observăm însă numărul mare de vase pictate, ce au fost deranjate de către albierca și locuirea Coțofeni. Acestea sunt peste 52% (cazul cu Loc. 4 în tabelul nostru), la care s-ar mai adăuga și vasele din campania precedentă, desco-perite în perimetrul locuinței. Dominant este fondul brun deschis pe care se pictează, (21%) repartizat diferit, mai ales la specia semifină.

Fondul și asocierea motivelor le avem concentrate în tabelul 6. Precizăm că sunt prezentate numai motivele care apar mai mult de două ori. Cel mai adesea observăm combinații de motive pictate, dominând EM și AM, care apar în proporție de 5%, fiind pictate pe fond negru (A) și roșu sau roșcat (I). În total avem un număr de 19 situații, cu un număr mai mare de fragmente, care provin de la același vas. Pictura este bicromă și tricromă. Bicromia apare cu alb pe negru și negru pe roșu.

Tabel 6	Fina	Grosiera	Semifina	Suma	Procent
EM;AM;A	1	1	3	5	26.316
FP;AM;I	2			2	10.526
FT;AM;I	2			2	10.526
FO;AA;I	1		1	2	10.526
AR;		1	1	2	10.526
EE;AA;I			2	2	10.526
FM;AR;A			2	2	10.526
HR;AM;I			2	2	10.526
Suma	6	2	11	19	
Procent	31.5%	10.5%	57.8%	100	

Ceramica pictată este variată ca motive și dispunere. Ea a fost extrasă din bază și ordonată pe criterii de corelație ca mai sus, completând repertoriul de motive cu al vaselor întregi.

Capacele de vas, prin decorul lor din linii fine, înguste, pictate cu alb pe roșu bine lustruit, sunt elemente care apar în descoperirile Cucuteni A2 de la Bodești-Frumușica⁴, precum și marile suprafețe pictate cu alb sau puncte albe, care apar la Izvoare⁵, sau liniile mărginite de dungi brune de la Mărgineni-Cetățuia⁶.

Motivele, incizate pe partea inferioară a vaselor, cu spirale largi, ar putea avea originea în vasele Precucuteni III, dar nu am găsit și alte dovezi care să certifice existența unor elemente atât de timpurii în această cultură. Socotim prezența lor ca o evoluție locală, mai ales că suportul lor este categoria semifină și cea fină, iar formele de vas diferă ușor de cele precucuteniene⁷.

De altfel, unele motive sunt din etapa Cucuteni A1 de la Ciuc-Sângiorz, dar asocierea materialelor din locuință ne îndreaptă, fără o analiza mai detaliată, spre un Cucuteni A2.

Analogiile cu descoperirile de la Ciuc-Sângiorz sunt extrem de numeroase, constând din pahare negre sau roșii, pictate cu alb sau brun pentru liniile fine, dar și pentru motivele

mărginite de dungi brune formând semicercuri, meandre ș.a.⁸ Asemenea pahare pictate cu alb pe negru apar și în centrul Transilvaniei, la Târgu Mureș⁹.

Lipsa canelurilor late pe fond roșu și prezența altora mai înguste ne ridică unele probleme privind proveniența din Precucuteni sau din aspectul Protocucuteni, de la Izvoare, de fapt, un Cucuteni A1, care în Transilvania ar avea evoluții similare cu descoperirile de la Izvoare.

Pe baza datelor de radiocarbon, descoperirile Cucuteni A1-A2 datează din jurul 3.600-3.500 î. Ch. Pe date calibrate, acestea sunt între 4.500-4.100¹⁰. Față de restul datelor de stratigrafie comparată, acestea din urmă sunt mult prea ridicate.

În stațiune au mai fost descoperite, izolat, materiale aparținând etapelor târzii ale grupului Bodrogkeresztúr - respectiv ozptintul cu toarte pastilate¹¹. Acestea ar putea marca locuiri sezoniere din vremea culturii Cernavodă I, Bodrogkeresztúr - toarte pastilate.

Formele de vase și decorul lor.

Studiul asupra formelor nu este încheiat, deoarece sunt forme care nu au fost cuprinse în catalog. Prezentăm principalele forme de vase. Varietatea este mare: de la paharele de băut cu decor canelat (Pl. XII/1) sau cupele fără picior cu decor din linii subțiri (Pl. XII/3, 6), la diferite tipuri de oale: globulară cu gura largă cu pictură din linii albe (Pl. XII/5, 7); piriformă cu decor spiralic din benzi brune, pe gât (Pl. XII/10); oală cu incizii pe partea inferioară în spirale (Pl. XII/9); sau străchini: bitronconică, carenată, decorată cu bezi meandrice (Pl. XII/2, 4); canelat (Pl. XII/11).

În fazele mai evoluate, socotind că complexul 6 (Pl. XII/7), aflat în proces de retardare, este mai evoluat, se constată prezența mai nu-meroasă a ornamentelor incizate, iar spațiile dintre incizii sunt pictate cu benzi late curbo-liniare. Mai sunt oale cu buza tronconică adusă înăuntru, care aparțin fazelor târzii, fiind semnalate și în fazele mai timpurii (Pl. XIII/6). Deosebită, legată probabil de influențele sudice, ținând tot de locuința 6, este și o străchină cu buza evazată și cu creștături pe umăr (Pl. XIII/5), legată de mișcarea Cernavodă I. Aceasta ar presupune o dăinuire a materialelor întârziate până în etapele Cucuteni A3-A4. Dintre formele mai deosebite reținem un cas-

tron bitronconic (Pl. XIII/1) și o oală cu gât cilindric și buza răsfrântă (Pl. XIII/3).

Locuirea Coțofeni.

Urmele locuirii Coțofeni sunt concentrate, practic în aceeași zonă. Locuirea începe din faza cea mai veche Coțofeni, după periodizarea lui P. Roman¹², continuând pe tot parcursul fazei I (are materiale din etapele Ib și Ic), iar unele materiale și din faza II. Acestea au pasta specifică, de culoare cenușie sau brună și o netezire cu urme de spatulă.

Unele fragmente ceramice conțin elemente care merg și la începutul etapei III, dar acestea sunt mai puține. Altele au forme sau motive caracteristice pentru etapele Ic-IIIa. În date absolute, pe baza calibrărilor analizelor C14 acestea ar fi cuprinse între 3.400-3.000.

S-a urmărit dacă sunt depuneri în ordine cronologică. Deocamdată, aceasta nu a putut fi clar sesizată. Se constată că cele mai timpurii materiale Coțofeni apar împreună cu materiale Ariușd, ceea ce arată perioada de început a răscolirilor. În cei 8-10 cm de strat cu depuneri Coțofeni nu am sesizat diferențe cronologice sau stratigrafice. Ca număr, materialele mai evoluate sunt mai frecvente spre suprafață. Aceasta presupune că periodic (probabil cu prilejul sezonelor de vânătoare) locuitorii culturii Coțofeni relau locuirea pe promontoriu. Locuirea are un pronunțat caracter sezonier.

Ceramica este decorată cu șiruri de creștături, trase cu spatula pe exteriorul buzei sau umărul castroanelor, sau apărări rotunde în șiruri de 1 la 3 linii (Pl. XV; XVI; XVII), brâuri crestate (Pl. XVIII), alveole (Pl. XVIII), incizii dispuse sub forma motivului de brad (Pl. XVI/4, 8; XVII/3; XVIII/3), brâuri crestate (Pl. XV/2), incizii dispuse haotic (Pl. XV/10), benzi hașurate (Pl. XV/13-14).

Formele constau din oale cu buza răsfrântă (Pl. XV/2, 7-8), castroane cu buza dreaptă, trasă spre interior (Pl. XV/4). Toarte sunt late, mici sau înalte (Pl. XV/4).

Amestecul pastei conține mult nisip, iar arderea este mai slabă pentru etapa I și bine realizată. În rest, ca este netezită și uneori lustruită (pentru etapa II).

Prezența materialelor de fază Coțofeni ridică problema genezei acestui prim orizont, mai ales că acesta este răspândit pe întreg teri-

toriu Banatului și al Transilvaniei, precum și pe o bună parte a Olteniei. Credem că acesta face parte din mișcarea inițială Cernavodă III-Boleráz (proces ce păstrează, deocamdată, linia Dunării ca și cale de răspândire), fiind un fenomen cu o evoluție aparte. Dacă fenomenele acestea pătrund direct în Transilvania, dinspre Câmpia Română, atunci procesul începe foarte timpuriu în aceste zone. Credem că acest proces trebuie văzut ca fiind general, deoarece aceleași materiale timpurii apar în vestul Transilvaniei la Dăbâca, precum și în estul Transilvaniei la Păuleni-Ciomortan.

Ca urmare a prezenței unor materiale din faza Coțofeni II, se ridică problema dacă

nu cumva locuirea este vizitată și în vremea fazei III, probabil IIIa, fiind descoperite materiale disparate, dar nu prea multe și cu o dăinuire mai lungă.

Pentru zonă, problematică rămâne încadrarea descoperirilor Coțofeni de la Turia în faza I¹³. Aceste materiale s-ar data mai târziu, în opinia noastră nefiind cunoscute în faza I asemenea materiale. Acestea ar face trecerea la descoperirile de tip Zăbala, mai ales că în descoperirile de la Zăbala sunt fragmente ceramice șnurate, ceea ce ar pleda pentru o datare mai târzie a descoperirilor de tip Zăbala, cum de altfel foarte bine subliniază Horia Ciugudean¹⁴.

Note

1. GII. LAZAROVICI, *Neoliticul Banatului*, Cluj-Napoca, BMN, 4. Pl. IE loc. 2;
2. Pentru metodă vezi L. TARCEA-GII. LAZAROVICI-CHRISTINA SÂNGEREAN, *Zeus: Sistem pentru gestiunea și prelucrarea datelor arheologice*, în ActaMN, 33.1, 1996, p. 683-689; GII. LAZAROVICI-D. MICLE, *Introducere în arheologia informatizată*, Universitatea de Vest din Timișoara, în Bibliotheca Historica et Archaeologica Universitatis Timisensis. II, Timișoara, 2000;
3. Idei pe larg împărtășite de către JOHN CHAPMANN în lucrarea *Frumentory in Archaeology...*
4. MANTU-DUMITROAIA 1997-MAGDA MANTU-G. DUMITROAIA, *Catalogue, în Cucuteni. The Last Great Chalcolithic Civilization of Europe*, Thessaloniki, 1977 p. 185, cat. 24;
5. IDEM, p. 185, cat. 30;
6. IDEM, p. 185, cat. 47;
7. IDEM, p. 185, cat. 18, 22;
8. Z. SZÉKELY, *Raport preliminar asupra sondajelor executate de Muzeul Regional din Sf. Gheorghe în anul 1956*, în

- Materiale și Cercetări Arheologice, V, București, 1959, 243, pl. XI; GII. LAZAROVICI-ZOIA MAXIM, VIORICA CRIȘAN, J. PÁL, 1989-1993, *Ceramica pictată de la Ciucsingiorzu (jud. Harghita)*, în ActaMN, 26-30, p. 221-225, fig. 6/ 3, 6;
9. M. ROSKA, *Erdély Régészeti Repertoriuma, I. Óskor*, Cluj, 1942 p. 166-167 și bibl.; Z. MAXIM 1999, *Neo- eneoliticul din Transilvania*, Cluj-Napoca, BMN, XIX, 188;
 10. MAGDA MANTU, *Cultura Cucuteni. Evoluție, cronologie, legături*, în BMA, V, Piatra Neamț, 1998, p. 285, fig. 24 pentru datele vechi și fig. 30-32 pentru datele recalibrate;
 11. Comunicare Sabin Luca, Caransebeș 2000;
 12. P. ROMAN 1976;
 13. Z. Székely 1997; H. Ciugudean *Eneoliticul final în Transilvania și Banat. Cultura Cotofeni*, în BHetAB, XXVI, Ed. Mirton, Timișoara, 2000, pl. 42/1-7;
 14. H. CIUGUDEAN, *Eneoliticul final în Transilvania și Banat. Cultura Cotofeni*, în BHetAB, XXVI, Ed. Mirton, Timișoara, 2000, p. 55.

Lista ilustrațiilor

- Pl. I. Păuleni. Complexele și straturile de sub val.
 Pl. II. Păuleni. Locuința 4 (L. 4) aparținând culturii Coțofeni) și partea superioară a locuinței 5 (L. 5) aparținând culturii Ariușd-Cucuteni.
 Pl. III. Păuleni. Locuința 4 (L. 4).
 Pl. IV. Păuleni. Vatra locuinței 4 (L. 4), așa cum a fost surprinsă în 1999.
 Pl. V. Păuleni. Locuința 5 (L. 5) la ad. de -2,75 m.(de la coama valului).
 Pl. VI. Păuleni. 1-Locuința 5; 2-detaliu de perete descompus.
 Pl. VII. Păuleni. Locuința 5.
 Pl. VIII. Locuința 5. 1-vedere generală, 2-detaliu.
 Pl. IX. Păuleni. Locuința 5, podcaua suspendată, se văd urmele structurilor de bârne.
 Pl. X. Păuleni. Plastica Ariușd-Cucuteni. 1, 3-5: lut ars; 2-os.
 Pl. XI. Păuleni. Ceramică Ariușd-Cucuteni. 1-5: L. 5; 6-

stratul de cultura, C3.

- Pl. XII. Păuleni. Ceramică Ariușd-Cucuteni pictată, L. 5.
 Pl. XIII. Păuleni. Ceramică din locuința 6 (L. 6).
 Pl. XIV. Păuleni. 1-Suport de vas, 2-castron, 3-picior de cupă, 4-vas cu proeminente conice, 6-Vază, c. Bodrogkeresztúr, 7-castron, toate pastilate, 8-fragment de topor, 9-obiect de corn, 10-11 lustruitoare din silex, 12-fragment de topor perforat.
 Pl. XV. Păuleni. Ceramică Cotofeni.
 Pl. XVI. Păuleni. Ceramică Cotofeni.
 Pl. XVII. Păuleni. Ceramică Cotofeni I.
 Pl. XVIII. Păuleni. Ceramică Cotofeni I și II.
 Pl. XIX. Păuleni. Unelte de obsidian și piatră.

Résumé

L'habitation 5. Les décombres des murs ont été affectée beaucoup des nivelations de la construction 4 et aussi du surlavage du val (fig. 6-11). À cause de ça, dans quelques régions manquait une partie de l'inventaire de l'habitation, ou il a été trouvé seulement partialement. Il faut préciser plus que les couches s'inclinaient un peu vers l'ouest. L'habitation était spéciale comme architecture que comme richesse, cette chose étant caractéristique à la civilisation Cucuteni - Ariusd.

La construction de l'habitation. On peut estimer que l'habitation a eu la pardoselle suspendue. C'est possible que de l'intérieur du promontoire (vers le coin de SV) la plancher soit construite directement sur la terre. De place en place la plancher avait, on parait, une structure de résistance plus puissante (soit le mur d'argile, soit les poutres plus grosses). Parfois, après les fissures de la plancher suspendue, on peut observer la direction et l'haute des piliers de soutien de l'infrastructure. Les dénivellations semnalées dans la moitié de sud du bâtiment ne dépasse pas 10 cm, mais vers le sud et l'ouest elles sont plus accentuées.

Le mur de sud-vest. Le meilleur gardé parmi tous les murs du bâtiment se trouve celui de sud-vest. Les bords du mur n'ont pas été finissés et sa base n'avait pas été brûlée. Sa structure était composé par humus mêlé avec des restes végétaux. Le mur avait une structure de bois plus puissante dans sa partie supérieure, ou à approximatif 60 cm de la terre. Ça permis la combustion des grandes parties du mur qui puis tombent à l'intérieure, ou à l'extérieure.

Le mur de nord-est. Il avait une structure de bois plus puissante et des structures de 2-3 rangs de bords, mais la fait que la plancher était ici plus soulevée que les décombres qui étaient plus puissantes que le mur, il ne s'est pas gardé in situ. Une partie du mur a eu des traces de peinture. motif pour lequel nous attirons l'attention que dans cette zone-là on pourrait être un autel chaste (chose semnalée souvent à Parta, la situation de la construction 4).

Les annexe des batiments. Bien que l'habitation ne soit pas entièrement cercétée, de lui étant plus environ de 40-50% dehors de la surface cercétée, maintenant on peut distinguer quelques zones menagères.

La trou des provisions. Au milieu du mur de nord-vest a été découvert un grand pot des provisions qui avait un bord au niveau de la plancher et l'autre bord sous la plancher. Dans cette région-là, la plancher manquait, ou se trouvaient de morceau qu'on n'étaient pas in situ. Cette trou avait approximatif de 1,4 m long et 1 m late.

"Les moulins anciennes". Au centre de l'habitation ont été découvertes 3 régions ou se trouvaient 4 "moulins anciens". Les uns ont été mis au bord bas, opération réalisée intentionné comment on peut constaté dans le site de Balta Sarata. Il faut remarquer que dans le voisinage du chaque "moulins anciens" se sont trouvés plusieurs objets céramiques. Près des "moulins anciens" 1 et 2 étaient 2 pots, près du "mouline ancien" 3 étaient 3 pots, près du "mouline ancien" étaient 4 pots.

La casette. Au voisinage de la trou et des "moulins anciens" 1-2 s'est trouvée une gardine d'une casette des céréales.

Les pots. Près du mur de nord on a été plus découvert une zone ou ont été mises 4 potes. Près du mur de l'ouest se sont trouvés 4 potes et un couvercle des grandes dimensions, bien peinté. Vers le sud se trouvaient autres 4 potes (à voir 15-18).

Au centre de l'habitation, sur la plancher a été découvert une aiguille de cuivre patinée, et à approximatif 50 cm vers nord, une fil de cuivre et autres 2 pots.

Dans la campagne de l'année passée ont été découverts des nombreuses fragments de pots pour qui nous n'avons pas une localisation exacte, mais après les carros ou se trouvaient elle, résulte que les uns étaient sur la plancher de l'habitation et autres étaient sous la plancher de l'habitation, problème qui suit étudiée après les excavations de l'avenir.

Dans la campagne de l'année 2000 a été préluçré tout le matériel découvert dans la station, dans la région de l'habitation 5 qui compte plus d'un mille des fragments céramiques (1076).

Des dates statistiques remarque la céramique sémifine qui domine en pourcentage de 60%, suivie de celle grossière et sémifine (tab.1). La repartition de l'espace de la demeure n'est pas uniforme (tab.1), dans les premières lignes du table on observe qu'il est concentré approximatif 50% du matériel du complex. La table est sérieée et corélée (à voir Tarcea - Lazarovici Sângerean 1996; Lazarovici 1998, p. 161; Lazarovici - Micu 2000).

La richesse du matériel nous permet la réalisation d'une étude analitique cantitatif et calitatif sur les catégories et les différentes aspects de la technologie de la céramique. Notre étude est orientatif parce que le complex entier n'a pas été découvert.

*La couleur (la table 2). Dominantes restent les couleurs Z et B (brique) ce que plède pour une combustion oxydante et ** le cas de Z. Sur les profondeurs et les carreaux dominent les complexes IIA, -255 (8,3%) avec des matériaux des restes de la demeure 4 ou des aménagements de l'aire Cotofeni et 13 B, -270 (9,8%), et 12 B, -270 (9,1%), 13 A, -280 (7,6%), la dernière correspondre à une zone de ménage, zone ou ont été découverts la majorité des pots complets et intègres. Les espèces brun au flets et brique au flets ne représentent pas des technologies que des combustions secondaires, apparitions isolées. (à voir la table 2).*

Des études plus approfondées on pura faire seulement après la cercétation de la demeure entière.

La mélange de la paste. Il y a deux caractéristiques importantes de la céramique de Pauleni. La première est l'utilisation du sable comme dégressant (plus fin à mesure que les espèces soient plus fines) qui ont un pourcentage de 53,2 %, étant suivi de sable et des tessons pissés (39,4%) et le sable à grain grand de seulement 5,2 %. Donc on parle d'une civilisation qui domine par fait et respecte la technologie de la fabrication de la céramique, existant deux règles, comment on peut déduire de ci-dessous.

Les décorations. On pourra faire des études exactes à peine après le fin des cercétations du complex. Seulement 10-13% du matériel céramique a été peinté.

Le lot de la céramique est composé de 82 des fragments, mais il y a plusieurs fragments du même pot, motif pour lequel la statistique est un peu différente. Dominant reste le fond brun-clair sur lequel on peinté (21%), réparti différent, spécialement à l'espèce sémifine. La céramique peintée est variée comme motifs et la disposition de l'ornement sur les pots. Les couvercles du pot par leur décor des lignes fines, étroites peinté en blanc sur rouge sont les éléments qui apparaît dans les découvertes Cucuteni A2 de Rodesti - Frumusica, aussi les grandes surfaces peintée à blanc ou au points blanc apparaît à Izvoare, ou les lignes bornés des raies brunes de Margineni - Cetatui.

Les motifs incisés sur la partie inférieure des pots à spirales larges pourraient avoir l'origine des pots Precucuteni III mais nous n'avons pas trouvé aussi autres éléments si prématuré. On considère leur présence comme une évolution locale mais qui diffère de celle de Precucuteni.

D'ailleurs une des motifs proviennent de l'étape de Cucuteni A1 similaire à ceux trouvés à Ciuc - Sângiorz. Il y a des analogies en regard les découverts de Ciuc - Sângiorz représentant les verres noirs et rouges peintés avec blanc ou brun des lignes fines, mais aussi pour les motifs bornés de raies brunes en formant des semicircles, des méandres, des incisions courbes larges etc.

Tels verres peints avec blanc sur noir apparaît aussi au centre de la Transylvanie à Târgu Mures.

La monnaie des cannelures lates sur un fond rouge et la présence des autres plus étroite nous élève des problèmes en égard la provenance de Precucuteni ou de l'aspect Protocucuteni d'Izvoare, en fait un Cucuteni A1 qui, en Transylvanie, aurait des évolutions similaires avec les découvertes d'Izvoare.

En vertu des dates de radiocarbon, les découvertes Cucuteni A1 - A2 datent environ de 3.600-3.500 a. Ch. Ce sont donc en dates calibrés entre 4.500-4.100 (Mantu 1998).

Dans la station ont été plus découvertes, isolé, des matériaux appartenant aux étapes tardives du group Bodrogkeresztúr.

L'étude sur les formes n'est pas achevée parce qu'il y a des formes qui n'ont pas été mis dans le catalogue. Nous présentons les principales formes des pots. La variété est considérable. Des verres de boir à décor cannelé ou les coupes sans pied avec un décor des lignes mince; pinforme à décor spiralé des bandes brunes, sur le goulot, pot avec des incisions sur la partie inférieure en spirales; ou des terrine, bitronconiques, carénées, décorées aux bandes méandriques; cannelées.

Des phases plus évoluées date le complexe, celui-ci en marquant un proces de retardation. Ici on peut constater la proportion plus élevée des ornements incisées et les espaces d'entre les incisions peintes avec des bandes larges curbes. Différente, liée probablement des influences sudiques, en appartenant aussi de la demeure 6 est une terrine au bord évasé et aux crêture sur l'épaule, liée du mouvement Cernavoda I. Ça signifierait une persistance jusqu'aux étapes Cucuteni A3-A4. Parmi les formes plus différentes nous retenons un bol bitronconique et un pot au goulot cylindrique et au bord rabattu.

L'habitation Cotofeni. Les traces de l'habitation Cotofeni sont concentrés sur L.5. L'habitation commence de la phase la plus ancienne Cotofeni Ia, après la périodisation de P. Roman (Roman 1976), en continuant au cours de la phase I. On estime aussi la présence des matériaux plus tardifs (la phase II). Ces-ci ont la pâte spécifique et ils ont la couleur cendrée ou brune et une lissage aux traces de spatule.

Uns des fragments céramiques contient des éléments qui persistent aussi au début de la III-ème étape. Les autres ont des formes ou des motifs caractéristiques pour les étapes Ic-IIIa. En vertu les calibrations des analyses C14 ces-ci dateraient entre 3.400-3.000.

Les formes sont représentées par pots au bord rabattu (fig.16/2,7-8), des bols au bord droit, tirés vers l'intérieur. Les anses sont larges, petites ou haut.

La présence des matériaux de phase Cotofeni Ia élève la problème de la genèse de ce premier horizon, surtout que celui-ci est répandu sur l'entier territoire de Banat et Transylvanie et une bonne partie d'Olténie. Nous pensons que ça fait partie du mouvement initiale Cernavoda III - Boleráz. Si ces phénomènes - ci entre directement en Transylvanie, du côté Câmpia Română alors le proces commence très tôt dans ces zones.

L'existence des matériaux de la phase Cotofeni II élève la problème de ne soit pas visitée l'habitation pendant la phase III, probablement la IIIa des matériaux disparés étant découverts, mais pas beaucoup.

La Liste des planches.

Pl. I. Păuleni. Les complexes et les estrats de sous du val.

Pl. II. Păuleni. La demeure 4 (L. 4) appartenant à la culture Cotofeni et la partie supérieure de la demeure 5 (L. 5) appartenant à la culture Ariuşd-Cucuteni.

Pl. III. Păuleni. La demeure 4 (L. 4).

Pl. IV. Păuleni. Le foyer de la demeure 4 (L. 4), ainsi comment a-t-elle été surprise en 1999.

Pl. V. Păuleni. La demeure 5 (L. 5) au profondeur de 2,75 m. (du but du val).

Pl. VI. Păuleni. 1-La demeure 5; 2-un détail d'un mur décomposé.

Pl. VII. Păuleni. La demeure 5.

Pl. VIII. Păuleni. La demeure 5, 1-la vue générale, 2-détail.

Pl. IX. Păuleni. La demeure 5, le plancher suspendu, on voit des traces des structures des poutres.

Pl. X. Păuleni. La plastique Ariuşd-Cucuteni. 1, 3-5: argile

combustionné; de l'os.

Pl. XI. Păuleni. La céramique Ariuşd-Cucuteni. 1-5: L. 5; 6-l'estrat de culture, C3.

Pl. XII. Păuleni. La céramique Ariuşd-Cucuteni peinte, L. 5.

Pl. XIII. Păuleni. La céramique de la demeure 6 (L. 6).

Pl. XIV. Păuleni. 1-Sutien de vas, 2-le castron, 3-pied de la coupe, 4-vas aux proéminences coniques, 6-La vase, c. Bodrog-keresztúr, 7-le castron, les l'anse pastillée, 8-un fragment d'hache, 9-un objet de corn, 10-11 un cireur de silex, 12-un fragment d'hache perforé.

Pl. XV. Păuleni. La céramique Cotofeni.

Pl. XVI. Păuleni. La céramique Cotofeni.

Pl. XVII. Păuleni. La céramique Cotofeni I.

Pl. XVIII. Păuleni. La céramique Cotofeni I et II.

Pl. XIX. Păuleni. Les outils de l'obsidien, et pierre.

Dr. Gheorghe Lazarovici

Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, Str. Constantin Daicoviciu, nr. 2
Cluj Napoca, Tel. 064.195677, Fax: 064.191718,
E-mail: Lazarovici_g@mnit.museum.utcluj.ro

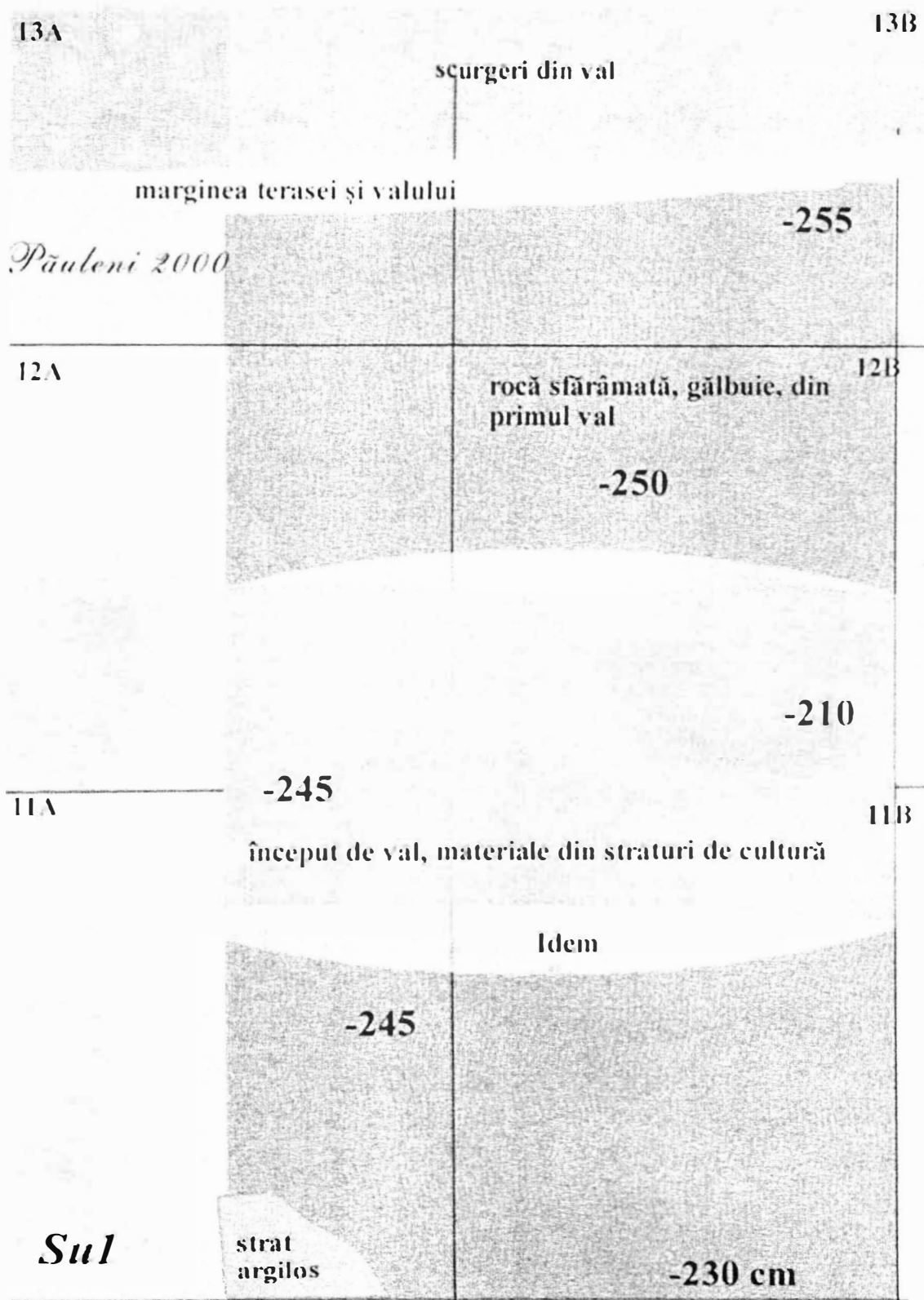
Conferențiar Dr. Adrian Sabin Luca

Universitatea "Lucian Blaga", Sibiu
Tel: 069/215556/210

Muzeograf Dan Buzea

Muzeul Carpaților Răsăriteni
Sf. Gheorghe, Piața Libertății, nr. 4
Tel: 067/314139

Profesor Cosmin Suciu
Școala normală Sibiu

Pl. I. Păuleni. Complexele și straturile de sub val.

Les complexes et les estrats de sous du val.

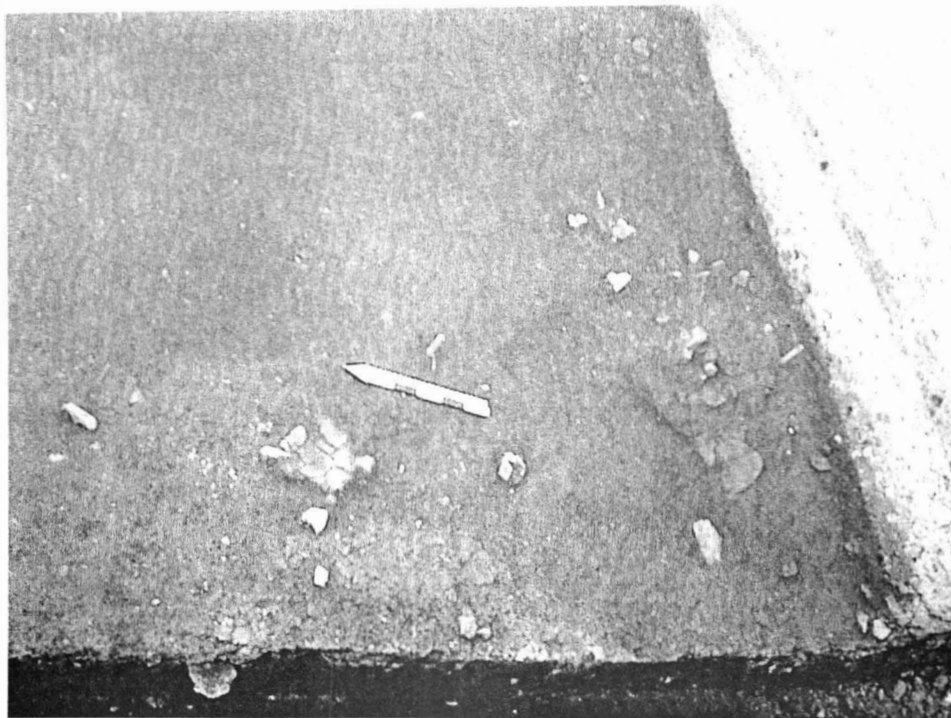
1

2

Pl. II. Păuleni. Locuința 4 (L. 4) aparținând culturii Coțofeni) și partea superioară a locuinței 5 (L. 5) aparținând culturii Ariuşd-Cucuteni.

La demeure 4 (L. 4) appartenant à la culture Coțofeni et la partie supérieure de la demeure 5 (L. 5) appartenant à la culture Ariuşd-Cucuteni.

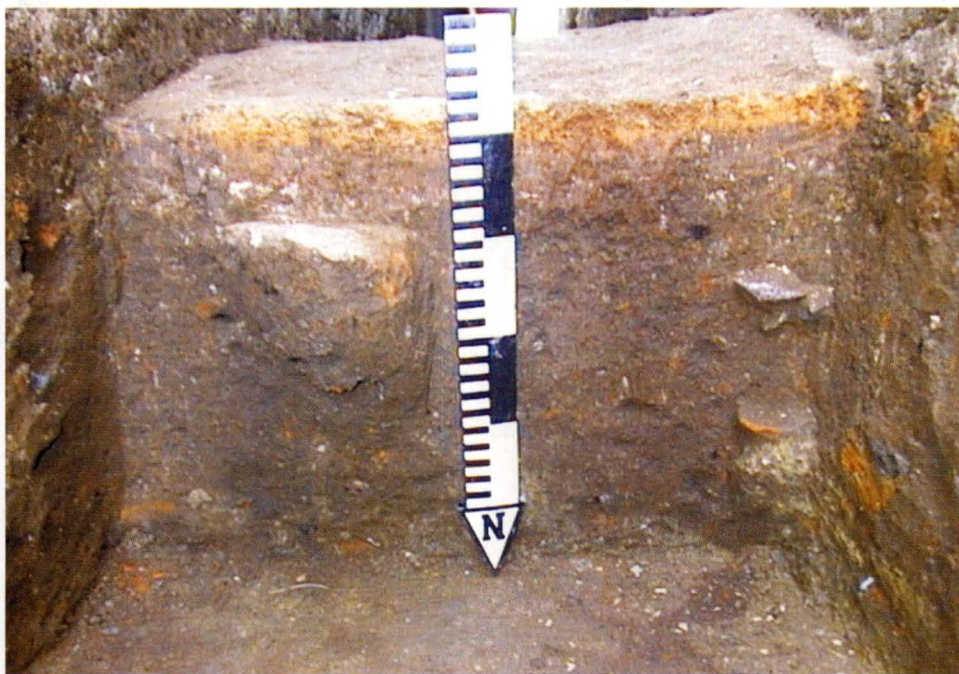
1

2

Pl. III. Păuleni. Locuința 4 (L. 4).

La demeure 4 (L. 4).

Pl. IV. Păuleni. Vatra locuinței 4 (L. 4), așa cum a fost surprinsă în 1999.

Le foyer de la demeure 4 (L. 4), ainsi comment a-t-elle été surprise en 1999.

1

2

Pl. V. Păuleni. Locuința 5 (L. 5) la ad. de -2,75 m.(de la coama valului).

La demeure 5 (L. 5) au profondeur de 2,75 m.(du hut du val).

1

2

Pl. VI. Păuleni. 1-Locuința 5; 2-detaliu de perete descompus.

1-I.a demeure 5; 2-un détail d'un mur décomposé.

1

2

Pl. VII. Păuleni. Locuința 5.

La demeure 5.

Pl. VIII. Locuința 5. 1-vedere generală, 2-detaliu.

La demeure 5, 1-la vue générale, 2-détail.

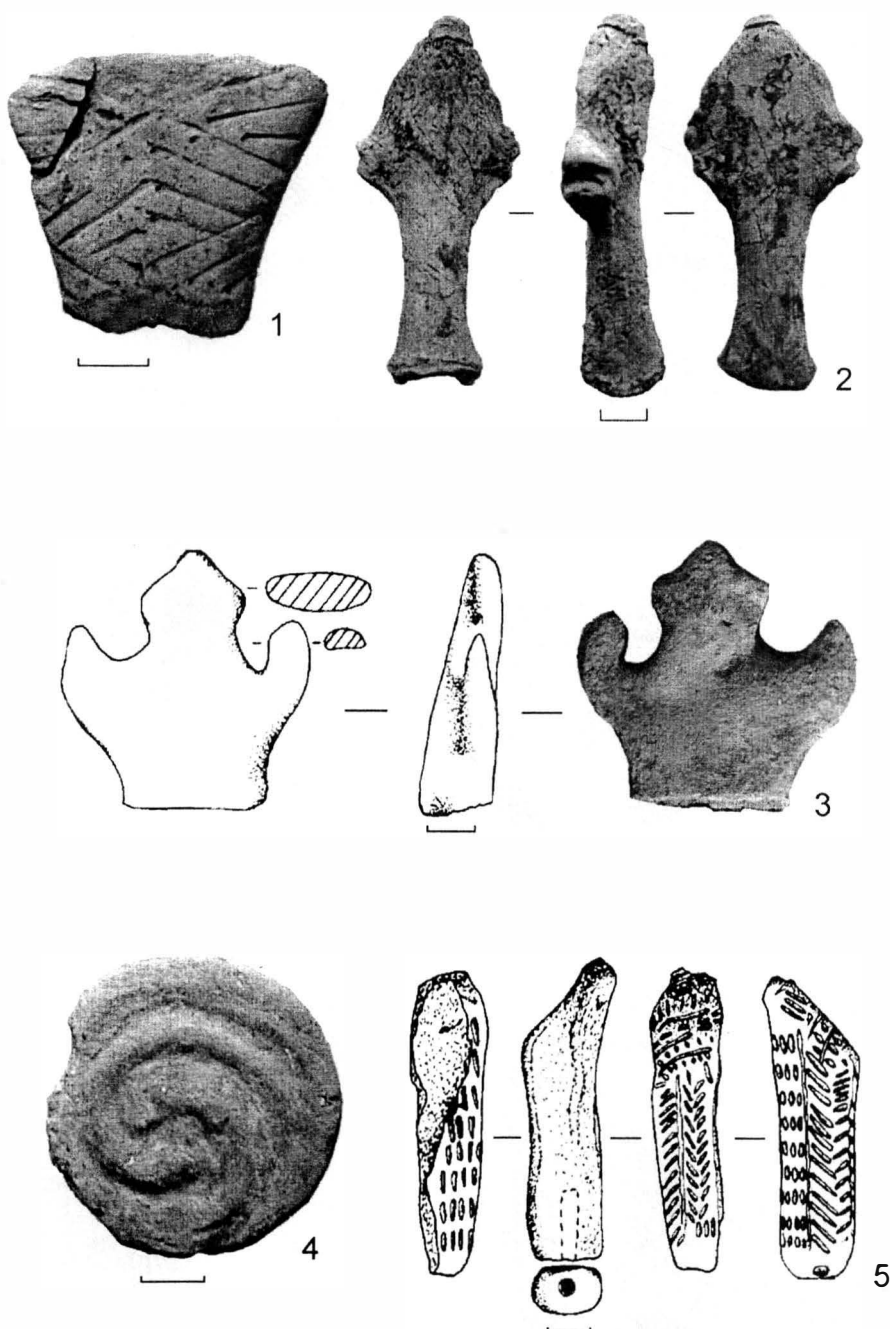
1

2

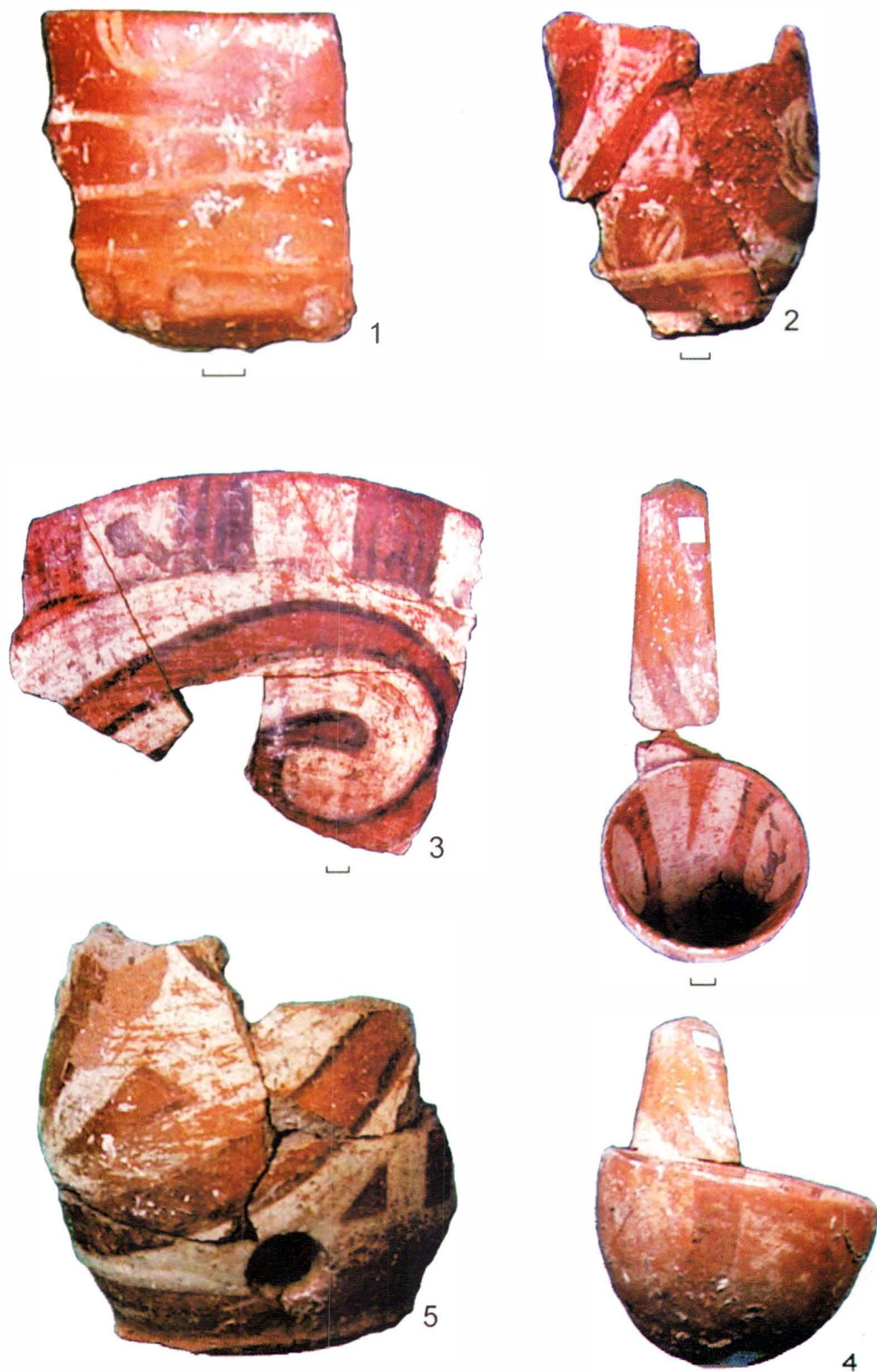
Pl. IX. Păuleni. Locuința 5, podeaua suspendată, se văd urmele structurilor de bărne.

La demeure 5, le plancher suspendé, on voit des traces des structures des poutres.

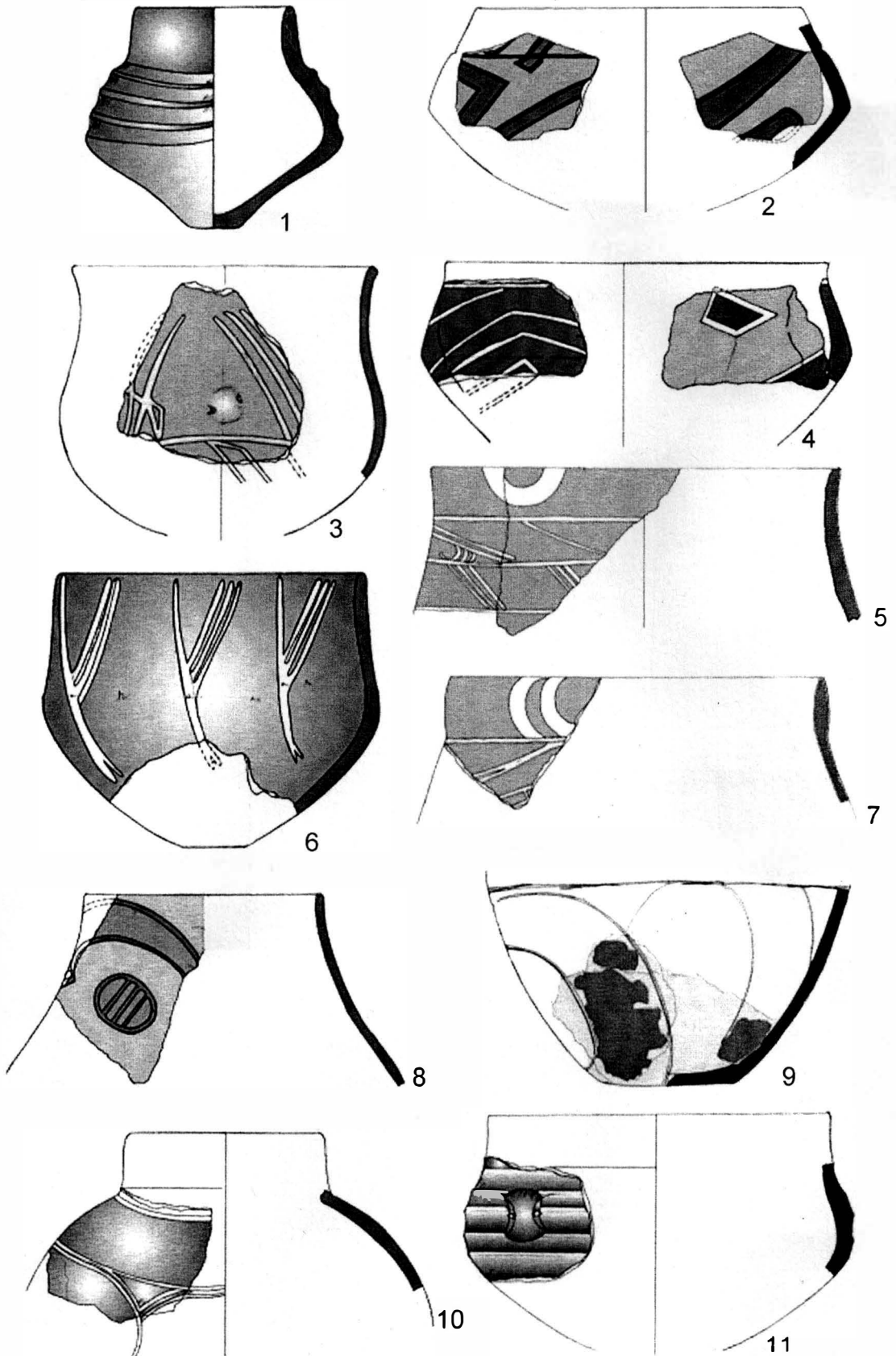
Pl. X. Păuleni. Plastica Ariuşd-Cucuteni. 1, 3-5: lut ars; 2-os.

La plastique Ariuşd-Cucuteni. 1, 3-5: argile combustioné; de l'os.

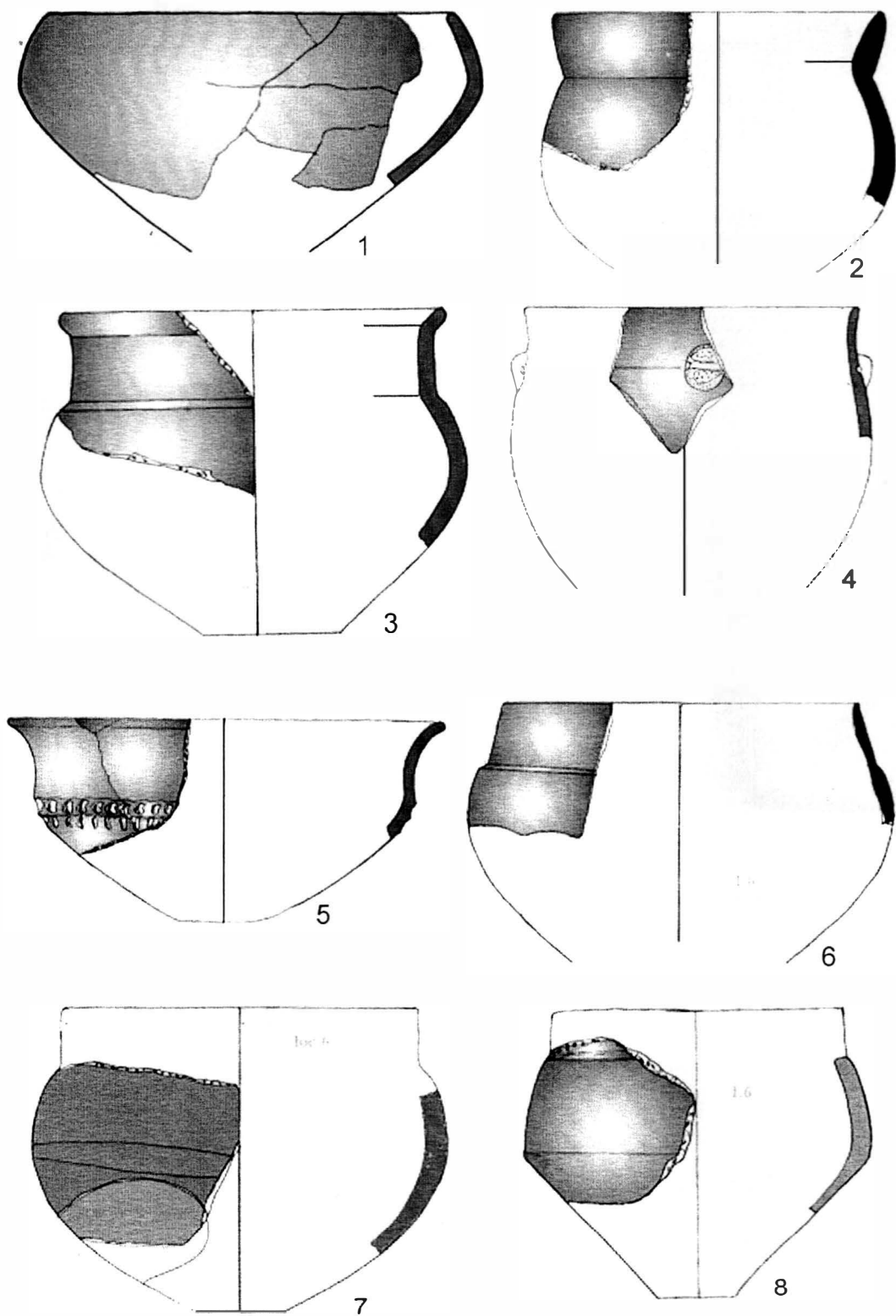
Pl. XI. Păuleni. Ceramică Ariuşd-Cucuteni. 1-5: L. 5; 6-stratul de cultură, C3.

La céramique Ariuşd-Cucuteni. 1-5: L. 5; 6-l'estrat de culture, C3.

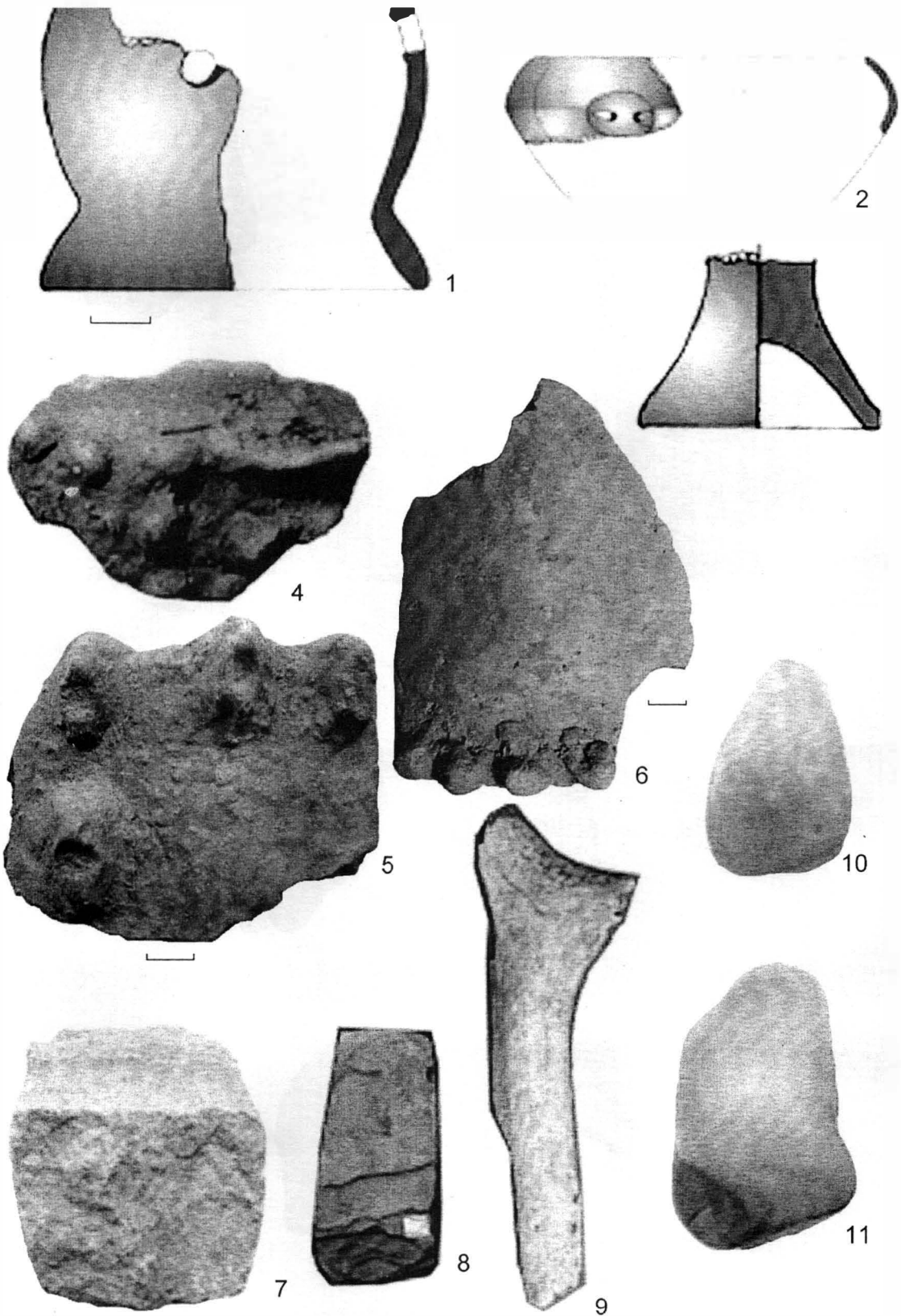
Pl. XII. Păuleni. Ceramică Arșiud-Cucuteni pictată, L. 5.

La céramique Arșiud-Cucuteni peinte, L. 5.

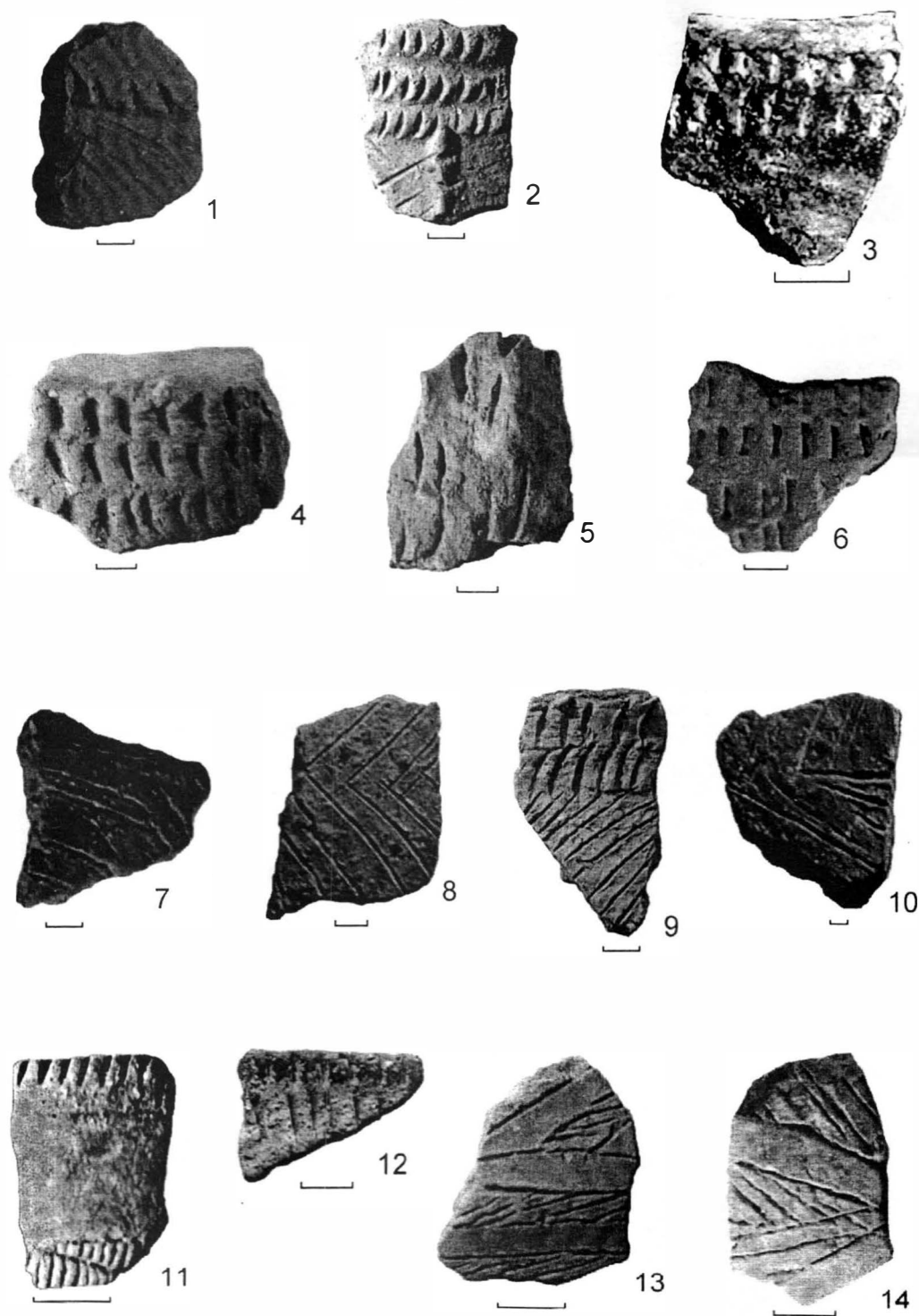

Pl. XIII. Păuleni. Ceramică din locuința 6 (L. 6).

La céramique de la demeure 6 (L. 6).

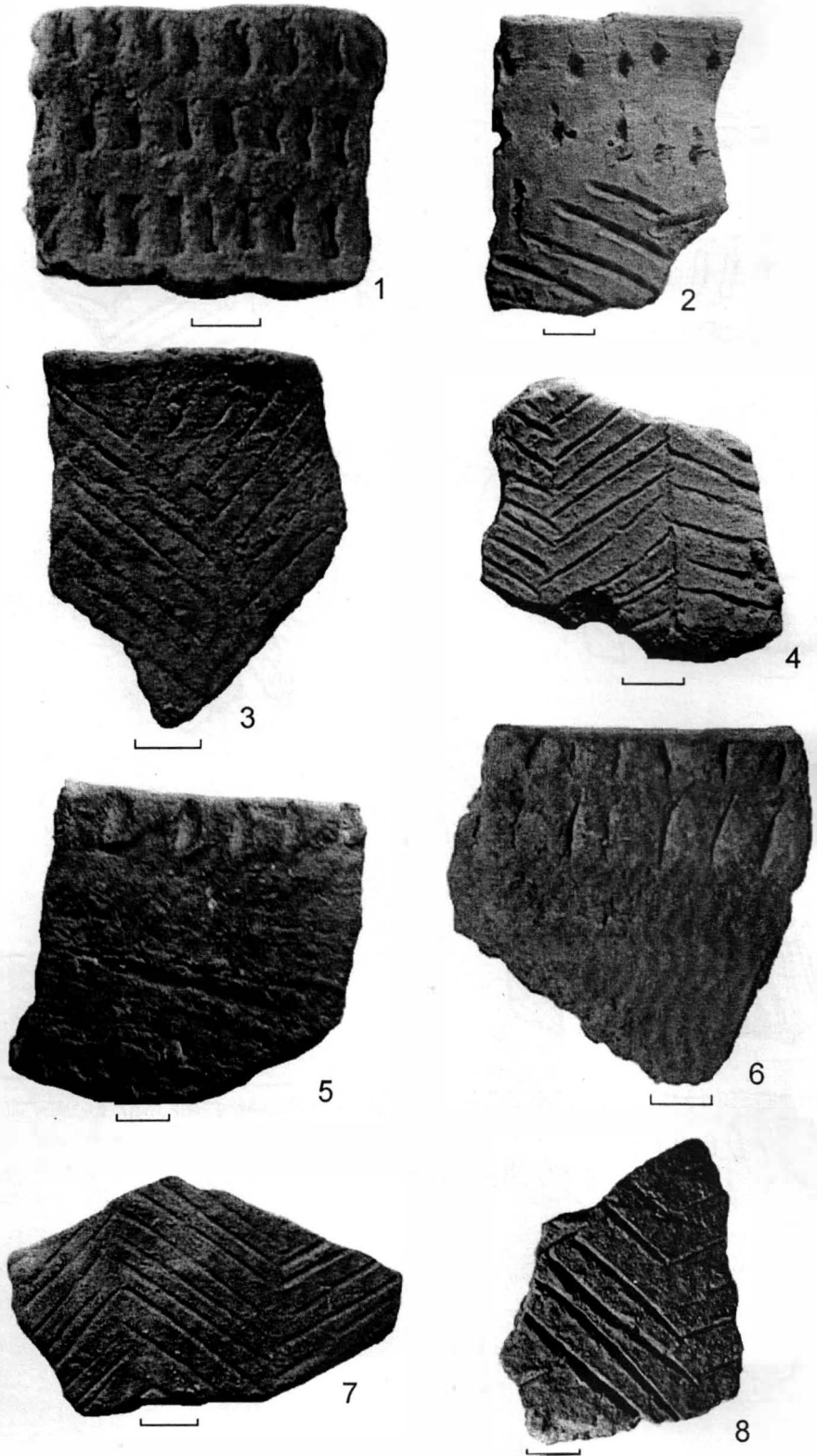

Pl. XIV. Păuleni. 1-Suport de vas, 2-castron, 3-picior de cupă, 4-vas cu proeminențe conice, 6-Vază, c. Bodrog-keresztúr, 7-castron, toarte pastilate, 8-fragment de topor, 9-obiect de corn, 10-11 lustruitoare din silix.
1-Sutien de vas, 2-le castron, 3-pied de la coupe, 4-vas aux proéminences coniques, 6-La vase, c. Bodrog-keresztúr, 7-le castron, les l'anse pastillée, 8-un fragment d'hache, 9-un objet de corn, 10-11 un cirleur de silix.

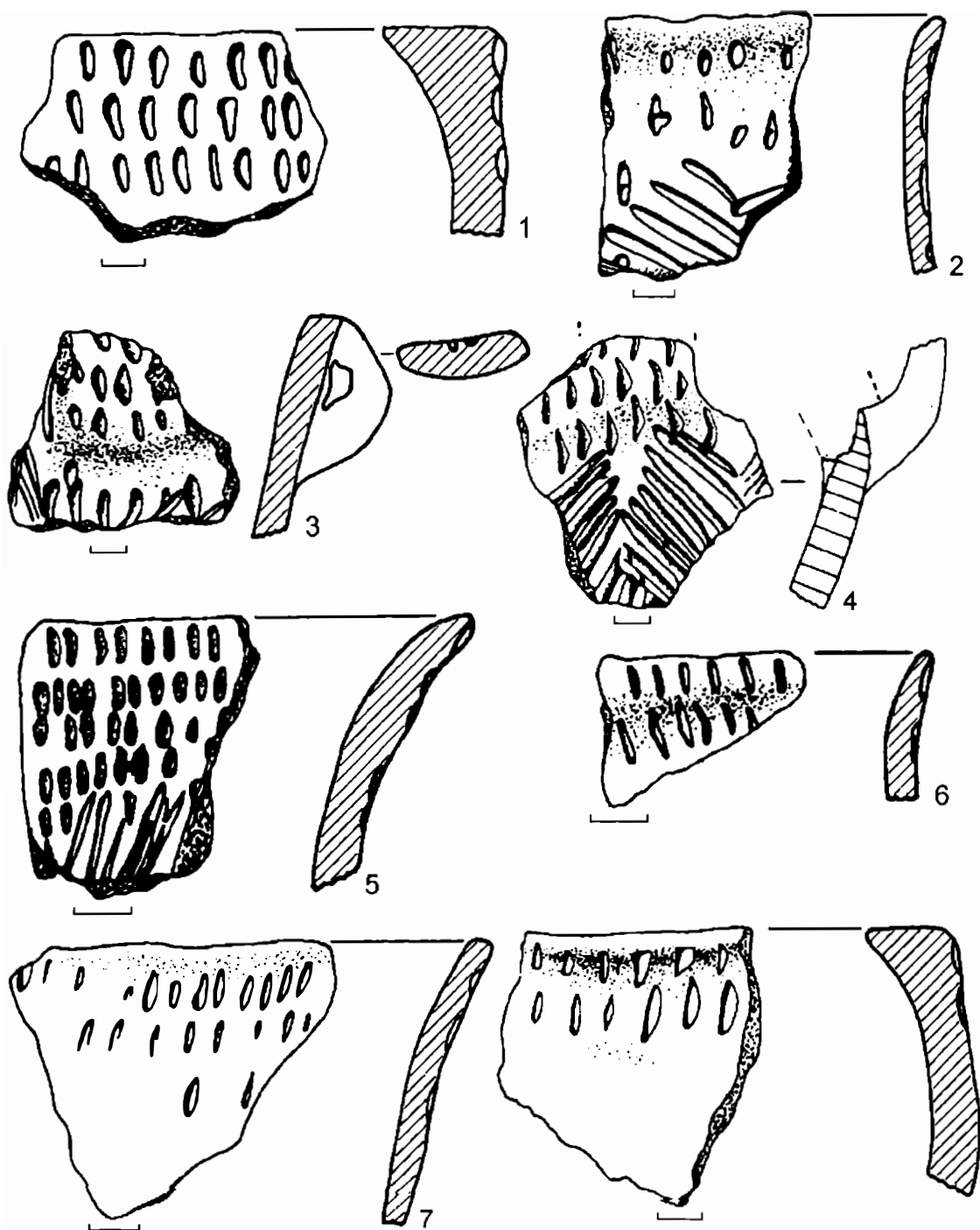
Pl. XV. Păuleni. Ceramică Cotofeni.

La ceramique Cotofeni.

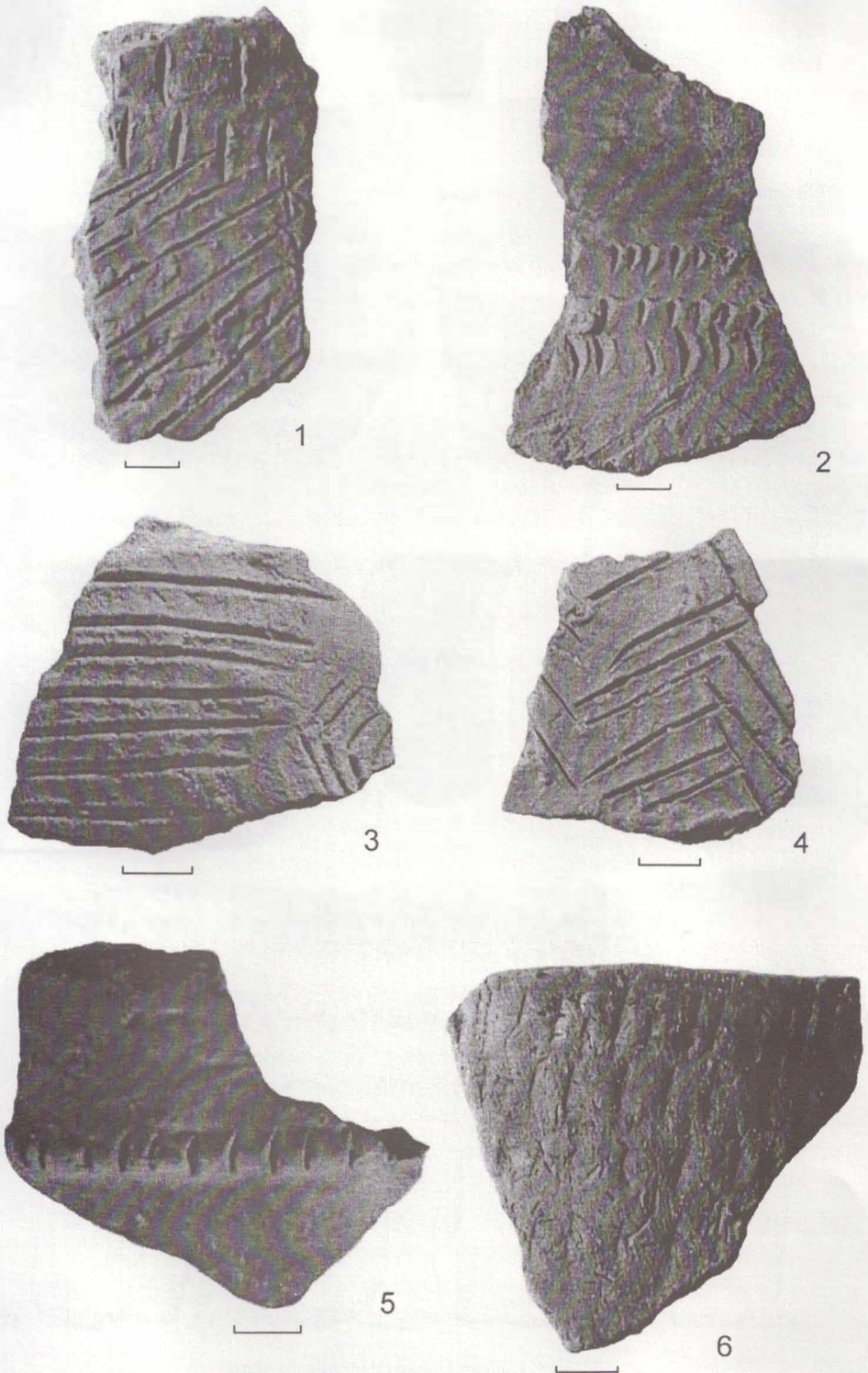
Pl. XVI. Păuleni. Ceramică Cotofeni.

La ceramique Coţofeni.

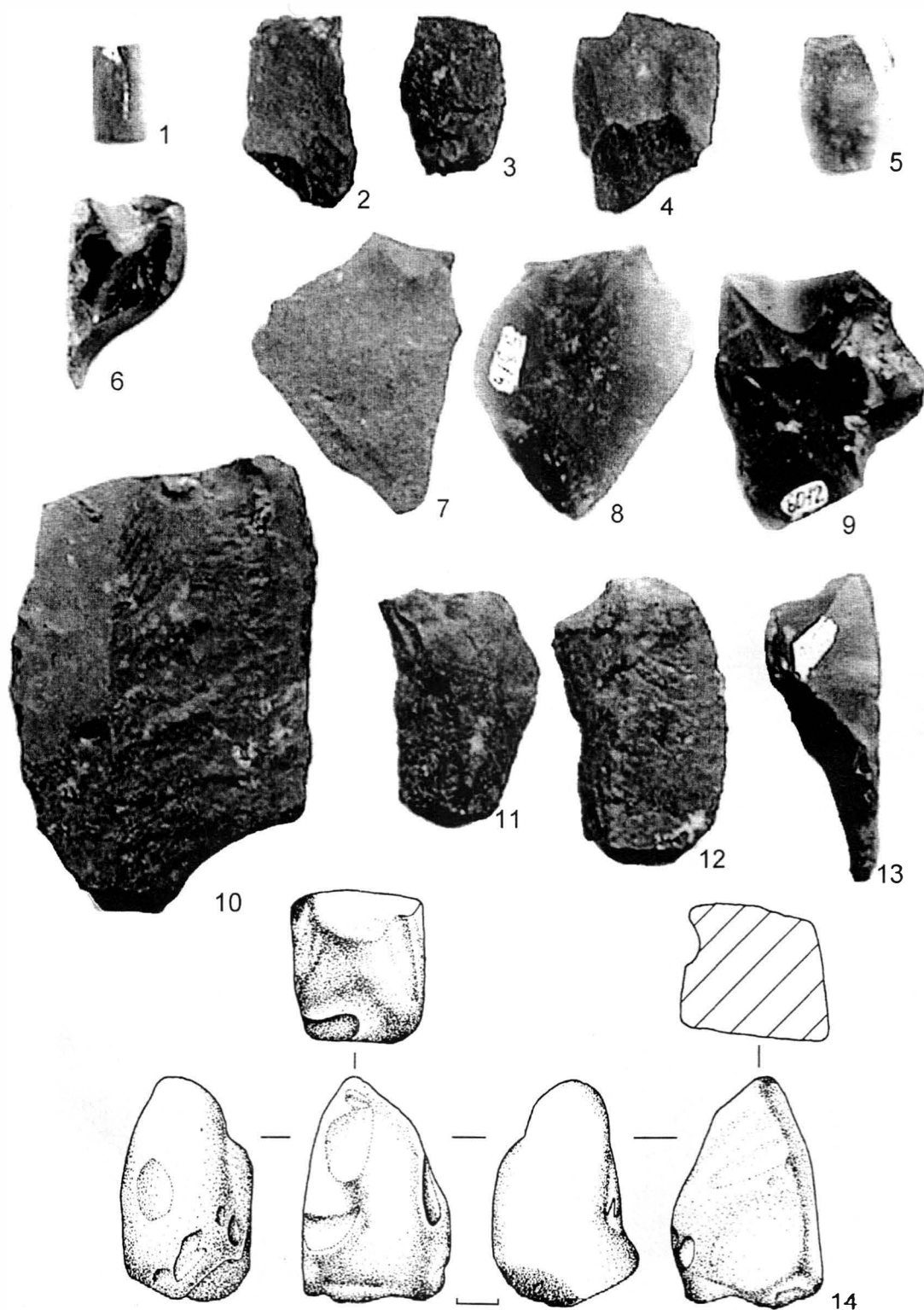
Pl. XVII. Păuleni. Ceramică Cotofeni I.

La céramique Cotofeni I.

Pl. XVII. Păuleni. Ceramică Cotofeni I și II.

La céramique Cotofeni I et II.

Pl. XIX. Păuleni. Unelte de obsidian și piatră.

Les outils de l'obsidien, et pierre.

Descoperirile aparținând aspectului cultural Ciomortan de la Păuleni (campaniile 1999-2000)

1. Fortificații.

1. a. Valul.

Atât cât se poate constata în stadiul actual al cercetărilor, cel puțin primele construcții de fortificare ale așezării datează din începutul bronzului mijlociu. Această concluzie rezultă din faptul că straturile Coțofeni (în car. A 8-14) și Cucuteni-Ariuşd (în car. A 15-16), în partea de nord a S.I, sunt suprapuse de valul de nord al așezării (Pl.I/IV), iar complexele culturii Wietenberg, în marea lor majoritate se află pe valul așezării și suprapun complexele aparținând aspectului cultural Ciomortan.

Substructura valului constă dintr-un schelet compus din casete formate din șiruri de stâlpi înfiți în pământ. Casetele au fost umplute apoi cu pământ. Șirurile de gropi de stâlpi surprinse sub val au perforat locuințele Ariuşd și Coțofeni (Pl.I; IV). În prezent, înălțimea maximă a valului este de 2,8 - 2,9 m de la bază. Valul are structura complexă, cuprinzând urme de substructură de lemn și mai multe secvențe de pământ de umplură.

În profilul A se observă clar urme de stâlpi aflați la distanța de 6,7 m între ei (Pl.IV). Stâlpul aflat spre interiorul așezării a perforat straturile Coțofeni și Cucuteni-Ariuşd și a intrat ușor (cu cca. 10 cm) în stratul steril (cca 60 cm de la baza valului), iar cel aflat spre exteriorul așezării a străpuns stratul Coțofeni și a intrat ușor (cu cca. 16 cm) în stratul eneolitic (cca. 40 cm de la baza valului). Acest stâlp făcea parte dintr-un șir de stâlpi, fiind orientat paralel cu linia valului, surprins în car. A-13 și B-13 și regăsit pe profilul B/C (Pl.I; IV). După toate probabilitățile, și stâlpul surprins în car. A-10 făcea parte dintr-un asemenea șir, însă săpăturile în car. B-10, C-10 și D-10 nu au ajuns încă la baza valului. Așa cum se observă în profilele A și B/C, umplutura valului, între cele două rânduri de stâlpi, este net diferită față de structura valului nord și sud de stâlpi.

Umplutura valului dintre cele două rânduri de stâlpi prezintă mai multe secvențe stratigrafice. În stadiul actual al cercetărilor este greu de apreciat dacă multitudinea secvențelor se datorează unor adăugiri la val, în diferite perioade, sau dacă ea reflectă succesiunea în care - în cadrul aceleiași perioade istorice - s-au depus mai multe soluri de pământ, extras la diferite adâncimi și din diverse locuri. În toate secvențele stratigrafice în profilele A și B/C s-au găsit laolaltă fragmente ceramice aparținând numai culturilor Cucuteni-Ariuşd, Bodroghkeresztúr și Coțofeni.

1. b. Șanțuri.

În exteriorul valului au fost surprinse două cavități: una, în imediata apropiere a locuinței Ariuşd (L.5), pe panta de nord a dâmbului, reprezintă un complex a cărui destinație nu o putem, deocădată, defini cu certitudine, iar altul, aflat mai jos, la poalele dâmbului, reprezintă cu siguranță șanțul de apărare. Acesta a fost doar atins de săpături.

1. c. Turn (?), poartă (?) și culoarul de acces la acestea.

Într-una dintre porțiunile cercetate, pe panta interioară a valului (car. B,C - 9, 10, 11, 12), s-a constatat un culoar de acces dinspre interiorul așezării spre mijlocul valului sau, poate, spre exteriorul așezării (nefiind cercetată partea din exteriorul valului nu se poate stabili acest lucru cu certitudine), lăsat în timpul ridicării valului. Lățimea culoarului - 0,8-1,3 m. În zona coamei valului, acest culoar intră într-o construcție de lemn masiv, de la care s-au păstrat două rânduri paralele de stâlpi (în prelungirea culoarului), înfiți în pământ. Porțiunea acestui culoar, surprinsă în profilul longitudinal al valului (car. C-12, D-12) (Pl.II/1; Pl.IV/ C-12, D-11) și în imediata sa apropiere, a fost puternic arsă: structura de lemn a fost carbonizată, iar pământul din interiorului con-

strucției (lut în amestec cu pietriș, identic cu straturile superioare ale valului), pe toată lățimea construcției, din cauza temperaturii ridicate, a căpătat culoarea roșie (Pl.II). În profilul longitudinal al valului din C-12 și D-12, (Pl.II/1, Pl.IV) în profilul C, D -10/11 și C,D-11/10 (Pl.IV) și în grundriss-ul dintre aceste două profile (car. C-11, 12 și D-11-12) (Pl.II/2) s-au observat urmele unei construcții de lemn, arse. În profilele longitudinale ale valului s-a observat că acesta apare în profil ca o succesiune de mai multe depuneri de pământ (Pl.IV/1; IV C-12, D-11). Depunerile valului au formă sinusoidală, ceea ce sugerează că în val au existat mai multe culoare de acest gen. În profilul longitudinal C-12, D-11 se observă umplutura culoarului compusă din lut în amestec cu mult pietriș, arsă la roșu, în contrast cu toate nuanțele de culoare surprinse în umplutura valului (gălbui, cenușiu, brun, negru). În partea de vest a umpluturii culoarului, în C-12 se observă urma unui stâlp ars, în poziție verticală (Pl.II/2; IV). În profilul longitudinal A, B, C, D - 11/10 (Pl.II/ 2), în dreptul stâlpului surprins în C-12, în C-11/10, în umplutura argiloasă galbenă a culoarului se observă urme de nuanță roșiatic-negricioasă ale unui alt stâlp ars în poziție verticală (Pl. II/2; IV). Între acest din urmă stâlp și cel din C-12, în grundis-ul din car. C-12 și C-11 se observă un șir de gropi de stâlpi cu umplutura arsă la roșu (Pl.II/2). Observațiile de mai sus indică existența aici a unei construcții care pleacă probabil de la baza valului și se ridică deasupra coamei valului. Presupunem că această construcție reprezintă unul dintre turnurile așezării, care a fost incendiat, eventual, în timpul asediului așezării. Sperăm că cercetările viitoare vor furniza date mai concludente în ceea ce privește destinația și rostul construcției respective.

În umplutura culoarului, precum și a construcției, au fost găsite multe fragmente ceramice de tip Ciomortan, majoritatea dintre ele provenind din zona puternic arsă.

2. Complexul (L.7a).

La capătul de sud al culoarului, aproape de baza valului, a fost descoperit un alt complex aparținând aspectului cultural Ciomortan. Acesta era ușor adâncit în umplutura valului, avea forma neregulată, alungită (cca. 1,8 x 4 m) și era dispus perpendicular față de culoar (Pl.III/2, 3). Din umplutura acestui complex provin multe fragmente de oase de animale, două fragmente de oase umane (un fragment

de mandibulă și altul de calotă craniană*), precum și numeroase fragmente ceramice de tip Ciomortan. Acestui complex îi aparțin și câteva gropi de stâlpi surprinse alături. Atât acest complex, cât și o parte din culoar au fost suprapuse de o locuință a culturii Wietenberg (L.7): s-a observat, de exemplu, că umplutura L.7a a apărut imediat sub vetrele locuinței Wietenberg, L.7 (Pl.III/1/a).

3. Ceramica de tip Ciomortan.

Materialul ceramic de tip Ciomortan descoperit la Păuleni include patru categorii.

1) Specia grosieră reprezentată de fragmentele unor recipiente de dimensiuni mari și mijlocii, cu gura larg deschisă, decorate uneori cu brăie în relief dispuse sub buză și/sau pe exteriorul buzei.

2) Ceramica grosieră cu exteriorul, iar de multe ori și interiorul, prelucrat cu măturica (*Besenschtrich*) (Pl.V/2, 4; VI; VII/5-9; VIII); acestei categorii îi aparține majoritatea fragmentelor ceramice de tip Ciomortan. Proporția ridicată a ceramicii striate în cadrul grupului Ciomortan reprezintă o noutate, întrucât în publicațiile de până acum prezența masivă a acestei categorii ceramice nu se constata.

3) Speciei semifine îi aparțin recipiente de dimensiuni mari și mijlocii, printre care cel puțin o parte au fost probabil "amfore", similare celor bine cunoscute în cadrul culturii Costișa, ele aveau corpul bombat, gâtul îngust și înalt (Pl.IX/2, 4-7). Uneori aceste recipiente sunt ornamentate cu triunghiuri incizate, dispuse de obicei în registre orizontale, dar uneori și verticale (în publicațiile săpăturilor vechi această ceramică nu apare), hașurate sau umplute cu împunsături, nu lipsește nici brâul în relief.

4) Categoriei de ceramică fină îi aparțin recipiente de dimensiuni mai mici, printre care se evidențiază două forme principale: "amforete" (s-au găsit câteva exemplare întregi sau întregibile) - recipiente de dimensiuni mici (H - sub 10 cm), cu corpul sferic și gâtul cilindric îngust, cu una sau două toarte, cu secțiunea ovală, trase din buză și prinse de corp (Pl.XI; XII/1-3); câni și cești cu toarte în bandă, supraînălțate, deseori ornamentate cu triunghiuri incizate, dispuse de obicei, în registre orizontale, hașurate sau umplute cu împunsături; pe câteva fragmente se observă ornamentarea executată în tehnica împunsăturilor

successive (Pl.VII/3); unele fragmente ceramice din această categorie din exterior sunt decorate cu triunghiuri incizate, iar în interior cu măturică (Pl.X/1).

4. Încadrarea culturală și cronologică.

Atât cât permite stadiul actual al cunoașterii materialului ceramic de la Păuleni și din mai multe așezări ale culturii Costișa, din vestul Moldovei (Pl.XVIII; XIX; XX), apreciem că materialul ceramic de tip Ciomortan, descoperit până acum la Păuleni, prezintă similitudini importante cu ceramica culturii Costișa. Cele mai apropiate analogii se constată în așezările Costișa¹, Deleni² și Poduri³. Una dintre deosebirile considerabile ale repertoriului ceramic de la Păuleni pare a o reprezenta proporția mai ridicată a ceramicii ornamentate în stilul *Besenstrich* (prezentă de altfel, în proporții diferite, în aproape toate așezările culturii Costișa⁴). Menționăm că proporția mai ridicată a acestui gen de ceramică la Păuleni poate avea drept explicație plauzibilă faptul că în perioada imediat anterioară, în sud-estul Transilvaniei a fost răspândit grupul *Zoltan*, caracterizat printr-o largă răspândire a ceramicii striate⁵. Alt element specific ceramicii de tip Ciomortan îl reprezintă triunghiurile incizate, umplute cu puncte, executate uneori în tehnica împunsăturilor succesive. În proporții mult mai reduse acest ornament

este întâlnit în grupul *Zoltan*⁶, în cadrul culturilor Monteoru⁷ și Costișa⁸. Se pare că și tehnica împunsăturilor succesive constituie un element specific al ceramicii de la Păuleni. Precizăm că în cadrul culturii Costișa se observă un grad ridicat de varietate, datorat probabil diferențelor cronologice în cadrul acestei culturi, care, în Moldova, pare să se fi dezvoltat pe toată durata bronzului mijlociu. În lumina acestei precizări se poate enunța că așezarea de la Păuleni, alături de alte câteva așezări din sud-estul Transilvaniei, răspândite din Depresiunea Ciucului până în Țara Bârsei (*Zoltan*⁹, *Peteni*¹⁰, *Rotbav*¹¹), aparțin tot culturii Costișa și datează din perioada anterioară pătrunderii în zonă a culturii *Wietenberg*. La acestea se poate adăuga și un vas ceramic izolat din Țara Bârsei (Brașov "*Ziegelei Schmidt*"), atribuit de Al. Prox în 1940 culturii *Tei*¹².

Nu s-au confirmat deocamdată informațiile privind prezența în așezarea Păuleni a ceramicii de tip Monteoru. De altfel, aceste informații nu au fost confirmate nici de ilustrațiile din publicațiile privind "cultura Ciomortan". În ceea ce privește încadrarea cronologică a nivelului Ciomortan de la Păuleni, ținând cont de analogiile cele mai apropiate în materialele culturii Costișa, precum și situația stratigrafică cuprinsă acolo¹³, îl situăm la nivelul Monteoru IC3.

Note

* ALEXANDRA COMȘA, în: *Angustia*, 5, 2000.

1. ANCA POPESCU, în *Angustia*, 5, 2000.

2. *IBIDEM*.

3. *Catalogul expoziției "Cultură și civilizație din Carpații Răsăriteni în lumina noilor descoperiri arheologice"*, Sf. Gheorghe, 1998, p. 58, Pl. XXVI, 2-3.

4. ANCA POPESCU, *Op. cit.*

5. V. CAVRUC, *The final stage of the Early Bronze Age in South-Eastern of Transylvania (in the light of new excavations at Zoltan)*, în: *Thraco-Dacica*, XVIII, nr. 1-2, 1997, p. 97-133.

6. *IDEM*, p.125, fig. 14/13.

7. EUGENIA ZAHARIA, *La culture de Monteoru. Sa deuxième étape de développement à la lumière des fouilles de Sărata Monteoru (dép. de Buzău)*, în: *Dacia*, N.S., XXXIV, 1990, p. 32, fig. 11/3 - 5, 5a; fig. 12/3 - 7, 11 - 15, 22, 25 -26, 30 -32.

8. *Catalogul expoziției "Cultură și civilizație din Carpații Răsăriteni în lumina noilor descoperiri arheologice"*, Sf. Gheorghe, 1998, p. 58, Pl. XXVI, 2-3.

9. V. CAVRUC, *Considerații privind situația etnoculturală în sud-estul Transilvaniei în epoca bronzului mijlociu*, în: *Angustia*, 4, 1999, p.13-41.

10. SZÉKELY Zs., *Perioada timpurie și începutul celei mijlocii a epocii bronzului în sud-estul Transilvaniei*, 1997, p.80.

11. A.C. FLORESCU, *Repertoriul culturii Noua-Coslogeni din România. Așezări și necropole*, în: *CCDJ*, X, Călărași, 1991, p. 187, Fig. 15/4-5. După părerea noastră, confirmată verbal și de dr. Al.Vulpe, unul dintre autorii săpăturilor de la Rotbav, această ceramică nu aparține culturii Noua (Noua I), așa cum susținea eronat regretatul A.C. Florescu, ci culturii Costișa.

12. AL. PROX, *Die Tei Kultur im Burzeland*, în: *Mitteilungen des Burzenlander sahiscen Muzeum*, IV, 1940.

13. Al. Vulpe, M. Zămoșeanu, *Săpăturile de la Costișa*, în *Materiale și Cercetări arheologice*, 8, 1962, p. 309-316

Lista planșelor/List of Plates

Pl. I. Păuleni. Profilul valului de nord. 1 - Profilul A (malul de vest a S. I.); 2 - Profilul B/C (malul de vest a S. I.).

Pl. II. Păuleni. Urmele turnului și a culoarului (Compl. 13). 1 - Profilul longitudinal al valului (car. C,D - 11/12). Vedere din sud din incinta așezării; Dunga verticală de lângă latura de vest a petei de culoarea roșie (umplutura turnului) reprezintă urma unui stâlp.

2 - grundrisul car. C,D - 11, 12; se vede și partea superioară a profilului 11/10, în care se observă urma unui stâlp ars.

Pl. III. Păuleni. Complex L.7a (aspectul cultural Ciomortan). 1 - Partea superioară a umpluturii L.7a: a - umplutura complexului 7a suprapusă de o vatră a locuinței culturii Wietenberg (L.7); b - detaliu. 2 - L.7a după golire. 3 - L.7a după demontarea L.7: a - vedere de ansamblu (majoritatea gropilor de stâlp aparțin locuinței Wietenberg, L.7); b - de-taliu.

Pl. IV. Păuleni. Profilele valului de nord. A - profilul transversal A (malul de vest a S. I), B/C - profilul transversal B/C (malul de est a S. I), C11/12 - profilul longitudinal pe coama valului C11/12, D11, 10/11 - profilul longitudinal pe latura de sud a matorului între car. ABCD-10 și ABCD-11, vedere din sud; 11/10 - profilul longitudinal pe latura de nord a matorului între car. ABCD 11 și ABCD 11, vedere din nord. Legenda: a - suprafața actuală a terenului, b - strat arabil, pământ negru amestecat, c - pământ negru amestecat, d - lut nisipos cu pi-etriș, e - pământ maroniu amestecat, f - lut nisipos amestecat cu pământ și pietriș, g - lut galben deschis, h - lut nisipos ars la roșu, j - pământ nisipos brun, k - argilă galbenă, l - pământ cenușiu-negricios - stratul Coțofeni, m - bucăți de chirpici, n - lemn ars, o - pământ brun - stratul Ariușd, p - gropi de braconaj.

Pl. V. Păuleni. Aspect cultural Ciomortan. Ceramica.

Pl. VI. Păuleni. Aspect cultural Ciomortan. Ceramica.

Pl.VII. Păuleni. Aspect cultural Ciomortan. Ceramica.

Pl.VIII. Păuleni. Aspect cultural Ciomortan. Ceramica.

Pl.IX. Păuleni. Aspect cultural Ciomortan. Ceramica.

Pl.X. Păuleni. Aspect cultural Ciomortan. Ceramica.

Pl.XI. Păuleni. Aspect cultural Ciomortan. Ceramica.

Pl.XII. Păuleni. Aspect cultural Ciomortan. Ceramica.

Pl.XIII. Păuleni. Aspect cultural Ciomortan. Ceramica.

Pl.XIV. Păuleni. Aspect cultural Ciomortan. Ceramica.

Pl.XV. Păuleni. Aspect cultural Ciomortan. Ceramica.

Pl.XVI. Păuleni. Aspect cultural Ciomortan. Ceramica.

Pl.XVII. Cultura Costișa. Așezarea Costișa. Ceramica.

Pl.XVIII. Cultura Costișa. 1, 2 - Poduri, 3 - așezarea Costișa. Ceramica.

Pl.XIX. Cultura Costișa. 1-2, 4-8: Costișa, 3 - Lunca. Ceramica.

Pl. I. Păuleni. The section of the northern wall. 1-section A (the western bank of S.I.), 2-Profile B/C (the western

bank of the S.I.).

Pl. II. Păuleni. Traces of the tower and the corridor (compl 13). 1. The longitudinal section of the wall (car. C,D -11/12) view from the south from the precincts of the settlement; The whitish vertical line next to the western side of the red spot (the filling of the tower) represents the trace of a pillar, 2. The grundris in the square C,D - 11/12; the superior part of the 11/10 section can also be seen, it presents traces of a burnt pillar.

Pl. III. Păuleni. Complex L.7a (the Ciomortan cultural aspect). 1. The superior part of the filling L.7a: a the filling of the complex 7a overlapped by a hearth of the Wietenberg culture dwelling (L.7); b-detail. 2. L.7a after 3. L.7a after the dismantling of L.7: a-general view (the majority of the pillar holes belong to the Wietenberg dwelling L.7); b-detail.

Pl. IV. Păuleni. The sections of the northern wall. A-transversal section A (the western bank of the S.I.), B/C-the transversal profile B/C (the eastern bank of the S. I.), C 11/12 the longitudinal section on the summit of the wall C 11/12, D 11, 10/11 the longitudinal section on the southern side of one of the parts of the square A1BCD and ABCD, view from the south; 10/11-longitudinal section on the northern side of one of the parts of the square ABCD 11 and ABCD 11, view from north. Legend: a the present-day surface of the field, b arable layer, mixed block earth, c black mixed soil, d sandy clay with gravels, e-mixed brownish earth, f sandy clay mixed with earth and gravel, g light yellow clay, l grey-swarthy earth-the Coțofeni layer, m fragments of adobe, n burnt wood, o brown earths-the Ariușd layer, p poaching holes.

Pl. V. Păuleni. The Ciomortan Cultural Aspect. Pottery.

Pl. VI. Păuleni. The Ciomortan Cultural Aspect. Pottery.

Pl. VII. Păuleni. The Ciomortan Cultural Aspect. Pottery.

Pl. VIII. Păuleni. The Ciomortan Cultural Aspect. Pottery.

Pl. IX. Păuleni. The Ciomortan Cultural Aspect. Pottery.

Pl. X. Păuleni. The Ciomortan Cultural Aspect. Pottery.

Pl. XI. Păuleni. The Ciomortan Cultural Aspect. Pottery.

Pl. XII. Păuleni. The Ciomortan Cultural Aspect. Pottery.

Pl. XIII. Păuleni. The Ciomortan Cultural Aspect.

Pottery.

Pl. XIV. Păuleni. The Ciomortan Cultural Aspect. Pottery.

Pl. XV. Păuleni. The Ciomortan Cultural Aspect. Pottery.

Pl. XVI. Păuleni. The Ciomortan Cultural Aspect. Pottery.

Pl. XVII. The Costișa Culture. The Costișa settlement.

Pottery.

Pl. XVIII. The Costișa Culture. 1-2. Bridges, 3. The Costișa settlement. Pottery.

Pl. XIX. The Costișa Culture. 1-2, 4-8: Costișa, 3-Lunca. Pottery.

ABSTRACT

The Discoveries belonging to the Ciomortan Cultural Aspect from Păuleni

At the present stage of research, we consider that the bearers of the Ciomortan cultural aspect constructed at least the first fortifications in the Păuleni settlement, at the beginning of the Middle Bronze Age. The north wall represents one of the elements of the fortifications system. The excavations, which sectioned the wall up to the sterile ground, show the team framework of the rampart.

There must be on trench for defense in front of the wall, and possible, another small ditch.

In one of the researched trenches, there were discovered the remains of a tower (?) built of massive timber boards and also an access corridor from the tower to the interior of the settlement, with a width of about 0,8-1,2 m (the complex no. 13). The corridor was left unoccupied during the erection of the wall.

A complex (L. no. 7a) of uneven shape, slightly deepened in the ground was discovered at the southern end of the corridor: Many ceramic fragments and fragments of animal and two human bones completed this complex.

The Wietenberg culture complexes overlapped the entire complex belonging to the Ciomortan cultural aspect.

The pottery of the Ciomortan type included 4 categories:

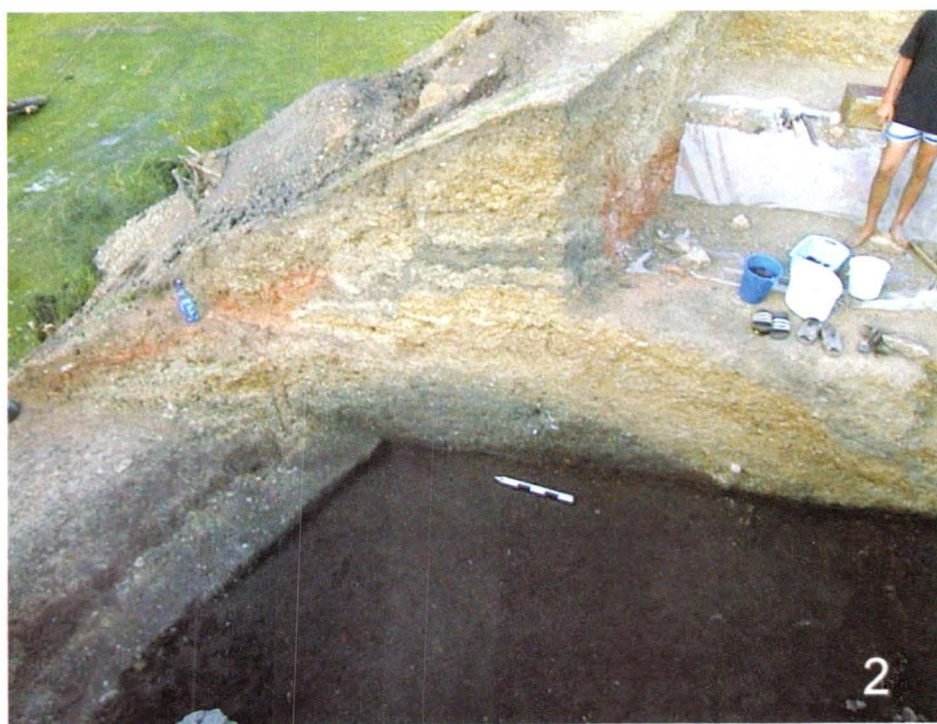
- 1. Coarse, sometimes decorated with girdles in relief;*
- 2. Coarse, decorated in Besenstrich style;*
- 3. Semi-fine, of big amphora, decorated with cut triangles;*
- 4. Fine (cups, mugs and small "amphora") often decorated in the technique of incision, pricking and successive pricks.*

Considering the close analogies, the ceramic material of the Ciomortan type can be attributed to the Costișa culture. Moreover, there are more settlements in the southeastern Transylvania (Peteni, Zóltan, Rotbav, Brașov) which can be attributed to the same (Costișa) culture.

For the moment, the Ciomortan type record from the Păuleni site can be synchronized with the I C3 phase of the Monteoru culture.

Cercetător Dr. Valeriu Căvruc
Muzeul Carpaților Răsăriteni
Sf. Gheorghe, str. Libertății, nr. 4
Tel: 067/314139
e-mail: mcr@planet.ro

Dr. Gheorghe Dumitroaia
Complexul Muzeal Județean Neamț
str. M. Eminescu, nr. 10, cod 5600, Piatra Neamț
Tel: 033/217496

Pl. I. Păuleni. Profilul valului de nord. 1 - Profilul A (malul de vest a S. I); 2 - Profilul B/C (malul de vest a S. I).

The section of the northern wall. 1 section A (the western bank of S.I.), 2 Profile B/C (the western bank of the S.I.).

Pl. II. Păuleni. Urmele turnului și a culoarului (Compl. 13). 1 - Profilul longitudinal al valului (car. C,D - 11/12).
2 - grundrisul car. C,D - 11, 12.

*Traces of the tower and the corridor (compl 13). 1. The longitudinal section of the wall (car. C,D - 11/12).
2. The ground plan in the square C,D - 11/12.*

1

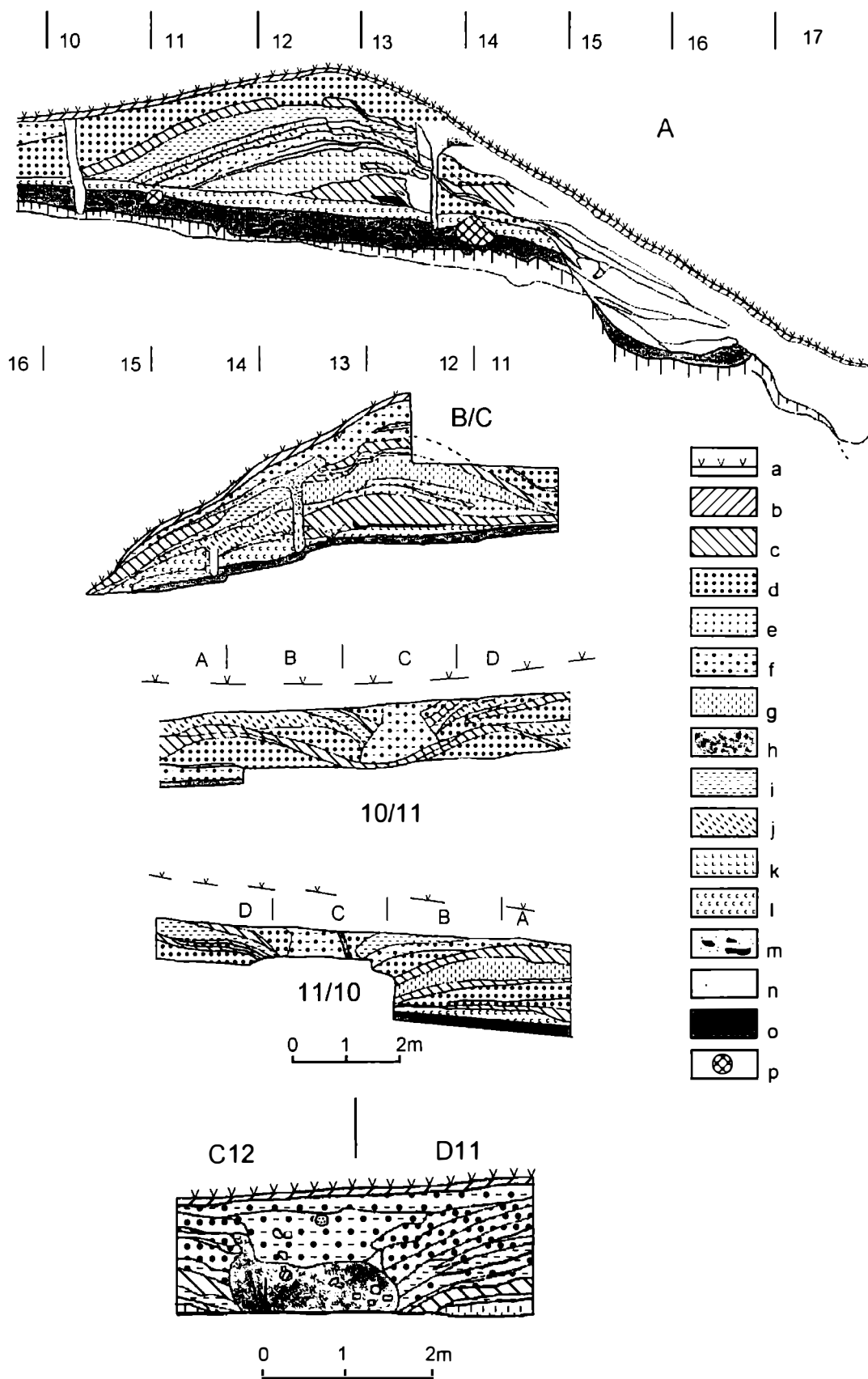

2

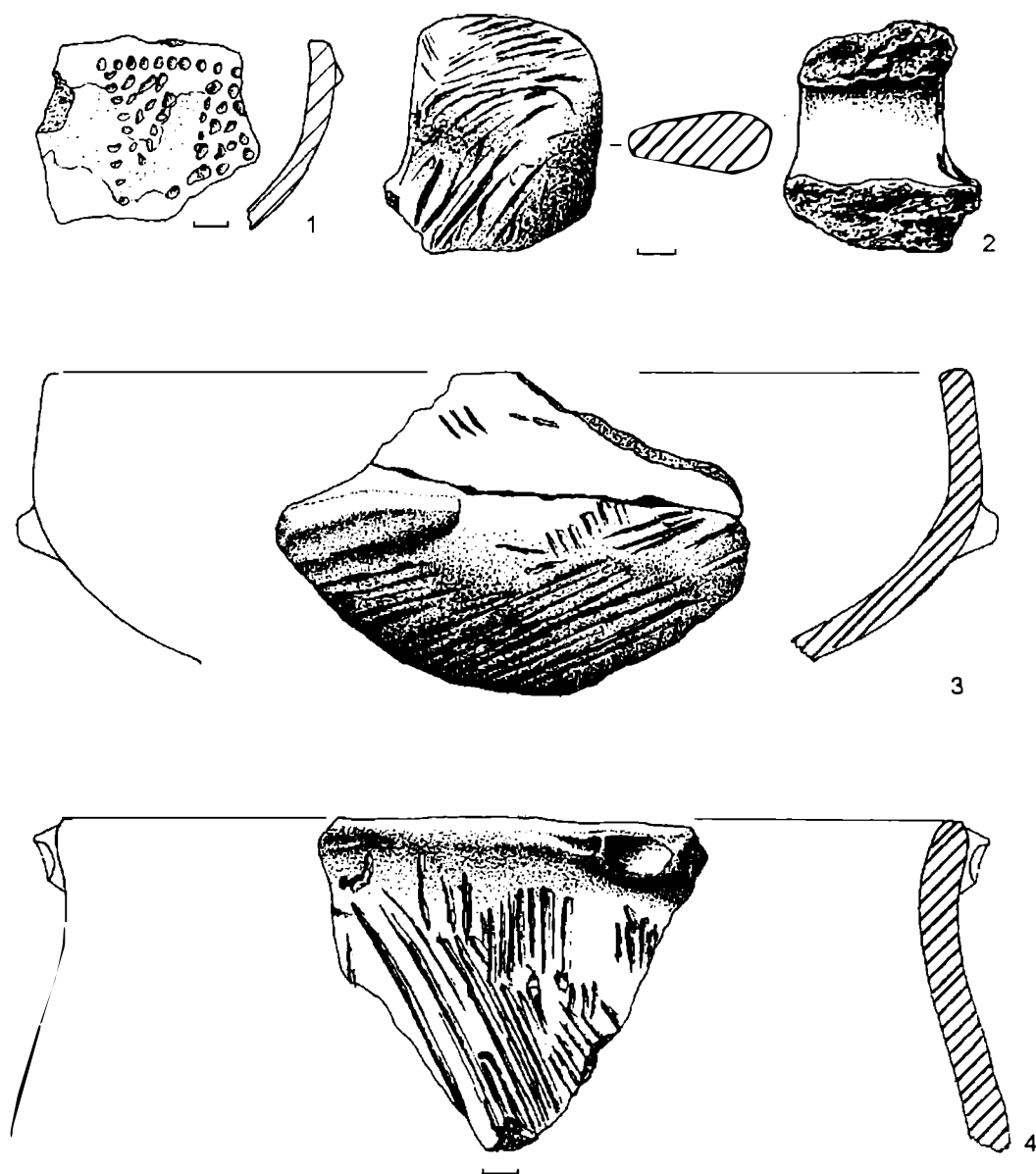

3

Pl. III. Păuleni. Complex L.7a. 1 - Partea superioară: a - umplutura complexului 7a suprapusă de o vatră a locuinței culturii Wietenberg (L.7); b - detaliu. 2 - L.7a după golire. 3 - L.7a după demontarea L.7 : a - vedere de ansamblu; b - detaliu.
Complex L.7a. 1. The superior part: a - the filling of the complex 7a overlapped by a hearth of the Wietenberg culture dwelling (L.7); b-detail. 2. L.7a after 3. L.7a after the dismantling of L.7: a-general view; b-detail.

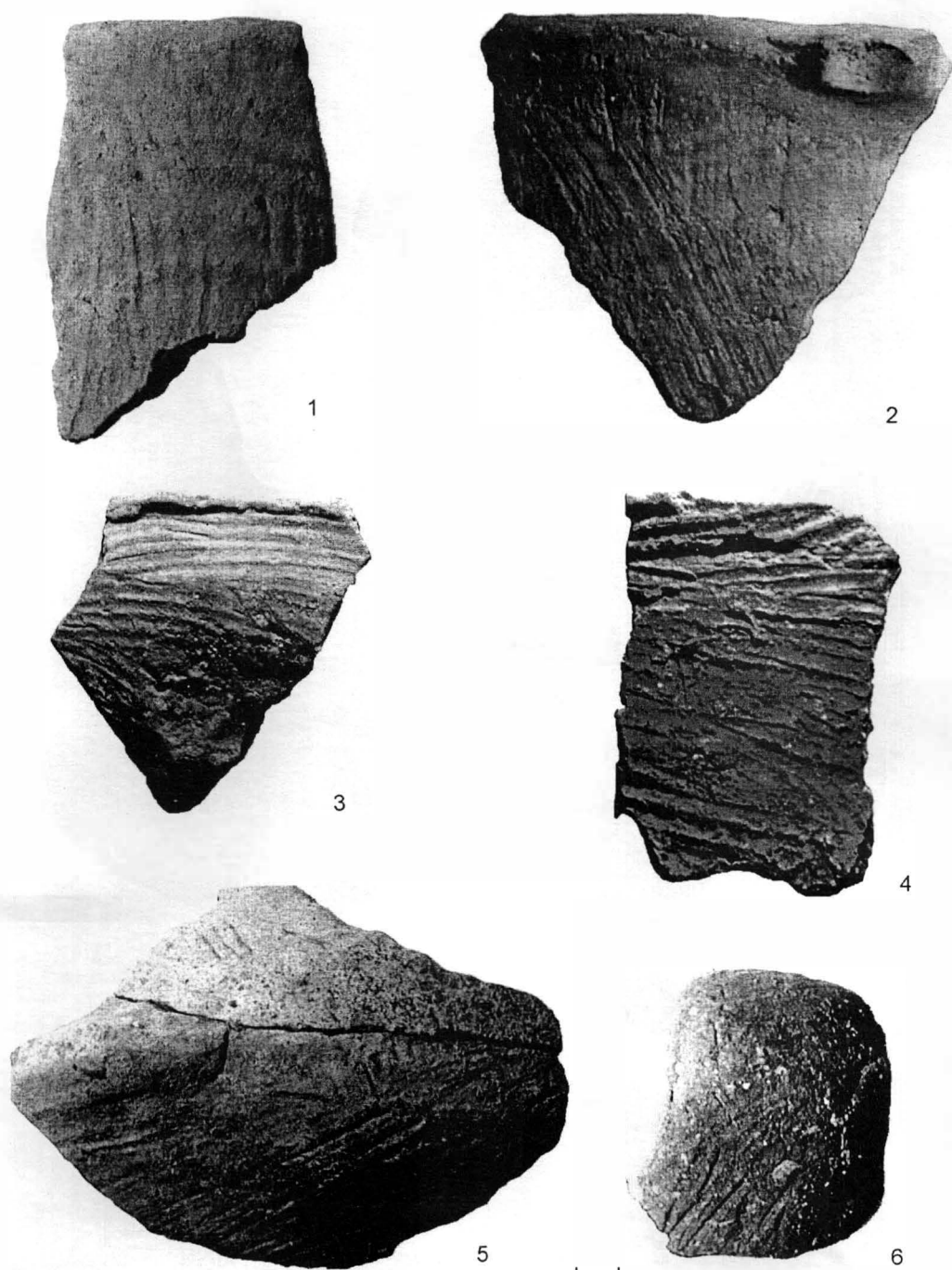

Pl. IV. Păuleni. Profilele valului de nord. A - profilul transversal A, B/C - profilul transversal B/C, C11/12 - profilul longitudinal C11/12, D11, 10/11 - profilul longitudinal pe latura de sud; 11/10 - profilul longitudinal pe latura de nord.
The sections of the northern wall. A-transversal section A, B/C-the transversal profile B/C, C 11/12 the longitudinal section C 11/12, D 11, 10/11 the longitudinal section on the southern side; 10/11-longitudinal section on the northern side.

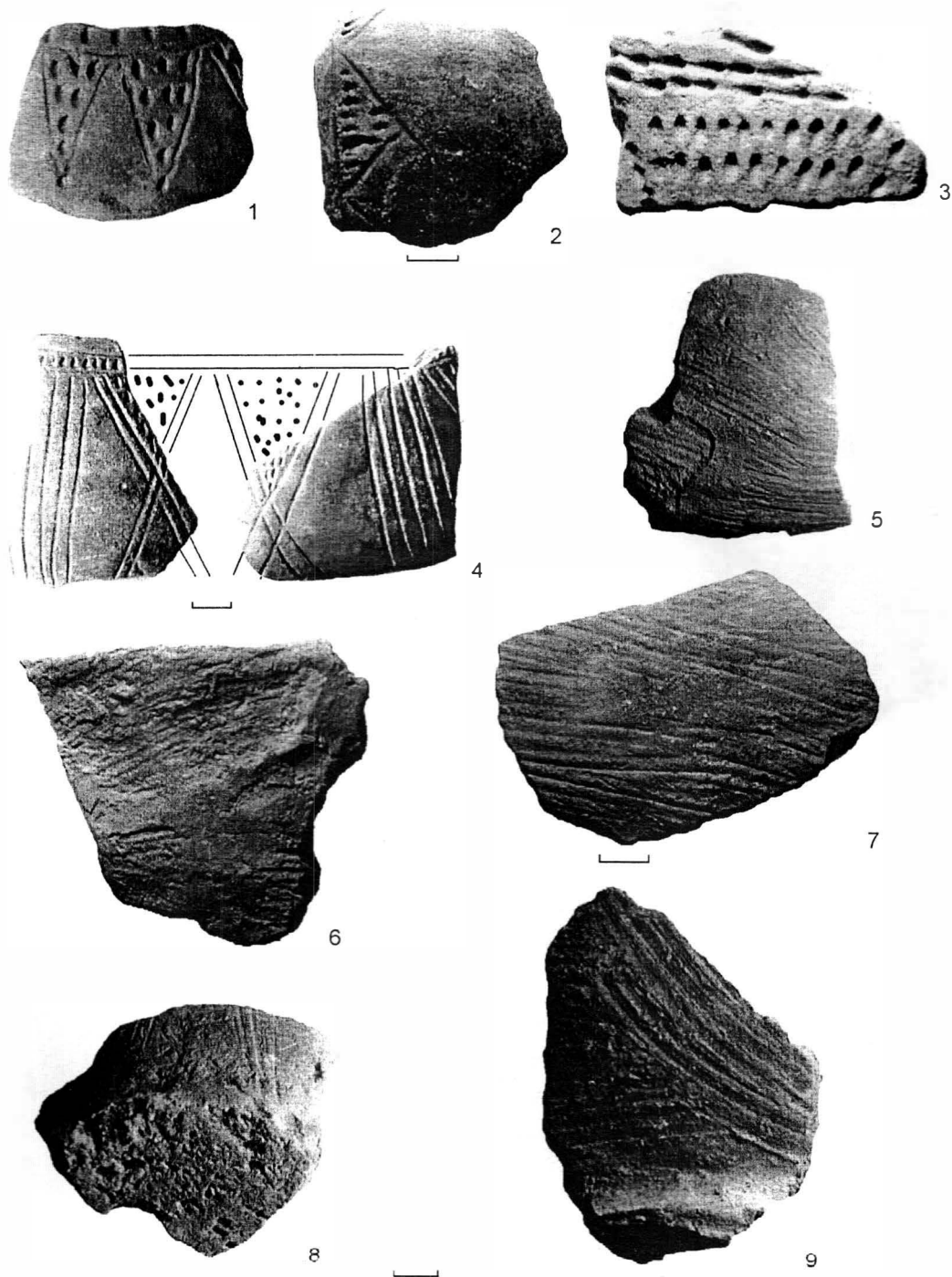
Pl. V. Păuleni. Aspect cultural Ciomortan. Ceramica.

The Ciomortan Cultural Aspect. Pottery.

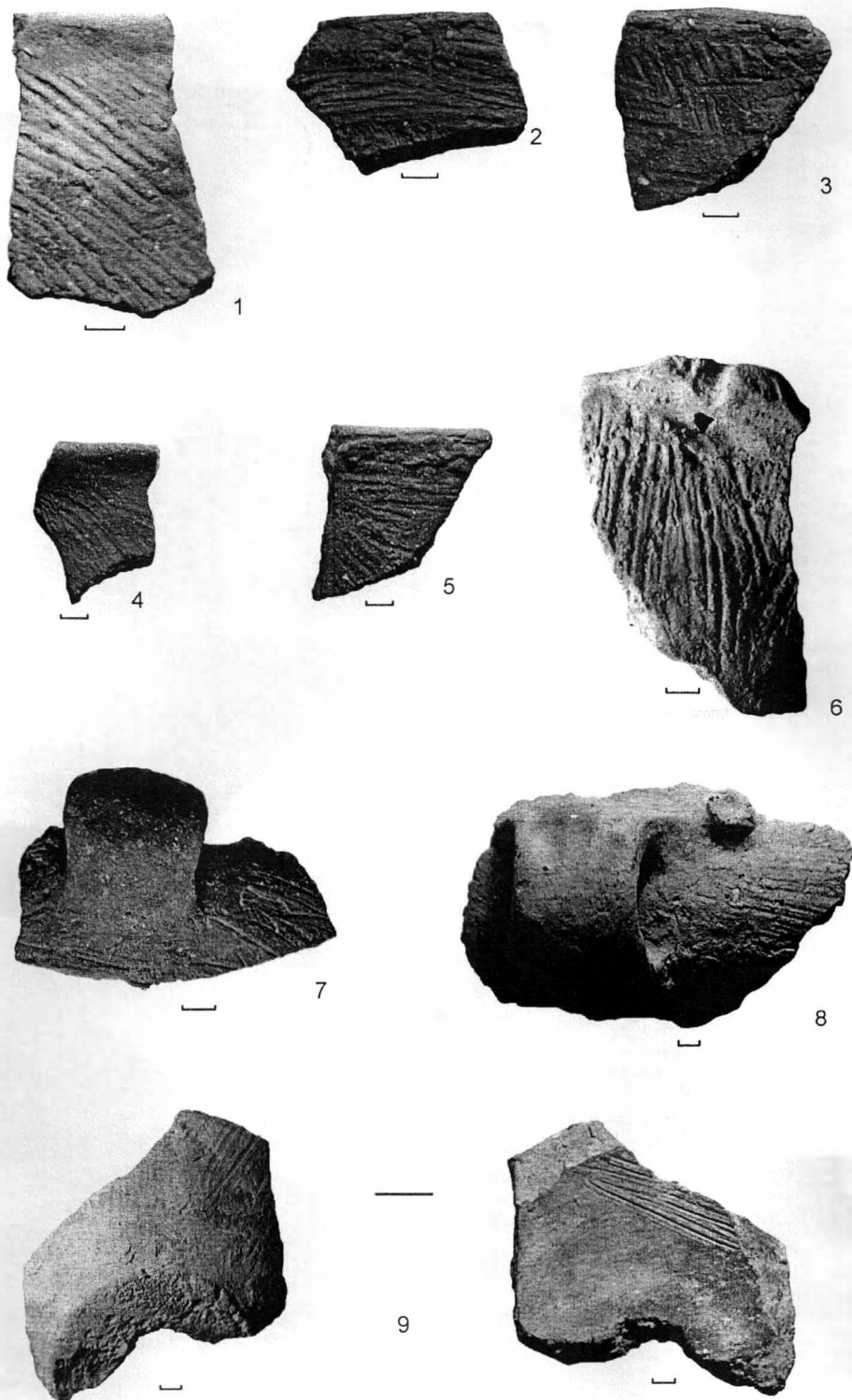
Pl.VI. Păuleni. Aspect cultural Ciomortan. Ceramica.

The Ciomortan Cultural Aspect. Pottery.

Pl.VII. Păuleni. Aspect cultural Ciomortan. Ceramica.

The Ciomortan Cultural Aspect. Pottery.

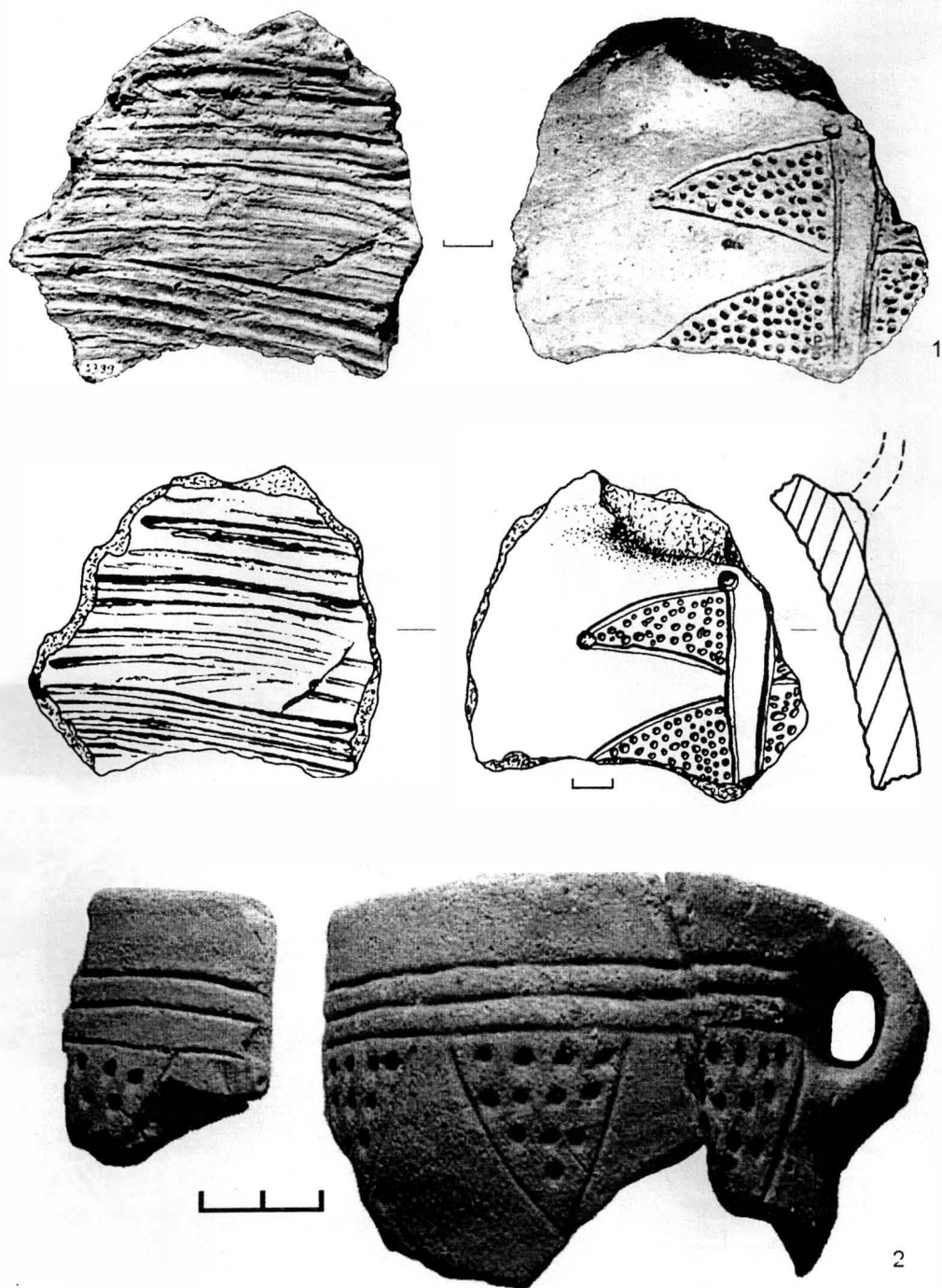
Pl.VIII. Păuleni. Aspect cultural Ciomortan. Cramica.

The Ciomortan Cultural Aspect. Pottery.

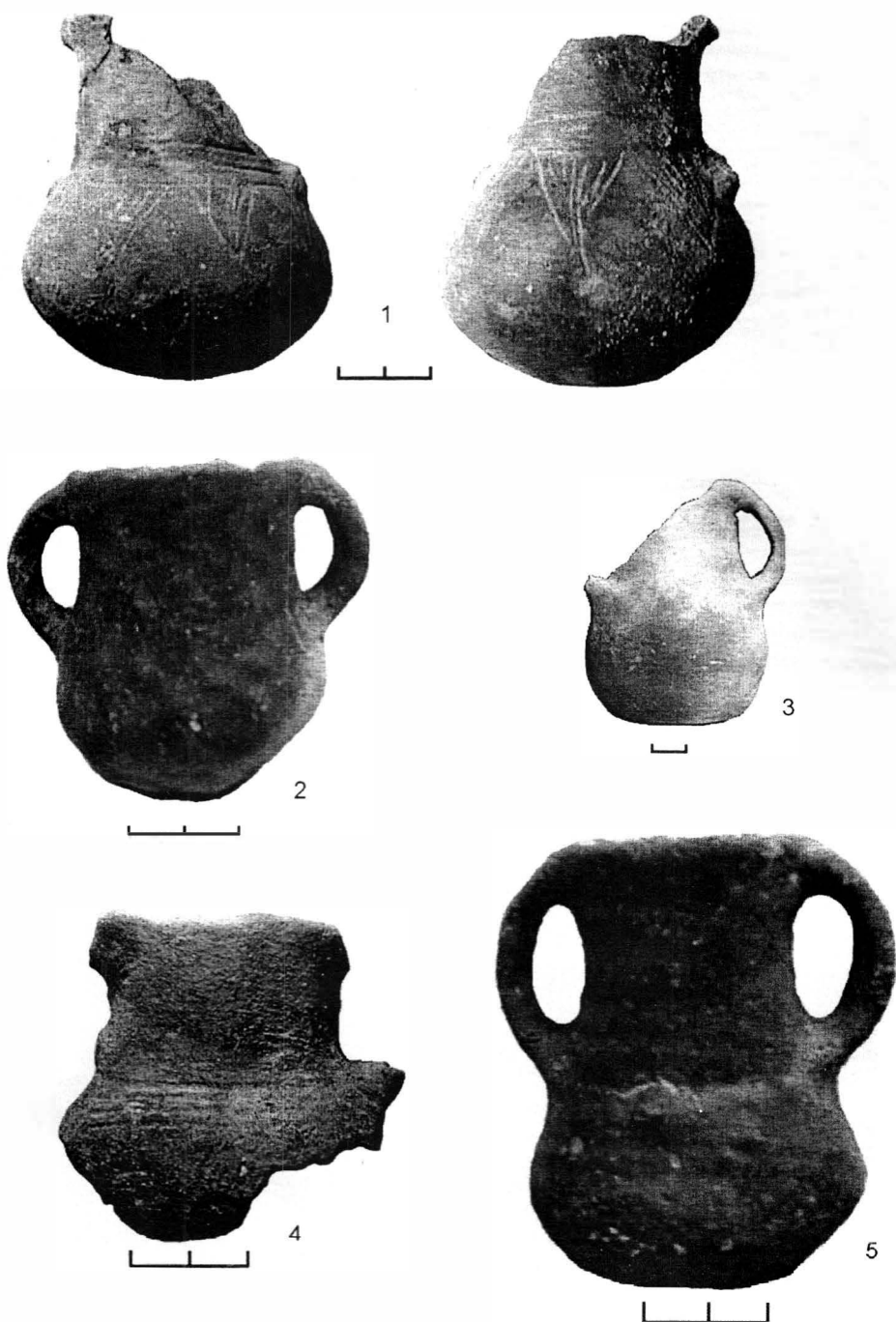
Pl. IX. Păuleni. Aspect cultural Ciomortan. Ceramica.

The Ciomortan Cultural Aspect. Pottery.

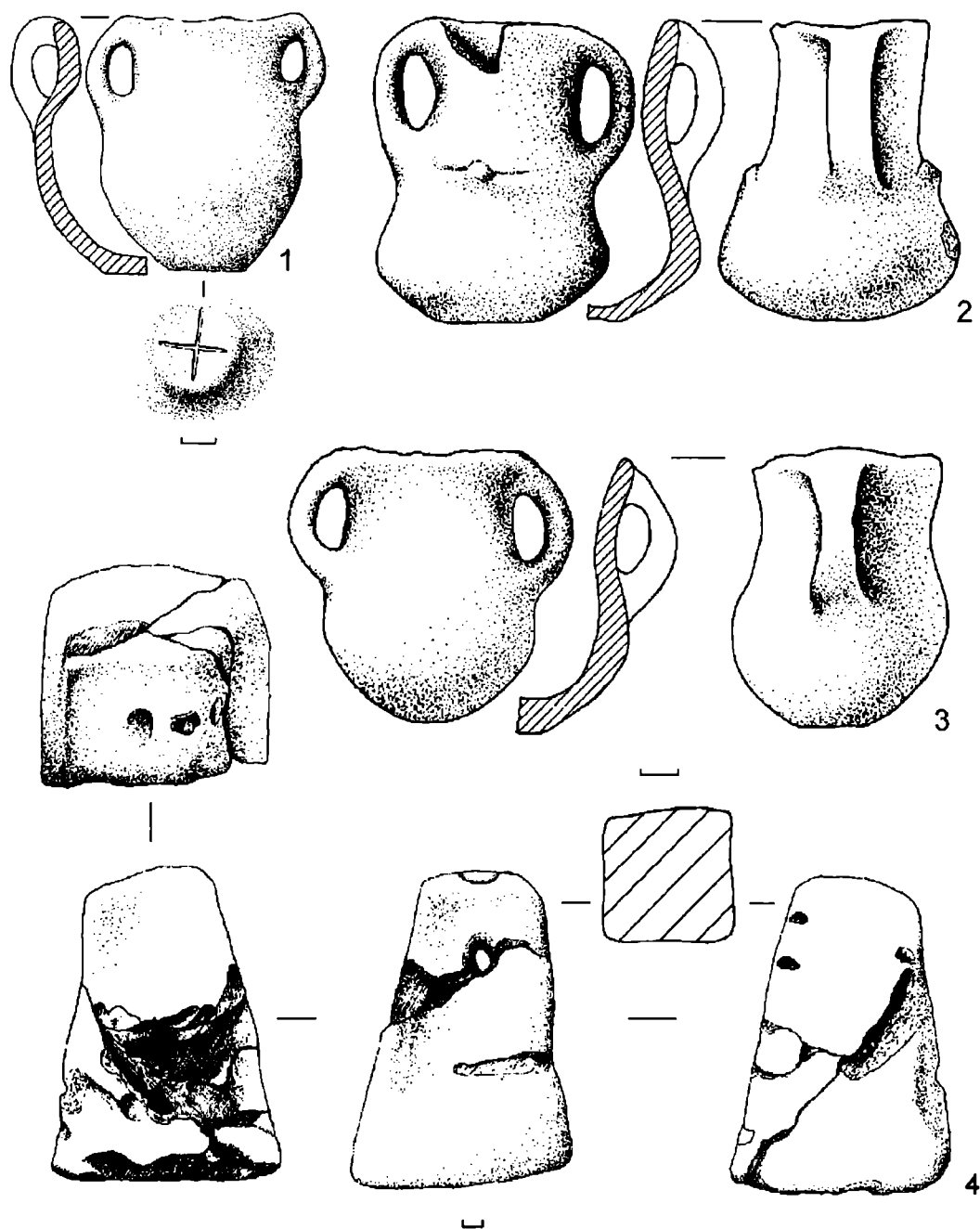
Pl.X. Păuleni. Aspect cultural Ciomortan. Ceramica.

The Ciomortan Cultural Aspect. Pottery.

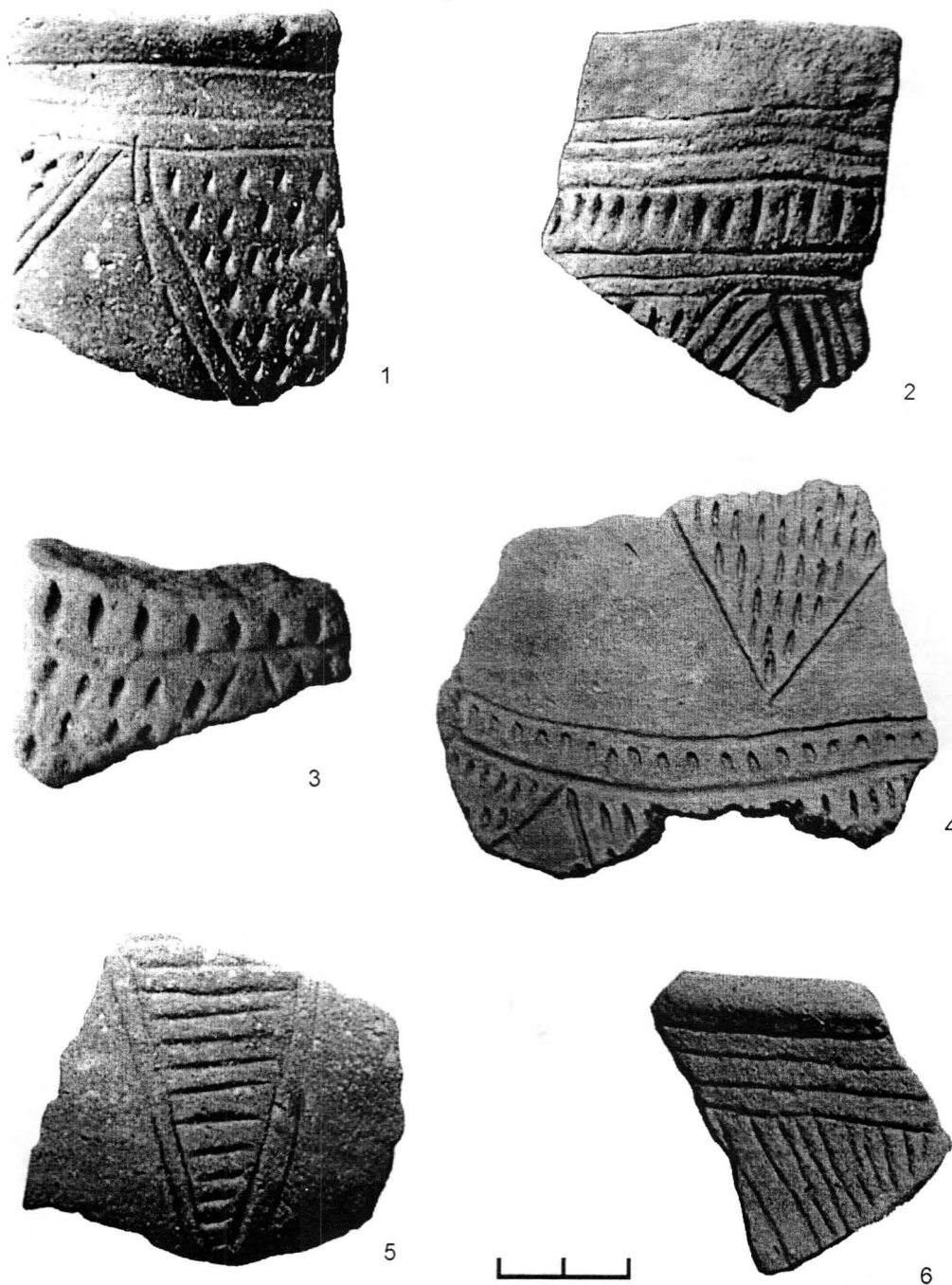
Pl.XI. Păuleni. Aspect cultural Ciomortan. Ceramica.

The Ciomortan Cultural Aspect. Pottery.

Pl.XII. Păuleni. Aspect cultural Ciomortan. Ceramica.

The Ciomortan Cultural Aspect. Pottery.

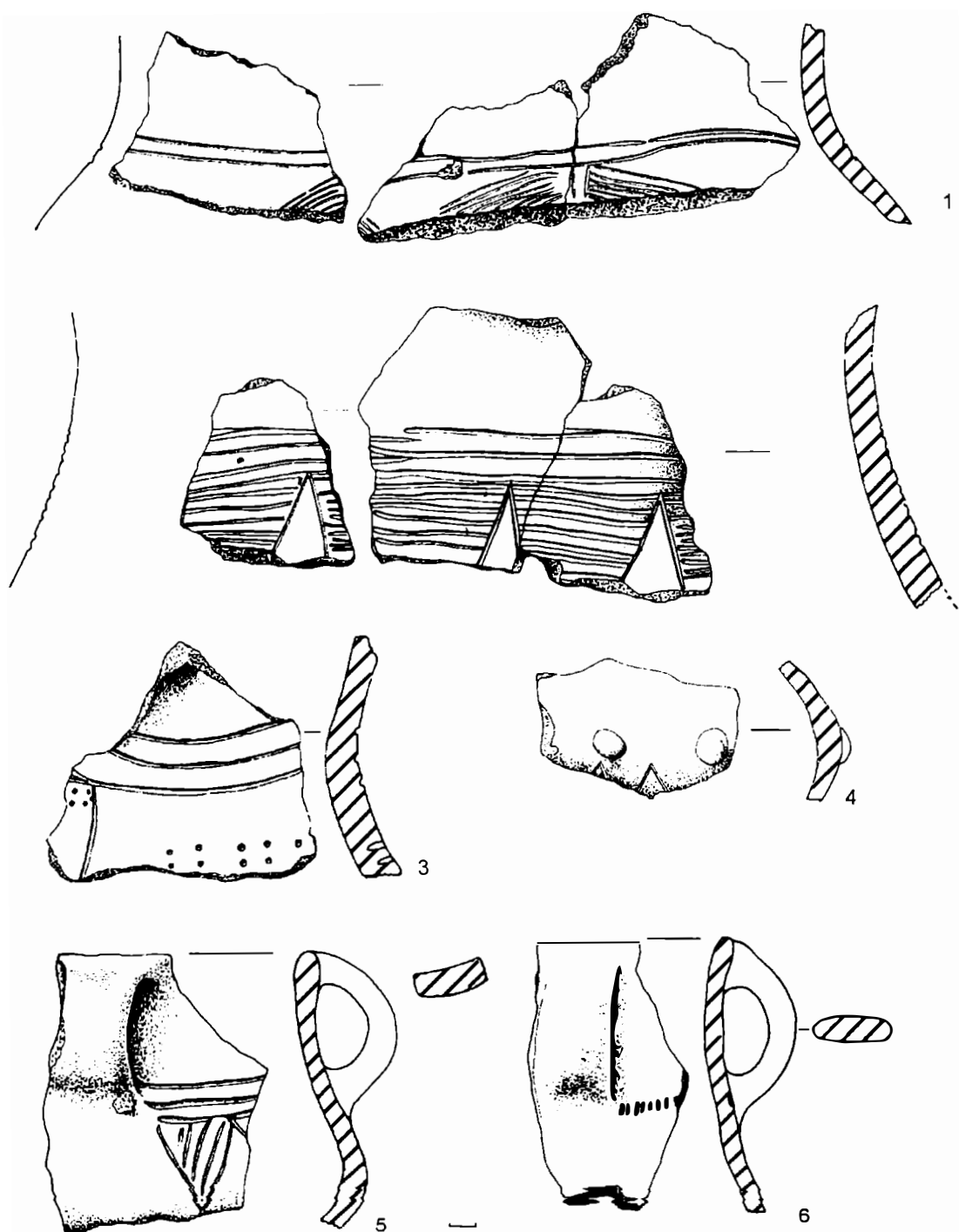
Pl.XIII. Păuleni. Aspect cultural Ciomortan. Căramida.

The Ciomortan Cultural Aspect. Pottery.

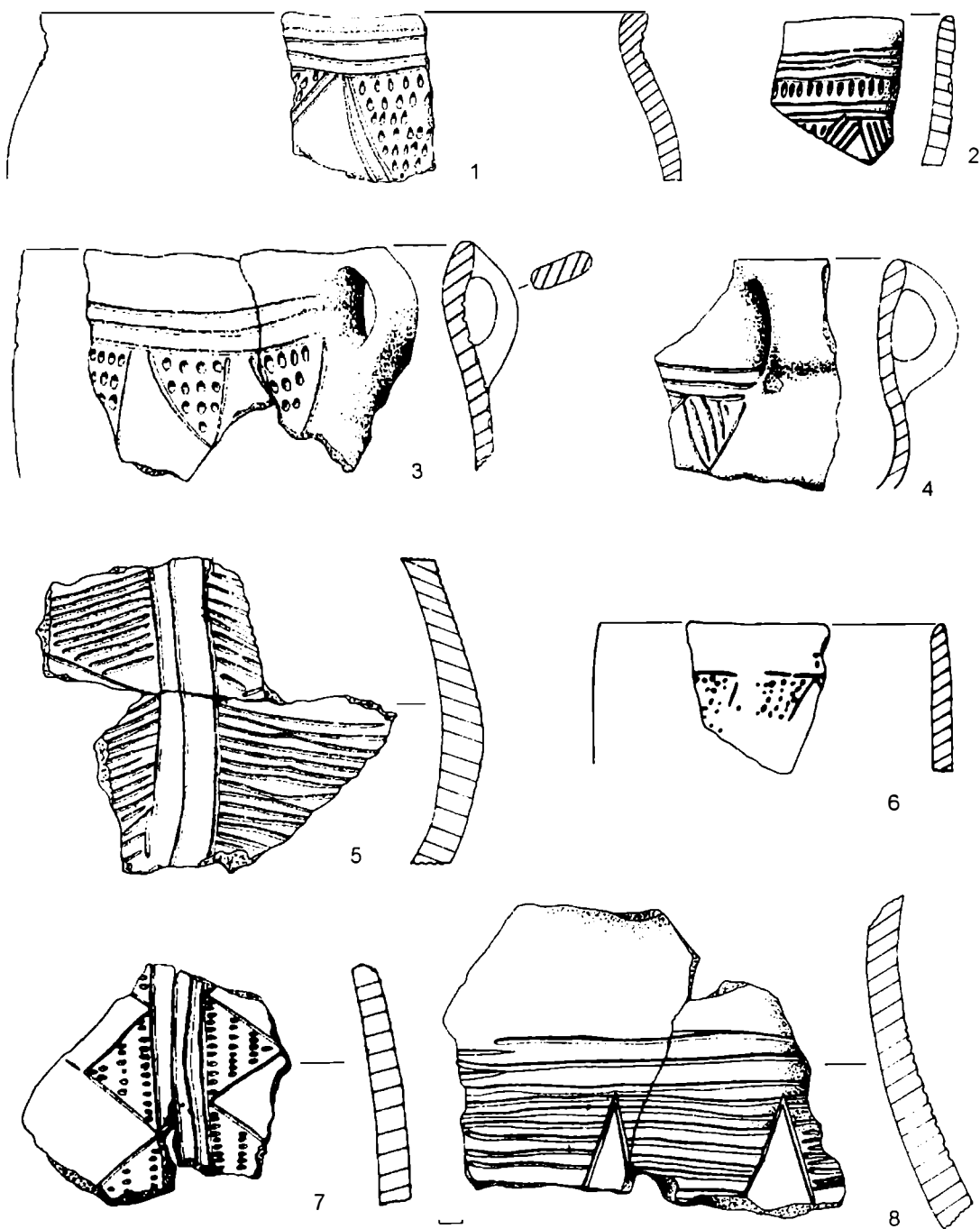
Pl.XIV. Păuleni. Aspect cultural Ciomortan. Ceramica.

The Ciomortan Cultural Aspect. Pottery.

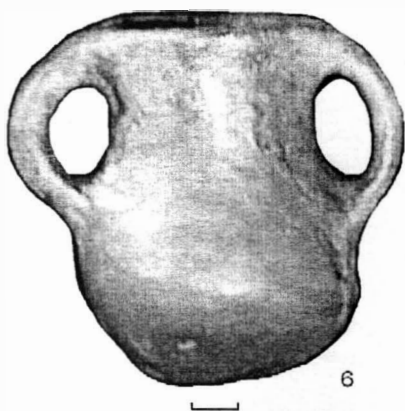
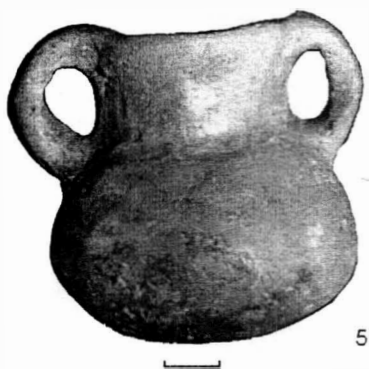
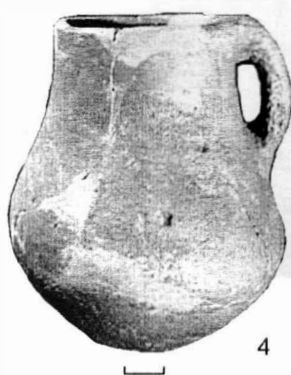
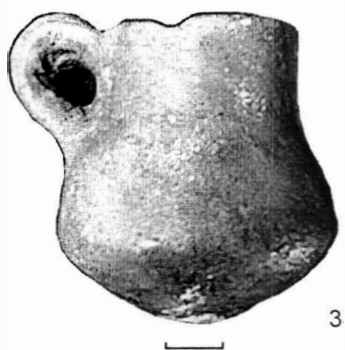
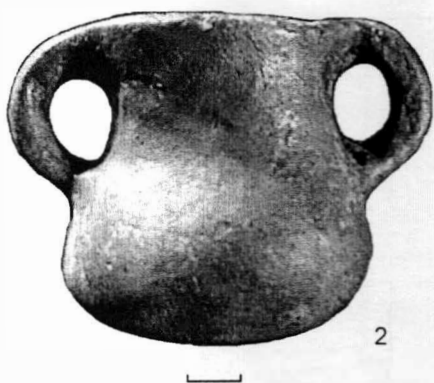
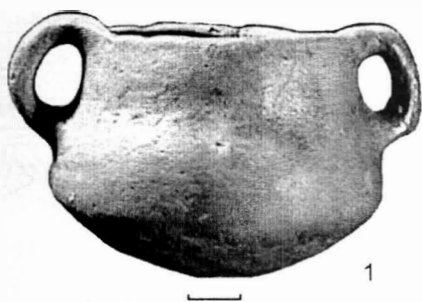
PL.XV. Păuleni. Aspect cultural Ciomortan. Ceramica.

The Ciomortan Cultural Aspect. Pottery.

PI.XVI. Păuleni. Aspect cultural Ciomortan. Ceramica.

The Ciomortan Cultural Aspect. Pottery.

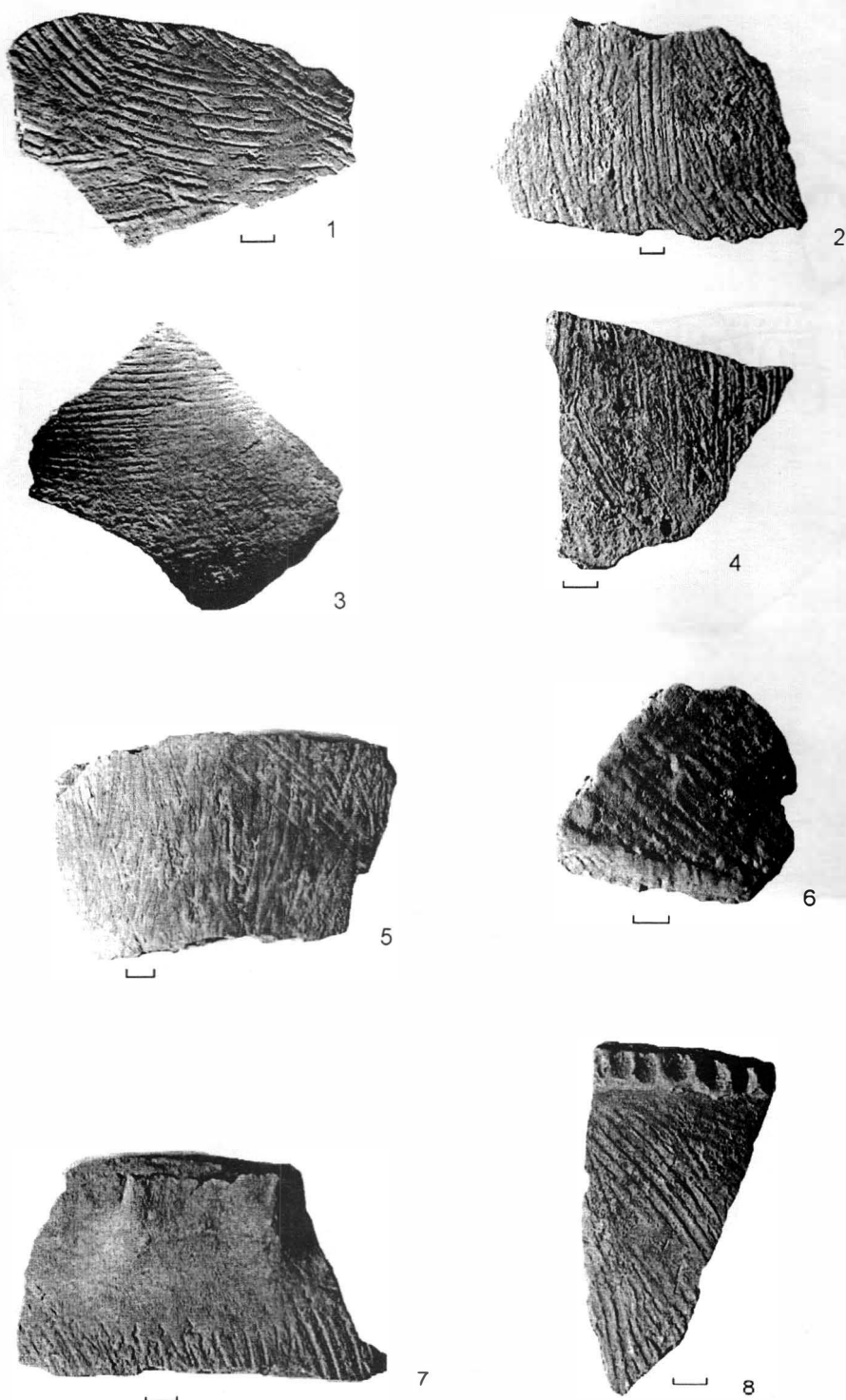
Pl.XVII. Cultura Costișa. Așezarea Costișa. Ceramică.

The Costișa Culture. The Costișa settlement. Pottery.

Pl.XVIII. Cultura Costișa. 1, 2 - Poduri, 3 - așezarea Cos-tișa. Ceramica.

The Costișa Culture. 1-2. Bridges, 3. The Costișa settlement. Pottery.

PLXIX. Cultura Costișa. 1-2, 4-8: Costișa, 3 - Lunca. Ceramica.

The Costișa Culture. 1-2, 4-8: Costișa, 3-Lunca. Pottery.

Locuirea Wietenberg de la Păuleni (campaniile 1999-2000)

Descoperirile aparținând culturii Wietenberg sunt reprezentate de cel puțin cinci complexe bine conservate, precum și de un material ceramic bogat și piese izolate, provenind atât din complexe, cât și din stratul de cultură.

Primul complex Wietenberg a fost descoperit în 1999 în incinta așezării, în apropierea valului de nord și a constat dintr-o depunere, probabil rituală, compusă din două vase (Pl.V/1,2). În interiorul unuia dintre vase, la gură, se afla o roțiță de car votiv (Pl.V/3).

Primul vas este o "amforă" cu buza evazată, marginea tăiată oblic spre exterior, umeri puternic reliefați și fund drept (Pl.V/1). Vasul aparține categoriei semifine, are culoare cenușie spre negru, netezirea este atentă, slipul în cea mai mare parte căzut. Este decorat pe umăr cu caneluri oblice, distanțate, scurte, scobite, ce pornesc fiecare dintr-o alveolă ovală. În interiorul acestui vas era depusă o roțiță de car miniatural, lucrată din pastă semifină (lut, nisip fin cu paiete de mică, pietricele, cioburi pisate), de culoare gălbui-cărămizie cu pete de culoare neagră (Pl. V/3). Roata este cu butuc pe ambele laturi și are urme evidente de uzură. Cel de-al doilea recipient, păstrat parțial, este probabil tot o "amforă" lucrată din pastă mai fină, cu pereții subțiri de culoare neagră la exterior și gălbui - cărămizie la interior, acoperiți cu slip lustruit (Pl. V/2). De reținut este plasarea toartei în partea inferioară a vasului cu analogii apropiate în necropola Wietenberg de la Turia¹. Analogii generale pentru acest complex, evident la scară diferită, regăsim în complexele rituale de la Oarta de Sus - Ghiile Botii².

În campania de săpături din a. 2000 au fost descoperite trei construcții de suprafață și o groapă (rituală?). Toate aceste complexe se aflau pe panta interioară a valului de nord.

Dintre cele trei complexe de suprafață, unul (L.7) a fost o locuință bine conservată și

cercetată complet (Pl.I; II; III). Aceasta suprapunea direct complexele aparținând aspectului cultural Ciomortan: culoarul (Comp. 13) și complexul (L.7a). Pentru nivelarea locului unde s-a amplasat locuința, în partea dinspre coama valului a fost săpată o treaptă de cca. 20-30 cm, care a secționat complexul 13, aparținând grupului Ciomortan. Apoi, în suprafața devenită astfel aproape orizontală, pe un perimetru dreptunghiular (cca. 4,9 x 2 m), au fost înfipti stâlpi și pari, elemente de substructură ale locuinței (Pl.II/1; III). Atât cât se poate judeca după amprente de pe numeroasele bucăți de lipitură de lut ars, descoperite în perimetrul locuinței, stâlpii și parii au fost legați de pari mai subțiri dispuși orizontal și de nuiile împleteite. Golurile scheletului de lemn au fost umplute cu pastă de lut în amestec cu nisip, iar suprafețele pereților au fost bine netezite. Pe axul longitudinal al locuinței, sub dărâmurile pereților au fost amenajate trei vetre circulare deschise. Printre numeroasele bucăți de chirpici a fost descoperit material ceramic bogat, iar pe podea - mai multe vase întregi sau întregibile, râșnite și alte piese.

Cea de-a doua locuință (L.8), similară cu prima, se află în imediata apropiere de L.7, la cca. 65 cm ESE, tot pe panta interioară a valului. Din ea a fost dezvelit numai colțul vestic (car. D-7) și atins probabil cel de sud-est (car. F-5), restul complexului aflându-se sub suprafața încă necercetată.

Urmele celui de-al treilea complex de suprafață (probabil anexa locuinței 7) au fost surprinse în imediată apropiere de L.7, mai aproape de coama valului, în car. B-10 și C-10 la ad. între 10 și 50 cm de la suprafața actuală a terenului. El se prezenta ca o aglomerare de fragmente ceramice și vase întregibile găsite în perimetrul unei construcții ușoare, ale cărei singure elemente de structură au fost niște gropi de pari de abia sesizabile descoperite pe panta interioară a valului. Din ceramica

descoperită în acest complex menționăm: câni cu toarte supraînălțate, ornamentate pe umeri cu caneluri oblice, iar uneori și cu triunghiuri imprimate, o "amforă" cu gâtul înalt și buza ușor evazată, ornamentată la baza gâtului printr-o linie orizontală incizată, sub care, pe umerii vasului, este realizată linia dublă în zig-zag; fragmente de vase grosiere ornamentate cu brăie în relief, alveolate, și mai rar cu urme verticale de "pieptene" (*Kammschtrich*).

La cca. 2 m nord de locuința L.7 în partea de vest a anexei a fost descoperită o groapă circulară (Gr.3) (Pl.IV), pe al cărei fund, în partea sa de est, s-a găsit scheletul unui copil de cca. 5-6 luni³. Scheletul se afla în poziție chir-cită pe stânga cu capul spre nord-vest. În umplutura gropii a fost descoperită ceramică aparținând culturii Wietenberg. Printre fragmentele ceramice descoperite în Gr.3 menționăm fragmentele unui vas, fin ornamentat pe corp cu "plasă" compusă din linii oblice incizate (Pl.VI/3,4; XII/5), fragmente unor vase grosiere ornamentate cu brăie alveolate, un fragment de buză de la un vas grosier ornamentat cu două rânduri de brăie crestate unite printr-un alt brâu oblic, crestă (Pl.IX/1).

Ceramica culturii Wietenberg.

Ceramica grosieră este confecționată dintr-o pastă ce conține o cantitate apreciabilă de degresant (nisip cu pietricele și paie de mică, materie organică, ceramică și calcar pisate). Pereții recipientelor sunt groși, iar netezirea neglijentă. Arderea vaselor, de regulă, incompletă a fost cel mai adesea oxidantă. Recipientele acestei categorii (cu puține excepții sunt oale de diferite dimensiuni și forme) poartă aplicații în relief (brăie simple, alveolate sau crestate, butoni, proeminențe conice), dar apare mai rar și decorul incizat. Finisajul pereților (aspri la pipăit datorită cantității mari de degresant) este neglijent, mai cu seamă pe partea interioară.

Ceramica semifină este realizată dintr-o pastă preparată mai bine, proporția dintre lut și degresant (același ca la categoria anterioară, dar mai fin) fiind aproape optimă. Pereții recipientelor au o grosime de până la 1,3 cm, sunt atent neteziți, foarte adesea acoperiți cu un slip lustruit, care este astăzi în cele mai multe cazuri căzut. Este categoria ceramică ale cărei recipiente (străchini, castroane câni, cești) sunt aproape în toate cazurile decorate fie prin incizii, fie prin canelare. Mai rar apar și brăie în

relief. Coloristic domină tonurile de gălbui și alb, urmate de cele cărămizii ori brune.

Ceramica fină este categoria cea mai omogenă din punct de vedere tehnic, morfologic și stilistic, dar puțin reprezentată prin descoperiri. Fragmentele ceramice, ce o compun sunt arse atât reductiv, cât și oxidant, au slip lustruit și aparțin unor străchini, câni sau cești. Decorul este realizat prin incizii fine.

Starea cel mai adesea fragmentară a vaselor descoperite, dar mai cu seamă stadiul de prelucrare a materialului arheologic, provenit din excavații recente, permit doar observații preliminare. În aceste condiții nu am putut preciza toate caracteristicile tipologice, date statistice și nici nu am putut recompune exact întreaga gamă de tipuri și variante utilizate.

Străchinile sunt apariții numeroase. Există două tipuri principale: simple și lobate. Variantele primului tip sunt de dimensiuni mici sau medii, au format tronconic și marginea ușor evazată, format semisferic și marginea îngroșată (Pl. VI/5) sau corpul profilat, gât înalt și buza ușor evazată (Pl.VI/2, 4, 6-7). Aceste tipuri sunt decorate cu incizii dispuse în rețea, triunghiuri cu laturile marcate, umplute cu hașuri oblice și/sau caneluri de lățime medie sau mare, nedistanțate, cu prag proeminent sau ușor profilat, dispuse oblic sau vertical. Sunt prezente și canelurile înguste scobite, șanțulețele late, lustruite și alveole de tip "boabe de grâu" (Pl.VI/2). Străchinile analizate sunt specifice fazei timpurii a culturii Wietenberg, lucru valabil și pentru decorul ce le acompaniază⁴.

Străchinile lobate (Pl. VII) sunt forme semisferice cu patru lobi, cu marginea lătită spre exterior. Decorul incizat (Pl.VII/3) ornează cel mai adesea aceste piese ceramice. Prezența recipientelor lobate din faza timpurie a culturii Wietenberg a fost atestată la Suatu⁵.

Castroanele nu sunt prezente numeroase, ele au corpul tronconic, marginea dreaptă și fund plat. Sunt forme fără relevanță cronologică sau culturală.

Ceștile și cămile (Pl.XI) sunt prezente numeroase la Păuleni. Sunt forme mai mult înalte decât scunde, cu buza dreaptă sau ușor evazată, corp bombat în zona umărului, uneori cu cioc de scurgere și cu toartă supraînălțată (Pl.XI/1,2,6). O toarta are la partea superioară un disc ornamentat (Pl.X/5), element decorativ

unic în cadrul culturii Wietenberg. Menționăm și prezența unei căni simple, tronconice (Pl.XI/5). Canelurile de diferite tipuri, șanțulețe late lustruite, alveolele de tip "boabe de grâu", mai rar motivele în-cizate acoperă umerii, pansa ori marginea acestor recipiente. Cănila și ceștile, mai mult înalte decât late, decorate în această manieră simplistă, sunt și ele o caracteristică a fazei timpurii a culturii Wietenberg⁶.

Amforele sunt cunoscute prin trei exemplare întregi sau întregibile. Primul a fost descris odată cu conținutul complexului nr.1. Cel de-al doilea (corp sferic, buză dreaptă, patru tortițe dispuse în zona gâtului) decorat pe umeri cu mici creștături (Pl.VIII/2; XII/8) a fost aflat în perimetrul locuinței nr. 7, sub dărâ-mături. Cel de-al treilea (buză evazată, gât scurt, corp bombat), bogat decorat (pe buză cu triunghiuri cu două laturi marcate și umplute cu hașuri oblice, pe umăr cu triunghiuri de același tip, iar pe corpul vasului cu bastonașe continue, realizate din incizii duble, umplute cu impresiuni circulare, mărginite pe partea inferioară de o bandă incizată în formă de S-uri culcate, umplută cu hașuri oblice) (Pl. VIII/1).

Oalele sunt de mărime mică, medie și mare, având profilul în forma literei S. Decorul în relief (brăie crestate și alveolate, segmente de brăie crestate, butoni simpli, creștați sau alveolați) (Pl.IX/1-6, 8, 10, 12; VII/1), realizat prin aplicare sau tragere din peretele vaselor, este asociat cu incizii dispuse ca hașuri oblice ori ca triunghiuri și căpriori, decorând cel mai adesea partea interioară a buzei (Pl.IX/7,11). Oalele cu profil sinuos, cu marginea țesită spre interior ori în T (Pl. IX/1-6, 8), decorate cu brăie duble, și cele cu buza puternic evazată și adesea decorată (Pl. IX/9, 11-12), având peretii fumurii, neglijent finisați, sunt caracteristice fazei timpurii a culturii Wietenberg⁷.

Vasele pentru atârnat, cu buza lobată în dreptul orificiului de susținere (Pl.VII/4), sunt apariții rare atât la Păuleni, cât și în general în cadrul culturii Wietenberg. Unic este recipientul prevăzut cu un orificiu sub toartă (Pl.X/8).

Capace. A fost aflat un singur exemplar, decorat cu benzi incizate în rețea și prevăzut cu patru perforații pentru prinderea de vas, dintre care s-au păstrat doar două (Pl. VII/3). Analogii generale la Derșida încă din nivelul 1⁸. Un exemplar apropiat ca formă este semnalat și din necropola Wietenberg de la Deva⁹.

Câteva fragmente ceramice sunt decorate cu striuri (Pl.X/3, 9). Prezența acestora în faza timpurie a culturii Wietenberg a fost atestată de descoperirile de la Derșida¹⁰, Suatu¹¹ și Turia¹².

Tot din lut ars menționăm o fusaioală bi-tronconică (Pl.VIII/8), precum și numeroase, și surprinzător de variate ca formă, "capete de băț", realizate atât din pastă grosieră, cât mai ales semifină, în acest caz atent netezite și cu slip lustruit. Sunt prezente următoarele tipuri: tronconice cu partea superioară rotunjită, tronconice cu pereți arcuiți și cu partea inferioară lătită, piriforme scunde sau înalte (Pl.VIII/4-7).

În concluzie se pot constata următoarele:

1. Așezarea Wietenberg de la Păuleni este de tip cetățuie.

2. Sistemul de fortificație a fost realizat de predecesorii purtătorilor culturii Wietenberg, de purtătorii grupului Ciomortan, iar purtătorii culturii Wietenberg doar au folosit-o și, după toate aparențele, au întreținut-o.

3. Grupul Ciomortan și cultura Wietenberg sunt două entități culturale distincte.

4. Posterioritatea locuirii Wietenberg de la Păuleni față de nivelul Ciomortan, intuită mai demult de majoritatea cercetătorilor preocupați de această problemă, de data această a fost confirmată de constatări stratigrafice indubitabile.

5. Plecând de la similitudinea foarte mare dintre ceramica de tip Ciomortan cu cea aparținând culturii Costișa din așezarea sa eponimă, precum și de situația stratigrafică surprinsă acolo, constatăm că orizontul Monteoru IC3 reprezintă "terminus post quem" pentru locuirea Wietenberg de la Păuleni. Alt reper cronologic în spațiul extracarpatic îl poate constitui unul dintre nivelurile Costișa de la Lunca (jud. Neamț), de unde provine un fragment ceramic decorat cu S-uri culcate¹³, unic în toată aria Costișa - Komarow. Este aproape evident că acest element ornamental a fost preluat din mediul culturii Wietenberg. Rămâne totuși să așteptăm apariția unei periodizări a culturii Costișa și a unei încadrări cât mai precise a nivelului respectiv de la Lunca. S-a constatat până acum că primele elemente de factură Wietenberg, la est de Carpați, apar în mediul Monteoru IC2¹⁴. Materialul de factură

Wietenberg din Moldova prezintă elemente ale culturii Wietenberg deja bine conturate, iar unele dintre fragmentele ceramice de acolo își găsesc analogii foarte apropiate celor de la Păuleni¹⁵. Aceste observații sugerează că nivelul Wietenberg de la Păuleni este foarte apropiat în timp nivelului Ciomortan. Nu excludem, prin urmare, că așezarea a fost cuccurită de purtătorii culturii Wietenberg, iar puter-nicele urme de arsură a structurilor de lemn din val să reprezinte rezultatul destrugerii

așezării Ciomortan de către purtătorii culturii Wietenberg.

Având în vedere atât cele sus mențio-nate, cât și faptul că cele mai apropiate analogii din punct de vedere al formelor, decorurilor și tehnologiei de realizare a vaselor le regăsim la Derșida, nivelurile 1 și 2¹⁶, Turia¹⁷ și Suatu¹⁸, pledăm pentru încadrarea nivelului Wietenberg de la Păuleni în perioada timpurie a ace-s-tei culturi.

Note

1. SZÉKELY Zs., *Necropola de incinerare de la Turia, județul Covasna*, Cercetări Arheologice în Aria Nord-Tracă, I, 1995, p. 125-146, pl.5/5.
2. C. KACSÓ, *Beiträge zur Kenntnis des Verbreitungs-gebietes und der Chronologie der Suciu de Sus-Kultur*, Dacia N.S., 31, 1987, p. 67-70.
3. ALEXANDRA COMȘA, în: Angustia, 5.
4. Pentru faza I a culturii Wietenberg vezi mai recent M. ROTEA, *Cultura Wietenberg*, teză de doctorat, 1999, manuscris.
5. M. ROTEA, *Contribuția cercetărilor de la Suatu - "Fâneața de Jos" (1991 - 1993) la cunoașterea etapelor timpurii ale cul-turii Wietenberg*, Acta Musei Napocensis, 31/1, 1994, p. 131-150.
6. M. ROTEA, *Cultura Wietenberg*, teză de doctorat, 1999, manuscris.
7. IBIDEM.
8. N. CHIDIOȘAN, *Contribuții la istoria tracilor timpurii din nord-vestul României. Așezarea Wietenberg de la Derșida*, Oradea 1980, p. 43-44, Pl. 22.

9. I. ANDRITOIU, *Cimitirul de incinerare din epoca bronzului de la Deva*, SCIVA, 29, 1978, 241-256.
10. IBIDEM, p. 43-44.
11. M. ROTEA, *op. cit.*, Acta Musei Napocensis, 31/1, 1994, pl. III/5.
12. SZÉKELY Zs., *op. cit.*, p. 130, pl. IX/5.
13. *Catalogul expoziției "Cultură și civilizație din Carpații Răsăriteni în lumina noilor descoperiri arheologice"*, Sf. Gheorghe, 1998, p.49, Pl.XVII/7.
14. Marilena Florescu, *Elemente Wietenberg descoperite în complexele de locuire aparținând fazelor timpurii ale culturii Monteoru din Moldova*, În: Danubius, V, 1971, p. 39, 41, 42, 44.
15. Vezi de exemplu: MARILENA FLORESCU, *op.cit*, Fig. 3.
16. N. CHIDIOȘAN, *op. cit.*, p. 69-72.
17. Zs. SZÉKELY, *op. cit.*, p. 125-146.
18. M. ROTEA, *op. cit.*, Acta Musei Napocensis, 31/1, 1994, p. 131-150.

Lista Planșelor/List of Plates

Pl. I. Păuleni. Locuința 7 înainte de demontarea dărâmă-turilor. Cultura Wietenberg.

Pl. II. Păuleni. Locuința 7. Cultura Wietenberg.

1 - L.7 după demontarea dărâmăturilor pereților.

2 - L.7 înaintea demontării dărâmăturilor pereților, deta-liu: printre bucăți de chirpici - o râșniță de piatră.

3 - L.7 înaintea demontării dărâmăturilor pereților, deta-liu: colțul nord-vestic, vatra nr. 1.

4 - L.7 înaintea demontării dărâmăturilor pereților, deta-liu: colțul nord-vestic, vâscior.

5 - L.7 înaintea demontării dărâmăturilor pereților, deta-liu: peretele nord-estic, vas cu patru urechiuse.

Pl. III. Păuleni. Locuința 7. Cultura Wietenberg. După de-montarea dărâmăturilor.

Pl. IV. Păuleni. Groapă nr. 3.

Pl. V. Păuleni. Ceramica din complexul 1.

Pl. VI. Păuleni. Ceramica. Cultura Wietenberg.

Pl. VII. Păuleni. Ceramica. Cultura Wietenberg.

Pl. VIII. Păuleni. Ceramica. Cultura Wietenberg.

Pl. IX. Păuleni. Ceramica. Cultura Wietenberg.

Pl. X. Păuleni. Ceramica. Cultura Wietenberg.

Pl. XI. Păuleni. Ceramica. Cultura Wietenberg.

Pl. XII. Păuleni. Ceramica. Cultura Wietenberg.

Pl. I. Păuleni. Dwelling 7 before the dismantling of the ruins. The Wietenberg culture.

Pl. II. Păuleni. Dwelling 7. The Wietenberg culture. 1. L7 after the dismantling of the ruins of the walls. 2. L7 before the dismantling of the ruins of the walls: detail: among

fragments of adobe-a stone grinder. 3. L7 before the dis-mantling of the ruins of the walls, detail: the north-west-ern corner, hearth nal. 4. L7 before the dismantling of the

ruins of the walls, detail: the north-western corner, small pot. 5. L7 before the dismantling of the ruins of the walls,

detail: the north-western wall, a pot with four small ears.

Pl. III. Păuleni. Dwelling 7. The Wietenberg culture. After the dismantling of the ruins.

Pl. IV. Hole no. 3.

Pl. V. Păuleni. Pottery from complex 1.

Pl. VI. Păuleni. Pottery. The Wietenberg culture.

Pl. VII. Păuleni. Pottery. The Wietenberg culture.

Pl. VIII. Păuleni. Pottery. The Wietenberg culture.

Pl. IX. Păuleni. Pottery. The Wietenberg culture.

Pl. X. Păuleni. Pottery. The Wietenberg culture.

Pl. XI. Păuleni. Pottery. The Wietenberg culture.

Pl. XII. Păuleni. Pottery. The Wietenberg culture.

ABSTRACT

The Inhabitation of the Wietenberg Culture from Păuleni.

Traces belonging to the Wietenberg culture are represented by at least a five complexes, and also by a rich ceramic material discovered in the cultural layer.

The first complex (Comp. 1) represents ritual deposit consisting of two complete vessels in a vertical position one next to the other. A small wheel of burnt wagon clay was found inside one of the vessels.

Another complex represents a surface dwelling very well preserved, discovered on the interior side of the wall (L.7). The dwelling was of rectangular shape (4.9 x 2 m) with a framework made up of pillars and poles poked into the casing of the wall. The walls were made of wattle and covered with burnt clay. The opened fireplaces of circular shape were placed on the floor. An important quantity of pottery and a stone grinder were found under the ruins of the walls.

A similar dwelling, only partially researched, is situated near L. 7 at 0.6 m south-east.

North of these dwellings, closer to the summit of the wall, there were discovered traces from an annex construction marked by several holes of poles, and by some ceramic vessels.

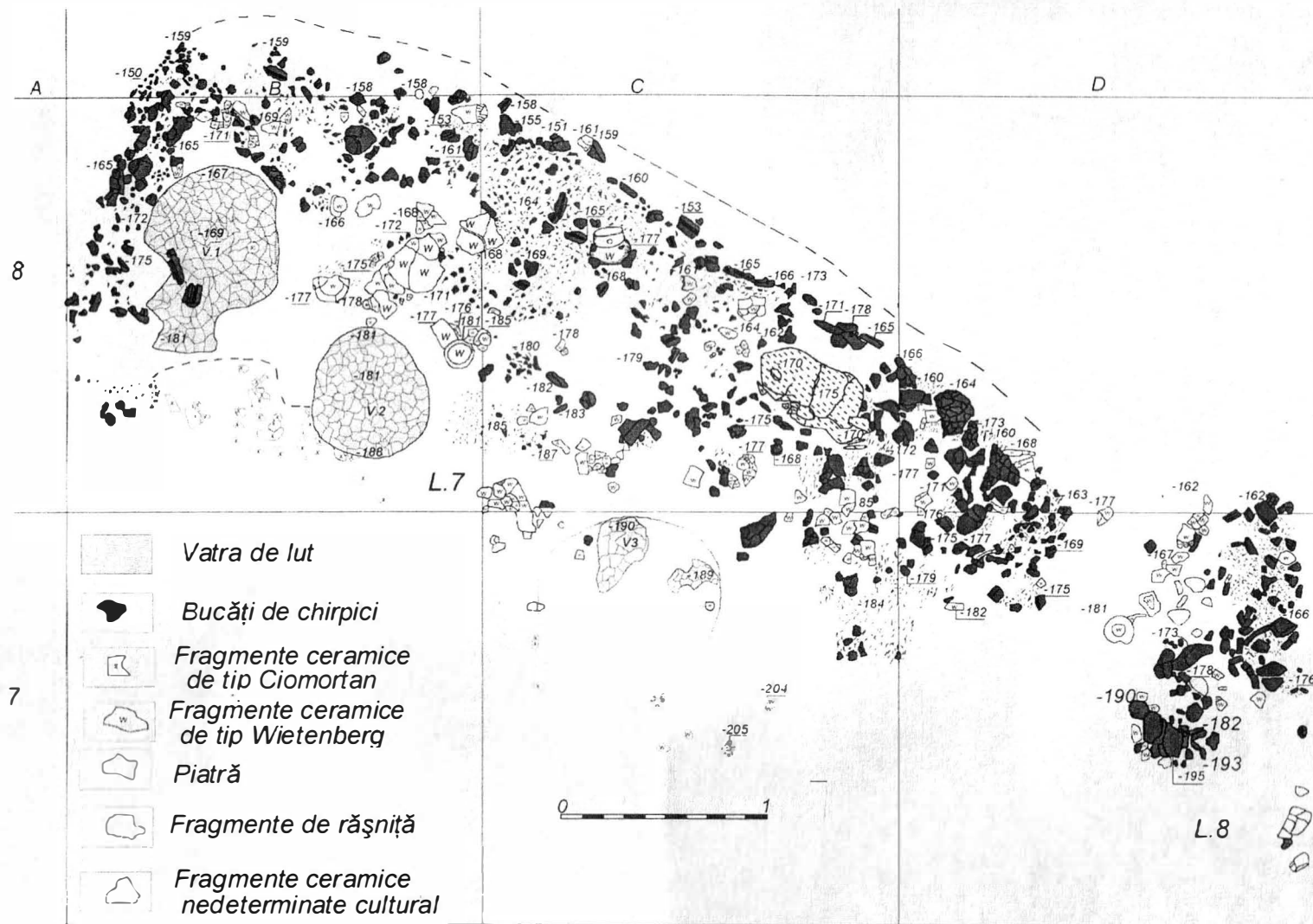
A ritual (?) pit (Gr. 3), with the skeleton of a 5-6 months child in it, was discovered in the immediate proximity of L. 7 and the annex construction.

Almost all the complexes of the Wietenberg culture from Păuleni overlap the complexes with Ciomortan type pottery.

Both the characteristics of the pottery and the stratigraphic conditions impose the attribution of the Wietenberg level from Păuleni to its early phase (the end of phase I - the beginning of phase II, after Chidioșan's periodisation).

Cercetător Dr. Valeriu Cavruc
Muzeul Carpaților Răsăriteni
Sf. Gheorghe, Piața Libertății, nr. 4
Tel: 067/314139
e-mail: mcr@planet.ro

Cercetător Dr. Mihai Rotea
Muzeul Național de Istorie al Transilvaniei
str. Constantin Daicoviciu, nr. 2
3400 Cluj Napoca
Tel: 064/195677
e-mail: rotea@mnit.museum.utcluj.ro

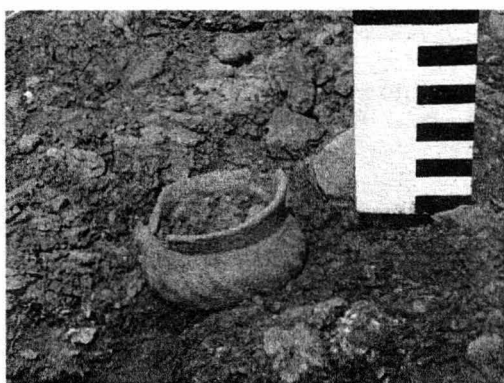
1

2

3

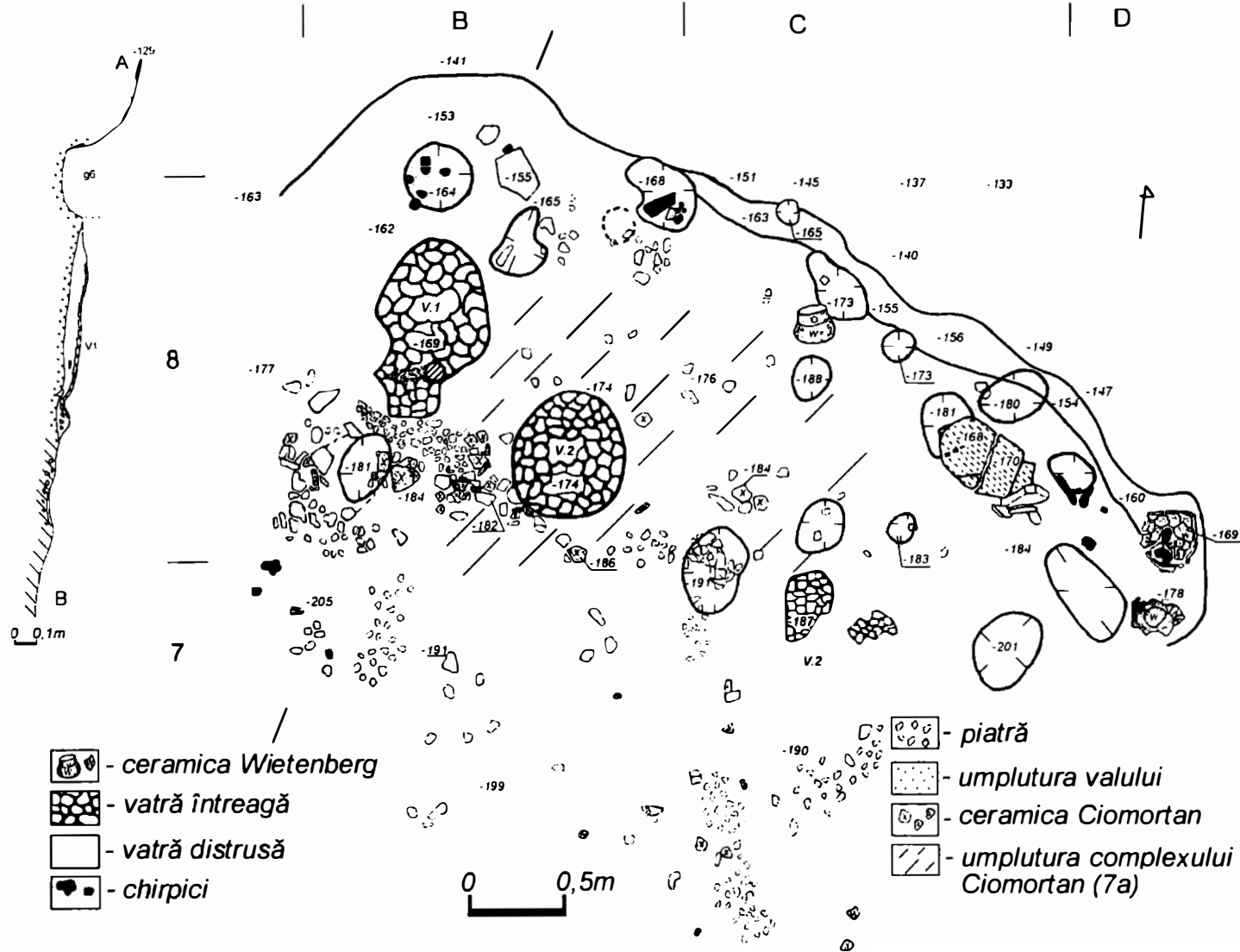

4

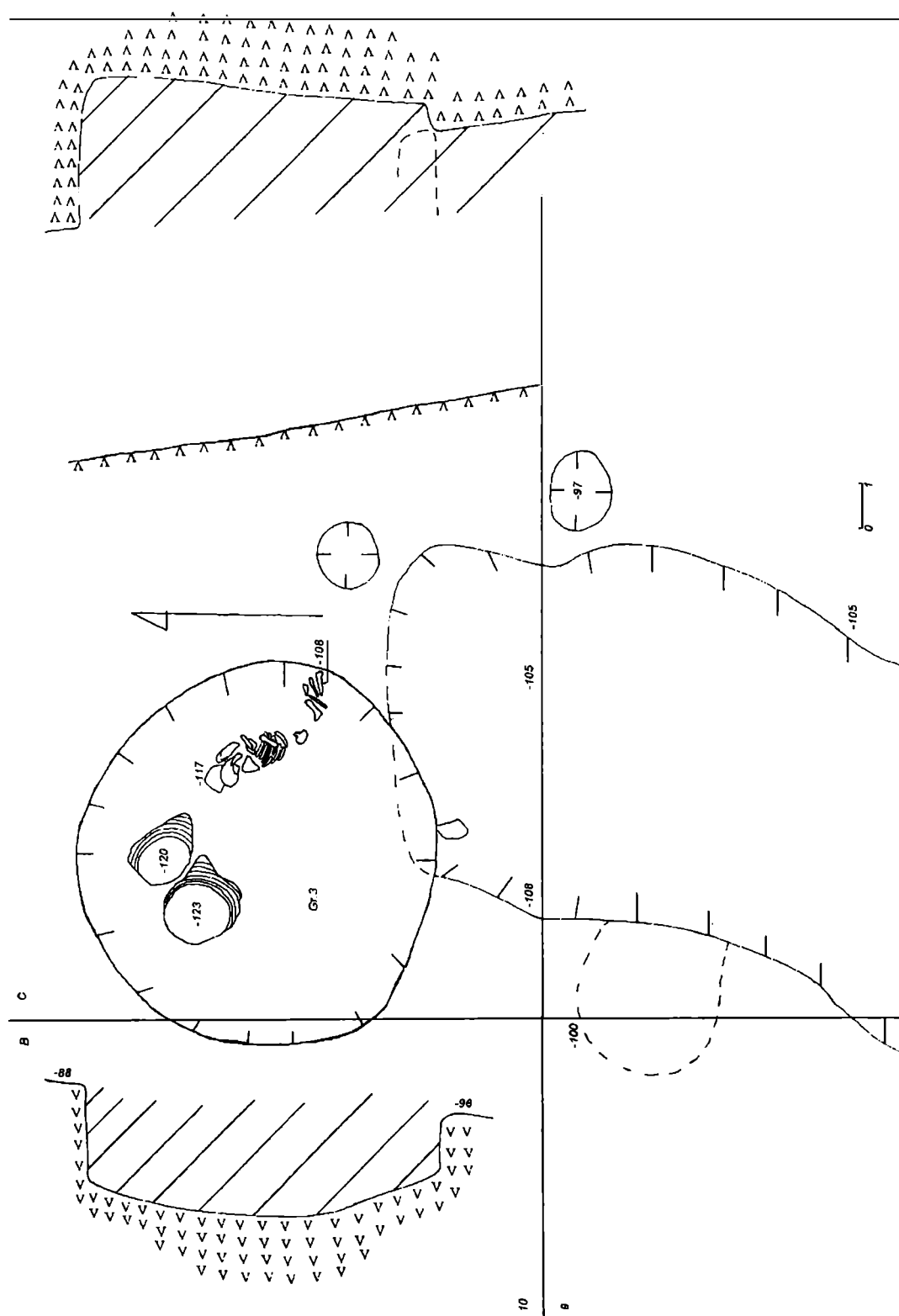
5

Pl. II. Păuleni. Locuința 7. Cultura Wietenberg. 1 - L.7 după demontarea dărâmăturilor pereților. 2 - L.7 înaintea demontării dărâmăturilor pereților, detaliu: printre bucăți de chirpici - o rășniță de piatră. 3 - L.7 înaintea demontării dărâmăturilor pereților, detaliu: colțul nord-vestic, vatra nr. 1. 4 - L.7 înaintea demontării dărâmăturilor pereților, detaliu: colțul nord-vestic, vâscior. 5 - L.7 înaintea demontării dărâmăturilor pereților, detaliu: peretele nord-estic, vas cu urechiușe.
 Dwelling 7. The Wietenberg culture. 1. L7 after the dismantling of the ruins of the walls. 2. L7 before the dismantling of the ruins of the walls: detail: among fragments of adobe-a stone grinder. 3. L7 before the dismantling of the ruins of the walls, detail: the north-western corner, hearth nal. 4. L7 before the dismantling of the ruins of the walls, detail: the north-western corner, small pot. 5. L7 before the dismantling of the ruins of the walls, detail: the north-western wall, a pot with small ears.

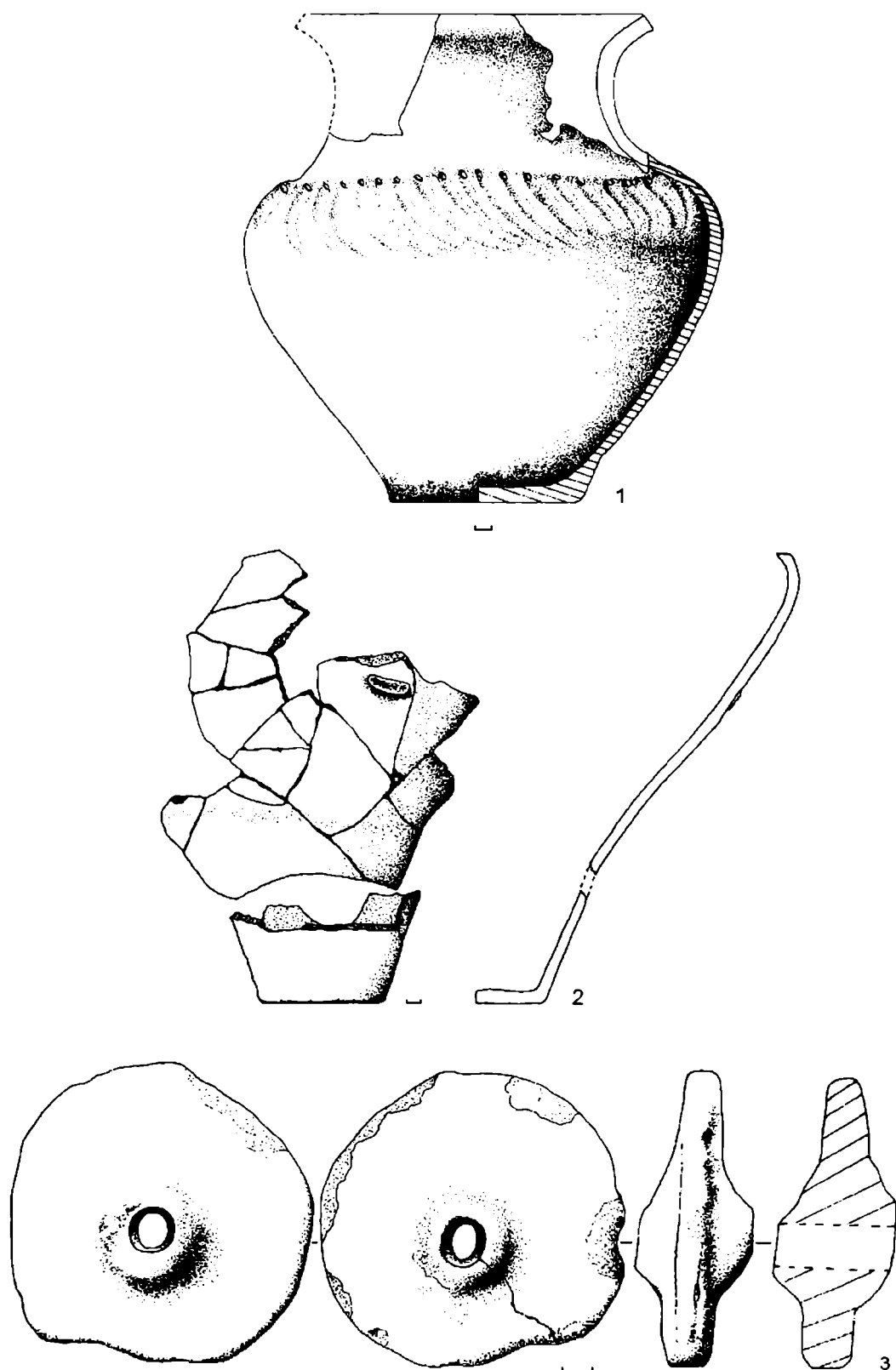
Pl. III. Pauleni. Locuința 7, Cultura Wietenberg. După de-montarea dărâmăturilor.

Dwelling 7. The Wietenberg culture. After the dismantling of the ruins.

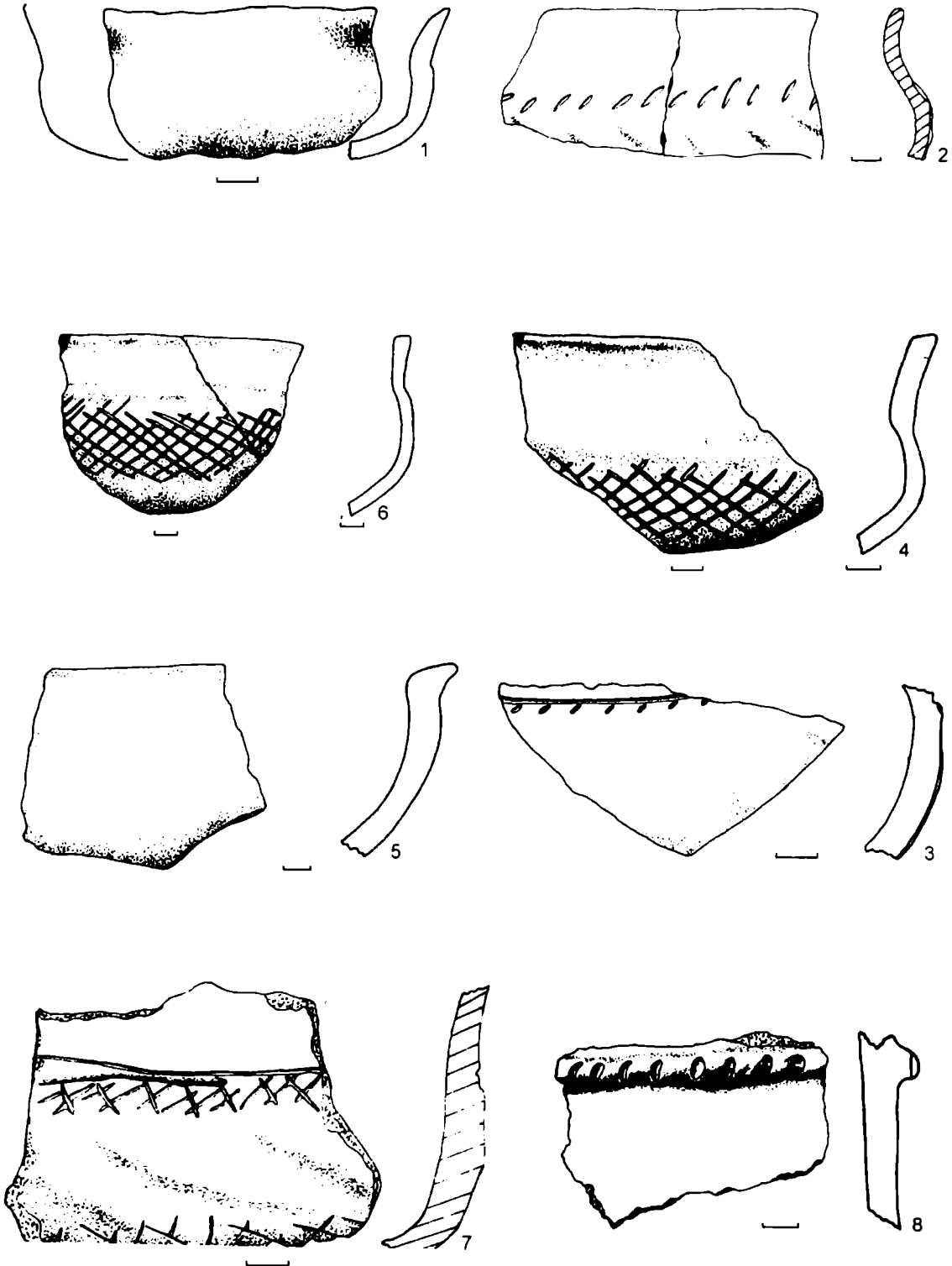
Pl. IV. Păuleni. Groapă nr. 3.

Hole no. 3.

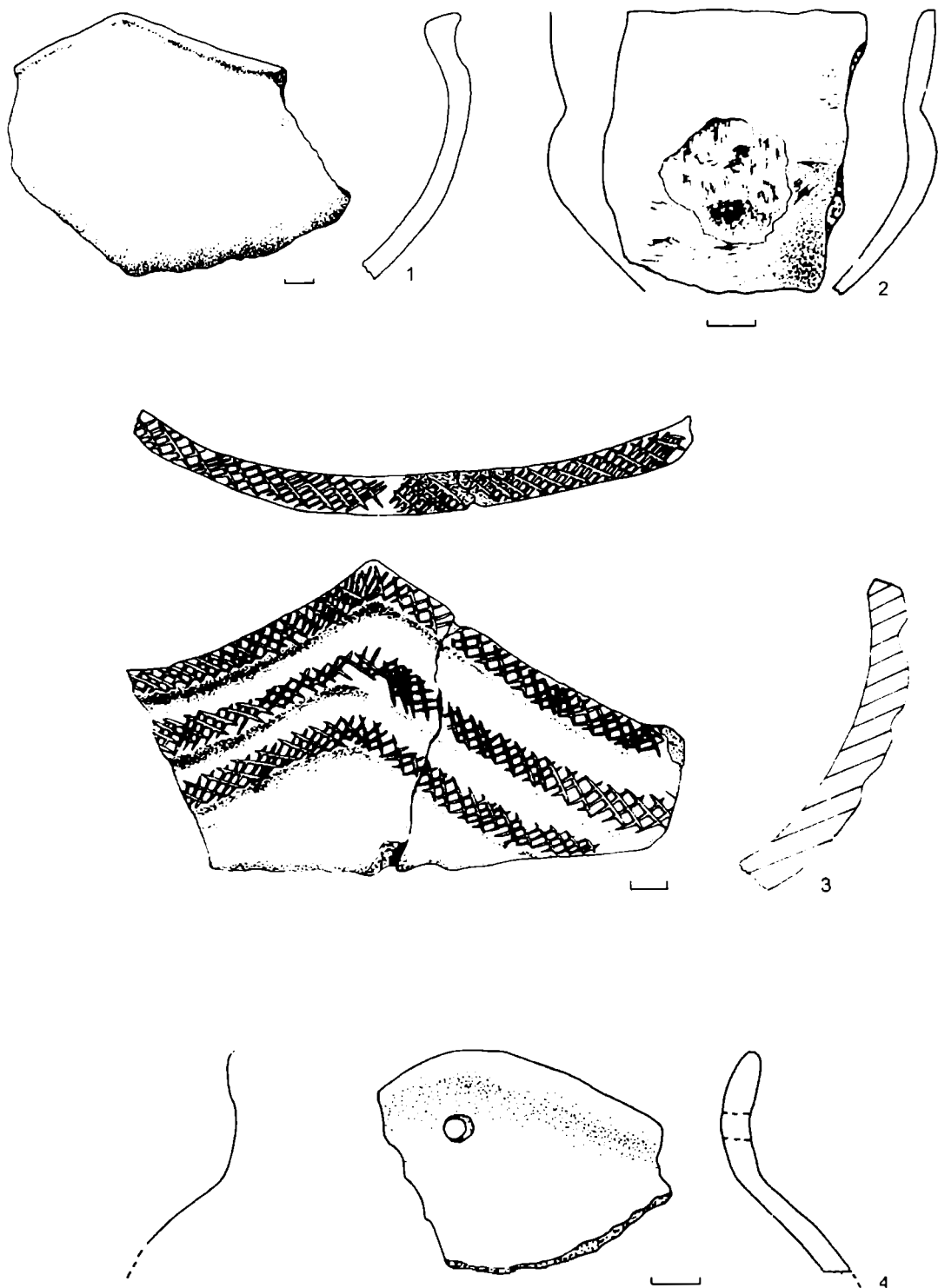
Pl. V. Păuleni. Ceramica din complexul 1.

Pottery from complex 1.

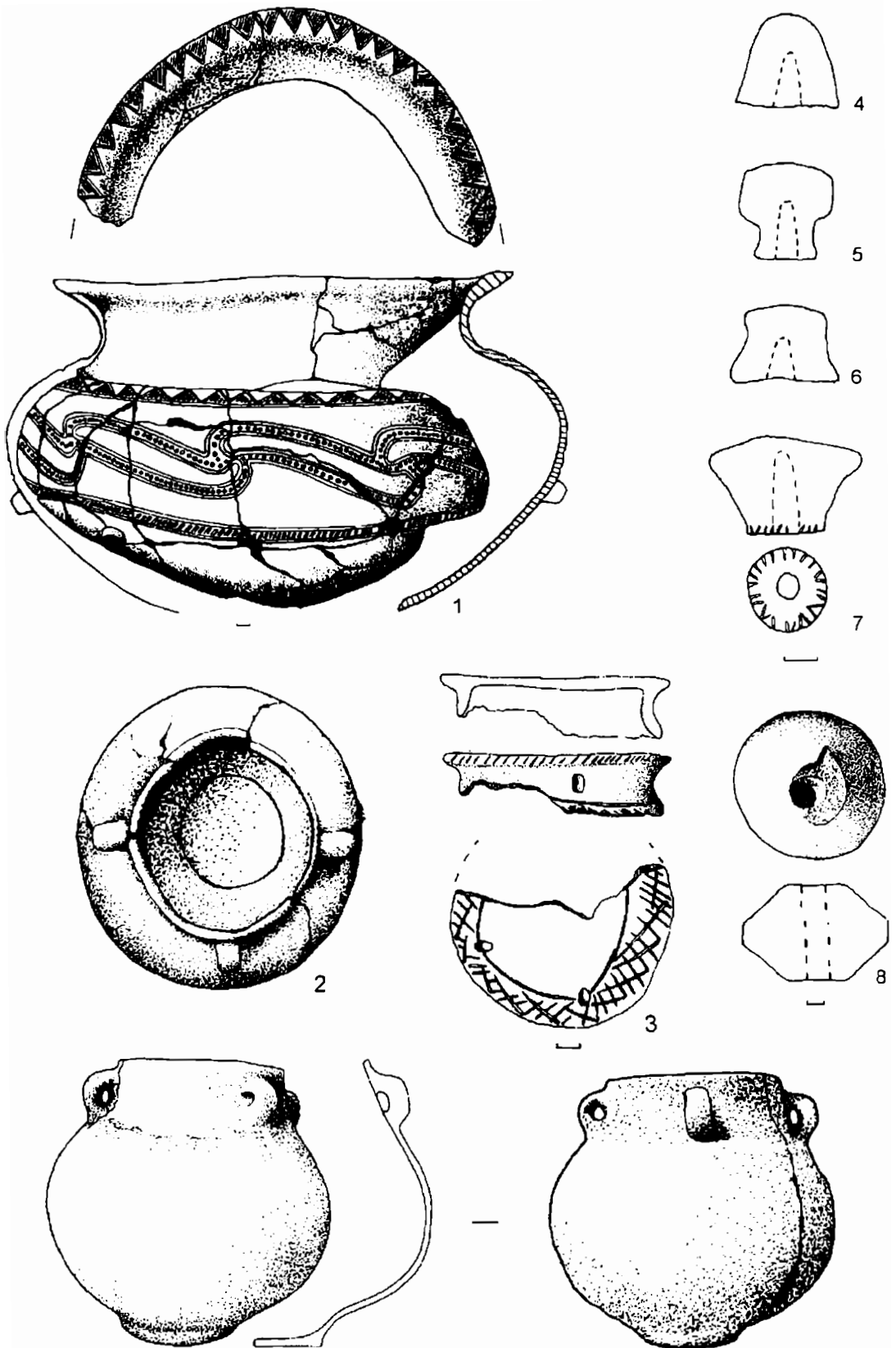
Pl. VI. Păuleni. Ceramica. Cultura Wietenberg.

Pottery. The Wietenberg culture.

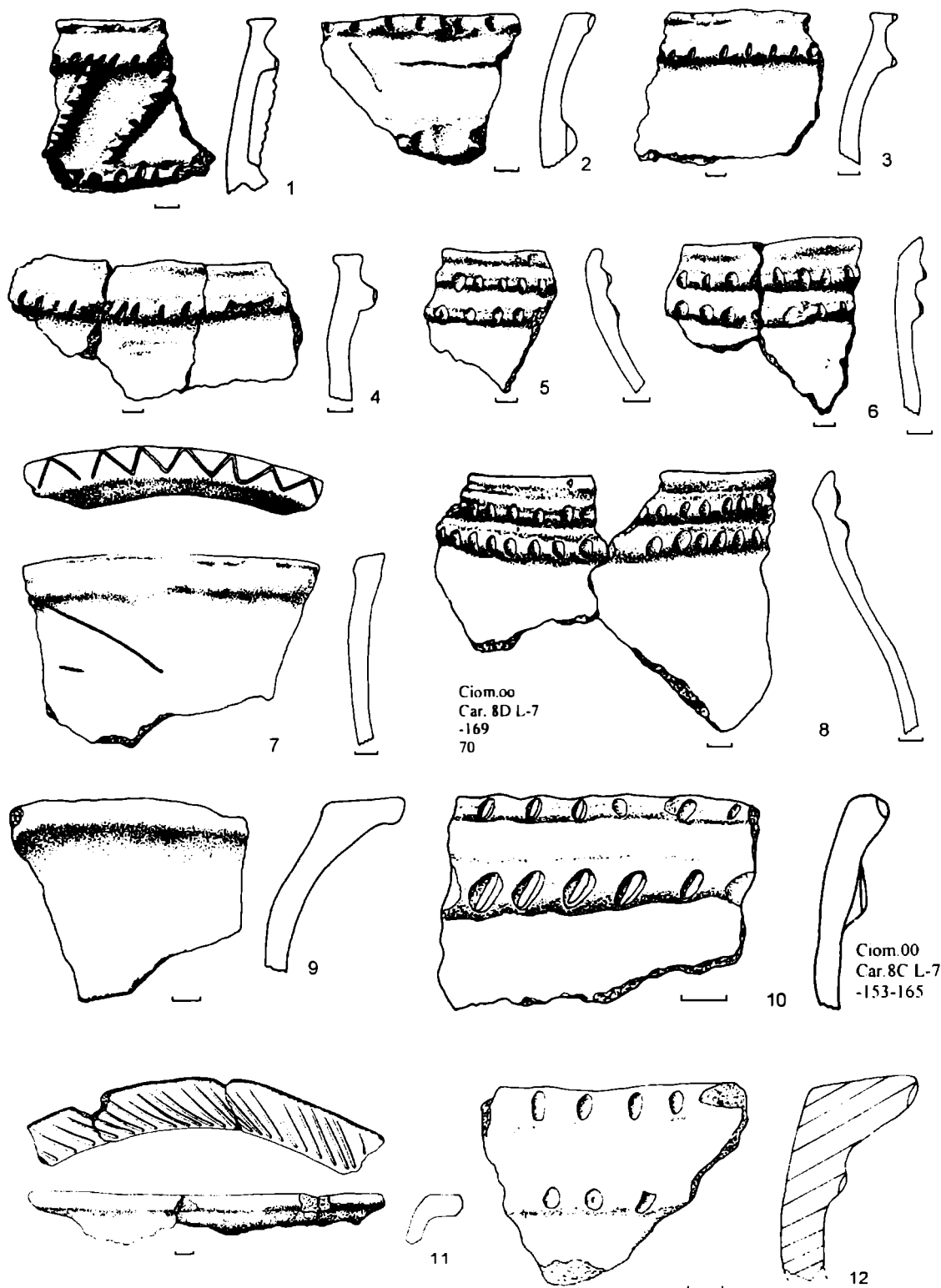
Pl. VII. Păuleni. Ceramica. Cultura Wietenberg.

Pottery. The Wietenberg culture.

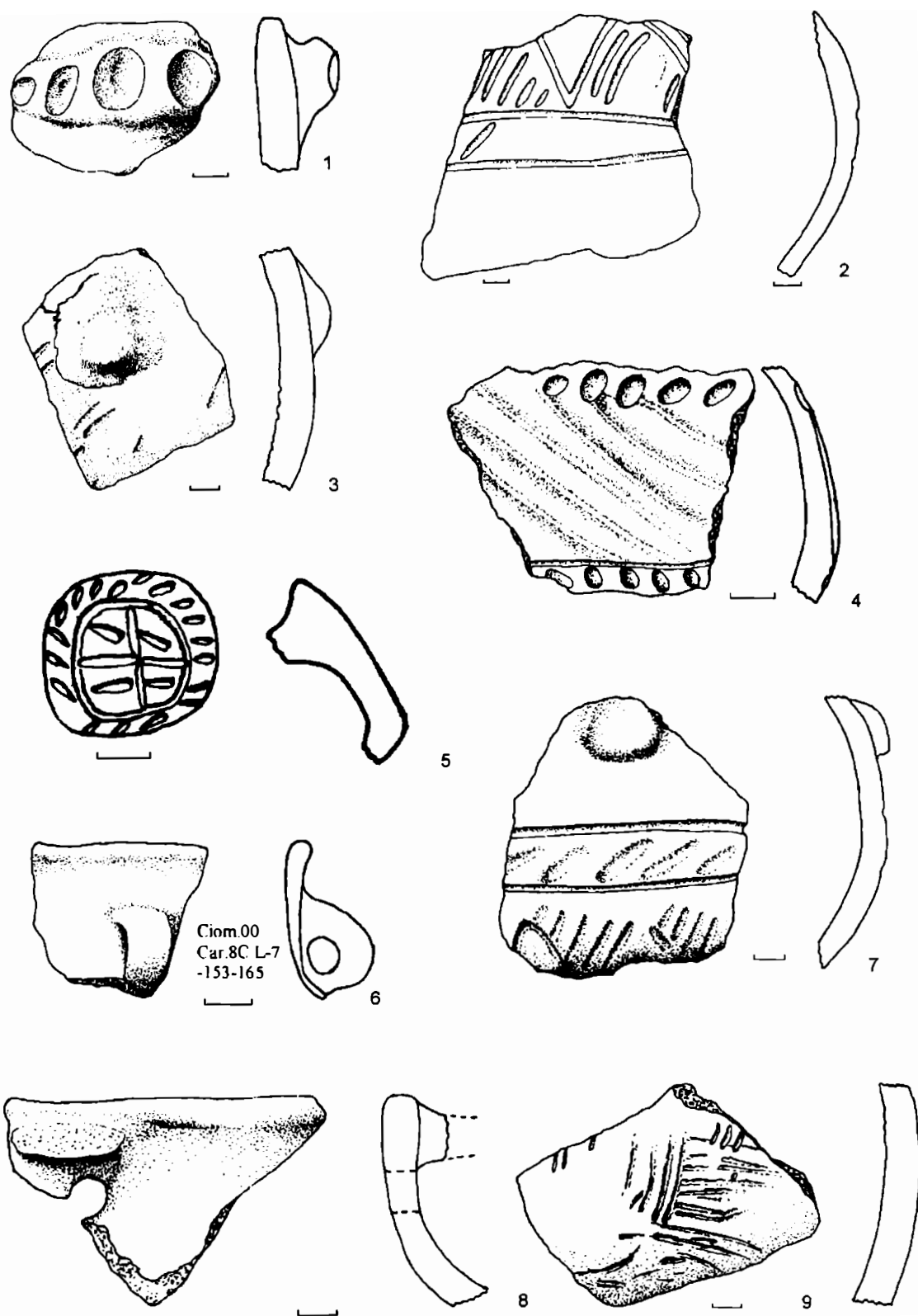
Pl. VIII. Păuleni. Ceramica. Cultura Wietenberg.

Pottery. The Wielenberg culture.

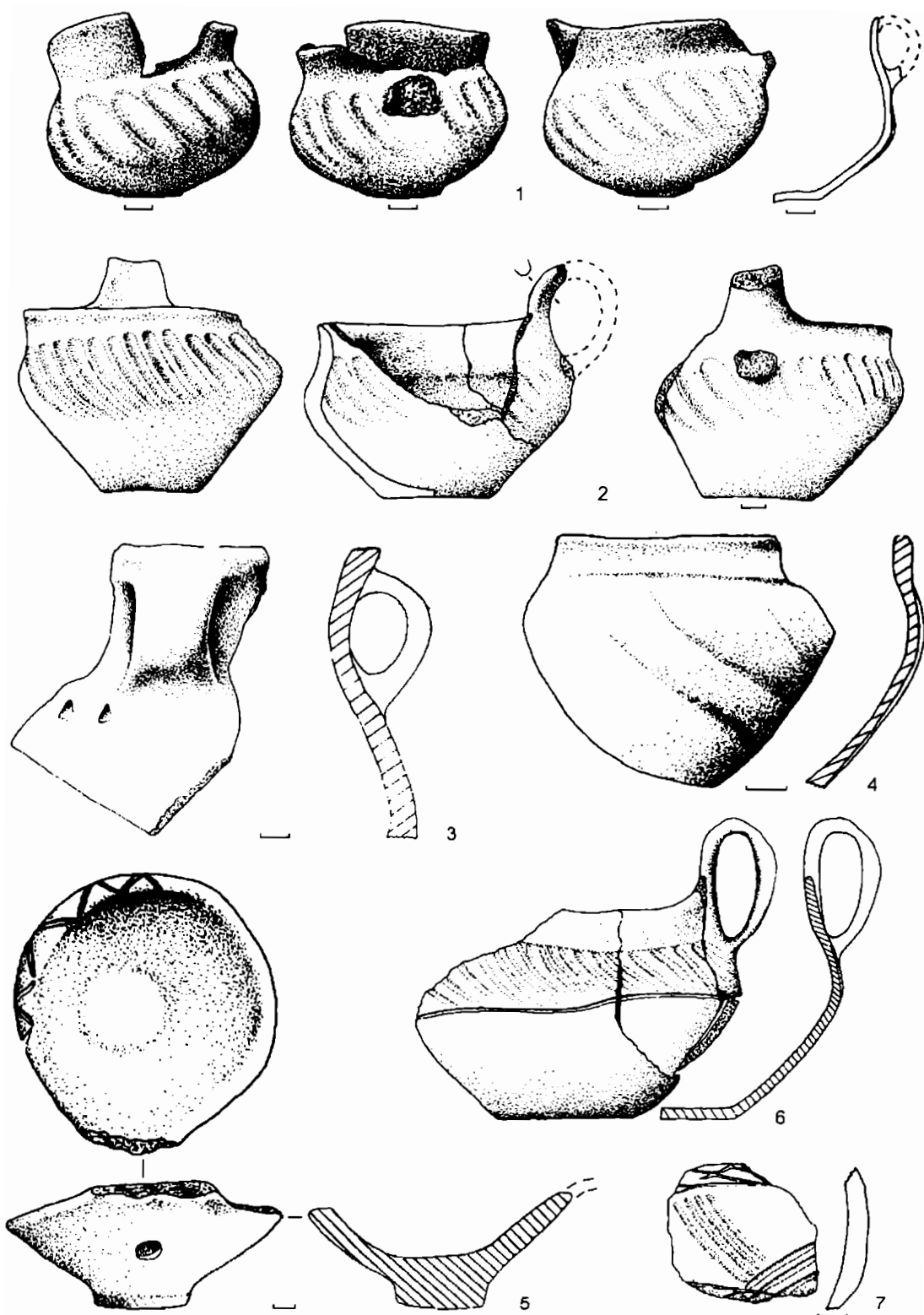
Pl. IX. Păuleni. Ceramica. Cultura Wietenberg.

Pottery. The Wietenberg culture.

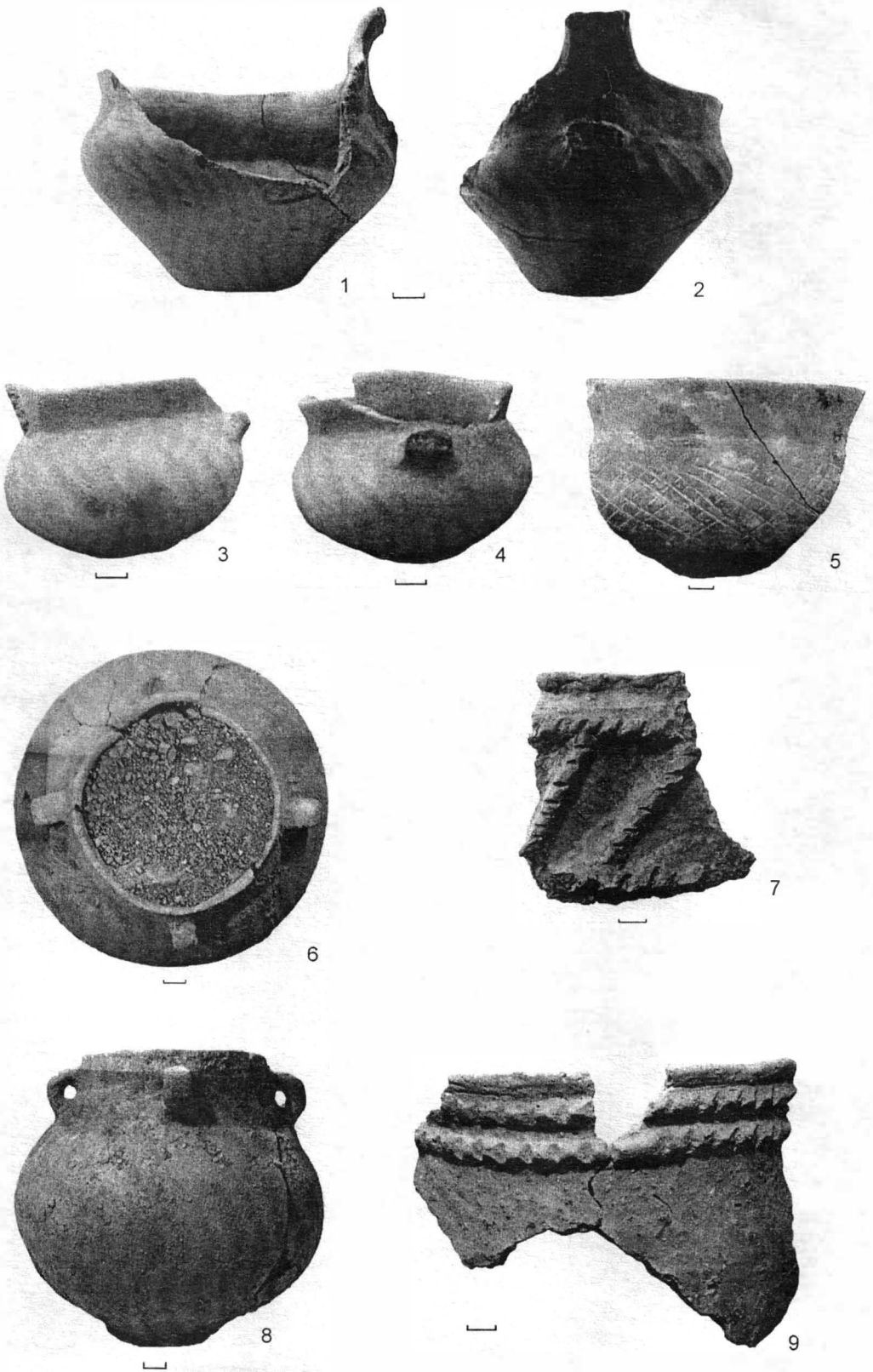
Pl. X. Păuleni. Ceramica. Cultura Wietenberg.

Pottery. The Wietenberg culture.

Pl. XI. Păuleni. Ceramica. Cultura Wietenberg.

Pottery. The Wietenberg culture.

Pl. XII. Păuleni. Ceramica. Cultura Wietenberg.

Pottery. The Wietenberg culture.

DATE ANTROPOLOGICE REFERITOARE LA OSEMINTELE UMANE APARTINÂND EPOCII BRONZULUI, DESCOPERITE LA PĂULENI

În campania arheologică a anului 2000 a fost descoperită o groapă circulară, probabil cu semnificație rituală, în care, alături de fragmente ceramice aparținând *culturii Wietenberg*, se afla un schelet de copil. Oasele scheletului se aflau în conexiune anatomică, defunctul fiind culcat pe partea stângă, în poziție chirchită, orientat cu capul spre NV.

Deși oasele sunt friabile, ele s-au păstrat în bună stare, scheletul fiind complet.

În urma studiului antropologic efectuat, s-au constatat următoarele:

Din craniu s-au păstrat fragmente provenind din frontal, parietale, temporale (fără mastoide), occipital (pl. I.1). Masivul facial este aproape absent, deoarece malarele lipsesc, din orbita stângă există doar marginea superioară atașată unei mici porțiuni de frontal și mandibula, din care lipsește zona incisivilor. Dintre mugurii dentari s-a păstrat doar unul, aparținând primului molar de lapte.

Scheletul post cranian este reprezentat de corpuri vertebrale și arcuri neurale, coaste, clavicule, o mică porțiune din stern, ambii omoplați, dintre care cel drept în stare fragmentară. Din coxale existau amândouă oasele ilion (pl. I, 2). În afara celor menționate, s-au mai găsit și 7 falange.

Oasele lungi s-au conservat perfect (pl. I.3-7), exceptând cubitusul drept, care are di-fiza fragmentară.

În vederea stabilirii vârstei individului analizat, s-a avut în vedere, în afara mugurelui dentar și lungimea oaselor lungi. Dimensiunile lor sunt redată mai jos:

- Lungime maximă femure-74 mm.
- Lungime maximă tibii-66 mm.
- Lungime maximă peronee-64 mm.
- Lungime maximă humerusuri-65 mm.
- Lungime maximă radiusuri-53 mm.

- Lungime maximă cubitus stâng-62 mm.

Având în vedere schema dentară a lui Ubelaker, ca și tabelele lui Stloukal și Hanakova privind raportul dintre lungimea oaselor lungi și vârsta la copii, se poate aprecia că individul studiat a avut 5-6 luni la momentul decesului.

Desigur, stabilirea sexului nu a fost posibilă la o vârstă atât de fragedă.

Mandibula (Pl. II 1-2)

Aceasta s-a găsit în caroul SF, la adâncimea -195-205 cm (nr.inv. 5350). Ea s-a conservat în stare fragmentară, lipsindu-i porțiuni din ramurile ascendente.

Forma sa era paraboloidă. Este important de remarcat că nu s-a păstrat nici un dinte sau, mai degrabă, mandibula fiind folosită în scop ritual, nu necesita păstrarea obligatorie a dinților. Molarii 1 și 2 de pe ambele hemiarcade, și molarul 3 de pe partea stângă au fost scoși în timpul vieții (posibil datorită paradontozei), iar peretele alveolar este complet refăcut. Pe hemiarcada dreaptă exista alveola molarului 3.

Se poate observa o inserție destul de puternică a mușchilor digastrici.

Mentonul este butonat, dar nu prea reliefat, iar distanța id-gn măsoară 30 mm. Înălțimea la nivelul gaurii nutritive este de 27 mm, iar grosimea este de 14 mm. Punctul gonion lipsește pe partea dreaptă, iar pe cea stângă este slab evidențiat. Lărgimea ramului ascendent stâng este de 37 mm și pare să fi avut o înălțime mică, sau cel mult mijlocie. Slaba conturare a mentonului și gonionului indică posibilitatea ca această mandibulă să fi aparținut unui individ de sex feminin. Prezența alveolei molarului 3 de pe hemiarcada dreaptă a mandibulei arată că persoana căreia i-a aparținut depășise vârsta de 25 de ani. Neavând suficiente elemente, nu putem stabili cu certitudine vârsta acesteia.

Bibliografie

- D. FEREMBACH, I. SCHWIDETZKY, M. STLOUKAL, *Recommandations pour déterminer l'âge et le sexe sur le squelette*, în *Bulletin et Mémoires de la Société d'anthropologie de Paris*, t. 6, série XIII, 1979, p. 7-45.
- D. UBELAKER, *Human skeletal remains. Excavation, Analysis, interpretation*, Taraxacum, Smithsonian Institution, Washington, 1981, p. 41-42, 46-47.

- D. R. BROTHWELL, *Digging up bones*, Cornell Univ. Press, Ithaca, New York, 1981, p. 64-66.
- G. H. SCHUMACHER, H. SCHMIDT, *Anatomie und Biochemie der Zähne*, Gustav Fischer Verlag, Stuttgart, New York, 1976.

Explicația figurilor/The Explanation of the Figures

Planșa I - Copilul

1. Calota craniană
2. Oasele bazinului.
3. Humerusuri.
4. Cubitusuri.
5. Femure.
6. Tibii.
7. Peronee.

Map. I. The Child

1. The skull.
2. The bones of the pelvis.
3. The humerus.
4. The cubitus.
5. The femur.
6. The tibia.
7. The peronees.

Planșa II - Mandibula

- 1 Vedere superioară.
- 2 Vedere laterală.

Map. II. The mandible.

1. view from above.
2. Lateral view.

ABSTRACT

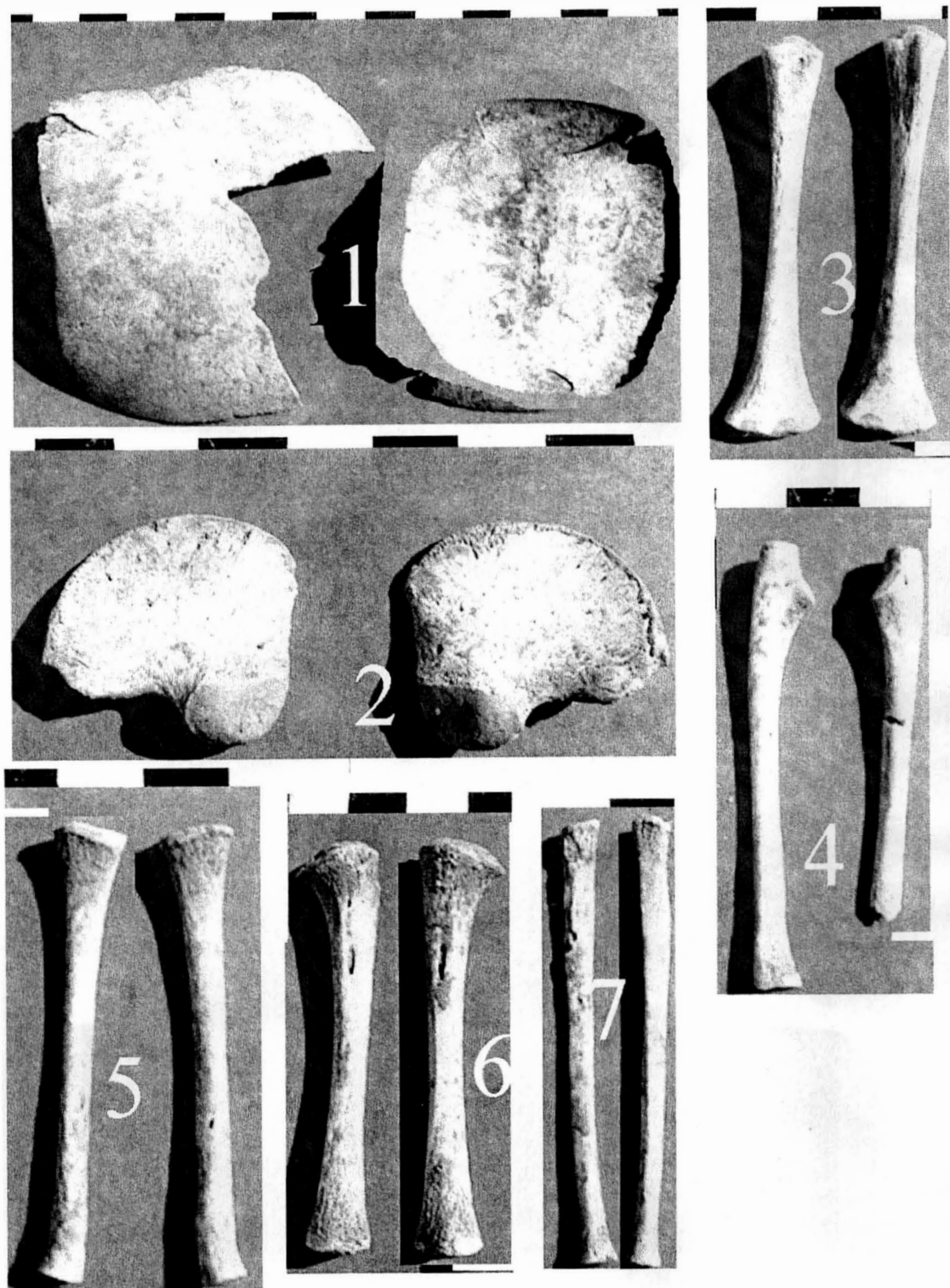
The Antropological Data Regarding the Human Remnants Belonging to the Bronze Age Discovered at Păuleni

In 2000 in the prehistoric settlement Păuleni (Ciomortan) in the Bronze Age context human remnants at the bottom of the pit no. 3 a skeleton of a 5-6 months chold was discovered.

As the pottery from this pit shows, the complex belongs to the Wietenberg culture.

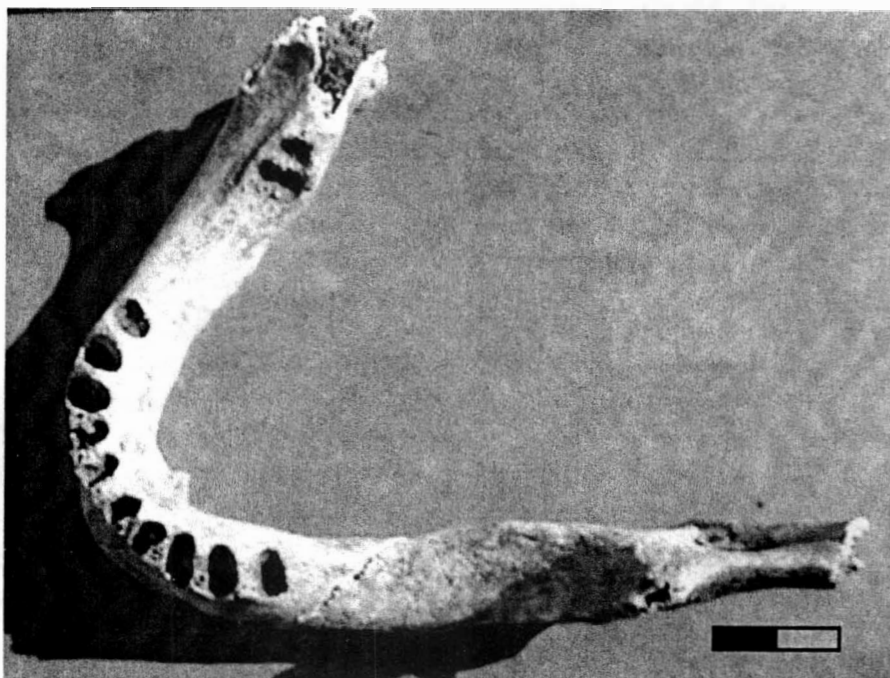
In the cultural layer were also found some human bones. One of them, a mandible, belongs to a woman, whos was more than 25 years old.

Dr. Cercetător Alexandra Comșa
Institutul Român de Tracologie
str. Schitu Măgureanu, nr. 1
70626 București

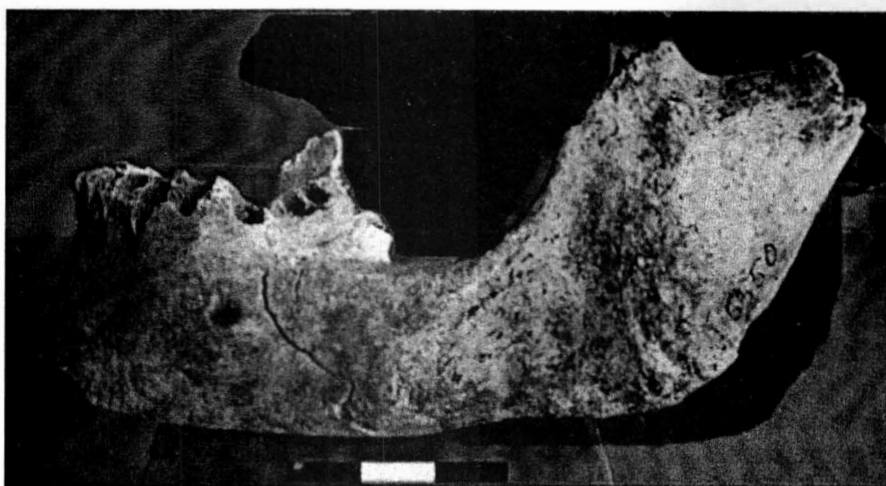

Planşa 1 - Copilul: 1. Calota craniană. 2. Oasele bazinului. 3. Humerusuri.
4. Cubitusuri. 5. Femure. 6. Tibii. 7. Peronee.

*The Child: 1. The skull. 2. The bones of the pelvis. 3. The humerus.
4. The cubitus. 5. The femur. 6. The tibia. 7. The peronee.*

1

2

Planșa 11 - Mandibula. 1. Vedere superioară. 2. Vedere laterală.

Map. 11. The mandible. 1. view from above. 2. Lateral view.

Cultura Noua în valea Oltului și a Târnavei

Cultura Noua, încadrată cronologic corect de I. Nestor în epoca de tranziție de la epoca bronzului la prima vârstă a fierului (Hallstatt)¹, mult timp în sud-estul Transilvaniei, implicit în valea Oltului, a Râului Negru și a Târnavei Mari, a fost cunoscută numai din descoperiri întâmplătoare².

În a doua jumătate a sec. al XX-lea, în urma unor cercetări făcute în valea Târnavei Mari, la Nicoleni (jud. Harghita)³, în valea Oltului și a Râului Negru la Zoltan⁴, Peteni⁵, Rotbav⁶, Poian⁷, Târgu Secuiesc⁸, Lemnia⁹, Ozun¹⁰, Feldioara¹¹ și Jigodin¹², au fost descoperite așezări, care au furnizat materiale pentru emiterea unor constatări privind originea și dezvoltarea acestei culturi¹³. S-a îmbogățit și lista descoperirilor întâmplătoare. În afara fragmentelor ceramice descoperite la Mărtiniș (jud. Harghita) (fig. 2/1-2), au fost cunoscute două descoperiri, una la Peștera Almașului (jud. Covasna) (fig. 3/2), iar cealaltă de la Teleac (jud. Harghita). Săpăturile de la Brăduț (jud. Covasna) au scos la iveală un loc de cult cu mai multe vase de cultură Noua¹⁴. Descoperirile mai vechi au fost publicate sumar, având în vedere mai mult stabilirea originii și a etapelor de dezvoltare ale acestei culturi. În următoarele rânduri vom prezenta unele materiale provenite din săpături executate în așezările descoperite pe aceste meleaguri.

1. Rotbav (jud. Brașov).

În afara mormântului în cistă de piatră, de cultură Schneckenberg, descoperit întâmplător¹⁵, în apropierea lui, pe o movilă s-a găsit și o așezare a acestei culturi. Din această așezare provin următoarele obiecte: 1. Fragmente de vase cu toarte supraînălțate deasupra buzei și prevăzute cu creastă și cu butoni (fig. 4/4-5). 2. Prâsnele de lut (fig. 4/2-3). 3. Un fragment din valvă de tipar (fig. 4/1). 4. Un ac de bronz cu capul conic (fig. 2/6). 5. Un mâner de cuțit din os cu decor de plasă și cu suprafața nedecorată (fig. 2/7). 6. O sulă de bronz (fig. 2/5). 7. O sulă de os, cu capătul plat perforat (fig. 2/4). Aceste obiecte, atribuite greșit culturii Schneckenberg¹⁶, dovedesc că așezarea aparține culturii Noua.

2. Feldioara (jud. Brașov).

Din hotarul comunei este cunoscut un cuptor de ars oale, în care au fost găsite mai multe vase cu toarte supraînălțate, cu butoni. Cuptorul aparține culturii Noua.

3. Brașov (jud. Brașov).

În colecția Muzeului Județean Brașov, se află un vas cu toarte supraînălțate (nr. inv. 3731), marginea buzei vasului e decorată cu un șir de împunsături, pântecul cu caneluri oblice între două șiruri de împunsături. A fost găsit pe teritoriul orașului, pe locul numit **Răcădău-Ragadó** (fig. 3/1). Celălalt este un fragment dintr-un vas cu toarte supraînălțate, terminate în buton plat (nr. inv. 5207), și a fost găsit într-o stradă a orașului (fig. 5).

4. Vărghiș (jud. Covasna).

Peștera Almașului. Tot în colecția Muzeului Județean Brașov se găsește un fragment dintr-un vas cu toartă trasă din marginea buzei vasului, terminată în butoni (nr. inv. 5708), care a fost găsit în Peștera Almașului (fig. 3/2).

5. Mărtiniș (jud. Harghita).

Tot dintr-o descoperire întâmplătoare provin două fragmente de vase, găsite în hotarul comunei, care se află în colecția Muzeului din Cristur. Primul este un fragment dintr-un vas cu toarta terminată în buton, celălalt un fragment dintr-un vas decorat cu brâu alveolar (fig. 2/1-2), provin probabil dintr-o așezare de cultură Noua.

6. Nicoleni (jud. Harghita).

În anul 1958 Coloman Molnár, directorul școlii din localitate, a adunat fragmente de vase în hotarul satului, care au ieșit la suprafața pământului cu ocazia aratului. În urma acestei descoperiri, în anul următor, în 1959, au fost făcute săpături, pe locul unde au fost găsite fragmentele de vase. Terenul fiind pe pantă, stratul de humus a alunecat și a fost amestecat cu stratul următor, de culoare brună, fără resturi arheologice. Locul descoperirii a fost sondat cu 6 șanțuri lungi de 10-47 m. Între șanțul nr. III și șanțul IV, la o adâncime de 1, 30 m, au fost dezvelite resturile unui bordei cu

vatră rotundă, construită din pietre și suprafața lutuită. Forma și dimensiunile bordeiului au fost stabilite în secțiunea șanțului (fig. 6). Strati-grafia: după humusul actual, gros de 0,30 m, a urmat un strat amestecat cu pământ negru, iar humus, gros de 0,80 m, apoi unul de lut galben. În acest strat s-a conturat forma ovală, mai mult dreptunghiulară a bordeiului, în formă de grămadă de bucăți de chirpici arse în roșu. Axa lungă a bordeiului a fost de 4 m. În jurul vetrei au fost găsite fragmente de vase caracteristice pentru culturile Wietenberg și Noua: topor de piatră cu gaură de înmănușare, cuțit curb din piatră (*Krummesser*), ace și sule din os, omoplat crestat, prâsnel din lut, un lustritor de vas în formă cilindrică cu capătul plat, doi idoli antropomorfi de sex masculin, un buton din toarta unui vas, reprezentând un cap de om. Au mai fost găsite două fragmente din valve de tipar pentru turnarea obiectelor din bronz, un ac din bronz cu capul plat și două ace tot din bronz¹⁷. Inventarul prezentat al bordeiului ar putea indica faptul că au fost două straturi de cultură și că obiectele au fost amestecate odată cu alunecarea terenului¹⁸. Această părere nu este confirmată de adâncimea stratului în care a fost găsit bordeiul nederanjat.

7. Ozun (jud. Covasna).

Între comuna Ozun și satul Lisnău, pe o terasă ridicată a Râului Negru, au fost descoperite o așezare și o necropolă birituală a culturii Noua. O urnă de incinerare cu cenușă și resturi de oseminte umane¹⁹.

8. Zoltan (jud. Covasna).

Pe malul stâng al Oltului, în apropierea comunei Ghidfalău, este satul Zoltan, care în partea lui estică cuprinde și satul Etfalău. La capătul estic al satului este o movilă pe care este construită biserica reformată a satului Etfalău. Biserica fostului sat Etfalău este suprapusă peste o așezare de cultura Ariușd, semnalată și de Francisc László²⁰. Panta nordică a movilei, spre Olt, este înclinată și trece într-un teren plat, terminându-se în terasa Oltului. Pe partea nordică a terasei, unde s-a deschis o carieră de nisip, în peretele terasei au fost observate straturi de cultură. În urma acestei observații în anul 1971 a fost făcută o săpătură de verificare, cu două șanțuri pe marginea vestică a terasei. Primul șanț (S. I.) a fost făcut în direcția N-S, al doilea (S. II.) a fost tras perpendicular la capătul nordic al șanțului I, în direcția E-V. Între șanțul II și capătul șanțului I,

terenul a fost dezvelit cu casete (fig. 7). Pe partea vestică a terasei, spre marginea ei, între casetele nr. 1 și 2 a fost descoperită, la adâncimea de 0,30 m, în stratul negru, o vatră construită din pietre de râu la suprafața lutuită (fig. 8). În peretele vestic al casetelor a fost observat conturul unui bordei dreptunghiular (fig. 9). În șanțul II la adâncimea de 0,90 m, sub stratul negru, în stratul cu cenușă, au fost descoperite resturile unei vetre dintr-un bordei (B. nr. 2) de tip cenușar (*zolniki*). În casetele nr. 3 și 4, la adâncimea de 1,20 m, a fost un strat de chirpici ars, roșu, acoperit cu cărbune și cenușă. Aceasta reprezintă podeaua unui bordei (B. 3, fig. 10). În toate aceste straturi (fig. 11) au fost găsite fragmente de vase, care aparțineau aceluiași tipuri: vase cu toarte cu buton, vase în formă de sac, unele decorate cu brâu alveolar. Obiecte din piatră, os și bronz, sule și ace, cui de bronz de tip "*Hülsenknopfnadel*" au fost găsite pe și sub stratul ars în roșu. Omoplat crestat nu a fost găsit, numai prâsnele de lut și pietre de măcinat, și acestea în număr redus.

În anul 1972 săpătura a avut o durată scurtă, câteva zile. A fost tras un șanț lung de 10 m, în direcția N-S (S. V). Stratigrafia șanțului este aceeași ca a celorlalte șanțuri săpate în anul precedent. În partea vestică a șanțului a fost găsită o vatră construită din pietre, lângă care, pe o piatră, a fost un vas cu toarte cu buton (fig. 2/3). Lângă vatră, s-a mai găsit un vas-sac decorat cu brâu alveolar. Vatra a fost în stratul brun compact sub care era stratul de nisip aluvial.

Pe baza datelor furnizate de săpături s-a putut constata că pe acest loc s-au stabilit purtătorii culturii Noua și au avut trei nivele de locuire. Cel mai vechi nivel este stratul de chirpici ars, roșu, în care au fost găsite obiectele din os și din bronz. Nivelul al doilea este reprezentat de cenușare (*zolniki*), iar al treilea a fost sub pământul vegetal. În toate nivelele de locuire locuințele au fost dreptunghiulare, cu vatră construită din pietre. Materialul ceramic este reprezentat în cele trei straturi de aceleași tipuri de vase: vas cu toarte cu buton sau cu creastă, vasul sac cu sau fără decor, cu brâu alveolar. Prin urmare nu s-a putut semnală cteaple de dezvoltare a materialului ceramic, implicit a vasului cu toarte cu buton sau cu creastă. În șanțuri și casete, pământul a fost săpat până la solul virgin, lut galben, și în afară de materialul culturii Noua, alte resturi de cultură nu au fost găsite. Săpăturile reluate în anii trecuți de Muzeul Carpaților Răsăriteni din Sfântu Gheorghe au adus contribuții noi,

cercetând terenul neatins în anii 1971-1972²¹.

Rezultatele acestor noi săpături au fost surprinzătoare. Au fost descoperite mai multe culturi, care au precedat cultura Noua și până acum nu au fost cunoscute pe aceste meleaguri. Constatarea lor este bazată pe niște fragmente de vase găsite într-o groapă mare pe terenul, care se întinde între movila cu biserica reformată și terasa Oltului, unde a fost găsită numai așezarea de cultura Noua. Logic ar fi trebuit ca aceste resturi de cultură să fi fost găsite pe terasa Oltului sub așezarea culturii Noua. Interpretarea acestor fragmente de vase ar putea fi convingătoare numai în cazul în care vor fi descoperite stratigrafic și așezările lor. Nu este credibil că pe movilă, sub așezarea de cultură Ariușd, sunt și alte culturi.

9. Peteni (jud. Covasna).

S-a constatat cu ocazia dezvelirii unui cimitir din sec. XII-XIII în hotarul satului, că cimitirul este suprapus peste o așezare de cultură Noua. Au fost găsite locuințe de formă dreptunghiulară (fig. 12) și material caracteristic pentru cultura Noua²².

10. Poian (jud. Covasna).

În hotarul comunei, pe locul numit "**Loc pietros-Kőhát**", în cursul săpăturilor executate în anii 1963-1967, pe acest loc, s-a constatat că așezarea prefeudală s-a suprapus peste o așezare de cultură Noua²³.

11. Târgu Secuiesc (jud. Covasna).

Așezarea culturii Noua se află pe locul numit "**Kanta**", de unde provin vase cu toarte cu buton și un buton din os cu decor cunoscut din mediul micenian și din cultura Wietenberg²⁴.

12. Lemnia (jud. Covasna).

În hotarul comunei pe terasa Râului Negru a fost cercetată o așezare de cultură Noua. În locuințele dreptunghiulare incendiate au fost găsite materiale arheologice caracteristice pentru cultura Noua²⁵.

13. Jigodin-Miercurea Ciuc (jud. Harghita).

Pe malul stâng al Oltului au fost găsite vase cu toarte cu și fără buton²⁶.

14. Brăduț (jud. Covasna).

Descoperirea cea mai recentă pe aceste meleaguri privind cultura materială și spirituală a purtătorilor culturii Noua a fost la Brăduț (jud. Covasna), unde a fost dezvelită o necropolă tumulară din epoca bronzului, în care a fost depistat și un loc de cult, care aparține culturii Noua²⁷.

Pe baza acestor descoperiri și cercetări făcute în sud-estul Transilvaniei pot fi emise unele constatări, care aduc unele lămuriri privind cultura Noua, care mai înainte a fost cunoscută pe aceste meleaguri numai din descoperiri întâmplătoare.

Cultura Noua s-a constituit pe un spațiu foarte întins în partea răsăriteană a Europei; în Transilvania a cuprins nu numai văile Oltului, Râului Negru, Târnavelor, Someșului, dar și valea Mureșului (un vas mare cu toarte cu buton de cultură Noua găsit la Blaj se află în colecția Muzeului din Aiud, nr. inv. 4984). S-a format când cultura Wietenberg a fost în faza ei de dezvoltare finală. Genetic se leagă de dezvoltarea anterioară a epocii bronzului²⁸, implicit de cultura Wietenberg în Transilvania. Acest fapt este arătat de urmele comune în ceramica ambelor culturi, ca vasul cu toarte supra-înălțate la marginea vasului. Nu este exclus ca aceste două culturi, la faza finală a culturii Wietenberg și în faza de început a culturii Noua, să existe o prezentă paralelă un timp mai scurt sau mai lung. La Nicoleni au fost găsite numai bordeie de cultură Noua și în ele material ceramic al culturilor Wietenberg și Noua. Celelalte obiecte sunt caracteristice pentru cultura Noua, ca omoplat crestat și altele. Bordeiele au fost găsite în stratul brun la adâncimea de 1,20 m, măsurând de la suprafața pământului. Bordeie de cultură Wietenberg nu au fost găsite, iar cele de cultură Noua erau arse, dar nederanjate. Fazele de dezvoltare a culturii Noua în Transilvania nu sunt cunoscute, din această cauză la Nicoleni nu putem stabili cu siguranță în ce fază de dezvoltare se poate încadra materialul descoperit. Așezarea de la Zoltan are trei nivele de locuire, dar materialul ceramic din acestea nu arată diferite faze de dezvoltare, mai ales în privința vasului cu toarte supraînălțate marginii vasului, fără și cu creastă sau terminat în buton. Acestea au fost găsite împreună în toate cele trei nivele de locuire.

În concluzie, putem constata că, deocamdată, sunt multe probleme nerezolvate privind genetica și fazele de dezvoltare a culturii Noua în Transilvania.

NOTE

1. I. NESTOR, *Der Stand*, 116-118.
2. Z. SZÉKELY, *Contribuții la dezvoltarea culturii Noua în sud-estul Transilvaniei*, Studii și Comunicări, 12, Muzeul Brukental Sibiu, 1965, 21-34.
3. IDEM, *Materiale*, VIII, 1962, 337.
4. IDEM, *Aluta*, VIII-IX, 1976-1977, 26-27.
5. IDEM, *Materiale*, IX, 1970, 305; Zs. SZÉKELY, *Materiale*, XIV, 1980, 129-131; *Materiale*, XV, 1983, 143.
6. IDEM, *Materiale*, IX, 1970, 310-311.
7. IBIDEM, 312; *Materiale*, X, 1973, 321.
8. IDEM, *Contribuții*, 21; SCIVA, 29, 1978, 2, 289-290.
9. Zs. SZÉKELY, *Cumidava*, XX, Muzeul Județean Brașov, 1996, 17-25.
10. IDEM, *Așezarea și necropola de incinerare de la Ozun-Lisnău (jud. Covasna)*, în *Acta 96*, Sf. Gheorghe, 1996, 101-107.
11. Z. SZÉKELY, *Cercetări arheologice în aria nord-tracă*, II, București, 1997, 41-57.
12. IDEM, *Contribuții*, pl. II/9.
13. IBIDEM, 21-34.
14. Zs. SZÉKELY, *Necropola tumulară de la Brăduț*, în *Cercetări Arheologice în aria nord-tracă*, II, București, 1997, 41-57.
15. Z. SZÉKELY, *Materiale*, IX, 1970, 310-311.
16. IBIDEM.
17. Z. SZÉKELY, *Contribuții*, pl. I/1-3, 6; II/1-4; III/2-3; IV/6-8; IDEM, *Considerații privind dezvoltarea culturii Wietenberg în sud-estul Transilvaniei*, *Aluta*, XVII-XVIII, 1988, pl. XVI/1-10; XVII/1-5, fig. 3/1-3.
18. V. CAVRUC, *Considerații privind situația etnoculturală în sud-estul Transilvaniei în epoca bronzului mijlociu*, *Angustia*, 4, 1999, 14.
19. Zs. SZÉKELY, *Așezarea și necropola de incinerare de la Ozun-Lisnău*.
20. FR. LÁSZLÓ, în *Travaux*, II, Cluj, 1911, 129.
21. V. CAVRUC, *The final stage of early bronze age in south-eastern of Transilvania (in the light of new excavations at Zoltan)*, *Thraco-Dacica*, XVIII, 1-2, 1997, 97-133.
22. Z. SZÉKELY, *Materiale*, IX, 1970, 305; Zs. SZÉKELY, *Materiale*, XIV, 1980, 129-133; IDEM, *Materiale*, XV, 1983, 143.
23. Z. SZÉKELY, *Materiale*, IX, 1970, 312; IDEM, *Materiale*, X, 1973, 221.
24. IDEM, *Contribuții*, pl. V/3; IDEM, SCIVA, 1978, 2, 289-290.
25. Zs. SZÉKELY, *Cumidava*, XX, Muzeul Județean Brașov, 1996, 17-25.
26. Z. SZÉKELY, *Contribuții*, pl. V/2.
27. Zs. SZÉKELY, *Necropola tumulară de la Brăduț*, în *Cercetări Arheologice în aria nord-tracă*, II, București, 1997, 41-57.
28. *Istoria României*, I, 1960, 113.

Lista Figurilor/La liste des figures

Fig. 1. Descoperiri de cultură Noua în sud-estul Transilvaniei.

Fig. 2. Mărtiniș. 1-2. Zoltan. 3. Rotbav. 4-7.

Fig. 3. Brașov. 1. Vârghiș - Peștera Almașului.

Fig. 4. Rotbav. 1-5.

Fig. 5. Brașov. Mittelgasse.

Fig. 6. Nicoleni, planul bordeiului.

Fig. 7. Zoltan, planul săpăturilor în anii 1971-1972.

Fig. 8. Zoltan, planul bordeiului nr. 1.

Fig. 9. Zoltan, planul bordeiului nr. 2 în cenușar.

Fig. 10. Zoltan, planul locuinței nr. 3 în stratul ars roșu.

Fig. 11. Stratigrafia șanțului nr. I.

Fig. 12. Planul locuinței de la Peteni.

Fig. 1. Découvertes de culture Noua dans le sud/ouest de Transilvanie.

Fig. 2. Mărtiniș. 1-2. Zoltan. 3. Rotbav. 4-7.

Fig. 3. Brașov. 1. Vârghiș - La cave de L'Almas

Fig. 4. Rotbav. 1-5.

Fig. 5. Brașov. Mittelgasse.

Fig. 6. Nicoleni, la plan du taudis.

Fig. 7. Zoltan, le plan des fouilles 1971/1972.

Fig. 8. Zoltan, la plan du taudis no. 1.

Fig. 9. Zoltan, la plan du taudis no. 2.

Fig. 10. Zoltan, la plan du demeure no. 3 dans l'estrat brûlé rouge.

Fig. 11. La stratigraphie du fossé no. I.

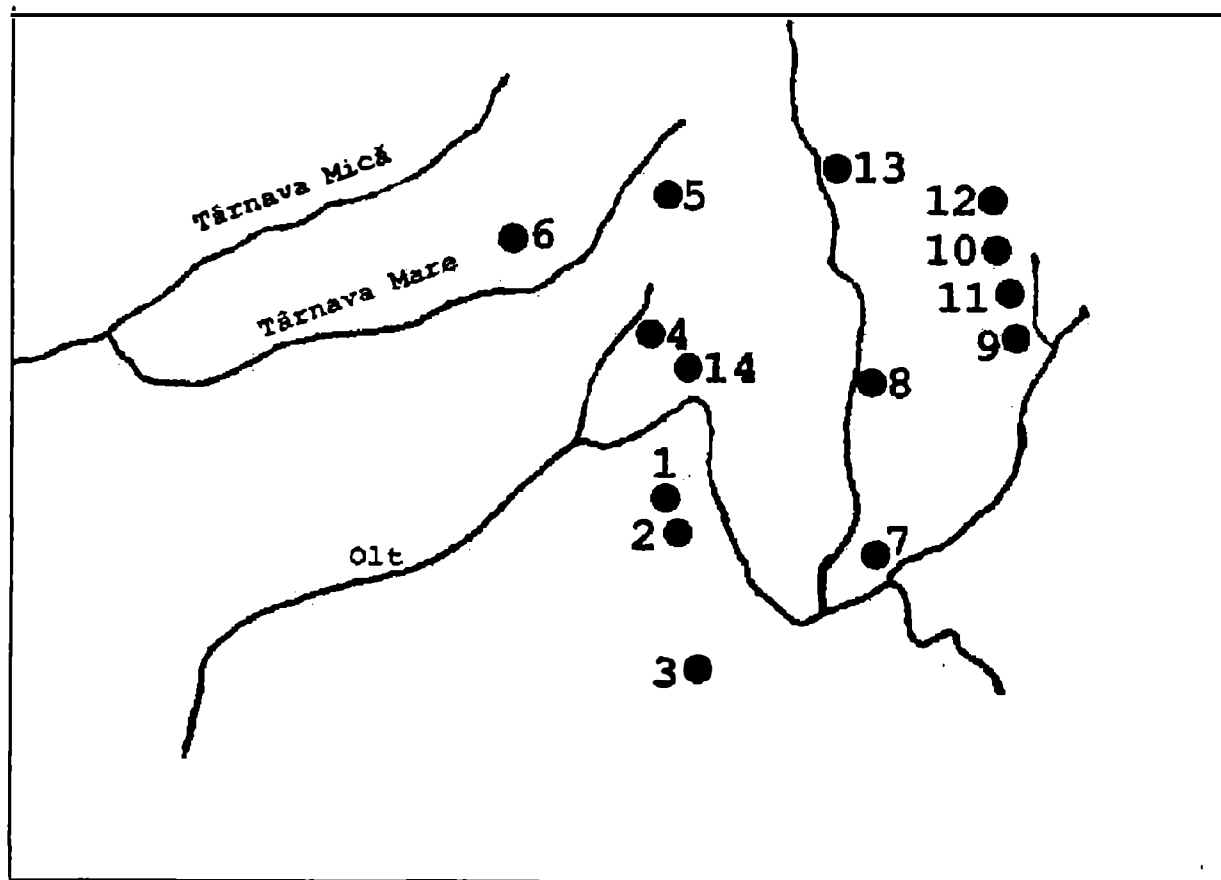
Fig. 12. La plan de la demeure de Peteni.

RÉSUMÉ

La culture Noua dans le sud-est de la Transilvanie

L'auteur présente les localités où sont découvertes les vestiges de la culture Noua dans le sud-est de la Transilvanie et les résultats des fouilles archéologiques effectués dans les établissements à Nicoleni (dépt. Harghita) et Zoltan (dépt. Covasna). On a fait en dehors certaines constatations concernant sur l'origine de la culture Noua.

Fost Muzeograf, dr. Székely Zoltán,
Sf. Gheorghe, Tel. 067.312091

1. Rotbav
2. Feldioara
3. Brașov
4. Vârghiș
5. Mărtiniș
6. Nicoleni
7. Ozun
8. Zoltan
9. Peteni
10. Poian
11. Târgu Secuiesc
12. Lemnia
13. Jigodin - M. Ciuc
14. Brăduț

Fig. 1. Descoperiri aparținând culturii Noua în SE Transilvaniei

Fig. 1. Descoperiri de cultură Noua în sud-estul Transilvaniei.
Découvertes de culture Noua dans le sud-ouest de Transylvanie.

Fig. 2. 1-2: Mártiniş; 3: Zoltan; 4-7: Rothav

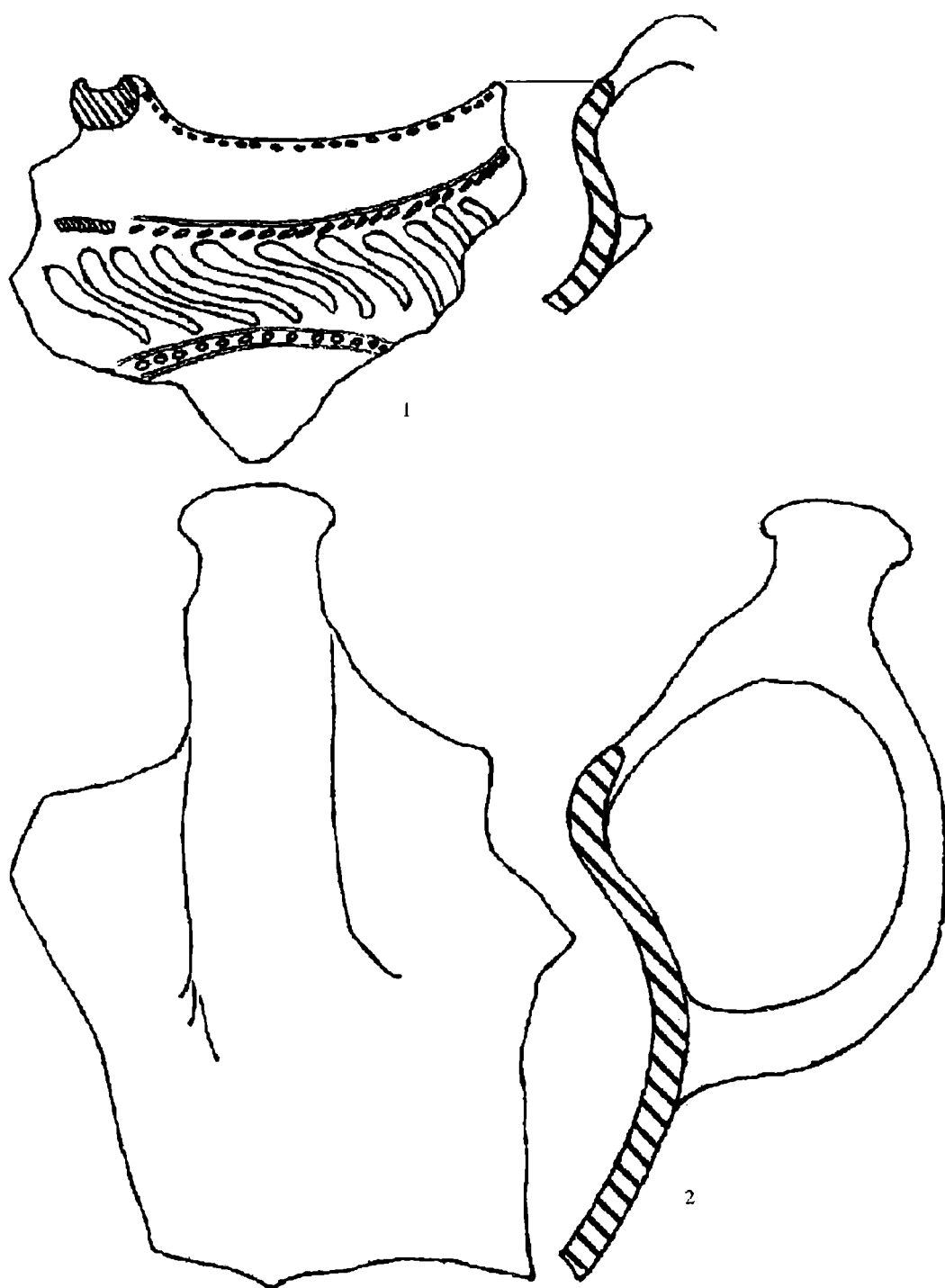
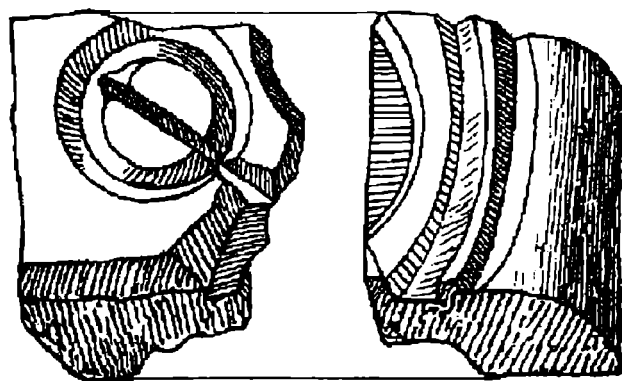
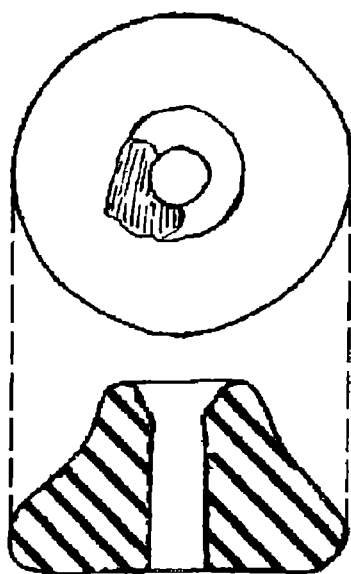

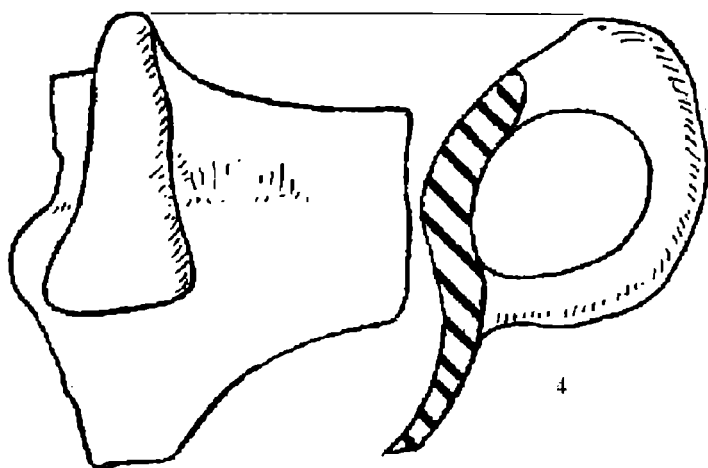
Fig. 3. 1: Braşov (Ragado); 2: Vârghiş - Peştera Almaşului

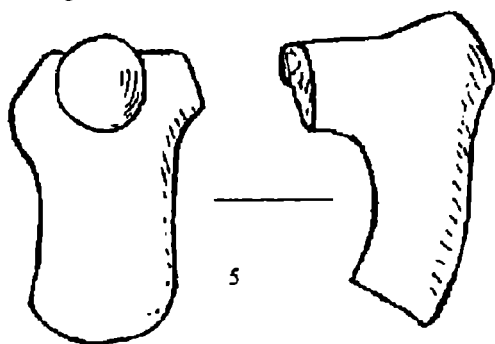
1

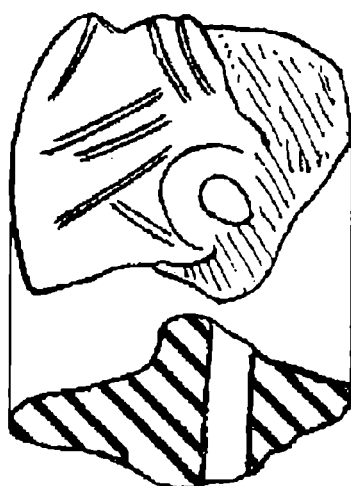
2

4

5

3

Fig. 4. Rotbuv

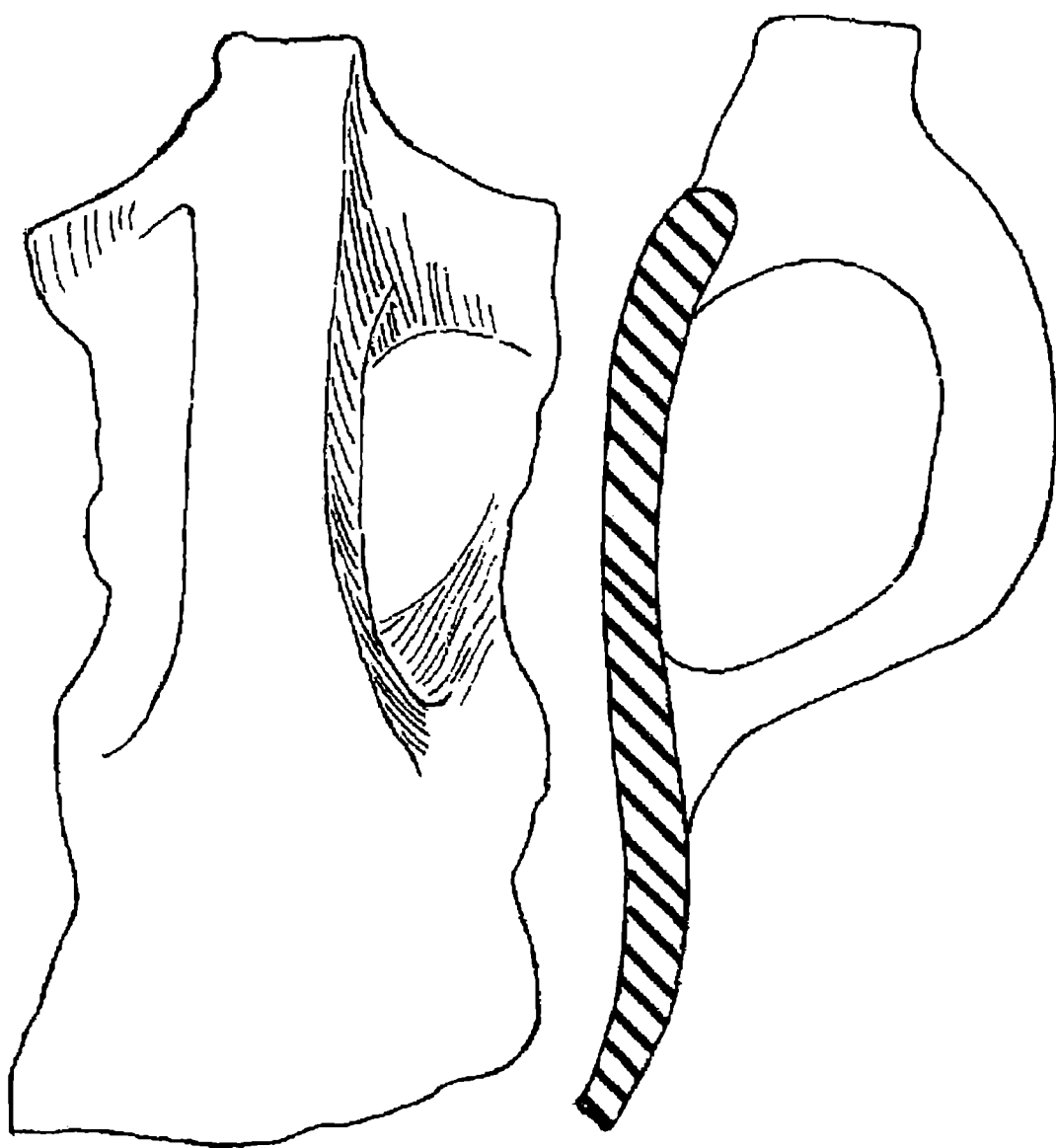

Fig. 5. Braşov (Mittelgasse)

1. HUMUS
2. STRAT DE CULOARE BRUNĂ
3. LUT GALBEN
4. BORDEI

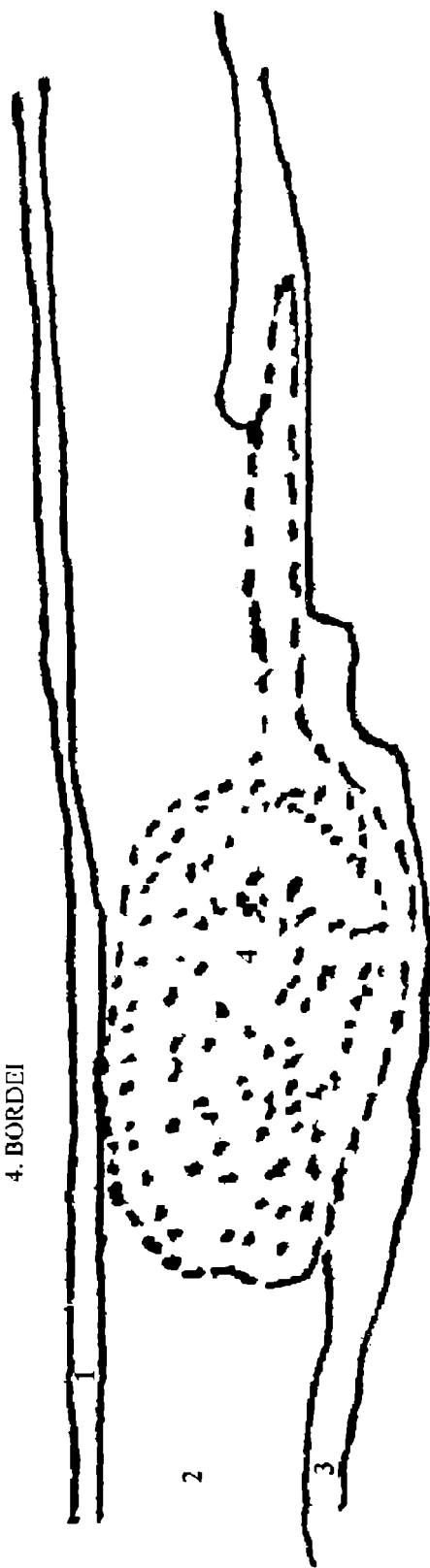

Fig. 6. Nicoleni, planul bordeiului

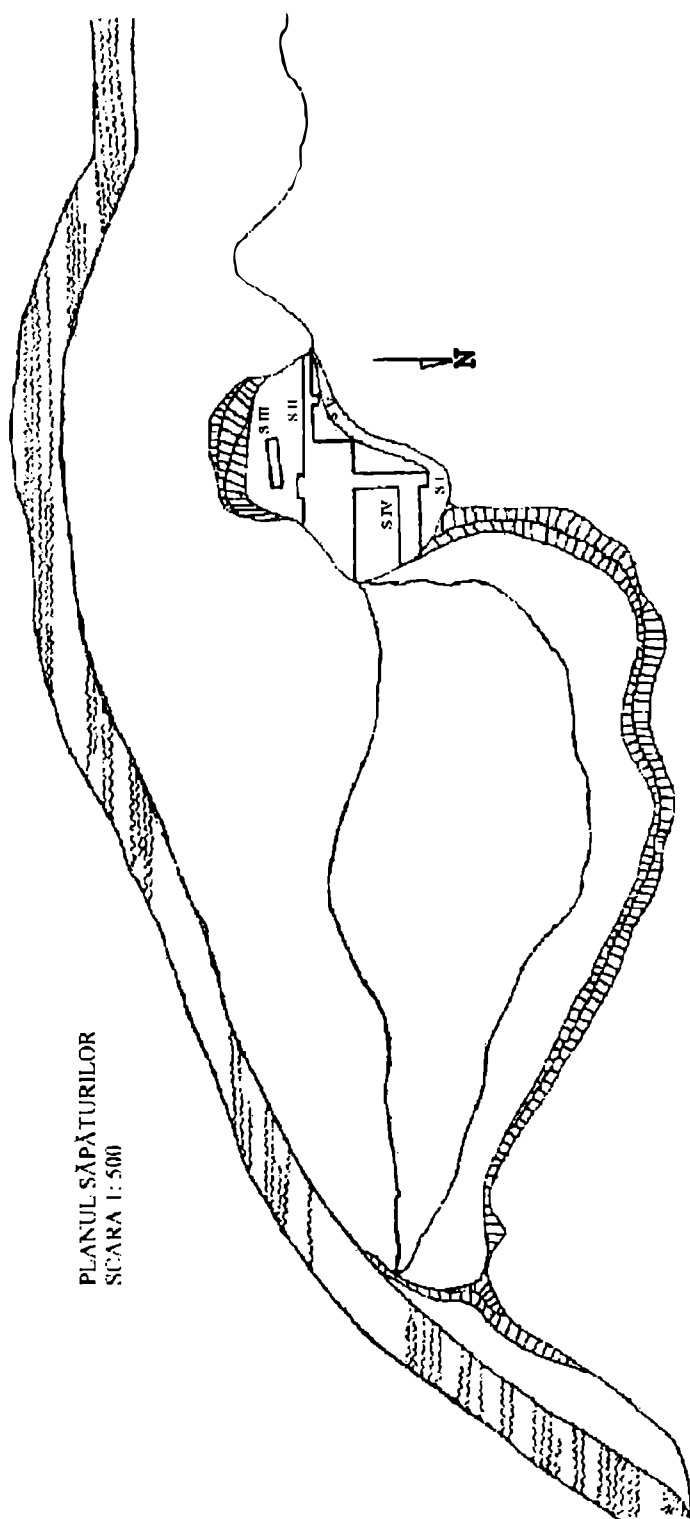

Fig. 7. Zoltan, planul săpăturilor din anii 1971-2

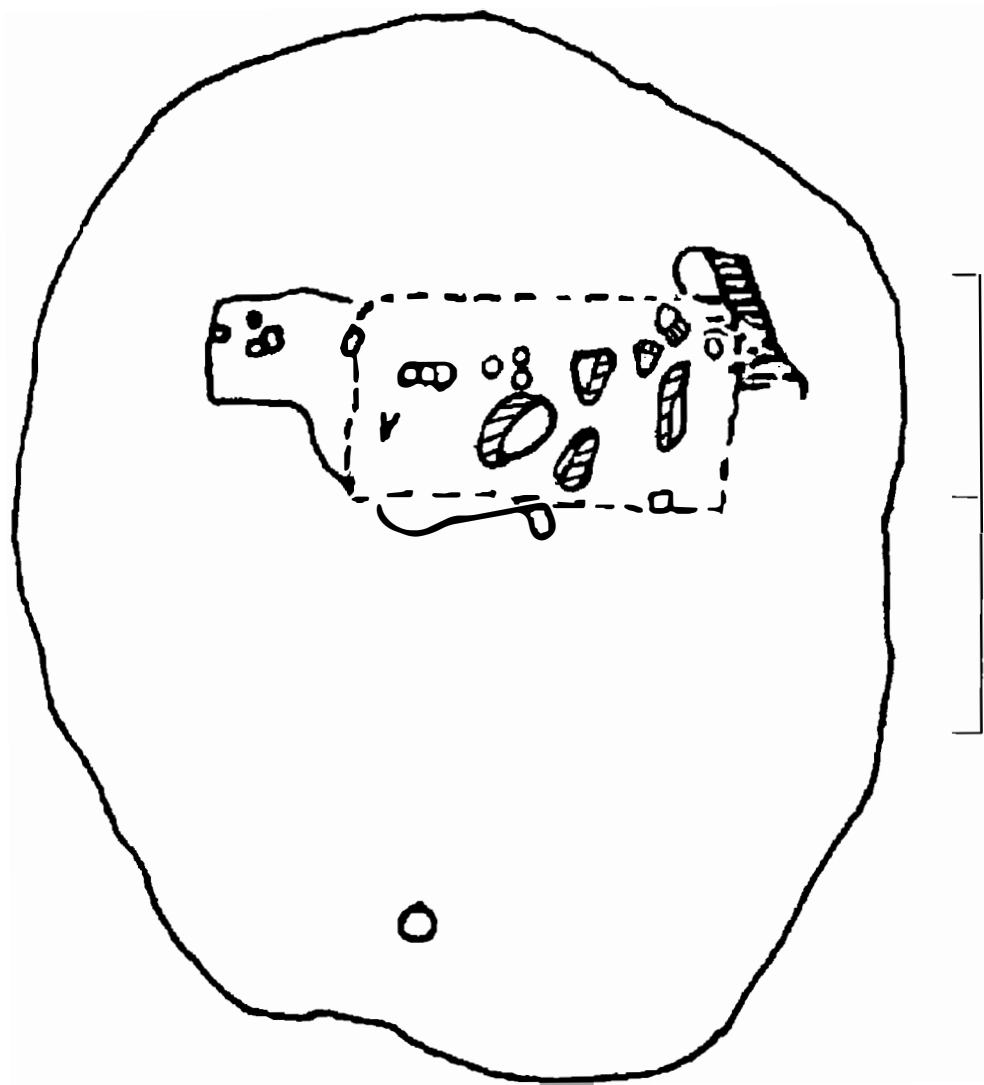

Fig. 8. Zoltan, planul bordeiului nr. 1

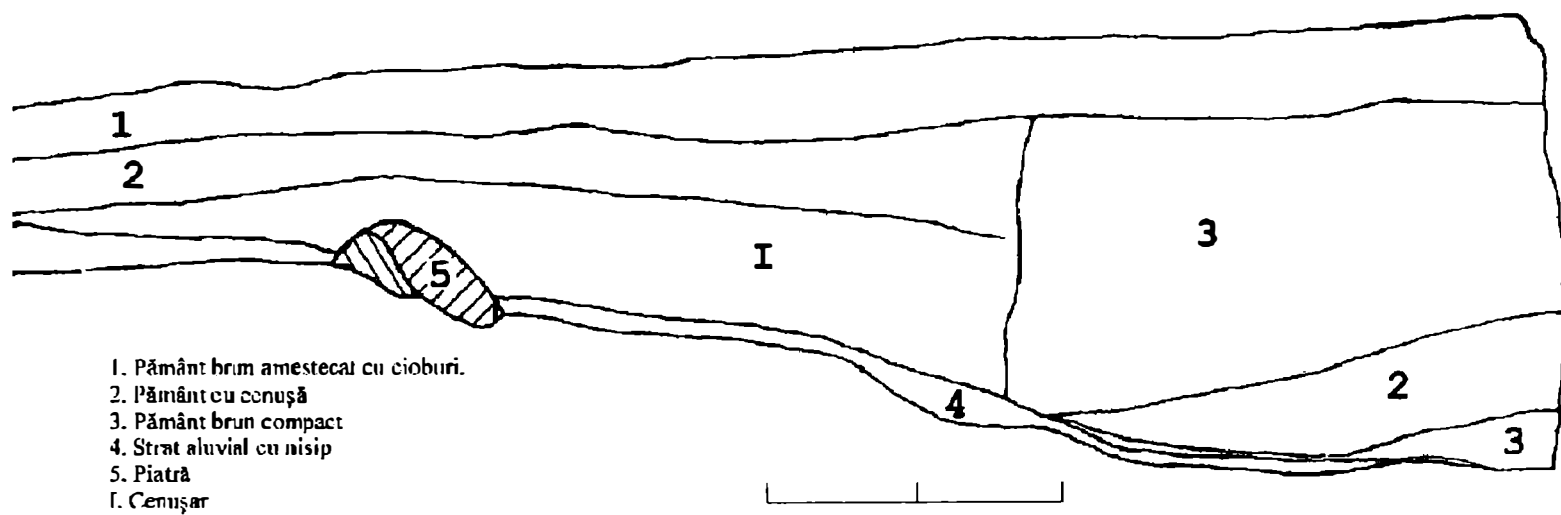

Fig. 9. Zoltan, planul bordeiului nr. 2, în cenușar

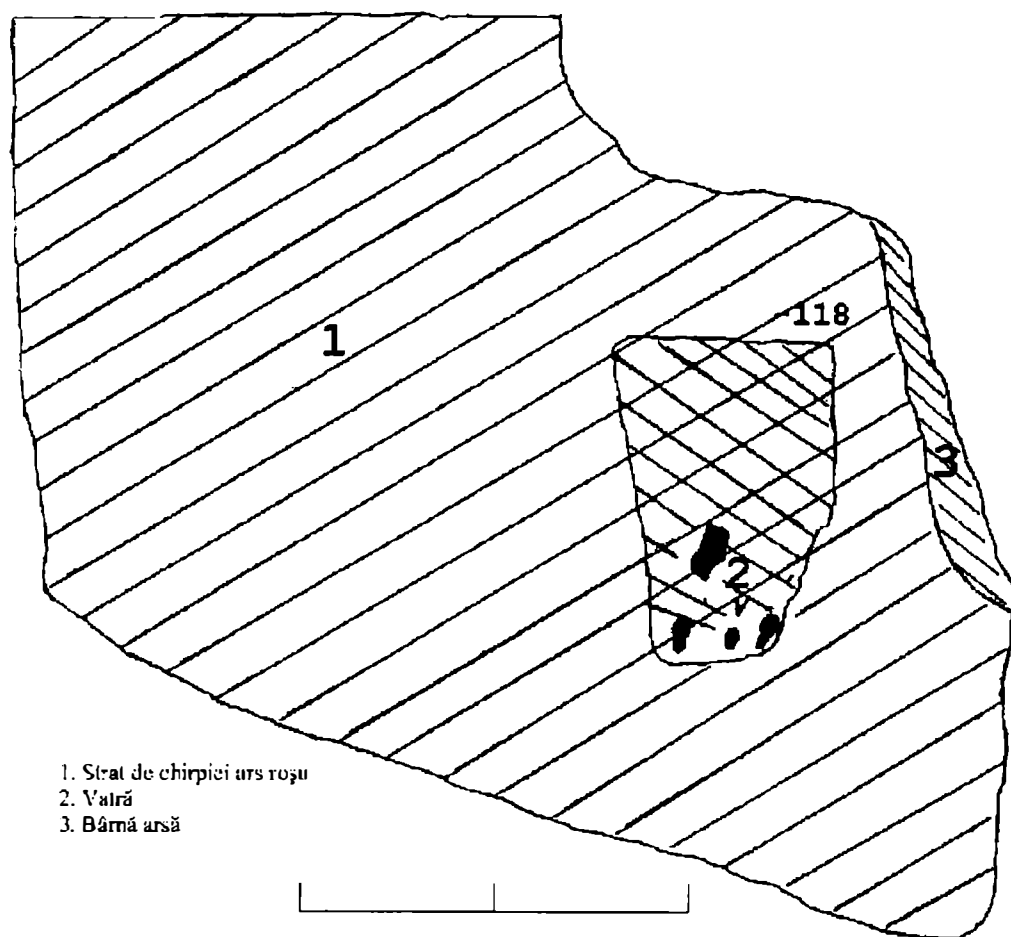

Fig. 10. Zoltan, planul locuinței nr. 3 în stratul ars roșu

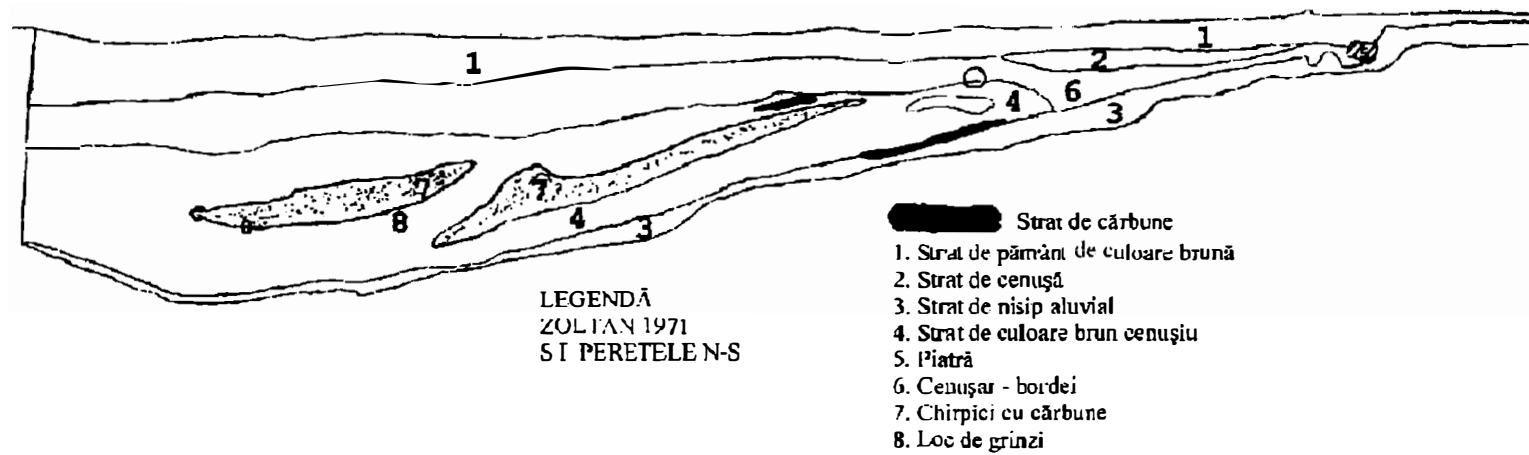

Fig. 11. Stratigrafia şanţului nr. 1

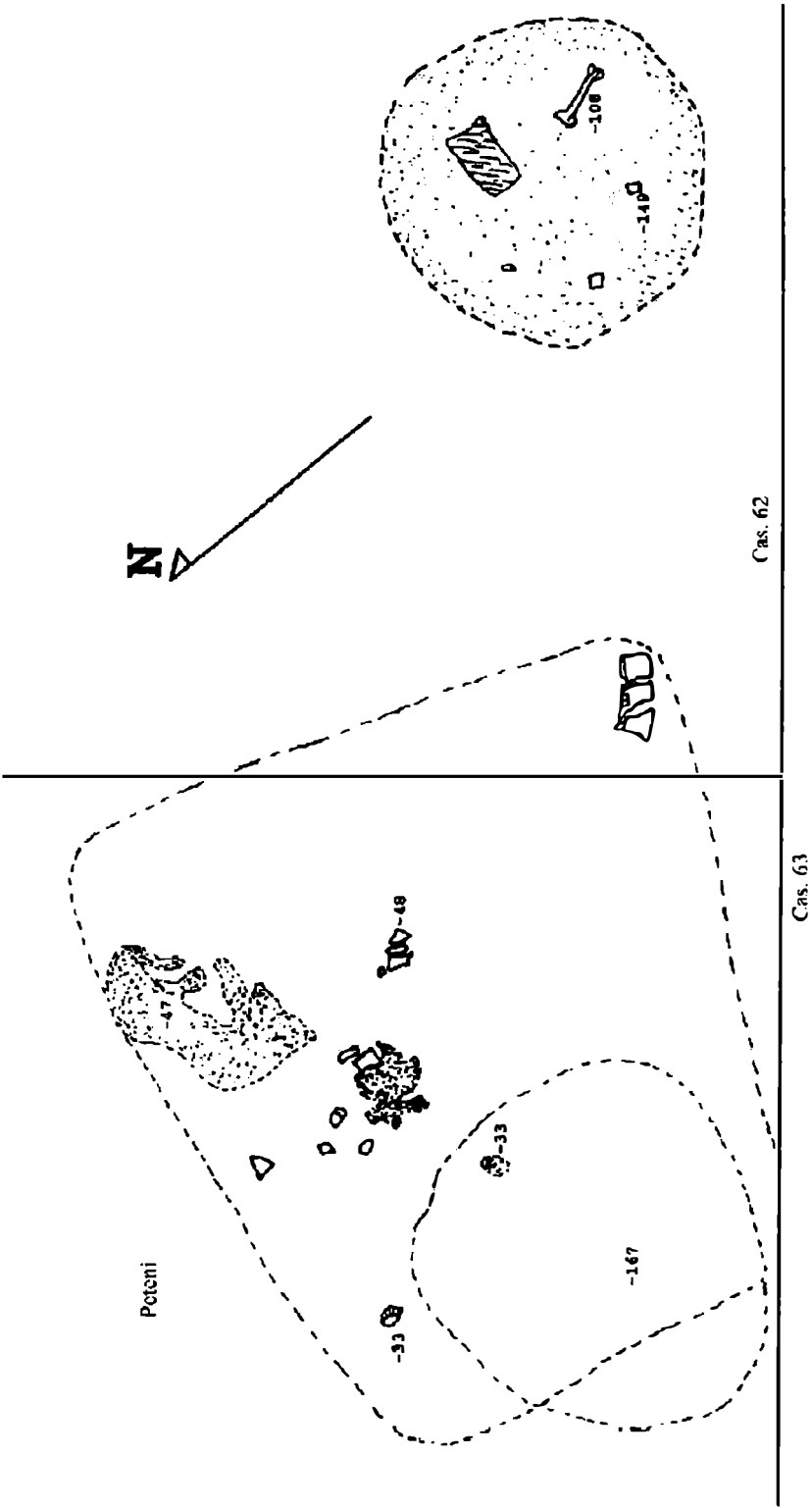

Fig. 12. Planul locuinței de la Poteni

Groapa rituală din aşezarea culturii Noua de la Zoltan

În timpul cercetărilor arheologice în aşezarea din epoca bronzului Zoltan, comuna Ghidfalău, judeţul Covasna¹, pe o suprafaţă de cca. 1500 mp au fost descoperite peste 50 de gropi "menajere". Una dintre acestea, Gr. nr. 22 conţinea resturile unui schelet de copil.

Groapa avea formă circulară (diametrul de 121 cm şi adâncimea de 122 cm) (Fig.1). Umplutura gropii prezenta multe resturi de substanţă organică, arse: cenuşă şi fragmente mici de lemn ars. În partea inferioară a gropii se afla o aglomerare de bucăţi de lut ars.

În umplutura gropii se aflau multiple fragmente ceramice din epoca bronzului (după toate probabilităţile cultura Noua), 2 fragmente de piese de os (o daltă şi un străpungător) (Fig. 2; 3).

Pe fundul gropii la adâncime de 105-122 cm de la suprafaţa actuală a terenului, în partea sa de nord-vest, sub stratul de cenuşă, într-un pământ amestecat cu lut ars, deasupra arsurii negre cu fragmente mici de lemn carbonizat, se aflau resturile unui schelet uman.

Oasele scheletului nu se găseau în conexiunea anatomică exactă, ele fiind probabil deranjate de rozătoare. Din această cauză nu s-a putut stabili cu certitudine poziţia iniţială exactă a scheletului. Se pare totuşi că el a fost depus în poziţie chircită pe stânga şi orientat cu capul spre sud-est.

Precizăm că: **a.** complexul se află într-o aşezare; **b.** în cadrul culturii Noua sunt bine cunoscute cimitire separate de aşezări; **c.** nu întruneşte condiţii minime ca să fie considerat un simplu mormânt; **d.** din câte se pare, defunctul a fost depus în întregime şi este greu de admis că ar proveni din resturile menajere ale aşezării. Prin urmare, presupunem că această descoperire reprezintă o depunere rituală.

În mai multe aşezări din epoca bronzului din Europa de Est-Centrală, s-au mai descoperit depuneri de oseminte umane. Un schelet uman întreg, în poziţie chircită, a fost descoperit într-un cenuşar la Gîndeşti² (Basarabia). La Cobâlnea (Basarabia) sub unul dintre cenuşare, lângă o vatră, alături de mai multe "biluţe" de lut ars, au fost descoperite două mandibule umane³. Oase izolate s-au semnalat şi în unele aşezări ale culturii Noua din Ucraina Subcarpatică (Loeva, Steţeva⁴). Recent au fost semnalate descoperiri de oase umane în aşezarea culturii Coslogeni (Stelnică - Grădiştea Mare⁵). În vara a. 2000 în aşezarea culturii Wietenberg Păuleni (jud. Harghita) a fost descoperită o groapă cu un schelet de copil⁶, iar într-un complex aparţinând aspectului cultural Ciomortan au fost descoperite laolaltă fragmente de oase de animale şi umane⁷.

Introducerea unor astfel de descoperiri în circuitul ştiinţific va crea premise pentru o mai bună cunoaştere a vieţii spirituale a populaţiilor din epoca bronzului.

Note

1. Aşezarea a fost descoperită şi cercetată în anii '70 de regretatul Székely Zoltán: SZÉKELY Z., *Contribuţii privind epoca bronzului în sud-estul Transilvaniei*, în Aluta, VII-IX, 1976-1977, p. 25-36. Din anul 1996 cercetările în această aşezare au fost reluate de Valeriu Căvruc. În prezent este cea mai amplu cercetată aşezare a culturii Noua din Transilvania. VALERIU ŞI GALINA CĂVRUC, *Aşezarea din epoca bronzului timpuriu de la Zoltan*, în: Angustia, 2, 1997, p. 157-172; IDEM, *Zoltan, com. Ghidfalau, jud. Covasna*, în: Cronica cercetărilor arheologice. Campania 1996, Bucureşti, 1996, p. 80-81; VALERIU CĂVRUC, *The Final Stage of the Early Bronze age in South-eastern of Transylvania (in the light of new excavations at Zoltan)*, în: *Thracologica*, XVIII, nr. 1-2, 1997, p. 97-113; IDEM, *Consideraţii privind situaţia etno-*

culturală în sud-estul Transilvaniei în epoca bronzului mijlociu, în: Angustia, 4, 1999, p. 13-39.

2. ANNA I. MELJUKOVA, MIA, 1969, Nr. 150.

3. O. G. LEVITSKII, E.N. SAVA, *Nouvelles Recherches des établissements de la culture Noua dans la zone comprise entre le Prout et le Nistru*, în: CCDJ, X, 1993, Design 11/9. Menţionez că în lucrarea citată autorii au omis să menţioneze că săpăturile din campania a. 1996 în această aşezare au fost, de fapt, conduse de Valeriu Căvruc, iar în descrierea descoperirilor, în mod inexact se menţionează doar o singură mandibulă.

4. LARISA I. KRUSELNTSKAJA, *Arheologiceskie otkrytiia*, Moskva, 1987.

5. N. CONOVICI, GH. MATEI, *Stelnică-Grădiștea Mare, jud. Ialomița*, în: *Cronica cercetărilor arheologice. Campania 1998*. Vaslui, 1999, p. 110.

6. V. CAVRUC, M. ROTEA, *Locuirea Wietenberg de la Păuleni*, în *Angustia*, 5, 2000.

7. V. CAVRUC, GH. DUMITROAIA, *Descoperirile aparținând aspectului cultural Ciomortan de la Păuleni*, în: *Angustia*, 5, 2000.

Lista figurilor/La Liste des figures

Fig. 1. Zoltan, groapa nr. 22.

Fig. 2. Materialul arheologic din umplutura gropii nr. 22.

Fig. 3. Materialul arheologic din umplutura gropii nr. 22.

Fig. 1. Zoltan, la trou no. 22

Fig. 2. Le matériel archéologique du remplissage de la trou no. 22

Fig. 3. Le matériel archéologique du remplissage de la trou no. 22

RÉSUMÉ

La trou rituelle du site de la culture Noua de Zoltan

Pendant les recherches archéologiques sur le chatier Zoltan, la commune Ghidfalău, le département Covasna, près des plusieurs trous (50), on a été découverte et cercetée une trou (no. 22) qui contenait un squelette d'enfant. La trou avait une forme circulaire (le diamètre de 121 cm et la profondeur de 122cm) (Pl. 1).

L'inventaire de la trou est donné des fragments céramiques de l'époque du bronze (après toutes les probabilités la culture Noua), 2 fragments des pièces en os (un ciseau et un perçant) (Pl. 2).

Au milieu de la trou se trouvait un dépôt de cendre, sous lequel était une agglomération des morceaux d'argile brûlé.

Le squelette se trouvait de 105 à 122 cm en profondeur, vers le fond de la trou, dans sa partie de nord-vest, sous le strat de cendre dans la terre mélangé d'argile brûlée, sur le brûlage noir avec des petits fragments de bois carbonisé.

Les os du squelette ne se trouvaient pas en ordre anatomique exacte, ils étant peut-être bougés par des rongeurs. De cette cause il a été mis dans une position rabourgnée à gauche et orienté avec la tête vers sud-ouest.

Galina Cavruc
Conservator, Muzeul Carpaților Răsăriteni
Sf. Gheorghe, Piața Libertății, nr. 4
Tel: 067/314139

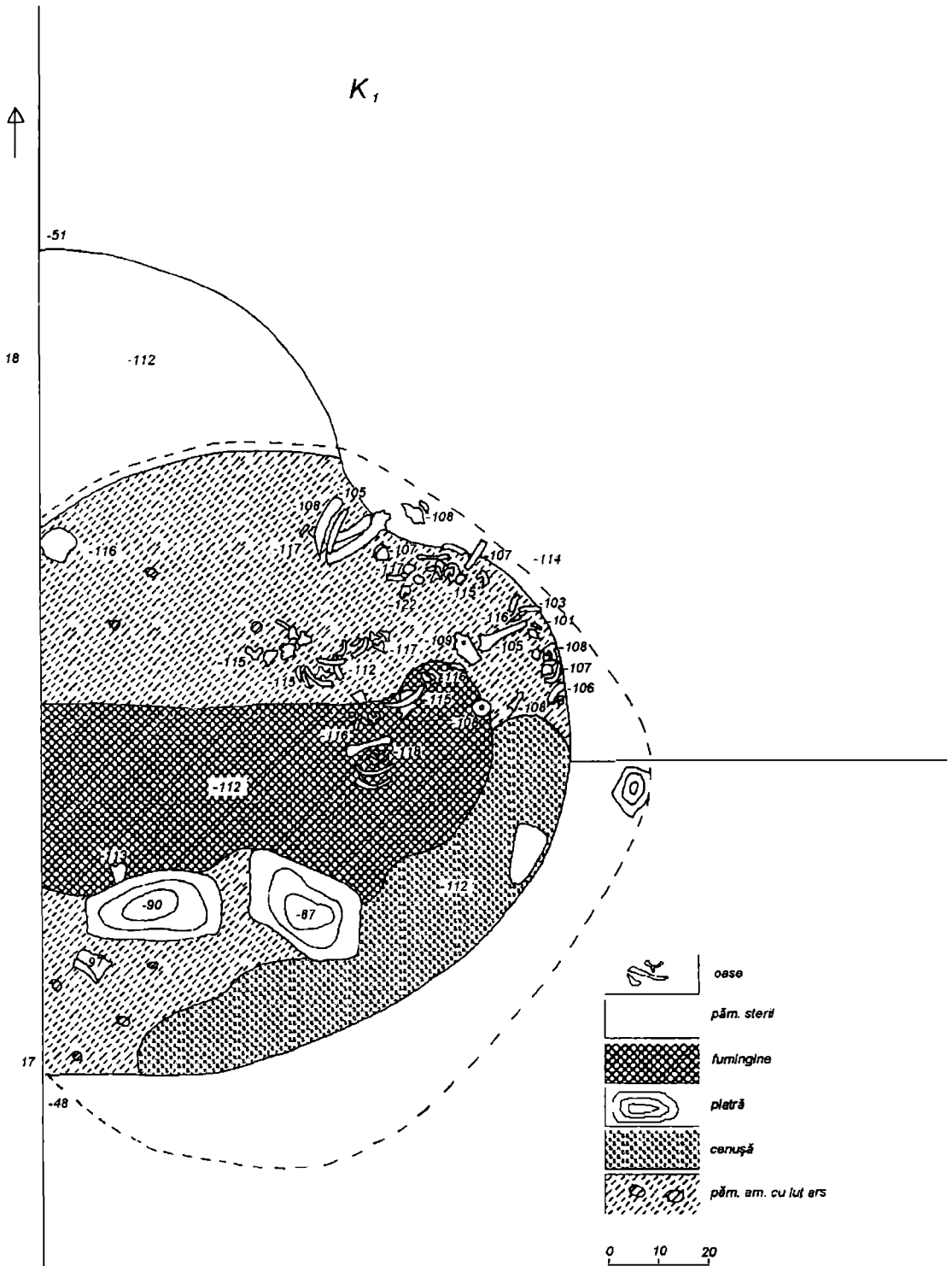

Fig.1. Zoltan, groapa nr. 22.

Zoltan, la trou no. 22

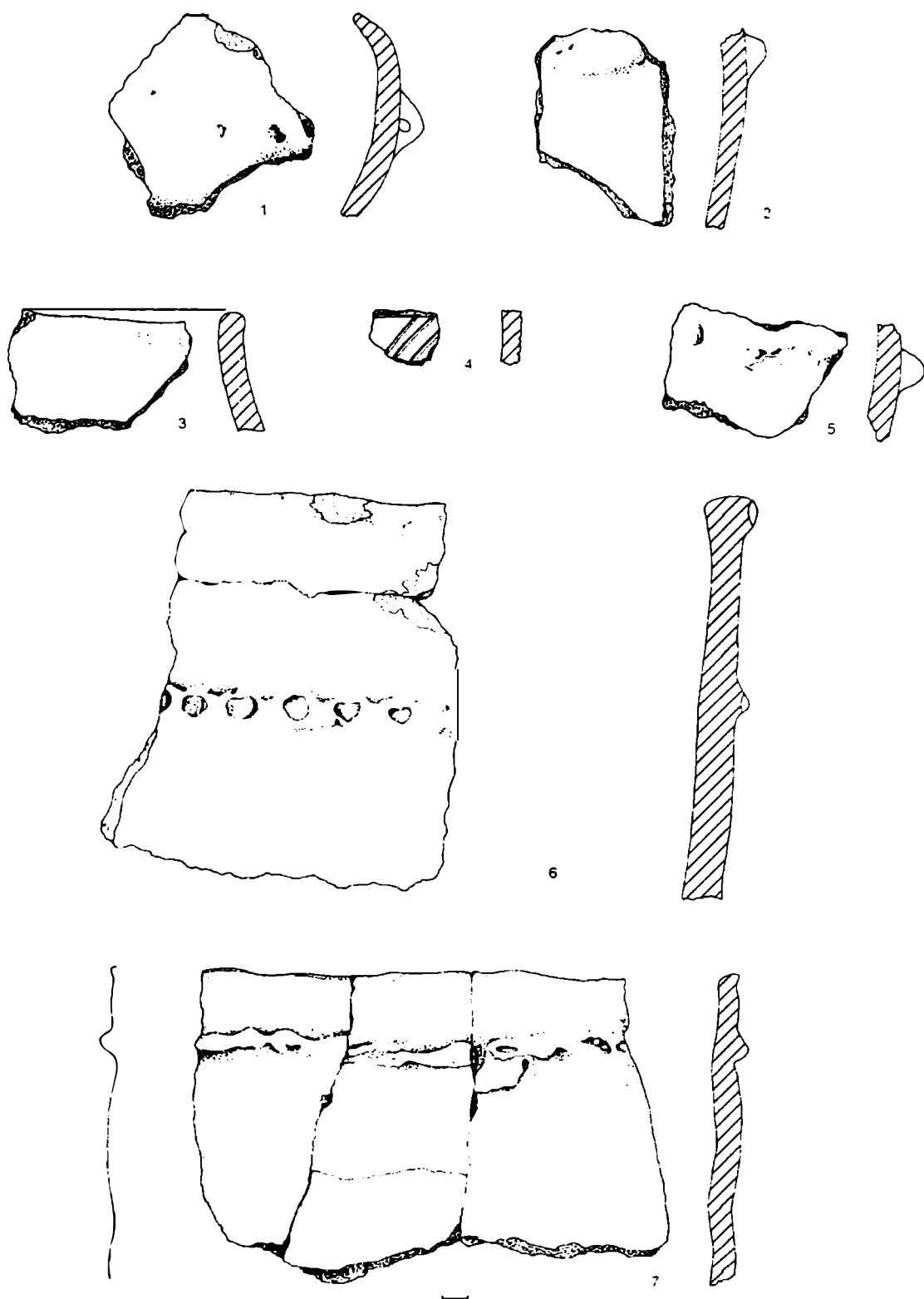

Fig. 2. Materialul arheologic din umplutura gropii nr. 22.

Le matériel archéologique du remplissage de la trou no. 22

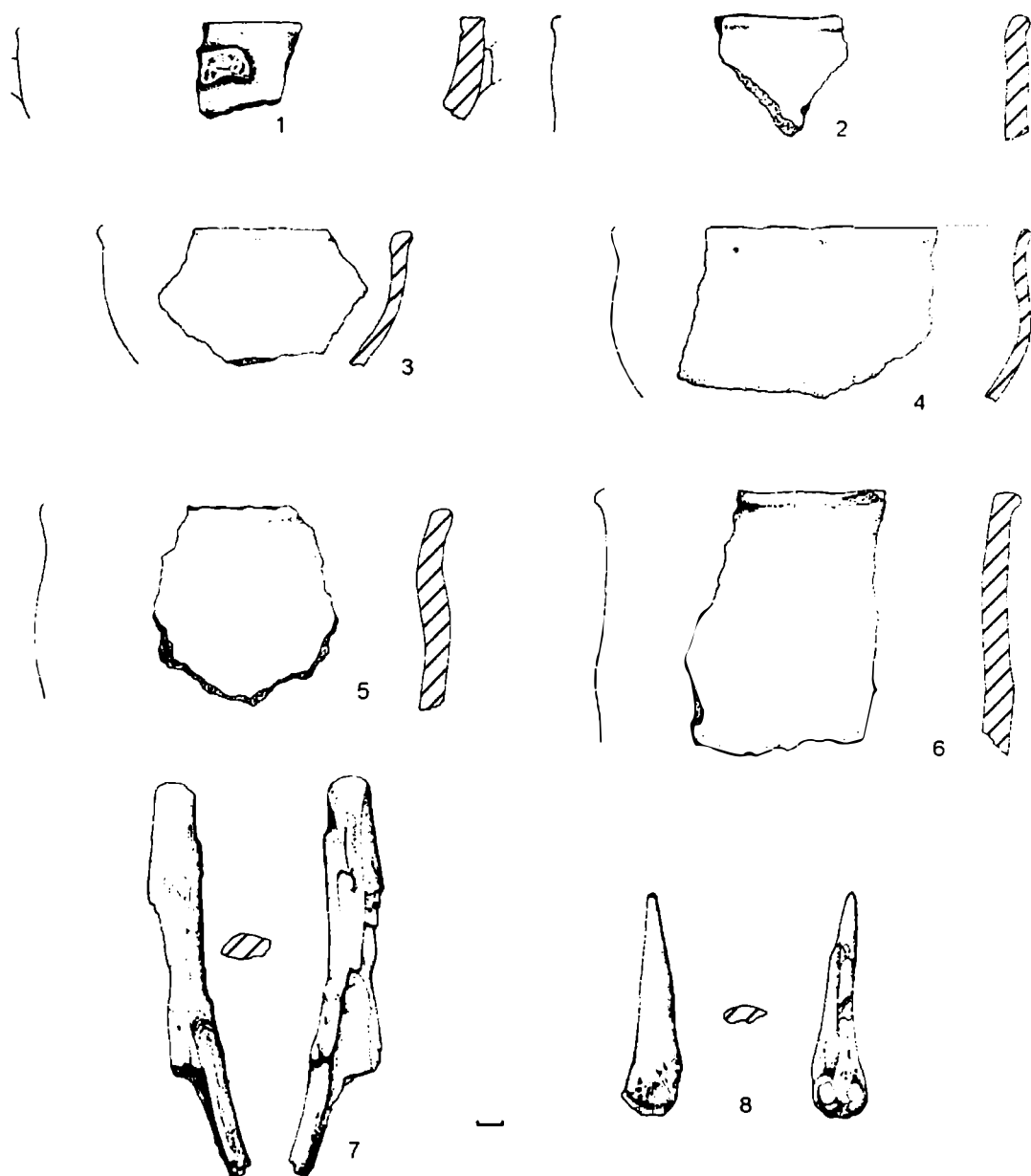

Fig. 3. Materialul arheologic din umplutura gropii nr. 22.

Le matériel archéologique du remplissage de la trou no. 22

Date antropologice referitoare la mormântul de copil descoperit la Zoltan (Cultura Noua)

În cursul săpăturilor arheologice efectuate în campania anului 1999 la Zoltan, s-a descoperit un schelet uman izolat.

Scheletul, având un aspect gracil, s-a găsit într-o stare avansată de fragmentare.

În cele ce urmează, vom prezenta rezultatul analizei antropologice efectuate pe oasele umane recuperate din mormânt.

Cranium.

Dintre oasele craniene s-au recuperat malarul drept și cel stâng, ultimul în stare fragmentară, precum și hemiarcada dreaptă din maxilarul superior (în porțiunea cuprinsă între incisivul central și molarul 1 de lapte, dintele din urmă fiind păstrat în alveolă). Forma bolții palatine nu a putut fi precizată. Ca dinți izolați s-au găsit: 1 molar, 1 de lapte inferior, 3 canini (2 inferiori, 1 superior), incisivi inferiori și superiori.

Mandibula, relativ robustă, are menton piramidal proeminent. Măsurătorile efectuate pe aceasta sunt:

Distanța id-gn = 20 mm;

Înălțimea la nivelul găurii nutritive = 15 mm;

Grosimea la nivelul găurii nutritive = 11 mm.

Scheletul post-cranian.

S-au recuperat 13 fragmente de arcuri neurale, 1 corp vertebral, 6 epifize ale oaselor lungi, capul sternal și manubriul, 32 coaste în-

tregi și fragmentare, 1 porțiune mică provenind probabil din omoplat și una din coxal, clavicula stângă, 1 falangă, 1 metatarsian.

Oasele lungi care au putut fi măsurate sunt următoarele:

Humerus drept-lungime maximă-117 mm;

Humerus stâng-lungime maximă-117 mm;

Radius drept-lungime maximă-89 mm;

Cubitus drept-lungime maximă-98 mm;

Cubitus stâng-lungime maximă-98 mm;

Femur drept-are partea inferioară a diafizei spartă;

Femur stâng-lungime maximă-150 mm;

Tibia stângă-lungimea maximă-124 mm.

S-a găsit doar unul dintre peronee, cu capetele diafizei distruse.

Diagnoza de vârstă.

Prin calcularea mediei între vârsta determinată pe baza oaselor lungi și cea estimată folosind schema dentară a lui Ubelaker, s-a stabilit că copilul de la Zoltan avea circa 2 1/2 ani.

Nu am dispus de elementele necesare pentru diagnoza de sex, din cauza faptului că la o vârstă a copilăriei atât de fragedă, recunoașterea indivizilor de sexe diferite nu este posibilă.

Bibliografie

1. D. FEREMBACI, I. SCIIWIDETZKY, M. STLOUKAL, *Recommandations pour déterminer d'âge et le sexe sur le squelette*, in Bull. et Mem. De la Soc. d'Anthrop. de Paris, t. 6, série XIII, 1979, p. 7-45.

2. D. H. UBELAKER, *Human skeletal remains. Excavation, Analysis, Interpretation*, Chicago, Aldine Publishing Company, 1978, p.46-47.

3. G. H. SCHUMACHER, H. SCHMIDT, *Anatomie und Biochemie der Zähne*, Gustav Fischer Verlag, Stuttgart, New York, 1976, p. 102, 128.

Lista figurilor/List of Figures

Fig. 1. Mandibula, vedere superioară.

Fig. 2. Mandibula, vedere laterală.

Fig. 3. Humerusul drept, vedere anterioară.

Fig. 4. Humerusul drept, vedere posterioară.

Fig. 5. Femurul drept, vedere anterioară.

Fig. 6. Femurul drept, vedere posterioară.

Fig. 1. The mandible, view from above

Fig. 2. The mandible, lateral view.

Fig. 3. The right humerus, anterior view.

Fig. 4. The right humerus, posterior view.

Fig. 5. The right femur, anterior view.

Fig. 6. The right femur, posterior view.

ABSTRACT

The Antropological Data Concerning the Childe Skeletal Remain Discovered at Zoltan (Noua Culture)

The childe skeletal remains were found within a circular pit. The antropological study of these remains shows that it was a childe 2 1/2 years old.

Dr. Cercetător Alexandra Comșa
Institutul Român de Tracologie
str. Schitu Măgureanu nr. 1
70626 București

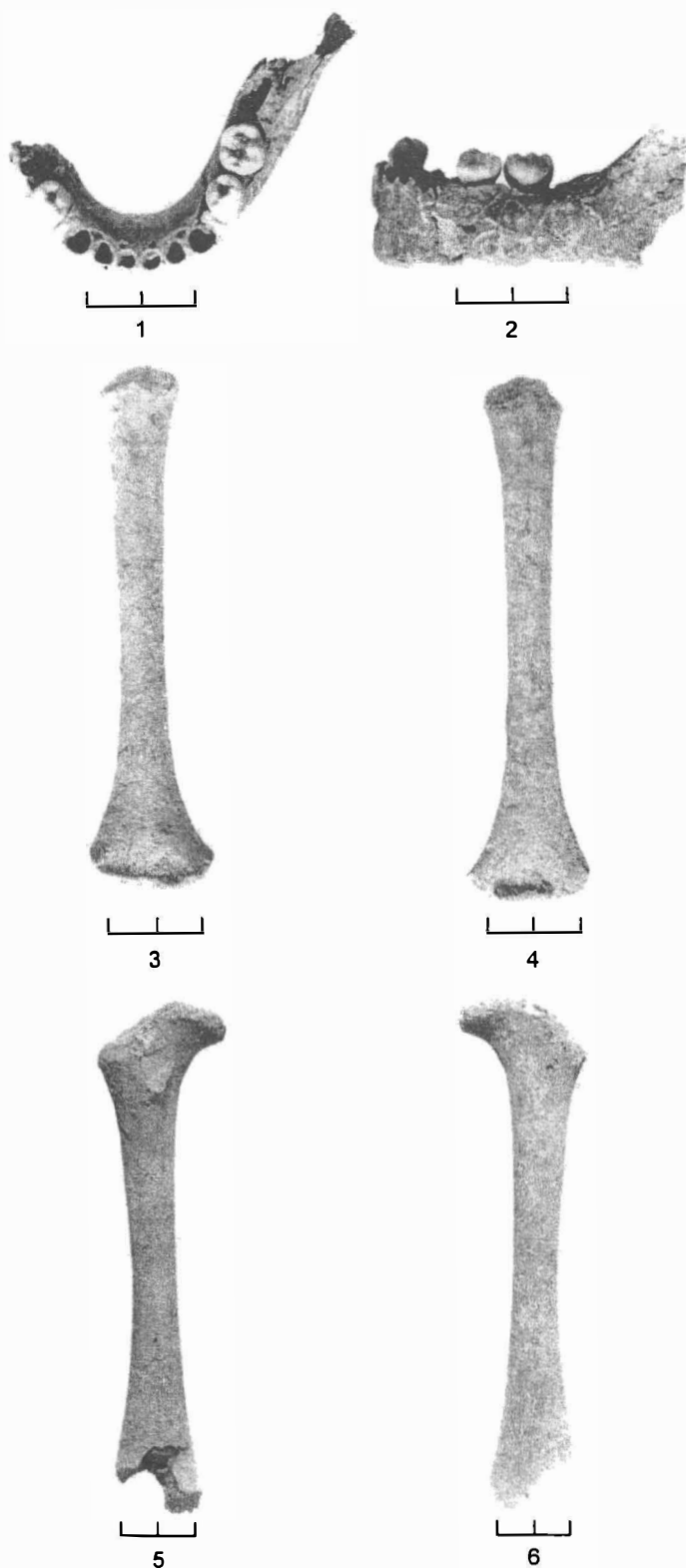

Fig. 1. Mandibula, vedere superioară – *The mandible, view from above*

Fig. 2. Mandibula, vedere laterală – *The mandible, lateral view*

Fig. 3. Humerusul drept, vedere anterioară – *The right humerus, anterior view*

Fig. 4. Humerusul drept, vedere posterioară – *The right humerus, posterior view*

Fig. 5. Femurul drept, vedere anterioară – *The right femur, anterior view*

Fig. 6. Femurul drept, vedere posterioară – *The right femur, posterior view*

Ceramica cu decor striat de la Costișa și Deleni

Ceramica cu decor striat a constituit subiectul mai multor studii. Primul care a atras atenția asupra ei a fost N. Vlăssă¹. În 1967, K. Horedt avansează ipoteza existenței unei etape cu ceramică decorată cu striuri care ar putea sta la baza culturilor din bronzul mijlociu din Transilvania². Ulterior, P. Roman va susține că în cadrul acestei etape (orizont) pot fi surprinse diferențieri cronologice în funcție de modul de realizare al striurilor și de dispunere a lor pe corpul vaselor³.

Numărul descoperirilor din România care conțin ceramică cu striuri a crescut în ultima perioadă; există în Banat⁴, Oltenia⁵, Muntenia⁶, Transilvania⁷, cele mai estice puncte cunoscute până acum fiind Păuleni-Ciuc (jud. Harghita)⁸ și Zoltan (jud. Covasna)⁹.

Ceramică cu striuri a fost identificată în depunerile de tip Costișa de la Costișa și Deleni-Negulești (ambele în jud. Neamț)¹⁰. În așezarea de la Costișa, cercetată în anii 1959-1960, 1962, A. Vulpe a remarcat că deasupra loessului galben se afla un strat brun-gălbui cu material precucutenian, gros de cca. 0,20-0,35 m. În unele zone ale "Cetățuii" a fost surprinsă o depunere subțire, brună de cca. 0,15 m, cu material Cucuteni A₁; au fost descoperite câteva fragmente ceramice Cucuteni AB ce atestă o locuire sporadică din această perioadă. Nivelurile neolitice erau suprapuse de o depunere de culoare brun cenușie, cu grosimea variind între 0,10-0,20 m, aparținând locuirii de tip Costișa; depunerea Costișa era delimitată de cea neolitică prin aglomerări de chirpici și vetre. Urma un strat de culoare cenușiu închisă, de cca. 0,10-0,30 m, asociat cu pavaje de bolovani, ce conținea ceramică Monteoru IC₂-Ib. De exemplu, complexul Costișa identificat în secțiunile VIII-III (resturile unei locuințe Costișa, vetre - nr. 6 și 7, vase Costișa) era suprapus de pavimente de bolovani și vetre aparținând locuirii Monteoru¹¹.

În urma sondajului de la Deleni¹², a fost observat un singur nivel de locuire Costișa, de culoare brun-gălbui, a cărui grosime varia între 0,10-0,20 m.

La Costișa a fost descoperită ceramică cu decor striat care nu forma o depunere separată; provine, în mare parte, din nivelul Costișa, însă fragmente ceramice cu striuri au fost descoperite și în nivelul Monteoru, făcând parte, împreună cu ceramica tipică Costișa, din construcția unor vetre Monteoru.

Striurile apar pe vase lucrate din pastă grosieră, cu pietricele și mică în compoziție. Au fost arse în mediu oxidant având astfel culoarea brun-gălbui sau cărămizie; în spărtură sunt negre, cenușii sau cărămizii.

Există două tipuri de vase care prezintă acest decor: castroane și vase-borcan. Castroanele, în majoritate de dimensiuni mari (diametrul gurii în jur de 30-45 cm) au profilul ușor arcuit; din buză pornesc două tortițe tubulare. La câteva exemplare tortițele se află sub buză. Sunt decorate cu striuri neregulate, trasate mai adânc sau superficial, dispuse oblic sau orizontal care acoperă aproape toată suprafața vasului. Alte elemente decorative sunt proeminențele grupate câte trei sub buză și fragmente de brâu alveolat, dispuse tot sub buză. Fragmente ceramice decorate cu striuri provin și de la vase-borcan. Până acum nu am putut reconstitui vreun exemplar în întregime. Unele vase au gura strânsă; altele au gura dreaptă sau ușor evazată, gâtul marcat. Pântecul pare să fie bombat (rotunjit). Decorul constă din striuri dispuse oblic, în mod frecvent, asociate cu fragmente de brâu alveolat sub buză; este posibil ca la unele exemplare brăul să fi fost neîntrerupt. Striurile acopereau, probabil, toată suprafața vasului (fragmente ceramice care provin din partea inferioară a unor astfel de vase sunt, de asemenea, decorate cu striuri).

La Costișa și Deleni, ceramica cu decor striat a fost descoperită laolaltă cu ceramică incizată de tip Costișa: cești și amfore decorate cu triunghiuri hașurate având vârful în jos, benzi de linii incizate umplute uneori cu puncte, linii dispuse în unghi sau sub formă de "brăduț". În depunerile Monteoru de la Costișa am identificat, deocamdată, două fragmente ceramice de factură Monteoru (IC₂-Ib) decorate cu striuri. Fragmentele provin de la o stra-

chină de dimensiuni mari cu marginea evazată și de la un vas cu marginea dreaptă, pântecul bombat; ambele vase au fost lucrate dintr-o pastă fină, cu mică în compoziție, suprafața exterioară lustruită, de culoare neagră. Striurile sunt superficiale; în cazul vasului cu marginea dreaptă, ele nu acoperă decât o porțiune mică. Ceramica cu decor striat a mai fost descoperită în nivelurile IC₃ ale așezărilor de la Căndești (jud. Vrancea), Cărlomănești, Sărata Monteoru (jud. Buzău), aparținând culturii Monteoru dar, tot într-o cantitate redusă¹³.

Sucesiunea stratigrafică identificată la Costișa este importantă pentru o mai exactă încadrare cronologică a descoperirilor de tip Costișa; locuirea Costișa a fost suprapusă de o locuire Monteoru (IC₂-Ib). Se poate admite existența unei perioade de contact între comunitățile Costișa și Monteoru înainte de stabilirea pe cetățuie a acestora din urmă, încă de la nivelul fazelor IC_{4.3}-IC₃. Ipoteza ar fi susținută de descoperirea, în nivelul Costișa, unor fragmente de ceașcă având toartă cu șa și prag dar decor caracteristic ceramicii Costișa, fragmente de capace decorate cu incizii triunghiulare similare "dinților de lup", un fragment decorat cu incizii paralele verticale umplute cu puncte. Alte elemente decorative întâlnite în faza IC₃ a culturii Monteoru dar și pe ceramica de la Costișa sunt: linia incizată situată între două șiruri

de puncte, grup de linii verticale incizate între care se află împunsături alungite dispuse simetric. Decorul "dinți de lup" este prezent și pe un fragment descoperit în așezarea de la Piatra Șoimului-"Deleni". De asemenea, în așezarea de la Borlești, aparținând tot grupului cultural Costișa, au fost descoperite elemente specifice fazei Monteoru IC₃: incizii profunde triunghiulare asemănătoare "dinților de lup", torți cu un mic buton¹⁴.

Prezența decorului striat în așezările Costișa leagă grupul Costișa de manifestările culturale din SE Transilvaniei și bazinul mijlociu al Dunării. În zona Dunării mijlocii, "moda" de a ornamenta astfel vasele are o durată mai îndelungată; însă în SE Transilvaniei și V Moldovei, ceramica cu striuri apare la un anumit moment ce s-ar plasa, în termenii cronologiei relative, la nivelul descoperirilor de tip Costișa-Ciomortan, fazelor Monteoru IC_{4.3}-IC₃. Cultura Monteoru a avut contacte, la nivelul fazelor IC_{4.3}-IC₃, cu grupurile ceramicii șnurate din Slovacia și Polonia. Pe baza sincronismului Costișa-Monteoru IC_{4.3}-IC₃, ar rezulta că grupul Costișa ar fi parțial contemporan cu culturile Nitra (Slovacia), Mierzanowice (faza clasică), Strzyżów (Polonia) și, implicit, cu fazele timpurie și preclasică ale cercului cultural Aunjetitz; în date absolute ar însemna 2200-1950 cal BC.

Note

1. N. VLASSA ȘI COLAB., ActaMN 3, 1966, p. 399-410;
2. K. HOREDT, StComSibiu 13, 1967, p. 139; IDEM, ActaArchCarpat 9, 1967, p. 5-28;
3. P. I. ROMAN, SCIVA 35, 1984, 3, p. 266-274; IDEM, SCIVA 37, 1986, 1, p. 31 urm.; P. ROMAN, I. NÉMETI, SCIVA 37, 1986, 3, p. 148-232;
4. V. BORONEANT, RevMuz 8, 1971, 1, p. 5-12; GH. LAZAROVICI, *Gomea-Preistorie*, Caiete Banatica 5, 1977; F. GOGĂLTAN, Thraco-Dacica 14, 1993, p. 51-64; IDEM, Thraco-Dacica 16, 1995, p. 55-79;
5. P. I. ROMAN, Thraco-Dacica 6, 1985, p. 116-122; GH. PETRE-GOVORA, *O preistorie a nord-estului Olteniei*, Rm-Vâlcea 1995, p. 38-42;
6. V. LEAHU, *Cultura Tei*, București 1966, p. 87-125; I. CHICIDEANU, Chronica Valachica 5, 1973, p. 27-41; IDEM, SCIVA 22, 1977, 225-238;
7. N. VLASSA ȘI COLAB., op.cit., n. 1; K. HOREDT, op.cit., n. 2; P. I. ROMAN, op.cit., n. 3; H. CIUGUDEAN, *Epoca timpurie*

- a bronzului în centrul și sud-vestul Transilvaniei, BiblThrac 13, 1996, p. 110-112;
8. Z. SZÉKELY, Aluta 2, 1970, p. 71-88; IDEM, SCIV 22, 1971, p. 387-400; Zs. SZÉKELY, *Perioada timpurie și începutul celei mijlocii a epocii bronzului în sud-estul Transilvaniei*, BiblThrac 21, 1997, p. 55-58;
9. V. CAVRUC, G. CAVRUC, Angustia 2, 1997, p. 157-172; V. CAVRUC, Thraco-Dacica 18, 1997, p. 97-133; IDEM, Angustia 4, 1999, p. 13-41;
10. Deleni reprezintă un grup de case situat în marginea satului Iapa; satul Iapa a fost înglobat satului Negulești, com. Piatra Șoimului;
11. A. VULPE, Dacia N.S., 5, 1961, p. 105-122; A. VULPE, M. ZAMOȘTEANU, Materiale 8, 1962, p. 309-316;
12. Sondajul a fost efectuat de A. Vulpe în 1964;
13. A. OANCEA, CAMNI 2, 1976, p. 219;
14. M. FLORESCU, Dacia N.S., 14, 1970, p. 55-61.

Lista figurilor/List of figures

Fig. 1. Costișa-ceramică.

Fig. 2. Costișa-ceramică. Scara 1/4.

Fig. 3. 1-4. Costișa-ceramică. 5-10. Deleni-Hegulești-ceramică. Scara 1/4.

Fig. 1. Costișa-pottery.

Fig. 2. Costișa-pottery. Scale 1/4.

Fig. 3. 1-4. Costișa-pottery. 5-10. Deleni-Hegulești-pottery. Scale 1/4.

ABSTRACT

The Pottery Decorated in the Besenstrich Style from Costișa and Deleni

The archaeological research in the Costișa culture settlements - Costișa and Deleni-Negulești, revealed an nomerouse potsherds decorated in so-called Besenstrich style; there are two main types of vessels: bowls and sack-shaped pots. Costișa and Deleni are the most eastern discoveries of this kind of pottery.

Anca Popescu

Profesoară

Str. Gh. Șincai, nr. 9 bl. 3, sc. B, sector 4, București

Tel: 094/218110

Fig. 1. Costișa-ccramică.

Costișa-pottery.

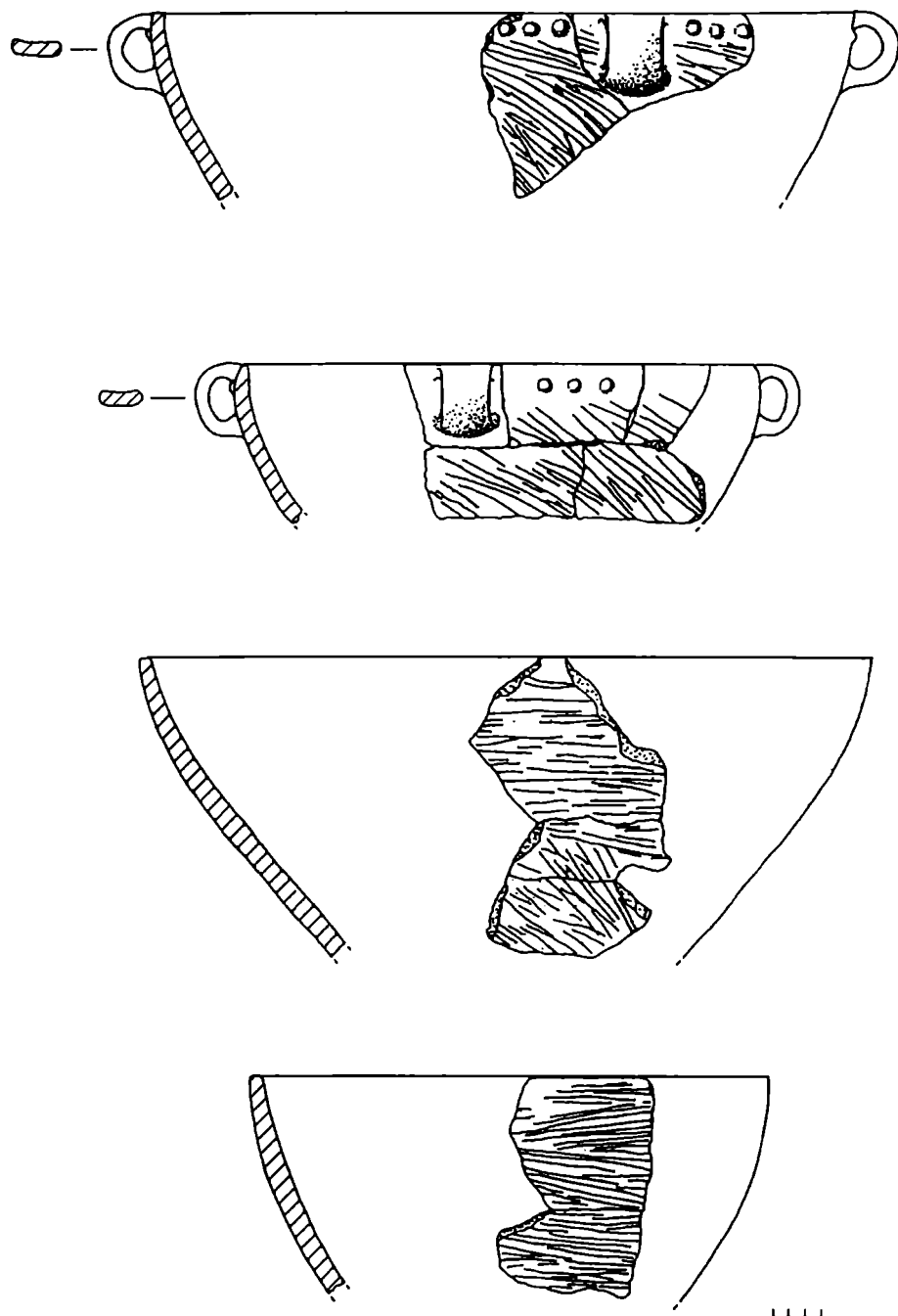

Fig. 2. Costișa-ceramică. Scara 1/4.

Costișa-pottery. Scale 1/4.

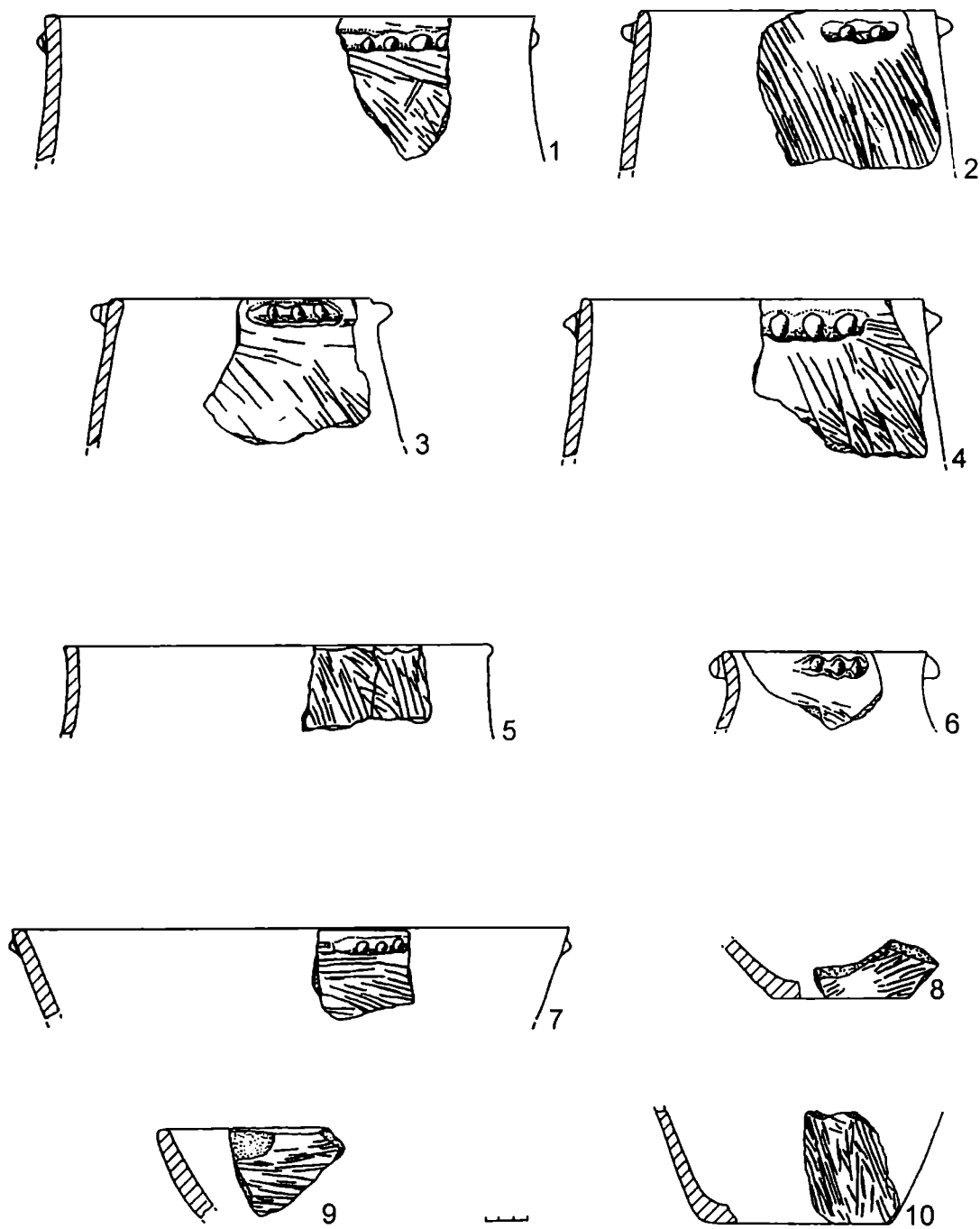

Fig. 3. 1-4. Costișa-ceramică. 5-10. Deleni-Hegulești-ceramică. Scara 1/4.

1-4. Costișa-pottery. 5-10. Deleni-Hegulești-pottery. Scale 1/4.

Spade de bronz din Maramureș

Spadele au fost confecționate în cursul epocii bronzului într-o cantitate relativ mare, în categorii variate, într-un timp îndelungat. Datorită importanței lor în luptă, în ceremonii sau ca semne de distincție, ele au avut o valoare deosebită pentru comunitățile sau persoanele care le-au deținut. Spadele au fost analizate și prelucrate monografic, pentru diferite tipuri și variante fiind stabilite, în parametri în general acceptați, caracteristicile lor de formă și de decor, limitele cronologice între care au fost confecționate și utilizate, teritoriul lor de origine și aria de răspândire, precum și alte trăsături.

Spadele apărute în Maramureș, la sud de Tisa, au fost deja repertoriate în lucrări ce s-au ocupat de ansamblul descoperirilor de acest fel din România¹.

Întrucât însă Maramureșul este o unitate geografică clar individualizată, ce se extinde și la nord de Tisa, credem că este necesară a-bordarea concomitentă a descoperirilor din ambele părți ale depresunii, numai în acest fel putând fi cunoscute unele dintre particularitățile metalurgiei din această regiune și câteva dintre obiceiurile de depunere practicate aici.

1. Bogdan Vodă.

Depozit descoperit în noiembrie 1980 de Mihai Mariș Bercea, cu prilejul arăturilor, la aproximativ 1,5 km vest de localitate, pe "*Dealul Sneamăn*". Locul de depunere s-a aflat, foarte probabil, pe creasta dealului, piesele depozitului ajungând la locul de descoperire - panta nord-vestică - în urma unei alunecări de teren. Bronzurile au fost depuse într-un vas de lut ars, care s-a spart, din el fiind salvate doar câteva fragmente. La locul de descoperire s-a efectuat, în mai 1981, de către I. Motzoi-Chicideanu și G. M. Iuga, o săpătură de control, prilej cu care au fost găsite, la mică adâncime în pământ, numeroase piese:

-Fragment de lamă de spadă, ornamentată cu patru șanțuri verticale, secțiunea romboidală. Curățat de patină, culoarea metalului roșu închis. Lung. 6,1 cm, lăț. 3,4 cm (fig. 1, 1)².

-Piese însoțitoare (majoritatea fragmentare): vârf de spadă (nr. 2), 23 de celturi, două topoare cu aripioare, 83 de seceri, 24 de lame de ferăstrău (una din două bucăți), cinci vârfuri de lance, cinci pumnale, patru cuțite, o brățară spiralică, 12 brățări, un inel, o faleră, un ac, patru pandantive conice, 20 de fragmente de placă, 13 bare (una în manșonul de înmănușare al unuia dintre celturi), 21 de turte, trei cioturi de turnare, trei fragmente nedeterminabile, fragmente ceramice. - Muzeul Baia Mare (19491).

2. Bogdan Vodă.

Depozit (cf. nr. 1). -Vârf de spadă. Curățat de patină, culoarea metalului roșu închis. Lung. 6 cm, lăț. max. 2,9 cm (fig. 1, 2)³. - Muzeul Baia Mare (19492).

3. Călinești.

Descoperire izolată, apărută în jurul anului 1865, cu prilejul arăturilor, pe terenul lui J. Jurka, aflat în partea estică a satului.

-Spadă cu cupă la mâner, cupa neperforată cu marginea deteriorată, partea superioară ornamentată cu două benzi de linii concentrice, mânerul, oval în secțiune și îngroșat la mijloc, decorat în partea superioară cu benzi de linii, între care se intercalează un motiv în forma a-celor de brad alăturate, umerii aproape drepte, lama prevăzută cu Ricasso și lățită mai jos de mijlocul înălțimii ei, ornamentată cu două benzi subțiri de linii, care se îngroașă înspre vârf, aici fiind însoțite de câte un șir de semicercuri alăturate și de câte un șir de puncte. Patina verde închis, îndepărtată parțial de pe mâner. Lung. 55,5 cm, lăț. max. a lamei 4,4 cm (fig. 1, 3)⁴.

-A fost în colecția Mihályi, de aici a ajuns la Muzeul Baia Mare, de unde a fost transferată, la ordin, la Muzeul Național de Istorie București (69 742).

4. Călinești.

Descoperire izolată în anul 1981, cu ocazia unor lucrări agricole, pe malul drept al pârâului "*Rogoazele*", la o adâncime de 0,20 m.

-Partea superioară a unei spade cu cupă la mâner, cupa, mânerul și garda puternic deteriorate, se păstrează o foarte mică parte din lamă, care are o nervură centrală. Lung. păstrată 11,7 cm (fig. 1, 4)⁵.

-Colecția Școlii din Călinești.

5. Coștiui.

Condiții de descoperire neprecizate, eventual piesă izolată, găsită înainte de 1892.

-Spadă cu mânerul plin (?) ornamentat. Patina verde de foarte bună calitate. Lung. 63,3 cm⁶.

-Muzeul Budapesta (colecția F. Kiss, în prezent neidentificabilă).

6. Dragomirești.

Condiții de descoperire neprecizate, eventual piesă izolată, găsită înainte de 1876.

-Spadă cu lama ruptă⁷.

-A fost în colecția Liceului pedagogic din Sighetu Marmației, în prezent este pierdută.

7. Maramureș.

Condiții de descoperire neprecizate, eventual piesă izolată, găsită înainte de 1892.

-Spadă întreagă cu disc la mânerul plin, discul de formă elipsoidală puternic deteriorat, prevăzut cu un orificiu, parțial păstrat, mânerul cu trei nervuri, lama fixată de mâner cu un cui de fier modern, partea superioară a mânerului transformată prin pilire, vârful lamei ascuțit, de asemenea, după descoperire. Patina verde cu flecuri, ștearsă pe alocuri. Lung. 46, 2 cm⁸.

-A fost într-o colecție particulară, în prezent este pierdută.

8. Maramureș.

Condiții de descoperire neprecizate, eventual piesă izolată, găsită înainte de 1891.

-Spadă cu cupă la mâner, cupa joasă cu un buton conic, mânerul zvelt cu laturile aproape drepte, garda cu umerii aproape drepi și terminațiile oblice și ascuțite, prevăzută cu două cuie de nit în partea inferioară și altă două, în poziție neobișnuită, în partea superioară, toate marcate de cercuri concentrice, lama cu secțiunea în trepte. Lung. 51 cm (fig. 1, 5)⁹.

-A fost în colecția Egger din Viena, în prezent este, foarte probabil, pierdută.

9-10. Maramureș.

Condiții de descoperire neprecizate. Două spade cu limbă la mâner, menționate de Hampel, fără vreo precizare cu privire la forma și locul lor de păstrare¹⁰.

11. Nižnij Bistrii.

Depozit. Partea inferioară a lamei unei spade scurte sau a unui pumnal lung, tăiată recent, secțiunea lenticulară, tășurile ascuțite prin batere. Lung. păstrată 15,9 cm (fig. 2, 3)¹¹.

-Piese însoțitoare: două celturi, o turtă de bronz.

-Muzeul Užgorod (A-511/1).

12-14. Oncești.

Depozit de spade descoperit în primăvara anului 1988, cu ocazia săpării unei gropi de mormânt în marginea sud-vestică a cimitirului actual, care se află pe terasa înaltă din stânga "Izei", în locul numit **Bolteni**. Două dintre spade au fost rupte de descoperitori în mai multe bucăți, foarte probabil pentru a stabili felul materialului din care au fost confecționate, iar a treia a fost ușor deteriorată. După aceasta, piesele, respectiv fragmentele au fost împrăștiate la locul descoperirii. Ele au fost strânse de directorul școlii din localitate și au fost păstrate, o scurtă perioadă, în colecția școlară. Mai târziu, descoperirea a fost predată Muzeului din Sighetu Marmației. În aprilie 1989 a fost efectuată o cercetare a locului de descoperire, coroborată și cu o cercetare a unui sit medieval¹². Cu acest prilej au mai fost găsite câteva fragmente de spade, precum și fragmente ceramice. Potrivit informațiilor furnizate de descoperitori, spadele au fost găsite la adâncimea de 0,40 m, încrucișate în poziție orizontală. Întrucât descoperitorii au menționat în relatarea lor numai două spade, este evident că anumite amănunte cu privire la depunere le-au scăpat. Cu toate că acestea nu mai pot fi în prezent reconstituite cu exactitate, pare totuși foarte probabil că spadele întregi au fost depuse încrucișate, iar alături de ele a mai fost așezat un fragment de spadă.

a. Spadă cu cupă la mâner, ruptă recent în patru bucăți, cupa relativ înaltă, prevăzută cu un orificiu, în mijloc cu un buton conic, ornamentată pe suprafața interioară cu cercuri con-

centrice și un rând de semicercuri, pe suprafața exterioară cu o bandă în val, mânerul oval în secțiune, ușor îngroșat, prevăzut cu trei nervuri late, registrul său superior ornamentat cu arcuri de cerc dispuse față în față, iar celelalte două registre cu benzi în val, garda cu umerii arcuiți și terminațiile oblice, ornamentată cu o buclă de trei linii, deschiderea gârzii semiovală, lama cu secțiunea lenticulară, prevăzută cu Ricasso crestate pe ambele laturi, în această porțiune decorul constând din câte o linie ușor arcuită, fiecare mărginind câte un motiv format din două capete de pasăre, plasate în șir și unite printr-un rând de puncte, în rest decorul este alcătuit din benzi de șanțulețe verticale. Taișurile puternic deteriorate. Lipsește vârful, precum și o mică parte din cupa la mâner. Patina verde închis cu flecuri mai deschise. Lung. păstrată 66,7 cm, lung. mânerului și a gârzii 10,7 cm, diam. cupei 5,4 cm, diam. mânerului 2,8 cm, lăț. gârzii apr. 5,6 cm (fig. 3, 1).

b. Spadă lungă cu limbă la mâner, limba îngroșată în mijloc, terminată în două coarne, secțiunea în formă de clepsidră și patru găuri de nit (într-una se păstrează cuiul de nit), marginile sale ornamentate cu linii orizontale și încrucișate, garda de formă trapezoidală, puternic deteriorată, inițial cu șase găuri de nit (în trei se păstrează cuiele de nit), lama în formă de frunză de salcie și cu o nervură mediană, prevăzută sub gardă cu Ricasso crestate pe ambele laturi, la acest nivel fiind ornamentată cu semicercuri și puncte, sub acestea decorul constând din benzi de linii și rânduri de semicercuri și puncte, care urmează ductul taișurilor și se unesc înspre vârf. Taișurile puternic deteriorate. Patina verde închis cu flecuri mai deschise. Lung. 84,3 cm, lung. limbii și a gârzii apr. 10 cm, lăț. max. a limbii 3,4 cm, lăț. lamei apr. 4,5 cm (fig. 3, 2).

c. Lamă de spadă fragmentară, ruptă recent în trei bucăți, cu o nervură mediană puternic reliefată, ornamentată cu șanțuiri verticale. Patina verde închis cu flecuri mai deschise. Lung. păstrată 37,6 cm (fig. 3, 3)¹³.

-Muzeul Sighetu Marmăției.

15. Sarasău.

Descoperire izolată din anul 1863, nu departe de locul de descoperire a tezaurului de aur.

-Spadă lungă și lată¹⁴.

-A fost în colecția Csorba Endre, în prezent este pierdută.

16. Sarasău.

Descoperire izolată din anul 1867, în locul de descoperire al tezaurului de aur.

-Spadă cu disc la mânerul plin, discul aproape rotund, cu un orificiu și un buton central, mânerul, ușor îngroșat, cu trei nervuri late, garda deteriorată și refăcută în epocă modernă, când s-a și introdus, pentru o fixare mai bună, un material din stofă între gardă și lamă, aceasta din urmă fiind scurtată. Patina îndepărtată încă în secolul 19, culoarea metalului gălbui închis. Lung. 43, 5 cm (fig. 1, 6)¹⁵.

-A fost în colecția Mihályi, acum la Muzeul Baia Mare (208).

17. Sârbi.

Depozit (II) descoperit, în condiții neprecizate, în anul 1910.

-Fragmente de spade (sau pumnale)¹⁶.

-Piese însoțitoare: seceri, vârfuri de lance. Pierdute.

18. Sighetu Marmăției.

Depozit (I) descoperit în anul 1941 în pădurea din Valea Blidarului.

-Fragment de lamă de spadă ornamentată cu patru linii verticale. La unul din capete, taișurile au fost lățite prin ciocănire pentru a se da fragmentului întrebuințarea de pumnal. Patina verde închis, parțial păstrată. Lung. 12,6 cm (fig. 1, 7)¹⁷.

-Piese însoțitoare: două celturi cu plisc, două fragmente de celturi de tip transilvănean, două celturi, dintre care unul fragmentar, cu manșonul îngroșat și decor plastic unghiular, un topor cu aripioare, două seceri cu buton, una fragmentară, 14 seceri cu limbă la mâner, cele mai multe fragmentare (una pierdută), o lamă de pumnal de tip Peschiera, un fragment de topor cu disc și spin parțial topit, un fragment de turtă în care se distinge marginea unui celt de tip transilvănean, 21 de fragmente de turte.

-Muzeul Sighetu Marmăției (4750).

19. Solotvino.

- Descoperire izolată în anul 1867, la marginea unei păduri defrișate, sub rădăcinile unui copac. Piesa s-a deteriorat în momentul scoaterii din pământ.

- Spadă cu limbă la mâner, din care s-a păstrat o mică parte triunghiulară, garda cu patru găuri de nit, lama în formă de frunză de crin, cu mijlocul îngroșat, ornamentată înspre tășuri, vârful rupt. Lung. 50 cm¹⁸.

- A fost în colecția Liceului reformat din Sighetu Marmăției, în prezent este pierdută.

În literatură mai este desemnată o spadă ca provenită din **Maramureș**¹⁹. Această piesă nu provine însă în mod cert din *Depresiunea Maramureșului*, ea fiind descoperită într-o localitate neprecizată din zona *Bazinului Someș*²⁰.

Dintre piesele descrise se mai păstrează cele două de la Bogdan Vodă și, respectiv, Călinești, una de la Nižnij Bistrii, trei de la Oncești, una de la Sarasău (nr. 16) și una de la Sighetu Marmăției. Dintre spadele pierdute este ilustrată doar cea care s-a aflat în colecția Egger, dar o descriere relativ detaliată se păstrează și pentru una dintre piesele fără localitate de descoperire precizată (nr. 7). Numai acestea se pretează la analize tipologice și cronologice. Pentru celelalte, amănuntele de formă și decor precizate sunt prea puține pentru încadrarea lor mai exactă.

Firește, datorită stării lor fragmentare, ordonarea tipologică a exemplarelor de la Bogdan Vodă, Nižnij Bistrii și Sighetu Marmăției se realizează doar cu o anumită doză de probabilitate. Fragmentele de lamă de la Bogdan Vodă și Sighetu Marmăției au fost incluse printre cele posibile ale variantei Unip a spadelor cu limbă la mâner de tip Uriu/Aranyos²¹, iar vârful de spadă de la Bogdan Vodă s-a considerat că ar putea proveni de la o spadă cu mânerul plin²². Fragmentul de lamă de la Nižnij Bistrii, care este lipsit de vreo caracteristică mai marcantă, poate fi grupat alături de cele neclasificabile mai exact.

Remarcăm totuși asemănarea sa cu fragmentul din depozitul de la Perișor²³, ambele având secțiunea lenticulară.

Datorită contextului bine precizat în care au apărut fragmentele de spadă din depo-

zitele de la Bogdan Vodă și Sighetu Marmăției I, datarea lor nu întâmpină nici o dificultate. Cele două depozite conțin câteva bronzuri cu valoare cronologică ridicată, care le înscriu, fără dubii, în perioada *Hallstatt A*, respectiv în *Bronzul târziu 3*. Acestea sunt celturile cu manșonul găurii de înmănușare drept și îngroșat, prevăzute cu decor unghiular, precum și topoarele cu aripioare, dar tot aici pot fi amintite câteva tipuri sau variante de seceri, vâruri de lance, pumnale, cuțite, brățări și altele. În ceea ce privește tipul de spadă Uriu/Aranyos, căruia îi aparțin cu probabilitate fragmentele de lamă de la Bogdan Vodă și Sighetu Marmăției, este de menționat că perioada sa de utilizare începe deja în perioada *Reinecke Bronz D*, respectiv în *Bronzul târziu 2*²⁴.

Mai dificilă este încadrarea cronologică a depozitului de la Nižnij Bistrii. Celtul recent deteriorat (fig. 2, 2) aparține, probabil, tipului cu plisc. Masivitatea și lama lătită înspre tăș indică că piesa este mai recentă decât perioada *Reinecke Bronz D*. Exemplare asemănătoare se întâlnesc pe un lung parcurs al *Hallstatt-ului A*. Celălalt celt din depozit (fig. 2, 1) face parte tipologic din seria celturilor de tip transilvănean, varianta C²⁵.

Subvarianta aflată în depozitul maramureșean, cea având fețele prevăzute cu suprafețe unghiulare menajate, ale căror laturi interioare sunt unite printr-o linie dreaptă, nu a fost nominalizată de M. Rusu. De altfel, ea are o frecvență mult mai redusă în comparație cu subvariantele cu laturile unghiurilor unite printr-o arcadă, deși cronologic este prezentă, de asemenea, într-un interval larg de timp. Astfel, exemplare asemănătoare celtului de la Nižnij Bistrii, mai ales prin linia dreaptă ce unește laturile unghiurilor, se află în depozitele de la Ghermănești²⁶, Nicolae Bălcescu²⁷, Drslavice I²⁸, Szentes²⁹. Datarea depozitelor menționate se extinde din *Reinecke Bronz D* până în *Hallstatt B*.

Având în vedere faptul că celturile de tip transilvănean pătrund în bazinul Tisei superioare mai cu seamă începând cu *Hallstatt-ul A*, depozitul de la Nižnij Bistrii nu este, foarte probabil, mai vechi decât această etapă. În lipsa unui element de datare mai sigur, încadrăm, deocamdată, depozitul într-un interval mai larg, și anume *Hallstatt A-B*.

Categorici spadelor cu disc și trei nervuri reliefate pe mânerul plin îi aparțin piesele

de la Sarasău (nr. 16) și Maramureș (nr. 7), ambele lipsite de un alt ornament. Fiind descoperiri izolate, dar și deosebite tipologic de celelalte spade din categoria menționată, cele două piese nu pot fi dateate mai exact, ci doar între limitele în care se încadrează celelalte spade asemănătoare: *Hallstatt A-BI*³⁰.

Din categoria spadelor cu cupă la mâner fac parte ambele piese de la Călinești, unul dintre exemplarele întregi de la Oncești, eventual și fragmentul de lamă din același depozit, precum și piesa din Maramureș (nr. 8), care s-a aflat în colecția Egger.

Spada întreagă de la Călinești este încadrată în tipul *Marvila*, răspândit în nordul și sudul Transilvaniei, precum și sudul Moldovei, spade asemănătoare provenind și din Slovacia și nordul Ungariei³¹, iar fragmentul din aceeași localitate este atribuit grupului de spade cu cupă la mânerul neornamentat, care sunt răspândite cu precădere în Transilvania, Ungaria și Ucraina Transcarpatică³².

Spada cu cupă la mâner de la Oncești se remarcă mai ales prin decorul său. Dintre elementele ornamentale, pe alte spade din aceeași categorie se repetă, într-o execuție identică sau foarte apropiată, numai bucla de trei linii de pe gardă și benzile de șantulețe de pe lamă. Decorul de pe cupă și de pe mâner este unic, deși motivele care-l compun: cercuri concentrice, rânduri de semicercuri și benzi în val, într-o execuție diferită însă, apar și pe alte spade cu cupă la mâner. Motivul decorativ cel mai interesant de pe exemplarul de la Oncești este cel al capetelor de pasăre plasate în șir. Acest motiv, prezent de asemenea în partea superioară a lamelor, se află și pe spadele de la Șimleul Silvaniei și Podhorany (Podhering)³⁴. Reprezentarea de pe piesa de la Oncești este totuși ceva mai simplă, deoarece ea constă numai din două capete de pasăre și nu este completat de cercuri și semicercuri.

Valoarea simbolică deosebită a motivului este dovedită de prezența sa într-un vast teritoriu, este adevărat că pe un număr relativ mic de piese³⁵. Având în vedere apartenența acestor piese la aceeași secvență cronologică, ce corespunde în linii generale cu faza *Hallstatt B1*, este greu de precizat dacă a existat vreo regiune de origine a motivului capetelor de pasăre plasate în șir, mai ales că simbolul păsării în felurite reprezentări, foarte probabil ca urmare a unor influențe recepționate în întreaga

Europa Centrală dinspre regiunile egeo-anatoliene³⁶, a avut o îndelungată tradiție.

Chiar dacă spada de la Oncești este, prin decorul său, un unicat, ea poate fi totuși alăturată, pe baza caracteristicilor sale de formă, grupului de spade cu cupă la mâner din estul Bazinului carpatic, care nu aparțin vreunui anumit tip³⁷, chiar ținând seama de tipologiile mai recent elaborate³⁸. Bogatul decor, precum și forma butonului de la cupă exclud posibilitatea apartenenței exemplarului de la Oncești la spadele cu cupă la mâner târzii. Câteva dintre caracteristicile sale o apropie de spadele ce au fost încadrate de T. Bader în tipul *Stoboru*³⁹. Aceste elemente se regăsesc și pe unele spade de tip T-V, potrivit tipologiei lui T. Kemeneczei⁴⁰. Toate aceste piese aparțin fazei *Hallstatt B1*⁴¹.

Aceeași datare are, foarte probabil, și spada cu cupă la mâner, ce s-a aflat în colecția Egger. După cum se poate constata din fotografia, respectiv desenul păstrat al piesei, spada dispunea de câteva caracteristici de formă mai deosebite, în primul rând secțiunea în trepte a lamei, dar și de un decor mai aparte. Deocamdată lipsesc piese analoage exemplarului din Maramureș.

Una dintre cele mai interesante piese de bronz descoperite în Maramureș este spada lungă din depozitul de la Oncești. Corespondentele ei cele mai bune sunt spadele de la Tiszalök⁴² și Podhorany (Podhering)⁴³. Ele aparțin grupului estic al spadelor lungi, care au evoluat în paralel cu spadele de tip *Großauheim-Kesselstadt*, răspândite cu precădere în vestul Europei⁴⁴. Perioada lor de confecționare și folosință s-a extins pe un lung interval de timp, ce corespunde cu întreaga perioadă *Hallstatt B*⁴⁵.

Dovezi ale apariției spadelor lungi în estul Bazinului carpatic încă din faza de început a *Hallstatt-ului B* sunt furnizate de depozitele de la Tiszalök și Bükkaranyos, unde ele sunt asociate cu o altă spadă cu limbă la mâner, asemănătoare celor de tip *Locras*, precum și cu o spadă cu cupă la mâner, respectiv cu brățări, seceri și topoare cu aripioare⁴⁶. Marele depozit de spade transcarpatin de la Podhorany (Podhering) a fost atribuit, de asemenea, acestei faze⁴⁷. Nu este exclus însă, având în vedere prezența în compoziția sa a unor spade cu cupă la mâner târzii, ca depozitul să fie mai recent⁴⁸. Înrudirea strânsă dintre decorul spadelor de la Curteni și "din Dunăre-între Vâc și

Budapesta" și a celei de la Bunești este o dovadă că spadele lungi erau în folosință și în faza târzie a *Hallstatt*-ului B.

Poziția cronologică a spadei lungi de la Oncești la începutul acestei îndelungate evoluții este fixată de spada cu cupă la mâner cu care se află în asociere și este confirmată de descoperirea de la Tiszalök.

Dintre spadele descoperite în Maramureș, cele de la Bogdan Vodă, Nižnij Bistrii, Oncești și Sighetu Marmației provin din depuneri formate din mai multe piese. Câteva dintre spadele izolate sunt, eventual, depuneri de o singură piesă. La alte piese de acest fel nu dispunem de nici o informație cu privire la condițiile lor de descoperire, astfel că nu pot fi făcute aprecieri mai ample cu privire la caracterul lor.

Așa cum rezultă din analiza tipologico-cronologică a descoperirilor din Maramureș, primele depuneri în care erau prezente și spade

datează în această regiune din *Bronzul târziu 3*, respectiv din *Hallstatt A*, când apar, în număr redus, mai ales în stare fragmentară. Obiceiul depunerii spadelor s-a practicat aici și în *Bronzul târziu 4*, respectiv în *Hallstatt B1*, când ele apar fie reunite în depozite (Oncești), fie ca piese izolate (Călinești).

Cu privire la semnificația descoperirilor de spade din Maramureș, datele cele mai sigure le oferă depozitul de la Oncești. Poziția pieselor la depunere, numărul lor, dar și faptul că spada cu cupă la mâner este decorată cu un motiv simbolic deosebit, iar spada lungă, nefolosibilă ca armă, este, de asemenea, bogat ornamentată și a fost folosită, probabil, fie ca însemn al poziției deosebite a deținătorului ei, fie în practicile rituale pledează pentru încadrarea descoperirii printre cele cu caracter cultic. O interpretare similară poate fi dată și majorității celorlalte descoperiri de spade din Maramureș.

Note

1. A. D. ALEXANDRESCU, *Dacia*, N.S., 10, 1966; T. BADER, *Die Schwerter in Rumänien*, PBF, IV, (Stuttgart, 1991).
2. T. BADER, *op. cit.*, 75, nr. 56, pl. 11, 56; I. MOTZOI-CHICIDEANU, G. M. IUGA, *Der Bronzefund von Bogdan Vodă, Kr. Maramureș*, în: T. Soroceanu (ed.), *Bronzefunde aus Rumänien*, Pas, 10, Berlin, 1995, 142, fig. 1, 7.
3. T. BADER, *op. cit.*, 164, nr. 384, pl. 55, 384; I. MOTZOI-CHICIDEANU, G. M. IUGA, *op. cit.*, 142, fig. 1, 12.
4. ArchÉrt., S.V., 1, 1869, 268; ArchÉrt., S.V., 10, 1876, 294; *Magyar orvosok és természetvizsgálók 1876 augusztus 22-ől egész 28-ig Máramaros-Szigeten tartott nagygyűlésének történeti vázlata és munkálatai* (prescurtat în continuare *Magyarorvosok*), Budapest, 1878, 164; C. GOOSS, AVSL, 13, 1876, 468; J. HAMPEL, ArchÉrt., S.V., 11, 1877, 54; GR. TOCILESCU, *Dacia înainte de romani*, București, 1880, 439; I. MIHÁLYI, *Máramaros a történelmi idők előtt*, manuscris păstrat la arhivele Statului-filiala Baia Mare, 10 sq.; J. HAMPEL, *Trouvailles de l'âge de bronze en Hongrie* (prescurtat în continuare *Trouvailles*), Budapest, 1886, 73; J. HAMPEL, *A bronzkor emlékei Magyarhonban 2* (prescurtat în continuare *Bronzkor 2*), Budapest, 1892, 40; T. LEHOCZKY, *Adalékok hazánk archeológiájához különös tekintettel Beregmegyére és környékére 1*, Budapest, 1892, 147; J. PASTERNAK, *Ruské Karpaty v archeologii*, Prace, 1928, 174, nr. 18; M. ROSKA, *Erdély régészeti repertórium. I. Óskor*, Kolozsvár, 1942, 88, nr. 48; K. BERNJAKOVIĆ, *SlovArch*, 8, 1960, 355, nr. 32; M. RUSU, *Dacia*, N.S., 7, 1963, 192, nota 44 și 208, nr. 8; A. D. ALEXANDRESCU, *op. cit.*, 173, nr. 43, pl. 10, 2; C. KACSÓ, I. MITREA, SCIVA, 27, 1976, nota 36; M. PETRESCU-DIMBOVITA, *Depozitele de bronzuri din România* (prescurtat în continuare *Depozite*), București, 1977, 87; C. KACSÓ, *Apulum*, 15, 1977, 135 și 138 sq., fig. 4, 5; M. PETRESCU-DIMBOVITA, *Die Sicheln in Rumänien mit Corpus der jung- und spätbronzezeitlichen Horte Rumäniens* (prescurtat în continuare *Corpus*), PBF, XVIII, 1,

- München, 1978, 116, nr. 123; I. MOTZOI-CHICIDEANU, *Dacia*, N.S., 27, 1983, 11, nota 4; T. BADER, *op. cit.*, 148 sq., nr. 352, pl. 46, 352; C. KACSÓ, *StComSatu Mare*, 15-16, 1998-1999, 47 sqq.
5. I. MOTZOI-CHICIDEANU, *op. cit.*, 11, fig. 1, 3; T. BADER, *op. cit.*, 153, nr. 361, pl. 50, 361.
6. J. HAMPEL, *Bronzkor 2*, 129; IDEM, *A bronzkor emlékei Magyarhonban 3* (prescurtat în continuare *Bronzkor 3*), Budapest, 1896, 103; J. PASTERNAK, *op. cit.*, 174, nr. 20 ("tip Liptau"); M. ROSKA, *op. cit.*, 239, nr. 54; A. D. ALEXANDRESCU, *op. cit.*, 189, nr. 303; A. MOZOLICS, *Bronze- und Goldfunde des Karpatenbeckens* (prescurtat în continuare *Bronze- u. Goldfunde*), Budapest, 1973, 173 (eventual "spadă cu limbă la mâner"); T. BADER, *op. cit.*, 167 sq., nr. 415.
7. ArchÉrt., S. V., 10, 1876, 294; *Magyarorvosok*, 165; M. ROSKA, *op. cit.*, 69, nr. 64; A. D. ALEXANDRESCU, *op. cit.*, 189, nr. 304; A. MOZOLICS, *Bronze- u. Goldfunde*, 130; M. PETRESCU-DIMBOVITA, *Depozite*, 59; IDEM, *Corpus*, 101 sq., nr. 30; T. BADER, *op. cit.*, 168, nr. 422.
8. J. MIHÁLYI, ArchÉrt., 12, 1892, 94; J. HAMPEL, *Bronzkor 2*, 85; T. BADER, *op. cit.*, 140, nr. 336 ("fostul comitat Maramureș").
9. *Catalogue of the important Collection of Bronze Arms and Implements, and Ornaments in Gold, Silver and Bronze, formed by the late Dr. S. Egger, of Vienne*, 1891, 8, n. 46, pl. 8, 46; A. SZÁRAZ, ArchÉrt., 11, 1891, 326, pl. 3, 3; J. HAMPEL, *Bronzkor 2*, pl. 179, 3; IDEM, *Bronzkor 3*, 96 și 103; F. LESSEK, *Pravek Podkarpatskoe Iyzi*, Užgorod, 1922, pl. 4, 49 ("Solotvino"); M. ROSKA, *op. cit.*, 171, nr. 141; K. BERNJAKOVIĆ, *op. cit.*, 370, nr. 171 ("Solotvino"); T. BADER, *op. cit.*, 156, nr. 368.
10. J. HAMPEL, *Bronzkor 3*, 83 (lista spadelor cu limbă la mâner); T. BADER, *op. cit.*, 121, nr. 309, 310.
11. Inedită. Informație amabilă J. Kobaly.

12. Colectivul de cercetare a fost format din R. Popa, C. Kacsó, M. Dăncuș și Gh. Tödincă. A fost ultima expediție arheologică la care a participat R. Popa în Maramureș, exact de la 25 de ani de la săpăturile sale de la Cuhea, care au deschis noi perspective cercetării arheologice medievale.
13. C. KACSÓ, ArchKorr., 29, 1999, 47 sqq., fig. 2.
14. ArchKözl., 5, 1865, 39 (scrisoarea lui I. Mihályi către Rómer Flóris); F. RÓMER, ArchKözl., 6, 1866, 182, nr. 925; C. KACSÓ, Apulum, 15, 1977, 139, nota 15; IDEM, StComSatu Mare, 15-16, 1998-1999, 65.
15. ArchÉrt., S.V., 10, 1876, 294; *Magyarorvosok*, 165; I. MIHÁLYI, *op. cit.*, 11; J. HAMPEL, *Trouvailles*, pl. 21, 7a, b; IDEM, *A bronzkor emlékei Magyarhonban I*, Budapest, 1886, pl. 21, 7a, b ("Sighetu Marmatiei"); IDEM, *Bronzkor* 2, 84 sq. ("Comitat Maramureș"); IDEM, *Bronzkor* 3, 87 ("Comitat Maramureș") și 103 ("Sighetu Marmatiei"); C. KACSÓ, Apulum, 15, 1977, 135, fig. 4, 4; T. BADER, *op. cit.*, 139, nr. 334, pl. 37, 334.
16. F. NISTOR, A. VULPE, SCIV, 20, 1969, 193, nota 30; T. BADER, *op. cit.*, 170, nr. 447; C. KACSÓ, StComSatu Mare, 15-16, 1998-1999, 45.
17. M. RUSU, *op. cit.*, 208, nr. 55; A. D. ALEXANDRESCU, *op. cit.*, 187, nr. 270, pl. 15, 13; K. HORED, *Așezarea fortificată din perioada târzie a bronzului de la Sighetul Marmatiei*, Baia Mare, 1966, 16; F. NISTOR, A. VULPE, *op. cit.*, 183, fig. 3B, 50; A. VULPE, *Äxe und Beile in Rumänien II*, PBF, IX, 5, München, 1975, pl. 62, 22; M. PETRESCU-DÎMBOVITA, *Depozite*, 106., pl. 186, 1; IDEM, *Corpus*, 127, nr. 172, pl. 134B, 9; T. BADER, *op. cit.*, 76, nr. 63, pl. 11, 63; C. KACSÓ, *RevBistriței*, 9, 1995, 9 sq., pl. 8, 3.
18. ArchÉrt., S.V., 10, 1876, 294; *Magyarorvosok*, 164; J. HAMPEL, ArchÉrt., S.V., 11, 1877, 46; IDEM, ArchKözl., 13, 1880, 66; I. MIHÁLYI, *op. cit.*, 11; IDEM, *Bronzkor* 2, 158; IDEM, *Bronzkor* 3, 103; J. PASTERNAK, *op. cit.*, 174, nr. 27; K. BERNIAKOVIC, *op. cit.*, 370, nr. 170.
19. A. D. ALEXANDRESCU, *op. cit.*, 127 și 171, nr. 27, pl. 5, 7 și pl. 6, 8.
20. C. KACSÓ, Apulum, 15, 1977, 143 și 146, fig. 6, 1 ("Bazinul Someș"); T. BADER, *op. cit.*, 133, nr. 324, pl. 34, 324 ("fostul comitat Satu Mare").
21. T. BADER, *op. cit.*, 75 sq.
22. IDEM, 164.
23. T. SOROCEANU, A. RETEGAN, Dacia, N.S., 25, 1981, 209, fig. 30, 1-2.
24. J. D. COWEN, BerIntKongrVorFrühgeschHamburg, 1958/61, 207 sqq.; A. D. ALEXANDRESCU, *op. cit.*, 132; T. KEMENCZEI, *Die Spätbronzezeit Nordostungarns* (prescurtat în continuare *Spätbronzezeit*), Budapest, 1984, 23; A. MOZOLICS, *Bronzefunde aus Ungarn*, Budapest, 1985, 13 sq.; T. KEMENCZEI, *Die Schwerter in Ungarn I* (prescurtat în continuare *Schwerter I*), PBF, IV, 6, München, 1988, 34 sq.; C. KACSÓ, Crisia, 19, 1989, 397 sqq.; T. BADER, *op. cit.*, 80 sqq.
25. M. RUSU, Sargetia, 4, 1966, 10 sqq.
26. M. PETRESCU-DÎMBOVITA, *Depozite*, 75, pl. 81, 3.
27. A. ARICESCU, SCIV, 16, 1965, 19, fig. 3, 7.
28. J. ŘIHOSKÝ, *Die Äxe, Beile, Meißel und Hämmer in Mähren*, PBF, IX, 17, Stuttgart, 1992, 179, pl. 39, 621.
29. T. KEMENCZEI, ComArchHung., 1996, 61, fig. 29, 5.
30. H. MÜLLER-KARPE, *Die Vollgriffschwerter der Urnenfelderzeit* (prescurtat în continuare *Vollgriffschwerter*), München, 1961, 7 sqq.; A. D. ALEXANDRESCU, *op. cit.*, 126 sqq.; A. MOZOLICS, *op. cit.*, 12 sq.; T. KEMENCZEI, *Die Schwerter in Ungarn II* (prescurtat în continuare *Schwerter II*), PBF, IV, 9, München, 1991, 28 sqq.; T. BADER, *op. cit.*, 128 sqq.
31. T. BADER, *op. cit.*, 148 sqq.
32. IDEM, 153 sq.
33. IDEM, 159, pl. 54, 376.
34. T. KEMENCZEI, *Schwerter I*, 77, pl. 51, 468. Pe o altă spadă din același depozit (T. KEMENCZEI, *Loc. cit.*, PL. 51, 469) apar capete de pasăre izolate, legate de rânduri de semicirculi.
35. G. KOSSACK, *Studien zum Symbolgut der Urnenfelder- und Hallstattzeit Mitteleuropas*, Berlin, 1954, 46 sq.; E. SPROCKHOFF, JahrbRGZM, 1, 1954, 63 sqq.; H. MÜLLER-KARPE, *op. cit.*, 40 sq.; G. JACOB-FRIESEN, JahrbRGZM, 19, 1972, 45 sqq.
36. H. MÜLLER-KARPE, JahrbInstVorgeschFrankfurt a. M., 1978-1979 (1980), 23.
37. A. MOZOLICS, Cumania, 4, 1976, 10.
38. Cum sunt cele ale lui T. BADER, *op. cit.*, T. KEMENCZEI, *Schwerter II* și A. HARDING, *Die Schwerter im ehemaligen Jugoslawien*, PBF, IV, 14, Stuttgart, 1995, 78 sq.
39. T. BADER, *op. cit.*, 145 sqq.
40. T. KEMENCZEI, *op. cit.*, 50 sqq.
41. C. KACSÓ, *op. cit.*, 51.
42. T. KEMENCZEI, *Schwerter I*, 73, pl. 45, 398.
43. IDEM, 77, pl. 51, 467-470.
44. P. SCHAUER, *Die Schwerter in Süddeutschland, Österreich und der Schweiz I*, PBF, IV, 2, München, 1971, 182 sqq.
45. T. KEMENCZEI, *op. cit.*, 73 sq.; T. BADER, *op. cit.*, 118; C. KACSÓ, *loc. cit.*
46. T. KEMENCZEI, *op. cit.*, 72 sq.
47. H. MÜLLER-KARPE, *Beiträge zur Chronologie der Urnenfelderzeit nördlich und südlich der Alpen*, Berlin, 1959, 204; IDEM, *Vollgriffschwerter*, 37 și 58; W. A. VON BRUNN, *Mitteldeutsche Hortfunde der jüngeren Bronzezeit*, Berlin, 1968, 60 și 229; P. SCHAUER, *op. cit.*, 187; G. JACOB-FRIESEN, *op. cit.*, 54; S. HANSEN, *Studien zu den Metalldeponierungen während der älteren Urnenfelderzeit zwischen Rhönetal und Karpatenbecken*, UPA, 21, Bonn, 1994, 54, nota 99.
48. A. MOZOLICS, *loc. cit.*; T. KEMENCZEI, *Spätbronzezeit*, 79; IDEM, *Schwerter I*, 73 sq.; IDEM, ComArchHung., 1996, 81.

LISTA ILUSTRĂȚIILOR ABBILDUNGSVERZEICHNIS

Fig. 1 Spade din Depresiunea Maramureș. 1-2. Bogdan Vodă; 3-4. Călinești; 5. Maramureș; 6. Sarasău; 7. Sighetu Marmăției.

Abb. 1 Schwerter aus der Maramureș Senke. 1-2. Bogdan Vodă; 3-4. Călinești; 5. Maramureș; 6. Sarasău; 7. Sighetu Marmăției.

Fig. 2 Depozitul de bronzuri de la Nižnij Bistriț.

Abb. 2 Der Bronzefund von Nižnij Bistriț.

Fig. 3 Depozitul de spade de la Oncești.

Abb. 3 Der Schwertfund von Oncești.

Fig. 4 Harta descoperirilor de spade din Maramureș.

Abb. 4 Die Lage der Schwertfunde in der Maramureș.

ZUSAMMENFASSUNG

Bronzezeitliche Schwerter in der Maramureș

Die in der Maramureș entdeckten Schwerter sind entweder Einzelfunde, wie die Dreiwulstschwerter von Sarasău (Nr. 16) und Maramureș (Nr. 7), das Vollgriff- oder Griffzungenschwert von Coștiui (Nr. 5), die Schalenknaufschwerter von Călinești (Nr. 3-4) und Maramureș (Nr. 8), die Griffzungenschwerter aus Maramureș (Nr. 9-10) und Solotvino (Nr. 19), das Bronzeschwert von Dragomirești (Nr. 6) oder gehören zu einigen Depotfunden: Bogdan Vodă (Nr. 1-2), Nižnij Bistriț (Nr. 11), Oncești (Nr. 12-14) Sârbi II (Nr. 17) und Sighetu Marmăției I (Nr. 18).

Der Depotfund von Oncești enthält ausschließlich Schwerter: Schalenknaufschwert, Langschwert mit Griffzunge und Klingenfragment. Die Lage der Schwerter bei der Deponierung, ihre Anzahl sowie auch die Schwerter selbst sprechen für einen kultischen Charakter des Fundes. Sehr wahrscheinlich besitzen auch die anderen Schwertfunde in Maramureș denselben Charakter.

Cercetător Dr. Carol Kacsó
Muzeul județean Maramureș
Baia Mare
Tel. 062-211927

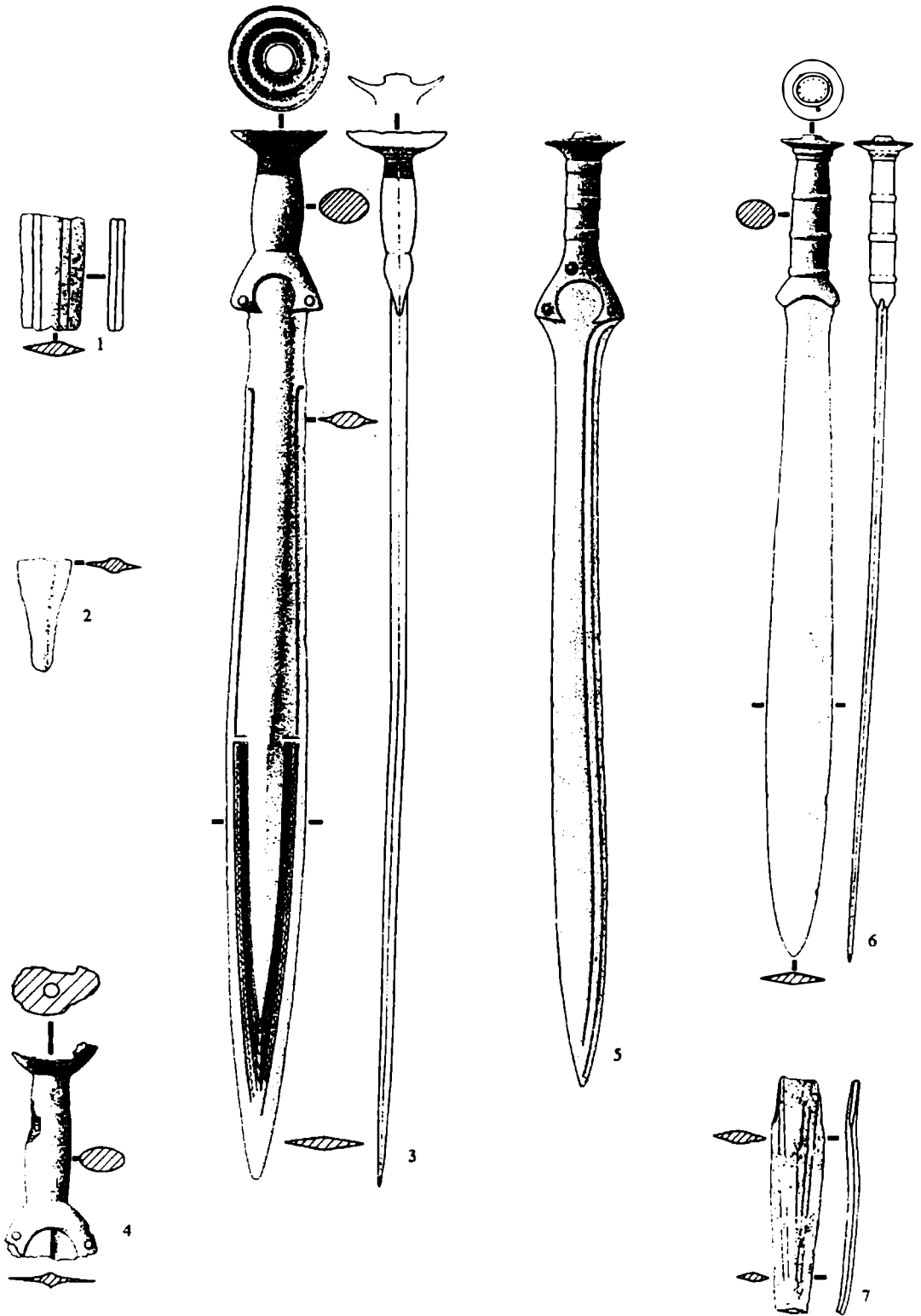

Fig. 1 Spade din Depresiunea Maramureș. 1-2. Bogdan Vodă; 3-4. Călinești; 5. Maramureș; 6. Sarasău; 7. Sighetu Marmăției.

Abb. 2 Schwerter aus der Maramureș Senke. 1-2. Bogdan Vodă; 3-4. Călinești; 5. Maramureș; 6. Sarasău; 7. Sighetu Marmăției.

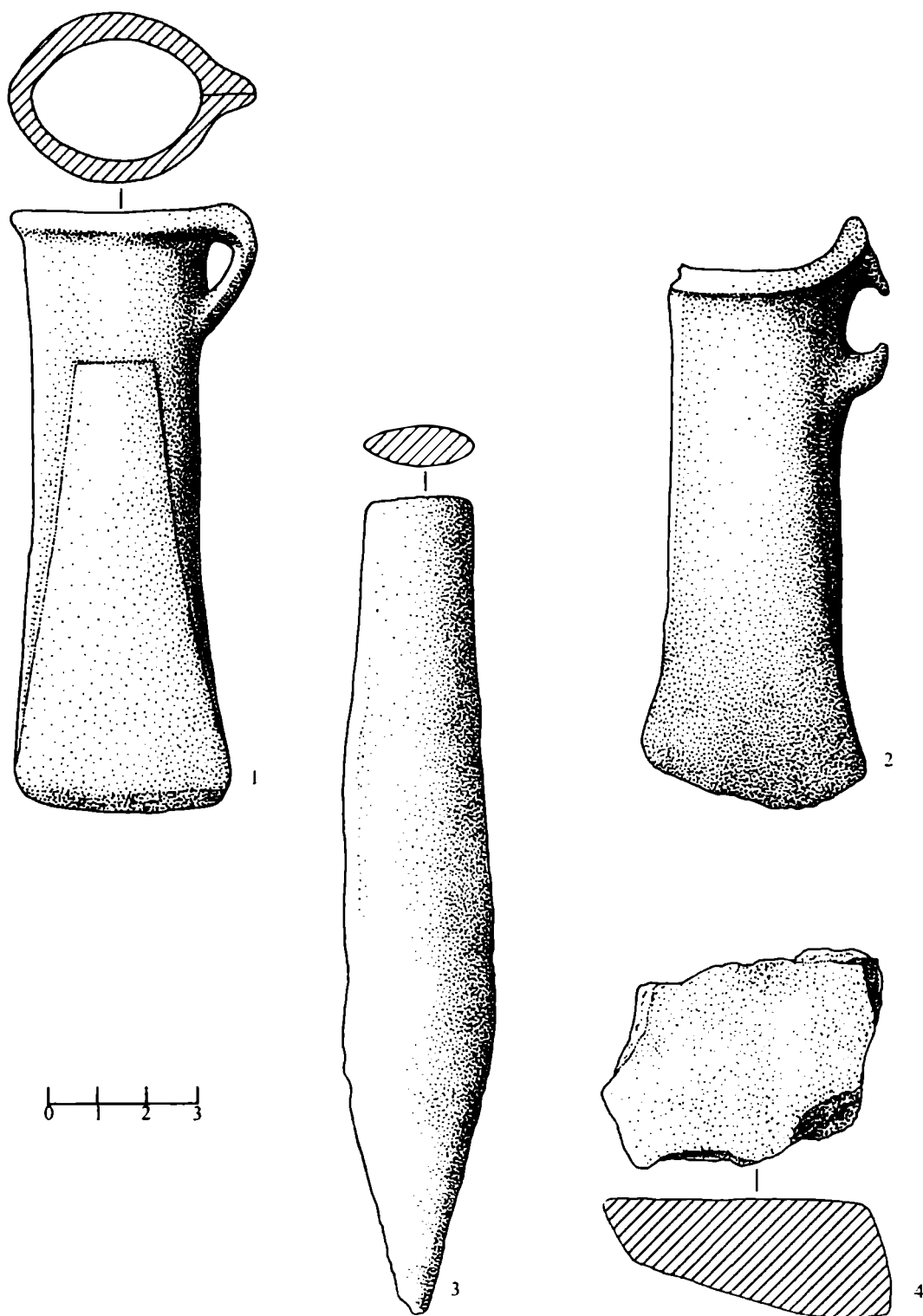

Fig. 2 Depozitul de bronzuri de la Nižnij Distrij.
Abb. 2 Der Bronzefund von Nižnij Bistrii.

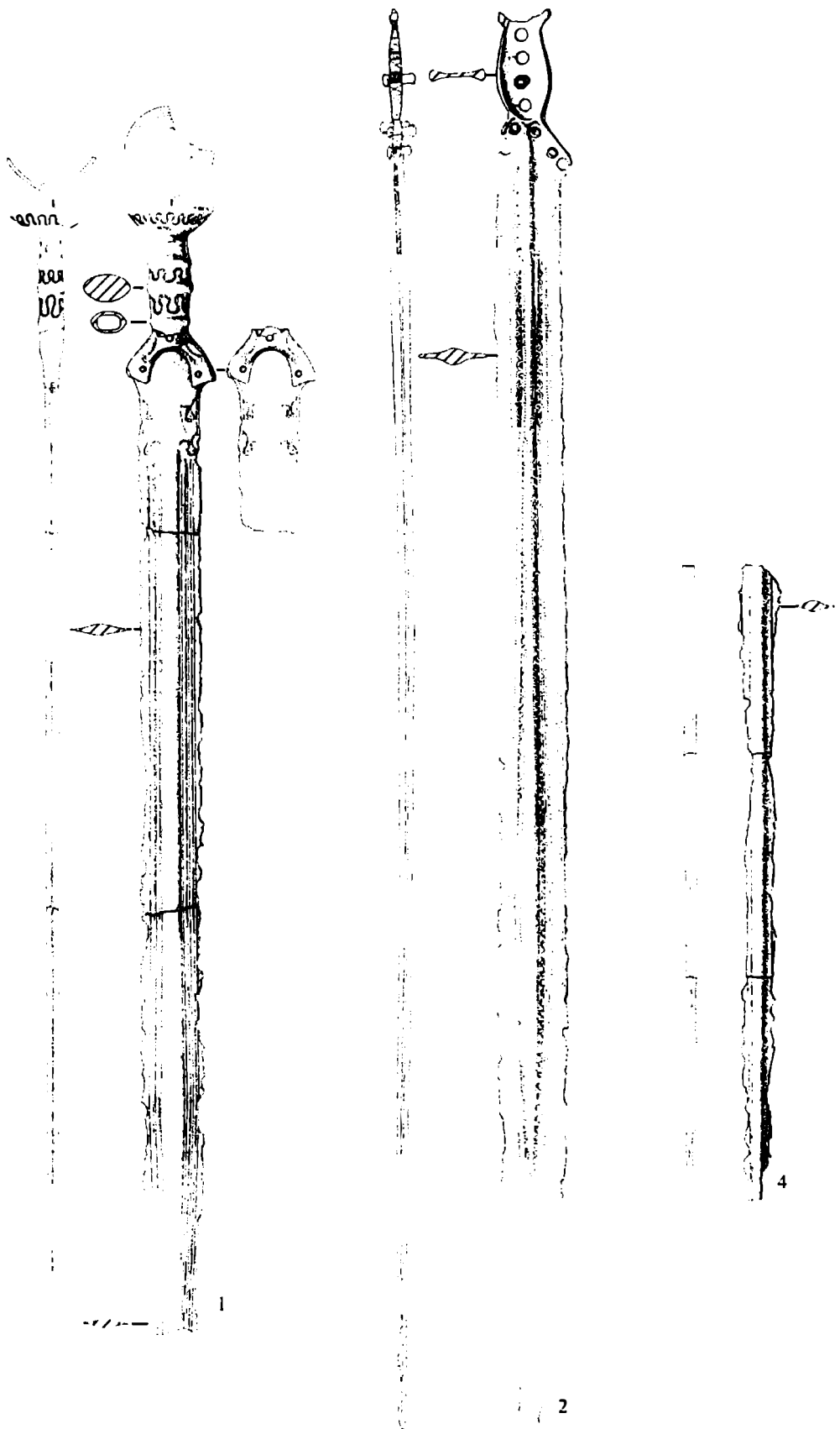

Fig. 3 Depozitul de spade de la Oncești.
Abb. 3 Der Schwertfund von Oncești.

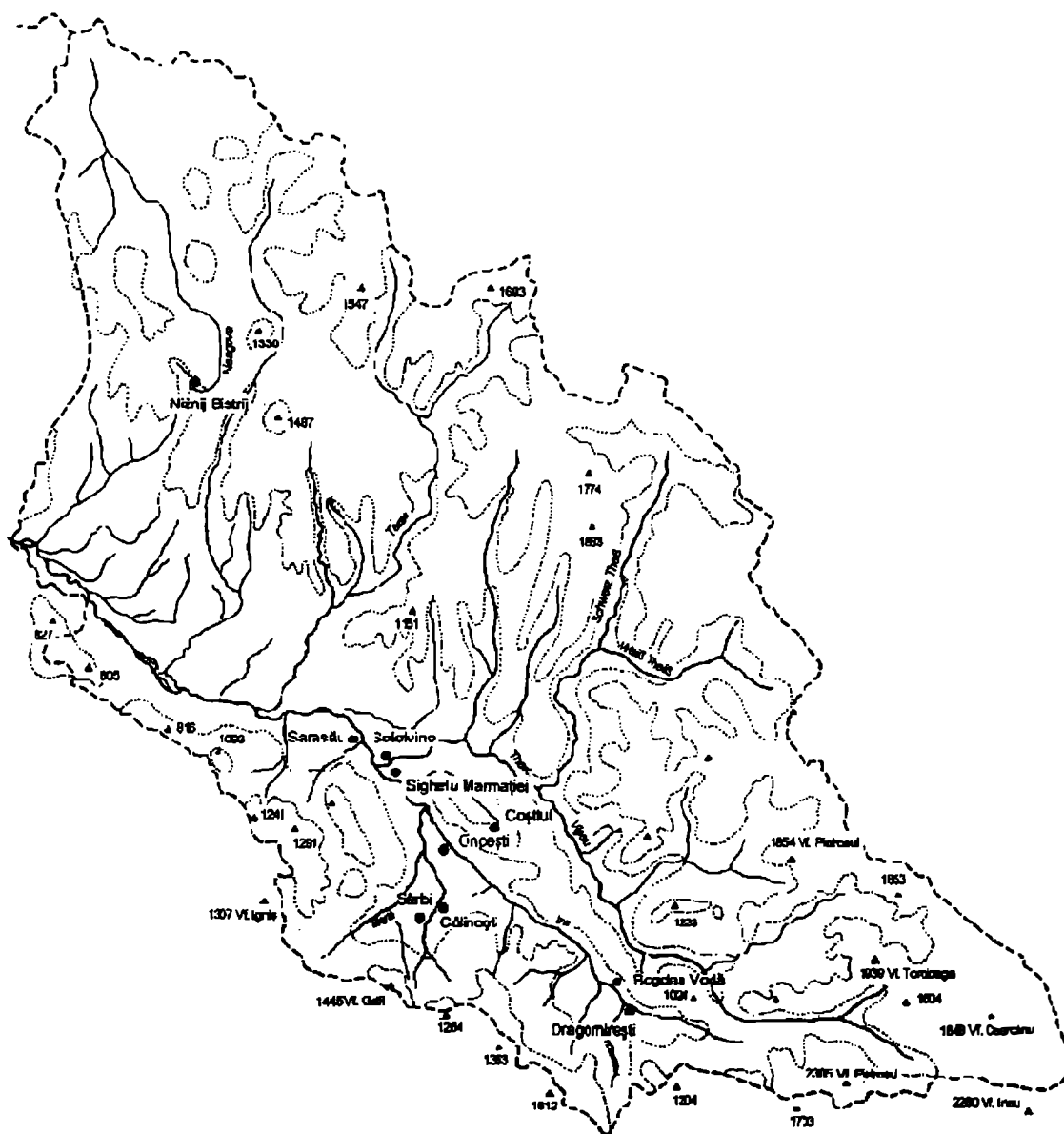

Fig. 4 Harta descoperirilor de spade din Maramureș.
Abb. 4 Die Lage der Schwertfunde in der Maramureș

Fortificații hallstattiene din județul Brașov

Până de curând, în județul Brașov erau cunoscute 116 locuri cu descoperiri databile în prima epocă a fierului. Dintre acestea, un număr de 11 sunt mai mult sau mai puțin prevăzute cu construcții defensive. Amploarea acestor construcții împarte cele 11 stațiuni în fortificații posibile și fortificații sigure.

În cele ce urmează vom proceda la enumerarea acestora.

1. Apața.

Între această localitate și Măieruș, în stânga actualului drum, există două terase bine profilate, limitate de două pâraie, care, în sezoanele secetoase, seacă aproape complet. Cea mai joasă dintre ele, respectiv cea de lângă șosea, este apărată dinspre est de un șanț care în prezent are în jurul a 2 m lățime și între 50 și 75 cm înălțime. Cealaltă terasă, mai înaltă, este separată de culmea dealului printr-o prăpastie aproape verticală, înaltă de 3-5 m. Ambele terase nu însumează mai mult de 3-3,5 ha. În afara ceramicii, databilă la sfârșitul epocii bronzului, de aici provin și numeroase fragmente de la oale mari, negre, cu decor canelat, sigur hallstattiene. Terenul fiind arabil, plugul a răscolit mai multe vetre a căror fătuială a ieșit din abundență la suprafață, așa cum s-a întâmplat și cu lipitura de perete arsă. În lipsa cercetărilor sistematice, ne ferim a atribui complexe respective unei anume epoci, deși credem că măcar o parte dintre ele aparțin *Hallstatt*-ului. Terasele au fost locuite și anterior, dar și în epoca *dacică* și în mileniul I d. Hr. (sec. VIII-X). Suntem înclinați să atribuim șanțul tot *primei epoci a fierului*, punctul putând fi considerat ca unul din locurile de refugiu temporar, locuirea permanentă fiind puțin densă¹. Fortificație probabilă.

2. Brașov.

Între vârfurile *Tâmpa* și *Gorița* există două platouri pe care, înainte de cel de-al doilea război mondial a fost descoperită o cantitate apreciabilă de ceramică, toată fragmen-

tară, intrată în colecția fostului Muzeu Săsesc al Țării Bârsei. Fragmentele provin de la vasele mari, tronconice, negre la exterior și lustruite, toate cu decor canelat, în ghirlandă. Două dintre vase au putut fi întregite.

Platourile amintite nu sunt prea mari (ambele au circa 1 ha), au formă ovală și beneficiază de pante abrupte spre est, vest și nord. Atât între ele, cât și față de coama dealului, sunt separate de două șanțuri succesive, de mici dimensiuni.

Având în vedere situarea topografică, respectiv la o înălțime de circa 900 m, precum și dificultatea accesului, credem că avem de-a face cu o mică fortificație ce îndeplinea un rol dublu: de refugiu pentru locuitorii din *Valea Cetății* sau din actuala vatră a orașului Brașov, dar, mai ales, de supraveghere a Depresiunii Bârsei și a văii Timișului². Fortificație sigură.

3. Cobor.

Imediat după trecerea dealului ce desparte satele Jibert și Cobor, în stânga drumului de care, numit de sașii din Jibert *Dakische Weg*, la ieșirea din pădure, există o ridicătură de teren, delimitată spre sud de un val în arc, a cărui înălțime nu depășește în prezent 3 m, lat la bază de aproape 5 m. Lipsa cercetărilor sistematice nu ne permite să afirmăm dacă valul era dublat de șanț și în care parte a valului era acesta. Credem totuși că el era la exterior și a fost colmatat de aluviunile de pe val, pentru că dacă ar fi fost la interior s-ar fi păstrat. Deși anterior am avansat ideea că valul poate data și din epoca bronzului sau din feudalismul timpuriu, în urma unor recente cercetări de teren ne-am format convingerea că fortificația de aici nu poate data decât din *prima epocă a fierului*. Nu este exclus ca depozitul de bronzuri, descoperit la Cobor în anul 1858, să provină de aici (trei ceturi, o brățară cu bară circulară în secțiune și o sabie cu cupă).

Suprafața incintei nu depășește 3 ha³. Fortificație sigură.

4. Crizbav.

Pe Dealul Eroilor (Heldenburg), în incinta fortificației *dacice*, peste care s-a construit cea *feudal-timpurie*, a fost descoperită o cantitate apreciabilă de ceramică neagră, cu angobă lustruită, provenind de la vase mari. Nu lipsesc însă străchinile din pastă gălbuie, cu amestec de pietricele și cioburi mărunțite, precum și fragmente de la vase greu de determinat, tot cu angobă neagră și lustruită, aplicată pe ambele fețe, precum și "fructierele" de dimensiuni apreciabile, al căror diametru exterior depășește uneori 40 cm. Unele vase castanii, probabil castroane, sunt decorate cu butoni prismatici sau alungiți. Câteva au decor incizat, în unghi. Lipsește total olăria cu decor canelat.

Ca și în cazul sitului de la Brașov-Pățitel, credem că ne aflăm în fața unui punct de observare, de aici fiind vizibilă, dinspre nord, cea mai mare parte a Depresiunii Bârsei. Datarea locuirii nu poate fi decât spre *finele primei epoci a fierului*⁴. Suprafața sub 1 ha. Fortificație probabilă.

5. Dacia.

Imediat după ieșirea din sat către Jibert, în stânga drumului, există un mic dâmb, despărțit de coama dealului printr-un șanț care în prezent este folosit ca drum de care. De la aceasta până la șoseaua modernă, de pe arătură a fost recoltată o cantitate apreciabilă de ceramică neagră, canelată. Faptul că delușor este expus din direcțiile opuse șanțului (sud-vest, nord, nord-est) ne determină să credem doar probabilă existența aici a unei fortificații. Ea este totuși de presupus, având în vedere depozitul de bronzuri descoperite aici (două celturi, un topor, un cuțit, două fragmente de sabie, un celt cu gura concavă și altul cu decor unghiular, probabil și un vârf de lance și altul de săgeată-pe care M. Rusu îl consideră de la Rupea). Depozitul a fost descoperit în anul 1834 și se află în colecția Muzeului Brukenthal din Sibiu⁵. Suprafața înconjurată de șanț; circa 2 ha. Fortificație probabilă.

6. Racoș. Tipia Ormenișului.

Cercetările sistematice efectuate aici, începând cu anul 1980, au condus spre constatarea că înainte de ridicarea complexului *dacic* fortificat, dealul a fost intens locuit în *prima epocă a fierului*. Este sigur că unele dintre terase au fost amenajate în acest timp, podelele de locuințe, vetrele, uneltele, obiectele de port și

de podoabă, figurinele zoo- și antropomorfe, fiind argumente neîndoelnice. Chiar dacă aici nu a existat o fortificație *hallstattiană*, sigur pe **Tipia Ormenișului** a fost un punct de supraveghere a Oltului, în legătură directă (la vedere) cu o altă mare fortificație *hallstattiană* de aici. Suprafața sub 1 ha. Fortificație probabilă.

Materialele de aici datează locuirea în *Hallstatt A-B* și *Ha mijlociu*⁶.

7. Racoș-Piatra Detunată.

Cercetările sistematice abia începute în acest punct, situat la numai 800-900 m NV de **Tipia Ormenișului**, au pus în evidență o interesantă fortificație *hallstattiană*, a cărei suprafață depășește 3 ha. Sistemul defensiv este compus din două valuri, unul de dimensiuni apreciabile, altul mai mic și ridicat în fața acestuia. Între ele este un șanț rezultat din excavarea pământului și a rocii friabile. Ambele valuri sunt în arc de cerc și au o lungime de 118 m, deși pentru a închide complet zona operată, ele trebuiau prelungite (măcar de palisade) cu încă 30-40 m. Faptul că în ambele valuri au fost construite locuințe sau săpate gropi, care se detașează sigur în *Ha B* sau aparținând culturii *Basarabi*, fac plauzibilă ridicarea sistemului defensiv de aici la *începutul primei epoci a fierului*. Sigur, incinta a fost dens locuită. Intens locuite au fost și majoritatea teraselor dinspre nord-vest și est.

Este una din cele mai strategice fortificații de pe defileul racoșan al Oltului, sigur în legătură directă (la vedere) cu așezările de pe **Tipia Ormenișului** și de pe **Dealul Vărăriei**⁷. Suprafața, peste 3 ha. Fortificație sigură.

8. Racoș-Dealul Vărăriei.

Identificată prin cercetări de teren în anul 1980, așezarea fortificată de pe **Dealul Vărăriei** a beneficiat de cercetări sistematice abia din anul 1997, anterior fiind făcut doar un sondaj și măsurate dimensiunile valurilor și ale șanțului. Lungimea valului interior este de aproximativ 525 m, ca și a șanțului din față. Pe o porțiune de aproape 200 m acest val este dublat de un altul exterior, legate fiind prin "casete". Valul principal urmează o curbă de nivel, sinuoasă, cu înălțime dependentă de configurația terenului. Diferența de nivel între șaua șanțului și coama valului oscilează între 1 m și 9-10 m. Secțiunea practică în anul 1997 a demonstrat că valul principal a fost construit din roca dislocată din fața lui (unde a rezultat șanțul), același material fiind utilizat și pentru valul secundar,

exterior. Și aici a fost reperată o locuință săpată în val, cu materiale care o datează în **Hallstatt-ul B**. Suprafața de peste 20 ha a acestei fortificații subliniază importanța, nu numai strategică a acestei fortificații, dar și pe aceea a unui important centru tribal, cu toate attributele care decurg din această funcție. Ea este în imediata apropiere a teraselor și a luncii cultivabile a Olutului, ca și a pășunilor, ceea ce poate să sublinieze și rolul economic al așezării. Lipsa cercetărilor sistematice din incintă sau de pe terasele exterioare, sigur antropogene, fac imposibilă datarea începutului și sfârșitului fortificației de pe **Dealul Vărăriei**, doar începutul ei în **Ha B** fiind sigur (după ceramică). Incinta a fost locuită și în *Latene*⁸. Fortificație sigură.

9. Rodeș.

Interesul pentru începerea cercetării fortificației de la Rodeș, fie și numai sub forma unui sondaj și a unor investigații cartografice, s-a datorat faptului că în diferite repertorii sau lucrări speciale satele Beia (Meerburg), Archita (Arkeden) și Rodeș (Radeln) apar cu câte o cetate. În realitate este vorba numai de una, confuzia datorându-se faptului că hotarul extravilanului celor trei sate împarte pădurea din fortificație în trei părți inegale, marcarea exactă făcându-se recent, imediat după începerea aplicării Legii 18. Estul aparține Architei (jud. Mureș), vestul și o parte din sud ține de Rodeș, Beia posedând un ic între celelalte două (ambele în județul Brașov).

Dealul este situat la nord de sat, are o altitudine de 802,74 m și este numit de români **Dealul Cetății**, iar de sași **Burgberg**. Se prezintă sub forma unui platou alungit, înconjurat pe trei părți (nord, est și sud) pe terase descendente, unele naturale, altele sigur antropogene, așa cum par a fi și cele mai multe dintre cele interioare.

Sistemul de apărare constă din două valuri ridicate pe ambele maluri ale unui șanț care astăzi se mai păstrează pe o adâncime între 0,80 și 1,50 m. Un tronson de șanț și valuri este amplasat spre capătul de vest al dealului, tăind coama acestuia în locul în care aceasta este cel mai îngust (sub 10 m). Celălalt tronson, compus din segmente care își schimbă direcția în repetate rânduri, este amplasat în părțile de est și de sud-est ale platoului. În această din urmă parte, șanțul și valurile nu traversază întreaga lățime a dealului: cu aproape 120 m înainte de marginea sudică, el se îndreaptă spre o pră-

pastie naturală, verticală și adâncă de 5-7 m. Depărtarea dintre cele două tronsoane este de circa 575 m, de la tronsonul din est, până la prăpastie existând încă 150-160 m. Pe nici o porțiune valurile nu depășesc înălțimea de 1,20 m și grosimea de 4 m. Pe partea de nord, șanțul și valurile au fost inutile în anumite porțiuni, defensivă fiind asigurată de panta înaltă (uneori 7-8 m) și foarte abruptă, care a fost doar "corectată" de om. Lungimea totală a amintitelor tronsoane și a pantei amenajate se apropie de 1 km, suprafața incintei putând să depășească 15-16 ha. Terasale interioare au lățimi între 5-6 m și aproape 40 m.

Puținele fragmente ceramice, rezultate din modestele sondaje practicate de noi în anul 1995, par să dateze construcția defensivă de la Rodeș-Beia-Archita la *începutul primei epoci a fierului*. Ea a fost, în primul rând, un loc de refugiu al mai multor comunități învecinate (așa cum demonstrează chiar așezarea identificată în același an la poalele dealului, spre sud, pe ambele părți ale drumului de câmp Rodeș-Beia). Curios este că mulți învățați (Gooss, Marțian, Roska, Horedt etc.) vorbesc de descoperirile de la Beia și Archita ca fiind foarte "aproprate de această fortificație"; în realitate, de-părtarea fiind în unele cazuri de peste 4 km (în special de pe calea ferată).

Adăugăm că în tradiția orală din sat, precum și în monografia săsească a localității, se vorbește de "cetate" în interiorul acestei fortificații, cetate ale cărei ziduri erau construite din piatră nelegată cu mortar. În aceeași monografie se spune însă că ele au fost demantelate în două ramuri: prima dată la venirea sașilor, piatra fiind folosită la construirea primelor case și a bisericii, a doua oară între cele două războaie mondiale când s-au organizat adevărate "caravane de căruțe", piatra fiind utilizată la ridicarea a circa 60 de case din actualul cartier din stânga și din dreapta drumului ce duce spre Archita. Locurile acestor demantelări se văd foarte bine în prezent și se prezintă sub forma unei "cariere" de piatră. Nu este exclus ca aici să fi existat o cetate *dacică*, așa cum pare să probeze ceramica găsită pe platou și la poalele dealului, pe malul stâng al Râului Scroa-fei⁹. Fortificație sigură.

10. Teliu.

Cu ocazia prezentării materialelor rezultate din cercetările sistematice efectuate în incinta și în afara cetății *dacice* de aici, autorii

pomenesc și câteva fragmente ceramice data-bile în *prima epocă a fierului*, după cât se pare, aflate toate în poziție secundară. Este posibil să avem de-a face cu un strat de cultură deranjat de amenajările dacilor, situație în care aprecierile asupra amploarei posibile locuiri *hallstattiene* sunt greu de făcut. Nu este exclus ca și o parte din șanțurile de aici să dateze din *prima epocă a fierului*¹⁰. Suprafața nu depășește 1 ha. Fortificație probabilă.

11. Văleni.

În anul 1979 ne-au fost aduse câteva fragmente ceramice sigur *hallstattiene*, însoțite de informația verbală că ar fi fost descoperite pe Dealul Cetății. Acesta se află chiar în vatra satului, în dreapta pâraiașului ce străbate localitatea, și se prezintă sub forma unei movile uriașe (2-3 ha). Partea dinspre sat este abruptă și apărută natural, celelalte trei părți având unul sau două valuri nu prea înalte (sub 2 m) și late de câte 3-4 m, între ele și în fața celui exterior observându-se și un mic șanț. Micile sondaje făcute de noi nu au scos la lumină nici un fel de material (în afara unor cioburi de la oale moderne), ceea ce nu exclude însă posibilitatea ca sistemul defensiv de la Văleni să aparțină *primei epoci a fierului*, nici din vatra satului, nici din extravilan nefiind cunoscută vreo descoperire *hallstattiană*.

În cazul în care se va dovedi că ea este datată corect, vom avea de-a face cu încă o fortificație cu dublu rol: de refugiu, dar și de supraveghere a căii de comunicație dinspre Țara Făgărașului spre interiorul Transilvaniei¹¹. Fortificație probabilă.

În ceea ce privește tehnica de construire a acestora, detalii sumare se pot da doar în cazul celor în care s-au efectuat cercetări sistematice sau măcar sondaje, toate de mică extindere sau aflate abia la început. Astfel, la Racoș-Piatra Detunată, valul este realizat din rocă locală, sfărâmicioasă, pământ și piatră; la Racoș-Dealul Vărariei, din pământ adus din apropiere și folosit, în cantitate foarte mică, drept liant al rocii dislocate chiar din structura dealului (olivină); la Roadeș, din rocă locală sfărâmicioasă în amestec cu piatră rulată sau de carieră și pământ. Credem că la toate cele care nu beneficiază de informația amintită este de presupus că s-a folosit materialul aflat la dispoziție în imediata apropiere, care practic este cel mai menționat pentru Racoș-Piatra Detunată și Roadeș (este exclus ca și la altele

să se mai fi folosit olivină, aceasta întâlnindu-se numai acolo). În cazul ambelor fortificații de la Racoș se constată că s-au exploatat foarte bine avantajele oferite de teren, intervenindu-se suplimentar asupra curbelor naturale de teren. Amândouă au avut palisade, așa cum trebuia să fie și în cazul celorlalte, astfel apărarea ar fi fost aproape total inefficientă.

După cum s-a putut observa din text, suprafața acestor fortificații este foarte diferită: de la mai puțin de 1 ha (Crizbav) la circa 15-20 ha (Roadeș, Racoș-Dealul Vărariei). Celelalte au între 2 și 3,5 ha. Menționăm că în calcul s-a luat numai suprafața din incinte. Dacă la aceasta s-ar fi adăugat suprafața teraselor artificiale, în unele cazuri intens locuite, ea ar fi fost mult mai mare, de multe ori îndoit și chiar întreit față de cea a incintei. Însăși suprafața interioară este, în unele cazuri, mai mare, dacă se are în vedere că măsurată a fost doar cea mărginită de elementele de apărare și nu și cea rezultată în plus din configurația teraselor și a "denivelărilor" din incintă.

În raport cu această suprafață, dar mai cu seamă în funcție de locul pe care au fost construite, poate fi apreciat și rolul lor în epocă. Credem că fortificațiile cu o arie mică, dar situate în puncte strategice cheie au avut în primul rând o astfel de funcție. De la Crizbav sau de la Tâmpa se putea supraveghea aproape în întregime Țara Bârsei, de la Văleni trecerea din Țara Făgărașului în Transilvania, din toate cele trei puncte de la Racoș defileul Oltului între Augustin și Mateiaș.

Deosebit ni se pare rolul a trei dintre fortificațiile amintite, anume cele de la Roadeș și de la Racoș-Dealul Vărariei și Piatra Detunată. Prima singură și celelalte două împreună puteau fi centrele unor triburi, cu mențiunea că fortificația de pe Piatra Detunată putea fi un avanpost al celeilalte, în cazul unui atac din afara Carpaților. Cele de la Roadeș și de la Racoș-Dealul Vărariei puteau adăposti și o populație numeroasă, împreună cu vitele și alte bunuri, ceea ce nu se putea întâmpla în cazul celor mici, care erau în primul rând puncte de veghe.

Datarea lor pare destul de asigurată, atât prin piesele de bronz descoperite în majoritatea dintre ele (în cele mai multe cazuri în afara incintelor), cât și prin ceramică neagră, cancelată. Se poate conchide că aproape toate au fost ridicate în *faza finală a Hallstatt-ului A și începutul Hallstatt-ului B*.

Este posibil ca principala lor funcție, cea militară, să se fi diminuat destul de repede, dar mai ales începând cu răspândirea culturii Basarabi, așa cum demonstrează nu puținele locuințe săpate pe o parte și pe alta a valurilor, cum s-a constatat la fortificațiile de la Racoș.

Majoritatea fortificațiilor hallstattiene, pomenite mai sus, au fost refolosite de daci, de cele mai multe ori cu arii mult restrânse.

Note

Credem că nu vom fi acuzați de lipsă de modestie dacă pentru toate fortificațiile vom trimite la propria noastră lucrare: FLOREA COSTEA, *Repertoriul arheologic al județului Brașov*, vol. I, 1995, vol.II, 1996, unde acestea se vor regăsi cu toată bibliografia anterioară.

Résumé

Les fortifications hallstattiennes de Sud-Est de la Transylvanie

L'auteur presentet 11 fortifications hallstattiennes de Sud-Est de la Transylvanie, plus précisément de département de Brașov. On present le cadre géographique, le système de fortification, l'inventaire archéologique et d'autres aspects (la surface) qui contribue à la datation et aux fonctions des fortifications. Après ces données, l'auteur partage les fortifications comme suit: les fortifications probables d'observation (Apața, Crizbav, Dacia, Racoș-Tipia Ormenișului, Teliu etc.) et les établissements fortifiés sur-tes, centres tribaux (Brașov, Cobor, Racoș-Dealul Vărăiei, Racoș-Piatra Detunată). Leur commencement d'édification est proposé à la fin de Ha A et dans la première moitié du Ha B.

Cercetător Dr. Florea Costea
Muzeul de Istorie Brașov
Tel: 068/472350

Spada de fier de la Dobolii de Jos (Aldoboly)

Spada de la Dobolii de Jos (Aldoboly), com. Ilieni, jud. Covasna, a devenit de multă vreme în literatura de specialitate, subiect de discuții și controverse în special cu privire la datarea și interpretarea motivelor zoomorfe de pe mâner și gardă¹. O reluare a discuției în lumina stadiului actual al cercetării mi se pare oportună, de asemenea și revederea principalelor păreri exprimate de-a lungul a mai bine de un secol referitor la aceasta piesă de excepție pe care, datorita lungimii ei neobișnuite (întreaga spadă măsoară 112,5 cm), aș fi tentat s-o numesc mai degrabă "paloș".

Spada a fost descoperită în mod întâmplător în albia Oltului, în 1869². După toate aparențele este o piesă singură, depusă desigur intenționat, în apa râului; o așa numită "depunere în râu" (Flussfund) cu scop sacral. Așa zisele morminte (se spune, de incineratie) citate de B. Orbán³ și pe care se întemeia ipoteza lui I. H. Crișan, că spada ar fi provenit din inventarul unui mormânt de incineratie⁴, erau de fapt, foarte probabil, gropile unei așezări, după vasele ilustrate judecând, din epoca bronzului, și n-au nici o legătură cu obiectul de față.

Spada este în întregime din fier. Presupunerea lui Childe că mânerul va fi fost inițial placat cu argint⁵ nu poate fi dovedită.

Acum o scurtă descriere a spadei. Mânerul și lama au fost forjate dintr-o singură bucată; doar măciulia și plăcile gărzii au fost lucrate separat. Măciulia în formă de antene are vârful asemănător unor ghiare. Sub "ghiara" de vârf se desprinde o proeminență asemănătoare unui ghimpe. Același tip de proeminențe se distinge și mai jos pe brațele antenelor; aici se observă clar forma unui cioc de păsare de pradă al cărui cap se conturează în jurul ochiului realizat printr-un cerc cu punct. Întreaga măciulie anteniformă este prinsă printr-un orificiu de prelungirea rectangulară a barei mânerului. Aceasta din urmă este străbătută de o adâncitură care conferă marginilor o grosime bine profilată (fig. 1/1).

Garda este alcătuită din plăci în formă zoomorfă; se distinge conturul a două feline (lei?) cu gurile deschise. Așa cum a dovedit-o imaginea Roentgen, cele două plăci sunt fixate prin câte trei nituri în zona superioară a lamei. Alte șase nituri - câte trei de fiecare parte - țin plăcile alăturate (fig. 1/2)⁶. Cozile animalelor, încovoiate pe spate, conturează prin acest procedeu ornamental, imaginea unei inimi. Corpul felinei este decorat cu motive curbo-lineare, cu nervuri crestate, cercuri și puncte. Și în cadrul acestei ornamentații se poate observa, la mijloc, motivul ciocului și ochiului păsării de pradă încadrat aici în corpul animalului (ciocul pronunțat curbat formează totodată grumazul felinei - leului).

Lama lungă de 97,5 cm are tășurile în cea mai mare parte, paralele. Acestea tind să se apropie în zona dinspre vârful ușor rotunjit. Lama este străbătută de o nervură mediană slab reliefată, flancată pe fiecare latură de câte trei rile (așa numitele "rile de scurgerea sângelui")(fig. 2/1).

Spada se păstrase inițial în bune condiții. Între timp s-a deteriorat în mare măsură. O serie de detalii, precum ochii păsării de pe bara antenelor sau adânciturile transversale de pe marginile mânerului sunt abia sau deloc perceptibile. De asemenea, rilele ce flanchează nervura mediană a lamei se mai observă bine doar pe partea superioară a acesteia.

În ceea ce privește interpretarea decorului, toți au fost de acord să vadă în animalele ce alcătuiesc garda spadei, o pereche de feline, de bună seamă lei. Nu același consens s-a obținut în descifrarea semnificației decorului măciuliei anteniforme. Atât Pârvan⁷, și mai târziu, Ginters⁸ vedeau aici imaginea a doi delfini care se priveau reciproc. Fettich⁹ urmat de Nestor¹⁰ interpretau vârful antenelor ca reprezentând capetele unor păsări de pradă în poziție antiteică. Oarecum similară este și părerea lui Rostowtzev care vedea capete de vultur¹¹. Ipoteza lui Childe, întemeiată pe modul de reprezentare al felinei, potrivit căreia spada ar fi fost un import oriental (din Asiria) și ar fi

trebuit datată în prima jumătate a mileniului I a. Chr., nu și-a găsit adepți; dar și Childe vedea vârfurile antenelor modulate în forma unor capete de păsări de pradă¹².

Personal mă alătur părerii Meljukovei¹³ care distingea în forma măciulei motivul ghiarelor și al ochiului ager, tălmăcit de Grakov ca fiind cel al loviturii precise în simbolistica scitică¹⁴. Acest motiv nu trebuie confundat cu motivul "păsării de pradă" (bird of prey), frecvent în aria circumponică. Spre deosebire de spadele-akinakes din grupul Cepari-Găiceana ale căror antene se termină în capetele unor păsări de pradă în poziție antitetă¹⁵, motiv pe care Meljukova îl consideră de origine siberiană¹⁶, asocierea capului de pasăre de pradă cu ghiarele este un simbol mai rar, întâlnit mai ales în zona Niprului mijlociu¹⁷. În cazul de față, dacă măciulia este privită în sens invers, atunci motivul respectiv apare reconstituit altfel: lângă mâner se disting bine cele două capete de pasăre de pradă, dar prinse de la baza antenelor; acestea din urmă, prin aspectul lor, reprezintă ghiara răpitoare. Este un simbol al statutului de conducător, al puterii sociale a posesorului spadei și reflectă totodată eficiența loviturii pe care arma o poate pricinui. Mai mult decât alte piese din aria nord-pontică, unde motivul este redat mai stilizat, pe spada de la Dobolii de Jos imaginea se arată foarte realist reprezentată.

Așa cum am expus mai sus, în descrierea gărzii zoomorfe se poate observa și aici revenirea obsesivă, în formă stilizată, a motivului capului păsării de pradă, poate și ghiara, capul acesteia formând totodată grumazul felinei (fig. 1/1).

Dacă din punctul de vedere al formei măciulei și a gărzii zoomorfe spada de față nuși găsește pereche în aria carpato-dunăreană și poate fi categorisită ca o piesă de excepție, de formă singulară, o comparație cu alte exemplare, mai ales din țara noastră, poate fi totuși făcută pe baza formei mânerului. Cea mai apropiată analogie o găsim în mânerul pumnalului din M⁴ de la Mărișelu, jud. Bistrita Năsăud. Construcția părții de mănuit a armei a fost lucrată într-un mod singular: pe bara de fier a mânerului a fost supraturnată, sau fixată mai degrabă, o învelitoare din bronz lucrată separat¹⁸ (fig. 2/5). Aceasta din urmă, era modelată într-un mod asemănător mânerului spadei de la Dobolii de Jos, care însă a fost lucrat din fier prin forjare. Același procedeu a fost

utilizat și în construcția mânerului spadei din kurganul 401 de la Žurovka (fig. 2/2)¹⁹. Pe de altă parte, printr-o forjare fină și asociată cu gravare s-au realizat mânerele akinakes-ilor din fier din tum. 44 de la Ferigile²⁰ (Costești, jud. Vâlcea) (fig. 2/4) sau tum. 9 de la Tigveni, jud. Argeș²¹ și tot așa, mânerele spadelor cu antene de la Cepari, jud. Argeș²² (fig. 2/3), poate și Găiceanca, jud. Bacău²³. Deși mai superficial redat, desenul mânerului acestor akinakai se apropie tipologic de cel al spadei de la Dobolii de Jos, care însă era mai bine reliefat.

Cu alt prilej am arătat cât de dificilă este o clasificare tipologică a spadelor/respectiv pumnalelor care, generic, se cuprind în noțiunea de *akinakes* (termenul, de sorginte iranică, desemnează de fapt o spadă scurtă, de multe ori bogat decorată, așa cum apare în repetate rânduri în iconografia persană; în texte Xenophon, *Anabasis*, I, 2.27; I, 8.29 și Herodot VIII, 120 - semnifică mai ales o reprezentare a ierarhiei social-militare sau are o funcție cultică; denumirea de pumnal *akinakes* reprezintă un concept doar în limbajul arheologic; de asemenea, spade lungi ca cea de la Dobolii de Jos n-ar trebui să se cuprindă în noțiunea de *akinakes* în sens strict). Principala dificultate constă în alegerea criteriului de clasificare: fiecare din cele trei părți componente măciulia, mânerul și garda - își are propria ei tipologie. Pe baza relației forma măciulei - forma gărzii am împărțit cele circa 80 de akinakai (atâtea numărăm în România în anii 80; astăzi cifra lor depășește deja 100 de exemplare) în cinci grupe formale. Exemplarul de la Dobolii de Jos reprezintă, în această clasificare, un caz de excepție din grupa a V-a²⁴.

Aspectul aparte al spadei de față explică și ezitățile cu privire la datarea ei. Atribuită inițial *evului mediu*²⁵ sau *epocii migrațiilor*²⁶, a fost prima oară încadrată în epoca "scitică" de Hampel²⁷. Fetițich o data între 450-350 a. Chr., deși din discuția dusă în lucrarea sa ar fi rezultat o cronologie mai timpurie²⁸. Rostowtzev și Nestor presupuneau influențe din partea spadelor lungi celtice și o datau în *Latène*²⁹. Datorită lungimii neobișnuite, chiar și Ginters socotea spada de la Dobolii de Jos mai târzie decât grupul de akinakai scitici pe care-l data în secolele V-III a. Chr.³⁰. Mai aproape de adevăr o situa Pârvan, care, chiar dacă argumentele lui provenite din interpretarea antenelor ca fiind în formă de delfini s-au dovedit incorecte, considera piesa de față un produs local sub influența unor elemente cimero-greco-iranice, la

o dată ulterioară orizontului tezaurelor de la Mihalków, Dolj sau Fokorú, ceea ce presupunea o datare în jur de 500 a. Chr.³¹. Meljukova situa spada în perioada *secolelor V-IV a. Chr.*, comparând-o cu mânerul unor piese din spațiul nord-pontic și totodată recunoscând, în desenul felinelor de pe gardă, anumite asemănări cu cel de al plăcilor de harnașament din tezaurul de la "Craiova", datat în general în *sec. IV a. Chr.*³². Ulterior Vasilev s-a arătat înclinat să dateze piesa de față tot pe considerații stilistice, în a *doua jumătate a secolului al VI-lea a. Chr.*³³.

În ceea ce mă privește m-aș fi alăturat părerii Meljukovei, bazându-mă în special pe analogia cu akinakes-ul din kurganul 401 de la Žurovka și pe contextul spadei scurte din tum. 5 din necropola de tip Ferigile de la Cepari; prin urmare propuneam o datare în jur de 500 sau în *prima jumătate a secolului al IV-lea a. Chr.*³⁴.

Problema datării unor piese de excepție, precum cea de față, ridică însă probleme strâns legate de funcția unor astfel de arme (după cum am sugerat mai sus, spada de la Dobolii de Jos aparținut unui personaj din aristocrația tribală, probabil unei căpetenii și reprezenta în primul rând statutul social al deținătorului și în al doilea rând o armă eficientă în luptă; s-ar putea chiar ca acest al doilea element să nici nu fi fost avut în vedere. În asemenea cazuri trebuie luat în considerație un anume decalaj între data realizării piesei și data depunerii. În cazul de față această chestiune nu se poate pune desigur direct, fiind vorba de o depunere izolată. Dar analogiile prezentate mai sus ne înfățișează un spațiu cronologic foarte larg: de la *sfârșitul secolului al VII-lea* (Mărișelu) până spre *mijlocul secolului al V-lea* (Žurovka). Orice moment din acest interval se poate potrivi deci, în principiu, pentru data confecționării exemplarului de față. Doar dacă se iau în seamă considerațiile stilistice ale modului de realizare a gărzii feliniforme s-ar părea că o datare spre *sfârșitul perioadei* de mai bine de 150 de ani, amintită mai sus, ar fi mai convenabilă. Dar cât de consistente sunt asemănările plăcilor gărzii cu aplicile de harnașament de tip "Craiova", Petretu, Agighiol etc.? Răspunsul nu poate fi decât ezitant și, socot, ar fi imprudent să le acordăm valoarea unui criteriu temeinic pentru încadrarea cronologică a spadei de la Dobolii de Jos.

Datarea piesei aici studiate a fost văzută în relație cu grupul central-transilvănean de epocă "scitică"³⁵, pe care trebuie să-l numim grupul Ciumbrud, o denumire neutră, fără implicații etnice. Cum se știe, cronologia acestui grup cultural, constituit exclusiv din descoperiri funerare, a fost diferit apreciată: pentru Vasilev intervalul de timp cuprinde doar *secolul VI și prima jumătate a secolului al V-lea a. Chr.*³⁶, pentru mine data de început se situează în jur de 650 a. Chr.³⁷. În ceea ce privește spada de la Dobolii de Jos, se cuvine precizat că locul de descoperire se află oricum în afara grupului Ciumbrud și, în stadiul de față, nu sunt date suficiente care să permită conturarea unui grup cultural la *sfârșitul Hallstattului* în sud-estul Transilvaniei. Cu alte cuvinte, piesa de față poate fi în egală măsură pusă în legătură atât cu grupul Ciumbrud cât și cu grupurile din Subcarpații de curbura-Ferigile și Bârsești. Mai ales apropierea geografică față de aria acestui din urmă aspect cultural ne îndreptățește să presupunem o relație în această direcție. Și în necropola de la Bârsești, jud. Vrancea, s-au aflat patru akinakai, dintre care unul cu antene simple (amintim că și această grup cultural din Sudul Moldovei se cuprinde în intervalul circa 650-450 a. Chr.)³⁸.

Din această scurtă discuție rezultă, cred, că a încerca o datare mai restrânsă a spadei de față este o acțiune sterilă. Tot așa consider orice speculație cu privire la o atribuire etnică anume a deținătorului ei. Deși în literatura citată mai sus referitor la spada de la Dobolii de Jos s-au formulat și ipoteze asupra atribuirii etnice-propietarul va fi fost, fie un scit, fie un localnic-asemenea presupuneri nu pot avea nici o șansă de a fi demonstrate. Astfel de exemplare fastuoase, de "paradă", sunt apanajul elitelor. Ele reprezintă totodată un element de recunoaștere a statutului social al posesorilor indiferent de apartenența etnică, prin opoziție cu rangul celorlalți luptători, care, rândul lor erau ierarhizați pe mai multe trepte sociale. Sunt de părere că toate piesele ce se includ în noțiunea *akinakes*, în înțelesul atribuit de arheologi (deci pumnale, spade scurte, dar și spade lungi ca cea de față), reflectă, prin excelență, rangul social al deținătorilor. Dintre luptători se desprindea o elită care se recunoștea ca atare pe plan supraregional și supraetnic. În aria circumponctică, așa numitul echipament irano-scitic, care includea de multe ori cunoscuta "triada scitică" (*akinakes* și arc cu săgeți tipice, piese de harnașament și elemente de artă animalică

mai mult sau mai puțin stilizată), constituia în special semnul de recunoaștere a apartenenței la această elită militară.

A căuta deci o relație de ordin etnic pentru astfel de descoperiri este o treabă inutilă și chiar dăunătoare prin concluziile eronate la care s-ar putea ajunge. În această vastă arie circumcarpatică, spade lungi, ca cea de la Dobolii de Jos, nu sunt necunoscute. Vasiliev și Meljukova citau un exemplar de lux găsit la Karmir-Blur (Teișebani, în Urartu), datat la *sfârșitul secolului al VII-lea a. Chr.*³⁹. Tot din această vreme datează și spada lungă de fier dintr-un mormânt de la Imirler din nordul Anatoliei⁴⁰. Din aria nord-pontică aş aminti, în primul rând, spada lungă de fier găsită în inventarul mormântului din tum. 4, "Starșaja Mogila", lângă Aksjutincy, pe Niprul mijlociu, care datează mai degrabă de la *sfârșitul secolului al VII a. Chr.*⁴¹. Și în ținuturile zise ale Sauro-

maților din aria Marii Caspice, spadele lungi de fier sunt relativ frecvente⁴². Prin urmare, caracterul singular al spadei de la Dobolii de Jos, nu este conferit nici de lungimea ei, nici de forma mânerului și a capătului anteniform, ci doar de garda zoomorfă pentru care, deocamdată, nu se găsesc analogii apropiate.

În cuprinsul ariei circumpontice, deși, cum spuneam, se desprinde un port specific aristocratic, se observa influențe, predominante în anumite zone și la un anumit moment. Ele se difuzează cruciș: din aria nord-pontică spre sudvest și sudest, mai ales în *sec. VI a. Chr.*, când puterea scitică se afla la apogeu; din aria est balcanică, începând cu *sec. V*, când se dezvoltă regatul tracilor odriși, etc. Dar peste toate domină o puternică influență orientală, inițial asiuro-urartiană, iar începând cu *sec. VI a. Chr.*, odată cu creșterea puterii imperiului achemenid, o influență medo-persană.

Note

1. Literatura mai veche la N. FETICH, PZ, 19, 1928, p. 144 urm. și M. ROSKA, *Repertorium*, p. 15. Articolul de față se bazează în mare măsură pe paragrafele consacrate acestei spade de mine în *Die Kurzschwerter, Dolche und Streitmesser in Rumänien*, PBF, VI, 9, München, 1990, p. 62-64.
2. Prima oară ilustrată de G. NAGY, *AÉ* 6, 1886, p. 234 urm., cu fig.
3. B. ORBÁN, *A Székelyföld leírása*, III (1869), p. 36.
4. I. H. CRIȘAN, *Ceramica daco-getică*, București, 1969, p. 262.
5. G. CHILDE, *The Danube in Prehistory*, Oxford, 1929, p. 389.
6. G. TROHANI, *Cercetări arheologice*. Muz. Istorie R. S. România, 7, 1984, p. 196, fig. 4.
7. V. PÂRVAN, *Getica. O protoistorie a Daciei*, București, 1926, p. 387 urm.
8. W. GINTERS, *Das Schwert des Skythen und Sarmaten in Südrussland*, Berlin, 1928, p. 42.
9. N. FETICH, *op. cit.* (n. 1).
10. I. NESTOR, *Der Stand der Vorgeschichtsforschung in Rumänien*, 22. Ber. RGK 1933, p. 145, n. 591.
11. M. ROSTOWTZEW, *Skythien und der Bosphorus*, Berlin, 1931, p. 607.
12. G. CHILDE, *op. cit.* (n. 5).
13. A. I. MELJUKOVA, *Vooruzenie skifov*, p. 55; tot așa și V. VASILIEV, *Sciții agatři pe teritoriul României*, Cluj, 1980, p. 86 urm.
14. B. N. GRACOV, *Skifi*, Moscova, 1947, p. 70 urm.; cf. și traducerea germană a editiei a doua rusești, 1980, p. 70 urm.
15. A. VULPE, *op. cit.* (n. 1), p. 57 urm.
16. A. I. MELJUKOVA, *op. cit.* (n. 13), p. 55 urm.; cf. N. I. CLENOVA, *Proizhozhenie iranjsja istorja plemen tagarskoj kul'tury*, Moskva, 1967, p. 22 urm., pl. 11/8-12; A. I. Mar-

- tynov, *Lessostepnaja tagarskaja kul'tura* (1979), p. 117 ff.
17. O piesă, descoperită relativ recent la sud de Dunăre, în Bulgaria, la Agatovo, lângă Gabrovo, pare, după fotografia destul de slabă pe care am avut-o la dispoziție, să poarte, pe antene, simbolul capului și al ghiarei (H. BUJUKLEV, *Vekove* 1981/3, p. 91, fig. 5).
18. G. MARINESCU, *Dacia*, N.S., 28, p. 51, fig. 13, 1; A. VULPE, *op. cit.* (n. 1), pl. 1/6.
19. Contextul acestei descoperiri, foarte importante pentru datare n-a fost niciodată publicat integral: K. SCHEFOLD, *Eurasia Septentrionalis Antiqua*, 12, 1938, p. 24, fig. 20, 21, 42, 44, 54, 55, 60; piesele de import din inventarul mormântului, conștând dintr-o amforă de Chios, o sită de bronz și un kylix cu firnis negru, datat în al doilea sfert al secolului al V-lea, la N. A. ONAIKO, *Anticnyi import v pridneprove i pobuže v VII-V do. n. e.*, p. 58, 61, 63 (cu fig.); aki-nakes-ul este ilustrat și la A. I. MELJUKOVA, *op. cit.* (n. 13), pl. 20).
20. A. VULPE, *Necropola halstattiană de la Ferigile. Monografie arheologică*, București, 1967, p. 133, pl. 15/4 și p. 59 urm., *idem*, *op. cit.* (n. 1), nr. 73, pl. 15/73.
21. A. VULPE, E. POPESCU, *Dacia*, N.S., 16, 1972, p. 109 urm., fig. 13/2; A. VULPE, *op. cit.* (n. 1), nr. 58, pl. 12/58.
22. E. POPESCU, A. VULPE, *Dacia*, N.S., 26, 1982, p. 88, fig. 11/a; A. VULPE, *op. cit.* (n. 1), nr. 75, pl. 15/75.
23. V. MIHAILESCU-BIRLIJA, *Thracico-Dacica*, 1, 1976, p. 109 urm., fig. 1; A. VULPE, *op. cit.* (n. 1), nr. 74, pl. 15/74.
24. A. VULPE, *op. cit.* (n. 1), p. 7 urm. și 57 urm.
25. A. G. NAGY, *op. cit.* (n. 2), p. 234.
26. J. HAMPEI, *AF*, 13, 1893, p. 391.
27. *Idem*, *Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn*, 4, 1895, p. 18; și E. MINNS, *Skythians and Greeks* (1913), p. 69.

28. N. FETICH, *op. cit.* (n. 1), p. 150 și I. NESTOR, *op. cit.* (n. 10), *loc cit.*
29. M. ROSTOWTZEW, *op. cit.* (n. 12), p. 533; I. NESTOR, *loc cit.* supra.
30. W. GINTERS, *op. cit.* (n. 8), p. 42.
31. V. PĂRVAN, *op. cit.* (n. 7), p. 388.
32. A. I. MELJUKOVA, *op. cit.* (n. 13), p. 56; ea credea însă că stilul desenului de pe spada de la Dobolii de Jos dă o impresie puțin mai veche decât cel al pieselor de la "Craiova".
33. V. VASILIEV, AMN, 16, 1979, p. 11 urm.
34. A. VULPE, *op. cit.* (n. 1), p. 63.
35. V. VASILIEV, *op. cit.* supra, nr. 13, p. 86 și n. 33, p. 33).
36. IDEM, *op. cit.* (n. 13), p. 126 urm.
37. A. VULPE, *op. cit.* (n. 1), p. 127 urm.

38. S. MORINZ, Dacia, N.S., 1, 1957, p. 117 urm.; A. VULPE, *op. cit.* (n. 1), nr. 51, 52, 65, 66.
39. A. I. MELJUKOVA, *op. cit.* (n. 13), p. 16; V. VASILIEV, *op. cit.* (n. 13 și 33), *loc. cit.*
40. H. HAUPTMANN, *Neue Funde eurasischer Steppen-nomaden in Kleinasien*, în vol. Beiträge zur Altertums-kunde Kleinasien. Festschrift für Kurt Bittel (ed. Boehmer/Hauptmann), Mainz, 1983, p. 233 urm., pl. 54-56.
41. V. A. IL'INSKAJA, *Skify dneproskogo lesostepnogo lev-oberež'ja*, Kiev, 1968, p. 24 urm., pl. 1-4. Cf. și un akinakes lung de 110 cm de la Iziumovka (A. SKORII, *Archeologija-Kiev*, 36, 1981, p. 19).
42. M. G. MOŠKOVA, MIA, 115 (1962), p. 216 (se citează spada de peste 100-105 cm lungime, fig. 10/5; 11 etc.).

Lista Figurilor

Fig. 1. Spada de fier de la Dobolii de Jos.

Fig. 2. Spade de fier. 1. Dobolii de Jos. 2. Zurovka. 3. Cepari. 4. Ferigile. 5. Mărișelu.

Fig. 1. Das Eisenschwert von Dobolii de Jos.

Fig. 2. Die Eiesenschwerten. 1. Dobolii de Jos. 2. Zurovka. 3. Cepari. 4. Ferigile. 5. Mărișelu.

Zusammenfassung

Das Eisenschwert von Dobolii de Jos (Aldoboly)

Vorliegendes Schwert wurde vom Verf. im PBF VI, 9 (1990) - Band bereits behandelt. Hier wird in erster Linie der Prunkcharakter dieser Waffe hervorgehoben, der den hohen Rang und die Würde des Besitzers bezeichnet. Dieser widerspiegelt zugleich den Identifikationszeichen einer Stammeselite, die sich überregional und überethnisch im 7.-5. Jh. v. Chr. im circumpon-tischen Bereich herausgebildet hat und deren Mitglieder sich dieser zugehörend gegenseitig erkannten. Die Typologie der Griffpartie zeigt, dass derartige Sonderstücke in der obenerwähnten Zeitspanne nicht präzise datiert werden können, obwohl eine Zeitstellung um 500 oder in der ersten Hälfte der 5. Jh. als "sehr wahrscheinlich", sowohl von mir wie auch von anderen (Meljukova) angenom-men wurde.

Acad. Prof. Dr. Alexandru Vulpe

Str. Henri Coandă, nr. 11, cod 71119, sector 2, București
Tel/Fax: 01/6503410

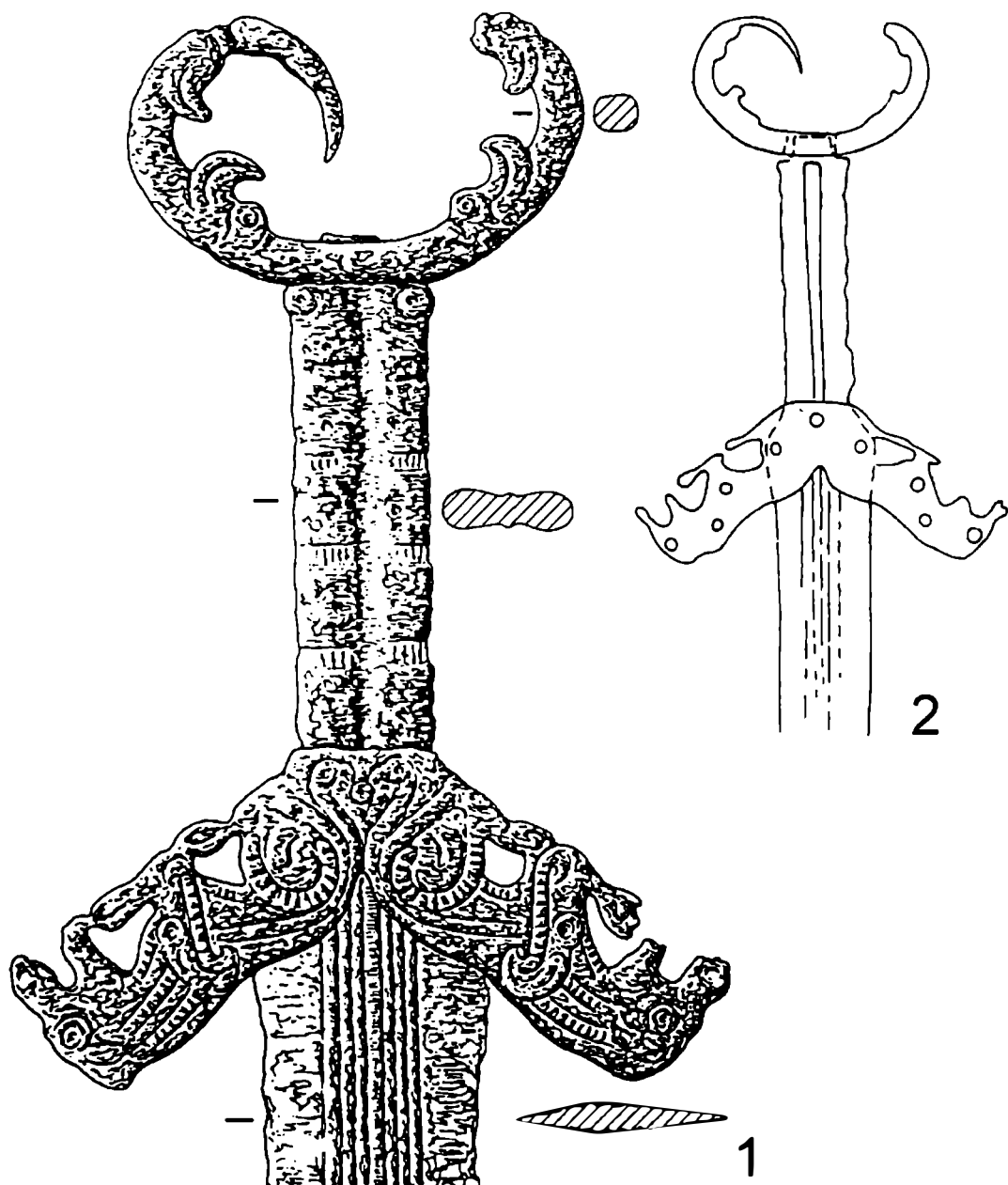

Fig. 1. Spada de fier de la Dobolii de Jos.

Fig. 1. Das Eisenschwert von Dobolii de Jos.

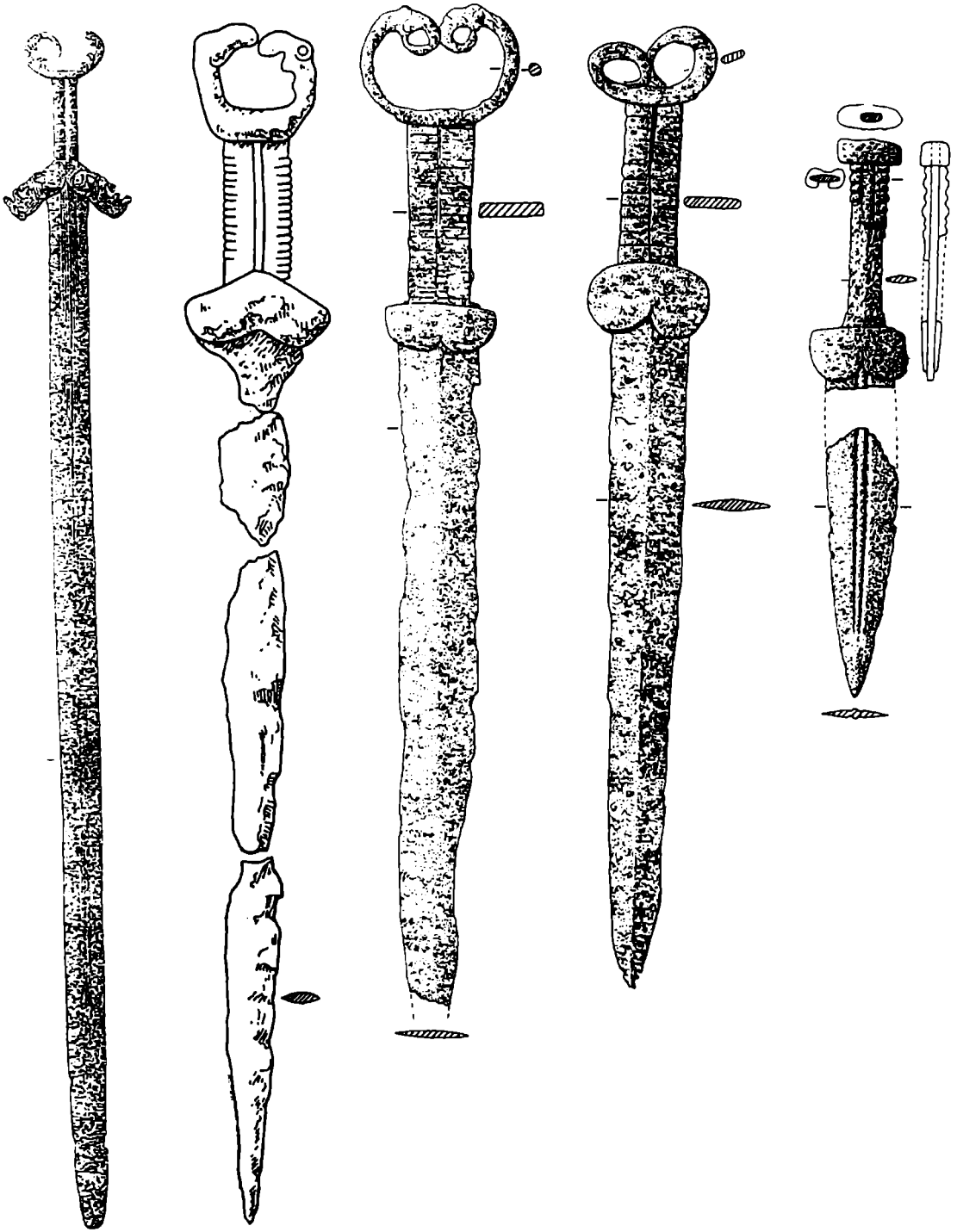

Fig. 2. Spade de fier. 1. Dobolii de Jos. 2. Zurovka. 3. Cepari. 4. Ferigile. 5. Mărișelu.

Fig. 2. Die Eiesenschwerten. 1. Dobolii de Jos. 2. Zurovka. 3. Cepari. 4. Ferigile. 5. Mărișelu.

ORIGINAL ȘI IMITAȚIE ÎN CULTURA MATERIALĂ A GETO - DACILOR. BOLURI CU DECOR ÎN RELIEF

Influența pe care a avut-o spațiul mediteranean, în special prin intermediul coloniilor grecești din Pontul Euxin, asupra teritoriului locuit de daco-geți este binecunoscută, relațiile civilizației geto-dace cu lumea elenistică suscitând interesul multor specialiști.

Unul din domeniile asupra căruia s-au făcut simțite aceste influențe și pe care îl vom trata parțial în studiul de față sunt vasele ceramice, în cazul lor constatându-se atât pătrunderea pe cale comercială a unor forme de vase, cât și imitarea lor, mai mult sau mai puțin fidelă de către meșterii geto-daci.

Ne vom opri așadar la un segment din acest vast domeniu și anume la bolurile cu decor în relief și vom încerca o departajare a influențelor venite din lumea elenistică de ceea ce este considerat a fi original, specific spațiului locuit de geto-daci. Vom încerca să sesizăm în ce măsură meșterul olar geto-dac rămâne un imitator fidel al modelului sau se desprinde de acesta, intervenind cu detalii în modelarea formei și executarea decorului, piesele sale conturându-se astfel ca o grupă apartine în cadrul grupei generice a bolurilor deliene.

Am considerat necesară o descriere de ansamblu a originale înainte de a trece la prezentarea amănunțită a celor de imitație și aceasta pentru a vedea în ce măsură ultimele respectă tehnica de confecționare, forma, dispunerea decorului rezervând câteva pagini analizei comparative a motivelor decorative.

Menționăm că am folosit ca termen de comparație bolurile descoperite în cetățile pontice Tomis¹ și Histria² și bolurile caracteristice stilului West Slope, descoperite la Atena³.

Am ales acești termeni aleatoriu fără a avea certitudinea că bolurile originale, destul de puține descoperite în Dacia, ar putea proveni din centrele amintite. Au argumentat alegerea bolurilor descoperite la Tomis și Histria vecinătatea acestor orașe cu lumea geto-dacilor și legăturile comerciale directe întreținute cu

ea existând posibilitatea influenței directe asupra producției indigene, iar pe cea a bolurilor ateniene varietatea motivelor decorative ce le împodobesc și nu în ultimul rând accesul mai ușor la bibliografia în care sunt tratate.

Forma bolurilor originale este globulară cu buza ușor invazată sau marcată printr-o reliefare la trecerea spre partea hemisferică. Pasta din care au fost confecționate este de bună calitate, acoperită cu firnis de diferite nuanțe, de la gri la negru închis, cu luciu metalic, ce are uneori reflexii verzi-albăstrui. Boluri arse oxidant cu firnis roșu-marونیu se întâlnesc rar. Grosimea pereților este cuprinsă între 3-4 mm. Ornamentul este dispus pe trei registre: medalion, decor central și bandă, fiecare având motive caracteristice.

Registrului central îi sunt caracteristice următoarele grupe de motive decorative: reprezentări de divinități (Artemis, Apollo, Pan etc.)⁴; scene de luptă⁵; scene idilice (satiri fugind cu cratere în mâini sau dansând, eroși călărind delfini, perechi de capre stând în picioare în jurul unui crater)⁶; decorații vegetale (frunze și flori de lotus, frunze de lotus alternând cu cârcei de viță-de-vie, flori și frunze)⁷; decor geometric, în principal în rețea și piramide⁸; decor „long petal style” cu petale ce pornesc de la medalion și se termină sub buză, simplu sau alternând uneori cu șiruri de perle sau linii încrustate terminate cu frunze de palmier⁹.

În medalion sunt reprezentate de regulă rozete simple duble cu șase, opt, nouă sau zece petale¹⁰, capul Gorgonei¹¹ sau sunt lise, marcate doar de cercuri în relief sau incizate¹². Pe un singur exemplar, descoperit la Histria, este reprezentat un cap de femeie imitând un tondo alexandrin¹³.

Banda, de regulă este un chenar asemănător unei diademe în care sunt dispuse motive variate: ghiloșe (ornament constituit din linii fin gravate, drepte sau ondulate¹⁴), timbrate cu

șiruri de spirale duble, șiruri de spirale alergătoare¹⁵ sau înconjurate de rozete duble, delfini, ove și semiove, melci¹⁶.

Revenind la bolurile de imitație, vom face o descriere amănunțită a lor, în paginile următoare, menționând, după caz, asemănările și deosebirile față de bolurile originale.

I. DETALII TEHNICE

Tehnica de confecționare a bolurilor getice rămâne tributară lumii elenistice. Datorită decorului în relief, confecționarea lor necesită o tehnică de lucru specială fiind modelate în timp pe roata olarului.

Înainte de modelarea propriu-zisă a cupei, trebuiau confecționate tiparele. Exemplele descoperite la Crășani¹⁷, Popești¹⁸, Zimnicea¹⁹, lasă să se înțeleagă că erau făcute din lut și puteau fi alcătuite dintr-o singură bucată sau mai multe bucăți prinse între ele²⁰. Decorul, în negativ, aplicat pe tipar este realizat cu ajutorul unor stampile cu motive decorative. În Dacia asemenea stampile nu sunt atestate arheologic, dar în lumea elenistică (în atelierele ateniene de exemplu) acestea sunt prezente²¹. Motive identice ca realizare ce se repetă pe un bol sau pe mai multe, presupune posibilitatea existenței unor stampile cu motive care erau folosite în diverse combinații la realizarea decorului de pe tipar și în atelierele getodacilor.

Tiparul nu era mai înalt decât chenarul, iar marginea superioară a cupei era modelată la roată odată cu finisarea interioară. Pasta din care erau confecționate cupele era de bună calitate, iar arderea inoxidantă contribuia la realizarea unei culori cenușii de diferite nuanțe (de la cenușiu deschis până la aproape de negru). Pereții bolurilor getice sunt mai groși decât ai celor elenistice, ajungând până la 1 cm, iar zonele rămase nedecorate erau lustruite.

Cupele getice de tip delian nu sunt acoperite cu firnis deși meșterii care le-au confecționat au încercat realizarea acestuia. Pe un bol descoperit la biserica „Radu Vodă” din București și pe un fragment descoperit la Popești se observă un fel de „mânjclă neagră”, dovadă a strădaniei de a imita firnisul grecesc²².

II. ÎNCADRARE TIPOLOGICĂ

A. Forma

În funcție de formă cupele getice de tip delian se pot împărți în două categorii:

- cupe conice cu umăr (Pl. 1/24-29);

- cupe semisferice asemenea unei calote (Pl. 1/32-39).

Elementul distinctiv este umărul caracteristic, în special, cupelor conice. Forma semisferică se apropie cel mai mult de prototipuri. Din punctul de vedere al frecvenței cele mai numeroase sunt cupele conice.

Detaliile ce țin de modelarea umărului și buzei cupelor celor două categorii constituie elemente ce permit încadrarea tipologică în funcție de profil. Am încercat, în funcție de materialul avut la dispoziție pentru analiză, să stabilim o încadrare tipologică ținând seama de aceste elemente, urmărind, pe cât a fost posibil, și raportul dintre această încadrare și formele stabilite.

Tipul 1. Cuprinde cupele a căror profil mai înalt sau mai scund se arcuiește lin spre buză. Umărul nu este marcat. După modul de confecționare al buzei distingem mai multe variante:

1. a) se caracterizează prin buza scobită, subțire sau îngroșată care poate fi evazată drept, sau prelungă și răsfrântă (Pl. 1/24, 30, 31);

1. b) cuprinde cupele a căror buză prezintă o scobitură la interior (Pl. 1/31);

1. c) este alcătuit din cupe cu buza subțiată și răsfrântă (Pl. 1/30);

1. d) cuprinde cupele a căror buză este răsfrântă sau formând un pinten (Pl. 1/24);

Tipul 2. Este caracterizat de profilul arcuit și umărul marcat printr-o profilare sau linie în relief. Acest tip prezintă două variante:

2. a) Cuprinde cupele a căror umăr se arcuiește lin și buza este răsfrântă (Pl. 1/25, 27-29, 32);

2. b) Este alcătuit din cupele a căror umăr este puternic marcat (Pl. 1/27, 37-39)

Tipul 3. Cuprinde cupele ce se caracterizează printr-un profil frânt și buza groasă sau subțiată ce se răsfrânge în afară (Pl. 1/33-36).

Forma semisferică se apropie cel mai mult de cea a prototipurilor, în schimb, forma conică este specifică bolurilor getice. Ca număr bolurile conice sunt superioare celorlalte. Variantele 1 a-c ale primului tip sunt caracteristice cupelor semisferice, variantele 1a și 1b apropiindu-se cel mai mult de forma prototipurilor. Tipul 3 caracterizează cupele de formă conică. Spre deosebire de bolurile grecești, bolurile getice nu au fundul format, medalionul nefiind niciodată concav.

Pentru tipul 2 și varianta 1d nu am putut stabili cu certitudine căror forme aparțin deoarece fragmentele cu asemenea profil nu permit, în general, reconstituirea sigură a acestora.

B. Decorul.

Ca și în cazul bolurilor originale, decorul bolurilor getice este dispus pe trei registre: medalion, decor central și bandă sau chenar.

Decorul central

În funcție de motivele decorative ce îl alcătuiesc distingem mai multe tipuri:

Tipul 1. Boluri decorate în întregime sau în cea mai mare parte (aproximativ 80%) cu motive dispuse în maniera imbricării sau ușor spațiate (Pl. 3/7, 9; 9/1-7). Elementele folosite pentru realizarea unui astfel de decor sunt frunzulițele mai mult sau mai puțin stilizate. Uneori sunt atât de stilizate încât își pierd trăsăturile morfologice și se apropie, ca formă, de cea a vârfurilor de săgeți (Pl. 9/6). Celelalte motive ce compun decorul central al acestei categorii de boluri sunt: pătrate și triunghiuri; bucle, spirale, boabe de grâu sau palmete de mici dimensiuni.

Bolurile aparținând acestui tip sunt prezente în toate așezările unde au fost descoperite astfel de vase. Pentru exemplificare amintim descoperirile de la Popești²³, Sighișoara²⁴, Zimnicea²⁵, Snagov²⁶, Sprâncenata²⁷.

Tipul 2. Cuprinde bolurile a căror decor central este dispus în rețea. Acesta poate fi constituit din cercuri concentrice, în relief, ce pornesc din jurul pastilei ce marchează fundul spre marginea superioară a bolului și sunt împărțite de linii verticale ce pornesc din jurul aceleiași pastile în mai multe registre (Pl. 3/1)

sau de linii cu aspect șnurat ce au la capete rozete și care se întretaie formând patrulatere (Pl. 7/10). Pe două boluri descoperite la Popești²⁸ rețeaua este mai complicat realizată. Pe unul din boluri rețeaua are aspect de romburi prinse între ele, fiind constituite din linii ce se prind de mici pastile dispuse în șiruri orizontale, paralele (Pl. 7/6). Pe celălalt bol ea este alcătuită din linii ce unesc spirale dispuse ne-regulat în câmpul decorului central (Pl. 7/3).

Pe lângă cele două fragmente de la Popești deja menționate, mai putem aminti bolurile cu decor în rețea de la Sighișoara²⁹.

Tipul 3. Decorul bolurilor ce intră în alcătuirea acestui tip poate fi caracterizat de denumirea „long patal style”, dată de H. A. Thompson³⁰ decorului similar de pe bolurile deliene descoperite la Atena. În cadrul tipului 3 putem distinge două variante:

3 a) Cuprinde bolurile al căror decor, format din motive vegetale sau geometrice, se dispune într-un registru orizontal, dominant, rezervat pe mijlocul câmpului decorului central. Printre motivele preferate putem aminti flori sau boboci de lotus stilizați (Pl. 7/5); palmete simple sau flancate de linii cu pastile la capete sau de bastonașe (Pl. 7/2, 4, 11-12); șiruri de foliole imbricate și baghete dispuse radial în jurul medalionului central (Pl. 7/7);

3 b) Este caracterizat de bolurile a căror decor central este alcătuit exclusiv din „petale” ce pornesc direct de la medalion spre marginea superioară a cupei, drept sau „flombayant” (Pl. 3/10, 4).

Boluri cu asemenea decor au fost descoperite la Popești³¹ și Sighișoara³².

Tipul 4. Cuprinde bolurile a căror decor central este alcătuit din combinații de motive geometrice și vegetale ce pot fi dispuse grupat pe registre și panouri, pe tot corpul vasului. Printre motivele folosite putem aminti: rozete, palmete, spirale, triunghiuri, pătrate hașurate sau care înscriu rozete, perle rytoni, piteni, frunze de viță-de-vie, foliole imbricate (Pl. 3/2-3, 6; 6/1, 4-5; 7/1; 8/1-2, 4, 14).

Boluri din această categorie întâlnim în toate așezările unde au fost descoperite astfel de piese: Sighișoara³³, Grăditea³⁴ (jud. Brăila), Popești³⁵, Tei³⁶, Sprâncenata³⁷, Ocnița³⁸, Polovragi³⁹, Crășani⁴⁰.

Tipul 5. Câmpul decorului central al bolurilor cuprinse în acest tip este imprimat cu monede în relief (Pl. 9/3-4). Redarea stilizată a monedelor cât și aplatizarea reliefului nu permit stabilirea cu certitudine cărui tip monetar aparțin. Foarte probabil să fie vorba de un tip local (posibil Inotești-Răcoasa). Până acum boluri cu reprezentări de monede au fost descoperite la Popești⁴¹ și Snagov.

Tipul 6. Este alcătuit din bolurile cu reprezentări zoomorfe. În Dacia sunt atestate sigur⁴² doar două boluri decorate cu motive zoomorfe un exemplar ce provine de la Popești⁴³ (Pl. 6/2) și unul de la Căscioarele⁴⁴ (Pl. 6/3).

Alături de acestea am mai putea încadra în tipul cinci încă două fragmente de boluri descoperite la Popești⁴⁵. Dimensiunea redusă a unui și reprezentarea foarte schematică de pe celălalt nu lasă posibilitatea unei încadrări sigure ci doar a unei ipotetice în acest tip. Este vorba de un fragment pe care par să fie reprezentate bucranii (Pl. 3/5) și unul pe care pare să fie redați schematic șerpi (Pl. 3/4).

Tipul 7. Cuprinde bolurile cu figurație antropomorfă. Se cunosc astăzi șase cupe cu figuri omenști descoperite în Dacia, dintre care două provin de la Popești⁴⁶, iar celelalte de la Căscioarele⁴⁷, Brad⁴⁸, Sprâncenata⁴⁹ și Zimnicea⁵⁰.

Cele mai reprezentative pentru acest tip sunt fragmentele descoperite la Popești. Din primul bol (Pl. 5/2) se mai păstrează doar un fragment din partea superioară alcătuit din marginea răsfrântă, umărul profilat și o parte din zona decorului central. Banda este marcată de linii în relief ce flanchează un șir de butoni. Imediat sub bandă sunt dispuse trei siluete umane dintre care doar una se păstrează aproape în întregime. Zona pieptului fiind reliefată este de presupus că sunt reprezentate femei. Corpul este acoperit cu o hlamidă. Măinile reprezentate schematic, îndoite din cot cu degetele răsfrirate sunt ridicate în sus. În jurul capului se observă un șir de proeminente care redau probabil o aureolă. Cele trei figuri nu sunt identice, poate datorită tiparului stângaci lucrat. Poziția picioarelor și a mâinilor cât și faldurile hlamidei, îndreptate în aceeași direcție, spre stânga, sugerează mișcarea de dans.

Celălalt fragment este lucrat mai îngrijit, decorul fiind mai precis redat (Pl. 5/3). Medalionul este alcătuit dintr-o rozetă cu mai multe brațe, iar chenarul este format din linii în

zigzag. Elementul principal al decorului central îl reprezintă figuri feminine, de fapt aceeași figură care se repetă, așezată fiecare într-un cadru rezervat pe un câmp de imbricații. Ele constituie grupuri de câte trei, delimitate de câte o rozetă mare. Personajele sunt reprezentate din față cu picioarele în profil, schițând pași de dans. Figura este clar redată remarcându-se ochii mari. Pe cap au trei proeminente rotunde (aureola?) din care pornesc de o parte și de alta două șuvite (cozi?) răsucite. Brațele îndoite din cot se balansează pe lângă corp. Mișcarea personajelor este sugerată de poziția picioarelor, de modul în care este redată îmbrăcămintea și de cele două șuvite.

Pe fragmentul de la Căscioarele și pe bolul de la Brad (Pl. 5/5) figurile umane sunt redată, am putea spune geometric.

În afară de aceste piese pe care personajele sunt reprezentate în întregime, întâlnim și boluri decorate doar cu anumite părți ale corpului uman pe bolul de la Sprâncenata (Pl. 5/1) fiind reprezentate măști umane iar pe fragmentul de la Zimnicea palme (Pl. 5/4).

Medalionul central constituie un alt element în funcție de care putem clasifica bolurile getice de tip delian. Distingem, ținând cont de acest element, trei tipuri.

Tipul 1. Cuprinde bolurile a căror medalion lipsește, decorul central extinzându-se și în zona rezervată medalionului. Este cazul unui bol cu decor în rețea, descoperit la Popești⁵¹ (Pl. 7/10) sau a unui decorat cu imbricații dispuse pe patru registre de la Țigmandru⁵² (Pl. 3/9).

Tipul 2. Este alcătuit din bolurile care au medalionul lis, delimitat de decorul central prin cercuri concentrice simple sau alcătuite din foliole imbricate sau marcat prin pastile și rozete de diferite dimensiuni. (Pl. 3/1-4).

Boluri cu medalion caracteristic pentru acest tip au fost descoperite la : Grăditea (jud Brăila)⁵³, Sighișoara⁵⁴, Popești⁵⁵, Sprâncenata⁵⁶.

Tipul 3. Este format din bolurile a căror medalion central este clar delimitat de câmpul decorului central, de regulă prin unul sau mai multe cercuri concentrice și este decorat (Pl. 2/1-20). Motivele decorative pot fi: rozete simple cu patru, șase opt, douăsprezece sau patru-sprezece brațe; cu brațele alcătuite din spirale; cercuri concentrice dispuse în jurul unui cen-

tral; palmete așezate în formă de rozetă; linii care împart medalionul în trei sau patru zone, ce pot rămâne simple sau decorate cu câte o pastilă sau rozetă; monede; crini; vârfuri de săgeți ce pornesc radial dintr-o pastilă spre cercul care delimitează medalionul.

Acest tip caracterizează cea mai mare parte a bolurilor geto-dace de tip delian. Ca exemple putem menționa pe cele descoperite la Popești⁵⁷, Sighișoara⁵⁸, Sprâncenata⁵⁹, Fundeni⁶⁰, Tei⁶¹.

Banda sau chenarul constituie cea de a treia zonă de dispunere a decorului în funcție de care putem clasifica bolurile deliene.

Tipul 1. Cuprinde bolurile fără bandă sau în unele cazuri marcate de o linie în relief, simplă sau cu aspect șnurat (Pl. 6/5; 7/3). Întâlnim asemenea cupe la Popești⁶².

Tipul 2. Acest tip este caracterizat de bolurile ce au chenarul simplu, alcătuit din două linii în relief, fără a fi decorat (Pl. 1/1).

Tipul 3. Este alcătuit din bolurile cu chenarul decorat. Printre motivele folosite menționăm: linii dispuse oblic sau în zig-zag, simple sau cu pastile intercalate; pastile dispuse într-un șir sau mai multe șiruri paralele sau dispuse în zig-zag; rozete simple cu patru sau mai multe brațe; palmete aranjate în maniera imbricației; vârfuri de săgeți sau frunzulițe stilizate; volute (Pl. 1/2-23).

Boluri cu banda decorată sunt cele mai numeroase și se întâlnesc în toate așezările unde au fost semnalate asemenea descoperiri⁶³.

III. ANALIZA DECORULUI ÎN COMPARAȚIE CU CEL AL BOLURILOR ELENISTICE.

În paginile următoare vom face analiza comparativă a decorului cupelor originale și a celor de imitație fără a ține seama, în mod special, de zonele pe care acesta este dispus: decor central, bandă și medalion. Vom ține cont de zonele mari în care se organizează decorul pentru a vedea în ce măsură anumite motive decorative corespund unei zone și dacă există o corespondență între cele preferate pe originale și cele de pe imitații.

Motive vegetale

1. Frunzulițele

Pe originale frunzulițele sunt de diverse dimensiuni, redată stilizat dar păstrând trăsăturile morfologice (se observă foarte bine nervurile). Uneori conturul lor este foarte bine marcat⁶⁴. Acestea pot fi dispuse în maniera imbricației de regulă în jurul medalionului, pe câteva rânduri, ca o coroană⁶⁵, formând petale⁶⁶, sau ușor spațiate pe tot corpul vasului în ordine descrescătoare începând de la medalion spre marginea superioară a vasului, cu vârfurile îndreptate în sus⁶⁷ sau în jos⁶⁸, creând efectul imbricației. Pe bandă sunt așezate în poziție orizontală sau verticală, ușor spațiate (Pl. 12/1; 10/1, 3-4).

Cele de pe imitații sunt de asemenea stilizate. Uneori își păstrează trăsăturile morfologice⁶⁹ dar de cele mai multe ori ajung datorită stilizării să se apropie ca formă de cea a vârfurilor de săgeți. Sunt dispuse în maniera imbricației pe întreg corpul vasului, arareori în câmpul imbricației fiind rezervate ovale în care sunt plasate spirale (Pl. 9/1, 6-7). Atunci când însotesc alte motive nu se grupează numai în jurul medalionului central ci intra în alcatuirea diverselor combinații decorative⁷⁰ (Pl. 6/3; 8/2, 6, 8). Uneori apar dispuse și spațiat creând efectul imbricației. În acest caz trăsăturile morfologice se observă mai bine. Pe chenar sunt dispuse în șir orizontal și suprapuse.

2. Frunze de lotus

Acestea sunt dispuse pe piesele originale în maniera imbricației, în jurul medalionului central, alternând cu palmete sau cu alte motive, ori singure pe întreg câmpul decorului central (Pl. 7/5).

În Dacia se cunoaște doar un singur fragment de bol descoperit la Popești⁷¹, pe care pare să fie redată, stilizat o frunză de lotus.

3. Palmete

Pe bolurile originale acestea intră în alcătuirea imbricației din jurul medalionului central alături de alte motive cum ar fi frunzele și florile de lotus sau pot decora singure corpul vasului. Alteori sunt ușor spațiate alcătuind decorul central și în acest caz pot avea aceeași dimensiune sau să fie dispuse alternativ palmete mari și mici (Pl. 12/1)

Palmetele reprezentate pe bolurile de imitație sunt stilizate și intră în diverse combinații de motive simple sau formând rozete cu trei (triskeles) sau patru brațe ori pot fi dispuse în maniera „long petal” (Pl. 7/2, 4, 8, 11-12).

4. Vița-de-vie

Este un motiv frecvent întâlnit pe bolurile originale. Uneori sunt redată realist vrejuri de viță-de-vie de care de cele mai multe ori atârnă ciorchini de struguri, alcătuind motivul dominant al decorului central, fie că pornesc în raze de la medalion fie că formează ghirlande. Alteori sunt redată schematic, dar păstrând trăsăturile morfologice ce permit identificarea lor (Pl. 11/2).

În cazul imitațiilor cunoaștem doar un singur fragment de la Popești⁷² pe care sunt redată stilizat frunze de viță-de-vie. După cum se observă pe fragment este posibil ca acest motiv să fi reprezentat decorul corpului bolului.

Motive florale

1. Flori sau boboci de lotus

Acest motiv este caracteristic bolurilor originale, niciodată fiind reprezentat individual ci în diverse combinații decorative, cum ar fi cele alcătuite din palmete aranjate în jurul medalionului din care „ies” frunze și flori de lotus (Pl. 10/3).

Pe bolurile de imitație, acest motiv este realist redat și dispus în maniera „long petal” (Pl. 7/5, 9).

2. Alte motive florale

Decorul central al unor boluri originale poate fi alcătuit în întregime din motive vegetale și florale. Ele pot porni în vrejuri din jurul medalionului central sau să fie dispuse în ghirlandă. Acestea sunt motive caracteristice atât bolurilor attice⁷³ cât și celor pontice⁷⁴.

Pe imitații apar destul de rar alte motive florale în afara celor menționate până acum, în afară doar de cazul în care considerăm motivul reprezentat de o pastilă tăiată în cruce (Pl. 3/2) sau pe cele alcătuite din cercuri răsucite cu o pastilă la mijloc și rozete cu brațele din palmete, așa cum apar pe bolurile de la Sighișoara⁷⁵ și Popești⁷⁶ încercări de a reda schematic flori.

Motive geometrice

1. Rețeaua

Cea de pe originale acoperă zona decorului central și poate fi alcătuită din benzi late inserate cu perle sau linii simple ce se întretaie (Pl. 11/1).

Cea de pe bolurile de imitație acoperă fie doar zona decorului central fie întreg corpul vasului, desființând medalionul (Pl. 7/10). Ea poate fi alcătuită din linii cu aspect de șnur ce se întretaie formând patruleter; cercuri concentrice tăiate de linii verticale; pastile și spirale unite între ele de linii simple (Pl. 7/3, 6).

2. Pătrate și dreptunghiuri

Cunoaștem doar un singur bol original, de la Tomis⁷⁷, cu asemenea motive. Buza acestuia este rotunjită și ușor adusă în interior, la baza este înconjurată de o bandă de meandre ce formează cruci gamate separate de dreptunghiuri. Sub aceasta urmează o altă bandă cu motive stilizate și una cu dreptunghiuri separate de ove.

Pe bolurile de imitație sunt motive frecvent întâlnite fie că alcătuiesc singure decorul central al vasului, despărțite sau nu în registre de linii verticale sau palmete lungi fie că sunt întâlnite în diferite combinații ornamentale (Pl. 3/9).

3. Cercul

Este motivul specific care marchează medalionul central al bolurilor originale. Acesta este de regulă delimitat de zona decorului central printr-un cerc sau mai multe, în relief, în care se înscriu diferite motive (Pl. 10/4; 11/1-2; 12/1-3).

În cazul imitațiilor un cerc sau mai multe cercuri concentrice simple pot marca medalionul sau poate fi unul dintre motivele care decorează zona centrală a vasului. În acest ultim caz se remarcă cercurile alcătuite dintr-o linie cu aspect șnurat sau din pătrate și triunghiuri de diverse dimensiuni.

4. Spirale

Este un motiv specific chenarului bolurilor elenistice, fie că intră în alcătuirea decorului acestuia, alături de alte motive sau singure, fie că timbrează banda atunci când este decorată cu alte motive (de exemplu măști sau delfi-

ni). Sunt simple de cele mai multe ori în forma de „S” și sunt aranjate fie ușor spațiat fie în șiruri alergătoare.

În cazul bolurilor de imitație acest motiv nu decorează banda și se întâlnește în zonele rezervate medalionului și decorului central. În cazul medalionului se dispun, de cele mai multe ori, în jurul unei pastile sau spirale mici și pot fi combinate spirale de diferite forme și dimensiuni. În câmpul decorului central, spirale de diferite forme și dimensiuni se întâlnesc singure, aranjate în maniera imbricăției sau alături de alte motive formând diverse combinații ornamentale. (Pl. 8/4-6, 9-10, 14)

5. Rozeta

Dacă spirala constituie motivul specific bandei, rozeta este motivul specific medalionului bolurilor originale. Rar o întâlnim în zona decorului central al vasului, cum ar fi de exemplu în cazul unor boluri cu decor narativ (secvențe mitologice sau din epopeile homerice; scene idilice, erotice sau de luptă) unde are rolul de a delimita secvențe ale acestuia. În cazul bandei nu cunoaștem boluri care să aibă această zonă delimitată cu asemenea motiv ci doar boluri a căror chenar este timbrat cu rozete.

Ca formă rozetele pot fi simple sau duble, cu șase, opt, nouă, zece ori douăsprezece brațe. Atunci când apar în medalion pot fi înscrise într-un cerc sau mai multe cercuri concentrice, ori pot fi înconjurată de frunze aranjate ca o cunună.

În cazul bolurilor de imitație, rozeta poate apărea în toate registrele decorative. Doar în zona chenarului și a medalionului ea poate constitui singurul motiv decorativ, pentru ca în sectorul decorului central să apară alături de alte motive, constituindu-se ca motiv principal sau doar unul auxiliar (Pl. 1/5; 7/1; 3/2).

Ca formă, rozetele de pe bolurile getice, pot fi simple (asemănătoare unor roți cu spițe) sau duble cu patru, șase, nouă, unsprezece, douăsprezece și patrusprezece brațe; cu brațele alcătuite din trei sau patru spirale, ori din trei sau patru palmete cu vârfurile prinse de o pastilă.

6. Pastile

Printre piesele originale cunoaștem doar câteva fragmente de la Histria decorate cu acest motiv. Pe bolurile de imitație este un motiv frecvent întâlnit, atât pe medalion și bandă cât și pe peretele vasului. În cazul bandei pot constitui singure decorul acesteia, aranjându-se într-unul sau mai multe șiruri orizontale paralele, dar în cazul medalionului și al decorului central, acestea au rol de motive auxiliare, însoțind motivele principale cum ar fi: rozete, palmete, baghete, bastonașe. În general sunt de dimensiuni mici și au forma rotundă sau ovală (Pl. 1/2-4, 8-9, 2/4, 9).

Motive zoomorfe

1. Tapi sau capre

Pe bolurile originale aceste animale intră, alături de satiri, silenii și eroși în componența unor scene pe care H. A. Thompson⁷⁸ le numește idilice, scene frecvent întâlnite pe bolurile ateniene. Animalele sunt redată realist, trăsăturile anatomice se disting foarte bine, nefiind o problemă identificarea lor (Pl. 10/3).

În Dacia cunoaștem doar un singur bol cu astfel de reprezentări descoperit la Crășani. Cercetătoarea ce publică piesa în discuție consideră animalele, datorită coarnelor și copitei bifurcate, tapi⁷⁹. Pentru aceeași identificare se pronunță ulterior și V. Sîrbu⁸⁰. Alți autori sunt de părere că pe bolul în discuție, ar putea fi reprezentați cai⁸¹.

Animalele sunt redată schematic, nepunându-se spune cu certitudine dacă sunt cai sau tapi. Coarnele, elementul esențial al argumentației cercetătorilor care le-au identificat cu tapi, pot fi foarte bine, urechi un pic mai alungite. De asemenea forma capetelor ușor rectangulară, trimite la reprezentările de cai de pe monedele geto-dace. Animalele de pe această piesă sunt singulare ca mod de reprezentare în spațiul geto-dacic. În aceste condiții este greu de spus cu precizie care a fost intenția meșterului, de a reprezenta cai sau tapi (Pl. 6/3)

2. Păsări.

Motivul este întâlnit atât pe bolurile ateniene cât și pe cele produse în coloniile pontice⁸² (Pl. 12/1). Ele se dispun cu precădere în zona decorului central alcătuind împreună cu alte motive (animaliere și umane) scene idilice. Păsările sunt redată în repaus sau zburând. Se

remarcă grija acordată detaliilor, redarea cât mai realistă a crestei, ciocului și ochilor unor păsări ce ar putea fi cocoși sau și lebede, aranjarea cât mai fidelă a penajului (pene mici ce acoperă corpul și mari atunci când este vorba de coadă și aripi) unor păsări acvatice.

Cele reprezentate pe bolurile de imitație (pe un singur fragment, Pl. 6/2) sunt redată stilizat. Cu tot schematismul se observă grija cu care au fost modelate ciocul și picioarele ce permit identificarea acestora cu o specie acvatică (rațe sau găște). Și în cazul bolurilor geto-dace acesta este un motiv ce apare doar în câmpul decorului central și rareori timbrează banda.

Motive antropomorfe

1. Personaje

Bolurile originale sunt deseori ornate cu motive antropomorfe, fie că este vorba de simple personaje sau de războinici (hopliți, cavaleri), fie că este vorba de personaje mitologice (Artemis, Apollo, Pan, Victorii zburând, personaje din cortegiul bahic). Ele pot alcătui scene idilice, erotice, de luptă sau adevărate fresce cu scene mitologice⁸³ (Pl. 10/3-4; 113).

Personajele sunt redată realist, proporțiile sunt armonioase, iar detaliile feței mâinilor și picioarelor sunt minuțios tratate. Nu numai poziția mâinilor, picioarelor sau veșmintelor sugerează mișcarea ci întreg personajul contribuie la realizarea acestui efect. Sunt cazuri, de exemplu pe unele boluri descoperite la Histria⁸⁴, pe care detaliile sunt lucrate mai neglijent, acordându-se mai multă atenție ansamblului.

În cazul personajelor mitologice identificarea lor este ușor de făcut datorită atributelor specifice. De exemplu Apollo este reprezentat cu lira, iar Artemis însoțită de cerb. Personajele din cortegiul bahic pot fi de asemenea identificate. Se poate face ușor distincție între reprezentarea silenului și cea a satirului. Silenul este reprezentat de un personaj bătrân, cu coarne, mușchi flasci și mișcările greoaie, iar satirul de un personaj tânăr, suplu cu mișcări sprintene. De multe ori aceste personaje apar alături de zcul Pan și croși.

Personajele de pe bolurile getice sunt redată în general schematic, forma lor fiind uneori efectiv geometrică. Singurele reprezentări care se apropie de realitate sunt cele de pe

fragmentele descoperite la Popești unde se observă strădania de a sugera mișcarea prin unele detalii. Pe primul fragment (Pl. 5/5) unul dintre picioarele personajului este ușor îndoit, mâinile sunt ridicate în sus cu degetele răsfirate iar faldurile hlamidei sunt îndreptate în aceeași direcție, spre stânga. Pe cel de al doilea fragment (Pl. 5/3) picioarele sunt redată din profil, unul mai scurt decât celălalt, mâinile îndoite din cot balansându-se pe lângă corp, cutele fustei și părul răsucit în cozi în jurul capului.

Dacă în reprezentările umane de pe bolurile grecești putem identifica relativ ușor, personaje mitologice sau luptătorii, nu același lucru se poate spune despre cele existente pe bolurile de imitație. Se remarcă la reprezentările umane de pe bolurile getice schematismul ce duce uneori la geometrizarea figurilor (vezi piesele de la Căscioarele și Brad).

Identificarea personajelor de pe fragmentele de la Popești au trezit vii dezbateri în literatura română de specialitate. Cercetătorul care le-a făcut cunoscute le considera personaje feminine ce execută un dans ritual legat de cultul soarelui⁸⁵.

După I. H. Crișan acest dans ritual nu este legat de cultul soarelui ci de cel al Marii Zeițe⁸⁶.

M. Gramatopol identifica reprezentarea capului feminin de pe monedele de tip Amphipolis-Larisa cu zeița Bendis și, datorită asemănării (a coafurii în special) acesteia cu capetele personajelor de pe cel de al doilea bol de la Popești, autorul consideră că și în acest caz este vorba tot de reprezentarea zeiței Bendis⁸⁷.

S. Sanie crede ca verosimilă expansiunea cultului zeiței Bendis din sudul Dunării în spațiul getic, reprezentările feminine de pe toreutică și ceramică, printre care și cele de pe fragmentul acum în discuție constituind suportul esențial al acestei ipoteze⁸⁸.

Destul de sceptic în a identifica în reprezentările feminine din Dacia, printre care și cele de pe fragmentul de la Popești, pe zeița Bendis se arată M. Bărbulescu⁸⁹. Dacă pentru teritoriile din sudul Dunării cunoaștem atât reprezentări iconografice clare ce atestă cultul zeiței aici, pentru zona nord-dunăreană lucrurile nu sunt atât de simple. Lipsesc în primul rând izvoarele care să certifice prezența zeiței în acest spațiu, iar reprezentările din Dacia nu sunt similare iconografici zeiței cunoscute la

sudul Dunării. Posibil ca zeița naturii, fertilității și vânătorii pe care izvoarele o amintesc, fără a o numi, la nordul Dunării să fi avut același nume cu cea din sud sau un altul.

Cele mai apropiate analogii pe care le au personajele în discuție sunt cele feminine reprezentate pe două dintre falerele de argint din tezaurul de la Lupu, considerate însoțitoarele Marii Zeițe⁹⁰. Asemenea celor de pe bol și personajele de pe falere par să execute un dans, probabil în cadrul unei serbări legate de cultul Marii Zeițe.

Până la descoperirea unor elemente noi care să facă sigură legătura dintre reprezentările feminine de pe toreutica și ceramica din Dacia cu zeița Bendis, identificarea reprezentărilor de pe fragmentul de la Popești cu personaje feminine ce execută un dans în cadrul unei serbări legate de cultul Marii Zeițe (Pl. 23/1-2) rămâne cea mai probabilă.

2. Măști umane

Aceste reprezentări sunt frecvent întâlnite pe bolurile grecești, fie timbrând banda, fie delimitând registre în care se dispune motivul principal al decorului central. Uneori detaliile feței sunt foarte bine redată, ochii mari, nasul cu nările proeminente și barba lungă sau scurtă (Pl. 5/1). Alteori ele sunt numai sugerate.

În cazul imitațiilor cunoaștem doar un singur bol cu astfel de reprezentări⁹¹. Ele alcătuiesc motivul principal al decorului central, fiind grupate două câte două și despărțite de câte o rozetă cu brațele spiralate. Sunt alungite ca formă, iar ochii mari reprezintă singurele detalii anatomice redată. Doar pe una dintre ele pare să fie sugerate nările.

IV. MOTIVE CE APAR NUMAI PE BOLURILE ELENISTICE

În afară de motivele deja menționate, care se întâlnesc și pe bolurile geto-dace, pe bolurile elenistice mai întâlnim: delfini uneori călăriți de eroși ce decorează sau timbrează banda; căprioare și câini ce intră în compoziția unor scene de vânătoare; capul Gorgonei, motiv caracteristic medalionului bolurilor ateniene⁹²; petale lungi, simple sau încrustate cu perle dispuse în maniera „long petal”; ghiloșe ce decorează de regulă banda; vase ceramice, de cele mai multe ori kratere; piramide ce acoperă tot corpul vasului. În cazul acestor motive se observă grija cu care sunt redată și mai ales

tendința de a se apropia cât mai mult de realitate. Se remarcă în acest sens mai ales scenele de vânătoare. Pe un fragment de bol se mai păstrează o secvență dintr-o asemenea scenă: un câine alergând după o căprioară⁹³. Întreaga scenă este însuflită, mișcările animalelor fiind foarte bine surprinse, câinele se repede asupra animalului, iar acesta din fugă, întoarce capul spre el parcă să se apere.

V. MOTIVE SPECIFICE NUMAI BOLURILOR GETO-DACICE

Alături de motivele similare cu cele de pe bolurile elenistice, pe cele geto-dacice mai apar: palme dispuse grupat, câte două, în jurul trunchiului unui copac stilizat și câte una în crengile acestuia, așa cum sunt cele de pe bolul de la Zimnicea⁹⁴; bucranii stilizate ce par să fie elementul principal al decorului central de pe un bol de la Popești⁹⁵; șerpi stilizați ce se văd printre rozetele cu brațele alcătuite din palmete sau spirale, pe un bol descoperit la Popești⁹⁶; monede dispuse atât în câmpul decorului central cât și în medalion; rytoni stilizați, dispuși în șir imediat sub chenar; copaci stilizați reprezentând probabil brazi; baghete cu pastile sau steluțe la capete dispuse printre alte motive decorative sau în maniera „long petal”; raze care pornesc de la medalion și se organizează în aceeași manieră; bastonașe ce despart în zona decorului central câmpuri decorative cu palmete și rozete; cârlionți, spirale și triunghiuri dispuse în maniera imbricată, fie acoperind întreaga zonă a decorului central, fie „pierzându-se” printre alte motive.

În reprezentarea acestor motive se observă aspectul mai puțin îngrijit în comparație cu cel al motivelor de pe bolurile originale. Contribuie la această imagine de ansamblu atât pasta din care sunt modelate cât și finisajul mai puțin elaborat față de cele grecești. În organizarea decorului remarcăm dispunerea acestuia pe registre cu motive florale alternând cu cele vegetale sau geometrice. Alteori aceleași motive sunt dispuse capricios, fără a urma un plan de organizare, fie că sunt de dimensiuni mari și atunci decorul pare „aerisit”, fie de dimensiuni mici dispuse una în alta asemenea unor arabescuri.

VI. ATELIERE

Inspirându-se din lumea elenistică, geto-dacii au dezvoltat o producție proprie de boluri deliene. Nu avem certitudinea prezenței în Dacia a unor meșteri greci de la care geto-dacii

să fi învățat meșteșugul confecționării bolurilor, dar ipoteza rămâne valabilă în condițiile în care tehnica de modelare rămâne tributară lumii elenistice. De asemenea nu putem vorbi de existența unor ateliere specializate strict pe producția de boluri ci de meșteri specialiști în confecționarea lor, care își desfășurau activitatea în atelierele unde erau produse mai multe tipuri de vase. Un tipar pentru confecționat boluri, descoperit într-un mormânt de la Crăsani, argumentează această ipoteză⁹⁷.

Am considerat ca sigure așezările unde și-au desfășurat activitatea astfel de meșteri cele în care au fost descoperite tipare. Acolo unde nu am avut asemenea indicii am încercat, în măsura posibilităților, prin compararea modului de execuție a motivelor decorative, să identificăm noi centre de producție, deși termenul pare a fi impropriu folosit. Doar în cazul așezării de la Popești se poate vorbi stricto sensu de un centru de producție. Termenul poate fi extins și pentru așezările unde au fost descoperite mai puține boluri. De exemplu la Sighișoara au fost descoperite doar opt a căror motive diferă de cele reprezentate pe piese similare descoperite în alte așezări. Este posibil ca în cazul unor comunități unde nu au fost descoperite tipare, motivele decorative fiind identice ca mod de execuție cu cele de pe bolurile din alte așezări, să fie luată în considerare pasta, identică cu a altor vase produse în așezarea respectivă ca singur indiciu al producerii lor pe loc. Nu este exclusă de asemenea posibilitatea existenței unor meșteri ambulanți care lucrau direct la comandă sau comercializarea efectivă a ștampilelor cu motive decorative.

Așezarea de la **Popești** este considerată ca cel mai important centru de a bolurilor getice de tip delian și aceasta datorită numărului mare de piese descoperite aici (aproximativ 300) cât și varietății motivelor folosite la decorarea lor.

Prin urmare numărul mare de piese finite, dar și tiparele în care erau confecționate vasele descoperite⁹⁸ (multe dintre ele în stare fragmentară), permit identificarea în această așezare a unor ateliere ceramice unde, pe lângă alte vase, se produceau și boluri getice de tip delian. Este posibil având în vedere lotul numeros de piese, să fi existat mai mulți meșteri specializați în modelarea lor.

După cum aminteam, la individualizarea centrului de la Popești contribuie și motivele

decorative folosite. Și aceasta rezultă nu atât din motivele ca atare, pe care le întâlnim de altfel și în repertoriul de motive al meșterilor din alte așezări, cât din modul de redare a lor cum ar fi frunzulițele stilizate, rozetele sau palmele. Pe baza analizei comparative a modului de redare a motivelor similare existente pe bolurile descoperite în diferite așezări, au putut fi identificate piese care au fost confecționate la Popești. Așa este cazul bolurilor descoperite în așezarea de la Cetățeni⁹⁹, și a câtorva dintre cele identificate la Crăsani¹⁰⁰.

Bolurilor de la Popești le sunt caracteristice frunzulițele stilizate, palmele, rozetele, spiralele, pastilele, monedele, pătratele și triunghiurile. Doar aici întâlnim motive cum sunt: frunzele și florile de lotus stilizate, rytoni stilizați, pinteni, bucranii stilizate, păsări, șerpi și frunze de viță-de-vie. Forma bolurilor de la Popești este fie concavă, fie semisferică. După decorul central cele mai numeroase sunt cele aparținând tipului combinat, urmate în ordine descrescătoare de cele de tipul 1, 3, 4, 5 și 6. Benzile, în majoritatea cazurilor, sunt decorate, rar aparând cupe fără bandă. Medalionul este marcat printr-un cerc sau prin alte motive.

Centrul de la **Crăsani** urmează, ca număr de piese descoperite (aproximativ 55) celui de la Popești¹⁰¹. Deși o parte din piesele de la Crăsani (aproximativ 16) se pare că au fost confecționate la Popești, tiparele descoperite¹⁰² permit stabilirea cu certitudine aici a unor meșteri specialiști în confecționarea bolurilor. Pieselor de la Crăsani le sunt caracteristice motive ca: frunzulițe stilizate, pătrate și triunghiuri, rozete și palme. După decorul central majoritatea aparțin tipului 1, variantele 1a și 1b. Medalionul lipsește sau este marcat de o pastilă sau rozetă de la care pleacă direct decorul central. Benzile sunt de cele trei tipuri, pentru cele cu decor predominând liniile dispuse în zig-zag.

Descoperirile de la **Ocnita** efectuate până în 1978 (16 fragmente de boluri) fixează un alt centru unde erau confecționate boluri cu decor în relief¹⁰³. Aici nu au fost descoperite tipare, iar modul și maniera de decorare și de redare a motivelor decorative se integrează în atmosfera stilistică a centrului de la Popești. Dar, întrucât pasta din care au fost confecționate este identică cu cea a altor forme de vase descoperite îl determină pe autorul cercetărilor¹⁰⁴ să susțină cu tărie existența la Ocnita a unui centru de producere a bolurilor. Posibil ca

și în acest caz să fie vorba de meșteri ambulanți care, periodic, pe parcursul secolelor II-I a. Chr., să-și fi desfășurat activitatea aici. Se poate de asemenea lua în considerare ipoteza cum-părării de către meșterii locali a ștampilelor folosite la crearea tiparelor de la Popești.

În ceea ce privește forma întâlnim atât cupe conice cât și semisferice, iar din perspectiva decorului central majoritatea se încadrează în tipul 1.

Printre bolurile cu decor în relief descoperite la **Sprincenata** figurează câteva care sunt specifice văii Argeșului¹⁰⁵. Restul pieselor se pare că au fost confecționate pe loc¹⁰⁶, deși nici în această așezare nu avem atestate tipare. Se remarcă printre motivele decorative, redată în maniera grafică a meșterilor de aici, palmete, frunze stilizate, măști umane. Întâlnim atât cupe de formă conică cât și semisferică. După decorul central ele aparțin tipurilor cu decor combinat. Medalionul este marcat și decorat fie cu frunzulițe stilizate sau linii ce-l împart în patru zone, fie cu rozete simple sau cu brațe alcătuite din palmete.

În așezarea de la **Sighișoara**, deși s-au descoperit puține piese (zece fragmente și nu au fost atestate tipare), este posibil ca meșterii locali să fi cunoscut procedeul confecționării bolurilor cu decor în relief. Motivele decorative proprii, dar și maniera specifică de redare a celor pe care le întâlnim și în alte așezări, susțin această afirmație. Centrului de la Sighișoara îi sunt specifice razele lungi aranjate în maniera „long petal”; rețelele alcătuite din cercuri concentrice tăiate de linii verticale sau de linii ce unesc cercul medalionului cu cercul ce marchează bandă; rozete cu patru brațe. După formă se încadrează în ambele grupe, fiind descoperite atât cupe conice, cât și semisferice, iar după decorul central aparțin tipului 1, varianta 1b. Medalionul este marcat fiind lis sau decorat.

Printre așezările în care au fost descoperite boluri și în care ar fi putut funcționa ateliere locale, deși nu este exclusă comercializarea lor din centrele mai sus menționate, amintim: **Grăditea** (jud. Brăila)¹⁰⁷, **Polovragi**¹⁰⁸, **Brad**¹⁰⁹, **Căscioarele-Cătălu**¹¹⁰.

Menționăm că în nici una din așezările amintite nu au fost descoperite tipare, iar informațiile oferite de bibliografie nu ne-au permis analiza comparativă a motivelor decorative existente pe bolurile din așezările respective cu

ale celor din așezările unde au fost deja fixate centre de producție pentru a putea preciza dacă au fost produse pe loc sau au fost aduse din altă parte.

VII. CONSIDERAȚII FINALE

Comerțul cu lumea greco-orientală și apoi cu cea romană a avut consecințe nu numai asupra dezvoltării economice a Daciei ci a influențat puternic și cultura materială și spirituală a geto-dacilor.

Se constată pentru început un fenomen de imitare a produselor elenistice (sunt imitate pe scară largă amforele, monedele grecești și romane și nu în ultimul rând produsele de toretică) pentru ca treptat imitațiile să se desprindă de modele, să fie „alterate” cu elemente din fondul autohton și să fie asimilate de acest fond.

Se remarcă încă de la început modul activ în care au fost preluate aceste forme ceramice, nefiind vorba de o redare liniară, pasivă ci de o creație interpretativă. Meșterul geto-dac a preluat forma, unele tehnici de decorare și anumite motive decorative ale ceramicii elenistice, dar o modela într-un spirit propriu, intervenind cu detalii în redarea acesteia și în realizarea decorului, utilizând de cele mai multe ori propriile motive decorative. În acest context am putea afirma că a funcționat un „filtru tehnic” în realizarea formei și decorului și un „filtru” la nivelul receptării semnificației motivelor decorative preluate, valențele avute de motivele folosite la decorarea pieselor ceramice originale fiind altele decât cele folosite pe piesele de imitație, chiar dacă uneori sunt similare. Un exemplu în acest sens îl reprezintă vasele paralelipipedice cu tub de scurgere, decorate cu protome de berbec, specifice davelor de pe Siret și cu prototipuri în lumea elenistică (Pl. 15/1-2). Pe originale, trăsăturile animalului sunt realist realizate, corpul său nefiind numai un element de decor ci parte constitutivă a vasului. Geto-dacii au preluat forma trunchiat, funcționând pe de o parte „filtrul tehnic” (ei necunoscând subtilitățile tehnice de realizare a formei) iar pe de altă parte cel simbolistico-magic, redând din animal doar trăsăturile semnificative pentru ei: capul, coarnele foarte mari, ochii și gura, bine reprezentate¹¹¹.

În cazul imitațiilor de pe bolurile deliene, forma se „alterează”, devenind conică cu umărul mai mult sau mai puțin pronunțat și dispare concavitatea medalionului întâlnită la

piesele originale. Față de bolurile în formă de calotă, care se apropie cel mai mult de originale, acestea sunt mai numeroase.

Bolurile originale sunt mai sobre, decorul lor, fin realizat din punct de vedere tehnic, urmează o anumită „rețetă” compozițională. De cele mai multe ori au o temă centrală alcătuită din elemente antropomorfe, zoomorfe, vegetale, florale ori geometrice, diversitatea constituind-o motivele folosite pentru decorarea benzii sau a medalionului. Astfel, spre exemplu întâlnim boluri al căror decor central este alcătuit din motive exclusiv vegetale, dar banda este timbrată de delfini, iar medalionul este decorat cu rozete.

Bolurile de imitație se remarcă prin varietatea de motive decorative folosite pe aceeași piesă. Uneori aranjate în „stil baroc” altelei alcătuiind veritabile „arabescuri” acestea trădează gustul barbar al celor care le-au confecționat, rareori fiind semnalate boluri decorate sobru, rigid. La încărcarea decorului contribuia și modul de realizare a acestuia mai stângaci, lipsit de finețea celui realizat pe piesele originale. Motivele reprezentate pe boluri (frunze de acant, spirale, rozete, cercuri concentrice, frunze dispuse în maniera imbricatiei) deși sunt preluate din lumea elenistică, indică preferința geto-dacilor pentru anumite elemente de decor. Ele se constituie într-un adevărat repertoriu motivistic regăsit de altfel și pe alte artefacte cum ar fi toreutica. Semnificative în acest sens sunt cupele de la Sîncrăieni¹¹² (Pl. 13/3, 4), țințele ornamentate descoperite în capitala dacilor (Pl. 14/1-6), scutul de la Luncani-Piatra Roșie (Pl. 14/7) și falerile de argint din tezaurul de la Lupu¹¹³ (Pl. 13/1-2).

Așezările în care au fost confecționate bolurile deliene se individualizează mai mult prin ceea ce se poate numi „atmosfera stilistică”, decât printr-o producție în serie de piese identic decorate. În acest sens menționăm așezările de la Popești și Sighișoara care se individualizează datorită manierei originale în care meșterii olari de aici decorau bolurile, comparativ cu restul așezărilor unde erau confecționate asemenea piese.

Bolurile cu decor în relief sunt integrate definitiv în repertoriul de forme ceramice geto-dace, mărturie în acest sens fiind numărul mare de piese confecționate de autohtoni, tehnicile și motivele proprii folosite la decorare. Această integrare o putem observa și mai bine atunci

când, în aceeași așezare, piese de imitație ce provin din alte centre coexistă cu piesele produse pe loc. De exemplu în așezările de la Sprâncenata și Ocnița sunt semnalate boluri ce provin din alte așezări geto-dace, dar sunt prezente și boluri produse în atelierele proprii, diferite din punctul de vedere al realizării decorului și motivelor decorative folosite în celelalte centre de producție.

Intensificarea contactului cu lumea elenistică a însemnat nu numai copierea unor bunuri care au îmbogățit cultura materială a geto-dacilor ci și preluarea unor obiceiuri și modele comportamentale la modă. Astfel dacă ne referim la piesele care fac obiectul studiului nostru și la o alta categorie de vase ce imita prototipuri elenistice, kantharoi, constatăm că ambele categorii fac parte din categoria vaselor întrebuințate la servitul mesei, având aceeași utilitate-băutul. Având însă în vedere forma și decorul deosebit, este posibil ca ele să fi fost folosite doar la ocazii speciale și nu de oricine ci de o categorie socială aparte. Adoptarea acestor forme deosebite poate fi un indiciu în preluarea unor obiceiuri diferite de cele autohtone.

Dacă urmărim harta cu punctele în care au fost descoperite boluri și kantharoi de o consistentă diferențiere a ponderii pe care o ocupa în spațiul locuit de daco-geti. Astfel, bolurile de tip daco-getic predomină în sudul și sud-estul spațiului extracarpatic și sunt rare în spațiul est carpatic și în cel intracarpatic. Kantharoi în schimb, sunt semnați în număr mare la est de Carpați, în special în așezările de pe Siret, sunt bine reprezentați în Transilvania mai ales în partea de est și slab reprezentați în aria în care bolurile de tip daco-getic sunt preponderente.

Aceasta situație sugerează nuanțe și specificități în cadrul unei civilizații care sub aspect general se prezintă unitar. Astfel se poate spune că obiceiurile și moda locuitorilor spațiului est carpatic a fost, spre exemplu, diferită de cea a locuitorilor Munteniei de astăzi.

Modelarea masivă a acestei categorii ceramice de către meșterii daco-geti sugerează atât dificultatea comerțului cu piese originale (drumurile proaste și pline de pericole, materialul sensibil care nu se preta la transportul pe distanțe mari, costul ridicat) cât și capacitatea societății daco-gete de a se racorda la valorile lumii antice și chiar de a asimila aceste valori.

Formele ceramice elenistice preluate și integrate în repertoriul propriu sunt numai un exemplu în acest sens. Imitând la început modele, meșterii olari daco-geți s-au desprins de

acestea creând stiluri proprii care individualizează piesele confecționate în Dacia de cele similare confecționate în restul lumii antice.

Note

1. M. BUCOVALA, *Necropole elenistice la Tomis*, Constanța, 1967, p. 39-40, 45-46, 52-53, 56-58, 65, 74-75, 79, 92.
2. I. C. FRANGA, *Contribuții cu privire la cunoașterea ceramicii geto-dace. Cupele deliene „getice” de pe teritoriul României*, ArhMold, V, 1967, p. 9-10.
3. H. A. THOMPSON, *Two centuries of Hellenistic pottery* Hesperia, III, 4, 1934, p. 328-330, 351-365, 378-387, 404-411, 451-460.
4. IDEM, p. 352, C 18.
5. IDEM, p. 352, C 19; 353, C20.
6. IDEM, p. 353-360, C 21-27, p. 379-381, D35-36.
7. IDEM, p. 351, C 16-17; 360, C 28, p. 281, D 37; I. C. FRANGA, *op. cit.*, p. 11; M. BUCOVALA, *op. cit.*, p. 79.
8. H. A. THOMPSON, *op. cit.*, p. 351, D 38; M. BUCOVALA, *op. cit.*, p. 34, g. p. 52; I. C. FRANGA, *op. cit.*, p. 12, Fig. 3.
9. H. A. THOMPSON, *op. cit.*, p. 383-386, D 39-44.
10. IDEM, *op. cit.*, p. 359, C 26; p. 393, D41.
11. IDEM, *op. cit.*, C 18.
12. M. BUCOVALA, *op. cit.*, p. 52, 79; I. C. FRANGA, *op. cit.*, p. 11.
13. I. C. FRANGA, *op. cit.*, p. 11.
14. *Mic dicționar enciclopedic*, București., 1978, p. 426.
15. H. A. THOMPSON, *op. cit.*, p. 315, C 15.
16. IDEM, *op. cit.*, 123, 352; N. CONOVICI, *Cupele cu decor în relief de la Crășani și Copuzu*, SCIVA; 29,2, 1978, p. 177-178; I. C. FRANGA, *op. cit.*, p. 13.
17. V. PĂRVAN, *Getica. O protoistorie a Daciei*, București, 1982, p. 123; N. CONOVICI, *op. cit.*, p. 177-178; I. C. FRANGA, *op. cit.*, p. 15, Fig. 5/3.
18. R. VULPE, M. GHEORGHITA, *Bols à reliefs de Popești*, Dacia, NS, XX, 1976, nr. catal., 19, 20, 44, 89, 151, 194; I. C. FRANGA, *op. cit.*, p. 15, Fig. 5/1-2, 4.
19. I. C. FRANGA, *op. cit.*, p. 15, 5/5.
20. IDEM, *op. cit.*, p. 20.
21. H. A. THOMPSON, *op. cit.*, p. 20.
22. I. C. FRANGA, *op. cit.*, p. 20.
23. R. VULPE, M. GHEORGHITA, *op. cit.*, Pl. 1/1-11; 2/1-4; 8/3; nr. catal. 4, 8, 16, 17, 32, 45, 47, 75, 92-99, 115, 122, 162
24. I. H. CRIȘAN, *Ceramica daco-getică. Cu privire specială la Transilvania*. București, 1969, p. 139, Pl. XL/3.
25. I. C. FRANGA, *op. cit.*, Fig. 8/2, 3, 5; Fig. 11/4.
26. VL. DUMITRESCU, *In Memoriam V. Părvan*, București, 1934, p. 125.
27. C. PREDĂ, *Sprincenata*, p. 94.
28. R. VULPE, M. GHEORGHITA, *op. cit.*, Pl. 3/13, nr. catalog. 105; M. TURCU, *Les bols à reliefs des collections du musée d'histoire du municipe de Bucarest*, Dacia, NS, XX, 1986, PL. 13/2, nr. catalog., 81.
29. I. H. CRIȘAN, *op. cit.*, Pl. XL/6, 9.
30. H. A. THOMPSON, *op. cit.*, p. 405-406.
31. R. VULPE, M. GHEORGHITA, *op. cit.*, Pl. 4/6; 5/4, 6; 6/7, 11, nr. cat., 12, 58, 62, 178, 192.
32. I. H. CRIȘAN, *op. cit.*, XL/1-4.
33. IDEM, XL/8-7.
34. V. SÎRBU, *Dava getică de la Grăditea, județul Brăila*, p. 25-33.
35. R. VULPE, M. GHEORGHITA, *op. cit.*, Pl. 5/1, 3, 5,7; 7/1-3, 6-7, nr. catal. 29, 30, 39, 95, 106, 156, 167, 168.
36. M. TURCU, *op. cit.*, Pl. X/5-6.
37. C. PREDĂ, *Geto-Dacii din Oltului inferior. Dava de la Sprincenata*, București, 1986, p. 94-96.
38. D. BERCIU, *Buridava dacică*, București 1981 p. 54-56.
39. FL. MARINESCU, SMMIM, 1977, p. 34.
40. N. CONOVICI, *op. cit.*, p. 183-185.
41. R. VULPE, M. GHEORGHITA, *op. cit.*, Pl. 3/6, nr. catalog, 139.
42. Printre bolurile descoperite la Popești figurează un fragment ce ar putea fi decorat cu bucranii și unul pe care ar putea fi reprezentați șerpi. R. VULPE, M. GHEORGHITA, *op. cit.*, Pl. 5/5, 6/2, nr. catalog, 167, 169.
43. R. VULPE, M. GHEORGHITA, *op. cit.*, Pl. 6/1, nr. cat. 142.
44. S. MARINESCU-BILCU, *Descoperiri geto-dace de la Căscioarele*, SCIV, 17, 1, 1966, p. 113-123.
45. R. VULPE, M. GHEORGHITA, *op. cit.*, Pl. 5/5, 6/2, nr. catalog, 167, 169.
46. R. VULPE, *Reprezentări umane pe cupele de la Popești*, SCIV, 16, 2, 1965, p. 341-349.
47. V. SÎRBU, *op. cit.*, p. 196.
48. V. URSACHI, *Zargidava. Cetatea dacică de la Brad*, București. 1995, p. 185, Pl. 282/7.
49. C. PREDĂ, *op. cit.*, p. 95.
50. I. C. FRANGA, *op. cit.*, Fig. 11/2.
51. R. VULPE, M. GHEORGHITA, *op. cit.*, Pl. 3/15, nr. cat. 9.
52. I. H. CRIȘAN, *op. cit.*, Pl. XL/6.
53. V. SÎRBU, *op. cit.*, p. 25-33.
54. I. H. CRIȘAN, *op. cit.*, Pl. XL/2-3.
55. M. TURCU, *op. cit.*, Pl. 12/6, nr. cat. 68.
56. C. PREDĂ, *op. cit.*, p. 94.
57. R. VULPE, M. GHEORGHITA, *op. cit.*, Pl. 2/10, 6/13; 7/8; 8/1,5; nr. catal. 73, 179, 182, 190; M. TURCU, *op. cit.*, Pl. 12/9
58. I. H. CRIȘAN, *op. cit.*, XL/1, 6, 7, 9.
59. C. PREDĂ, *op. cit.*, p. 94-95.
60. M. TURCU, *op. cit.*, Pl. 11/7; V. DUMITRESCU, *op. cit.*, p. 126.
61. M. TURCU, *op. cit.*, Pl. 10/1.
62. R. VULPE, M. GHEORGHITA, *op. cit.*, Pl. 4/3, 8; 5/8, nr. cat. 21, 120, 168.
63. IDEM, Pl. 1/1; 2/13; 5/7; nr. cat. 32, 95, 136.
64. H. S. ROBINSON, *The Atenian Agora*, V, 1959, Pl. 27; 5/ C26.
65. H. A. THOMPSON, *op. cit.*, p. 359, fig. 46/C 26.
66. IDEM, *op. cit.*, p. 354, fig. 37/C19; 355, Fig. 39/G21.
67. IDEM, *op. cit.*, p. 362, Fig. 46, C28.
68. IDEM, *op. cit.*, p. 361, Fig. 45b/C27.
69. N. CONOVICI, *op. cit.*, Fig. 4/2.
70. IDEM, Pl. 5/4.
71. R. VULPE, M. GHEORGHITA, *op. cit.*, Pl. 1/8, nr. cat., 122
72. IDEM, Pl. 5/4, nr. cat. 178.

73. H. A. THOMPSON, *op. cit.*, p. 360, C28; 363, Fig.48; 407, Fig. 69, E79.
74. M. BUCOVĂLA, *op. cit.*, p. 36.
75. I. H. CRIȘAN, *op. cit.*, XI/8.
76. M. TURCU, *op. cit.*, Fig. 48c.
77. M. BUCOVĂLA, *op. cit.*, fig. 48c.
78. H. A. THOMPSON, *op. cit.*, p. 357, Fig. 11, C23; 465, Fig.40, C22.
79. S. MARINESCU-BÎLCU, *op. cit.*, p. 115.
80. V. SÎRBU, *op. cit.*, p. 187-198.
81. I. C. FRANGA, *op. cit.*, p. 26.
82. IDEM, *op. cit.*,
83. H. A. THOMPSON, *op. cit.*, p. 355-356, Fig. 41, C21, 22, 42; I. C. FRANGA, *op. cit.*, p. 21.
84. I. C. FRANGA, *op. cit.*, p. 14, fig. 4/1-5.
85. R. VULPE, *op. cit.*, p. 349.
86. I. H. CRIȘAN, *op. cit.*, p. 364.
87. M. GRAMATOPOUL, *Artă și arheologie dacică și romană*, București, 1982, p. 105.
88. S. SANIE, *Din istoria culturii și religiei geto-dacilor*, Iași, 1999, p. 85-86.
89. M. BĂRBULESCU, *ActaMN*, VIII, p. 91-109.
90. I. GLODARIU, V. MOGA, *EphemNap*, IV, 1994, Fig. 11-12.
91. C. PREDĂ, *op. cit.*, p. 94-95.

92. H. A. THOMPSON, *op. cit.*, p. 352, C18, 19, 24, 34.
93. I. C. FRANGA, *op. cit.*, p. 13.
94. IDEM, *op. cit.*, p. 27, fig. 11/2.
95. R. VULPE, M. GHEORGHIȚĂ, *op. cit.*, p. 198.
96. IBIDEM.
97. V. PĂRVAN, *op. cit.*, p. 224.
98. R. VULPE, M. GHEORGHIȚĂ, *op. cit.*, p. 189.
99. R. VULPE, *op. cit.*, p. 38-42.
100. N. CONOVICI, *op. cit.*, p. 179.
101. IBIDEM
102. IDEM, *op. cit.*, p. 171-178.
103. D. BERCIU, *op. cit.*, p. 54-58.
104. IBIDEM.
105. C. PREDĂ, *op. cit.*, p. 82.
106. IBIDEM
107. V. SÎRBU, *op. cit.*, p. 88.
108. FL. MARINESCU, *op. cit.*, p. 32.
109. V. URSACHI, *op. cit.*, p. 185.
110. V. SÎRBU, *Așezările din zona Căscioarele-Greaca-Prundu-mileniile I î. Chr-I p. Chr*, I, Brăila, 1996, p. 38.
111. Inf. Gelu Forea pentru care îi mulțumim și pe această cale.
112. D. POPESCU, *Le tresor daces de Sîncrăieni*, Dacia NS, II, 1958, p. 157-206.
113. I. GLODARIU, V. MOGA, *op. cit.*

LISTA ILUSTRAȚIILOR

Planșa 1. Tipuri de bandă și profile. 1-15, 20-21, 32-39, după A. Vulpe; 16, 19, 22-31 după I. C. Franga;
Planșa 2. Tipuri de medalion. 1-2, 4, 11-13, după I. C. Franga; 3, 5-10, 14-20 după A. Vulpe;
Planșa 3. Tipuri de ornament. 1-9 după I. H. Crișan (Sighișoara);
Planșa 4. Tipare. 1-12 după A. Vulpe (Popești);
Planșa 5. Boluri cu decor antropomorf. 1 după C. Predă (Sprincenata); 2-3 după A. Vulpe (Popești); 4 după I. C. Franga (Zimnicea); 5 după V. Ursachi (Brad);
Planșa 6. Boluri cu decor zoomorf: 1-2, 4-5 după A. Vulpe (Popești); 3 după S. Marinescu-Bîlcu, (Căscioarele);
Planșa 7. Boluri cu decor variat: 1-3, 5-7, 9-11 după A. Vulpe (Popești); 4, 8, 12 după M. Turcu (Popești);
Planșa 8. Boluri cu decor variat: 1, 4, 7, 10, 13 după M. Turcu (Popești); 2-3, 5-6, 8-9, 10-12, 14, după A. Vulpe (Popești);
Planșa 9. Boluri decorate cu monede și imbricații: 1, 5 după N. Conovici (Crâșani), 2-3 după A. Vulpe (Popești)

4, 7 după M. Turcu (Popești); 6 după I. C. Franga (Zimnicea);
Planșa 10. Boluri originale 1-4 după H. A. Thompson (Atena);
Planșa 11. Boluri originale 1-3 după H. A. Thompson (Atena);
Planșa 12. Boluri originale 1-4 după H. A. Thompson (Atena);
Planșa 13. 1-6 ținte ornamentate (după I. Glodariu, E. Iaroslavski), 7 scutul de la Luncani Piatra-Roșie (după G. Florea, L. Suci);
Planșa 14. 1-2 Falere din tezaurul de la Lupu (după I. Glodariu, V. Moga); 3-4 cupe din tezaurul de la Sîncrăieni (după D. Popescu);
Planșa 15. 1-2 vase cu protome de berbec (imitație și prototip, după G. Florea V. Sîrbu).

Résumé

Original et imitation dans la culture matérielle des Géo-Daces. Les bols à décors en reliefs (Les siècles II-II a. CVhr.)

L'influence qu'a en l'espèce méditerranéen spécialement par l'intermédiaire des colonies nord-pontiques, sur le territoire habité par les Géo-Daces, c'est bien connu. L'un des domaines dans lequel on sent ces influences et qu'on a traité partiellement dans l'article ce-dessus est celui des céramiques et plus exactement le segment représenté par les bols à décors en reliefs.

Ces pièces pénètrent de monde hellénistique en Dacie dans le IIe siècle a. Chr. et on y reconstruit jusqu'à la fin du Ier siècle a. Chr. Elles sont imitées par les potiers geto-daces en remarquant les centres de production aux établissements connues: Popești, Crâșani, Sprincenata, Ocnuța, Sighișoara.

Les pièces en question ne sont pas imitées fidèlement, le potier géto-dac intervient avec des détails dans le modelage de la forme, dans la réalisation du décor en employant des motifs décoratifs personnels il se détache de l'original.

En conclusion, selon les motifs employés et le mode de les représenter ainsi que selon leur forme (conique) on peut parler de l'existence des "bols delliens de type geto-dace".

Explication des figures:

Fig. 1. 1-23-des types de bande;

24-39-des types des profils.

Fig. 2. Des types des madaillon.

Fig. 3. Des types d'ornament.

Fig. 4. Des typares.

Fig. 5. Des bols à décor antropomorphe.

Fig. 6. Des bols à décor zoomorphe et rhytons.

Fig. 7. Des bols à décor varié.

Fig. 8. Des bols à décor varié.

Fig. 9. Des bols décorés avec des monnaies et imbriqués.

Fig. 10. Des bols original.

Fig. 11. Des bols original.

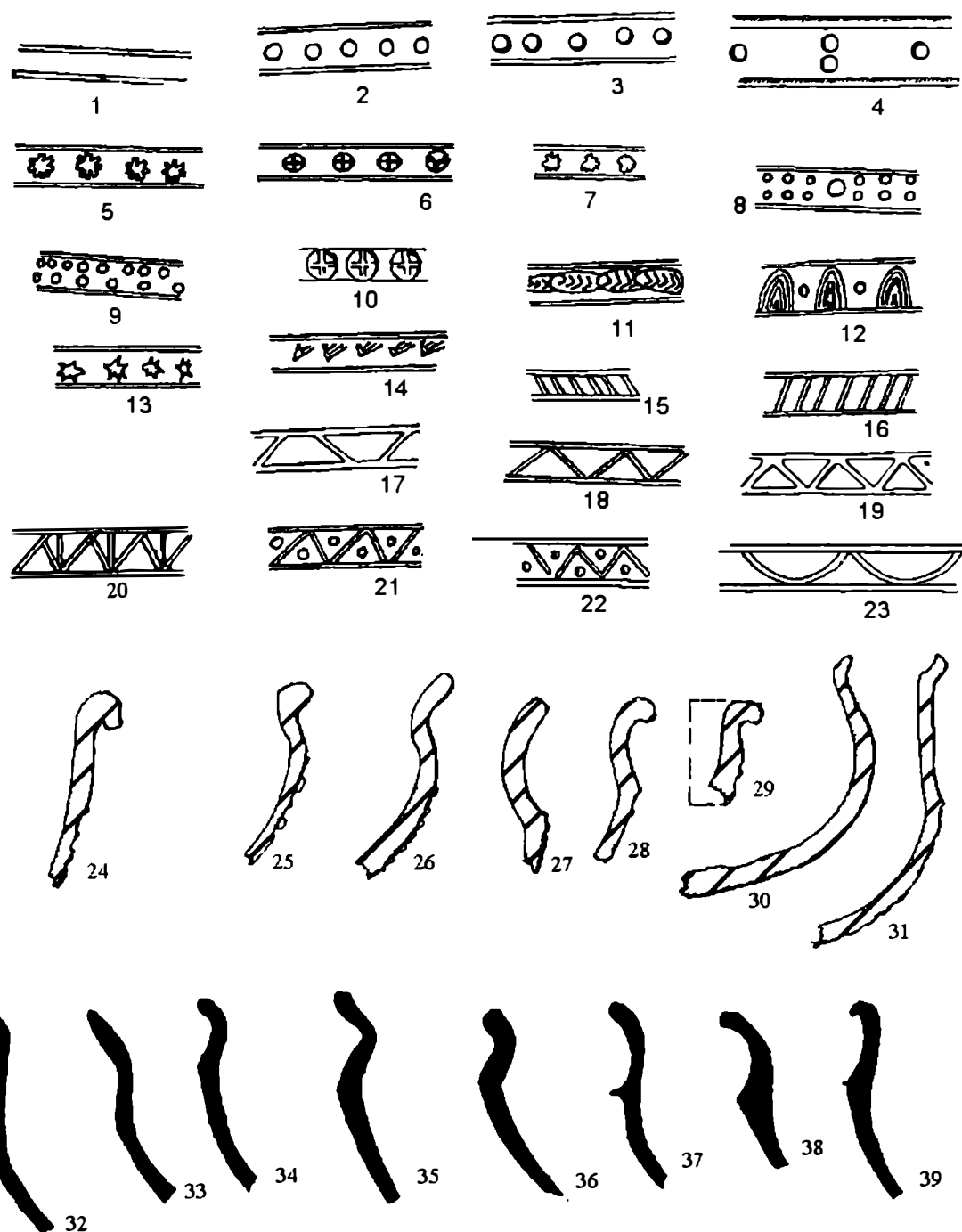
Fig. 12. Des bols original.

Fig. 13. 1-6: Des clous daces décorés, du Sarmizegetusa; 7: le "bouchier" en fer du Luncani-Piatra Roșie.

Fig. 14. 1-2: Des phalères du trésor de Lupu; 3-4: des coupes en argent du Sâncrăieni.

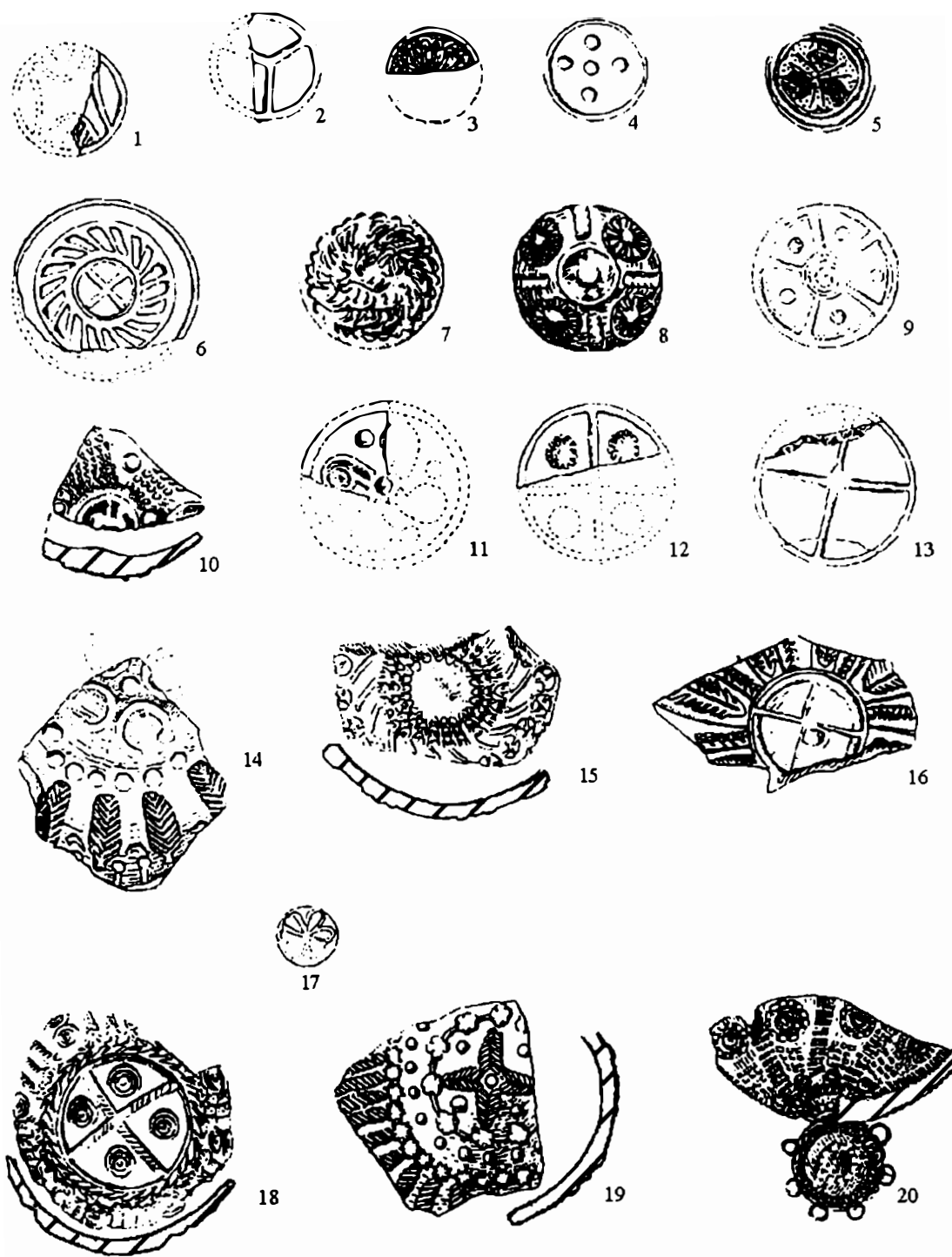
Fig. 15. 1: Vase parallépipiediques à proeminence en forme de bélier de Răcătău; 2: vase hellénistique à proeminence en forme de bélier.

Muzeograf Cristina Popescu
Muzeul Carpaților Răsăriteni
Sf. Gheorghe, str. Libertății, nr. 4
Tel: 067/314139

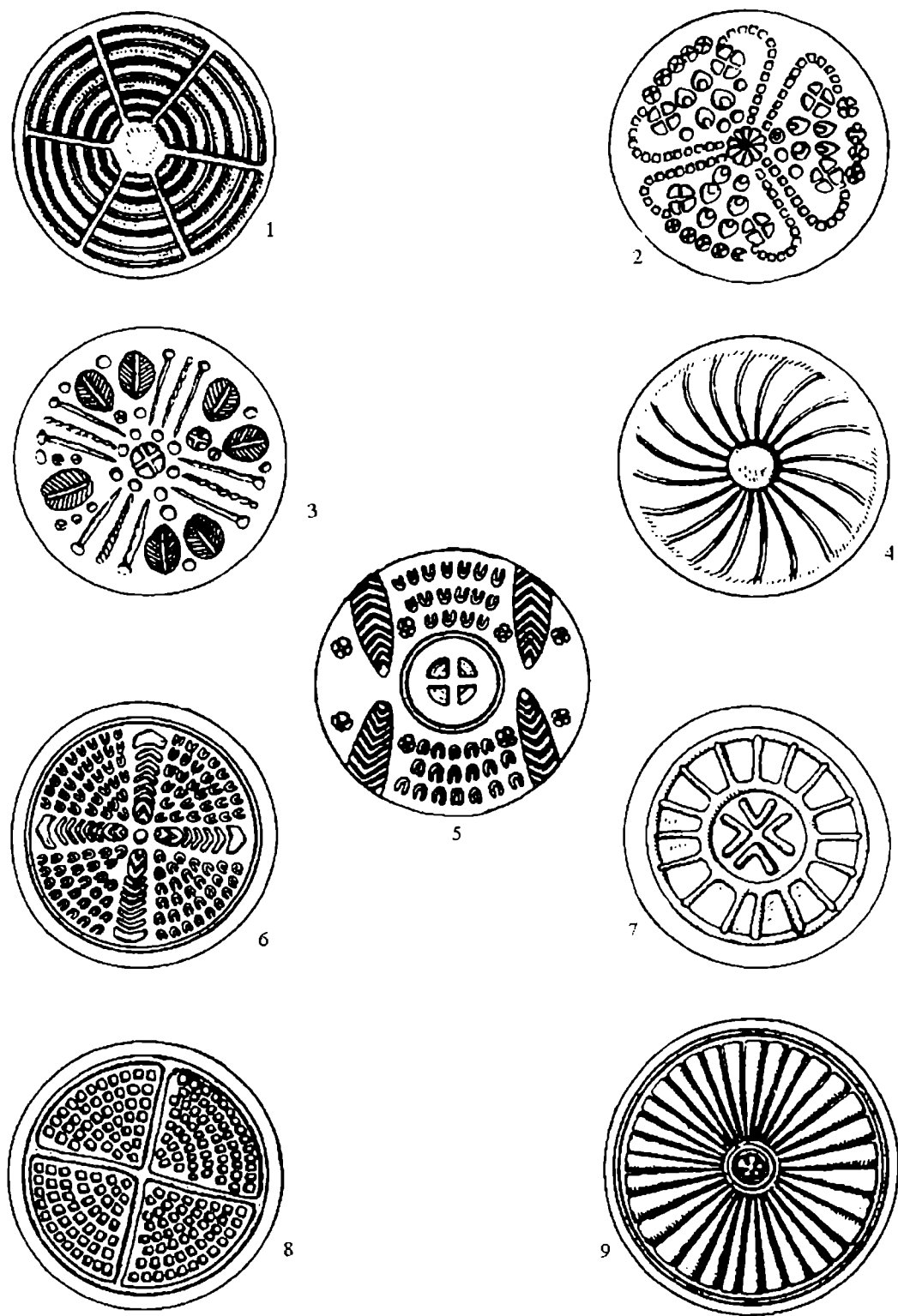
Planșa 1. Tipuri de bandă și profile. 1-15, 20-21, 32-39, după A. Vulpe; 16, 19, 22-31 după I. C. Franga;

Fig. 1. 1-23-des types de bande; 24-39-des types des profils.

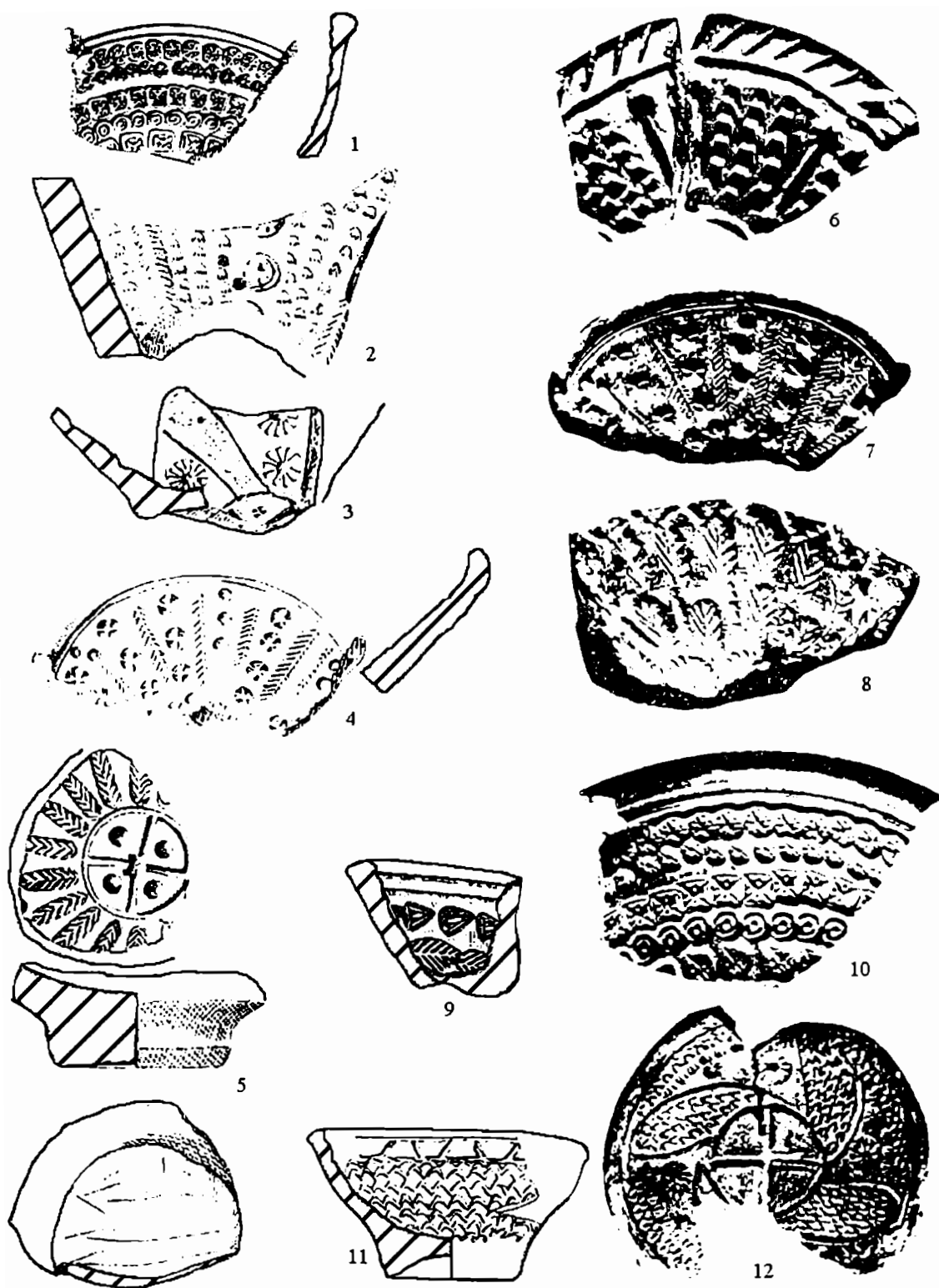
Planșa 2. Tipuri de medalion. 1-2, 4, 11-13, după I. C. Franga; 3, 5-10, 14-20 după A. Vulpe;

Fig. 2. Des types des madaillon.

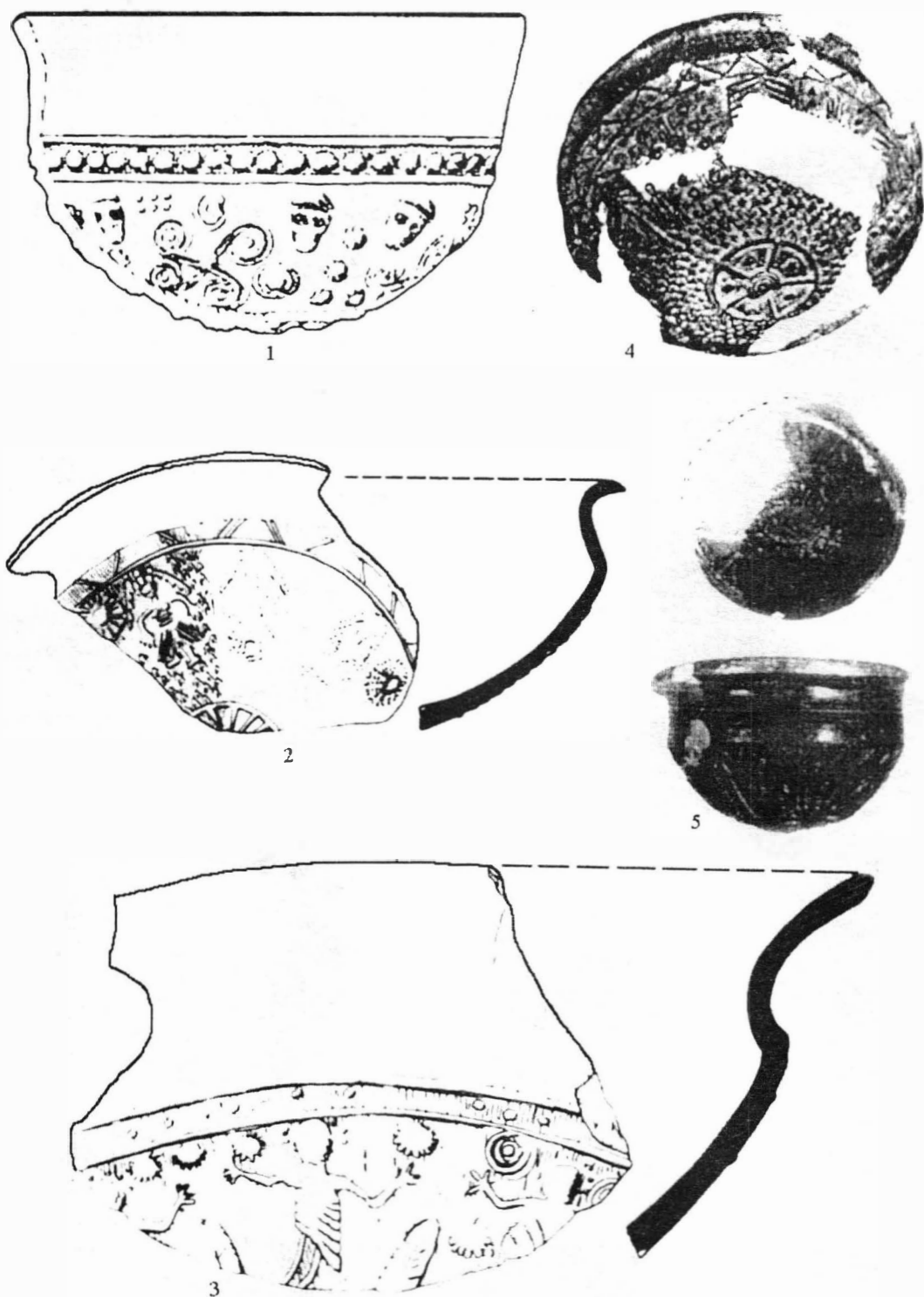
Planşa 3, Tipuri de ornament. 1-9 după I. H. Crişan (Sighişoara);

Fig. 3. Des types d'ornement.

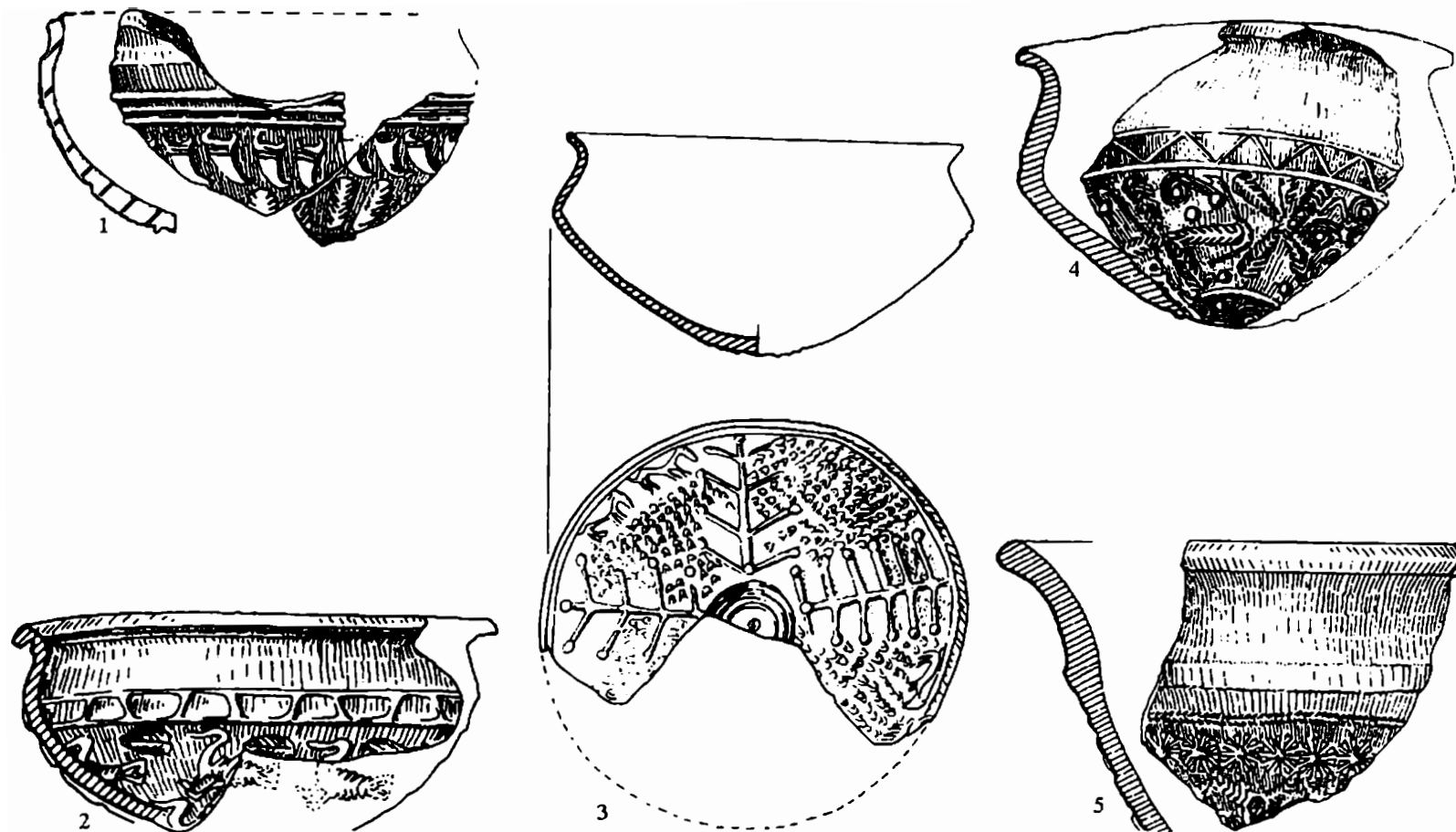
Planșa 4. Tipare. 1-12 după A. Vulpe (Popești);

Fig. 4. Des ȝypares.

Planşa 5. Boluri cu decor antropomorf. 1 după C. Preda (Spîncenata); 2-3 după A. Vulpe (Poceşti); 4 după I. C. Franga (Zimnicea); 5 după V. Ursachi (Brad);

Fig. 5. Des bols à décor anthropomorphe.

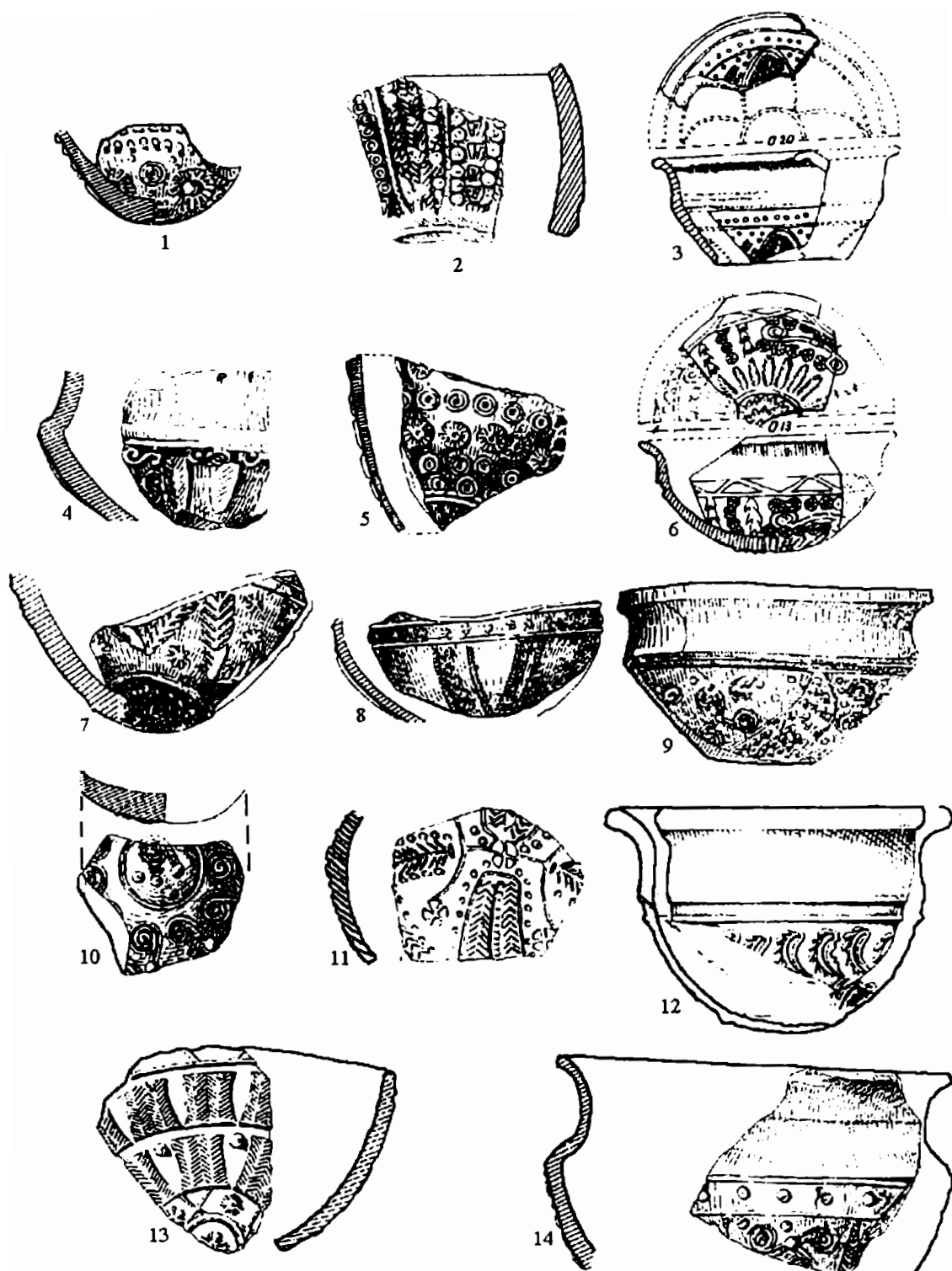
Planșa 6. Boluri cu decor zoomorf : 1-2, 4-5 după A. Vulpe (Popești); 3 după S. Marinescu-Bilcu, (Căscioarele);

Fig. 6. Des bols à décor zoomorphe et rhytons.

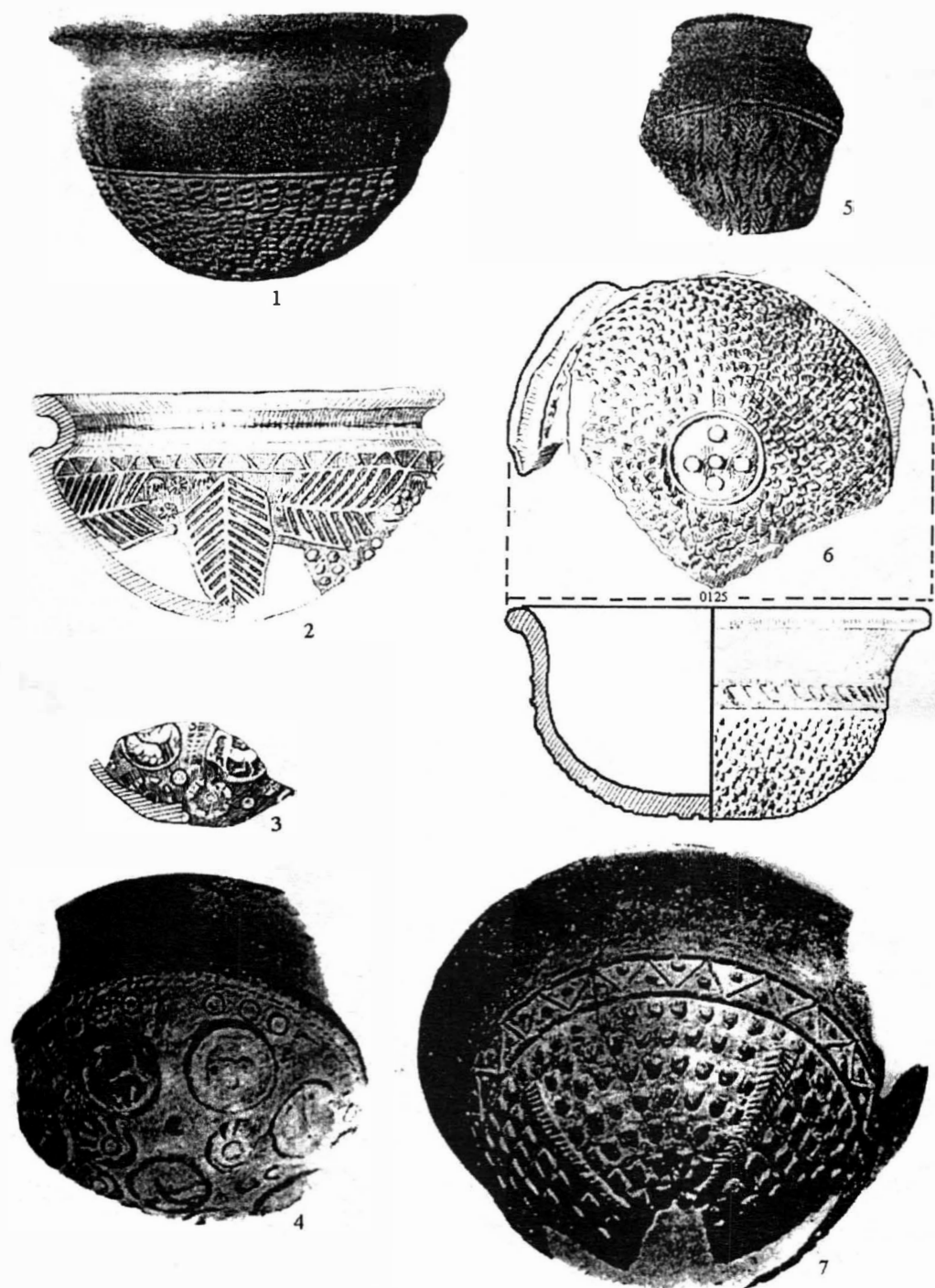
Planșa 7. Boluri cu decor variat: 1-3, 5-7, 9-11 după A. Vulpe (Popești); 4, 8, 12 după M. Turcu (Popești);

Fig. 7. Des bols à décor varié.

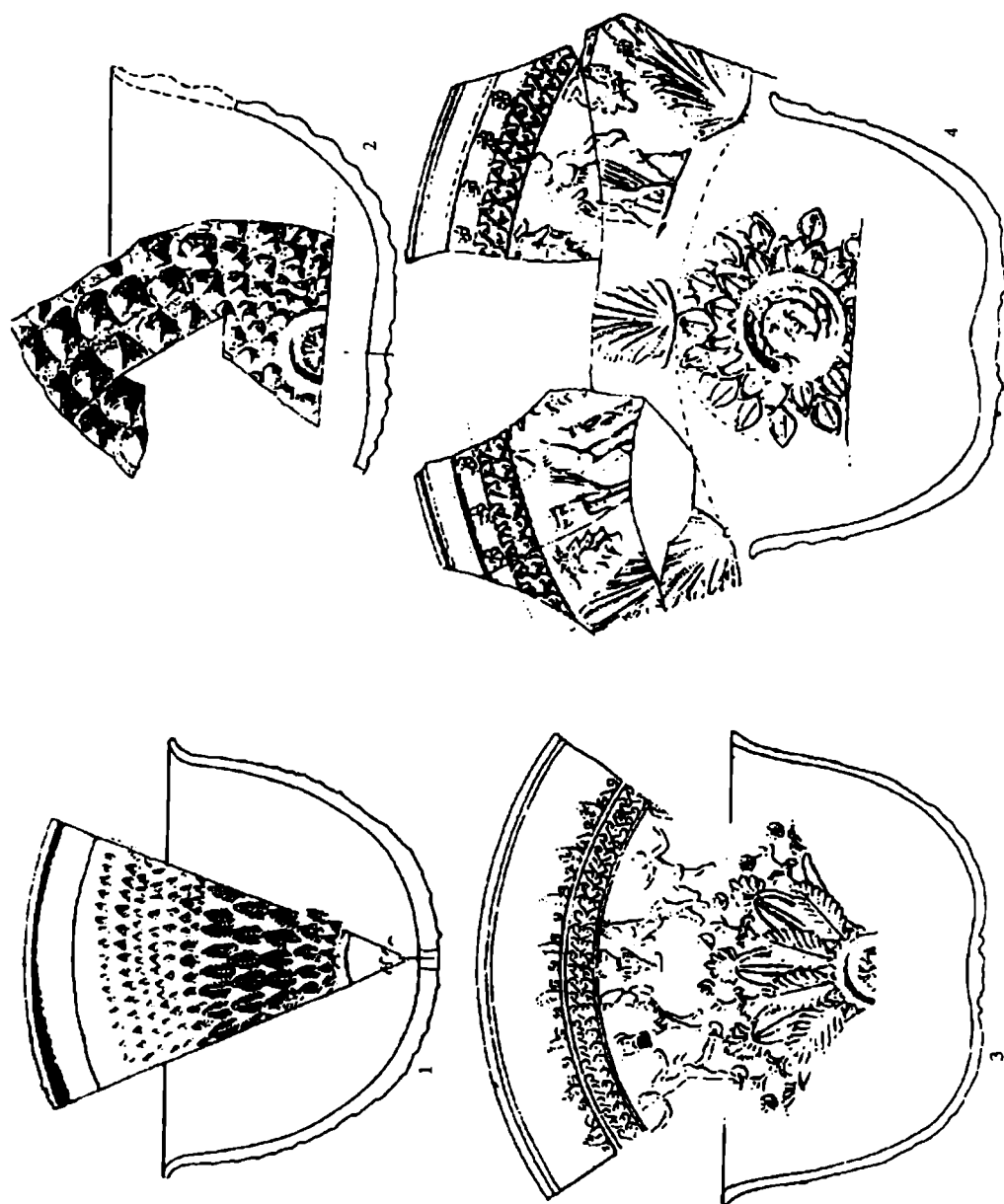
Planșa 8. Boluri cu decor variat: 1, 4, 7, 10, 13 după M. Turcu (Popești); 2-3, 5-6, 8-9, 10-12, 14, după A. Vulpe (Popești);

Fig. 8. Des bols à décor varié.

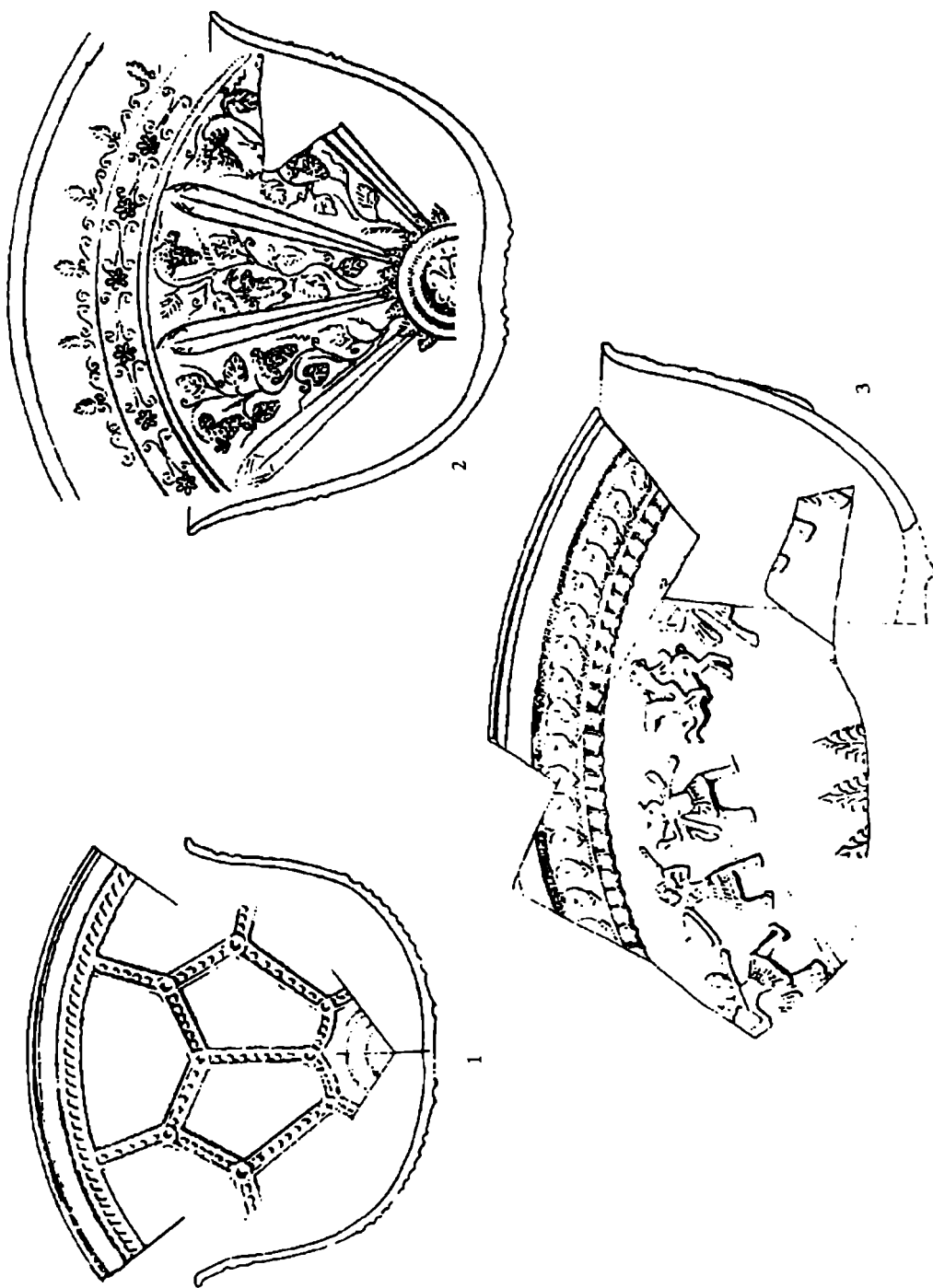
Planșa 9. Boluri decorate cu monede și imbricații: 1, 5 după N. Conovici (Crăsani), 2-3 după A. Vulpe (Popești), 4, 7 după M. Turcu (Popești); 6 după I. C. Franga (Zimnicea);

Fig. 9. Des bols décorés avec des monnaies et imbriqués.

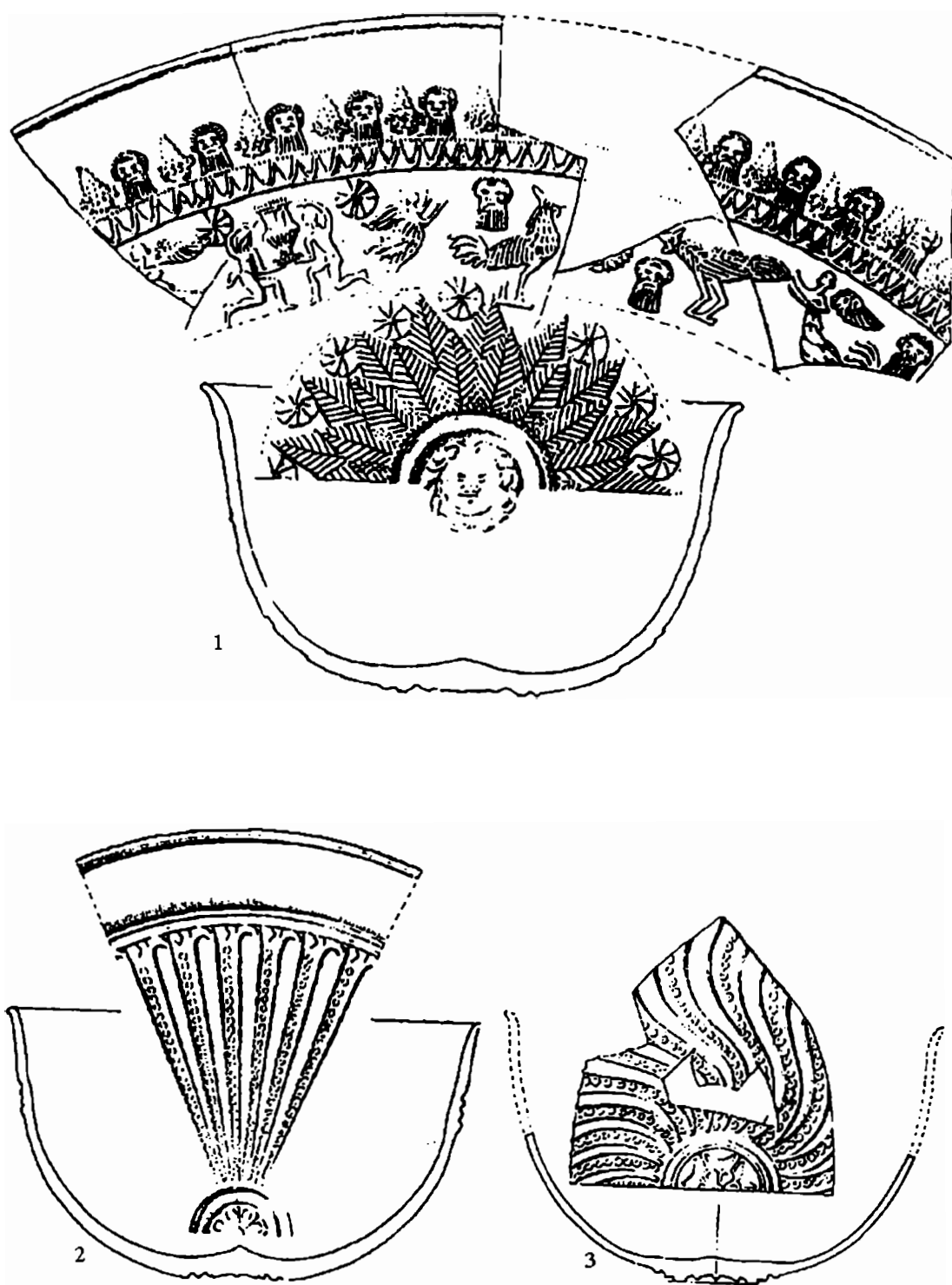
Planșa 10. Boluri originale 1-4 după H. A. Thompson (Atena);

Fig. 10. Des bols original.

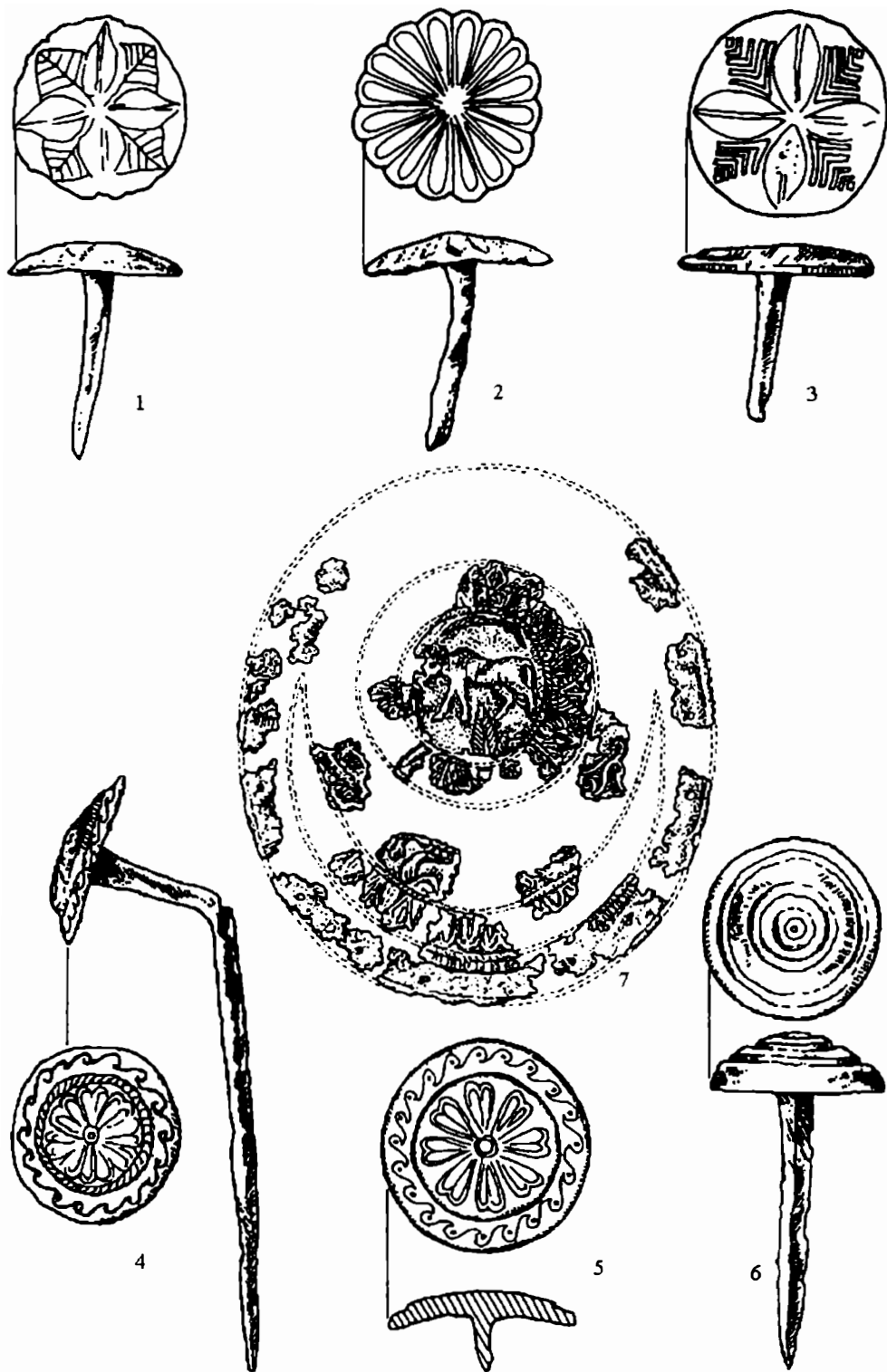
Plansa 11. Doluri originale 1-3 după H. A. Thompson (Atena);

Fig. 11. Des bols original.

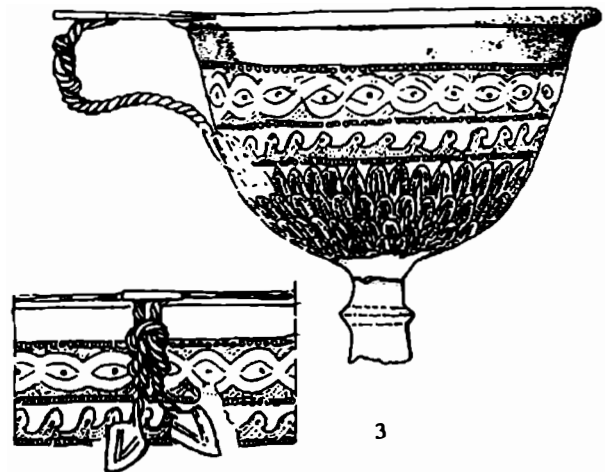
Planșa 12. Boluri originale 1-4 după H. A. Thompson (Atena);

Fig. 12. Des bols original.

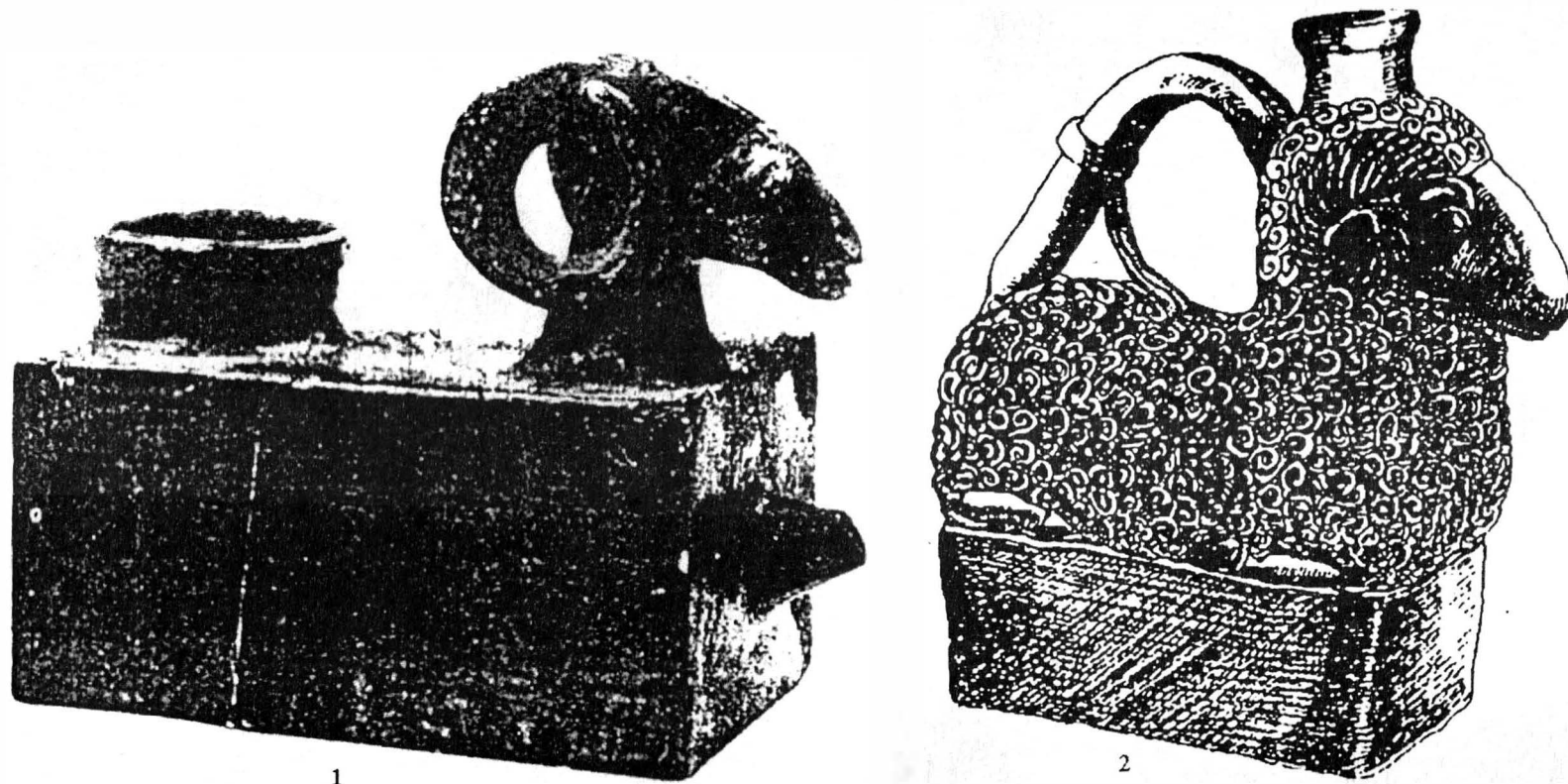
Planşa 13. 1-6 ţinte ornamentate (după I. Glodariu, E. Iaroslavschi),
7 scutul de la Luncani Piatra-Roşie (după G. Florea, L. Suci);

Fig. 13. 1-6: Des clous duces décorés, du Sarmizegetusa; 7: le "bouchier" en fer du Luncani-Piatra Roşie.

Planșa 14. 1-2 Falere din tezaurul de la Lupu (după I. Glodariu, V. Moga); 3-4 cupe din tezaurul de la Sâncrăieni (după D. Popescu);

Fig. 14. 1-2: Des phalères du trésor de Lupu; 3-4: des coupes en argent du Sâncrăieni.

Planșa 15. 1-2 vase cu protome de berbec (imitație și prototip, după G. Florea V. Sîrbu).

Fig. 15. 1: Vase parallépipédiques à proeminence en forme de bœuf de Răcătău; 2: vase hellénistique à proeminence en forme de bœuf.

Ceramica slavă de la Filiaș (jud. Harghita)

Cu ocazia întocmirii materialului ilustrativ pentru repertoriul arheologic al județului Harghita, au fost desenate și fotografiate sute de piese arheologice aflate în depozitul Muzeului Național Secuiesc din Sf. Gheorghe. O parte dintre acestea, din cauza lipsei de spațiu, n-au intrat în repertoriu. Cu scopul de a veni în ajutorul specialiștilor, care se ocupă de epoca medievală timpurie, în continuare vom publica materialul ceramic descoperit în așezarea de la Filiaș (jud. Harghita), cu câteva observații cunvenite.

Epoca medievală timpurie, respectiv sec. VI-VIII d. Hr, până în a doua jumătate a sec. XX, când au fost începute săpăturile arheologice sistematice, pe ambii versanți ai Carpaților, a fost prea puțin cunoscută. În această epocă au pătruns pe teritoriul României triburile slave - anții, din răsărit și din vest, sclavinii.

La Sărata Monteoru, pe teritoriul Moldovei, regretatul profesor I. Nestor, a descoperit o necropolă de incinerare¹ și a constatat prezența slavilor pe teritoriul României². În ace-lași timp, s-au mai ocupat de problema pătrunderii și așezării slavilor pe teritoriul Moldovei, M. Comșa³ și Matei D. Mircea⁴, iar mai târziu în ultimele decenii ale sec. XX, Dan Gh. Theo-doru⁵ și Ion Mitrea⁶, care au tratat problema slavilor în contextul formării poporului român. Pe versantul apusean al Carpaților, în Transilvania, primul, care a încercat să stabilească prezența culturii slave a fost regretatul profesor clujean Kurt Horedt. Domnia sa a publicat o ceramică, pe care a atribuit-o slavilor⁷. Desco-perirea așezărilor de la Bezid și Sălașuri în anul 1960, a însemnat o nouă epocă în cercetarea culturii materiale a slavilor în sud-estul Transilvaniei și a pătrunderii lor în văile Târnavelor⁸. În anii următori au fost depistate așezările de la Medișoru Mare, Șimonești, Cristuru Secuiesc, Eliseni⁹ și Filiaș¹⁰. Despre rezultatele acestor cercetări, numai câteva rapoarte scurte au fost publicate.

Dintre aceste așezări slave în valea Târnavei Mari, cea de la Filiaș este cea mai mare.

În cadrul acestei așezări, aflată în hotarul comunei, pe o terasă a pârâului, au fost descoperite 40 de semibordeie, săpate în pământ, cu câte o vatră-pietrar în colț. Inventarul acestor semibordeie constă în material ceramic, câteva unelte de uz casnic, puține arme și obiecte de piatră. O parte din acest material descoperit se află în colecția Muzeului Național Secuiesc din Sf. Gheorghe și a fost publicat de conducătorul șantierului, Székely Zoltán, în anuarul științific al muzeului, Aluta, iar restul, fragmente ceramice în mare parte se păstrează în depozitul Muzeului Orășenesc din Cristuru Secuiesc. Aceste obiecte - după cum am mai amintit - au fost desenate pentru repertoriul arheologic al județului Harghita, care este în curs de apariție. Din acest material vor fi publicate în repertoriul mai sus menționat, o altă parte vor fi descrise în cele ce urmează, cu mențiunea că nu vom acoperi tot materialul descoperit la Filiaș și aflat în custodia Muzeului Național Secuiesc din Sf. Gheorghe.

Materialul constă din fragmente de vase făcute cu mâna, la roata rapidă sau înceată. Sunt fragmente de vase de tip oală-borcan, de formă bitronconică, cu umerii rotunjiți și fundul plat, gura relativ largă, buza teșită și răsfrântă în afară. La unele vase, pe teșitura buzei se află un decor format dintr-o succesiune de creștături sau de alveole. Marea majoritate a buzelor sunt fără decor.

Vasele făcute cu mâna au pastă cu pietricele mari, sunt slab arse, unele sunt făcute și din pastă mai compactă. Au umărul dezvoltat cu marginea ușor răsfrântă în afară și se îngustează spre fundul plat. (Pl. I/1-4, II/1). Buza vaselor este teșită, răsfrântă ușor (Pl. III/3-4; IV/1; VI/1; VIII/1, 3; X/4) sau mai tare (Pl. II/2-3; III/1-2; IV/4-5; V/1-2; VI/2-5; VII/1, 6; VIII/4; IX/2-5; XIV/4-7) sau îngroșată (Pl. V/3; VIII/2; IX/1), cu șanțulețe (Pl. V/4). Multe vase din această categorie sunt decorate cu un șir de alveole sau creștături pe buză (Pl. III/2; IV/2-3; IX/4-5; X/3).

Categoria a doua constă din fragmente de vase făcute la roata înceată sau rapidă. Au pastă compactă cu pietricele mici și cu nisip,

sunt arse în negru sau brun-cărmiziu. Marginile sunt răsfrațe în afară și sunt decorate cu benzi de linii în val (Pl. VII/4; XI/7). Unele vase sunt decorate pe buză cu alveole și pe umăr cu bandă de linii în val (Pl. IX/4-5), dar unele au și striuri și caneluri (Pl. IV/5; VIII/4).

Așezarea de la Filiaș a fost locuită în perioada post romană de daci. Vestigiile lor au fost păstrate în câteva gropi suprapuse locuințelor din epoca medievală timpurie. Acestea constau în fragmente de vase de factură dacică (Pl. XI/1-5; XII/1-2) și romană (Pl. XII/3-4; XIII/1-2, 5, 6). Tot gropii dacice îi aparțin și osemintele de animale (Pl. XI/6), iar mărgelile de lut (Pl. XIV/1-2), un fragment de fibulă digitată (Pl. XIV/3) și o fusaiolă de lut (Pl. XIII/3) aparțin populației slave.

Pentru încadrarea cronologică justă și stabilirea apartenenței etnice ale așezării, ne ajută materialul ceramic prezentat și fibula digitată.

Fragmentele ceramice provin din vase de tip Praga, de formă evoluată, făcute cu mâ-

na, care sunt cu sau fără decor. Decorul constă în creștături și în alveole pe buză - motive cunoscute din așezarea de la Nezviska Dnjester¹¹, care aparține sec. VII-VIII. Acest material ceramic este cunoscut și din așezările slave din Moldova, de la Lozna-Botoșani, Pojereni-Vaslui, Fundu-Herței, Botoșani, Tecuci-Galați, Spinoasa-Iași¹², precum și cele făcute la roată și decorate cu benzi cu linii în val¹³. Dincolo de arcul Carpaților, în partea apuseană a Transilvaniei, vasele mai sus prezentate sunt cunoscute din mormintele tumulare de la Someșeni¹⁴ și Nușfalău¹⁵. Fibula digitată atestă tot caracterul slav al așezării și este cunoscută, de la Drăușeni-Botoșani și Vulcan-Vaslui¹⁶.

Pe baza acestui material prezentat, se poate constata că în valea Târnavei Mari, în sec. VII-VIII s-au stabilit slavii, veniți din apus, iar cultura lor materială are un aspect slav răsăritean, care a fost influențată de cultura avărică, cu care au intrat în contact¹⁷. Prelungirea duratei așezării în sec. IX, în lipsa datelor concludente, nu se poate dovedi.

NOTE

1. I. NESTOR, *La nécropole d'époque ancienne de Sărata Monteoru*, Dacia, N.S., I, 1957, 289-296.

2. IDEM, *Slavii pe teritoriul R.P.R. în lumina documentelor arheologice*, SCTV, 1, 1959, 49-64.

3. M. COMȘA, *Slavii de răsărit pe teritoriul R.P.R. și pătrunderea elementului romanic în Moldova, pe baza datelor arheologice*, SCTV, IX, 1, 1958, 73-90; IDEM, *Slavii pe teritoriul R.P.R. în sec. VI-IX în lumina cercetărilor arheologice*, SCTV, X, 1, 1959, 65-80.

4. MATE D. MURCEA, *Contribuții la cunoașterea ceramicii slave de la Sucava*, SCTV, X, 4, 1959, 409-439; IDEM, Dacia, N.S., IV.

5. DAN GH. THEODORU, *Teritoriul est carpatic în veacurile V-XI e. n.*, Iași, 1978; IDEM, *Civilizația romană la est de Carpați în secolele V-VII e. n.*, București, 1984.

6. I. MITREA, *Așezarea din secolele VI-IX de la Izvoare-Bahna, Piatra Neamț*, 1998.

7. K. HOREDT, *Ceramica slavă din Transilvania*, SCTV, 2, 1951, 189-218; IDEM, *Contribuții la istoria Transilvaniei, sec. III-XIII*, București, 1958.

8. Z. SZÉKELY, *Contribuții la cultura slavă în sec. VII-VIII în sud-estul Transilvaniei*, SCTV, XIII, 1961, 1, 47-58.

9. IDEM, *Așezări din secolele VII-VIII în bazinul superior al Târnavei Mari*, SCTVA, XXXIX, 1988, 2, 169-198.

10. IDEM, *Așezări din sec. VI-IX e. n. în sud-estul Transilvaniei*, Aluta, 6-7, 1974-1975, 35-48.

11. G. I. SMIRNOV, *Casni Slovenska Posada U. obce Nezviska Nad Dnišnem*, Predloženo 5. Bucna 1958, Fig., 14/4-8; 16/3-8.

12. DAN GH. THEODORU, *Les slaves des régions Est-Carpatique de la Roumanie durant les VI-IX siècles*, Rapports du IIIe Congrès International d'Archeologie slave, Bratislava 7 septembre, 1975, Fig., 4/1-8; 5/1-8.

13. IBIDEM, Fig., 6/1-7.

14. M. MACREA, *Necropola slavă de la Someșeni*, Materiale, V, 1959, 539, fig., 5/1-3; IDEM, Materiale, VI, 1959, fig., 9/1-4.

15. M. COMȘA, *Săpăturile de la Nușfalău*, Materiale, VII, 524, fig., 5/1-4.

16. DAN GH. THEODORU, *art. cit.*, fig., 3/6-7.

17. J. EISNER, *Devínska Nova Ves*, Bratislava, 1952, 409.

Zusammenfassung

Die slawische Keramik aus Făliaș (Kr. Harghita)

Die Autoren veröffentlichen einen Teil des archäologischen Materials, welches in der slawische Siedlung aus Făliaș (Kreize Harghita) gefunden hat. Dieser Keramik hat einer ost-slawischen Aspekt und er hat in VII-VIII Jahrhunderts datieren. In Siebenbürgen in VII-VIII Jahrhunderts hat die Slawen aus westen gekommen, welche hat über die avarischen Kultur beeinflusst.

Einen Teil dieses Materials hat nach römischen Epochen datiert, und sie hat dakische und römische Keramik auch. Dieses Materials, unveröffentlicht bis heute, gibt neue Informationen für Spezialisten über VII-IX Jahrhunderts.

Cercetător Dr. Székely Zsolt

Institutul Român de Tracologie, București

Tel: 01/312022

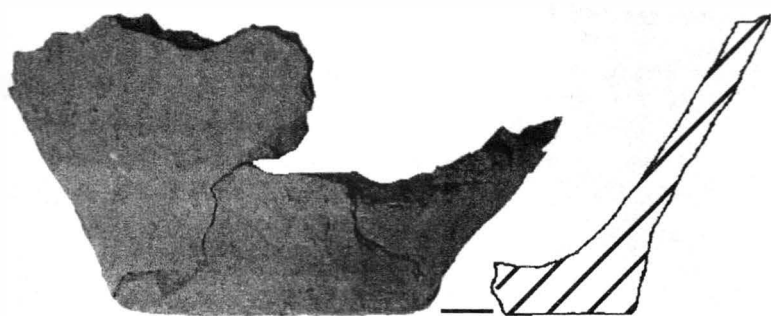
e-mail: thracrom@kappa.ro

Muzeograf Bató Attila

Muzeul Carpaților Răsăriteni

Sf. Gheorghe, Piața Libertății, nr. 4

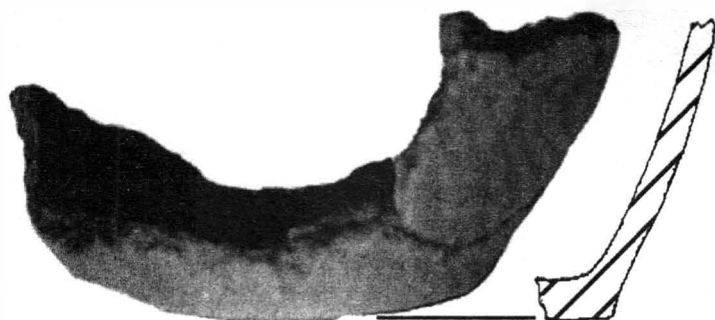
Tel: 067/314139

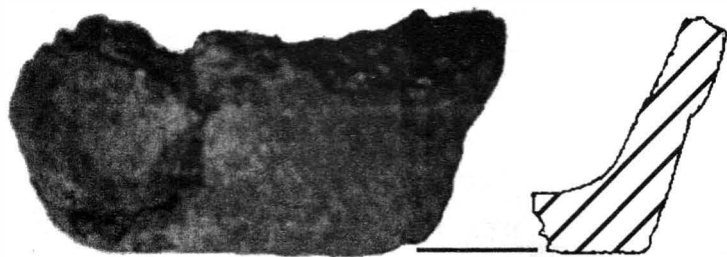
1

2

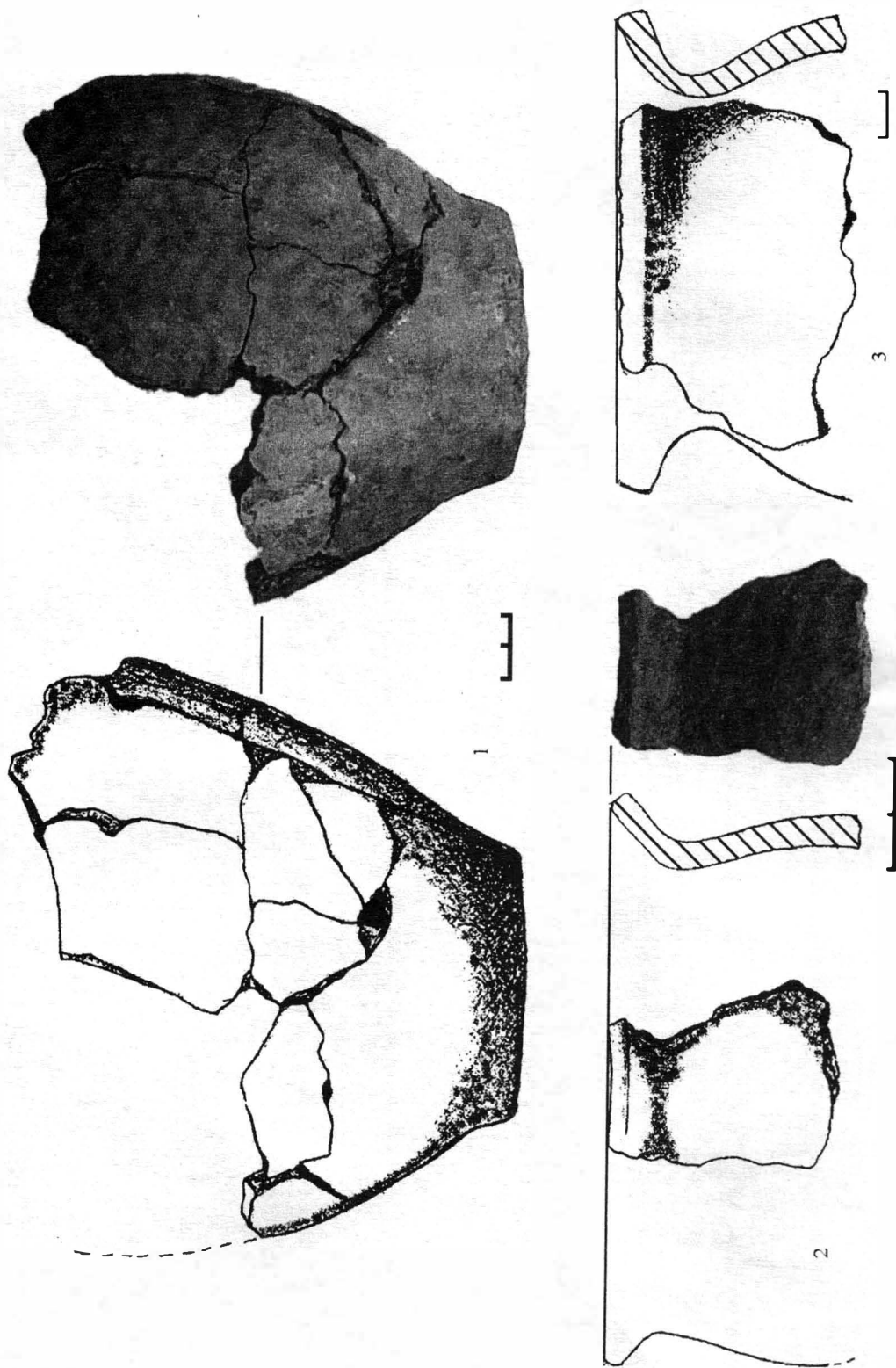

3

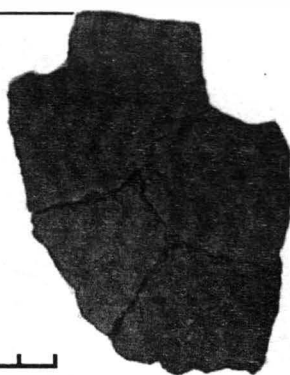
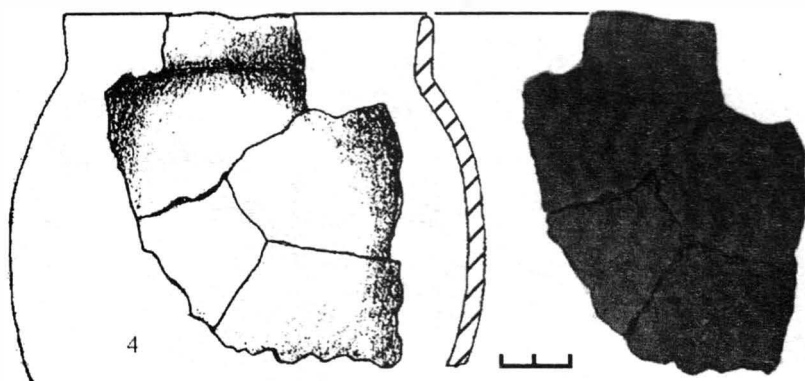
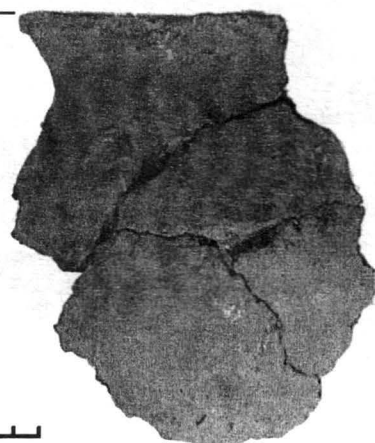
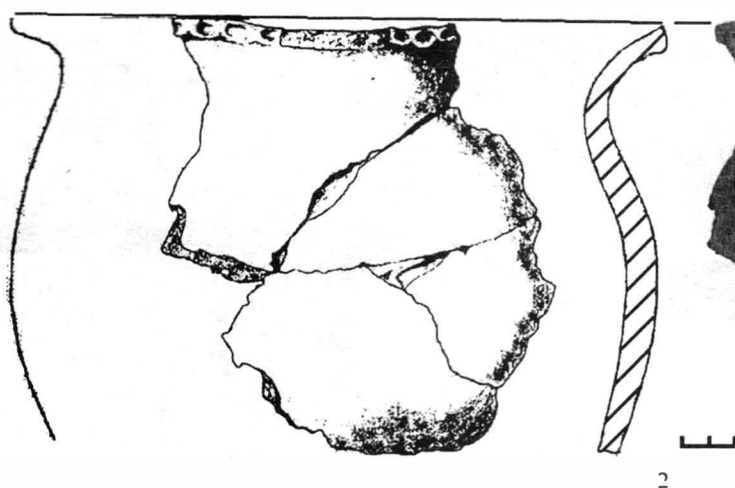
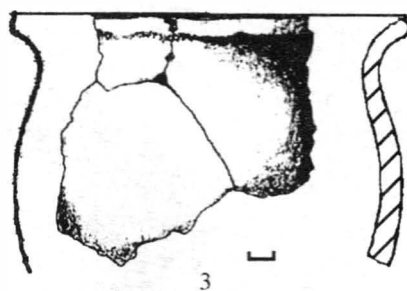
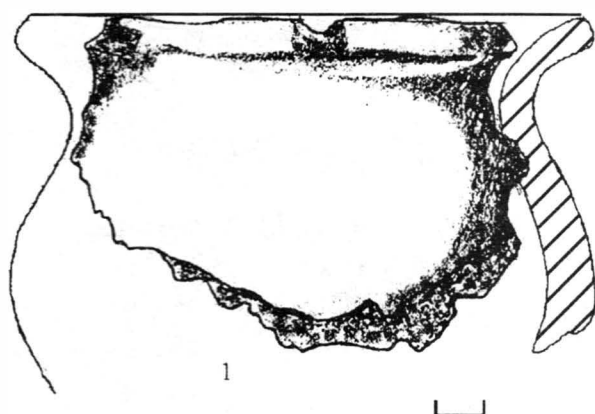

4

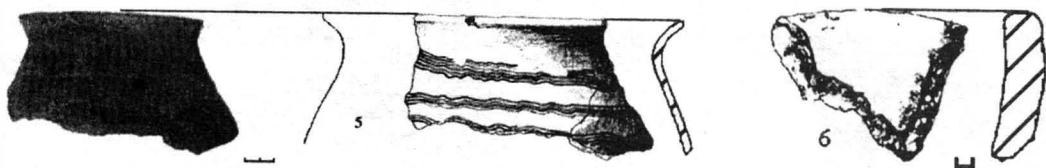
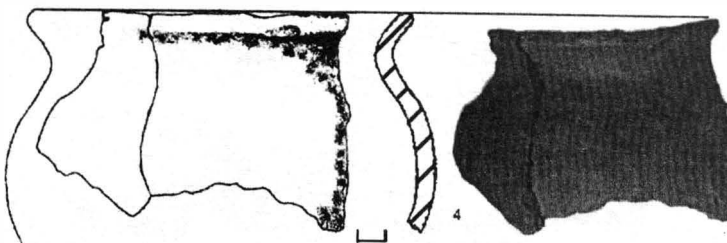
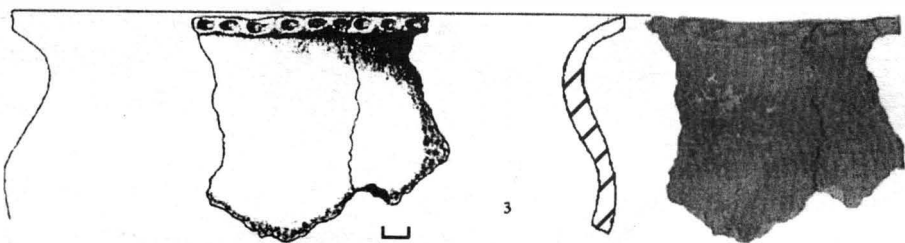
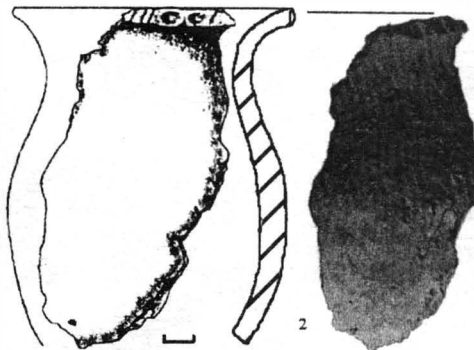
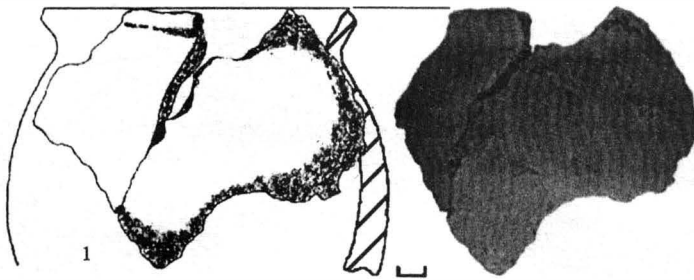
Pl. I. Filiaș. 1-4: Ceramică

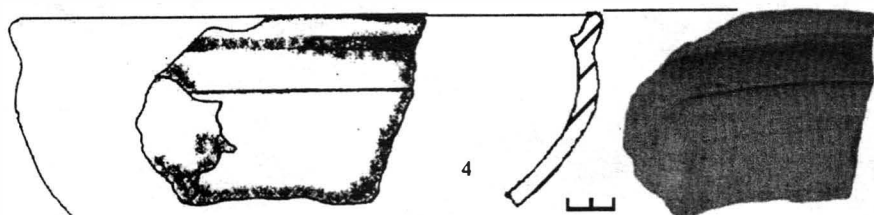
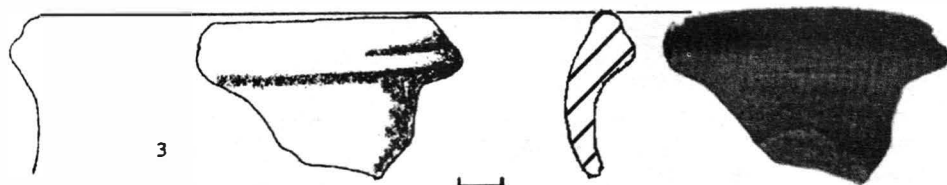
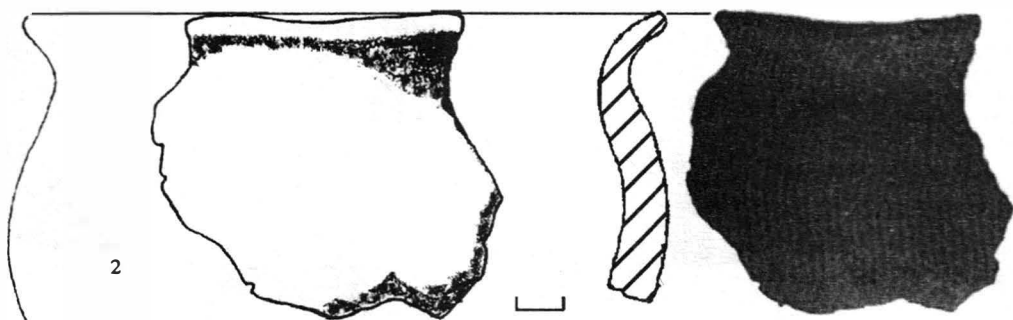
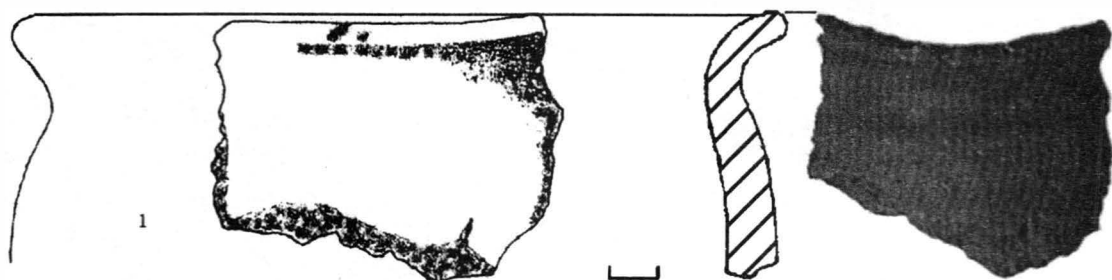
Pl. II. Filiaș. 1-3: Ceramica

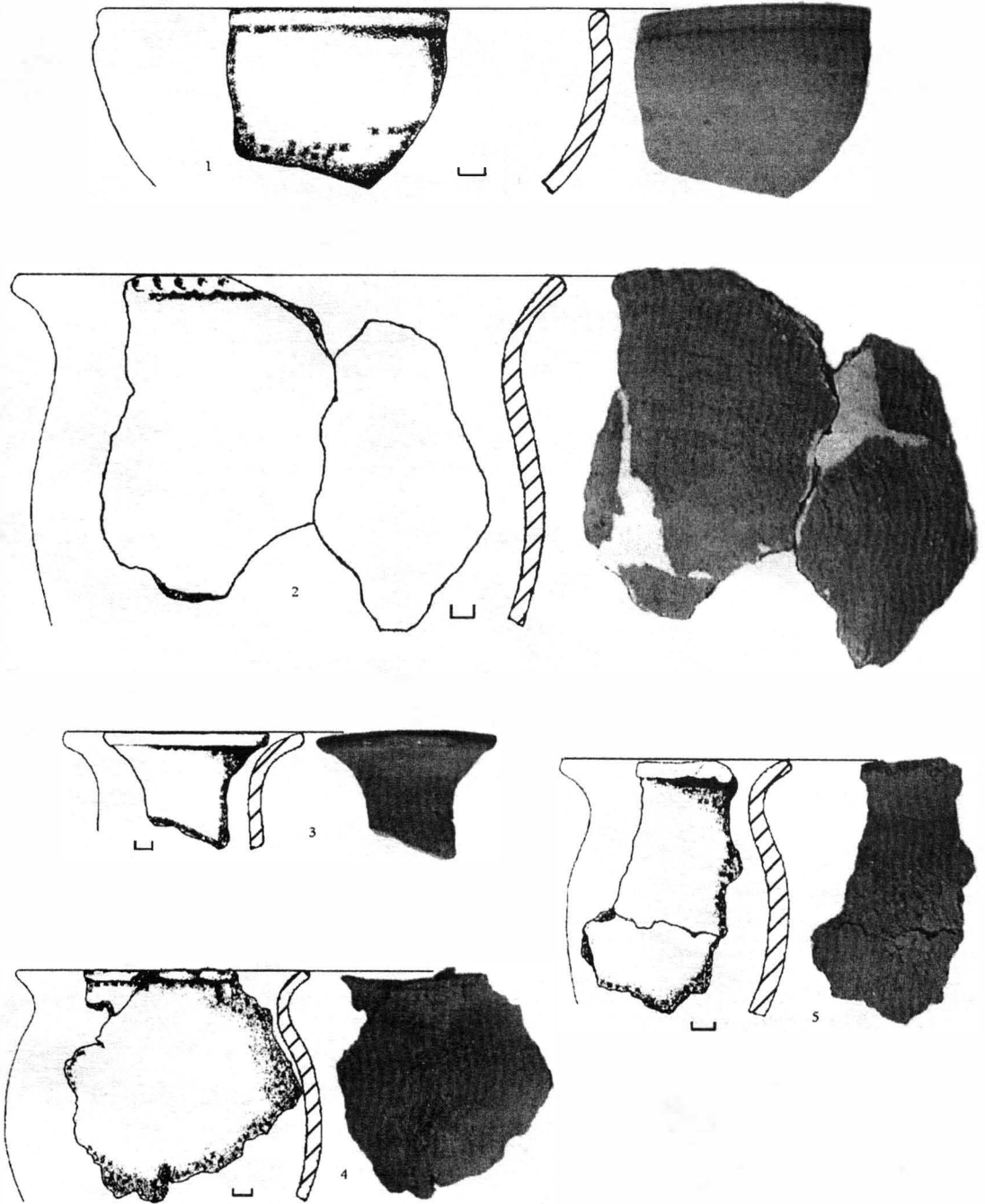
Pl. III. Filiaș. 1-4: Ceramică

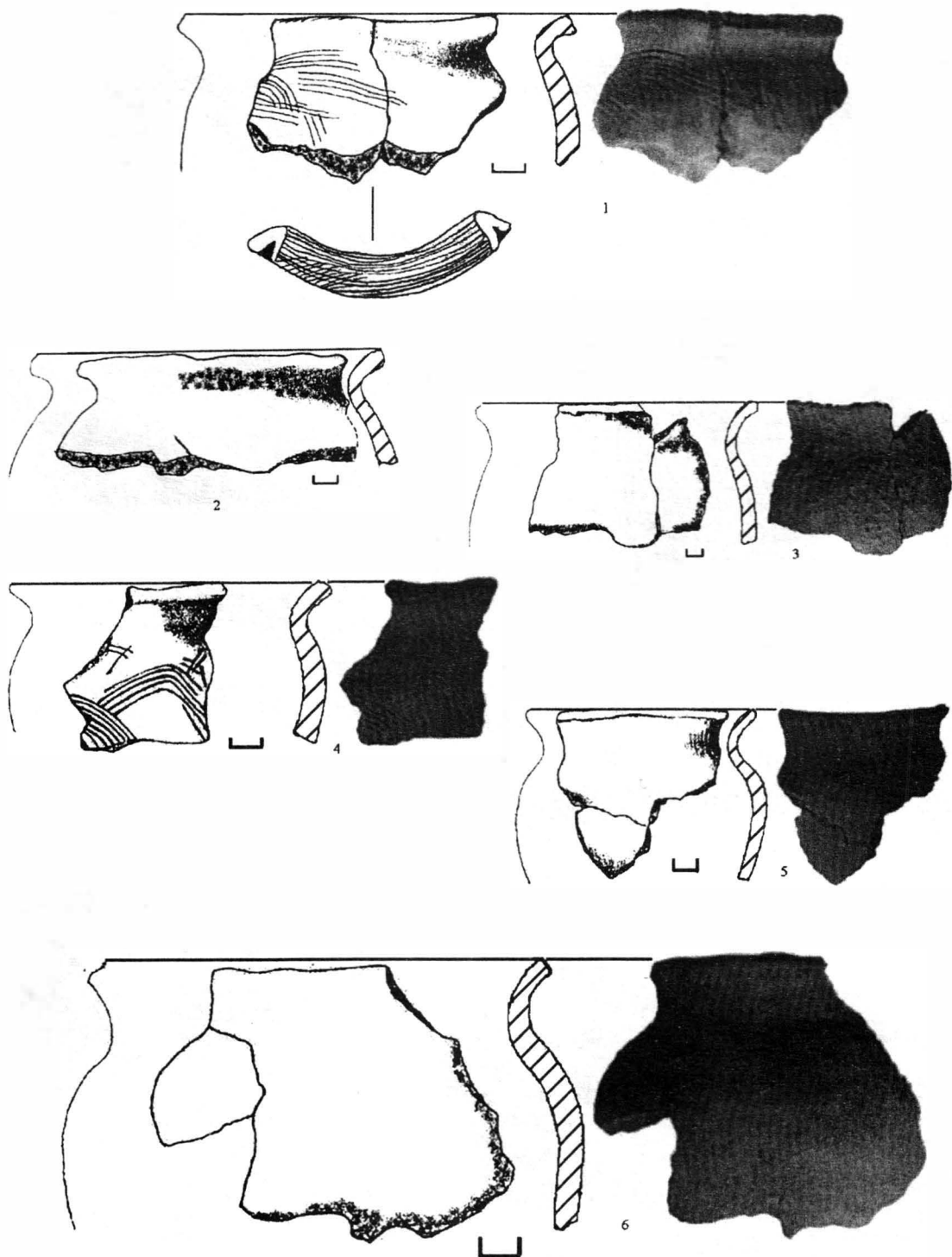
Pl. IV. Filiaș, 1-6: Ceramici

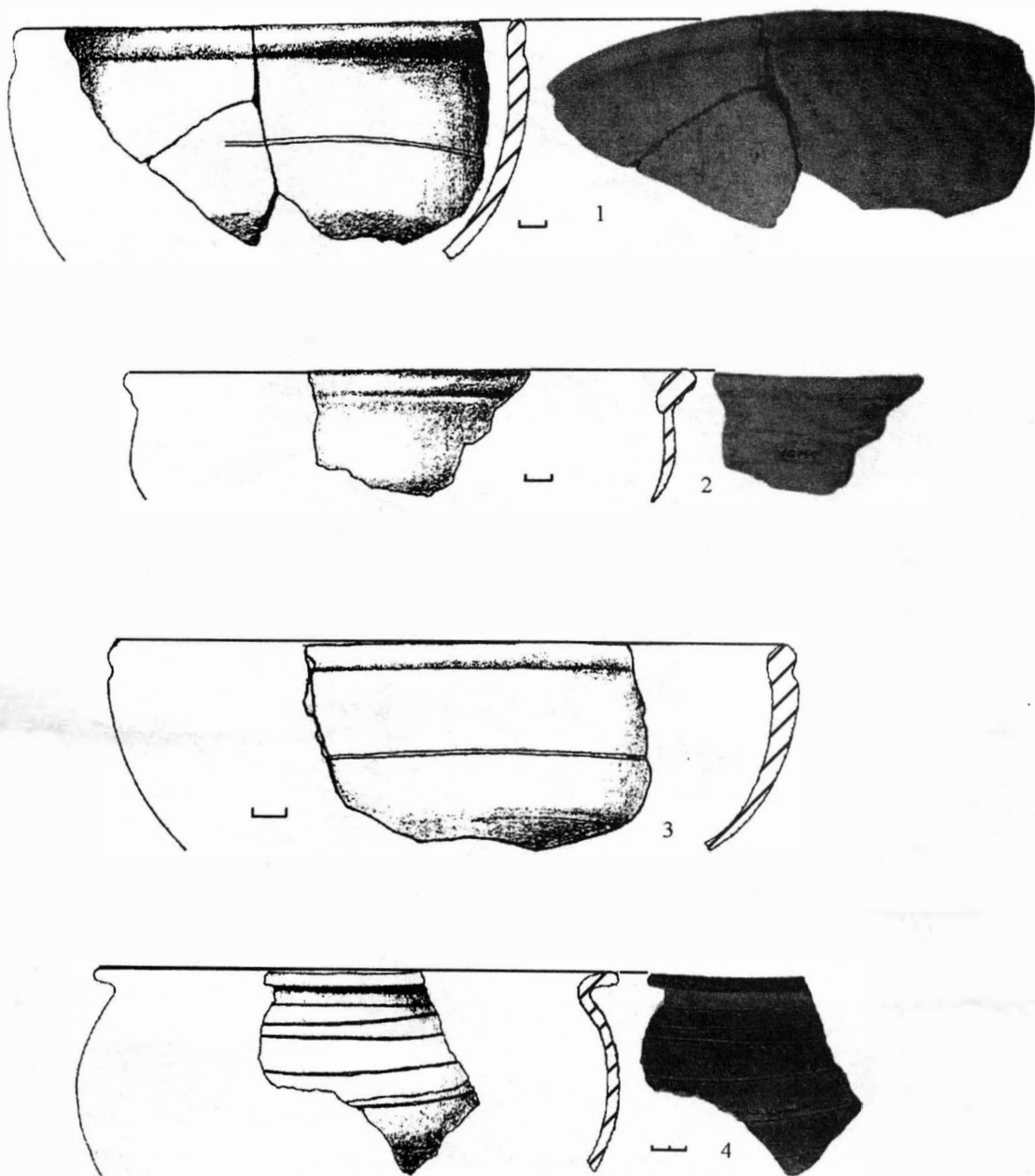
Pl. V. Filiaș. 1-4: Ceramică

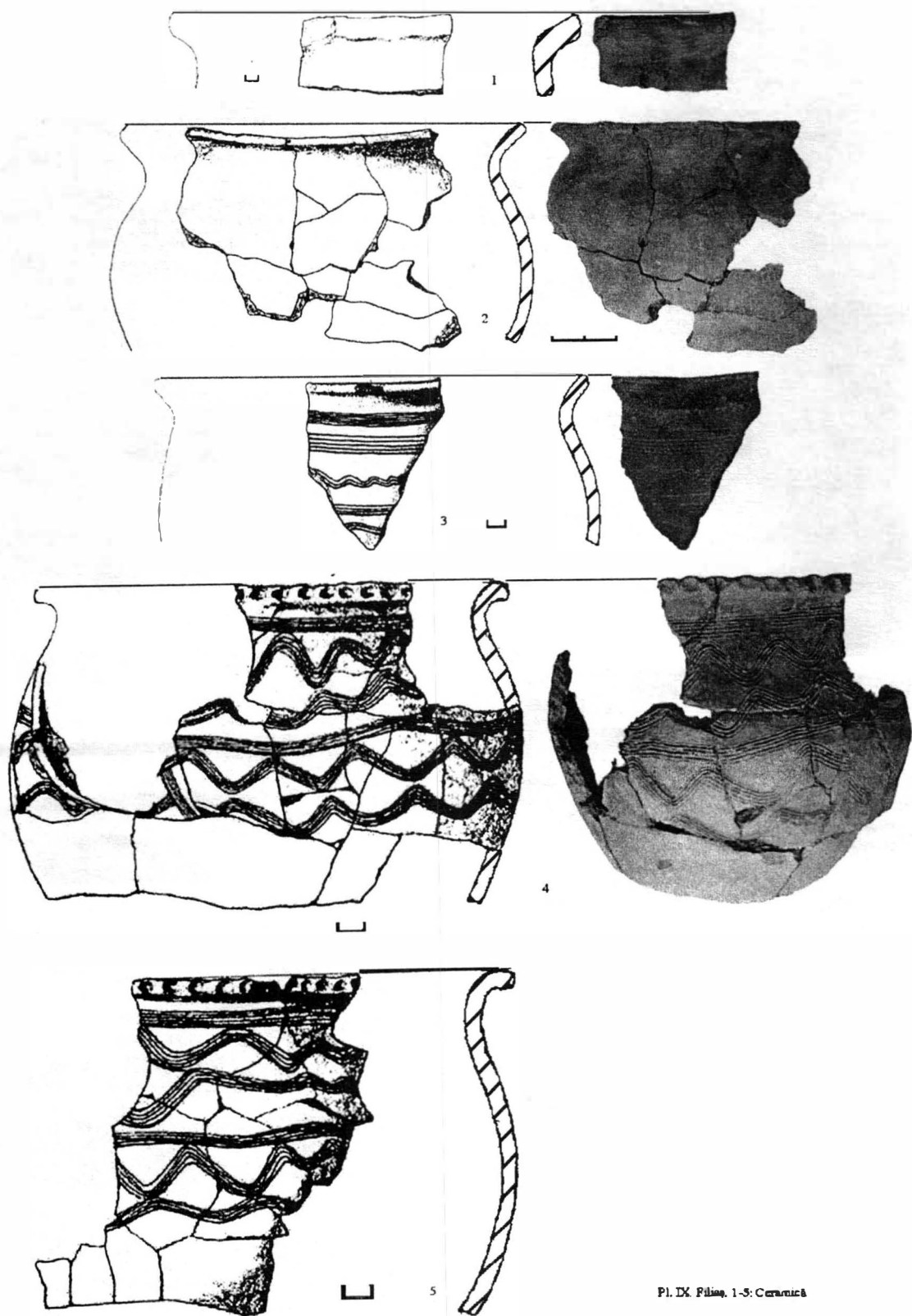
Pl. VI. Filiaș. 1-5: Ceramică

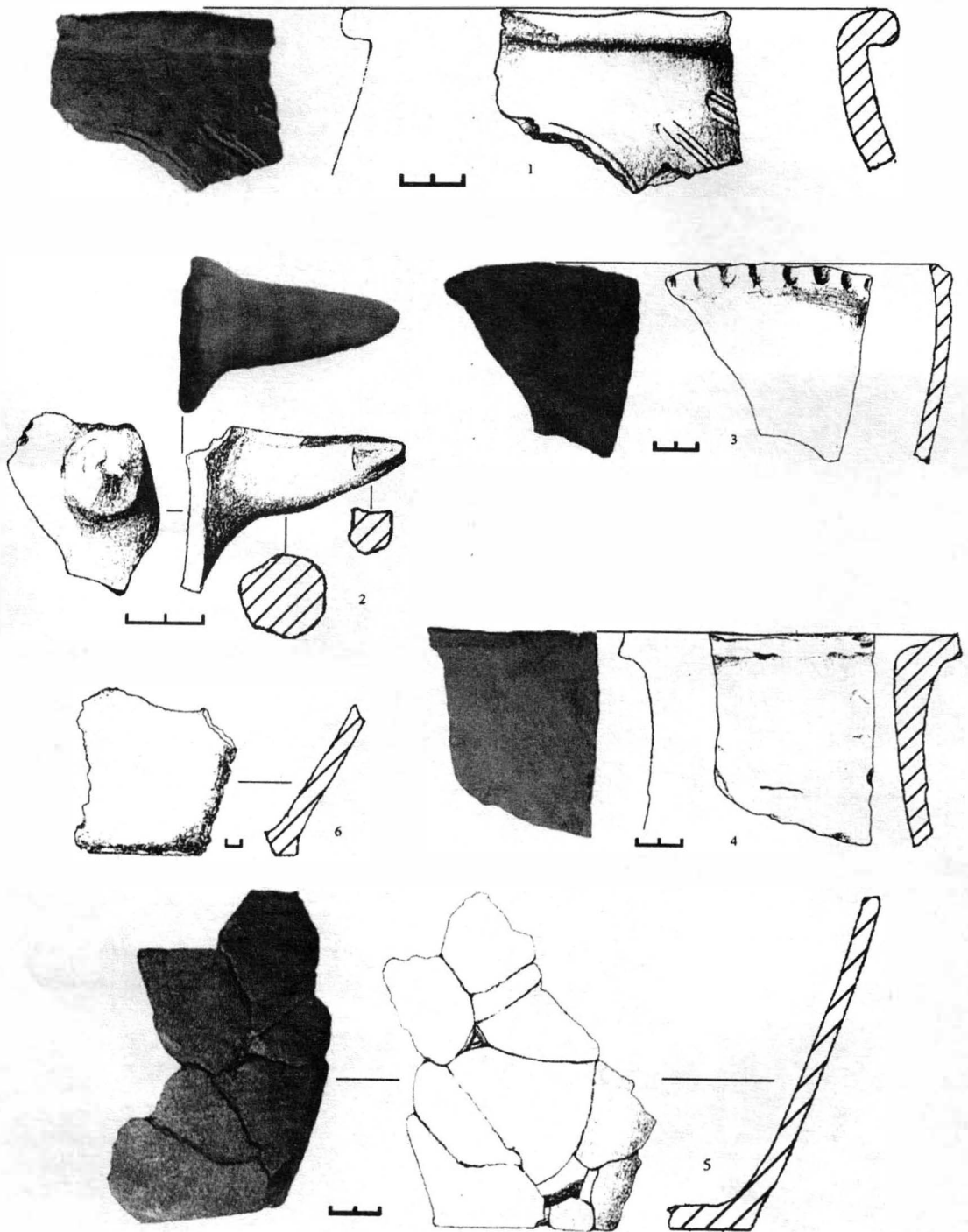
Pl. VII. Fîlîş. 1-6: Ceramici

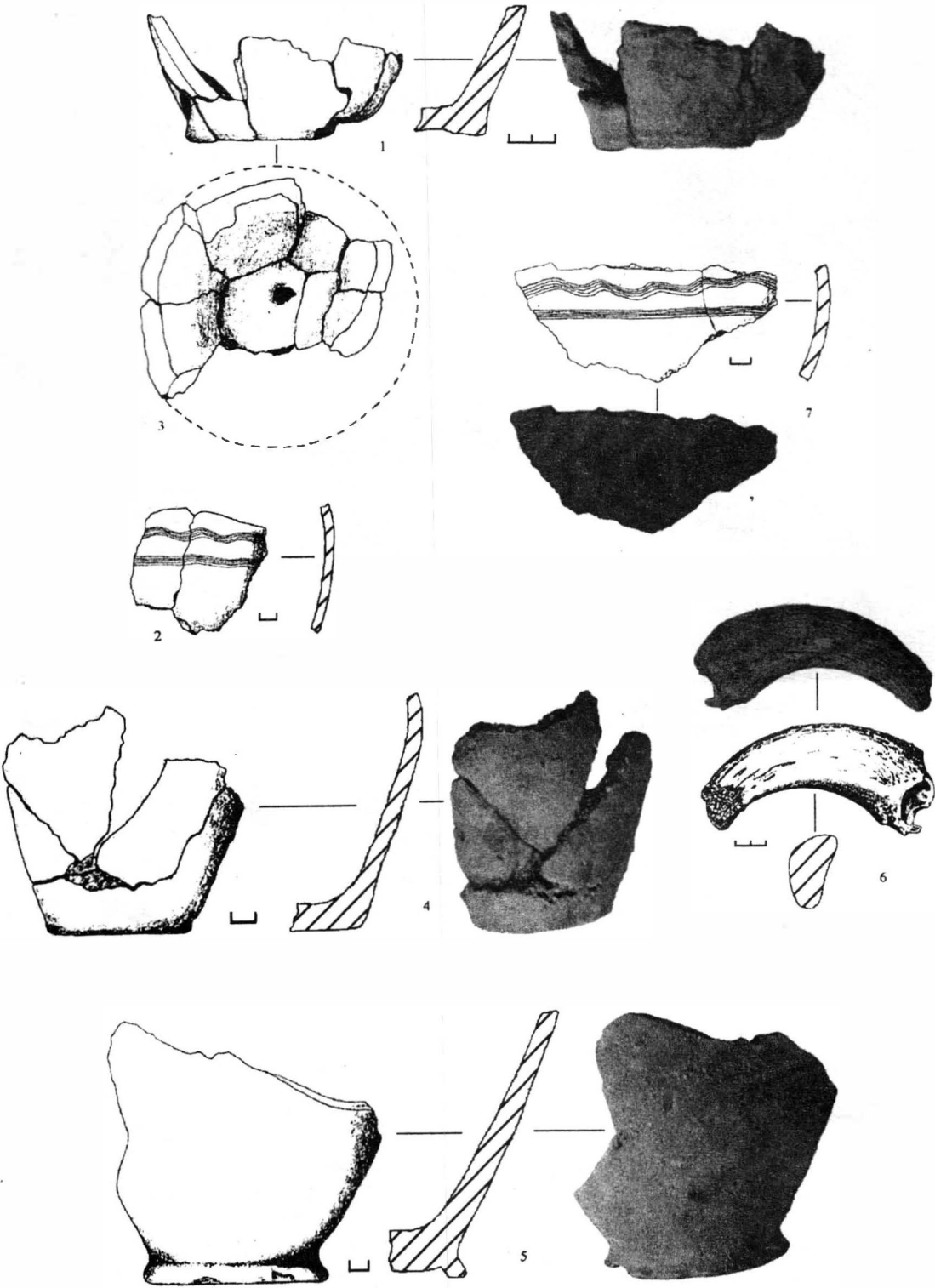
Pl. VIII. Filiaș. 1-4: Ceramică

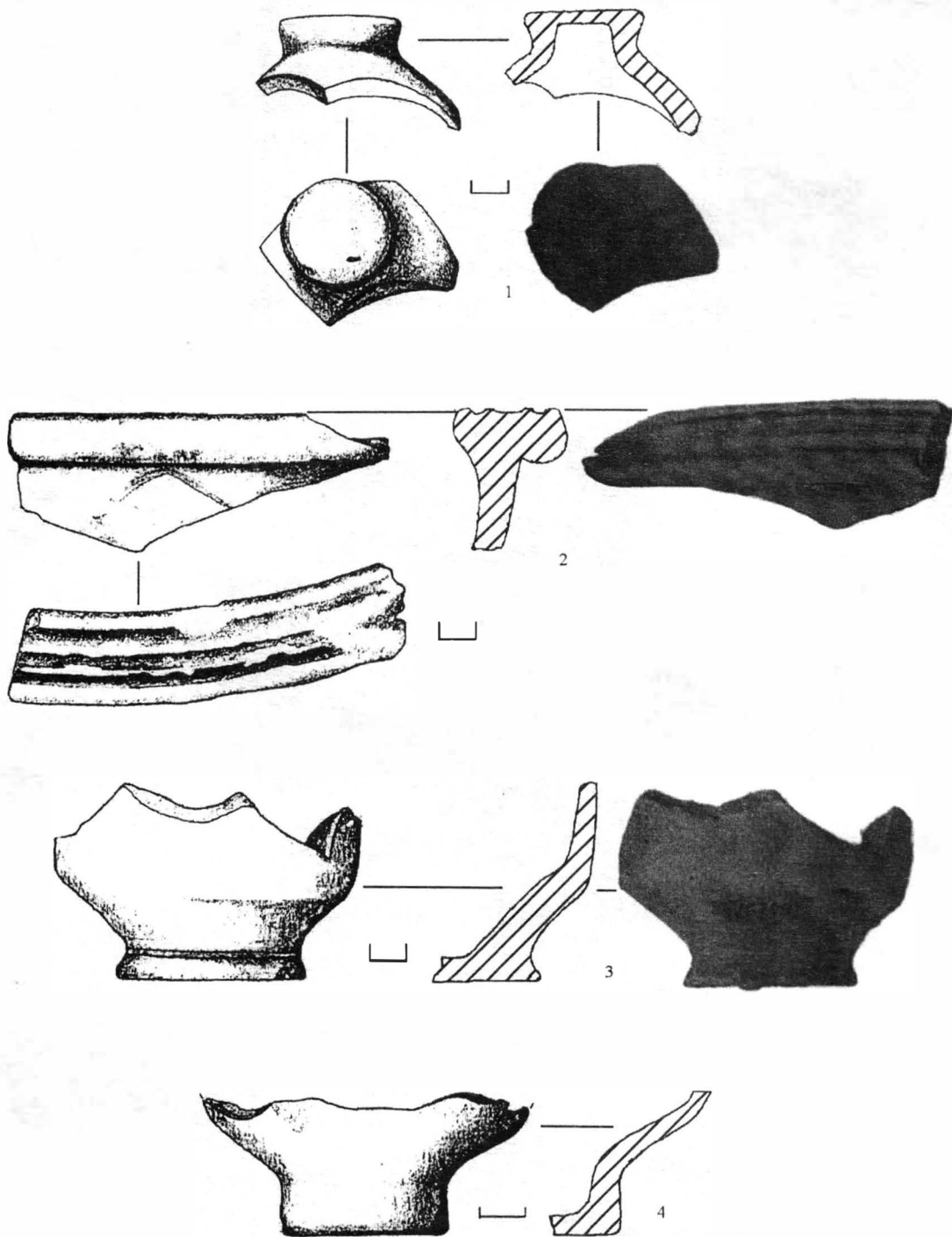
Pl. IX. Fîlîș, 1-5: Ceramică

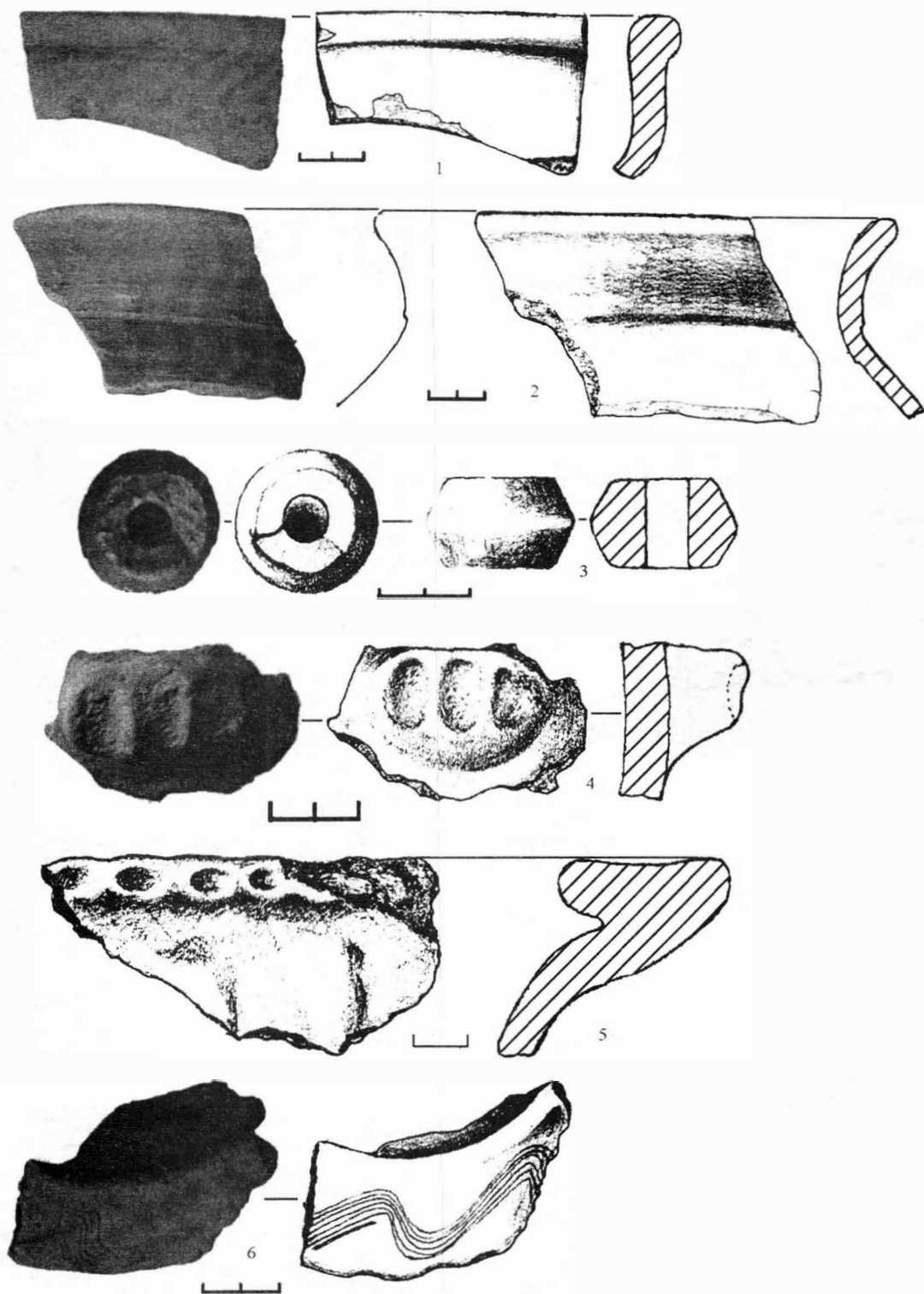
Pl. X. Filiaș. 1-6: Ceramică

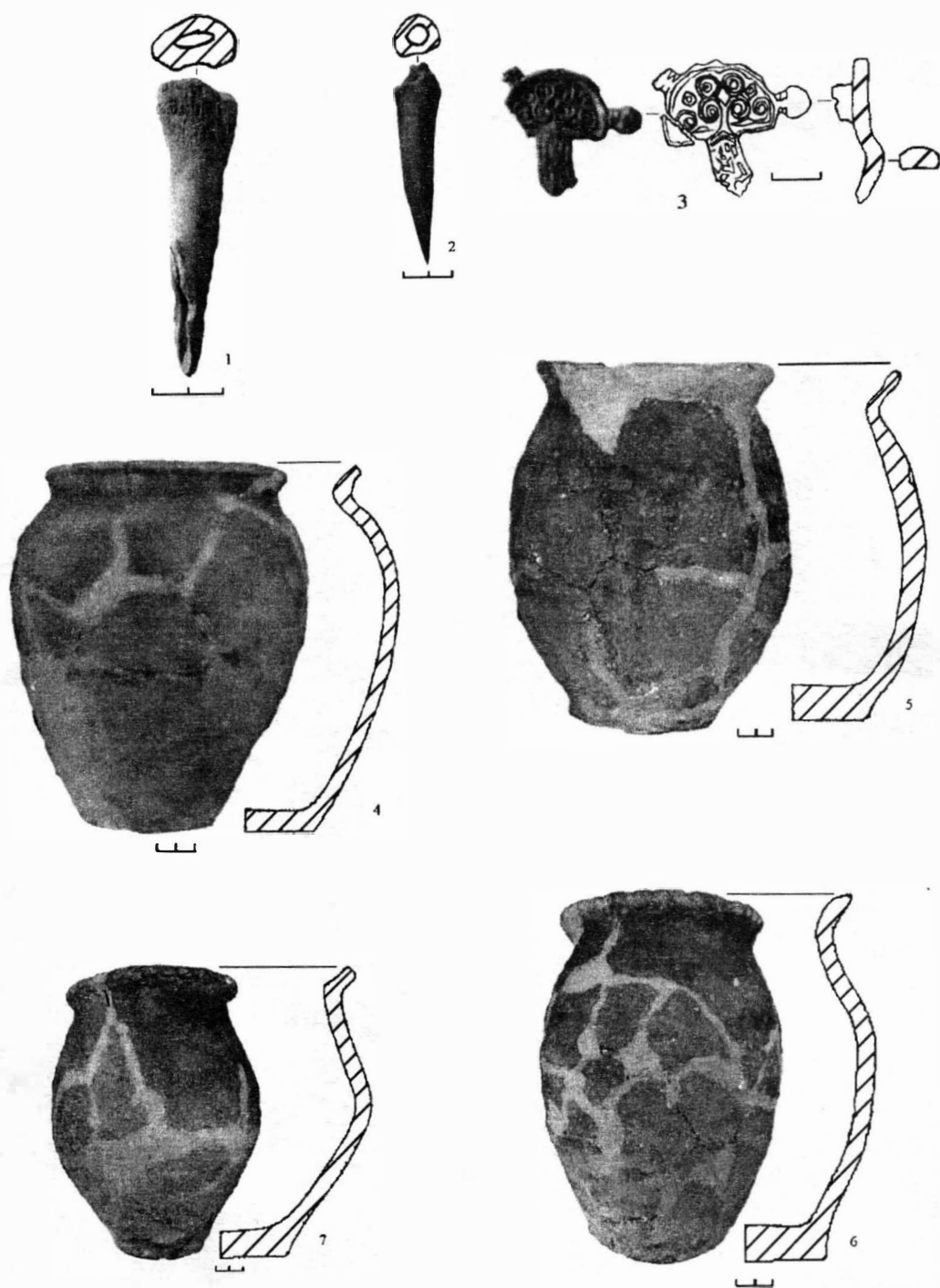
Pl. XI. Filizip. 1-5, 7: Ceramică, & Cores

Pl. XII. Filiaș. 1-4: Ceramică

Pl. XIII. Filiuş. 1-2, 4-6: Ceramică, 3: Fusaiolă

Pl. XIV. Filiaș. 1-2: Străpungătoare de aur; 3: Fibulă;
4-7: Vase ceramice;

RECENZII

Dacii din estul Transilvaniei,

de Viorica Crișan, Editura "Carpații Răsăriteni", Sfântu Gheorghe, 2000, 224 p + 4 anexe + 126 planșe

Zona analizată este una din cele mai puțin cunoscute în dacologia română și ea a ridicat numeroase dificultăți cercetătoarei Viorica Crișan, întrucât majoritatea descoperirilor sunt rezultatul unor periegeze și sondaje, iar pentru multe din ele informațiile sunt nesigure și contradictorii.

Colega Viorica Crișan a încercat să depășească aceste dificultăți printr-o muncă asiduă de peste 15 ani, atât prin cercetări de suprafață și sistematice (Jigodin, Merești, Covasna), cât și studiind materialele aflate în colecțiile muzeale sau particulare.

În afara capitolelor de început - **I Introducere**, **II Cadrul geografic**, **III Istoricul cercetărilor**, și a celor de sfârșit - **VI Considerații finale**, **VIII Rezumat**, **IX Bibliografie**, **X Ilustrație**, substanța lucrării este înglobată în două capitole - **IV Repertoriul descoperirilor** (p. 26-107) și **V Analiza descoperirilor** (p. 108-205). **Cap. VII** (p. 159-180) include un studiu arheozoologic asupra așezării dacice de la Merești, întocmit de Diana Bindea.

Cap. II, Cadrul geografic, este binevenit întrucât, succint, dar aproape complet, ne sunt prezentate datele esențiale ale zonei pentru a putea înțelege mai ușor caracteristicile evoluției istorice de aici.

În **cap. III, Istoricul cercetărilor**, sunt consemnate contribuțiile arheologice despre această zonă, din rândul cărora se evidențiază Z. Székely și A. Ferenczi, ca și mențiunile unor călători.

Cap. IV, Repertoriul descoperirilor (p. 19-81), include, în ordine alfabetică, toate cele 168 de localități, cu punctele respective, în care s-au descoperit vestigii dacice, menționându-se și bibliografia. El constituie baza documentară a lucrării fiind, totodată, un "instrument" util oricărui cercetător al zonei.

Cap. V, Analiza descoperirilor, este și cel mai voluminos (p. 83-145), în care se abordează multiplele aspecte pe care le implică monu-

mente și materialele găsite în ele, ca și în descoperiri izolate.

Analiza este efectuată pe următoarele segmente: 1) **Așezări și complexe**, 2) **Cetăți și așezări fortificate**, 3) **Complexes și manifestări rituale și de cult**, 4) **Cultura materială**.

Se evidențiază o serie de trăsături ale așezărilor, structurate pe caracteristicile lor esențiale: amplasare, tipologie, cronologie. Astfel, alegerea amplasamentului a fost condiționată, în zonă, de configurația și de structura terenului. S-au preferat terasele înalte și promontoriile, observându-se că nu e vorba de așezări întinse, ci, mai degrabă, de cătune și sate mici.

În ceea ce privește cronologia așezărilor, sunt de evidențiat două constatări, chiar dacă o parte din informații sunt nesigure: a) nu s-au identificat, în mod cert, așezări din *sec. IV-III a. Chr.* (deși autoarea include 8% din situri în *sec. III-II a. Chr.*, dar în ilustrație nu sunt prezentate piese care să se dateze, exclusiv, înainte de *sec. II a. Chr.*) și b) faptul că 80% din așezări datează din *sec. I a. Chr.-I p. Chr.*

Analiza complexelor pe care o întreprinde d-na Viorica Crișan evidențiază numărul redus al acestora, de unde rezultă și dificultatea unor caracterizări generale.

Este corectă aprecierea că bordeiele nu au cunoscut o răspândire prea mare, întrucât terenul era neprielnic (stâncă, soluri nisipoase), iar lemnul permitea ridicarea unor locuințe de suprafață.

În privința locuințelor de suprafață s-a observat că ele s-au găsit, în general, în așezările și cetățile situate pe terenuri mai înalte și pietroase, unde și săparea unor gropi de bordeie ar fi fost mai dificilă, iar folosirea lutului și nuielilor în structura pereților este dovedită doar într-un singur caz (Cechești), întrucât lemnul era din abundență. În privința atelierelor, sunt de semnalat cele două cuptoare de olar (**Sântimbru-"Pomii Verzi"** și **Cetățuia-**

"Cariera de lut"), complexe destul de rar descoperite în lumea daco-geților. Sunt de evidențiat cuptoarele de reducere a minereurilor și atelierelor de prelucrare a metalelor, numărul lor încă redus fiind de explicat doar prin insuficiența cercetărilor, dacă aveau în vedere bogăția zăcămintelor din zonă.

În privința gropilor obișnuite din așezări, d-na Viorica Crișan este de acord cu opiniile acelor care le consideră locuri pentru păstrarea rezervelor alimentare, după aceea ele fiind umplute cu deșeuri gospodărești. În zona cercetată nu s-au identificat, însă, amenajări speciale ale gropilor și nici dovezi concrete privind utilizarea lor, astfel încât trebuie avute în vedere mai multe posibilități.

Extrem de utile sunt **Anexele nr. 1-3**, întrucât ele concentrează informațiile esențiale abordate anterior. Din **Anexa nr. 1** două observații se evidențiază cu pregnanță: că marea majoritate a așezărilor nefortificate sunt amplasate pe terasele apelor și că se datează în *sec. I a. Chr.-I p. Chr.* La fel de expresivă este și **Anexa nr. 2, Tipurile de locuințe**, de unde reiese că numai din 30 de situri se cunosc complexe de acest tip, de regulă destul de puține, numărul mic de bordeie (doar în 4 situri), dar destul de mare al celor încadrate la "locuințe de suprafață ușor adâncite" (p. 97-114).

În secțiunea **Cetăți și așezări fortificate** (p. 97-114), poate cea mai dificilă, d-na Viorica Crișan a adoptat tipologia lui Ioan Glodariu, considerată ca fiind cea mai completă și mai coerentă, deci ea include: a) **așezări fortificate** și b) **cetăți**.

Sunt de menționat două observații ale d-nei Viorica Crișan: a) "...*cetățile erau amplasate în așa fel încât să poată comunica vizual, direct sau prin puncte intermediare, pe întreg lanțul muntos*"... și b) "...*erau angrenate într-un sistem defensiv solid pe linia Carpaților și Subcarpaților Răsăriteni ai Transilvaniei*" (p. 100).

Privitor la amplasarea fortificațiilor, d-na Viorica Crișan observă că aceasta s-a făcut: a) **în zone importante din punct de vedere politic sau economic și cu multe așezări în jur**, b) **în pasuri și trecători** și c) **de-a lungul drumurilor comerciale**. Aceste cetăți au avut în vedere și supravegherea exploatarea bogatelor resurse în minereuri și sare ale zonei.

Se remarcă, și în această microzonă, folosirea particularităților locului și a materialelor aflate în zonă, a unor variate tipuri de fortificații, de la șanțuri și valuri cu palisadă, până la ziduri de piatră. Este de semnalat numărul extrem de mic de așezări fortificate, în comparație cu al celor considerate ca cetăți. E posibil, însă, ca prin cercetările viitoare să se constate că în jurul unor acropole să fi existat aglomerări umane în interiorul teraselor fortificate.

În ceea ce privește distrugerea sau părăsirea fortificațiilor, se apreciază că, în majoritatea cazurilor, este vorba de cucerirea Daciei, deci anii *105-106 p. Chr.* (p. 113). Apreciem că ar fi nevoie de mai multă prudență în actualul stadiu de cercetare, întrucât în unele cetăți s-au constatat faze de distrugere și refacere, unele, probabil, în legătură cu frământările și expedițiile lui Burebista. Deosebit de utile sunt și **Anexa nr. 4-Cetăți**, și **Anexa nr. 5-Așezări fortificate**, întrucât ele cuprind datele esențiale ale monumentelor.

Doar câteva pagini au fost dedicate **Complexelor și manifestărilor rituale de cult** (p. 114-118), întrucât e vorba de puține descoperiri.

În privința mormintelor de incinerare, deși s-a afirmat descoperirea acestora sau chiar a unor necropole, apreciem că autoarea are dreptate atunci când afirmă: "*Din păcate, trebuie să recunoaștem că asupra tuturor descoperirilor amintite deja planează incertitudinea și aceasta, atât datorită modului, uneori, defectuos de observare și consemnare atentă a celor descoperite, cât și mai ales lipsei analizelor de laborator, absolut necesare în aceste cazuri*" (p. 115).

Complexele și gropile de cult descoperite în unele situri (Sf. Gheorghe-"Bedehaza", Sântimbru-"Pomii Verzi", Albești-"La Cetate", Baraolt, Merești, Sânsimion etc.) contribuie la cunoașterea unor laturi ale vieții spirituale ale comunităților autohtone din această microzonă, ele încadrându-se în descoperirile din ansamblul ariei geto-dacilor.

Figurine antropomorfe s-au găsit doar în 5 situri (Sântimbru, Turia, Olteni, Angheluș și Poian), autoarea fiind de acord cu cercetătorii care le includ în practicile magico-vrăjitoarești.

În **subcapitolul V. 4, Cultura materială** (p. 119-145), d-na Viorica Crișan analizează inventarul descoperit, împărțit în următoarele

categorii: 1) Vase ceramice, 2) Unelte și obiecte de utilitate gospodărească, 3) Piese pentru ținută militară și arme, 4) Piese de uz personal, de vestimentație și podoabe, 5) Tezaure de podoabe și obiecte de argint, 6) Descoperiri monetare.

Pentru fiecare din aceste categorii se întreprinde o clasificare și o analiză minuțioasă, bazate pe criterii general acceptate, dar în care contribuțiile autoarei, pentru zona analizată, sunt meritorii. Trebuie semnalat și faptul că, în cea mai mare parte, piesele sunt ilustrate, astfel că argumentațiile doamnei Viorica Crișan pot fi urmărite pe materialul analizat.

Cum era și normal, locul cel mai important îl ocupă vasele ceramice, întrucât ele sunt cele mai numeroase vestigii, analizându-se piesele găsite în funcție de calitatea pastei, tehnica de modelare, formă, ornamente etc., cu numeroase trimiteri bibliografice la alte descoperiri similare.

Surprinde numărul extrem de redus de importuri de vase ceramice, elenistice sau romane, ca și al pieselor din metale - unelte sau arme, având în vedere bogăția în minereuri și numeroasele cetăți din zonă. Faptul se explică, probabil, prin cercetările reduse întreprinse până acum.

În schimb, relativ numeroasele descoperiri monetare, în tezaure sau izolate, de piese elenistice sau romane, trebuie explicate prin schimburile comerciale intense, bazate pe bogățiile zonei, așa cum propune și d-na Viorica Crișan.

Cap. VI, Considerații finale (p. 147-158), reia atât încheierile din subcapitolele anterioare, cât și o serie de aprecieri de ordin

general asupra zonei studiate. Ipotezele și concluziile autoarei se bazează pe cunoașterea profundă a monumentelor și inventarului descoperit, ele fiind critice sau ponderate atunci când nu dispune de date suficiente. Este indiscutabil faptul că d-na Viorica Crișan este o bună cunoscătoare a realităților zonei, bazată atât pe cercetări în teren, cât și pe studierea materialelor din colecții sau a bibliografiei.

Cap. IX, Bibliografie (p. 195-214), dovedește, dacă mai era nevoie, o parte din efortul depus de d-na Viorica Crișan pentru redactarea volumului.

Cap. X, Ilustrația - 126 de figuri (8 hărți+118 de desene și fotografii-situri, complexe, piese etc.), este bogată, variată, de bună calitate, ea constituind baza documentară a lucrării.

Trebuie evidențiată și ținuta grafică a lucrării, îndeosebi calitatea ilustrației, atât de importante într-un volum de arheologie. Felicitări și Muzeului Carpaților Răsăriteni din Sfântu Gheorghe pentru suportul financiar oferit pentru apariția acestei cărți.

În final, se poate aprecia, fără tăgadă, că lucrarea este solidă, bine documentată și structurată, cu evidente calități și contribuții notabile în cunoașterea civilizației și culturii dacilor din estul Transilvaniei. Ea reprezintă o contribuție serioasă în domeniul dacologiei, fiind un reper în toate cercetările viitoare privitoare la zona menționată.

De altfel, d-na Viorica Crișan este o cunoscută cercetătoare a lumii daco-geților, numeroasele comunicări și studiile publicate fiind dovezi convingătoare în acest sens.

Cercetător Dr. Valeriu Sârbu
Muzeul Brăilei
Brăila, Piața Traian, nr. 1
Tel: 039/614725; 611788

ABREVIERI

AB(SN) = Analele Banatului (serie nouă), Timișoara.

ActaArhBp = Acta Archaeologica, Budapest, 1 (1951) și urm. (AAC)

ActaMN = Acta Musei Napocensis, Cluj Napoca, 1 (1964) și urm.

ActaPm = Acta Musei Porolissensis, Zalău, 1 (1977) și urm.

AIIA = Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie, Cluj Napoca, continuare a publicației AIIIC, Cluj, 1 (1958) și urm.

Aluta = Aluta. Studii și comunicări, Sfântu Gheorghe, 1 (1969) și urm.

AMA = Acta Musei Apulensis, Alba Iulia

ANI = Arhivele Naționale Istorice

AO = Arheologisches Otkratia, Moscova

Apulum = Acta Musei Apulensis, Alba Iulia.

AVSL = Archiv des Vereins für Siebenburgischen Landeskunde, Hermannstadt (Sibiu), 1, 1862

ArchÉrt = Archaeologiai Értesito, Budapest

ArchKorbl = Archeologisches Korrespondenzblatt, Urgeschichte, Pomerzeit, Fruhmittelalter, Herausgegeben von Rom: - Germ. Zentralmuseum Mainz a. Rhein.

ArchKözl = Archeologiai Közlemények. Pest, Budapest.

ArchHung = Archaeologia Hungarica, Budapest, 1 (1926) și urm.

Balcanica = Balcanica. Annuaire de L'Institut des études Balkaniques, Belgrad.

Banatica = Banatica, Reșița.

BCMI = Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice, București, I (1908) - XXXVIII (1945)

BCSS = Buletinul cercurilor științifice studențești, Alba Iulia.

BMI = Buletinul Monumentelor Istorice, București, 1 (1971) și urm.

BMN = Bibliotheca Musei napocensis, Cluj Napoca

B. Orban, Székelyföld = Orbán Balázs, Székelyföld leírása, történelmi, földrajzi és népszempontból, Pesta, 1868

CCA = Cronica cercetărilor arheologice.

CI = Cercetări istorice, Iași.

C.C.D.J. = Cultură și civilizație la Dunărea de Jos, Călărași

Comori = Comori ale epocii bronzului în România, București, 1995

ComSA = Comunicări. Seria arheologie, Craiova.

Corviniana = Corviniana. Acta Musei Corvinensis, Hunedoara.

Crisia = Crisia, Oradea.

Cumidava = Cumidava, Brașov.

Danubius = Danubius. Istorie. Galați, vol. V, 1971

Dacia N.S. = Dacia. Revue d'archeologie et d'histoire, București, 1 (1957) și urm.

DolgSz = Dolgozatok a Szegedi József Tudomány-egyetem Archaeológiai Intézetéből, Szeged.

EpBronz = epoca bronzului

FHDR = Fontes Historiae Daco-Romanae, București, III, ed. Al. Elian și N.-Ș. Tănașoca, 1975.

ForVL = Forschungen zur Volks- und Landeskunde, Sibiu.

IG = Institutul Geologic, București

IGG = Institutul Geologic Geofizic, București

KözlC = Közlemények, Cluj.

LNMDR = The Late Neolithic of the Middle Danube Region, Timișoara.

Marisia = Marisia. Studii și materiale, Arheologie, istorie, etnografie. Muzeul Județean Târgu Mureș, Târgu Mureș, 1 (1971) și urm.

MCA = Materiale și cercetări arheologice, București

MFME = A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve, Szeged.

MIA = Materiali I issledovania po arheologii, Moscova

MIN = Muzeul Național de Istorie, București, 1 (1974) și urm.

MNT = Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei

PMJH = Publicațiile Muzeului Județean Hunedoara, Deva

PZ = Prähistorische Zeitschrift, Berlin.

RC = Rubané et Cardial, Liège, 1990.

RepCov = Repertoriul Arheologic al județului Covasna, 1998

RepMureș = Repertoriul Arheologic al județului Mureș

RepBrașov = Repertoriul Arheologic al județului Brașov, I și II, 1995, 1996

RevBistriței = Revista Bistriței

RevTrans = Revista Transilvania

RepCluj = Repertoriul Arheologic al județului Cluj, Bibliotheca Musei Napocensis, V, Cluj Napoca, 1992

RevMuz = Revista Muzeelor, București, 1 (1964) și urm.

SAI = Studii și Articole de Istorie, București, 1 (1956) și urm.

Sargetia = Sargetia. Acta Musei Devensis, Deva.

SCA = Studii și cercetări de Antropologie, București

SCIV = Studii și cercetări de Istorie veche, București, 1 (1950) - 24 (1973); vezi și SCIVA

SCIVA = Studii și cercetări de istorie veche și arheologie, București, 25 (1974) și urm.

SlovArch = Slovenska Archeologia. Casopis Slovenskej Akademie Vied. Bratislava, 1 (1953) și urm.

StComSibiu = Muzeul Bruckenthal. Studii și comunicări. Arheologie-Istorie, Sibiu, 1 (1956) și urm.

StComCar = Studii și Comunicări de etnografie și istorie, Caransebeș.

StComSM = Studii și comunicări Satu Mare, Satu Mare.

ŠZ = Študijné Zvesti, Nitra.

SympThr = Symposia Thracologica, București

La 1 septembrie 2000, cu puțină vreme înainte de a împlini vârsta de 88 de ani, a plecat dintre noi, pentru totdeauna, reputatul arheolog și istoric, dr. Zoltán Székely, neobosit cercetător al trecutului plaiurilor transilvane, mai bine de jumătate de veac colaborator și timp de peste patru decenii director al instituției, numită de la întemeiere, Muzeul Național Secuiesc, pe care s-a străduit să-l servească cu devotament și în vremuri ostile dăinuirii tradițiilor culturale ale neamului căruia îi aparținea.

Născut la Dej, la 18 noiembrie 1912, Z. Székely provine dintr-o familie de funcționari, de origine secuiască. În timpul primului război mondial își pierde tatăl, după care familia se stabilește la Sf. Gheorghe. Aici urmează studiile liceale, după care se înscrie la Universitatea "Ferdinand I" din Cluj, fiind licențiat în filologie clasică și istorie antică (1936). Își începe cariera ca profesor secundar la Colegiul Reformat Wesselényi din Zalău (1936-1937). În 1937 revine la Sf. Gheorghe ca profesor de limbă latină și greacă la Colegiul Secuiesc Mikó. Viața și activitatea sa se va lega de acum înainte de acest oraș și de destinele Muzeului Național Secuiesc, al cărui custode devine încă în calitate sa de profesor, ca, apoi, în 1949, să preia direcția instituției, pe care o va deține până în 1990, anul pensionării. Sortit să stea la cârma muzeului tocmai în deceniile întunecate ale dictaturii roșii, abil și prevăzător, cumpănit și tenace, cu o destoinicie demnă de tot respectul, Z. Székely a făcut tot ceea ce i-a fost în putință să ocrotească și să îmbogățească patrimoniul muzeului, să cultive tradițiile lăsate moștenire de înaintași, să păstreze prestigiul științific al instituției, dobândit prin munca predecesorilor săi. A întreținut bune relații de colaborare cu muzeele din zonă, dar și cu institutele de cercetare și cu renumiți specialiști din centrele academice ale țării, ceea ce i-a asigurat, nu o dată, și o oblauire în fața zelului excesiv al reprezentanților intoleranți ai puterii, locale sau centrale. De altfel, multe din lucrările sale au fost publicate în prestigioase reviste de specialitate editate la București, (*Dacia, Materiale și Cercetări Arheologice, Studii și Cercetări de Istorie Veche [și Arheologie], Studii și Cercetări Numismatice, Thraco-Dacica*), Cluj (*Acta Musei Napocensis*) și Iași (*Arheologia Moldovei*), făcând parte chiar din colegiul de redacție al unora dintre aceste peri-

odice. El însuși a fost ctitor de revistă. Continuând o mai veche tradiție, a reînviat analele Muzeului, editând din 1969, publicația anuală *Aluta*, care a reușit să supraviețuiască toate vicisitudinile vremurilor și să apară, chiar dacă sub alt titlu, până astăzi.

Z. Székely rămâne în memoria celor care l-au cunoscut un profesor respectat, un om care și-a dedicat întreaga viață Muzeului în fruntea căruia l-a hărăzit soarta și, nu în ultimul rând, un cercetător pasionat care ne-a lăsat o operă bogată și variată, cultivând domenii științifice precum Arheologia, Epigrafia, Numismatica, Istoria, Etnografia*. Prin însăși formația sa universitară, la începutul carierei l-a atras, cu deosebire, arheologia clasică și istoria antică, obținând titlul de doctor la Universitatea din Cluj în 1943 cu o teză în care a fructificat rezultatele cercetărilor sale efectuate în castrul roman de la Comolău. Cercetarea stăpânirii romane în Dacia a stat în atenția sa până la sfârșitul vieții, unul din ultimele sale studii publicate referindu-se la un alt castru roman din sud-estul Transilvaniei, cel de la Olteni, unde a efectuat săpături în anii 1987-1988 (vezi: *Communicationes Archaeologicae Hungariae*, 1993, p. 47-55). În același domeniu se înscriu și lucrările sale de epigrafie și numismatică, fiind un colaborator constant al revistei *Studii și Cercetări Numismatice*, începând chiar cu primul număr al acesteia (1957). Aceste studii îl vor conduce, inevitabil, și la cercetarea perioadei preromane. Debutază în acest domeniu încă în anii 1946-1947, publicând, printre altele, descoperirile de epocă La Tène de la Boroșneul Mic (în *Erdélyi Múzeum*, 52, 1947, p.130-133), articol urmat, în cursul deceniilor, de numeroase studii consacrate diferitelor aspecte ale civilizației dacice, de la așezări și cetăți (Cașinu Mic/Sinzieni, Covasna, Zetea), până la problemele ceramicii, ale metalurgiei fierului și ale orfervăriei, la legăturile cu lumea greacă și romană.

Un alt domeniu de cercetare căruia Z. Székely i se dedică încă la începutul carierei sale este arheologia preistorică. Contribuțiile sale în acest domeniu privesc, deopotrivă, culturile neoliticului și eneoliticului (Criș, Boian, Precucuteni, Ariușd, Petrești, Tiszapolgár, Bodrogkeresztúr), cele ale perioadei de tranziție și ale epocii bronzului (Coțofeni, Zăbala, Schneckenberg, Ciomortan, Wietenberg, Noua), legăturile acestora atât cu civilizațiile din vestul spațiului carpato-dunărean cât și cu cele din regiunile extracarpatiche. Datorită acestor cercetări, cunoaștem astăzi mai bine originea, evoluția și cronologia culturilor neo-

* O listă selectivă a lucrărilor publicate de Zoltán Székely între 1943 și 1990, cuprinzând 137 de titluri, a fost întocmită de Bucur Mitrea (vezi: SCIVA, 43, 1992, 3, p.323-328). Lista urmează să fie completată și adusa la zi de Zsolt Székely, fiul celui comemorat aici.

eneolitice și ale epocii bronzului din sud-estul Transilvaniei, dezvoltarea metalurgiei aramei și a bronzului din aria culturilor amintite. De strădaniile sale se leagă și reluarea, în 1968, după o întrerupere de peste patru decenii, a săpăturilor de la Ariușd în colaborare cu o distinsă echipă de la Institutul de Arheologie din București, în frunte cu profesorul Ion Nestor și dr. Eugenia Zaharia. În ceea ce privește prima epocă a fierului, Z. Székely are merite de necontestat în definirea civilizației hallstattiene timpurii, caracteristică acestei regiuni, ca și în lămurirea începuturilor metalurgiei fierului din spațiul intracarpatic (vezi, de pildă, *Așezări din prima vârstă a fierului în sud-estul Transilvaniei*, Brașov, 1966; *Beiträge zur Kenntnis der Frühhallstattzeit und zum Gebrauch des Eisens in Rumänien*, Dacia, N.S., 10, 1966, p.209-219). S-a ocupat, de asemenea, de apariția în acest spațiu a unor elemente de origine răsăriteană, legată, în general, de expansiunea scitică în Hallstattul târziu.

Nu a ocolit nici cercetarea unor probleme mult controversate ale perioadelor mai târzii, "prefeudale" și medievale timpurii. Pe baza săpăturilor de la Cernat, Ojdula, Poian, Sf. Gheorghe etc. a evidențiat, alături de populația locală, și prezența unor elemente etnice alogene (goți, gepizi, slavi, pecenegi). Despre așezarea în Transilvania a slavilor timpurii a publicat chiar și în prestigioase reviste din străinătate (vezi: *Archeologické Rozhledy*, 15, 1963, p.346-349; *Slavia Antiqua*, 18, 1970, p.125-136; *Balcano-Slavica*, 1, 1971, p. 55-57 etc.). Săpăturile sale efectuate în așezările de la Cernat, Ghidfalău-Bedeháza, Sf. Gheorghe și Turia, precum și în cimitirele de la Peteni și Zăbala i-au permis să pună într-o nouă lumină problemele complexe, etno-culturale și istorice, ale evului mediu timpuriu din acest colț al Transilvaniei, inclusiv împrejurările stabilirii aici a populației maghiare, respectiv, secuiești (vezi, de pildă, recent, *SCIVA*, 41, 1990, 1, p. 87-110; *ibidem*, 43, 1992, 3, p. 245-306; *Veszprémi Történelmi Tár*, Veszprém, 1990, p. 3-19; *A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei*, 19-20, 1993-1994, Veszprém, 1994, p. 277-303).

Pe lângă domeniile menționate mai sus, preocupările lui Z. Székely au îmbrățișat și istoria epocii medievale și moderne. A scris o scurtă *Istorie a orașului Sf. Gheorghe până la sfârșitul evului mediu* (1948) și un mic volum despre *Monumentele arhitectonice ale orașului Sf. Gheorghe* (1969), ilustrat de cunoscutul grafician Varga Nándor Lajos. A publicat studii despre istoria socială și politică a secuimii din secolele XVI-XVII și chiar despre unele personalități ale revoluției de la 1848-1849 din Transilvania. Nu i-a fost străină nici etnografia (mai ales stidiul unor meșteșuguri populare), încercând chiar să facă legătura între această știință și arheologia.

Pe lângă revistele românești și străine, deja menționate, Z. Székely a colaborat și la alte publicații prestigioase (*Archaeologiai Értesítő*, *Fasti Archaeologici*, *Folia Archaeologica* etc.), a participat, personal sau numai cu comunicări, la congresele internaționale de Pre- și Protoistorie de la Hamburg (1958), Roma (1962), Praga (1966), la Conferința Internațională dedicată populațiilor Bazinului Carpatic din secolele VIII-X (Szeged, 1971), la cel de al II-lea Congres Internațional de Tracologie (București, 1976), la Colocviul Internațional „Cultura Cucuteni în context european” (Iași-Piatra Neamț, 1984), devenind un arheolog și istoric binecunoscut și apreciat atât în țară cât și peste hotare.

În persoana dr. Zoltán Székely am pierdut un om devotat meseriei alese și instituției pe care l-a servit, un învățat modest și harnic care a lăsat în urma sa o operă valoroasă. I-a fost dat să lucreze, se poate spune, până în ultimele zile ale vieții sale lungi și este de datoră urmașilor săi să înnodăze tiparului studiile sale rămase în manuscris. Acum, când colegul și prietenul nostru mai vârstnic se întoarce pentru odihnă eternă în pământul strămoșilor săi, pământ din care a scos la iveală nenumărate comori ale trecutului, ne luăm rămas bun cu cuvintele consacrate ale inscripțiilor funerare romane: *Sit tibi terra levis!*

Attila László

